Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

Hungarológiai Értesítő

1985. VII. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő
1985. VII. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata
1985. VII. évfolyam 3—4. szám

Felelős szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata
1985. VII. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság

Ilia Mihály
Kósa László
Szépe György

Felelős szerkesztő: Jankovics József
A szerkesztésben részt vesznek:
Csapody Miklós
Molnár Ildikó
Nyerges Judit

Szerkesztőség: Budapest, Országház u. 30. I. em. 41. 1014
Telefon: 759-011, 126-os mellék
Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

Könyvismertetések
Magyar irodalomtörténet, 1983 7
Magyar zenetörténet, 1983 209
Magyar néprajz, 1983 217
A hungarológia hírei
A Társaság szervezeti élete
II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus 277
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság közgyűlése 298
Tudományos ülések, konferenciák
Tóth Árpád születésének centenáriumán rendezett tudományos ülésszak 306
„Török világ Magyarországon". Tudományos ülésszak a hódoltság művelődéstörténetéről 309
„Venezia, Italia e Ungheria tra decadentismo e avanguardia". VI. olasz–magyar kapcsolattörténeti konferencia 310
Néprajzi szeminárium az Alsó-Garam mente kutatásáról 311
Magyar–szlovák néprajzi konferencia 312
Tudományos tanácskozás Pável Ágoston életművéről és a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatokról 314
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora és címe . . . 317
Névmutató 373

Magyar irodalomtörténet, 1983

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tom. XIX.
Szerkesztette: Csukás István. Szeged, 1983. 135 l. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae)

A József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara két Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke közös sorozatának XIX. kötetében az 1848 utáni irodalmunk történetére vonatkozó tanulmányok olvashatók; ezen belül is külön egységet képez öt közlemény, amelyekkel a szerzők a száz éve született szegedi költőre, Juhász Gyulára emlékeznek.

Csukás István Irodalmunk nemzetiségszemlélete a szabadságharc után (1848–1867) című 3 íves tanulmánya két kisebb korszakra különíti a jelzett téma szempontjából a kiegyezést megelőző két évtized irodalomtörténetét: a bukás után a fájdalom kimondása, a nemzetiségeknek a szabadságharc idején tanúsított magatartásának felemlegetése, s a kibékülés szükségességének hangsúlyozása után, a korszak végére eljutnak egyesek ezen kibékülés lehetőségeinek bemutatásáig is.

Krajkó András Schöpflin Aladár Ady-képének változásai címmel azt a háromfokozatú fejlődést mutatja be, amely Schöpflin Adyhoz való viszonyában mutatkozik meg az ellenérzésektől a mellette való kiállásig; mindezt úgy láttatja a szerző, hogy képet kapunk a kor irodalmi közéletének Ady-fogadtatásáról, megítéléséről, s arról, hogy más nagy egyéniségek (pl. Kosztolányi) véleménye mennyiben befolyásolta Schöpflint a sajátja kialakításában.

Kiss Lajos Babits és Illyés költészetének néhány rokon vonása címmel Illyés kettős tájékozódásából (népi elkötelezettség, nyugatos rokonszenv) indul ki, s mutat rá a két költőegyéniség munkásságának néhány közös témájára.

A Juhász Gyula emléke előtt tisztelgő blokk *Vörös László* írásával *(Juhász Gyula bibliai témájú verseiről)* kezdődik. Az életművet olyan alapállásból olvasta végig a szerző, hogy Juhász Gyula vallásos és bibliai tárgyú verseinek nincsen mély hitbeli alapjuk; a költő a jobbára profán mondanivaló kifejezésére alkalmazza a bibliai (és vallásos) témát. Külön tér ki arra a kérdésre, hogy Renan korszakos Jézus-életrajza mennyiben befolyásolta a szegedi poétát Jézus-szemléletének kialakításában.

Baranyai Zsolt a költő szépprózájáról ír: e próza élményi hátterét Juhász gátlásosságában, szerelmi vágyainak beteljesületlenségében, félreállítottság-érzetében látja; ám ezek az élmények prózai megfogalmazást hosszabb töprengés, önmagában való feldolgozás után kaptak. Így e művek quasi „objektív számadás"-nak tekinthetők.

Zsoldos Sándor Somlyó Zoltán és Juhász kapcsolatának történetét írta meg a feltehető 1903-as megismerkedéstől, az együtt töltött váradi év (1908) utáni szegedi együttlétig (1909. májustól).

A kötetet két forrásközlés zárja: *Ilia Mihály* Juhásznak Elefánt Olgához írt 4 levelét adja közre kritikai jegyzetekkel; majd egy eddig csak említésből ismert Juhász Gyula-tanulmányt, amelyet Juhász 1905-ben írt, s mondott el a Négyesy-szemináriumban a költő Zrínyi Miklósról; e kis tanulmány bírálata Hajnal Márton: Karnarutic és a Zrínyiász című cikkének, melyben Zrínyit Hajnal Karnarutic-epigonnak állítja be.

M. I.

Ágh István: Egy álom következményei.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 418 l.

Verseskötetei és *A madár visszajár* című szociográfiai kötetek után Ágh István kötetbe gyűjtötte meditációit, életrajzi ihletésű történeteit, emlékeit, naplótöredékeit, valamint kortársairól szóló kritikáit, vallomásait, portréit. Lírai én-regényként olvasható a kötet mintegy fele, a második felében konkrét irodalmi művekhez fűzött reflexióit kísérhetjük figyelemmel; Kassák Lajost, Sinka Istvánt, Zelk Zoltánt, Takáts Gyulát, Jékely Zoltánt, Karinthy Gábort, Kormos Istvánt, Juhász Ferencet, Somlyó Györgyöt, Tornai Józsefet, Csoóri Sándort, Orbán Ottót, Ladányi Mihályt, Parancs Jánost, Kalász Lászlót, Buda Ferencet, Bella Istvánt, Kiss Annát, Utassy Józsefet, Döbrentei Kornélt, Bertók Lászlót, Csukás Istvánt, Tóth Bálintot, Pilinszky Jánost idézi meg egy-egy versük, versciklusuk, vagy kötetük elemzésével. A hozzá közel álló alkotókról, a költészetről azonos módon gondolkodó pályatársakról szóló szuggesztív hangú írásokat irodalomtörténeti, kritikai értékűvé emeli az a fölényes mesterségbeli ismeretanyag, s a modern magyar költészetért érzett elkötelezett felelősség, amely az egész kötetet áthatja.

R. T. O.

Alföldy Jenő: Élménybeszámoló. Költők a hetvenes években.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 433 l.

Az *Élménybeszámoló* félszáz kritikája valójában csak töredéke a szerző évtizedes bírálói munkájának. Sokat írt Alföldy nemzedéktársairól és a náluk fiatalabbakról is. Ezekből a kötetben csak néhány jellemző darab kapott helyet. Pedig a kritikusi oeuvre éppen e nemzedék műveinek értelmezésével is formálódott. Igaz, egy interjúban azt mondta Alföldy: „Nem annyira a születő új világrajövetelét segítettem, hanem régi mulasztásokat, egy lezárult korszak mulasztásait pótolgattam. Viszont nem tehettem úgy, mintha a korosztályom költői fontosabbak volnának nekem az öregeknél." S az öregeken itt nemcsak a nagyok, az élő klasszikusok értendők, hanem a korábban valamilyen okból háttérbe szorult, kellően később sem méltányolt alkotók. Olyan költők mellett áll ki Alföldy, mint Csanádi Imre, Csorba Győző, Rába György, Székely Magda, Sipos Gyula. Óriási szerepe volt abban is, hogy Kálnoky László kiteljesedő, nagy költészetét végre befogadta irodalmi köztudatunk.

Kirajzolódik a könyvből egy évtized líratörténete, de a kritikus egyénisége, igénye, szellemi arculata is rendkívül karakteres. Az „értékes irodalom népszerűsítését, közértelmezését" tartja szem előtt Alföldi Jenő, s ezzel szorosan összefügg kritikáinak stílusa, a szándék, hogy mindenkor „jó magyarsággal" szólaljon meg. „Művészetté emelni a befogadás élményét ..." – vallja Alföldy, s a nyelvi megformáltság feltétele ennek. Alföldy az „érzékenységet", a beleélő készséget tartja az értelmezés legfontosabb mozzanatának, de a tárgy minél sokoldalúbb megvilágításához, a mélyfúráshoz szükséges szakmai fölkészültséget sem nélkülözik írásai.

Az *Élménybeszámoló* egyik alapkérdése a magyar lírai hagyományhoz való viszony. A hagyománytisztelet és korszerűség nem ellentétek Alföldy felfogásában, inkább kiegészítik egymást. Szemléletében döntő szerepe van a korszerűség fogalmának, de különbséget tesz korszerűség és öncélú eredetieskedés között. Ahhoz a lírához vonzódik, mely egyszerre magyar és európai, konvenciókat fölrúgó, de tradíciókhoz is ragaszkodó. Csanádi Imre költészetében az archaikum modern fölhasználását kedveli, Kiss Anna verseinek jelentőségét abban látja, hogy a folklór öröksége – az egyéniség szűrőjén átengedve – „új dimenzióba" kerül. Sokan keresik a folytatás lehetőségeit, s végül – mint Petri György – „a folytathatatlanság következtetésére" jutnak.

A hatvanas évek végétől korváltásnak, korszakváltásnak lehetünk tanúi. Módosult az író szerepfelfogása, dialektikusabb, gondolkodóbb lett az irodalom, megjelent a paradoxitás, a polifónia, a pátosz helyét az irónia, a groteszk foglalta el. (Kálnoky, Páskándi, Oravecz verseivel szemlélteti Alföldy a vátesz-szereptől való elfordulást.) Alföldy Jenő kritikáiban azonban a magyar líra évszázadaiból jól ismert, küldetéses, a közösség nevében szóló költő típusára is számos a példa. A kései Illyés-líra „a »korszerűtlenség« vádjától kétségtelenül fenyegetett népmentő lángoszlopot" lopta be „cinizmusra hajló korunkba". Csoóri – Alföldy találó kifejezésével: a „szocialista citoyen" – pedig visszahelyezi a politizáló, protestáló, az élet fontos dolgairól, közösségről, szerelemről beszélő lírai személyiséget a hétköznapokba." A kritikus szerint a szociális érzéktől elválaszthatatlan esztétikumra, az őszintén, felelősen politizáló költészetre változatlanul nagy szükség van. Ratkó József verseivel kapcsolatban kérdezi: „Elképzelhető-e társadalmilag hasznosabb, fontosabb költői szó békés korszakunkban, mint a bajokat fölfedő, orvoslásukért kiáltó?" Ladányi Mihály, Utassy József vagy Csordás Gábor költészetében is – többek között – ezt a bátor politizálást méltányolja. Érzékeltetve persze a „petőfies", a vétózó, a küldetéses szerepvállalás mellett egy másik, szerényebb felfogás jelenlétét. Még a Kilencek között is ott a két pólus: elég, ha Utassy és Péntek Imre nevét említjük.

Olasz Sándor

Ambrus Zoltán: Színház.
Válogatta és a szöveget gondozta: Fallenbüchl Zoltán. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 544 l.

Ambrus Zoltán azok közé az írók közé tartozik, akiket minduntalan felfedeznek, és akiket érdemes is újra meg újra felfedezni. Megjelent ugyan néhány novellaskötete

az elmúlt évtizedben, életművének javát mégsem tartja számon a köztudat a magyar literatúra standard értékei között. Azt az otthontalanságot, idegenségérzetet, melyet az egész életmű – kivált a legfontosabb darabok – sugároznak, úgy látszik, egyelőre még nem tudta „megcáfolni" az utókor. Ambrus otthontalanság-érzetének és -tudatának fő oka az lehetett, hogy generációk *közé* született, Mikszáth után, Ady előtt. S egyike lévén a túlélő „ködlovagoknak", meghatározó irodalmi szerepe Trianon után már nem lehetett. Egy régesrég eltűnt világ tartózkodó modorú, kulturált hírmondója volt ekkor. Talán, ha a *Midas* idejében megjelenik, ha magánélete kedvezőbben alakul, ha ízlése nem annyira kényes (vagy környezetéé nem oly parlagi), ha dramaturgoskodás, színházi direktorkodás, vagy a színi bírálatok tömege helyett drámaírásra (is) fordítja erejét, invencióját és tapasztalatait ... – akkor most nem decens irodalmár íróként emlékeznének rá. Mindazonáltal sokat tehetne egy méltóbb és méltányosabb Ambrus-kép kialakításáért a könyvkiadás is. Újabb köteteire gondolva jelezhetjük: szisztematikus válogatások kellenének novelláiból, meséiből, kisebb dolgozataiból. S erősebb hangsúly olyan remekművein, mint a *Tóparti gyilkosság*.

Ambrust, a színházi embert, a kulisszák világa iránt olthatatlan rajongással égő virtuális drámaírót ez a mostani válogatás hitelesen mutatja be (ha egy bibliográfiai függeléket hiányolunk is). Vagy száz színi írása olvasható itt, részben hírlapokból kimentve (Pesti Napló, A Hét, Magyar Hírlap, Pesti Hírlap, Magyar Nemzet stb.), részben gyűjteményes köteteiből válogatva, olykor egyiket a másikkal, másikból kiegészítve. Az első dolgozat 1879-ből való, tizennyolc éves volt ekkor (ez egyébként az első nyomtatásban megjelent Ambrus-mű), s az utolsót két évvel halála előtt, 1930-ban publikálta. Mind az irodalom és a színi ízlés, mind a színház- és a drámatörténet fontos dokumentumai Ambrus bírálatai és elvi cikkei. Egyszerre dokumentálják a kort, korokat és egy finom ízlésű, európéer szellem meg egy autonóm művész szemléletmódját. Olykor divergálva is egymással. Tiszteli Herczeget, de irozinál Shaw-n, „megvédi" Racine-t (a pesti publikumtól), de erős óvásokat jelent Ibsen *Nórá*jával kapcsolatban, Hauptmann *Hanneléjét* nagyra értékeli, a *Cyrano*ról nincs egy jó szava. Aki a művészi egyéniség századfordulós kultuszát, s ezen belül „a színésznő" mitizált alakját kívánja tanulmányozni és megérteni, az feltétlenül olvassa el Ambrus Sarah Bernhardról szóló írását. 1881-ből való ez a remek, nagy mélységekbe futó impresszionista rajz, ugyanabból az évből, amikorról Justh Zsigmond Sarah-ábrázolata. Az egyik a színházrajongó polgár, a másik a szalonba is bejutó arisztokrata áhítatával íródott.

Alexa Károly

András László: A Madách-rejtély.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 343 l.

A Hungarológiai Értesítő koncepciózus hagyománya az, hogy csak ismerteti az irodalomtörténeti, nyelvészeti és néprajzi kiadványokat, bírálatuktól tartózkodik. Jelen esetben megtévesztenénk a tájékozódni óhajtó olvasót, ha csupán azt rögzítenénk, hogy András László könyve a több mint egy évszázados Madách-kutatás legújabb fejleménye, még inkább, ha hozzátennénk: újabb kísérlet az ún. „Madách-rejtély" megol-

dására. E sorok írója az ironizálás mindennemű szándéka nélkül állítja, hogy ez a könyv *csak címe alapján* kerülhet be a Madách-repertóriumokba.

A szerző témája: az ún. „Madách-rejtély". Azt érti ez alatt, hogy a Tragédiának nincs végleges értelmezése, hogy titkát nem volt képes megfejteni a születésétől eltelt több évtized. Ez az állítás igaz (ha nem is ilyen kizárólagos módon). Hiszen mi más magyarázná, hogy évről évre íródnak új értelmezések itthon és külföldön, hogy egymást követik nemcsak az eszmetörténeti, poétikai és filológiai dolgozatok, hanem a monográfiák is, hogy a Tragédia szüntelenül izgatja minden olvasóját és újraolvasóját, hogy minden színházi bemutató (esetleg filmpremier) után eltérő vélekedések sora lát napvilágot. András László kiindulópontnak szánt – érzületi – állásfoglalását már fenntartásokkal fogadhatjuk: „az egész magyar irodalom egyik legnagyobb, legtragikusabb rejtélyének *Az ember tragédiája* befejezését tartom." Ezt a megfogalmazást csak akkor fogadhatnánk el – esetleg –, ha nem tudnánk, hogy számos, hasonlóan ellentmondásos műalkotás született a magyar irodalom története során, különösen a XIX. század középső évtizedeiben (*Csongor és Tünde,* Arany nagykőrösi lírájának főbb darabjai stb.).

Ilyen „esetben" két megoldás kínálkozik: Az egyik a mű ellentmondásosságának tisztázása és interpretálása, a másik az ellentmondás feloldásának megkísérlése. A Madách-szakirodalom számtalan kísérletet tett mindkettőre. A jelen könyv az utóbbira vállalkozik. Előtte azonban nem tisztázza műfaját. Nem dönti el, hogy a filológia érveinek segítségével, a szakirodalom megrostálásával, vagy – esetleg – egy minden eddiginél „szövegközelibb" elemzéssel kísérli meg mondandója igazolását. Hogy – továbbmenve – a szakszerű argumentáló modort vagy az apologetikát és a pamfletet választja. Ezek a döntések azért maradtak el, mert a szerző csak a vélekedésig jutott, nem a szakszerűen igazolható álláspontig. Fölfogásának alapelve: Madách műve nem vallásos alkotás. Szó érheti önmagában is ezt a véleményt; az azonban biztos, hogy ha csak ezt tartjuk bizonyítandónak, akkor a Tragédia megértésének külső köreit is legfeljebb csak érinthetjük. Mindazonáltal ebből még születhetik egy cikk-méretű Madách-interpretáció. (Ahogy íródott is nem egy.) A szerző azonban tovább megy, és erről az indulati alapról mérlegei és veti el a teljes Madách-szakirodalmat, Arany Jánostól Lukács Györgyig. Módszer helyett nála csak modorról beszélhetünk. Jellemzője: rögzíti állásfoglalását egy részletkérdésben, ehhez kikeresi a neki ellentmondó véleményt a szakirodalomból, s az ellentmondást nem egyedi tényként, hanem a teljes szakirodalom bűneként kárhoztatja. Ráadásul említhető, hogy az „ellentmondások" igen gyakran csak virtuálisok, figyelmetlen olvasásból fakadhatnak. Ebből következik a módszer másik eleme: szövegrészek csonkítása, elhagyása. Idézni azért nem idézünk egyetlen példát sem, mert egy-két kiragadott lapszus nem bizonyíthatja a könyv teljes szakmai érvénytelenségét. Csak állítjuk: nincs olyan kérdése *Az ember tragédiájá*nak, a mű és az élet, az életrajz és a teljes Madách-életmű viszonyrendszerének, ahol ne találnánk tájékozatlanságra való tévedéseket, nyilvánvaló félremagyarázásokat és tudatos ferdítéseket.

A végeredmény? A valóban könyvtár méretű Madách-szakirodalom minden élő és holt szerzője – nem tehetvén mást – el kell viselje András László bánásmódját. Ám valószínű az is, hogy mindazokat, akik „ideálisnak" tartanának egy vallástalan Madách-portrét és egy Isten nélküli Tragédiát, el kell borzassza az írónak az a karikatúrája, és az a minden lélegző esetlegességétől, szenvedő ihletettségétől megfosztott alkotás, amely ennek a könyvnek a lapjairól néz felé.

Alexa Károly

Apró Ferenc: Babits Szegeden.
Szeged, 1983. 226 l. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 28.)

„Nem bocsátanám útjára ezt a könyvecskét, ha nem tudnék elegendő újat mondani Babits szegedi éveiről..." – írja a bevezetésnek szánt, és már önmagában dokumentatív első fejezet végén a monográfus. Egy ismertető első mondata így feltétlenül az kell legyen: a feladat megoldása pontosan sikerült, a kutató tudott nem kevés újat és még több izgalmasat mondani. Pedig a „felmutatás" kitűnő kiadványsorba illeszkedik, gondolunk *Péter László* korábban itt megjelent köteteire (Ady-, Bartók-, Kodály Szegeden).

Apró Ferenc a kismonográfia megírásának idejében még nem ismerhette egészében *Belia György Babits Mihály tanulóévei* című könyvét (1983), de felismerte, hogy kutatómunkája ott kezdődik, ahol Beliáé abbamaradt, tehát a „bajai év" után. A „tanulóévek" Babits számára lezárultak Baján, a ciszterek zárt világából, a házinéni anyáskodó gondjaiból Szegeden mondhatni „az élet sűrűjébe" került. Igazi problémák, önálló döntésre késztető vonzások és választások közé, egyben végtére igazi barátok körébe talán. A hétköznapi kapcsolatok kora következett, hasonlóképpen a köznapi gondoké.

Szeged a „pályaképben" valóban az életet és a művet egyaránt meghatározó állomás, mindez már a korábbi „kapcsolattörténeti írásokból" (Apró hűséggel megidézi mindegyiket, némelyikkel vitába száll) egyértelműen kiderült. Babits „szegedi irodalma" a kötet végén látható bibliográfiában teljesnek tűnik, az „újat mondás" ezek ismeretéből, korrekcióiból és kiegészítéseiből következik. Elsőnek a helyi sajtó anyaga perdöntő a felmutatásban, ugyanígy a helybéliek megbízható emlékezete és írásai azok, amelyek nóvumot jegyeznek a „szegedi Babits" köré. Apró a korábbi és a mai lehetőségekkel kitűnően él és gazdálkodik: a könyv végén található „szegedi kronológia" a tanári kinevezés napjától (1906. szeptember 21.) *Juhász Gyula* Babitsot búcsúztató cikkének megjelenéséig (Szeged és vidéke, 1908. július 24.) követi nyomon a tanár-költő szegedi napjait. Sőt, egy kicsivel tovább is, amikor az egykorú dokumentáció alapján elénkbe tárja az áthelyezés körülményeit.

A „szegedi portrék" alapja egy, az édesanyjának 1906. október 26-án keltezett (a témához illően eléggé korai), *„lefestem kollegáimat"* kezdetű Babits-levél. Izgalmas társaság, érdekes közélet, mozgalmas világ keringett a „porvárosban" az ekkori Babits körül. De Apró nemcsak a „miniportrékkal" ajándékoz meg Babits szegedi napjait bemutatva, nemcsak az időrenddel és a bibliográfiával gazdagodunk, de pl. a Babits-archívumból közli *Kún József* (1873–1912) 17 levelelét. És sajnos csak egyetlen Kúnnak írt Babits-levelet a feltehetően gazdag levelezésből, lappangónak tudva a többieket. De ha már annyi Szegedre küldött Babits-dedikáció előkerült, ez a könyv megindít talán egy remélt folyamatot.

Ami a kismonográfia olvasójában hiányérzetet kelt mégis, az annyi, hogy a „szegedi költő" alig mutatkozik. Pedig a város „érlelő idők" és „ihlető élmények" színhelye lett, mint ez a *Szeged a Babits-életműben* című fejezet lapjain olvasható. Gazdagabb motivációval Apró csupán *A Halál automobilon*, a *Messze... messze...*, a *Mozgófénykép*, az *Új leoninusok* keletkezéstörténetével foglalkozik, evvel is csupán annyi-

ban, amennyi pontosan dokumentálható. Minden továbbiért *Rába György* kiváló monográfiáihoz utal. Nem kevés haszonnal forgatható, kitűnő monográfia ez, és nemcsak Babits okán.

Bodri Ferenc

Arany János centenáriumi emlékülés. Nagykőrös, 1982. október 15–16. (Előadások) Szerkesztette: Csáky Edit–Novák László. Nagykőrös, 1983. 96 l. (Az Arany János Múzeum közleményei 3.)

Kevés olyan magyar város van, ahol klasszikus költő oly sok évet töltött volna el, mint Arany Nagykőrösön. S ez a város, amely az önkényuralom alatt egyik nevezetes központjává tudott válni a magyar művelődésnek, szinte megszakítás nélkül ápolja legrangosabb vendégprofesszorának emlékét. (Örök bánata a nemes civitátusnak, hogy Arany oly rosszul érezte magát inter muros.) Nagykőrösön zajlott le az Arany János halálának százados évfordulója alkalmából rendezett emlékülés, melynek házigazdái az Arany János Múzeum és Társaság, valamint a Magyar Irodalomtörténeti Társaság voltak. S dicséretesen rövid idővel elhangzásuk után az előadások értekezéssé formált szövegét már olvashatták is az érdeklődők. Kilenc előadás hangzott el, s ebből nyolcat tartalmaz ez a kötet. (A hiányzó – e sorok írójának munkája Arany és a legújabb magyar líra kapcsolatáról – elkéste a nyomdába adási határidőt.) A tanulmányok együttesen a hagyományos Arany-kutatás – ha beszélhetünk ilyenről – gyakorlatához látszanak kapcsolódni. Mind a műelemzésekből, mind a másfajta vizsgálatokból a kikezdhetetlen nemzeti klasszikus képe rajzolódik ki, s ennek a feltétlen elismerésnek nem ürügye, csak alkalma volt ez az évforduló. (Ahogy a föltűnően nagy számú tudósi-szépírói megszólalásoknak is 1982 végén. L. Hungarológiai Értesítő, 1984. VI. évf. 1–2. sz. 38–41.)

Ha a legeredetibb gondolatokat közlő tanulmányokat kellene kiemelnünk, akkor *Sőtér István, Kiczenko Judit* és *Csűrös Miklós* munkájának érdemeit hangsúlyoznánk. Sőtér sok-sok Arany-dolgozata után is tud újat mondani a pálya egészéről. Most az epika és a líra, a tragikum és humor, a népiség és a történelem dimenziói között „kereső" Arany művészi ambícióit vázolja fel, ifjabb pályatársai számára megszívlelendően harmonikus értekezés-formában. A sajnálatosan keveset publikáló Kiczenko Judit rövid tanulmánya széles olvasottsággal és érzékeny elemzőkészséggel tárja föl témáját. Arany lírai önjellemzéseit veszi sorra – az „egy népi sarjadék"-tól Senki Pálig –, s a „tékozló fiú" mitológiai alakzatában leli meg a legmélyebbet, a legszemélyesebbet, az összegező önarcképet. Így tudja rokonítani Aranyt a tőle – látszólag – oly különböző Pilinszky Jánossal, Pilinszky legjellemzőbb költői szerepével. Csűrös Miklós a motívumvizsgálat módszerével mond meglepően újat, de az 1880-as évek légkörében visszhangzót a *Toldi szerelmé*ről. A véletlen és a szükségszerűség egybeesésének jellemző példája, hogy tanulmányának végkövetkeztetései szinte pontról pontra azonosak Szentkuthy Miklós értekezésének eszméivel. Az a lapszám (Új Írás, 1982. 10. sz.), ahol a jeles író dolgozata megjelent, éppen aznap került a hírlapárusokhoz, amikor Csűrös előadása elhangzott...

Alexa Károly

Arany László: A magyar emigráció mozgalmai.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 106 l. (Gondolkodó magyarok)

Arany László nagyszabású tanulmánya Kossuth emlékiratainak ismertetéseként indult és vált a magyar emigrációtörténetet átfogó szenvedélyes hangú esszévé. A mű keletkezésének idejét és ezzel pontos szerepét az emigrációs mozgalmak értékelésében a szakirodalomban hagyományozódott tévedések után Szigethy Gábor tisztázza a füzet utószavában. (Sajnálatos, hogy éppen a kronológia pontosításába itt is sajtóhiba csúszott, két ízben 1800-at olvashattunk 1880 helyett.)

Arany László úgy csoportosította, értelmezte Kossuth szövegeit, hogy belőlük világosan következett számára a magyar emigrációs mozgalmak megalapozatlan ábrándkergetése. Az már Arany – és nemcsak az ő – tragédiája, hogy a kiegyezés után remélt felvirágoztatást nem értette meg.

A tanulmány újbóli közreadásának alapja az 1960-as Németh G. Béla szerkesztette Válogatott művekben megjelent szövegközlés.

Németh S. Katalin

Árpád-kori legendák és intelmek.
A válogatás, a bevezető tanulmány, a jegyzetek és a szöveggondozás Érszegi Géza munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 230 l.

Szerencsés gondolat volt magyar szentjeink Árpád-kori legendáinak szövegét egy kötetben kiadni, hiszen a legendák magyar fordításának ilyen teljességű gyűjteménye még sohasem jelent meg együtt. Érszegi Géza válogatásába belekerült a magyarországi szentekről magyar környezetben, a XIV. század elejéig készült összes életrajz. Külhoni eredetük miatt maradt ki Eiréné=Piroska bizánci életrajza, valamint Szent Erzsébet legendaszövegei. A legendák közé logikusan illeszkedik viszont az István király *Intelmei.*

A legendák hozzávetőlegesen keletkezésük időrendjében követik egymást, az egyes szentek alakja köré csoportosítva. A Szent László-legenda esetében pedig az eltérő szövegváltozatokat kéthasábos szedéssel, egymás mellett olvashatjuk. A kötet számára készült, új fordításban kapjuk Szent András (közismertebben Zoerard) és Benedek, Szent Imre, Szent Gellért és Boldog Ilona legendáit. Érszegi Géza, Csóka J. Gáspár, Szabó Flóris a középkori írások stílushű tolmácsolására törekedtek; olyan korszerű magyar szövegre, amely az egykori latinul fogalmazó szerzők eredeti stilisztikai szándékait, retorikai jellegzetességeit híven érzékelteti. Kurcz Ágnes már korábban (a Szent István- és a Szent László-emlékkönyvben) megjelent fordításai – Szent István három legendája, az *Intelmek* és a Szent László-legenda – szintén ennek a kívánalomnak felelnek meg. A kötet legnagyobb terjedelmű szövege, a Szent Margit-legenda feltehetően XV. századi, Ráskai Lea kézírásával ránkhagyományozott magyar fordítása, kódexirodalmunk becses darabja.

Középkori magyar szövegek modern nyelvre való átírását mindig lehet vitatni; a sajtó alá rendező a hangzás archaizmusának megőrzése helyett elsősorban a mai átlag-

olvasó számára minél érthetőbb, élvezhetőbb olvasmányt igyekezett átiratával létrehozni. A *Nyelvemléktár* alapján közölt szöveg hiányzó részeit a Pray György-féle kiadásból pótolta.

A bevezető tanulmányban Érszegi Géza elsősorban a középkori egyházi latin próza poétikájába vezet be. A kötet végén bőséges jegyzetanyag magyarázza meg a legendák kialakulásának történeti hátterét és a legfontosabb liturgikus és egyházszervezeti szakkifejezéseket. Ugyancsak a jegyzetek igazítanak el a közölt műveket sűrűn behálózó bibliai és egyéb utalások szövevényében.

A szép kiállítású kötetet a *Képes Krónika* néhány szép miniatúrájának színes reprodukciója és az Árpád-házi szentek leszármazási táblája egészíti ki.

Orlovszky Géza

Asztalos István: Író a Hadakútján.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 153 l. (Tények és tanúk)

Asztalos István (1909–1960), a kialakulatlan életművel is már-már klasszikusként emlegetett erdélyi magyar író, jobbára lírai – főképp a második világháború előtt keletkezett – novelláival írta be a nevét a magyar irodalomtörténetbe. Regényei közül is azok az értékesebbek (*Elmondja János, Újesztendő*), melyekben a természetes mesélőkedv, a póztalan egyszerűség dominál. Kevésbé ismert műve, az 1946-ban lejegyzett *Író a Hadakútján* egyszerre dokumentum és lírai helyzetkép, naplószerű önéletrajz és tragikus – nemegyszer tragikomikus – látkép arról a korról, amely az íróval megkóstoltatta a katonáskodás kenyerét. Igaz, az egészségügyi altiszt távol az első vonaltól, csupán a hátországban szolgált, de az élményszerzést tekintve ez is bőven elég volt a rémségek megismeréséhez.

Asztalos a különös vonulást s kavargást írja meg: Désről nem Kolozsvár felé vette útját, hanem valahogy eljutott Egerig, s onnan – Cseres Tiborral együtt – Budapestre menekült. Szabó Pál, kinek „Isten után a legtöbbet köszönhetett", szerzett hamis papírokat, hogy evvel is mentsék a menthetőt. De minden igazolvány egyszer – főképp a hamis – érvényét veszti, s újból a bújócska következik, majd a szovjet katonai hatóságok őrizetében rostokolnak. Élmény élmény hátán – s ezernyi arc: civilé, katonáé, ismert és ismeretlen emberé, akik mindnyájan hősök (a szerencsésebbje túlélő is!), egy nem maguk alakította dráma szereplői. A politikai rendőrség vizsgálódásai is csak arra jók, hogy a fogoly író tisztázhassa magában valójában ki ő, s nem kevésbé, hogy kinek a pártján áll.

Asztalos, miként sikerültebb kisprózáiban, az élményt művészi erővel követíti; noha háborús naplója szaggatottabb és szerkezetileg lazább is, mint némely remekműve, kiérezni belőle a gúnyolódástól és karikírozástól sem visszariadó tiszta ember fölényét. Több önálló fejezetből álló riportjának néha olyan fejezetcímeket ad, mely hangulatilag már előlegezi az élményt, illetve bevezet a történetbe *(A nagy futások kezdetén, Bújósdi Budapesten).* Bevallottan jókedvből ír, s ahogy emlékezik, mégegyszer átéli a sosemvoltnak tetsző különleges helyzeteket. Az övéi – néhány rejtőzködő író és művész (Veres Péter, Tamási Áron, Szabó Pál, Cseres Tibor, Nagy Imre, a csíkzsö-

gödi festő) – arra ösztönzik, hogy a szenvedést is méltósággal kell viselni, mert nem mindegy – ez Cserestől való –, hogy az ember Budapesten hal-e meg, vagy Németországban. S Asztalos tudja a kötelességét. Ennek a büszke, a sanyarúságot nem egyszer humorral enyhítő látásmódnak köszönhető az a galériányi remek apró tollrajz is, mely az általa megvetetteket (rendőrfőtanácsos, csendőrezredes, gabonakereskedő stb.) többnyire szánalmas alakoknak jellemzi. Egyik korabeli bírálója írta a háborús riportról: „Hangja nemes és előkelő, mert Asztalos István tiszteletben tartja a magyar próza nagy moralista hagyományait, s írása emberi értéke szerint is komoly alkotás: csakugyan a magatartás példázódik benne".

Szakolczay Lajos

Aufklärung und Nationen im Osten Europas.
Herausgeber: László Sziklay, Béla Köpeczi. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1983. 506 l.

A német nyelvű kötet tanulmányai a nemzeti érzés kialakulásának kérdéskörével foglalkoznak Közép- és Kelet-Európában a 18. század utolsó és a 19. század első évtizedeiben, azaz a felvilágosodás és a romantika találkozásának idején. Az egyes országok művelődési viszonyainak, irodalmi életének egy-egy lényeges problémáját kiválasztva vizsgálják a különböző közép- és kelet-európai nemzetek fejlődése közötti kölcsönhatásokat és tipológiai egyezéseket, esetenként a felvilágosodás és romantika korának periodizációs kérdéseit. A kérdéskör tanulmányozásának fontosságára Köpeczi Béla hívja fel a figyelmet bevezetőjében: míg a francia enciklopédisták számára a polgári nemzet léte természetes adottság volt, addig a soknemzetiségű Közép- és Kelet-Európában az elsősorban művelődési programok keretein belül (nemzeti nyelv) körvonalazódó nemzeti érzés szinte megszületése pillanatában a különböző etnikumok közötti ellentétek kialakulásához vezetett, s háttérbe szorította a nyugat-európai felvilágosodásra jellemző kozmopolitizmust. Franciaországban a nacionalizmus lényegében a felvilágosodás eszmerendszerének kialakulása után, a győztes forradalom önvédelmi háborúi nyomán keletkezett, Kelet-Európában viszont párhuzamosan alakult ki a felvilágosodás eszméinek elterjedésével és sajátos változatot, illetve változatokat létrehozva szorosan összefonódott azokkal.

Az egybegyűjtött tanulmányokat három nagy fejezetbe osztotta a szerkesztő Sziklay László. Az elsőben (Der Gedankenkreis der Aufklärung) olyan gondolatmenetek kaptak helyet, amelyek a felvilágosodás és a nemzeti érzés jelentkezését átfogóan tárgyalják egész Közép- és Kelet-Európában. Mindjárt az élen a kötet szerkesztőjének tanulmánya áll, középpontjában azzal a kérdéssel, hogy milyen megszorításokkal lehet egységes közép- és kelet-európai felvilágosodásról beszélni. Sziklay rámutat az itt élő nemzetek korabeli fejlődésének közös vonásaira (nyelvújítás, felvilágosodás és romantika összekapcsolódása, népiesség jelentkezése stb.), de felhívja a figyelmet arra, hogy a fejlődés sokat emlegetett fáziseltolódása nem csupán Nyugat- és Kelet-Európa között, hanem Kelet-Európán belül is érzékelhető. Ugyancsak a kelet-európai nemzeti újjászületési mozgalmak azonos és eltérő vonásaival foglalkozik *Niederhauser*

Emil is. Megállapítja, hogy az átalakulás nem ugyanabban az időben, de lényegében azonos módon játszódott le mindenütt, majd kísérletet tesz a fejlődés közös modelljének felrajzolására. *Bojtár Endre* a közép- és kelet-európai népek politikai helyzetét és nyelvállapotát vizsgálja, azután a klasszicizmus, a szentimentalizmus és a romantika megléte vagy hiánya, illetve jelentkezésének időpontja alapján három csoportba sorolja őket. Rámutat az egyén és a társadalom, egyéni és nemzeti szabadság Kelet-Európában mindenütt megfigyelhető konfliktusára, és részletesebben beszél a nyelvújítás, a klaszszicizmus és a szentimentalizmus különböző megnyilvánulási formáiról. Az utolsó átfogó jellegű tanulmány szerzője, *Paul Cornea* (Bukarest) kettős célt tűzött maga elé: vizsgálja egyrészt a felvilágosodás eszméinek útját Kelet- és Közép-Európában, másrészt ezen eszmék befogadását az egyes országok szélesebb néptömegeinek körében, s erőteljesen felhívja a figyelmet az utóbbi szempont elhanyagolt voltára.

A kötet középső részének (Die Nationen im Aufklärungsprozeß) tanulmányaiban a felvilágosodás jelentkezésének speciális problémáiról olvashatunk az egyes közép- és kelet-európai országok esetében. Zdzisław Libera (Varsó) arról beszél, hogy hogyan jelentkeztek a felvilágosodás eszméi, s hogyan kapcsolódtak össze a nemzeti újjászületési mozgalommal a 18. századi lengyel irodalomban. *Jan Tibenský* (Pozsony) tanulmánya az első szlovák regényről szól. *Dragiša Živkovic* (Újvidék) arról a visszhangról beszél, amelyet E. Young híres műve, a The Complait or Night-Thoughts keltett a 19. század első felének szerb irodalmában, elsősorban Sterija költészetében. *Nadežda Andreewa-Popowa* (Szófia) a bolgár nemzeti újjászületés és az európai felvilágosodás kapcsolatáról értekezik, míg *Ujfalusi-Németh Jenő* arról a sajátos recepcióról fejti ki a véleményét, amelyre Alexander Pope Essay on Man című munkája talált Bessenyei Györgynél. A kötet középső részének utolsó tanulmánya *G. N. Mojsejewa* (Leningrád) munkája, amely az orosz–lengyel irodalmi, társadalmi és tudományos kapcsolatok alakulását tárja föl a 17. század végétől kezdve a 18. század közepéig.

A tanulmánygyűjtemény utolsó fejezete (Wege zur Romantik) már a romantika közép- és kelet-európai jelentkezéséről szól. Az itt közölt írások közül *Fried Istváné* tárgyalja átfogóan az egész kérdéskört, kiindulva a romantika meghatározásával kapcsolatos általános problémákból, s eljutva az egyes közép- és kelet-európai nemzeti romantikák sajátos, a nyugat-európaitól eltérő vonásainak feltárásáig. A következő három írás egy-egy részletkérdéssel foglalkozik: *Richard Pražák* (Brno) a cseh és a szlovák neológia törekvéseit hasonlítja össze a megfelelő magyar és román mozgalmakkal, *Kajtár Mária* Berzsenyi és Hölderlin költészetében keres tipológiai hasonlóságokat, míg *H. Lukács Borbála* a koraromantika jelentkezését veti össze a magyar és az orosz irodalomban.

A kötetet névmutató, illetve névmagyarázatok teszik teljessé.

Szajbély Mihály

Bábel tornyán.
Válogatás az Echinox munkatársainak írásaiból. Szerkesztette: Beke Mihály András és Bréda Ferenc. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 230 l.

Az Echinox c. kolozsvári diákfolyóirat a Babeş–Bolyai Egyetemi Diákszövetség lapjaként indult 1968 decemberében, nevét (ami magyarul napéjegyenlőséget jelent) az egyetem román irodalmi köréről kapta. Annak ellenére, hogy rendszertelenül megjelenő és néha hiányos évfolyamokat záró, 24 oldalas számaiban csak 3 magyar (és 1 német) oldal található, a lap a Gaál Gábor Kör állandó fórumaként a hetvenes évek elejétől, illetve az 1974–78 közti időben mind nagyobb szerepet játszott az új költő-, esszéíró- és filozófusnemzedék színrelépésében. Magyar anyagát kezdetben a főszerkesztő helyettesei (sorrendben Rostás Zoltán, Tamás Gáspár Miklós, Németi Rudolf, Németi Nagy Erzsébet) és felelős szerkesztők (Gaal György, Cselényi Béla) gondozták, utódaik már csak felelős szerkesztőként (Kereskényi Sándor, Egyed Péter, Beke Mihály András) és szerkesztőként (Boér Géza, Szőcs Géza, Bréda Ferenc, Bretter Zoltán) jegyezték az oldalakat. A folyóirat, amely az évtizedvég néhány kudarcbafúlt, emlékezetes kísérlete (az Igaz Szó *Fiatalok*-melléklete, az Igazság *Fellegvár*-oldalai) után most is az új nemzedék fóruma, 10. évfordulóján bő dokumentációjú, lexikonszerű duplaszámot adott ki, amely jó képet ad a nemzedék kísérleteiről. Más szerkesztői elgondolások szerint s külső kényszerektől is korlátozva (*Aradi* [Schreiner] *József* kivételével hiányoznak belőle a már nem Romániában élő jellegadó echinoxisták), de ugyancsak hű képet rajzol róluk ez a szöveggyűjtemény is, amely a lap egészéhez hasonlóan elméleti-filozófiai súlypontú. A minőségi szépirodalom (*Adonyi Nagy Mária, Balla Zsófia, Bogdán László, Cselényi Béla, Hunyadi Mátyás, Kenéz Ferenc, Zudor János* és mások versei, *Palotás Dezső, Szőcs Géza, Marius Tabacu, Balla Zsófia, Egyed Péter* prózája, főként a sakknovellák) felerősítik az esszé és az elmélet szándékait. *Beke Mihály* Sánta *Az ötödik pecsét*jéből indul ki totális hatalom és erkölcsi integritás konfliktusának elemzésekor, *Molnár Gusztáv* tanulmánya pedig Gramsci politikafelfogásától jut el *Lukács György* felfogásának elemzéséig, amelyet a kelet-európai társadalom totalitarisztikus átszervezése elméleteként értelmez (Az egyneműség dialektikája). *Gaal György*nek a Farkas utca történetét vázoló írása után *Bréda Ferenc* filozófiai fordítása, a metafizikáról szóló felvilágosodáskori Malebranche-szöveg áll, amelyet a *nomen* és a *res* (a viszony és az aktus) összefüggéseiről folytatott Bréda–Egyed–Molnár Gusztáv-féle polémia anyaga követ; ebben fogalmazza meg Molnár az egész gyűjteményre kiterjedő érvénnyel: törekvéseiben azokkal tart, akik „nem európaiak vagy népszolgák, akik nem rabjai semmiféle egyneműsítő, a société civile egyéni és közösségi szubjektumainak hatalmi integrálását elősegítő ideológiának, akik nem rendkívüli emberek, csak éppen természetes módon képesek magyarokként és szellemi emberekként viselkedni." *Váradi Attila* Heidegger-fordítását (Lét és költészet) *Kónya Sándor*nak Rilkéről, *Tóth Károly*nak József Attiláról és a szabadság autonómiájáról, *Nagy-György Elemér*nek Egyed Péter első verseskötetéről írt esszéje követi. *Horváth Andor* Szerelem és szenvedés Proust regényében c. tanulmánya Az eltűnt idő... szerelem- és dolorizmusképét a szerelmi élet abnormitása helyett a művész lélektani-eszmei rendszeréből vezeti le, *Láng Gusztáv* esszéje pedig Gide *A pénzhamisítók*ját értelmezve az ironikus realizmus példáját mutatja be. *Bretter György* rövid, a Hegel-évforduló torzulásait számbavevő szövegét

Keszthelyi András és *Király István* (utóbbi a titok társadalmi szerkezetéről) filozófiai írása és *Schreiner József* Bourdieu-fordítása (A szimbolikus hatalom) követi, lezárva az elméleti dolgozatok sorát. *Keszeg Vilmos* a népi kultúra megközelítésének problémáiról értekezik a Kolozs megyei Detrehemtelepen végzett gyűjtés tanulságai alapján. *Demény István Pál* pedig az ősköltészet létmódjáról közöl fejtegetést. Az antológiát záró kárpátaljai összeállítás, amely Vári Fábián László, Fodor Géza és Zselicki József verseiből készült, az Echinox kitekintő törekvéseit is jelzi.

Csapody Miklós

Babits és Esztergom. Vallomások, dokumentumok, emlékek.
Válogatta és összeállította: Bodri Ferenc és Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, Budapest, 1983. 179 l.

Hiába keressük a kiadó nevét a megszokott helyen, csak az impresszumban találjuk, hogy a Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet kiadványa. Nem az első műve ennek az iskolának. Már eddig is több, fontos és szép könyvet adtak közre mint tanulói vizsgamunkát (Babits Mihály: Halálfiai; Török Sophie Babitsról; Babits és Sárközi György, vagy Dienesék levelei Babitshoz).

Ez a könyvecske három nagyobb fejezetre tagolódik. Az elsőben Babits Mihály Esztergomról írott cikkeiből válogatottak a szerkesztők, és bekerült a *Verses napló* is. Itt annyit meg kell jegyeznünk, hogy az *Esztergomi séta* és a *Szent István városa* című írások igen hasonlóak, néhol egyeznek. Ilyen kis terjedelmű könyvben talán nem kellett volna mindkettőt közölni. A második fejezet címe: Esztergom Babitsról. Itt híreket, interjúkat, leveleket találunk a korabeli Esztergom és Vidéke és Esztergom Vármegye című újságokból és levéltári anyagokból válogatva. Híreket Babitsnak Esztergomban rendezett szerzői estjéről, levélváltásokat ezzel kapcsolatban, valamint interjúkat a költővel. A harmadik rész Látogatás Babits Mihálynál cím alatt barátok és ismerősök visszaemlékezéseit tartalmazza az esztergomi Babits-házban tett látogatásaikról. Szini Gyula 1924-ben kelt írásától Fodor József 1964-ben született verséig felöleli a válogatás Nagy Zoltán, Illyés Gyula, Pilinszky János és mások emlékező írásait. A kötetet a forrásokra vonatkozó jegyzetanyag és négy képmelléklet egészíti ki. A védőborítót Borsos Miklósnak Babitsról készített rajza díszíti.

B. Hajtó Zsófia

Babits Mihály száz esztendeje.
Kritikák, portrék. Szerkesztette: Pók Lajos. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 462 l.

A Babits-centenárium ünnepi kiadványai között sajátos színfolt a Pók Lajos által összeállított mű. Maga a szerkesztő is tisztában volt azzal, hogy gyűjteményének jellege Magyarországon szokatlan. Pók Lajos Babits Mihály műveinek kritikáit, illetve a mű-

vekre reflektáló egyéb írásokat válogatta kötetbe, 1906-tól 1983-ig, függetlenül attól, hogy ezek az írások elutasítják, vagy magasztalják Babitsot. Elsősorban a történelmi hitelesség érdekelte a szerkesztőt: ilyennek látta Babits Mihályt a magyar szellemi élet. A minden-irányú visszhang bemutatása volt a legfontosabb számára, s ezt a kötet *Babits-idéző* című bevezetésében így fogalmazta meg: „A Babits-értékelés folyamatának tükrözése természetessé tette, hogy ne mondjak le az elfogultság, a személyes sértődés vagy ma már fájó tévedés ihlette bírálatok közléséről ... A tárgyilagosságnak, a történeti hitelességnek veszélyei is vannak, különösen olyan írónál, mint Babits, akinek a munkássága egész életén át és azontúl is az oltárra emelő rajongás és a szinte paranoid támadás annyi gesztusát támasztotta ... De miért legyen – régi provinciális reflexek maradványaként – a nagyjainkra fröccsent sár államtitok?"

A kötet három nagy egységre tagolódik, 1906-tól 1914-ig keletkezett írásokat találunk az elsőben, a következő rész válogatás az 1941-ben megjelent *Babits-Emlékkönyv*ből, a harmadik pedig a Babits halálától napjainkig eltelt időben megjelent anyagból közöl szemelvényeket. Tanulságos összehasonlítani az első és a harmadik rész írásait: a kritikák, tanulmányok hangvétele természetesen változott, de tapasztalhatjuk, hogy a Babits-életmű megítélése még a közelmúltban sem volt egységes, egyes szerzők ma is saját prekoncepcióikat érik számon Babitson.

A gyűjteménybe felvett írások műfaji skálája is igen széles; olvashatunk egyes Babits-kötetekről írott kritikákat, pályakép-kísérleteket, monográfia-részleteket, verseket, leveleket, esszéket, paródiákat, tankönyvrészleteket.

A kötetben olvasható első „kritika" s az első feltétlen elismerés Kosztolányi 1906-ban Babitshoz írott levele. Babitsnak még nem jelent meg kötete, de 1908 novemberében már Ady is azt írta róla, hogy „nagy ember és nagy költő...". Pók Lajos mellőzte az anyag műfaji csoportosítását, ezért a megjelenés időrendjében sorakozó, egymással ellentétes véleményű írások valóban érdekes és izgalmas olvasnivalót kínálnak. Móricz rajongása, Füst Milán minden támadást előre megérző szeretetteljes figyelmeztetése, József Attila fölényesen sértő kritikája és lekicsinylően goromba *Egy költőre*, majd később az engesztelés gesztusával írt *Magad emésztő* című versei mellett Horváth János tárgyilagosságra törekvő elemzése, a „fiatalok", Halász Gábor, Szerb Antal, Hamvas Béla írásai, Szabó Dezsőnek a *Halálfiai*t a » más szemében a szálkát is... « szellemében bíráló kritikája, Rákosi Jenő vagy Várdai Béla konzervatívan ostoba rosszindulata, a méltányos ellenfél Kassák Lajos tárgyilagos hangja, Németh László kísérlete a Babits-jelleg meghatározására, Karinthy szellemes paródiái vagy Szabó Lőrinc ragaszkodásának megfogalmazása a *Tücsökzene*ben stb. arra ösztönzik az olvasót, hogy megvalósítsa a szerkesztő szándékát: ne írók és témák szerint lapozgatva olvassa a kötetet, hanem folyamatosan, „végigjárva a kialakuló, majd klasszikussá váló Babits-életmű és a huszadik századi magyar irodalom, magyar társadalom találkozásainak, összeütközéseinek történeti útját."

Ny. J.

Babits Mihály világa.
Centenáriumi emlékülés Kaposváron. Szerkesztette Laczkó András. Kaposvár, 1983. 92 l.

Az 1983. február 1-én tartott tudományos tanácskozás előadásainak anyagát közli a gyűjtemény. Az emlékülés a centenárium első eseménye volt. Az előadások egy-egy érdekes és izgalmas „Babits-témát" tűztek maguk elé, nem törekedtek végleges megoldásra, inkább a „problémát" állították a hallgatók – most a Laczkó András szerkesztésében megjelent kötet olvasói – elé.

A Rippl-Rónai József Babits-portréjával megjelent gyűjtemény tanulmányai a tanácselnök, *Kovács Ferenc* értő és meleghangú bevezetője, *Takáts Gyula* személyes élményű és lírai emlékezése után sokféle szemszögből kísérelték meg Babits „világát" megközelíteni. Az első Babits-kötetek fogadtatásáról *Pók Lajos*, Babits és Juhász Gyula barátságáról *Péter László*, Babits és Rippl-Rónai József kapcsolatáról *Laczkó András*, a költő és Erdély kölcsönös vonzalmairól *Pomogáts Béla* tartott elmélyülten gondos és dokumentatív értékű előadást, a költő egy „versmodelljét" *Sipos Lajos*, a Nyugat szerkesztőjét *Rádics Károly*, a regényírót *Rónay László* mutatta be.

A gyűjteményben közölt előadások a Babits-életmű és a „kapcsolattörténet" érdekes és izgalmas, bár a tanulmányok rövidsége miatt aligha lezárható fejezetei. Minden további még részletezőbb feltárásra vár, érdeklődéssel tekinthetünk a babitsi mű „jó néhány kapcsolódási pontját új megvilágításba helyező", ellentmondásokat és félreértéseket egyaránt oszlató kutatások és eredményeik felé.

Bodri Ferenc

Balassi Bálint–Rimai [!] *János: Istenes éneki.*
A kolozsvári, Misztótfalusi Kis Miklós által 1701-ben kinyomott kötet hasonmás kiadása. 8 számozatlan l., 312 l., 16. számozatlan l., 24 l. Melléklet: Szabó Géza: Balassi Bálint és Rimay János Istenes énekei. 46 l. Helikon Kiadó, Budapest, 1983.

Tótfalusi Kis Miklós (zsebkönyv formátumú) Balassi–Rimay kiadása összesen két példányban maradt meg, azok közül is az egyik csonka. A hasonmás tehát e kis nyomdászati remek megőrzését, megörökítését is szolgálja. Szabó Géza kísérőfüzetében tömören összefoglalja Balassi verseinek szövevényes szövegtörténetét. A reprodukált kolozsvári kötet az ún. rendezett kiadások közé tartozik, amelyekben a két költő versei immár elválasztva szerepeltek. Ez a típus Szenczi Kertész Ábrahámra megy vissza, aki 1648 után adta ki a könyvecskét ilyen formában Váradon, és kiadását utána Kolozsvárott, Lőcsén, Debrecenben, Bártfán és Pozsonyban is követték. Tótfalusi kiadása – amely egyébként nyomtatványai közül a legkisebb alakú – közvetlenül kolozsvári nyomdászelődje, Veresegyházi Szentyel Mihály edícióját vette alapul. A tanulmány nem csupán összefoglaló jellegű: először magyarázza meg, hogy mi volt a zsebkiadások funkciója. Egyéni kegyességet szolgált, mert a gyülekezeti énekeskönyvekbe

ugyancsak kevés Balassi- vagy Rimay-vers került. Elsősorban az útonjárók szükségleteit vették figyelembe, ez a kis formátum oka. Az utasok és más olvasók ima- és meditációs szükségletét szolgálta a két megnevezett költő verseihez névtelenül hozzácsapott, legnagyobbrészt XVII. századi költőktől származó énekanyag is (ezeknek pontos listája, a szükséges bibliográfiai utalásokkal megtalálható a kísérőtanulmányban), illetve az eredetileg „Via Jacobaea" című életregula-gyűjtemény. Végül megtudhatjuk, hogy e vallásos indíttatású kiadványcsoport megjelentetésének – s így Balassi népszerűségének is egy időre – a felvilágosodás református énekeskönyv-reformja vetett véget.

Szörényi László

Bálint György: Spanyolországban jártam.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 741. (Gondolkodó magyarok)

Bálint György *Spanyolországban jártam* című útirajzának kalandos sors jutott. Az írás alapja egy polgárháború kitörése előtt tett látogatás az Ibériai félszigeten. Megírására 1937-ben került sor és 1938-ban jelent meg két másik nagyobb tanulmánnyal egy kötetben. A kinyomtatott könyv azonban nem került forgalomba, a könyvcenzúra bezúzásra ítélte, csupán néhány példánya maradt fenn. Tényleges megjelenése tehát 1974-től számítható, amikor belekerült az *Emberi méltósággal* című válogatott kötetbe.

Az írást áthatja a polgárháború előtti – vihar előtti – korszak feszültsége és a bekövetkezett események kettőssége, mindenekfölött a szabadság iránt érzett aggodalom.

N. S. K.

Bános Tibor: Újabb regény a pesti színházakról. Újra kezdődik a játék 1945–1949.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 520 l.

Mint a cím is mutatja, Bános Tibor korábbi munkájának, a *Regény*nek (1973) megírta a folytatását, a felszabadulás utáni öt év pesti színháztörténetét. A kellemesen oldott stílusú munka mögött könyvtári kutatások, szakfolyóiratok, levéltárak, kéziratos gyűjtemények átbúvárlása rejlik. Így lesz Bános műve a színházi pletykákra fogékony közönség kedvelt olvasmánya, ugyanakkor egy színházalapításokkal és bukásokkal zsúfolt korszak eleven dokumentációja is. Az irodalomtörténész pedig azért forgathatja haszonnal, mert az említett korszak irodalmi életének és a színház világának összefüggései is feltárulnak, ideértve a bemutatott színművek körül zajló vitákat is.

N. S. K.

„Bátrabb igazságokért!"
A 80 éves Illyés Gyula életművéről tartott tudományos ülésszak előadásai. Szerkesztette: Fráter Zoltán. ELTE, Budapest, 1982 [1983]. 263 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1982. november 2–3-án a budapesti egyetemen tudományos ülésszakot rendezett Illyés Gyula 80. születésnapja alkalmából. A kétnapos rendezvényen tizenhat előadás hangzott el, s itt közölték az egyetemi hallgatók számára Illyésről hirdetett pályázat eredményeit, s négy hallgató olvasta fel díjnyertes pályaművét. A szerzők semmit sem változtattak felolvasott szövegeiken, nem egészítették ki jegyzetekkel. A nyomdai munkálatok idején halt meg a költő, így a köszöntőnek szánt kötetből emlékeztető, irodalomtörténeti dokumentum lett. Az előadások a teljes életműből ragadtak ki egyes részleteket, s reprezentálták a jelenkori Illyés-kutatás, a kortársi befogadás jelenlegi helyzetét, az életmű vizsgálatának egyre megalapozottabb, sokoldalúbb eredményeit. A szerteágazó, gazdag életműről készült tanulmányok száma örvendetesen emelkedik az utóbbi évtizedben, az első monográfiák is elkészültek (Izsák József, Tüskés Tibor munkái), de még sok feltáratlan, tüzetesen nem vizsgált anyag vár feldolgozásra. Ez az ülésszak nagy előrehaladást jelent a konkrét vizsgálatok, az egyes művek beható elemzése terén, s eredményeit igen széles körben hasznosíthatják majd kutatók, egyetemi hallgatók, s az Illyés Gyula könyveit szívesen olvasó nagyközönség is. Pölöskei Ferenc megnyitójában Illyésről azt állítja: „... a magyarság és egyben egyetemes emberi látásmódja emelhette, emelte a művészi kiteljesedés magaslatára". Egyben azt is kijelenti, hogy előadások az *egész* szintjére emelik az életművet, s az első nagyobb igényű szintézist ígérik.

Szabad György A történelmi helyzettudat formálója címmel tartotta meg előadását, s áttekinti benne a magyarság történelmi örökségét értelmező Illyés Gyula jelentőségét, a kornak átadott üzenetét, a szabadság kiteljesítésére, a demokratizmus gyakorlására, a magyar közösségtudat alakítására vonatkozó gondolatait. *Czine Mihály Illyés és a népi irodalom* című előadása sok, véglegesen máig sem megoldott problémát kísérel meg tisztázni, a népi mozgalom keletkezéstörténetét idézi fel, Illyés szerepét elemzi a mozgalom létrejöttében, kibontakozásában és utóéletében. Egyértelműen leszögezi: Illyés nemcsak a népi irodalmat képviselte, hanem az egész magyar szellemi életet szolgálta, minden értékes hagyományt vállalt. Lehetségesnek tartja, hogy az utolsó negyven-ötven évet az irodalomtörténet Illyés koraként fogja számon tartani. *Kiss Ferenc* egy Illyés-gyűjtemény, a *Hajszálgyökerek* fogadtatását dolgozta fel filológiai alapossággal. A sorskérdéseket bogozó esszék recepciója érdekes kortörténeti dokumentum, s mára a köztudat természetes részévé vált, minden fórumon elfogadott nézetek nem minden vita és fenntartás nélkül foglalhatták el helyüket a szellemi életben. Kiss Ferenc egy évtized távolából keményen ítéli meg a fogadtatás, az elemzett kritikák hiányosságait, félreértéseit, de nyugtázza azt is, hogy a kötet tartalma a közgondolkodás szövetébe épülve „mértékké, a kiválasztás, a felelősség iskolájává vált." *Béládi Miklós Illyés költészetének népiségéről* címmel tartott átfogó, az egész életművet a címben jelzett szempontból mérlegre tevő, igen alapos műelemzésekkel, kitűnően kiválasztott idézetekkel gazdagított előadást. Tartalommal és konkrét jelentéssel töltötte meg

az Illyés népiségéről szóló sommás állítást, s különösképpen az 1945 utáni eszmetisztázó nagy művek tartalmi-formai vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. Bizonyítja, hogy Illyés mekkora felvilágosító, közvetítő és összefoglaló munkát végzett, s olyan 20. századi költői modellt teremtett, amely kifejezi a nép valóságos helyzetét is és képviseli a forradalmi eszmerendszer ideálvilágát is.

Fodor András Az első találkozás címen Illyéssel kapcsolatos emlékeit elevenítette fel, a diákként átélt versélményeit idézte a hallgatóság elé, a költőtárs befogadói élményeiről szólt szubjektív stílusban, érdekes nézőpontot érvényesítve. *Koczkás Sándor* poétikai jellegű előadása *A poétikai váltás és megújulás anatómiája* címmel Illyés és a tárgyias gondolatiság kérdéseit vizsgálta. Az ötvenes–hatvanas évtized folyamán végbement poétikai váltást bizonyítja Illyés különböző köteteinek átfogó elemzésével, s néhány kiragadott vers korszerűségét mutatja be. *Almási Miklós* három Illyés-drámát elemez *Drámai sorsfordulók* címen, a *Kegyenc,* a *Különc* és a *Malom a Séden* című drámák gondolatait veti össze, s a bennük ábrázolt drámai szituációkból von le az egész életműre érvényes tanulságokat. A közösségi ember morálját ábrázoló művek sokoldalú dramaturgiai elemzése a modern drámával foglalkozó tanulmányok egyik igen jelentős darabja. *Tarján Tamás* is Illyés drámáit választotta előadása témájául: *„Testvérek", a Kegyenc és a Különc* címmel vizsgálja az általa ikerdrámáknak nevezett műveket, s igen sok, még analízisre váró kérdést fogalmaz meg. A műveket beilleszti a modern magyar drámák sorába, kijelöli helyüket mind a magyar drámatörténetben, mind Illyés életművében, sok új szempontot adva a drámák értelmezéséhez. *Szegedy-Maszák Mihály* Illyés egyik alapművének, a *Puszták népé*nek többértelműségét vizsgálja a legújabb irodalomelméleti módszerek alkalmazásával, s a sok elemzést újabb meglátásokkal, újabb összefüggések tudatosításával gazdagítja. Elemzi a mű műfaját, példázatszerűségét, kulturális viszonylagosságát, s a vallomásszerű visszaemlékezésből eredő sajátosságokat, s még számos egyéb szempont alapján jut el végső megállapításáig, hogy a „Puszták népét a magyar próza élvonalában, a nem avuló művek legszűkebb körében tarthatjuk számon". *Szabolcsi Miklós* mikrofilológiai vizsgálódásainak érdekes eredményeit bocsátja közre *Illyés Gyula „idézetei"* című előadásában, az *Ebéd a kastélyban* c. mű néhány részletét mutatja be felnagyítva, Illyés stílusának jellegzetességeit érzékeltetve. Érdekes és termékeny ez a vizsgálati módszer, s vele Szabolcsi Miklósnak sikerült jól elkülönítenie az egész életműre jellemző idézet-típusokat. Meggyőzően bizonyítja, hogy „minden írói szöveg önmagában is múlt és jövő találkozó pontja, mélyrétegek hordozója, keresztút és új folyamatok kiindulópontja." *Lőrincze Lajos* a nyelvművelő Illyés Gyula portréját rajzolta meg, felelevenítve Illyés hathatós szerepét az elmúlt évtizedek nyelvművelésében. A költő nyelvtisztító tevékenységének legfőbb elemeit gyűjtötte egybe, ragyogó példákkal illusztrálva ezt az áldozatos, évtizedekig folytatott munkát. *Kabdebó Lóránt Kettős tükör – Illyés Gyula és Szabó Lőrinc* című előadása az illyési próza és a Szabó Lőrinc-i költészet rokonságát tárja elénk igen szemléletesen, meggyőzően, állításait pontos idézetekkel, okfejtéssel alátámasztva. Barátságukról is sok, eddig nem, vagy kevéssé ismert dokumentumot mutat be, mindkét alkotó portréját jellegzetesebbé, árnyaltabbá teszik ezek a szövegek, gesztusok, dedikációk. *Kocsis Rózsa* a *Tiszták* c. drámát vizsgálja tüzetesen, példázatjellegét emeli ki, a jelképes értelmű tragédia mélységeit mutatja be. *Bodnár György* egy fiatalkori mű, a *Koratavasz* sokoldalú elemzésére vállalkozott, elvont irodalomtudományi módszerek-

kel igazolva a művet író Illyés azon állítását, hogy „minden történelmet ábrázoló műbe két korszak van bezárva: az, amelyről szól, és az amelyben íródott". Bodnár György leglényegesebb felismerése, hogy a mű a regényhős többszörös határhelyzetét képes ábrázolni, s ezt az ábrázolási technikát tárja fel példamutató módszerességgel és sok új elemzési szempontot mozgósító bravúrral. *Vasy Géza* Illyés két versét veti össze: a Bartókról és a Kodályról szóló nagy művek keletkezéstörténetét, gondolati tartalmát, formai jellemzőit, hasonlóságait és eltéréseit veszi számba. A párhuzamos elemzés kiterjed a versindításra, a ritmusra, hanganyagra, mondatépítkezésre, vershelyzetekre, alapgondolatra és számos más lényeges kérdésre. Izgalmas vállalkozás, s igen jól érzékelteti Illyés alkotói módszereinek összetettségét, sokoldalúságát. *A Puszták népe* című művet tárgyalta a tudományos tanácskozás utolsó, s egyik legterjedelmesebb tanulmánya is, *Kulcsár Szabó Ernő Az epikai tárgyiasság új alakzata* című munkája. Egyértelműen remekműnek tartja ezt a már generációk számára normateremtő, korszakjelző és műfajalkotó művet. Az irodalmi alakítás kérdéseit vizsgálja meg olyan szövegelemző módszerrel, amely még kevéssé terjedt el a kortárs irodalomtudományban, de ez az elemzés bizonyító erővel igazolja létjogosultságát.

A tanácskozás *Tolnai Gábor* szubjektív hangú zárszavával fejeződött be.

R. Takács Olga

Béládi Miklós: Válaszutak.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 548 l.

Az a sokirányú tájékozódás és témaköri gazdagság, melyet már Béládi előző tanulmánykötete, az *Érintkezési pontok* kapcsán is észlelhettünk, a *Válaszutak*ban kiteljesedett. Nem sorolhatjuk itt fel valamennyi témáját, de jelezhetjük a szerzői viszonyulás, a tárgyválasztás és a feladatvállalás sokrétűségét. Itt van mindjárt elöljáróban egy magvas irodalom*elméleti* tanulmány irodalom*történet* és irodalom*kritika* viszonyáról, melyet annak idején *A magyar irodalom története 1945–1975* I. kötetének bevezetőjeként olvashattunk. A továbbiakban a kötet során voltaképpen ez a „háromágú" irodalomtudományi érdeklődés és igény konkretizálódik. Az elméleti jellegű (bár nagyon is gyakorlati hasznú) bevezető tanulmány után Béládi újabb, s kétségkívül kiérleltebb Illyés- és Németh-tanulmányai következnek, jeléül némileg annak is, mely fő csillagzatok alatt alakult ki a kötet szerzőjének gondolkozása az irodalmon inneni és irodalmon túli dolgokról. (Habár például a Magyar Csillagról szóló előadása, amely az 1978-as Nyugat-konferencián hangzott el, nem Illyésről szól, hanem sokkal általánosabb érvényű.)

A kötet következő része kritikák sorozata olyan tarkán, de korántsem esetlegesen összeválogatott írókról, akik ilyen vagy olyan okból felkeltették a szerző figyelmét. Tárgyuk például Csáth Géza elmekórtani tanulmánya, egy Nagy Istvánnak szentelt „magatartás-dokumentum", Szentkuthy Miklós *Prae*-je („regény a regényről"), azután Ottlik, Sarkadi, Mészöly és Tandori kétszer is, majd „A Hernádi-paradoxon", Gáll István, Pilinszky, Lengyel Péter, Esterházy Péter stb. Az már természetesen a mindenkori kritikus vagy olvasó egyéni felfogásától, vagy – olykor pillanatnyi szellemi irányult-

ságától függ, melyeket emelné ki ezek közül az írások közül mint a legsikerültebbeket és legtöbb tanulsággal szolgálókat. Végezetül, egy további s egyben már kötetzáró fejezetben ismét általánosabb érdekű írások olvashatók: *Kisebbségi és nemzetiségi irodalom* és *Bevezetés a nyugati irodalomba* (mindkettő *A magyar irodalom története 1945–1975* IV. kötetéből), azután *Költészet és nyelv* címmel egy rendkívül érdekes eszmefuttatás a Magyar Műhelyben közölt vizuális költészetről, zárókő gyanánt pedig egy *Helyzetkép* a mai magyar szépprózáról.

Olvashatni néha kétkedő megjegyzéseket az egyéni tanulmánykötetek hasznosságáról (noha jelentőségük világszerte mintha még napjainkban is növekedne). A kötetbe szüretelt, megrostált és struktúrába rendezett termés mégiscsak más, mint a folyóiratokból összetallózott s könnyebben veszendőbe menő tanulság, s habár az értékítélet csak másodlagos feladatunk, jelenthetjük, hogy Béládi Miklós kötete átlagon felül tanulságos és gondolatébresztő: egy szándék megnyilatkozása és egy teljesítmény felmutatása.

A teljesítmény jelentősége a fentebbiek során már a kötet puszta leírásából is kiviláglott. A szándékot mindig nehezebb meghatározni, de a kötetben foglalt írásokból (a szerző egyéb műveinek, pályaképének és munkásságának ismeretében) kiolvasható, hogy az irodalom nemzeti és azon belül népi kötődései erős hangsúllyal kapnak helyet a szerző szemléletében. A nagylélegzetű utolsó tanulmányban eltemeti többek között a népi–urbánus ellentétet; a kötetnek szinte valamennyi írásából kiérződik, hogy nem keveset tett ennek az időszerűtlenségnek igencsak időszerű feloldásáért. Egyénileg mint az irodalom szakemberét, társadalmi helyzetében mint a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tisztségviselőjét egyre fokozottabb mértékben foglakoztatta a hungarológia mint terminus és fogalom, s persze a mögötte levő tartalom, így a határon túlira szétágazó, s onnan érzése szerint visszasugárzó magyar irodalom. Mindazonáltal érzékeny és pontos ösztönnel óvakodik az ezzel nem ritkán társuló és olykor nem alaptalanul nehezményezett egyoldalúságtól, szigorúan ragaszkodva a világirodalmi távlatokhoz és az irodalom sajátos minőségeihez, tiszteletre méltó elmélyültséggel, a lényeges dolgok meglelésének és illusztrálásának olykor egyenesen csillogó művészetével, a nagy hagyományú magyar értekező prózában sem mindennapos mértéktartó, egy füst alatt közölni és hatni tudó nyelvi eszközökkel.

Rákos Péter

Belia György: Babits Mihály tanulóévei.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 273 l.

Az 1982-ben elhunyt irodalomtudós, szerkesztő, műfordító Belia György munkásságának jelentős részét Babits Mihály életművének szentelte. Már az 1950-es években, mikor a Babits-kutatásnak nem volt éppen konjunktúrája, előmunkása lesz a Babits-filológiának. Feldolgozza az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárának hatalmas Babits-gyűjteményét, és közread három fejezetet abból a munkából, amelyet aztán nem sokkal halála előtt fejezett be, gondosan kiegészítve a két és fél évtized alatt beért újabb kutatások eredményeivel, s amelyet *Babits Mihály tanulóévei* címmel Belia György posztumusz műveként vehetett kézbe az olvasó.

A könyv legszínesebb része kétségtelenül Babits őseinek felsorakoztatása. (A költő nemességére egyébként kora ifjúságát leszámítva, soha nem volt büszke, magyarságára azonban, a szintén „szláv vérű" Zrínyire és Petőfire is hivatkozva, annál inkább.)

Nincs itt módunk felsorolni azt az apparátust, amelyet Belia György az ősök történetének feltárásához megmozgatott. S amint a gyermek és ifjú Babits életrajzát írta, mindinkább forráskritikával élő tanulmánnyá lett dolgozata. Magunk előtt látjuk a szórakozott kisdiákot, aztán a szülők budapesti lakását, a Mária utcai elemit, *A Pál utcai fiúk* grundját, vagyis a gyermek Babits fővárosi környezetét. A pécsi cisztercita gimnáziumról, ahol tanult (akárcsak utóbb a bajairól, ahol tanárjelölt volt), kis iskolatörténetet kapunk, majd szociológiai vizsgálatot a tanulók összetételéről. A gimnazista Babits mély vallásosságáról olvashatjuk a költő visszaemlékezését, utóbb az iskola tanítási rendszerét és tudós paptanárait ismerjük meg közelebbről. És Babits igen korán kialakult érdeklődési körét is, kivált a latin és a magyar irodalom, valamint a történelem iránt, amely csekély ingadozás után a pesti bölcsészkar magyar–latin szakához vezette.

Ha Babits egyetemi leckekönyvének adatait olvassuk, szembeötlenek a költőt tanító, részben mindmáig nagyhírű professzorok nevei. A feledettebb nevek közül pedig több egykori ragyogásával tűnik elénk. Így Négyesy László mellett Bodnár Zsigmondé, akinek fejlődéselmélete, és általában a szellemtörténet nálunk még merőben újdonságot jelentő irányzata Babitsra mély hatást tett (noha érett gondolkodóként ezt az iskolát meghaladta). Nem kevésbé érdekesek Babits filozófiai stúdiumai, aztán latin, görög, francia tanulmányai, angol olvasmányai, amelyek már mind az induló költőt érlelik. (Zsengéiből a kor- és személyiségrajz hitelesítése kedvéért Belia bőven idéz.)

Megannyi kuriózum a bajai gyakorló év története, a *Tímár Virgil fia* és a *Hatholdas rózsakert* számos életrajzi előképével. Ez évvel zárul a történet, hiszen Babits 1906. május 15-én letette pedagógiai vizsgáját. „Ezzel okleveles tanár lett – tovatűntek végleg a diákévei."

Melczer Tibor

Benamy Sándor: Állampolgár voltam Közép-Európában.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 173 l. (Tények és tanúk)

A könyv kalandos sorsáról maga az író számol be az előszóban. 1938 első hónapjaiban, különféle erdélyi lapok tudósítójaként (Keleti Újság, Nagyváradi Napló, Brassói Lapok) Benamy Bécsben tartózkodott, s szemtanúja volt Ausztria bekebelezésének, a német fasizmus térnyerésének. Megdöbbentő hangú riportkönyve, mely az író derűs életszemlélete ellenére jócskán az Anschluss hozta életváltozásokkal foglalkozott, nem ment át az 1940-es magyar cenzúrán, s valamiként a könyv tervezett francia kiadása is meghiúsult. Benamy csak most, csaknem félszáz év után jelentette meg az 1938 tavaszához kötődő, sokszor hátborzongató élményeit.

Önéletírása, akárcsak korábbi életrajzi regénye, *A XX. században éltem* (1966) apró, novellisztikus fejezetekből áll. Az *Állampolgár voltam Közép-Európában* egyszerre lírai napló – egy szerelem története –, és újságírói szemmel tapasztalt korrajz: írója, kit a kíváncsiság hajtott és a lap (lapok) megkívánta gyors reagálás ösztönzött, minde-

nütt jelen akart lenni. Anélkül, hogy feledte volna a kávéházakat, az írói-újságírói köröket, a szerző hónapokig szinte az utcán élt. Kedvesével – aki előtte sokáig inkognitóban mutatkozott, mintha férjezett volna – bebarangolták mindazokat a helyeket, amelyek a fasizmus előrehaladtával egy nép szenvedését is tükrözték.

Bécs ekkor is a furcsaságok városa: gazdag múzeumai, képtárai, nyüzsgő kávéházai – hódítás ide vagy oda – az életet mutatták, nyomorszállásai, a régmúltba (Monarchisták Klubja) és a különféle „ideológiákba" (krisztianizmus) visszavágyódó, illetve megragadt emberei pedig a fasizálódással csak még jobban fölkavart zűrzavart, némelyütt a fejetlenséget, másutt a rothadást. „Az Időbűvész a markába csukta a fekete-sárga Bécset, hátrahúzta, kinyújtotta – és már mutatta is fel a horogkeresztes barnát." Íme, Hitler bevonulása – a társadalom őrületét, hisztériáját, melyet a fölbolydult utcakép mindennél jobban jelzett, Benamy igyekezett megrajzolni. Gyors, a történésekre azonnal reagáló újságírói módszerének köszönhető, hogy önéletrajzi fogantatású naplóregénye (regényrészlete) a hangulaton túl valami mást is közvetít: a megszállás borzalmát, illetve – sok dokumentum-élmény fölvillantásával – a zsidóság tragédiáját. A főrabbinál tett látogatás (aki még hálás is a zárkabeli jó bánásmódért) egy megzavarodott ember rettenetét közli, de a zsidótemetőbe szállított hullák meggyalázása (volt akit – mert még mozgott – a zsákban lőttek agyon) már pontosan tükrözte: semmi véletlen a mészárlásokban.

Egyszer-kétszer zavaró, hogy a torokszorító élmény – s ebben a bécsi pár hónapban mi nem nevezhető annak – némiképp egy romantikus újságíró-szerelem kibontakozásával (?) elegyedik, de aki túl tudja tenni magát e regényes korrajz túlontúl hangoztatott férfiúi széptevésén s az Emíliát körüllengő gavallérián, az élvezheti a gördülékenyen megírt tudósítást. Benamy Bécsből Olaszországba utazott kedvesével, így beszámolójába egy röpke XI. Pius-audiencia is belefért. A könyvet záró happy end, jóllehet a korrajz hitelét nem csorbítja, fölösleges.

Szakolczay Lajos

Benda Kálmán–Elek Judit: Vizsgálat Martinovics Ignác szászvári apát és társai ügyében. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 445 l. (Nemzet és emlékezet)

Néhány évvel ezelőtt vetítette a Magyar Televízió Elek Judit filmjét a Martinovics-féle szervezkedés leleplezését követő vizsgálatokról, mely a nézők között igen széles körű érdeklődést váltott ki. A mostani kötetben a film irodalmi forgatókönyve, és egy, a hajdani vizsgálat anyagából összeállított dokumentumgyűjtemény kapott helyet. A válogatás készítésekor, amely egyébként magyar nyelven első ízben teszi közzé az eredetileg latin, német és francia nyelvű iratok jelentős részét, a szerkesztőknek nem az volt a céljuk, hogy az egykori vizsgálat minden részletébe betekintést nyújtsanak, hanem elsősorban az elkészült filmben látható eseményekhez kapcsolódó dokumentumokat igyekeztek bemutatni. A kötetben nem található olyan utalás, elő- vagy utószó sem, mely a gyűjteményből kimaradt anyagot jellemezné; így a közreadott, kétségtelenül hiteles, de bevallottan tendenciózusan összeállított anyag inkább szépirodalmi jellegű,

a történelem iránti érdeklődést szerencsés módon felkeltő olvasmányt kínál, mintsem tudományos kutatásokhoz is használható szöveggyűjteményt.

A könyvet a szélesebb olvasóközönség igényeihez szabott jegyzetapparátus egészíti ki.

Szajbély Mihály

Bertha Zoltán–Görömbei András: A hetvenes évek romániai magyar irodalma. – A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfiája 1971–1980.
TIT Budapesti Szervezete, Budapest, 1983. 156, 211 l.

A határon túli magyar irodalmak megismertetését nem nagy számú tanulmánykötet, rövidebb-hosszabb áttekintés, számos külföldi és hazai folyóiratban megjelent tanulmány, kritika után *A felszabadulás utáni magyar irodalom története 1945–1975.* című kézikönyv IV. kötete, *A határon túli magyar irodalmak* alcímet viselő kötet vállalta az összefoglalás igényével. Megjelenése után került az olvasók kezébe a *Romániai magyar irodalmi lexikon* I. kötete, Görömbei Andrásnak a csehszlovákiai magyar irodalomról írott összefoglaló munkája, s több, e témakörrel foglalkozó tanulmánygyűjtemény. Ezek egyik jeles darabja a fenti című, két kötetes, kis példányszámban közreadott mű, mely hasznosan egészíti ki az előzményeket, megerősíti az Ablonczy László, Béládi Miklós, Czine Mihály, Ilia Mihály, Kis Pintér Imre, Kiss Ferenc, Pálfy G. István, Pomogáts Béla, Szakolczay Lajos, Széles Klára és más hazai szerzők által felrajzolt erővonalakat, kritikai elemzéseket és folyamatértékeléseket.

A szerzők a hetvenes évek elejére igen sokágúvá, színessé vált romániai magyar irodalom rendező- és értékelő elveit kialakítva nemcsak egymáshoz, hanem az egyetemes magyar irodalomhoz is viszonyítják az irodalmi termést, tárgyilagos, hiteles képet adnak az utóbbi másfél évtized alkotásairól. Időrend és nemzedéki csoportosítás szerint haladnak, valamennyi műfaj legfontosabb eredményeit regisztrálva. A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a hosszabb elemzéseket, érveléseket, csak a legszükségesebb jelzéseket adják meg a lírai nyelv változásairól, az új tendenciákról prózaírásban és esszéírásban, drámaírásban, publicisztikában, az irodalomtörténetírásban és kritikai irányzatokban. Azokat a műveket emelik ki az alkotások közül, melyek az értékőrzés és értékteremtés erkölcsi parancsát követve a „sajátosság méltóságát" (Gáll Ernő kifejezése) is képesek kifejezni, s a magyarországitól eltérő körülmények között létrejövő irodalmi életben vívják ki a megbecsülést, a figyelmet.

A legidősebb nemzedékből Molter Károly, Kós Károly, Balogh Edgár életművére vetnek egy valóban röpke „pillantást", nagyobb részt szentelnek a középnemzedék íróinak, valamint a Forrás című kiadvány-sorozat körül csoportosuló első és második nemzedékének, végül a hetvenes évek ígéretes pályakezdőivel zárják áttekintésüket. 57 alkotót emelnek ki, gondosan ügyelve az értékelés és arányosság megbízhatóságára. Szilágyi Domokos költészetének és Sütő András kiteljesedő életművének szentelik a leghosszabb és legelismerőbb fejezeteket, portréjukat több műelemzéssel is kibővítik. Mini-portrék sorakoznak a Magyarországon is jól ismert munkásságú Bálint Tiborról, Beke Györgyről, Deák Tamásról, Farkas Árpádról, Hervay Gizelláról, Kányádi Sán-

dorról, Lászlóffy Aladárról, Kocsis Istvánról, Panek Zoltánról, Székely Jánosról és másokról, akik műveinek megismertetéséért nemcsak a már említett hazai kritikusok tettek sokat, hanem az olykori vendégjátékok, előadóművészek estjei és televíziós közvetítések is.

A tanulmányból meggyőzően kiderül, hogy valamennyi nemzedék minden műfajban tudott újat, maradandót alkotni, ki tudták fejezni az ellentmondásos, küzdelmekkel teli korszak problémáit, a nemzetiségi létforma sajátosságait, láttató erővel idézik meg a történelmi múltat, s változatos tematikában korszerű művészi formákat teremtenek, illetve őriznek tovább.

Csak igen vázlatosan szólhattak a szerzők a romániai magyar publicisztika sajátos műfajairól, sorozatairól, a tematikus számok sikereiről, vagy például a hatalmas vállalkozást megkoronázó Romániai Magyar Irodalmi Lexikon első kötetéről, Szabó T. Attila nyelvészprofesszor évtizedek óta folytatott rendkívüli munkásságáról és még számos kérdésről. A tárgyilagos, eligazító értékelés, a gondos gyűjtőmunka, a figyelemfelkeltő hangsúly azonban így is egyértelműbbé, árnyaltabbá teszi a nemzetiségi irodalmakról alkotott képünket. A szűkszavú áttekintést a mintegy kétszáz oldalnyi terjedelmű válogatott bibliográfia egészíti ki, az 1971 és 1980 között megjelent munkákat és a rájuk vonatkozó szakirodalmat tartalmazza ez a külön kötetben közreadott anyag. Az adatgyűjtők, Kovács Béla lektor és Bertha Zoltán szerkesztő nélkülözhetetlen segédeszközt teremtett ezzel a bibliográfiával: 28 klasszikus és 275 kortárs szerző adatait dolgozták fel, a romániai, valamint a többi környező országban megjelenő szakirodalom alapján.

R. Takács Olga

Bessenyei György: A Holmi.
Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 394 l.

Régóta sürgető feladata a magyar textológiának, hogy felvilágosodás kori klaszszikusaink irodalmi alkotásait kritikai kiadásban közreadja, hiszen e téren egyetlen korszakban sincs olyan elmaradás, mint itt. Ezért mondhatjuk különösen örvendetesnek, hogy a Csokonai kritikai kiadás nyitó darabjai (Költemények I., Színművek I–II.) után most végre Bessenyei életművéből is megjelent az első kötet, *A Holmi.*

Az 1779 áprilisában Bécsben megjelent írásgyűjtemény kritikai kiadása számos bonyolult problémát vetett fel. Összövegének, az 1773–75 között keletkezett ún. *Ősholmi*nak a kézirata elveszett, csak két másolata (az OSZK, illetve a prágai Egyetemi Könyvtár példánya) maradt fenn. Ugyancsak másolat a Debrecenben 1778 tavaszán összeállított változat, s az 1779-ben kinyomtatott szöveg kézirata sincs már meg. Mivel a szövegek egymástól eltérnek, s így az író eszmei fejlődéséről értékes adatokat nyújtanak, valamennyi változat kiadása indokoltnak mutatkozott. Bíró Ferenc külső filológiai fogódzó híján csupán a belső, eszmetörténeti vizsgálódás eredményeire támaszkodva az OSZK példányát választotta kiadása alapjául. Ezt követően a debreceni kézirat, majd az 1779-i bécsi kiadás szövege sorakozik a kötetben, így valóban nyomon kísérhető a mű keletkezésének története.

Bíró Ferenc munkájának alapvető módszere és egyben érdeme, a mélyreható eszmetörténeti elemzés, elsősorban Bessenyei spinózista fogalomkészletének és frazeológiájának szinte mikroszkopikus pontosságú feltérképezése. Ez a frazeológia már az Ősholmiban is felbukkan, a 70-es évek második felében pedig még továbbfejlődik. Miként a sajtó alá rendező is utal rá, a szöveg genezisét összefoglaló táblázatban (78. l.), *A Holmi*nak még „esetleg több lappangó vagy elveszett másolata" kerülhet elő a jövőben, így azzal számolhatunk, hogy ezek még módosíthatnak valamelyest az összképen. Hozzátehetjük, hogy azt lényegében aligha fogják megváltoztatni, mert a nagy körültekintéssel megírt előszó hipotézisei a pillanatnyilag rendelkezésre nem álló textusok létezésével is számolnak, így a műre vonatkozó további kutatások várhatóan inkább a kritikai kiadás által megteremtett alapokat fogják kiegészíteni. Mindezt figyelembe véve mondhatjuk, hogy a most közrebocsátott kritikai kiadás végeredményben nem csupán textológiai feladatot oldott meg, hanem azon túl fontos eszmetörténeti megfigyeléseket is eredményezett.

Bitskey István

Beszélgetések Pilinszky Jánossal.
Válogatta és szerkesztette: Török Endre. Reisinger János utószavával. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 255 l.

A hagyományos műfajtörténeti iskolázottság hajlik arra, hogy ne tekintse az irodalomhoz tartozónak az írói beszélgetést, az interjút, s más efféle „megnyilvánulást". Való igaz, ezeknél a „műfajoknál" alig-alig beszélhetünk tudatos formaképzésről. Egyes esetekben – pl. az interjú műfajában – a formát külső tényező, a kérdező habitusa és célja vagy a publikációs médium lehetőségei teremtik meg. Mégis elgondolkodtató, sőt tudomásul veendő, hogy a napisajtó századában a szépirodalom megismerésének nélkülözhetetlen forrásaivá váltak az ilyenféle közlemények. Néhány írónál tudatos műfajjá lett a kérdezés vagy a vallomásos válaszadás. Sőt a klasszikus konfesszió, vagy az ars poetica olykor mint „önínterjú" bukkan elő. Sokféleképpen magyarázhatjuk ezt a jelenséget. Beleláthatjuk a külső késztetés fontosságának növekedését csakúgy, mint valamiféle sajátos igényt a hiteles megmutatkozásra. De minden bizonnyal a legmélyebbi, nem feltétlenül tudatosodó motívum: az információrobbanás, a művészet besorolódása a mindennapi kommunikációk közé.

Az ebbe a kötetbe egybegyűjtött beszélgetések létrejöttét nem szabad külső okokra visszavezetnünk. A fentebb mondottak is csak erős megszorítással érvényesek rájuk. Aki ezt a *Pilinszky-könyv*et értelmezni akarja, leghelyesebb, ha abból indul ki: miért rímel a címe a költő által írt, lejegyzett, kompilált *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* kötetére. A szerepcserével két tükör fordul egymás felé, s így lesz a megszólalásban, a másikhoz szóló beszédben teljes – mint ezt Török Endre is érinti remek kis bevezetőjében – a személyes hitelű autonómia. Összefügghet ez a műfajválasztás a Pilinszky-féle emberképzettel is, amely a létet alapvetően drámai létezésnek tartja. S még egy magyarázó mozzanat: eme két tucatnyi beszélgetésnek a helye az életmű kronológiai

rendjében. Amikor a versek és a cikkek sora megszakadni látszott, akkor kezdtek sorjázni a beszélgetések. Nem valószínű, hogy Pilinszky kereste volna az alkalmat a beszélgetésre, de az sem véletlen, hogy ennyi alkalom találta meg őt. A legkülönfélébb ürügyek, a legkülönfélébb beszélgetőtársak azonban csupán alkalmak. A vallomás mindig és mindenről ugyanazt mondja. Egy abszolút öntörvényű személyiség néz ránk itt, aki egyfelől tudatos keresés során, másfelől a kegyelem aktusaival való találkozások önátadó szenvedélyében teremtette, hagyta megteremteni magát. Ugyanazt, aki a verseket és prózai munkáit írta. A Pilinszky-vers formai „igénytelensége" és a prózai szövegek drámai „műfajtalansága" szintén megkívánja az összehasonlító elemzést az „interjúk" formai jellegzetességeivel.

Egy revelatív XX. századi személyiség egzakt pontosságú vallomásai ezek a darabok. Nem Pilinszkyt az írót segítenek megérteni (noha az életrajzi filológia számára is vannak bennük – szép számmal – „használható" adatok), önnön létezésünk, s magának a Létnek a megértéséhez segítenek hozzá. Reisinger János utószava méltó a szellemnek ahhoz a tiszta inkarnációjához, ami megfogalmazódott ebben a beszélgetéssorozatban, s az egész Pilinszky-életműben.

Alexa Károly

Bibliografie československé hungaristiky za léta 1975–1977.
[A csehszlovákiai hungarológia bibliográfiája 1975–1977.] Sestavili [Összeállította] Jiří Cvetler, Richard Pražák és Marta Romportlová. Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha, 1983. 180 l.

A brno-i Purkyně Egyetem Bölcsészettudományi Karának a kiadásában jelenik meg a *Materiály k dejinám a kulture střední a jichovychodní Evropy* (Anyagok Közép- és Délkelet-Európa történetéhez és kultúrájához) című sorozat. A hungarológiai bibliográfia ennek a sorozatnak a 8. kötete, szerkesztője Richard Pražák. A sorozat tulajdonképpen oktatási segédanyag, de fontos lehet a tudományos kutatás számára is.

A bibliográfia felosztása a következő: I. általános rész, amin belül a) a tudományos munka szervezése (folyóiratok, intézmények, konferenciák, személyes dolgok, a kutatómunka helyzete, oktatás), b) a bibliográfia, c) források és forráskutatás (nyelvtudomány, irodalomtudomány, történelem, etnográfia és folklór), d) metodológia. A II. rész tartalmazza a nyelvtudományi közleményeket (a magyar nyelv és az összehasonlító nyelvészet, etimológia és névtan, a magyar beszélt nyelv és szókincs fejlődése, a jelenlegi magyar nyelv, a gyakorlati nyelvészet munkái). A III. részbe került az irodalomtudományi közlemények jegyzéke (általános és összehasonlító munkák, verstan, régi magyar irodalom, magyar irodalom 1772–1849, magyar irodalom 1849–1919, magyar irodalom 1919–1945, mai magyar irodalom, a magyar irodalom csehül és szlovákul). A IV. rész a történelmi munkák gyűjteménye (a magyar történelem fő korszakai szerint: 1526-ig, 1526–1849 között, 1849–1918 között, 1918–1945 között, Magyarország története 1945 után). Az V. rész az etnográfiáé és folklóré. Külön fejezetet (VI.) kapott a csehszlovákiai magyarság (szlovákiai magyar irodalom 1918-tól kezdve, a csehszlovákiai magyar nemzetiség történetének kérdései 1918-tól, a cseh-

szlovákiai magyar nemzetiségi csoportok néprajza). A VII. rész a felhasznált források jegyzéke, a VIII. pedig a rövidítések; a kötetet a szerzők mutatója (IX.) és a tartalomjegyzék (X.) zárja.

K. Gy. Cs.

Marianna D. Birnbaum: Miklós Radnóti.
A Biography of His Poetry. München, 1983. 253 l. (Veröffentlichungen des Finnish-Ugrischen Seminars an der Universität München, Serie C, Band 14.)

Marianna D. Birnbaumnak, a magyar irodalom Californiában élő kutatójának monográfiája az utóbbi időben örvendetesen megszaporodó külföldi Radnóti-szakirodalmat gazdagítja – immár szintetizáló igénnyel. Az alcím: „Költészetének biográfiája" utal a szerző szándékára, hogy ne elsősorban a tragikus élet külföldiekben is szimpátiát ébresztő tényei felől közelítse – és népszerűsítse a költőt, hanem ellenkezőleg, következetesen a versekből bontsa ki az immanens poétikát és az azt létrehozó költői személyiséget. Mint a bevezetőben írja: „Radnóti számára élni annyit jelentett, mint írni... Ezért ezt a könyvet inkább a művek, semmint szerzőjük életrajzának szentelem. Radnóti élete és tapasztalatai csak annyiban kerülnek itt bemutatásra, hogy illusztrálják, miként hatottak műveinek struktúrájára és textúrájára."

Birnbaum teljes filológiai fegyverzetben, imponáló irodalomelméleti, poétikai kitekintéssel tárgyalja témáját, méltóan a müncheni magyar tanulmányok tudományos színvonalához, s olyan szempontokat vetve fel, melyek a magyarországi kutatóknak is érdekesek és újszerűek lehetnek.

Az első fejezet (*Life*) a költő életútját, elsősorban fiatalságát vázolja, de a már említett módszerrel: az életet a versek, illetve az önéletrajzi ihletésű próza felől közelítve meg. Különösen tanulságosak ebben a részben a szegedi egyetemi évekre vonatkozó elemzések: Radnóti költészete és a fametsző Buday György alkotásainak összevetése; nemkülönben a fiatal költő „marxizmusának" újraértékelése.

A második fejezet (*Poet and His Surroundings*) a költő és környezete viszonyát vizsgálja, poétikai megfontolással: „egy lírai vers legfontosabb története az, ahogy a lírai én felfogja ez eseményeket, élményeket: a költő kapcsolata az újrastrukturált világgal, a lírai én prizmáján keresztül szemlélve". A monográfia szerzőjének elsősorban Radnóti természetleírói versei adnak jó alkalmat e viszony vizsgálatára.

A harmadik fejezet a virtuóz költőt mutatja be (*Master of Color and Image*). A leíró és a szimbolikus színek elemzése után Radnóti virág-képeinek áttekintése következik, majd a vissza-visszatérő angyal/nimfa képek, majd a pilóta, a repülő, az uniformis és a kondorkeselyű. Ezt a részt Radnóti halálszimbolikájának elemzése zárja, utalva a változásokra: a fiatal költő poszt-szimbolista, modernista retorikájától az utolsó versek transzcendentális élményéig.

Ez a motívum logikus átvezetést jelent a következő fejezetbe, mely a költőt ért eszmei hatásokat veszi sorra (*Shaping of His Influences and Materials*). Központi kérdés itt Radnóti hite, zsidó-tudata, illetve kereszténysége. E kényes kérdéskört Birnbaum a megszokottnál árnyaltabban elemezi, bár a költő transzcendencia-élménye még

további elemzéseknek is üdvözlendő tárgya lehet. A jelen kötet inkább csak a formai elemeket, a versekben felbukkanó vallásos motívumokat és szimbólumokat veszi számba. A fejezet további részében sor kerül az irodalmi hatásokra és kultúrélményekre, majd a költő poétikájának saját és adaptált elemeire. Ennek kapcsán számos fontos megjegyzést találunk a modern metafora- és metonímia-használatról általában, valamint Radnóti viszonyáról a huszadik századi költői nyelvhez.

Külön – rövid – fejezet foglakozik Radnóti prózájával, majd egy epilógus a költő halálával, mintegy e tragédia gyújtópontjából tekintve át még egyszer az életművön.

A munkát bőséges jegyzetapparátus és 16 oldalas bibliográfia zárja.

Szőnyi György Endre

Bojtár Endre: Egy kelet-európéer az irodalomelméletben.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 228 l.

Már a szokatlan cím is jelzi, hogy Bojtár Endre nem mindennapi, rendhagyó tanulmánykötetet bocsátott közre. Mint a fülszövegből megtudható, a cím mintája az „elefánt a porcelánboltban" kifejezés – amivel a szerző azt akarja mondani, hogy „vonzódom a látszólag összeférhetetlen dolgok együtt szerepeltetéséhez, s helyénvalónak tartom, ha a tudós tanulmányból nemcsak az olvasható ki, hogy a szerzője irodalomról, hanem az is, hogy az életről mit gondol". A hármas tagolású könyv első részébe kerültek – logikusan – az általános irodalomelméleti témákat boncoló tanulmányok: az irodalmi mű értékéről, értékeléséről és jelentéséről; a szerző gondolatai az irodalomtudomány helyzetéről, feladatairól. (*Strukturalizmus és metafizika között; Az irodalomtudomány újabb feladatairól.*) A második rész műelemzéseket tartalmaz; az elmélet után tehát annak konkrét alkalmazására ad rendkívül érdekes példákat napjaink magyar irodalmából. Az anyag, amelyen a szerző dolgozik – Tandori Dezső költészete, Konrád György és Esterházy Péter prózája – kitűnő alkalmakat kínál ahhoz, hogy Bojtár ne csak a mű jelentését fejtse fel (különösen bravúros ez a Tandori-versek esetében), hanem ahhoz is, hogy a műveket tágabb esztétikai- és jelentésrendszerekbe helyezve az életről való gondolatait is érzékeltesse.

A József Attila és a kelet-európai költészet című tanulmány már a kötet harmadik részéhez vezet át (*Kelet-Európa*), mely a lengyel és az orosz irodalomból választja példáit. E tanulmányokban fejti ki Bojtár – lengyel példától ihletve – nálunk szokatlan, ám feltétlenül továbbgondolásra késztető elméletét a *katasztrofizmus* irányzatáról. A szerző mint a katasztrofista regény iskolapéldájáról szól Bulgakov: *Mester és Margarita* című regényéről.

A kötetet záró esszé, *A kelet-európéer pontossága*, afféle ars poéticának is felfogható: a szerző illúziók nélkül határozza meg helyzetét, feladatait, „Mit tehet és mit kell tegyen az irodalomtörténész ilyen körülmények között? – kérdezi. „Csupán egyet, de azt feltétlenül: fel kell mutatnia pontosan ezt a helyzetet, valós mérleget kell készítenie irodalmainkról, külön-külön és együtt. Ez a józan pontosság nem sok, de nem is kevés" – adja meg a rokonszenvesen mértéktartó feleletet.

Bojtár tanulmánykötete nemcsak azért üt el az átlagtól, mert egy határozott vo-

nalú – jóllehet több vonatkozásában vitatható – koncepció testesül meg benne. Maga ez a koncepció – a kelet-európaiság hangsúlyozása s az egész irodalomelméleti vonatkozásrendszer és irodalmi példaanyag kelet-európai illetősége – is új. Végül az átlagostól eltérő a szerző érzékletes, gyakran szellemes, jól gördülő stílusa is – ami nem mindig jellemző az irodalomtudományi munkákra. Nemcsak a szakmabelieknek, de az érdeklődő, nyitott és újra fogékony irodalomkedvelők számára is élvezetes, gondolatébresztő tanulmányozás tárgya lehet.

Erdődy Edit

Boldizsár Iván: A korona napja.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 384 l.

Íróink, kultúrdiplomatáink közül kevesen utaztak olyan sokat, mint az elmúlt évtizedek alatt Boldizsár Iván. Európának szinte minden országában járt, tartott előadásokat Latin-Amerikában, az Egyesült Államokban és Kanadában, s mindenütt a magyar irodalom megismertetését, tudomásul vételét kívánta szorgalmazni, amint évtizedeken át Budapesten szerkesztett lapjával, a New Hungarian Quarterlyvel is ezt a célt szolgálta. E kötetében útinaplók, külhoni tapasztalatok, meditációk mellett az utóbbi másfél évtized hazai változásaihoz fűz reflexiókat, jeles napokat kommentál, nevezetes találkozásait idézi fel, a hagyomány szerepét járja körül a magyar kultúrában és irodalmi életben. A kötet mintegy felében kortársairól eleveníti fel emlékeit: *József Attiláról*, *Déry Tiborról*, *Passuth Lászlóról*, *Örkény Istvánról*, *Sárközi Györgyről*, *Gábor Dénesről*, *Ortutay Gyuláról* és másokról. Néhány számára fontos könyv (pl. Huszár Tibor Erdei Ferencről szóló munkája, Kállai Gyula önéletrajza, Nemes György életregénye) bemutatása után a befejező Pro domo et pro patria című ciklus következik, ebből egy írásra kell felhívnunk az irodalomtörténészek figyelmét: a Szolgálat és Írás Munkatársaság könyveiről szóló emlékezésre, melyben kiegészíti Cserépfalvi Imre könyvkiadó e tárgyban előadott emlékeit, a mára legendássá vált szociográfiai könyvsorozat létrejöttéről ad közre fontos adalékokat, melyek ismerete nélkül nem lehet megírni a harmincas évek szociográfiai mozgalmának részletes történetét.

R. Takács Olga

Borbély Sándor: Juhász Gyula.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 317 l., 8 t. (Nagy magyar írók)

Szerencsés vállalkozásnak tűnik a „Nagy magyar írók" című kismonográfia-sorozat. A kötetek viszonylag rövid terjedelműek, és élvezhető esszéstílusban mutatják be irodalmunk nagyjait.

Különösképpen igaz ez a megállapítás Borbély Sándor Juhász Gyula-könyvére. A szerző már a bevezetésben megfogalmazza alapelvét, miszerint szeretne megszabadulni „mind a 'túlértékelés' veszélyeitől, mind az 'egyhangúság' vádjától ..., s a maga

művészi egyenetlenségében is" érzékelni kívánja, hogy „mit jelent Juhász Gyula munkássága századunk líratörténetében".

Mondhatnánk, könnyű dolga volt Borbély Sándornak, hiszen a Juhász Gyula-kutatás oly jeles eredményeket ért el 1983-ra, hogy összességük már-már kiadja egy komplex monográfia anyagát, amihez nem sok újdonságot kell vagy lehet hozzáfűzni. Ez a tény azonban nem kisebbíti a szerző érdemét, hogy átvéve, felhasználva elődei kutatásait, egységes műbe gyűjtötte össze az eddig kisebb-nagyobb tanulmányokban, cikkekben, levelekben szétszórt régebbi és legújabb adatokat egyaránt, s újragondolva olyan egységbe fűzte őket, ami mind az irodalomtörténet és a társadalompolitika, mind pedig Juhász Gyula személyisége, alkotás-lélektani fejlődése iránt érdeklődőknek izgalmas olvasmány.

A szerző szigorú kronológia szerint halad a költő képének megalkotásában, de a fejezetcímek (Indíttatás és indulás, Szellemi erőgyűjtés, Magány és magáratalálás, További hányattatások, Forradalmas időkben, Ellentmondások között, Önmaga árnyékában) arról árulkodnak, hogy az időrendi hűségen belül mindig valami magasabb és lényegesebb szempont szerint szervezi egységbe az adatokat. Ez a tematikai beosztás nagy segítséget nyújt a kötet olvasójának az eligazodásban, mint ahogy ugyanezt a célt szolgálja a függelékként közölt *Életrajzi adatok*, a fontosabb Juhász Gyula-kiadások jegyzéke és a szakirodalmi bibliográfia.

Szőnyi Etelka

Bodor Pál: Szélmalomjáték. Tallózás régi és újabb feljegyzések között.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 422 l.

Bodor Pál (1930) szerkesztő, költő, közíró és műfordító, aki tevékeny szerepet játszott a romániai magyar szellemi életben újságíróként, kiadói és televíziós vezetőként, alkotóként egyaránt, első írását 1946-ban közölte; publikációinak száma meghaladta azóta az ötezret. *Szélmalomjáték* című gyűjteményét azonban nem ebből a tömegből, hanem elsősorban szellemi tájékozódása műhelyvázlataiból, olvasónaplóiból, gondolatsorokból és töredékekből, publicisztikus rögtönzésekből és íróportrékból válogatta, amelyek összeállítása legfontosabb darabjai. A rendkívül elegyes kötet főként a naplójelleg adta közvetlenséggel és ötletgazdagságával vonja magára a figyelmet. Szerzője – „A közíró az az ember, aki észreveszi, hogy vele történelem történik" – nem tematikusan, hanem részben az időrend, részben pedig a belső, rejtettebb kapcsolatok szerint rendezte össze a zárójeles fejezetcímeket viselő, hol néhány sornyi, hol fejezetnyi szövegeket, 1951-től. Imponálóan széles érdeklődést mutat az olvasói szemle éppúgy, mint a napló mindeddig kiadatlan szemelvénysorozata; a közvetlen társadalmi környezet és az erdélyi magyarság dolgai, a világ és a világirodalom, politika, nyelv és kultúra kérdései szenvedélyesen foglalkoztatják, bár az ezekről való gondolkodás nemegyszer csupán villódzó, felületes rögtönzésekben ölt testet. A Thomas Mann-élményről, Proustról, Camus-ről, Böllről, Grassról, Dos Passosról vagy Guillénről rajzoltak mellett a kötetnek azok a – számos műfaj metszéspontján álló – szövegei a legfontosabbak, amelyek a szerző esztétikai-emberi vonzalmait is megmutatva a múlt, mégis fő-

ként a jelen romániai magyar irodalmának életét, műveit, alakjait jelenítik meg (Balla Károly, Bálint Tibor, Beke György, Csehi Gyula, Földes László, Hornyák József, Huszár Sándor, Méliusz József, Szilágyi András és az újabb nemzedékek tagjai). Ezek a kisportrék irodalomtörténeti értékűek, hasonlóan a Gaál Gáborról, az Utunkról vagy a Gálfalvi György riportkönyve (*Marad a láz?*, Kriterion, 1977.) nyomán a Forrás második nemzedékéről írottakhoz. Bodor könyvében helyet kapott néhány kedvelt román szerzője, az írók jellemrajza is (Arghezi, Călinescu, Ciulei, Bogza, Vlasiu, Porumbacu), noha – mint utószavában jelzi – róluk külön kötetet tervez. A legfontosabb írások egyike az a Kriterion Kiadó létrejötte előtti helyzetfelmérés (1968), amely az időszak általános rajzában a magyar művelődés felvirágzásának régmúlt idejéről ad hírt, valamint a *Válasz helyett kérdések* című szöveg (1979), mely a romániai magyar regény és novella helyzetét, velük együtt a teljes magyar szépirodalmi és tankönyvkiadás termését is értékeli, a produkciót számszerűen is felmérve és a számoszlopokat autentikusan értelmezve. Művelődéstörténeti értékű mára az a meditáció is, amely a tévéről, mint az életformát és kultúrát átalakító új médiumról szólva megeleveníti a romániai magyar televíziózás reménytkeltő kezdeteit is. Bár a feljegyzések láncolatának lazasága, a felületi közelítés néhol az eklektika erős benyomását keltik, az irodalomról, közéletről, színházról, könyvről, képzőművészetről és az íróbarátokról olyan közelképeket ad a kötet, amelyeknek szemléletmódja adja meg az egységet, rendkívüli gazdagsággal, hangulati és ténybeli adattal szolgálva a felidézett évtizedek történetéhez. Ha az erőltetettnek érzett tematikai együvé sorolás nem is – tartalomjegyzék, de névmutató mindenképpen jobban szolgálta volna az eligazodást a majd félezer lapnyi kötetben.

Csapody Miklós

Brodarics István: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Fordította: Kardos Tibor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 73 l. (Gondolkodó magyarok)

A mohácsi csata legfontosabb – egykorú – forrása Brodarics István *Igaz leírás*a 1527-ben jelent meg Krakkóban. Három magyar fordítása közül (Szentpétery Imre, 1903; Kulcsár Péter, 1977), most Kardos Tibor 1961-ben megjelent változatát adja közre Szigethy Gábor. A kiadás azonban tartalmazza még a csak Kulcsár Péter által lefordított *Előszó*t és két másik forrásértékű dokumentumot, II. Lajos magyar király utolsó levelét, melyet 1526. augusztus 27-én írt V. Károly császárhoz, a csata előtti utolsó üzenetét Európához. A másik dokumentum Paolo Giovio olasz történész *Commentario delle cose de' Turchi* című olasz nyelvű kommentárgyűjteményben megjelent beszámolója a mohácsi ütközetről.

A kötet jegyzetanyaga ezúttal azért olyan rövidre fogott, mert Brodarics műve külföldiek számára készült, tehát a személyeket, eseményeket maga a szöveg kellőképpen megmagyarázza.

N. S. K.

Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. II. (1601–1640.) Collegit et edidit Ladislaus Lukács S. I. Institutum Historicum S. I., Roma, 1982. XII, 20, 798 l. (Monumenta Historica Societatis Iesu 125.)

Lukács László munkájaként a jelen kötet folytatja az ausztriai jezsuita provincia egyes rendházai évenként elkészült névsorainak a közlését, a névsorokban szereplő személyek életrajzi adatainak rövid összesítésével együtt. A vállalkozás jelentőségét, a magyar történelem és művelődéstörténet számára való páratlan fontosságát alkalmunk volt már az I. kötet (1978) megjelenése alkalmával méltatnunk (lásd Hung. Ért. II. 1980, 32–33. l.). Eltekintve most ennek megismétlésétől, összefoglalóan csak annyit kívánunk megállapítani, hogy a II. kötet minden tekintetben méltó folytatása az elsőnek, s ahhoz hasonlóan nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a kor kutatóinak. Sőt, a magyar kutatás számára talán még fontosabb, hiszen az 1600–1640 közötti periódus a magyar ellenreformációnak, s ezzel együtt a jezsuita rend magyarországi térhódításának leglátványosabb időszaka, Pázmány Péter kora, s így a jezsuita forrásoknak, valamint a magyar, illetve Magyarországon működő jezsuiták életrajza ismeretének fokozott jelentősége van. A kötet adatai igazolják is várakozásunkat, mert a magyar jezsuitákról az eddig ismeretlen, vagy figyelembe nem vett adatok hatalmas sokaságát közli.

A könyv ezáltal még az első kötetnél is nagyobb mértékben járul hozzá a magyar értelmiség történetének az ismeretéhez, hiszen az adott korban a jezsuiták ennek jelentékeny tényezőjét alkották. Gyors számolással 215 magyar, illetve magyarországi (a horvátországiak nélkül) jezsuitát számoltam össze a könyvnek az ausztriai provinciában működő rendtagok életrajzát tartalmazó részében. Ez jóval több, mint amennyit ezekre az évtizedekre feltételezni szokás. (Akad köztük egy moldvai magyar is: Jászy (Piroska) György.) A magyar intellektuális élet története szempontjából különösen értékes, hogy megtudhatjuk: az egyes magyarországi kollégiumokban kik, mikor, mely tantárgyat tanítottak; össze lehet állítani a névsorokból, hogy kik voltak a könyvtárosok, könyvkötők stb. De azt sem érdektelen tudnunk, hogy ki, mikor, kivel volt együtt. Csak egyetlen példát idézek: 1604-ben Grácban Pázmánnyal együtt volt professzor a híres Martinus Del Rio, Montaigne unokatestvére, Seneca tragédiáinak kiadója, Justus Lipsius leuveni tanártársa, barátja és vitapartnere, a démonológia és a boszorkányüldözés hírhedt szakértője. Vajon miről beszélgethettek? (Ugyanekkor professzor volt itt Forró György is; Hajnal Mátyás és Ferenczfi Pál pedig, mint „studiosus theologiae" szerepel.)

A közölt névsorok azt is tanúsítják, hogy a magyar jezsuiták milyen szívósan folytatták magyarországi és erdélyi tevékenységüket akkor is, amikor a rendet Bocskay szabadságharca nyomán (a kötet bevezetése ezt csupán eretnekek mozgalmának nevezi!) kitiltották az országból. Ezekben az években egyes jezsuiták különböző főpapok vagy főurak udvaraiban húzták meg magukat, onnan folytatva missziós munkásságukat. A magyar ellenreformáció történészeinek erősen figyelnie kell majd ezekre a missziókra, melyek a rend visszatérése után is szép számmal működtek különböző udvarokban. (1625-ben pl. nyolc helyen.)

Lukács László mostani kötetével újabb nagy szolgálatot tett a magyar történelem forrásai feltárása terén. Teljesítményét még inkább csodáljuk, ha tekintetbe vesszük, hogy a könyv mintaszerű, gyakorlatilag hibátlan szedését is ő maga végezte a jezsuita

rend történeti intézetének composerén. Az első kötet ismertetésekor megjegyeztük, hogy a korabeli és a mai hivatalos helynevek használatában némi következetlenség mutatkozik, ezúttal szinte mindenütt pontosan megkapjuk mindkét változatot.

Klaniczay Tibor

F. Csanak Dóra: Két korszak határán.
Teleki József, a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 491 l. (Irodalomtörténeti könyvtár, 38.)

Teleki József (1738–1796), a „koronaőr" névvel megkülönböztetett sokoldalú egyéniségű szerző *A magyar irodalom történetét* feldolgozó akadémiai szintézisben csupán négy sorral és néhány utalással szerepel. A róla szóló szakirodalom már jóval gazdagabb, de gyakran ellentmondásos, működésének csak egyes részleteire figyelmet fordító. F. Csanak Dóra terjedelmes monográfiájában az alapoknál kezdte a kutatást, és nemcsak a szakirodalom következetlenségeit tisztázta, hanem a kéziratos, levéltári források feldolgozásával teremtette meg a XVIII. századi kutatások egyik megkerülhetetlen alapművét.

A monográfia első része Teleki naplóira, a kortárs levelezésre támaszkodva rajzolja meg a szerző életútját, különös tekintettel külföldi utazásaira. Vizsgálja rövid időn belül háromszor kiadott munkájának az „Essai sur la foiblesse des Esprits-forts"-nak keletkezés- és hatástörténetét, továbbá Teleki szerepét egy nemzetközi hagyományos vitában a valószínűségszámítás és a himlőoltás összefüggéseiről.

A kötet második részében a közéleti szerepek kerülnek vizsgálat alá, elsősorban a hazai iskolaügy kérdésének sokrétű problémája. A könyvgyűjtő, művészetpártoló, mecénás Teleki portréját rajzolják meg az utolsó fejezetek.

Mint a kötet alcíme is mutatja, F. Csanak Dóra elmélyült munkájában nagy súlyt fektetett arra, hogy Teleki egy változó kor viszonyai között kialakult ellentmondásos egyéniségét jellemezze és értékeit felmutassa. Alapos munkája után igény lenne Teleki műveinek szélesebb körű megismertetésére is, nem utolsó sorban a nyugat-európai útinapló megjelentetésére.

Németh S. Katalin

Csapláros István: Fejezetek a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok történetéből.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 210 l.

Az utóbbi évtizedekben a korábbiakban soha nem tapasztalt mennyiségben jelentek meg lengyel irodalmi művek magyarul, ugyanakkor a lengyel történelem és művelődéstörténet magyarországi ismertsége meglehetősen alacsony színvonalú. Alapvető kézikönyvek hiányoznak (például Lengyelország modern felfogásban földolgozott története vagy a lengyel irodalom korszerű áttekintése), igen gazdag és sokrétű kapcsola-

taink számos részletét vagy csak fölületesen, vagy egyáltalán nem dolgozta föl a történetírás, illetőleg a filológia. Csapláros István (aki hosszú ideig vezette a varsói egyetem magyar tanszékét) szinte kisebb kutatócsoportot pótol évtizedek óta folytatott kutatómunkájával, szorgos búvárkodásának köszönhetően igen jelentős mennyiségű kapcsolattörténeti tényanyag áll rendelkezésünkre. Érdeklődésének középpontjában a XIX. század áll, a lengyel és a magyar művelődés történetének azon szakaszai, amikor a kölcsönös pozitív sztereotípiáról újra és újra (főleg 1831 után és 1848–49-ben) kiderült, hogy nem csupán vélekedés vagy üres rokonszenv, hanem politikai cselekedetek mozgatórugója, külpolitikai tájékozódás lényeges láncszeme, sőt közösen vállalt harc is.

Érintkezéseink és kapcsolataink története nagy mértékben eltérő jelenségekben nyilvánult meg, a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok cím különböző tartalmakat rejthet. A kölcsönös műfordításoktól kezdve, a rokonszenv megnyilvánulásának megannyi formáján keresztül a közvetítő személyek és intézmények működéséig. A különböző vizsgálandó kérdések módszertani szempontból is különböző eljárásokat jelentenek, a megközelítések más-más módját. A magyar polonista új kötete is rendkívül heterogén képet mutat ebben a tekintetben.

A három fő fejezet is bizonyos fokig terjedelmi tagolást jelent (A lengyelkérdés a magyar közvéleményben; A két testvérnép nagyjainak képe az irodalomban; Lengyelek, magyarok és a szomszéd népek), mivel szinte minden egyes tanulmány kapcsolataink más szintjét vizsgálja, különböző témákat hasít ki, s ennek megfelelően más-más forrásokból merít. Jelentős és kevésbé jelentős történelmi események (az 1863-as lengyel fölkelés, az 1877–78-as keleti háború), egy-egy fontos személyiség (Kosciuszko, Kopernikusz) működésének irodalmi visszhangja, művek (Rákóczi-induló, Gruszecki Ezer év című regénye) kapcsolattörténeti vonatkozásai, az irodalmi és eszmetörténeti közvetítés útjai (a XIX. század német lengyelbarát költészetének visszhangja Magyarországon, a magyar irodalom néhány közvetítőjének érdeklődése Románia iránt) foglalkoztatták a tanulmányok szerzőjét. Újabb és újabb mozaikok kerülnek kapcsolataink körképére, sok fontos részlet, adalék, amelyek nélkül nem lehet majd elkészíteni a lengyel–magyar irodalmi érintkezések mérlegét. Magától értetődő: ezeknek a részletkérdéseknek különböző a súlya, hiszen nem hozható közös nevezőre például az 1863-as lengyel fölkelés magyarországi visszhangja (ami nem volt lényegtelen kérdés a korabeli magyar gondolkodásban) és Gruszecki nem elsővonalbeli regényének képe a magyar–szlovák viszonyról.

Kiss Gy. Csaba

Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek.
Szerkesztette Galavics Géza. Zádor Anna előszavával, Rózsa György utószavával. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának kiadása. Budapest, 1983. 139. l.

A széphalmi mester levelezése és művei tele vannak olyan szövegekkel, melyek egy-egy műélményt, művészeti tanácsot, rajongó vagy bíráló esztétikai véleményt fogalmaznak meg. Csábító vadászmező ez akár a filológus, akár a művészettörténész számára, csábító, de elijesztő is, az összegyűjthető adatok nagy száma miatt. Akadt mégis, aki összegyűjtötte, rendszerezte és értelmezte őket.

Csatkai Endre 1925-ben disszertációt írt a témáról. Munkája kéziratban maradt, és csak most jelent meg hagyatékából, Galavics Géza szerkesztésében.

A könyvhöz a szerző régi barátja, Zádor Anna írt bevezetőt. Bemutatja Csatkai Endrét, a humán tudományok ezermesterét, a helytörténészt és műemlék-topográfust, a Soproni Szemle szerkesztőjét, egy kisváros szellemi életének animátorát, a nagyszerű embert, aki vasárnap délutánonként fiatalok seregét vonzotta maga köré, s nevelte a szép szeretetére.

Ritkaság, hogy egy könyv fél század múltán sem veszti el érvényét, még ritkább, hogy több tudományág húzhat belőle hasznot. Csatkai hat évtizede írt könyve ma is biztos és gazdag tudást nyújt, s irodalmár és művészettörténész egyaránt alapműként forgathatja. A hasznos utószó, melyben Rózsa György összefoglalja az újabb kutatások eredményeit, csak kiemeli a könyv úttörő érdemét.

Csatkai Endre nem érte be a roppant életmű kínálta számtalan adat kicédulázásával; rendet tudott teremteni köztük, lelket önteni beléjük. Kazinczyt mint nagy ízlésnevelőt mutatja be, elmaradott, aluszékony országban a szépérzék ébresztőjét. „Bitófánál, határdomboknál, vadászatot tilalmazó karóknál egyéb nemzeti emlékjelet az országunkban átutazó nemigen lát..." – idézi a szerző Kazinczyt. Az első úgy-ahogy művészettörténeti könyv hazánkban Molnár Jánosé: *A régi jeles épületekről* (1760); derék mű, de nem árt tudni, hogy mint jeles épületet először is Noé bárkáját tárgyalja (hány láb hosszú volt, hány ablakkal, hány könyök szélességű hellyel egy-egy állat számára), s ezt Winckelmann kortársa írta! – ezt tudva látjuk teljes fontosságában (ahogyan Csatkai láttatja velünk) Kazinczy szerepét, akinek föltett szándéka volt „minden oldalról segélleni a szépnek értését".

Kazinczy – mint Csatkai könyvéből megtudjuk – 1816-ig huszonkét arcképet festett magáról, barátait is portréjuk elkészíttetésére bíztatta, könyvei csinosítása végett töprenkedve választott metszeteket, emlékművek állításához adott tanácsot, bírálta vagy dicsérte az épülő székesegyházakat és a főrangúak díszkertjeit, s néha maga is kezébe vette a rajzónt – korának nemcsak irodalmi, hanem művészeti mindenese volt. Az erős szellemek nem ritka elfogultságával: mindenben a klasszicista ízlést akarta érvényesíteni; a gótikáról, Maulbertsch barokkjáról nem volt egy jó szava sem.

Csatkai Endre értékes tanulmányát magyarázatos hely- és névmutató, német nyelvű összefoglalás, valamint ötvenkét illusztráció egészíti ki.

L. S.

Cserei Mihály: Erdély históriája [1661–1713].
Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983. 593 l. (Bibliotheca Historica)

Szinte hihetetlen és érthetetlen, hogy Cserei Mihály Erdély-történetének 1852-es, Kazinczy Gábor-féle edíciója óta nem volt teljes értékű, megbízható kiadása. Ezért is roppant időszerű Bánkúti Imre sajtó alá rendezése: a múlt századi cenzúra által megcsonkított, kisebb-nagyobb hiányokat, olvasási hibákat, pontatlanságokat tartalmazó szöveggel szemben az autográf kézirat mai igényeknek megfelelő, teljes, szöveghű reprodukcióját tárva az olvasó elé. Vállalkozásának érdemeit nem lehet eléggé hangsúlyozni. A már megbízható szöveget – a romantikus rajongást és a későbbi tudományos lekicsinylést egyaránt elutasítva – kísérő tanulmányában reálisan értékelve helyezi vissza a történelmi folyamatba: „... egy letűnőben levő kor és egy konzervatív beállítottságú nemesi társadalom gondolatvilágának, tudatának hű tükörképe, Erdély művelődéstörténetének irodalmi szintű megörökítése." Bánkúti tanulmánya felhívja a figyelmet a história irodalmi és történelmi értékeire, forrásként való használhatóságára – ugyanakkor jelzi az objektív tudományosság fenntartásait is Cserei ábrázolásmódjával szemben, illetve figyelmeztet az adatok kritikus kezelésének szükségességére az eseményekről szerzett hiányos és felszínes kortársi informáltságból eredő hibák-hiányosságok miatt. A sajtó alá rendező tárgyi jegyzetei és a nevekben, helynevekben eligazító alapos mutatók is jelentős mértékben segítenek kiigazítani Cserei Mihály elfogultságait és tévedéseit, kitűnően korrigálván a szóbeszéden alapuló hírek megbízhatatlanságát.

A szöveg igényes modern kiadása, valamint az alapos jegyzetapparátus egyaránt hozzájárul ahhoz, hogy Cserei sokáig méltatlanul kezelt, de a XVII. század végének Erdélyéről alap-információkat közlő szövege végre – a kellő kritika révén – az érdemének megfelelően fontos helyet kapja meg forrásaink sorában.

J. J.

Dankanits Ádám: A hagyományos világ alkonya Erdélyben.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 137 l. (Nemzet és emlékezet)

Az 1848-at megelőző évszázad Erdély történetében az a korszak, amelyben a hagyományos kultúra – értve ezen a középkor s a XVI–XVII. század kultúráját – átalakul. Ez Dankanits Ádám posztumusz művének tanulsága, tárgya pedig ennek az átalakulási folyamatnak a leírása.

Merész vállalkozás ilyen koncepciózus dolgozat megírása akkor, amikor a magyar történettudománynak – s így a szerzőnek sem – nem áll rendelkezésére megfelelően feldolgozott forrásanyag ahhoz, hogy az anyagi kultúra, a mentalitás, s általában a köznapi élet történetével már a tanulságok összegzésének szintjén foglalkozzék, még ha bevallottan a francia történetírás hatására, eredményeinek ismeretében kezdene ilyen vizsgálathoz.

Felfogható ez a könyv Dankanits 1974-ben megjelent műve (XVI. századi olvasmányok) folytatásának is, csak most időben s a témát tekintve is a következőképpen

bővítette ki kutatásait: könyve első (nagyobb) részében jellemzi a hagyományos kultúra elemeit, illetve annak negatív vonásait, s ennek ellentéteként a második részben az új civilizáció megjelenésére utaló jelenségekre hívja fel figyelmünket. Mindkét rész elején a népesség változásait írja le adatokkal, s elemzi annak a növekedésnek okait, amely a XVIII. század végén és a XIX. század első felében figyelhető meg. Az okokat kutatva a háborúk pusztító hatását, a járványokat, az elégtelen (illetve a könyv második részében a megjelenő) közegészségügyet mutatja be. Ugyanígy ír a mezőgazdasági terméshozamokról, a gazdálkodás módjairól, ezek változásáról és így tovább a gazdaság különböző szektorairól. A gazdálkodás és a termelési ismeretek átalakulásával az öregedő, a vég felé tartó világ képének helyébe egy, a jövőben lehetőségeket is nyújtó élettér képe lép: a tenni tudásban való hit.

Ahhoz, hogy az erdélyi ember ne csupán az ősit tekintse példának, hanem alkalmazza az Európából hozzá érkező ismereteket s gyarapítsa is azokat, négy radikálisan gondolkodó nemzedéknek kellett munkálkodnia: az unitárius értelmiségnek, a racionalizmus képviselőinek, de főként a felvilágosodás elveit hirdetőknek, s az úgynevezett reform-nemzedéknek.

Dankanits Ádám kísérletnek tekintette dolgozatát, egy olyan kísérletnek, amelyben a történetíró egy évszázad történelmét „az emberi lét elemi feltételei felől" nézi, s eljutott egy olyan megállapításhoz, hogy a mezőgazdasági terméshozamok javulása, s a hatékony járványvédelmi intézkedések olyan átalakulást jeleztek és okoztak, melyet ő a hagyományos világ alkonyának nevezhetett. Jeleztek, mert az, hogy gazdaságban és közegészségügyben alkalmaznak-e egy módszert vagy sem, már maga is szemléleti kérdés; s okoztak, hiszen a népszaporulat növekedése mint közvetlen eredmény, valóban alapja lehetett a „csendes forradalomnak".

E nagy változás részletes leírásához szükség van az említett – nem létező – forráskiadványokra, s e kötet alapján úgy tűnik, szemléleti változtatásra is. Az új eredményeit kiemelni ugyanis úgy, hogy a réginek jószerével csak negatívumait mutatjuk be, legfeljebb didaktikai szempont lehet. Példaként említhetjük a XVII. századi hazai orvosi könyvek szemléletének elmarasztalását egy valóban elmarasztalásra méltó példa alapján akkor, amikor a megjelent munkák többsége nem osztja azokat a nézeteket.

Ugyanígy nem tartjuk reálisnak az iskolai oktatás színvonaláról, vagy az olvasmánykultúráról alkotott képet sem.

Nagy hibája a könyvnek, hogy Erdély történelmét úgy tárgyalja, mintha az nem egy birodalom történetének része lett volna, jóllehet olyan kérdések, mint a mezőgazdasági termékszerkezet módosítása, új termelési módszerek elterjesztése, járványvédelem stb. vizsgálata nem képzelhető el a központi szándékok elemzése nélkül.

A kísérlet érdekes, de a tervezett nagyobb tanulmánykötet többi dolgozata hiányzik az egyes megállapítások árnyaltabbá tételéhez.

Monok István

Defensio Francisci Davidis and De Dualitate Tractatus Francisci Davidis (Cracoviae) 1582.
Introduced by Mihály Balázs, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. XXXVIII, 492 (2) l. (Bibliotheca Unitariorum 1.)

1979-ben, Siklóson nemzetközi tudományos ülésszak tárgyalta meg a XVI. század második felének antitrinitarizmusát. Az elhangzott előadások azóta kötetben is megjelentek (Dán Róbert és Pirnát Antal szerkesztésében), de az ülésszaknak köszönhetően alakult meg egy új, nagyszabású vállalkozás is. Hollandiában székelő alapítvány a Foundation Bibliotheca Unitariorum, amelynek elnöke Jan van Goudoever, nemzetközi felügyelő tanácsának elnöke Klaniczay Tibor, tagjai pedig magyar, romániai, holland, francia, angol, lengyel, belgiumi és amerikai tudósok. Az alapítvány indította a Bibliotheca Unitariorum című könyvsorozatot, amelynek szerkesztője Dán Róbert, s az MTA Irodalomtudományi Intézetében működő Reneszánsz-kutató Csoport védnöksége alatt lát napvilágot, a budapesti Akadémiai Kiadó és a nieuwkoopi De Graaf Publishers gondozásában. A sorozat célja az, hogy angol nyelvű bevezetőkkel közzétegye a nemzetközi kutatás számára a XVI. századi antitrinitárius mozgalom legfontosabb nyomtatott dokumentumainak hasonmás-kiadását.

A sorozat nyitó kötetét Balázs Mihály gondozta. Bevezető tanulmányából megtudhatjuk, hogy a hasonmás kiadás alapjául a Dávid Ferencet védő írásgyűjtemény harmadik, legbővebb, nyomdahely és évszám nélkül Krakkóban, 1582-ben megjelent kiadása szolgált. Ebből összesen öt példány ismeretes: kettő Kolozsvárott, egy Nagyszebenben, egy Budapesten, egy pedig Oxfordban; hasonmásban való közzététele tehát ugyancsak indokolt volt.

A továbbiakban Balázs Mihály összefoglalja a kiadványt alkotó írások lényegét. Dávid Ferenc pere és elítéltetése óriási vihart kavart magukban az antitrinitárius körökben is. A Defensio először Frankfurt am Mainban jelent meg 1580-ban; ez a kiadás azonban nem maradt ránk. A második – hamis nyomdajelzéssel – 1581-ben Krakkóban, s a harmadik – melynek függelékében Dávid Ferencnek a dualitásról írott értekezése is szerepel – egy év múlva, ugyanott. A kötetet a görög származású kalandor eretnek, Jacobus Palaeologus állította össze a dévai várbörtönben meghalt mester, Dávid Ferenc emlékének védelmében. Dávid elítéltetését „ragályos apagyilkosságnak" nevezi, ennek megfelelően válogatta össze a dokumentumokat. Először közli a kolozsvári püspök négy tételét arról, hogy miért nem szabad az imákban Jézust segítségül hívni (az ún. non-adorantizmus). Majd a Biandrata által Erdélybe hívott Faustus Socinus erre adott válaszát olvashatjuk. Ezután Dávid hosszas elleniratban cáfolja Socinus válaszát, s egyúttal részletesen kifejti azoknak a bibliai kulcsszavaknak sajátos értelmezését, amelyre non-adorantista nézeteit alapította. Alexander Vitrelinus – Kolozsvárott 1580-ban külön füzetben kiadott – írása következik: a Lengyel Testvérek, vagyis a lengyel unitáriusok elítélő véleménye Dávid Ferenc tételeiről, amelyek kétségbevonják Krisztus királyi és főpapi mivoltát és az Egyházról való gondoskodását. A lengyel vélemény végső következtetése: Dávid Ferenc lényegileg visszahátrál Mózeshez, a Törvényhez és a körülmetéléshez, vagyis zsidó eretnekségbe esik. Ezt cáfolja szenvedélyesen Palaeologusnak a kötet gerincét kitevő vitairata. Azzal is megvádolja a lengyel hittestvéreket, hogy nem elégedtek meg a teoretikus állásfoglalással, hanem magánleve-

leket is küldtek, amelyekben helyeselték Dávid bebörtönzését. Azt állítja, hogy az elítéltetés hamisításon alapult: a Dávidnak tulajdonított zsidózó tételek Socinus koholmányai. Majd előadja a történteket, két változatban. Az egyik változat szerinte hazug, és Biandrata beállítását tükrözi. Ez a hivatalos változat helyesnek tartja Dávid elítéltetését, hiszen megszegte a további hitújítást tiltó törvényt. Palaeologus saját és igaznak hirdetett változata más időrendben adja elő az eseményeket, más forrásokra és tanúkra hivatkozva tagadja azt, hogy Dávid non-adorantizmusa újítás, illetve zsidózás lenne és apológiájába beiktatja egy ismeretlen szerző – Pirnát Antal szerint talán Trausner Lukács, Dávid veje – írását, aki NN.-hez (valószínűleg az 1578–79-ben Dávid házában lakó Matthias Vehe-Gliriushoz, a szombatosság alapítójához) intézett röpiratában Socinust és Biandratát vádolja sötét intrikával és hamisítással. Végül következik, mintegy az apológiát megkoronázó korollárium ként magának Dávidnak értekezése a dualitásról, vagyis az Atya és Fiú viszonyának azokról a vonatkozásairól, amelyek Dávid szerint a trinitárius dogma általa megtagadott hite után is zavarólag hatnak a krisztológiában. (Eddig ez a mű csak egy ritka magyar fordításban volt hozzáférhető.)

Az egész kötet a XVI. századi magyar és közép-európai eszmetörténet egyik legérdekesebb áramlatának kulcsfontosságú dokumentumát tartalmazza. Balázs Mihály bevezetője jól eligazít az összetett kötet felépítésében és egész kérdéskörében; a hasonmás jól sikerült (az akadémiai könyvtári példányt vették alapul, hiányosságait a többi alapján korrigálva); a kötet végén név- és bibliai helymutató segíti a tájékozódást. Egy Veress Endre által kiadott erdélyi jezsuita dokumentumból értesülhetünk, hogy már a kortársak sem voltak igazán tájékozva a Dávid Ferenc peréről. A homály azóta csak nőtt: eloszlatni csak ilyen mintaszerű kiadványok tudják.

Szörényi László

Degré Alajos: Visszaemlékezéseim.
Összeállította, szerkesztette, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Ugrin Aranka. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 544 l.

Vajon mi indokolja, hogy száz évvel első megjelenése után ismét kiadják Degré Alajosnak, ennek a franciás stílusú, de nem túlságosan jelentős múlt századi írónak a szabadságharc koráról írt emlékiratait? Ő maga a következőkben foglalja össze szándékát: „A történészek, s emlékiratok szerzői lefestették a magasztos alakokat híven, művésziesen, kiemeltek minden dicső mozzanatot, és képeik mégis kiegészítetlenek, mert nem törődtek a háttérszínezéssel, melyből a főalakok csak jobban kidomborulnak, s e színezés azon elem, amellyel meg lehetett csinálni az 1848-at."

Igazán modern történet-felfogás híve az író, hiszen a romantikus hősközpontúság helyett a szélesebb tömegek hangulatát, viselkedését kívánja leírni; de saját személyiségéről is sokat elárul ez az idézet, maga sem hős volt, csak hősies és hű katonája a szabadságért folyó harcnak.

Teljes élete volt. Erdélyben született – a közhit szerint francia származású családból –, Nagyváradon, majd Temesváron ismerkedett meg hazájának égető bajaival, s még mielőtt felnőtté vált volna – mint egy francia regényhős –, a fővárosba, Pestre

utazott. A Pilvax szorgalmas látogatójaként hamarosan ismert személyiséggé lett, s ezt a pozícióját – a közvélemény kedvencének szerepét – haláláig nem vesztette el. Valóban szeretetre méltó ember volt. Romantikus ifjú, a márciusi események egyik lelkes vezetője, a szabadságharc hű és felelős tisztje, majd élete végéig a 48-as öreg honvédek pártfogója, hivatott védelmezője.

Mindig ott található tehát, ahol a hazának szüksége volt rá. Nem népét lángoszlopként vezérlő prófétaként, mint Petőfi – akit személyes barátjának mondhatott –, nem is delejes erejű politikusként, mint a csodált Kossuth – akinek egy hétig titkára lehetett –, de nem is úgy, mint a nép felemelkedésének ügyét pennájával mindhalálig védelmező népi költő, Arany – akinek egy hétig vendége, s egy életen át híve volt.

Degré a derékhad első embere volt, azoknak a legtipikusabb képviselője, akikre forradalmat és szabadságharcot lehetett építeni.

A báltermek és a csataterek hőse, aki – mert mindenhol megfordult – mindenről hiteles képet tud adni. Gyakorlott és ügyes drámaíró, akinek tehát stílusa van, s jó megfigyelőkészsége ahhoz, hogy az átélt élményeket igazul és mégis élvezetesen jelenítse meg, s a kor hangulatát átélhetően elevenítse fel.

A kötetben olvasható még néhány, a szabadságharccal foglalkozó beszélye, külföldi utazásáról készült naplója, Ugrin Aranka szerkesztésében, aki egy részletes bevezetőt írt, s mutatókat és egy gondosan összeállított – és indexszámok híján sajnos kevéssé használható – jegyzetet is készített.

Hörcher Ferenc

Dénes Zsófia: Akkor a hársak épp szerettek...
Legendaoszlató emlékezések és dokumentumok Ady Endre váradi életéről. 2., kiegészített és javított kiadás. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 419 l.

Ady Endre nagyváradi éveinek egyik tanúja volt Fehér Dezsőné, a Nagyváradi Napló szerkesztőjének özvegye. Házában mindennapos vendég volt a költő, Fehérné visszaemlékezései tehát dokumentumértékűek. Ezt ismerte fel Dénes Zsófia, amikor gyűjteni kezdte az Ady-tanúk emlékeit és – szinte az utolsó pillanatban – Fehérnével 1942-ben folytatott beszélgetéssorozatát is papírra vetette. (Fehér Dezsőnét 1944-ben deportálták, a koncentrációs táborból nem tért vissza.) Dénes Zsófia nemcsak Fehérné visszaemlékezéseit írta meg, hanem kiegészítette azt saját Ady-kutatásaival. Kötete először 1957-ben jelent meg. A mostani, javított, bővített kiadás a mű keletkezésére vonatkozó dokumentumokat, levelezést is tartalmazza. A dokumentumok bepillantást engednek az Adyra emlékező kortársak személyes gondjaiba és a megjelent kötetek szerzőségének jogi vitáiba is. Az 1957-es kiadás sajtóvisszhangja (illetve visszhangtalansága) is tükröződik a kötet dokumentumaiban, remélve, hogy az újabb kiadás méltóbb fogadtatásra talál.

Németh S. Katalin

Dobos László: Gondok könyve.
Madách Könyv- és Lapkiadó n. v., Bratislava, 1983. 242 l.

A csehszlovákiai magyar irodalom a hatvanas években szabadult meg a sematizmustól és a provincializmustól, s ebben a reményteli évtizedben látott hozzá töredékességének fölszámolásához, intézményeinek megteremtéséhez is. Ebben a lassan és mértékletesen, de egyenletesen fölfelé ívelő folyamatnak a kibontakoztatásában kulcsszerepe volt Dobos Lászlónak (1930), aki megszervezte, majd Fábry Zoltán főmunkatársi közreműködésével tíz éven át szerkesztette is a Pozsonyban létrehozott Irodalmi Szemlét, a felvidéki magyar irodalom máig egyetlen, ma már más karaktert mutató folyóiratát. Az 1958-ban induló lap sokat tett a szűk látókör felszámolásáért, a szigorúbb szakmai ítélkezésért és a kisebbség nemzeti érdekeinek képviseletéért is; Dobos, aki ekkoriban elsősorban kultúrpolitikai tevékenységet fejtett ki, főszerkesztő, 1968 után a szlovák kormány tárca nélküli minisztere, ezt követően a Madách Kiadó igazgatója, majd részlegvezetője lett. Még a hatvanas évek előtt kritikusként kezdte pályáját, majd az irodalomszervezői szerep mellett és után regényekkel (*Messze voltak a csillagok*, 1963; *Földönfutók*, 1967; *Egy szál ingben*, 1976; *Hólepedő*, 1979), nagyformátumú szépíróként vált a csehszlovákiai magyar irodalom egyik legjelentősebb alkotójává. Széles ívű pályáját, gondolkodásmódját és erkölcsi felfogását ugyancsak szépírói eszközökkel, de más oldalról világítja meg a *Gondok könyve* című gyűjtemény, amelynek írásai szemléleti súlyukkal, közvetlenségükkel és nyelvi tisztaságukkal az újabb magyar publicisztika legjavához tartoznak. A három fejezetbe sorolt szövegek élén egy 1981-ben írott, tömör és nagy távlatú összegzés áll, amely nemcsak előszava a kötetnek, hanem letisztult személyes, mégis nemzedéki érvényű önvallomás, helyzetértékelés is az eltelt évtizedekről, azok irodalmáról, Fábryról, és a kisebbség, benne Dobos László mai helyzettudatáról. Az *Irodalmi látóhatár* 1959 és 1979 között keletkezett, minden konkrétságuk ellenére is a társadalmi-irodalmi folyamatok menetére, az irodalmi tudat és a kisebbség sorskérdéseire figyelő gondolatsorai a csehszlovákiai magyar szépprózа fejlődését elemzik, összefüggésben a realizmus kategóriájával, történelemszemléleti görcsök és irodalmi továbblépés kapcsolatára mutatnak rá, majd máig érvényes helyzetrajzban sürgetik a szellemi élet hálózatának kiteljesítését (*Nem középiskolás fokon*). Egy másik írásban saját Petőfi-élményeinek módosulásait veszi sorra, bemutatva a második világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalom Petőfi-képének változatait is, majd három változatban, születésnapi köszöntőként, halotti búcsúztatóban és irodalomtörténeti vázlatban (Ady életművével összefüggésben) értékeli, méltatja Fábry Zoltánnak, a vox humana erkölcsi képlete megalkotójának jelentőségét, mű és magatartás egységét. Ezekben az írásokban, de a Sarlóról szóló számvetésben és az ötvenéves barátait: Sütő Andrást és Czine Mihályt köszöntő ünnepi levelekben is a lényeglátó realizmus, nyelvi erő és természetes őszinteség a megragadó. Szociográfiai jellegű jegyzetek, lírai útirajzok (a 65-ös csallóközi árvízről szóló, a szerző szovjetunióbeli, romániai és jugoszláviai utazásait rögzítő színes és érzékletes vázlatok) alkotják a *Közelképek* sorozatát, míg a könyv zárófejezetében (*Forrásvidék*) Dobos László szülőföldje, a Bodrogköz története, művelődése, természeti tája és emberi világa elevenedik meg. A Gondok könyvét Dobos László Tóth Lászlónak adott terjedelmes interjúja zárja („*Minél kisebb egy irodalom, annál inkább a minőség útját kell járnia*"), melyben anyanyelvről, nemzeti kultú-

ráról, közössége helyzetéről és saját műveiről vall – a beszélgetés szövege Tóth László *Vita és vallomás* c. könyvében (Madách, 1981.) is megjelent.

Csapody Miklós

Egy jeles vad-kert. Avagy az oktalan állatoknak historiája Miskolczi Gáspár által. Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta Stirling János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 525 l. (Magyar Hírmondó)

Ismét egy olyan, a régi magyar művelődéstörténet és a gyermekcipőben járó korai tudományosság jelentős alkotása, amely mellett szinte észrevétlenül ment el a szakirodalom. Miskolczi Gáspár nevét sem a Magyar Irodalmi Lexikon, sem az irodalomtörténet nem jegyzi. Pedig, annak ellenére, hogy nem eredeti munka az övé, neve és műve egyaránt rászolgált az emlékezetben tartásra.

Az 1691-ben már kész, de sajtó alá csak 1702-ben került *Egy jeles vad-kert* tulajdonképpen az első magyar nyelven megjelent állattani munka. Miskolczi Gáspár, Erdélybe menekült lelkész Teleki Mihály pártfogását élvezve négy hónap alatt fordította-kompilálta Wolfgang Frantze német lutheránus teológus *Historia sacra animalium* c. művéből. A hazai természettudományos alkotások között abba az úttörő vonulatba illeszkedik bele, amelyet Lippay János *Posoni kert*jével, Apáczai Csere *Magyar Encyclopaediá*jával és Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis*ával szoktak jellemezni. Miskolczi e fordításával és a mű hazai viszonyokra alkalmazásával a magyar zoológia alapjait rakta le. Bár, az eredetit követve, még alig lép túl az arisztotelészi és pliniusi rendszerezési elveken, a gyakorlati tapasztalatokból származó kritikai szándék már ott munkál a hiedelmek, költött dolgok homálya oszlatásának igényében, miközben saját meggyőződésén túl az „új természetvizsgálók" eredményeire is támaszkodik, ha kell, az eredeti mű szerzőjével szemben is, magát pedig „Erdélyi Experimentalis Physicus"-nak nevezi.

Természetesen Miskolczi Gáspár alapvetően teológusi beállítottsága még csak felerősíti az eredeti mű törekvéseit: nem annyira az orvosló ismeretterjesztés, hanem inkább a keresztény tudomány szolgálatában akar állni. Ezért is van az, hogy az állatok életéből hozott példázatok, tanulságok, erkölcsi intelmek, s a puritán eszmék propagandája révén a keresztény tanítók – a prédikátorok – számára szándékoznak zoológiai példatárba bújtatott kézikönyvet előállítani. Miskolczi Gáspár eddig kellően nem hangsúlyozott érdemei itt tűnnek ki igazán: a hazai állatvilágból szerzett tapasztalatait is beépíti fordításába, magyar vonatkozásokban is korrigálván néha a szerzőt. Különösképpen érdekes és fontos lapjai a műnek számunkra azok, melyeken – a protestáns prédikátori gyakorlat és hagyomány jegyében – példázataival, feddéseivel a korabeli magyarországi és erdélyi közállapotok, társadalmi viszonyok, szokások ostorozójaként lép fel, rendkívül gördülékeny, élvezetes stílusban.

A meglehetősen visszhangtalan új kiadás sajtó alá rendezése *Stirling János* igényes munkáját dícséri, amint az alapos glosszárium és hasznos utószó is.

J. J.

Élet és Irodalom. Válogatott repertórium 1957–1965.
Szerkesztette: Gyuris György (Csíkos Józsefné, Gomolkáné Szeberényi Ágota és Trischlerné Kovács Lídia gyűjtése alapján). Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1981. [1983] 576 l.

Az Élet és Irodalom című irodalmi és politikai hetilap első száma 1957. március 15-én jelent meg, s a szellemi élet egyik fontos fórumává vált az elmúlt évtizedek alatt. A benne hetenként felgyülemlő kortörténeti, irodalomtörténeti dokumentumok hatalmas tömegében repertórium nélkül tájékozódni nem lehet. Ez a vaskos kötet még csak az első kilenc év anyagát tárja fel, s arra törekszik, hogy a magyar kultúrát lehető teljességgel tükrözze: még három repertórium-kötet anyaga vár kiadásra (1966–1970, 1971–1975, 1976–1980). A szegedi Somogyi Könyvtár munkatársai aprólékos, gondos munkája nyomán az óriási cédulaanyagból szakmutatók nélkül is használható kötet kerekedett. A következő szakrendi fölépítésben követik egymást a takarékos adatközlő címszavak: Szépirodalom, Publicisztika, Kritika, Életrajz, ezen belül az időrend elvét (némelykor a betűrendet) alkalmazták a munka készítői. Terjedelmi okokból sok önálló címet nem közöl a repertórium, s az utalások rendszere is nagyon rövid: de ez a sok helyütt szinte indexszerűnek tűnő forma jól követhető. Minden szükséges információt megszerezhet belőle az érdeklődő olvasó, az egyes életművek, műfajok, témák múltjára kíváncsi kutató. Irodalomtörténeti feladat lesz ennek a korszaknak természét mérlegre tenni, a szereplő költők, írók, publicisták életművében a hetilapban való jelenlétet elemezni, s e feladat elvégzéséhez nélkülözhetetlen lesz e jól használható, névmutatóval is kiegészített segédeszköz.

R. T. O.

Életjel évkönyv 4. (Életjel 1978–1983).
Sajtó alá rendezte: Dévavári Zoltán, Horváth Emma, Lévay Endre. Életjel, Szabadka, 1983. 462 l.

A szabadkai irodalmi élőújság, az Életjel dokumentum-kötete az elmúlt öt év előadásainak – pódiumműsorainak, színházi estéinek, íróbemutatkozásainak stb. – teljes *műsorát* (színlapjait) tartalmazza, ezen kívül minden olyan írást, amely az Életjellel: az irodalmi élőújsággal, a kiadásában megjelent művekkel (*Életjel Miniatűrök, Életjel Könyvek*) foglalkozik. Herceg János az Életjel negyedszázados ünnepén azt a művelődéstörténeti mozgalmat köszönti, amely mindvégig hű tudott maradni a szabadkai értékekhez (Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Vajdasági Írás, Kalangya, Híd), és az egész vidékre meghatározó volt „a magyar művelődés progresszív irányvonalának követésében."

Az *Életjel* 1978. X. 26. és 1983. XI. 25. között pár híján kétszáz (!) műsoros estet tartott: születése centenáriumán összeállítással emlékezett meg Juhász Gyuláról, Bartók Béláról és Kodály Zoltánról, különböző évfordulók kapcsán megidézte Ivo Andrić, József Attila, Radnóti Miklós, Németh László, Szenteleky Kornél életművét, tisztelgett a Híd mártírjai előtt; helyet adott a képzőművészetnek, a zenének, a társadalomtu-

domány különféle ágazatainak, a színháznak, a pantomimnak, többek közt bemutatta Weöres Sándor *Endymion*ját és pódiumjáték keretében Szabó Lőrinc *Tücsökzene*jét. Szerzői esteket rendezett Herceg Jánosnak, Varga Zoltánnak, Tolnai Ottónak, Domonkos Istvánnak, Somlyó Györgynek, nyilvános fölvételen bemutatta a Magyar Rádió és az Újvidéki Rádió kétnyelvű József Attila-műsorát, fogadta Czine Mihályt, Somlyó Györgyöt, Bálint Andrást (Kosztolányi-műsorával). Az eltelt időszakban a *Csáth Géza Művészetbaráti Kör* is (amellett, hogy „vendégszerepelt" az *Életjel*en) közel másfélszáz alkalommal lépett közönség elé (a Nyugat költői, megemlékezés Móricz Zsigmond születésének századik évfordulóján stb. és sok-sok önálló előadóesttel).

1979 és 1983 között az *Életjel Miniatűrök* sorozatban hét mű jelent meg, az *Életjel Könyvek*ben pedig tizenhárom. Közülük is kiemelkedik művelődéstörténeti értékénél fogva a Lifka Sándor életét bemutató kötet (Brenner János: *A kinematográfia úttörője*), s legkivált Toncs Gusztáv–Loósz István *Útravaló*ja, amely a szabadkai főgimnázium 1885 és 1918 közötti pályaműértékeléseit tartalmazza, s így megvilágítja a diák Kosztolányi Dezső és Csáth Géza önképzőköri szereplését, írói készülődését. (Mindkettő *Életjel Miniatűrök*-kiadvány.)

Ugyancsak letagadhatatlan az Életjel Könyvek művelődéstörténeti értéke, hiszen többek közt Muhi János helytörténeti írásaival (*Mesélő múlt*, 1979), Dettre János válogatott cikkeivel (*Új partok felé*, 1979) megmentődik a táj és Szabadka művelődésének, irodalomtörténetének hősi korszaka. Ez elmondható Somlyó Zoltán (*Szabadkai karnevál*, 1982) és Lányi Sarolta (*Próbatétel* 1982) köteteiről is, avval a kiegészítéssel, hogy mindkét mű jelentősen gazdagította az írók életművéről eddig tudott ismereteinket. Dér Zoltán kritikái-tanulmányai (*Szembesülések*, 1979), a jugoszláviai magyar irodalom klasszikusainak (Sinkó Ervin, Szirmai Károly) és a ma jeleseinek (Ács Károly, Fehér Ferenc, Németh István, Domonkos István, Gion Nándor) műveit elemzik – az irodalomtörténeti háttér alapos fölvázolásával, vitára mindig kész szenvedéllyel.

Az *Életjel évkönyv 4.* dokumentumértékét csak növelik a fakszimilében közölt plakátok; és száznál több fotó található benne a rendezvényeken részt vett írókról, színészekről, előadókról, közreműködőkről.

Szakolczay Lajos

Elmét vidító elegy-belegy dolgok.
Válogatás a győri kalendáriom 1749-től 1849-ig tartó időszakából. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta: Szilágyi Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 470 l. (Magyar Hírmondó)

Az újabb kutatások nyomasztó képet tárnak elénk az elmúlt évszázadok magyarjainak írnitudásáról – a XVIII. században pl. Magyarország magyarnyelvű lakosságának mintegy két-három százaléka ismerhette a betűvetés tudományát. Más volt azonban – feltehetően – a helyzet az olvasással,s az egyik mutató éppen az a kiadványtípus lehet, amelynek alapján Szilágyi Ferenc a Magyar Hírmondó e kötetének az anyagát összeállította: a kalendáriumok. 1809-ben (mint utószavából megtudjuk) százötvenezer kalendárium kelt el, de nagyon magas, ma is imponáló példányszámban jelentek meg és

fogytak el az előző félévszázad során is. A kalendáriumok nyilvánvalóan sok tanulsággal szolgálnak a történeti szociológia számára, a Magyar Hírmondó e kötete azonban más cél szolgálatában készült. Nem a befogadók, hanem a szerzők szempontjából tárta fel ezt a roppant anyagot, azaz: a bennük fellelhető és irodalmilag értékesnek tekinthető szövegekből nyújt ízelítőt. A kalendáriumok „műfajai" egy részének (pl. a Jóslásoknak és házi reguláknak) persze inkább csak mi tulajdonítunk irodalmi jelleget, a másik – s nagyobbik – része azonban mindig is irodalom volt. Ennek az irodalmiságnak a vezető szólama a tréfálkozás, uralkodó műfaja pedig az anekdota – a kötet anyagának túlnyomó részét humoros történetek alkotják, s fontos felhívni a figyelmet itt arra is, hogy a vándormotívumok ízes, nyelvi megformálás szempontjából mindig értékesnek tekinthető feldolgozásai között Szilágyi Ferencnek sikerült néhány eredeti, hazai produkció létét valószínűsítenie.

A kötetet alapos utószó és a szükséges információkat tartalmazó jegyzetapparátus kíséri.

Bíró Ferenc

Emlékezetül hagyott írások. Erdélyi magyar emlékírók.
Válogatta, bevezetővel ellátta: Veress Dániel. Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1983. 459 l. (Tanulók Könyvtára)

Mindszenti Gábor diáriumával az öreg János királyról – mely teljes terjedelmével szerepel a válogatásban – kezdődik a XVI–XVII. századi erdélyi emlékiratirodalom antológiája, mely nagy példányszámban jelent meg a Tanulók Könyvtára sorozatban. A Keserűi Dajka János David Pareusnak írt, Bethlen Gáborról és családjáról szóló beszámolójával, továbbá I. Rákóczi György fiához intézett intelmeivel együtt 26 szerzőtől találunk rövidebb-hosszabb szövegrészt. Erdély akkori történetírói közül csaknem valamennyivel találkozunk; történeti munkájuk egy-egy részét emlékiratnak értelmezte a szövegrészek válogatója. Így szerepel Szamosközy István két szemelvénnyel is, vagy Baranyai Decsi János a havaselvi hadjárat leírásával. Időben Nagyváradi Inczédi Pál naplója az utolsó, tehát a XVII. század végéig jutunk el.

Veress Dániel az első előszóként közreadott *Egy önkifejezési forma változásai és változatai* című dolgozatában ez emlékirodalom műfaji jellemzőit vizsgálja történeti és irodalomtörténeti szempontból, mintegy előre igazolva válogatását. A kérdésről a szerző bizonyára többet lenne mondandó, a széles olvasóközönség számára készült kötetben azonban nem volt szerencsés olyan fejtegetésekbe bocsátkoznia, melynek jószerével csupán alapelemei születtek meg. A második előszó egy kortörténeti háttérrajzot kíván nyújtani az olvasónak arról a 150 évről, amikor Erdély a Török Birodalomhoz tartozott. E történeti tablóban azok az elemek hangsúlyosak, melyek a két román vajdaság és Erdély kapcsolatait mutatják be, történetszemléletileg azonosulva olyan, vitára sem érdemes elméletekkel, melyekben a két vajdaság a kezdeményező, s Erdély fejedelmei ehhez csatlakozhatnak, s melyekben Bethlen Gábor sem több, mint Mihály vajda elképzelt uniós-gondolatának továbbvivője.

Magyarországon a kötet a két előszó nélkül került terjesztésre.

Monok István

Emlékirataim. Egy sokat emlegetett házasság meztelen igazsága! Írta özvegy Vajda Jánosné Bartos Rosalia.
A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta D. Szemző Piroska. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 492 l.

Aligha van irodalmár (olvasó és irodalomtörténész) számára „ínycsiklandóbb" feladat, mint egy-egy költő-író szerelmi életének vizsgálata. Sajnálatos, hogy a magyar irodalomtörténet efféle forrásanyaga oly csekély, s ezek jó része is alig hozzáférhető. A ritka kivételek egyike Bartos Róza emlékirata Vajdával kötött házasságáról, válásukról, a házasság utóéletéről. Régóta ismert forrás ez, kedvvel forgatták mind az irodalomtörténészek, mind azok, akik Vajda János „poklában" óhajtottak eligazodni. Föltétlenül hasznos volt megjelentetni ezt a memoárt, már csak a legendaoszlatás végett is. Ugyanis, olvasva Bartos Róza sajátos stilisztikával és helyesírással tüntető fogalmazványát, meg a sajtó alá rendező – az időközben elhunyt –, Szemző Piroska kommentárjait, egy paradox igazsággal lehetünk gazdagabbak. A forráshiánynál csak az az eset veszélyesebb a tárgyi igazságra nézve, ha a forrás túl intim, bensőséges, önvédő vagy leleplező. Végigolvasva ezt a 247 nagy kéziratlapot kitevő emlékezést és gyónást, és mellette a mintegy 100 oldalas forráselemzést (ez utóbbi elképesztő méretű és mélységű filológiai munkát összegez), elmondhatjuk: kevesebbet tudunk, mint annak előtte a költő magánéletéről. Azért kevesebbet, mert az eddig hitelesnek tűnő ismeretek jó részét is elbizonytalanítja ez a kettős tükör. Vajda idevágó versei és levelei, a későbbi válási iratok meg a feleség beszámolója összeegyeztethetetlen tények tömegét tartalmazza. (Ehhez járul még – korántsem csak hangulatfestő elemként – a sajtó alá rendező rajongó szeretete Vajda, s alig titkolt ellenszenve Bartos Róza iránt.) Ha csak a memoárt olvassuk, álmélkodhatunk a korabeli ügyészség, rendőrség és fenyítő intézmények felelőtlenségén, akik „ezt" a perverz, szadista gyilkost futni hagyták, ha a szövegmagyarázatot, akkor azon, hogy egy ilyen beteges hazudozót és rágalmazót nem zártak elmegyógyintézetbe. Vegyük még ide, hogy Szemző Piroska féltő zárkózottsággal végezte a maga biográfusi nyomázását (nemcsak a házasságról, hanem a Gina-ügyről és egyéb életrajzi esetekről is gyűjtött adalékokat), nem konzultált a párhuzamosan futó, a kritikai kiadást célzó előmunkálatokkal. Így sok az átfedés, de nem kevés az ellentétes konklúzió sem.

A mondottak ellenére hallatlan izgalmas ez a kötet, mind az emlékirat, mind a kommentár. Az utóbbi minden elérhető dokumentumot felhasznál, olyan helyeken bukkanva egyikre-másikra, ahova csak a kutatói megszállottság ihlete vezérelhette. Kellő óvatossággal az olvasó megkísérelheti maga rekonstruálni Vajda életének eseményeit a nyolcvanas években. A szerencsétlen Bartos Róza írásműve képzelgéseivel és igazolhatatlan igazságaival, szép és csúf ráfogásaival, gyarló irályával és önkéntelenül fellángoló lapjaival olyan izgalmas és párját ritkító sorsrekonstrukciót hajlamos szuggerálni, amely nem áll messze a regény műfajától. Természetesen nem az 1880-as, hanem az 1980-as évek poétikai szemléletének megfelelően. (V.ö. Földényi F. László némileg túlzó ismertetésével: Élet és Irodalom, 1984. 13. sz. 11.l.) S ha ezt a regényhazugságot, mint forrást nézzük, meg kell nyugodnunk Barta János szikár és bölcs tanácsával: „Most, hogy a magyar könyvkiadás egyik régi adósságát kiegyenlítette, mindezt nyugodtan le is vehetjük a napirendről". (Irodalomtörténet, 1985. 1. sz. 93. l.)

Alexa Károly

Essays presented to György Mihály Vajda on his seventieth birthday.
Edited by István Fried, Zoltán Kanyó, József Pál. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1983. 319 l.

Az angol, német, francia és olasz nyelvű tanulmánykötetet nemzetközi szerzőgárda írta a hetvenéves Vajda György Mihály tiszteletére. A kötet részletes méltatása komparatisztikai szakfolyóiratok dolga, itt csak a teljesen vagy részben magyar témát is tárgyaló tanulmányokat emelhetjük ki. A kötet sorrendjében ezek a következők: *Kovács Józsefi*től: The Reception of American Literature in Hungary. Ez az érdekes téma első összefoglalása, s egyúttal az eljövendő kutatás feladatait jelöli ki. *Klaniczay Tibor* a Corvina Kiadónál 1980-ban megjelent, egykötetes, francia nyelvű magyar irodalomtörténet kapcsán tisztázza azokat az elveket, hogy miképpen kell a magyar irodalmat külföldi közönségnek bemutatni (A propos d'une histoire de la littérature hongroise en langue française). *Csetri Lajos* nyelvfilozófiai kérdéseket tárgyaló dolgozata elsősorban nem magyar anyaggal dolgozik, de tanulságait a Kazinczy-kor jobb megértése érdekében csoportosítja (Quelques problèmes de philosophie de la langue et certain aspects de mouvements pour la rénovation des langues nationales à l'époque des Lumières et de la *Frühromantik* en Europe). *Köpeczi Béla* a teológiai művektől a hírlapokig terjedő széles skálán vizsgálta meg a felvilágosodás és a francia forradalom magyarországi eszmetörténeti recepciójának hatalmas kérdéskörét (Les philosophes et la Révolution française dans l'opinion publique hongroise contemporaine). *Sárközy Péter* stílustörténeti tanulmányában méltó helyet juttatott az olasz tizennyolcadik század jelentős magyarországi hatásának (Alcuni problemi teorici e pratici dello studio della formazione del Neoclassicismo in Europa Centro-Orientale). *Fried István* műfajtörténeti elemzést és szoros értelemben vett műelemzést kapcsolt össze tanulmányában, melyben eredeti, illetve fordított magyar ódaszövegeket is interpretál, Ungvárnémeti László korából (Die Erneuerung der [neoklassizistischen] Ode in Ostmitteleuropa). Végül *Sőtér István* tipológiai összevetést tesz a magyar, horvát és szerb romantikus nemzeti epika között (Das nationale Epos und die Romantik in der ungarischen, kroatischen und serbischen Literatur). Az egész kötet örvendetesen tanúsítja, hogy az utóbbi évek kutatásai nyomán természetessé vált a magyar irodalom komparatisztikai szemlélete.

Szörényi László

Fábri Anna: Mikszáth Kálmán alkotásai és vallomásai tükrében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 228 l. (Arcok és vallomások)

Fábri Anna könyve a népszerű – bár sajnos mind jobban akadozó – sorozatnak immár a harminchetedik darabja. Az *Arcok és vallomások* kötetei azért népszerűek, mert hiányt pótolnak. Az irodalmi ízlés legszélesebb, s egyben legnehezebben topografizálható sávját célozzák meg: azt, ami az iskolai (gimnáziumi) műveltség és a szaktudományos irodalomismeret között húzódik. Az igényes népszerűsítés fórumai tehát ezek a rokonszenves kötetek, amelyek némelyikéből a tanügy éppúgy profitálhat, mint

a legszűkebben vett filológia. A sorozat célja a hiteles bensőségesség: úgy adni meg egy pályakép legfontosabb vonásait, hogy az – mivel írói vallomások, önreflexiók az elsődleges források – önarcképféle is legyen. Kényes feladat ez olykor. Kényes akkor is, ha az író túlzottan zárkózott élete és műve minősítésekor, de akkor sem kevésbé, ha önszemléletét – mint például Németh László – az irodalmi mű meghatározó elemének tekinti. De gondolhatunk olyan alkotókra is, akik tudatosan költenek image-et maguknak. Mikszáth Kálmán ebben a tekintetben a rokonszenves „átlaghoz" tartozik. Látszatra. Azzal a megkülönböztető vonással, hogy nála az életrajzi – vagy életrajziasnak tűnő – elemek, vélekedések, emlékek, vallomásos szakaszok, önértelmezések, esztétizáló megjegyzések gyakran beépülnek magukba a műalkotásokba. Mikszáth itt is egy határhelyzet írója. Sokszor lehetetlen eldönteni, hogy a konfesszionális szakaszok a programregényt író romantikust vagy az epikus formát tudatosan megbontó modern alkotót jellemzik. A vallomásos, kitárulkozó Mikszáth képe azonban nagyon tudatos önarckép. Gyakran csak látszatos az „életrajzi hitel". (Miként a levélíró Aranynál.) Aki közelebbről szemügyre veszi az idevágó Mikszáth-szövegeket, azt tapasztalja, hogy a stilizáló hajlam jelein túl van néhány olyan szegmentuma polgári, írói és lelki életének, amelyekről szinte soha nem nyilatkozik (pl. a válása utáni időszakról, politikai fölfogásának és irodalmi elveinek viszonyáról, „hangnemének" mélyebb természetéről stb.).

Fábri Anna lendületes és olvasmányos könyve alapos szakismerettel tárja föl anyagát. Mikszáth-ábrázolata egyszerre arckép és önarckép, de breviárium is. Elsősorban az életrajzra koncentrál, a sorozat céljának megfelelően. Filológiai felfedező utakra nem vállalkozik, a klasszikus Mikszáth-szakirodalom anyagát összegezi (Mikszáth Kálmánné memoárja, Nacsády József szegedi tárgyú dolgozatai, Bisztray Gyula hatalmas anyaggyűjtése stb.). S éppen azért, mert az anyaggyűjtés és feldolgozás szakmailag korrekt, „szembesíti" az olvasót Mikszáth még feltáratlan pályaszakaszaival, ismeretlen kötődéseivel, alkatrajzának homályos pontjaival. Nagyon igényes – szövegértékű – a könyv képanyaga (pl. az író pesti lakásai, facsimilék stb.).

Fábri Anna munkája summázó, összefoglaló jellegű Mikszáth fő műveinek bemutatásakor is. Itt is jobbára a hagyományos értelmezéseket látszik elfogadni, olykor-olykor egyeztetni próbálva azokat, feltűnő ellentmondásaikat és kirívóan ellentétes minősítéseiket nyesegetvén. Nem volt feladata ennek a könyvnek egy minden tekintetben korszerű és eredeti Mikszáth-kép felvázolása, éppen ezért nagy erővel figyelmeztet az elvégzendőkre. Mind sürgetőbb az író káprázatosan természetes („naiv") elbeszélő technikájának tüzetes vizsgálata, különös magyar „századvégiségének" felmérése és megértése, a Mikszáth-i írószerep végiggondolása. Elsősorban kései novellái és beszélyei alapján, Németh G. Béla, Mezei József, Csűrös Miklós kezdeményeit folytatva.

Alexa Károly

Farkas Árpád: Asszonyidő.
Publicisztikai írások. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 164 l.

Farkas Árpád a jelenkori romániai magyar költészet egyik legjelesebb alkotója, kötetei a kortárs magyar irodalom számontartott értékei. Sokáig dolgozott újságíró-

ként, szerkesztőként, s ezek alatt az évek alatt keletkezett lírai hangulatú, különösen szépen megőrzött magyar nyelven írott riportjai, beszámolói, elmélkedései, egy-egy költővel, idős parasztemberrel való találkozását rögzítő visszaemlékezései, a szülőföld – Székelyföld – iránti szeretetének a régi erdélyi írókhoz méltó míves, felelősségteljes megnyilvánulásai. Nem irodalomtörténetet ír, hanem kisebb-nagyobb esszéket, de ezek az írások olyan korjellemző dokumentumok egy kisebbségben élő közösség szellemi életéről, mindennapjairól, amelyek mind Magyarországon, mind a határokon túl élő értelmiségiek számára tanulságul szolgálhatnak. Egy ciklusa pedig kifejezetten az erdélyi írók, költők megidézését vállalja: Tamási Áron, Nagy Imre, Sütő András, Balogh Edgár, Szilágyi István, Lászlóffy Aladár és mások arcképéhez rajzol leheletfinom, jellegzetes vonásokat.

R. Takács Olga

Fenyő István: Haza s emberiség.
A magyar irodalom 1815–1830. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 323 l. (A magyar irodalom korszakai)

E kötettel új sorozatot indított útjára a Gondolat Könyvkiadó, melynek célja, hogy a magyar irodalom nagy korszakait összefüggő monográfiák láncolatán keresztül mutassa be; elsősorban nem a szakmabeli, hanem az érdeklődő nagyközönségnek. Fenyő István munkája az 1815 és 1830 közé eső másfél évtized tárgyalására vállalkozik. Szerzőjének felfogása szerint ez a periódus az 1848-cal záruló reformkor magyar irodalmának része, annak első szakasza. Fenyő jelzi ugyan, hogy a történelmi értelemben vett reformkor csak az 1830-as évekkel veszi kezdetét, de mint írja: „... az irodalomban a reformtörekvések és szándékok – Katona *Bánk bán*jára, Kölcsey kritikai tevékenységére Kisfaludy Károly vígjátékaira és novelláira, Fáy András meséire, az Aurorára gondolunk – már jóval előbb feltűntek. Ezért is tekintem 1815–17-et *irodalmi* korszakhatárnak." A korszak záró dátumául választott 1830-as év nem kap olyan részletes indoklást, csak gyanítható, hogy Kisfaludy halálával, s a történeti értelemben vett reformkor kezdetével lehet összefüggésben.

Fenyő István témáját egyre szűkülő körökben közelíti meg. Könyve első fejezetében a korszak történelméről, társadalmi és politikai viszonyairól nyújt rövid áttekintést. A következő, még mindig bevezető jellegű rész a kor „uralkodó eszméit", a liberalizmust és nacionalizmust jellemzi, majd az utóbbiból bontja ki az időszak meghatározó stílusának, a romantikának a jellemző vonásait (lázadás, eredetiség, képzelőerő stb.). Kitér a kelet-európai romantikák jellegzetes vonásaira, majd a romantikus népiesség hazai elméletére és gyakorlatára, végül pedig helyet szorít a kibontakozóban levő realizmus jellemzésének is. A harmadik fejezetben az irodalmi élet kereteit, ezen belül elsősorban a kor sajtóviszonyait mutatja be a szerző, de szól a Széchényi Könyvtár és a Nemzeti Múzeum alapításáról, Pest irodalmi központtá válásáról, az irodalmi szalonok kialakulásáról, az olvasóközönség izmosodásáról, a könyvkiadási lehetőségekről és a cenzúraviszonyokról is. Ezután kerül sor a kor színházi életének, a vándorszínész-társulatok küzdelmeinek taglalására, majd Kazinczy pesti triásza (Horvát István, Vitkovics

Mihály, Szemere Pál) tevékenységének egy-egy kerek portré formájában történő jellemzésére. A következő két fejezet a drámairodalomé: az első a kor drámaírói törekvéseit tárgyalja átfogóan, a második pedig Katona József életművével foglalkozik. Egy műfaj áll a következő két fejezet középpontjában is, ezúttal a szépprózа. Fenyő most is a dráma esetében már bevált módszerhez folyamodik: először áttekintő képet fest a 19. század eleji magyar szépprózа törekvéseiről, majd részletesebben beszél az első eredeti magyar regény, *A Bélteky-ház* írójának, Fáy Andrásnak az életművéről. A kötet második felének nagyobb részét három terjedelmes portréfejezet foglalja el; ezekben a korszak meghatározó egyéniségeinek, Kisfaludy Károlynak, Kölcsey Ferencnek és Vörösmarty Mihálynak az életútját és művészi fejlődését mutatja be Fenyő. A monográfiát a kor irodalomszemléletéről (irodalomkritikájáról és irodalomtörténetírói törekvéseiről) szóló fejezet zárja; ebben az irodalom fogalmának átalakulásáról, a kritikai tevékenység kifejlődésének kerékkötőiről, s a historia litteráriákból lassanként kinövő irodalomtörténetírás kezdeteiről olvashatunk.

A kötet utolsó oldalain az érdeklődő olvasó további tájékozódását megkönnyítő bibliográfia kapott helyet.

Szajbély Mihály

Ferenczy Teréz Minden Versei.
Sajtó alá rendezte és az előszót írta Praznovszky Mihály. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1983. 55 l. (Nógrádi Irodalmi Ritkaságok 1.)

Dicséretes kezdeményezéseiről nevezetes a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága által irányított Nógrád megyei helytörténeti kutatás. Képzőművészeti, irodalmi, irodalomtörténeti kiállítások, irodalmi, történelmi tárgyú tudományos ülésszakok jelzik munkálkodását azoknak, akik a hagyományokban gazdag Nógrád megye múltjának földerítését szívükön viselik. Újabban Madách személye köré csoportosultak a kiállítások, de nem hanyagolják el a kisebb, helyi jelentőségű költők életútjának kutatását sem. A Praznovszky Mihály által feldolgozott anyag: ezúttal Ferenczy Teréz ifjan öngyilkossá lett költőnő összes verseit prezentálja ízléses kiállításban. Érdekes előszóban mutatja be ennek az önmagán túl is jellegzetes költői–asszonyi pályának egyes állomásait. 1823–1853 között telt el Ferenczy István szobrászművész rokonának élete. Praznovszky Mihály nemcsak az életrajzi adatokban igazít el, hanem finom elemzésével feltárja ennek a félbemaradt vidéki–asszonyi költői sorsnak érdekesebb rétegét, kapcsolódását a kor romantikus hullámához.

Fried István

Fodor András: Szó, zene, kép.
Válogatott és új esszék. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 561 l.

A költő, műfordító és esszéista Fodor András a kortársi magyar irodalom talán legsokoldalúbb, és mindenképpen legkíváncsibb alkotója. Írt egy kitűnő Sztravinszkij-monográfiát, egy hasznos József Attila-életrajzot, és egész kötetet tesznek ki Bartók-méltatásai. Válogatott és új esszéit összegyűjtő kötetét hét ciklusra osztotta. A *Géniuszok* című első ciklusban főként mestereiről, Fülep Lajosról, Németh Lászlóról és József Attiláról beszél. A második és harmadik ciklusban két tucat pályatárs magyar költő és műfordító egy-egy kötetét elemzi, és szól Audenről is, aki felszabadító hatást gyakorolt költészetére. A negyedik ciklusban, *A hazai táj igézetében*, személyes emlékeiről vall. Az ötödik ciklust festőknek, a hatodikat filmrendezőknek, a hetediket zeneszerzőknek és előadóművészeknek szenteli. Fodor András könyve a kortársi magyar kultúra és művészet fontos dokumentuma. Hasznos bevezető azoknak, akik az elmúlt negyedszázad eseményeiről tájékozódni akarnak, de termékeny dialógusra készteti azokat is, akik az egyik vagy másik művészeti ág szakértői. Szenvedélyes elfogulatlanság, önépítő nyitottság és megalapozott tájékozottság az esszék általános jellemzői.

Ferenczi László

Földes László: Elvek és viták.
Tanulmányok, kritikák. Sajtó alá rendezte: Láng Gusztáv és Tóth Sándor. A bevezetőt Láng Gusztáv írta, a bibliográfiát összeállította: Gáspár Sándor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 694 l. (Romániai Magyar Írók)

A vaskos kötet bő válogatást ad Földes László (1922–1973), az irodalomkritikus, az esszéista életművéből. A könyv, ha az életmű értékei felől nézzük, teljesnek mondható, hiszen a sajtó alá rendezők csupán azokat az írásokat – az ötvenes évek első felében készült, inkább az irodalompolitikust mint az esszéistát mutató „elemzéseket" – hagyták el, amelyeket maga Földes sem tartott megőrzésre érdemesnek, s így életében megjelent egyetlen kötetében, *A lehetetlen ostromá*ban (1968) sem szerepelnek. Ugyanakkor a kritikusi arcél markánsabbá tétele érdekében, az *Elvek és viták*ba a legnagyobb lélegzetű tanulmányok, elemzések, vitacikkek mellett bekerültek a „minikritikák" (az Utunk Új könyvek rovata közölte őket) és színibírálatok, valamint a szerzőnek három lektori véleménye is.

Noha a kötet fölépítése nem követi az időrendet – első ciklusának nagy része pedig megegyezik *A lehetetlen ostromá*ban foglaltakkal –, Földes László pályájának íve, gondolati fejlődése jól érzékelhető. És az esszéista sorsában (fölfuttatásában, kiebrudaltatásában és visszatérésében) a romániai magyar irodalmi (szellemi) élet ma már nehezen érthető, társadalmi bajokból következő bukdácsolásai. A Földes László pályáját és a romániai magyar művelődés kényszerű „hidegét" megvilágító kép Láng Gusztávnak és Tóth Sándornak köszönhető. Láng esztétikai központú pályarajzában figyelmeztet: az életmű eredményei nem választhatók el a kortól, melyben az írások születtek, és a kritikus „tévedései" is más színt kapnak ebben a megvilágításban. Az 1957-

ben írott tanulmányoknak – hangzik a megállapítás – sajátos kettőssége van: „nyilvánvaló bennük az elhatárolódás igénye az ötvenes évek dogmatizmusától, mind politikai-ideológiai, mind pedig esztétikai vonatkozásban. Ez a meghaladásigény azonban nem radikálisan elméleti, hanem elsősorban taktikus, pragmatikus jellegű." (Eme időszak jellegzetes műve a *Dsida Jenő költészete*.) Székely János költői világképét (*Az ember sorsa – két látószögből*), a tőle idegen gondolatvilágot pedig a „marxista kritikus" szigorával közelíti Földes, s „anélkül, hogy a *másképp kérdezés* elemi szükségét felismerné, a dogmatizmus által rosszul megválaszolt kérdésekre keres helyes feleletet." A Lászlóffy-tanulmányban (*Én és a mindenség*), bár a kritikus beleérző képességének, a rejtett összefüggések felfedezésének ragyogó példája, „a gondolatrendszer elemzése nem jár együtt a megfelelő esztétikai-stilisztikai kategóriarendszer kimunkálásával". Még tovább idézhetnénk Láng Gusztáv találó, a Földes László-i opuszt átvilágító tanulmányából, de ennyiből is észlelhető, hogy a pálya kanyarjai nem a tisztesség elvesztéséből adódtak.

Tóth Sándor rendhagyó „portréja" a statisztika könyörtelenségét tükrözve vall a kritikus pályájáról – a publikációk tükrében. A kötetből Földes László vitázó kedve is kiviláglik, de hogy meglátásai korszerűek voltak-e, majd csak az idő fogja eldönteni.

Szakolczay Lajos

Gáll Ernő: A sajátosság méltósága.
Esszégyűjtemény. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 525 l.

A nemzeti-nemzetiségi önazonosságot leginkább az anyanyelv és a kultúra tudatosítja a kollektívumhoz tartozó egyénben, így az identitás elsősorban a nyelvben, az irodalomban és a teljes történeti-kulturális hagyományban ragadható meg. Ennek az identitástudatnak minőségileg a legmagasabb formája a közösség reális helyzettudatra épülő, lételvű és morálisan tiszta önazonosság-ideológiája, amely kifejezi a közösség helyzetét és segíti az etikai, történeti távlatú eligazodást. Különösen fontos tehát ennek az identitásnak a korszerű, filozófiailag és történetileg tudományosan megalapozott, a hagyománnyal és a jelennel egyaránt számotvető ideologikus megfogalmazása, amelyhez jelentős mértékben hozzájárult Gáll Ernőnek, a romániai magyar nemzeti kisebbség ethosza egyik mai kifejezőjének munkássága. A sajátosság méltóságának eszméje, mint arra kötetének első fejezetében Pico della Mirandola *De dignitate hominis*ának és e mű, gondolatkör történeti utóéletének elemzésében Gáll rámutat, régi keletű. Az emberi méltóság, a szabadság és az autonómia gondolatának alakulását a modern bölcseletben és a kor új természettudományainak filozófiai vetületében is nyomon követi, érzékletesen elemezve tudomány és méltóság, politikum és etikum ellentmondásos összefüggéseit. Áttekintése nemcsak a polgári és a marxista elméletírók nézeteire, hanem a romániai magyarság helyzetéről és jellegéről kialakult magyar és román vélekedésekre is kiterjed, figyelemmel a jelenkor nyugat-európai nemzetiségi problémáira. Részletesen bemutatja a nemzeti-kisebbségi méltóság gondolati előzményeit Makkain, Tavaszyn át egészen a hetvenes évek második feléig, amikor az eszme *Sütő András* drámatrilógiájában (*Egy lócsiszár virágvasárnapja, Csillag a máglyán, Káin és*

Ábel) kapott új és érvényes formát. *A „felemelt fő" dramaturgiája és filozófiája* című tanulmány a *Csillag a máglyán* filozófiai értelmezése, amely a méltóságot a nemzetiségi realizmus alapvető erkölcsi kategóriájaként tételezi. Külön esszében elemzi *Méliusz József* életművének elsődleges, e körbe tartozó meghatározóját, a „barátság ethoszát" Méliusz *Kávéház nélkül* c. kötete ürügyén, amelyet joggal tekint paradigmatikusnak annak a szerepnek a vizsgálatában, amelyet a nemzeti nyelv és irodalom tölt be az azonosságtudatnak és a méltóságnak a kialakulásában. A méliuszi mű értelmezése során külön értékeli a nemzeti személyiség megőrzésének összekapcsolását a humánus és demokratikus együttéléssel. Az Írás és szolgálat c. fejezetben az erkölcsi felelősség és az új tudomány nyomasztó gondjainak etikai vetülete, valamint *Székely János, Balogh Edgár* és *Bretter György* művei kapnak elmélyült elemzést és nagyobb összefüggéseket az Apáczai-modell korszerűségének és a hetvenes években jelentkező új író- és filozófusnemzedék fenomenológiájának elemzésével együtt. Az Interferenciák cím alatt összegyűjtött írások elméleti bevezetője az akkulturáció jelenségét vizsgálja, *Vasile Goldiş* nemzetiségpolitikai koncepciójának elemzésével együtt. Nagy tanulmány szól *Csehi Gyuláról* és a Dobrogheanu-Gherea életművének Csehi által elvégzett feldolgozásáról, *Dimitrie Gusti* és a magyar falukutatás kölcsönhatásáról és *Németh László* kelet-európai „tejtestvériség"-eszméjének realitásairól. Összefoglaló érvényű portrét rajzol *Mikó Imréről*, különös tekintettel Mikó nemzetiségi jogi munkásságára és közéleti-politikai szerepére, a Nyersmérlegben pedig az általa szerkesztett, 1957-ben újraindult Korunk törekvéseiről, küzdelmeiről és eredményeiről számol be, vallva saját eszmei alakulásának állomásairól is. A kötet zárórása a Töprengések az Ettersbergről, amely személyes tanúságtétel és vallomás Buchenwald felszabadulásának évfordulóján. A könyv első fejezetének tanulmányai a *Pandora visszatérése* (1979) kötetből, a többiek túlnyomó része *Az erkölcs dilemmái* (1981) című műből való.

Csapody Miklós

Galsai Pongrác: Páternoszter.
Esszék, portrék, cikkek. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 267 l.

Amint az alcím kifejezi: a könyvecskében sokféle műfajú írás található, valamennyi közös jellemzője a szerző sokirányú irodalmi érdeklődése, csevegő, gördülékeny stílusa, mai életünk, ízlésünk, értelmiségi helyzetünk, alkotóművészek kevés szóval is pontosan ábrázolása, megörökítése. A sokféle tematikájú gyűjteményben önéletrajzi anekdoták, tankönyvről szóló vitairat, és a nyomában kirobbant vita kommentálása, versértésről, dilettantizmusról, író–olvasó találkozói tapasztalatokról, alkotóházi élményekről szóló elmélkedések éppúgy olvashatók, mint színészportrék és a Karády Katalin-lemezek iránti nosztalgia magyarázata. *Mándy Iván, Kolozsvári Grandpierre Emil, Tatay Sándor* és *Székely Júlia* születésnapi köszöntőiből megismerhetjük e kortárs alkotók néhány jellegzetes emberi-írói vonását. Emlékezetes képzőművészeti alkotások elemzése kapcsán felvillantja alkotójuk arcképét is. Az utolsó írás a hatalmas Krúdy-életműből emel ki néhány ízes, pompás fejezetet, remek részletet, amelyekből összeállítható *Krúdy* Gyula „szakácskönyve", legalábbis annak egy töredéke. Galsai

könyve figyelemfelkeltő, érdeklődést kiváltó szórakoztató olvasmánya lehet azoknak, akik mai irodalmi életünkre, az írói közérzet alakulására kíváncsiak.

R. T. O.

Gerold László: Színház a nézőtérről.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 174 l.

A szerző az újvidéki Magyar Színház leghűségesebb látogatója és kritikusa. Az 1973-ban alapított színháznak nem csupán végigülte valamennyi, összesen negyvenhárom bemutatóját, hanem kettő kivételével kritikát is írt róluk; ezek jelentek meg most kötetbe gyűjtve, az alapítás évfordulójára. A kis könyv elején Gerold bevezetője olvasható, melyben számot ad az újvidéki Magyar Színház alapításának körülményeiről, s összefoglalóan értékeli az elmúlt tíz év munkáját. Korábban csak egyetlen magyar színház létezett a Vajdaságban, a szabadkai, elsősorban népszínház jelleggel. Az újvidéki színház viszont kezdettől fogva a kísérletező jellegű, kevesebb nézőt vonzó színházi törekvéseknek igyekezett otthont adni, a híres belgrádi Atelje 212 mintájára. Célkitűzését Gerold értékelése szerint végül is azért nem sikerült megvalósítania, mert alapítása idején már végéhez közeledett az a fellendülés, amely a korábbi két évtizedben a kísérleti színjátszást világszerte jellemezte; az újvidékiek akkor kezdtek az Atelje 212 által megtett úton járni, amikor a belgrádiak maguk már új utak keresésére kényszerültek. Az egyes kritikákból, melyek eredetileg a Magyar Szóban és a Hídban jelentek meg, minderről részletekbe menő kép bontakozik ki. Az eljövendő korok színháztörténészei azonban legalább ilyen haszonnal forgathatják majd a kötet *Franyó Zsuzsanna* által összeállított függelékét is, melyben az első évtized eseményei pontos kimutatások formájában kaptak helyet. Megtaláljuk itt először is időrendben haladva valamennyi bemutatott színdarab szerzőjét és címét, valamint az előadás rendezőjének, szereplőinek és egyéb munkatársainak nevét, s az ősbemutató időpontját. Közli továbbá a függelék a színház által elnyert díjakat, a jelentősebb országos és a külföldi vendégszerepléseket, végül pedig egy kimutatást az újvidéki Magyar Színház személyzetének alakulásáról, az igazgatótól a vendégművészeken át egészen az adminisztratív és technikai munkatársakig.

A kötetet a bemutatókról, illetve a bemutatók plakátjairól készült fotók illusztrálják.

Szajbély Mihály

Grieger, Rudolf: Filipecz, Johann Bischof von Wardein. Diplomat der Könige Matthias und Wladislaw.
Rudolf Trofenik, München, 1982. 535 l. (Studia Hungarica. Schriften des Ungarischen Instituts München 20.)

A magyar szakirodalomban Filipecz János néven ismert váradi püspöknek, Mátyás fáradhatatlan diplomatájának és utolsó főkancellárjának első ízben akadt mo-

nográfusa Rudolf Grieger személyében. A szerzőnek hála, Filipecz büszkélkedhet most a legalaposabb monográfiával a Mátyás-kor neves államférfiai közül, olyan részletes, minden forrást értékesítő feldolgozással, melyhez hasonlót hiába keresnénk Váradi Péterről, Veronai Gáborról, Nagylucsei Orbánról, de még Vitéz Jánosról is.

A könyv végigkíséri morva huszita családból származó hősének életpályáját, a házájában való szerény pályakezdéstől a szülőföldjén ferences szerzetesként bekövetkezett haláláig. A cseh, magyar, sziléziai, osztrák és egyéb források, a különböző európai államok (pl. Velence, Milano) követeinek jelentései, az érintett országok szakemberei által írt – különböző nyelvű – feldolgozások teljes körű felhasználásával sikerült a szerzőnek e hosszú élet (Filipecz 78 éves korában halt meg 1509-ben) szinte minden állomását meggyőzően tisztáznia. Pedig a Mátyás szolgálatában eltöltött két évtized a mai kor legmozgékonyabb diplomatáit is megszégyenítő munkatempóban, rohanásban telt el. A püspök politikai tevékenysége persze mindig csak az adott nemzetközi, vagy belső konfliktusok feltárása, kielégítő bemutatása esetén világítható meg. A szerző minden esetben eleget tesz ennek a kívánalomnak, s így a Filipeczről szóló könyv – Mátyás amolyan utazó külügyminiszteréről lévén szó – egyúttal a magyar diplomácia-történet egyik legizgalmasabb szakaszának a monográfiája is.

A könyv egyik figyelemreméltó pozitívuma, hogy független tud maradni valamennyi érintett nemzet történetírásának önigazoló szemléletétől. Filipecz Jánost, de ugyanígy Mátyás vagy Ulászló uralkodását, nem a magyar vagy a cseh történelem tradícióihoz kapcsolódva, hanem mint az európai, szűkebben közép-európai történelem jelenségeit tárgyalja. Ennek következtében Mátyás sziléziai, csehországi, ausztriai politikája semmivel sem kap kisebb hangsúlyt, mint a magyarországi, ráirányítva a figyelmet számos olyan fontos kérdésre, melyet a magyar történetírás el szokott hanyagolni. Maga Filipecz is nem annyira Magyarországgal, mint inkább egy a török árnyékában elengedhetetlen erős közép-európai hatalommal érezhette magát elkötelezettnek. Ezt az ügyet szolgálta becsülettel és eredménnyel Mátyás oldalán, amikor a Duna völgyében ő állt a hatalom csúcsán; de ugyanez a szempont vezette, midőn a nagy király halála után Corvin Jánossal szemben a Jagello-házat segítette a magyar trónra, és ennek a történelmi felismerésnek a jegyében tette meg éppen ő – később, már szerzetesi visszavonultságából újra a nyilvánosság elé lépve –, a szükséges diplomáciai lépéseket a Jagello–Habsburg házassági és örökösödési szerződés létrejötte érdekében.

Minthogy olyan emberről szól a könyv, aki örökös szolgálatban élte le életét, magánéletéről a szerző – források hiányában – kevés újat tud mondani, kivéve szerzetesként eltöltött utolsó 18 évének egyes részleteit. Így is sikerül azonban a politikus mellett az embert is elénk állítania. Különös keveréke a középkori és a reneszánsz mentalitásnak: a kor felgyorsult élettempójában kiválóan helytálló államférfi, a reneszánsz fejedelmi reprezentáció közepette otthonosan mozgó s azt fölényesen képviselni tudó (pl. VIII. Károly francia királyhoz vezetett követsége alkalmával) nagyúr, de aki önmagára alig költ, s a felhévízi prépostságból s két püspökségéből (váradiból és az olmützi-ből) eredő roppant jövedelmét nem palotákra, hanem ferences kolostorok építésére költi, s ő maga is – mihelyt a vállalt közügyek sérelme nélkül megteheti – felölti Szent Ferenc csuháját s cellájában meditálva találja meg igazi lelki egyensúlyát.

Klaniczay Tibor

Cs. Gyímesi Éva: Teremtett világ.
Rendhagyó bevezetés az irodalomba. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 186 l.

A kolozsvári egyetemen tanító Cs. Gyímesi Éva írásait méltán kíséri megkülönböztetett figyelem. Eddigi tanulmányai, kötetei tanúsítják, hogy nyelvészeti képzettségéhez, elméleti fölkészültségéhez a kitűnő műértő érzékenysége és elemző készsége társul. (*Mindennapi nyelvünk*, 1975.; *Találkozás az egyszerivel*, 1978.) Új vállalkozását a szükség hívta életre: egyféle irodalomelméleti kézikönyvet kell nyújtania elsősorban tanítványainak, a leendő irodalomtanároknak, sajátos körülmények között; annak tudatában, hogy a szükséges források, segédkönyvek nagyobbrészt alig, vagy csak nehezen hozzáférhetőek.

A kedvezőtlen feltételek nem csökkentik a szerző igényességét. Bátran, eredeti módon fogja fel feladatát. Nem egyszerűen ismerteti, áttekinti, összefoglalja az utóbbi évtized fontosabb irodalomelméleti nézeteit, módszereit, alapfogalmait, hanem mindezt egy jól felépített, egységes, önálló gondolatrendszer keretében adja elő; s az elméleti tételeket változatos, gazdag példatárral szemlélteti. Mint címében is jelzi, az irodalom „teremtett világát" helyezi középpontba, mindazokat a lényeget hordozó vonásokat, amelyek alapvetően megkülönböztetik az irodalom, az irodalmi mű valóságát a tapasztalati valóságtól. Három nagy fejezetben tárgyalja az alapkérdéseket. Először sorra veszi, miben különbözik az irodalom világa a külső valóságtól; majd közel hozza azokat a sajátos eszközöket, amelyek segítségével az irodalom, az irodalmi mű egyedi világa megszerveződik; s ezek után vizsgálja meg az irodalom hatásának, megértésének, közönséggel való kapcsolatának problémáit. Befejezésül olyan örök, elemi kétségeket tesz szóvá: van-e haszna az irodalomnak? – s frappáns, egyéni választ ad egy mai regény értelmezésével.

Hogyan, miben tér el az irodalom világa a valóságétól? Gyímesi Éva több elmélet különböző nézőpontja felől világítja meg a differencia lényegét, hangsúlyozva, hogy az irodalom szövege nem a szó szerint igaz. Az irodalmiság lényege az, hogy fikcióként létezik, benne az igazságérték felfüggesztett (ismeretelméleti, logikai oldal, B. Russel); álkijelentéseket, kvázi-ítéleteket tartalmaz (I. A. Richards, R. Ingarden); az irodalmi műben található beszédtettek nem igaziak, hanem mimetikusak, felidéző jellegűek (S. R. Levin, R. Ohmann). Ennek az egyedi konvenciónak – a modális logikák oldaláról „lehetséges világnak" – a megszületését lehetővé teszik a közlésfolyamaton belül meglevő játékszabályok (nyelvfilozófia, Wittgenstein, Stanley Fish); létrejöttének fontos mozzanatát képviselik a „világteremtő igék" (álmodni, elképzelni, hinni stb.) aktív szerepükkel, illokuciós célvonatkozásukkal (beszédtett-elmélet). A szerző gondolatmenetében központi szerepet játszik az a tétel, hogy az így létrejött mű „világszerű", immanens összefüggésrendszer, melyet az olvasó úgy képes újraalkotni, hogy a nyelv pusztán sematikus jeleit (Cassirer, W. Iser) a már meglevő ismeretkészlete alapján („frame", Fillmore) kiegészíti. Ebben alapvető módon segíti a mű koherenciája, belső szervezettsége, illetve a szervezőelvként működő „nézőpont", „világfilozófia" (Lukács, Bókay) megragadása.

Az irodalmi mű belső rendszere miben nyilvánul meg? Miként rekonstruálható? A kötet egyik legkitűnőbben sikerült nagy fejezete válaszol erre a kérdésre. Egyenként és egymással való összefüggésükben is tisztázza az archetípus, toposz, motívum, emb-

léma lényegét; az ismétlés sajátosan irodalmi formáit, meghatározó jegyeit. Fejtegetései nyomán kiemelkedő jelentőségűeknek bizonyulnak a művek archetipikus belső összefüggései, mint a legősibb, már az irodalom előtt is létező, mítoszokban, vallásokban fellelhető jelenségek. Nemcsak a kifejezés eredetét (Jung), s néhány, irodalmi szerepére vonatkozó értelmezését mutatja fel (Maud Bodkin, Northrop Frye), hanem biopszichikai fogantatását is, Gilbert Durand nyomán. Így az archetípust világosan elhatárolja a toposztól, amely az írásossághoz kötődik, és a retorika szolgálatában keletkezett (E. R. Curtius, W. Kayer); s a motívumtól is, amely nem egyszerűen csak ismétlődő tárgyiasság (V. Propp, W. Kayser), hanem – ami megkülönbözteti az archetípustól és a toposztól is – egy-egy művön, vagy életművön belül visszatérő, jelképes értelmű, kisebb vagy nagyobb tematikai egység. Pontos egybevetésekkel szemlélteti, hogy az „embléma" megjelölésnek nincsen külön, az archetípusétól megkülönböztető tartalma. Összegezésként ésszerű, gyakorlati javaslatot ad a szakkifejezések alkalmazására. Lényeget kiemelve, remek tömörítéssel gyűjti egybe az irodalmiság sajátos jegyeit, azokat a módokat, amelyek segítségével az irodalmi szöveg szavai, közvetlen jelentésükön túl, belső kód hordozójává is válnak.

Hogy valósulhatnak meg a műben rejlő lehetőségek? Miként kel életre a mű az olvasás, a megértés folyamán? Gyímesi Éva úgy pergeti le előttünk lassított filmfelvételként a befogadás, megértés folyamatát, hogy a legújabb kutatások eredményeinek segítségével mintegy átvilágítja az olvasóban öntudatlan jelenlevő komplex előfeltevések halmazát, az elváráshorizontot (W. Iser, Lotman, Schmidt, C. Bousono, Jauss, recepcióesztétika), a megértés sajátságos igényét a befogadó szubjektivitására (Dilthey, Schleiermacher, Gadamer, hermeneutika), speciális útját az egésztől a részig és vissza („hermeneutikai kör"). Majd felvázol egy konkrét, egyéni befogadásközpontú műelemzési lehetőséget.

Mintegy madártávlati, s egyben mégis közelképet is ad összefoglalóul az utolsó fejezet műelemzése, amely az alkalmazás, a hermeneutika élő példája. Méltó kerete és lezárása ennek az elemi, tárgyi akadályok ellenére megszületett, a szükségből erényt formáló kis kötetnek, melyben a szerző egyéni vívmánya az, hogy az oly különnemű elméleti irányok különbözőségét tiszteletben tartva, szerves, egységes gondolati építményt hoz létre; ehhez kimunkálja a maga szabatos, szakszerű, mégis egyszerű, sőt szép nyelvezetét; s főként, minden elméleti tételéhez friss, élő példákat csatol – sokszor az első értékelő szerepét, kockázatát is vállalva, egyben még jobban megelevenítve a felfedezés, megértés lényegét, a teljes hermeneutikai utat irodalom és történelmi élmény között. A könyv köznapi, oktatásbeli használhatóságát növeli az, hogy függelékként az irodalomjegyzéken és a névmutatón kívül terminológiai szótárat is tartalmaz.

Széles Klára

Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból.
A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta V. Kovács Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 381 l. (Magyar Ritkaságok)

A kötet a pálos rend történetével kapcsolatos középkori irodalmi emlékeket gyűjtötte egybe. Az Első Remete Szent Pálról elnevezett remete testvérek közössége Magyarországon alakult ki a XIII. század elején – az egyetlen hazai eredetű szerzetes rendet tisztelhetjük benne. Központja a budaszentlőrinci kolostor volt. E hazánkban egykor igen elterjedt és közkedvelt rendnek volt nagyhatású vezéregyénisége Gyöngyösi Gergely a XVI. század első felében. 1520–1522 között rendfőnöki tisztet töltött be. Ebben az időszakban kezdhetett hozzá legfontosabb művének, a *Vitae fratrum heremitarum ordinis fratrum Sancti Pauli...* című rendtörténetének megírásához. Hivatali rangjánál fogva mintegy nyolcvan rendház levéltárának okleveles anyagához juthatott hozzá, rendszeres forrástanulmányokat folytatott, számos fontos jogbizonyító okiratot dolgozott be rendtörténetébe. Kiemelkedő forrásértékén kívül műve azonban a mai olvasó számára is érdekes, élő olvasmány. A példaszerűen tökéletes, szentéletű rendfőnökök, barátok portréi mellett Gyöngyösi megértően ír az emberi gyengeségekről, szerzetesi ugratásokról, rendi anekdotákról is. Lélektani érzékenységgel megrajzolt arcképeivel *vita*-ival tudatosan igyekezett követhető példaképet állítani meghasonlott, ellentétes irányzatokra szakadni készülő rendjének tagjai elé. A pálosok hagyományos aszkézisét nagyra értékelő, de bizonyos keretek között a szellemi, tudományos tevékenységet is pártoló szemlélete megegyezést keresett a rend határozottan antiintellektuális többsége és az iskolázott, a szigorú szabályok ellen zúgolódó barátok között. Különösen izgalmas adatokat nyerünk a rend belső irodalmi és művészeti életéről; a magyarul író, szentírást fordító rendtársakról, a kolostori könyvtárakról, kézművesműhelyekről, valamint a pálosok és Mátyás király közötti szívélyes, meleg kapcsolatról.

A rendtörténet ez idáig nyomtatásban nem jelent meg. Gyöngyösi szövegét, XVI. század eleji névtelen folytatóiéval kiegészítve Árva Vince és Csonka Ferenc fordították le. A *Függelék*be néhány további, a pálos renddel kapcsolatos szöveg került. A *Vitae fratrum*ban két versével és irodalmi értékű levelével szerepel az állítólag magyar verseket is alkotó Csanádi Albert. A *Függelék*ben közölt verses zsolozsmájával (*Remete Szent Pál átvitelének ünnepére*) irodalmi működésének mára fennmaradt összes emlékét együtt találjuk a kötetben. Szent Anzelm rövid, verses Krisztus-eposzának fordítása azért került ide, mert ezt korábban egyes kutatók szintén Csanádi művének tartották. A válogatást egy névtelen szerző leírása Szent Pál testének Magyarországra hozataláról, és az Érdy-kódex néhány szép, Szent Pál csodatételeiről szóló részlete zárja be.

Bevezető tanulmányában V. Kovács Sándor erősen kiemeli a *Vitae fratrum...* reneszánsz vonásait, igyekszik körvonalazni Gyöngyösi esetleges humanista körökhöz fűződő kapcsolatait. Az eddig feltételezettnél élénkebb és kiterjedtebb irodalmi tevékenységet tételez fel a pálos renden belül. A tudós rendfőnök életművét értékelve irodalomtörténeti helyét Temesvári Pelbárttal és a Karthauzi Névtelennel egy sorban jelöli ki.

Orlovszky Géza

Halász László: Az olvasás: nyomozás és felfedezés.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 451 l.

Színvonalas és izgalmas irodalompszichológiai munka Halász László könyve, amely meggyőző műelemzéseinek sorával és elméleti észrevételeivel nemcsak a ráismerés örömét nyújtó élvezetes „olvasókönyv", hanem a műbefogadás pszichológiai törvényszerűségeire is rávilágító tudományos összegzés. A majd félezer oldalas kötet nagyobbik részét tizenegy, a magyar és a világirodalom klasszikus kisprózáinak sorából szerencsésen kiválasztott szöveg (Móricz Zsigmond: *A kicsi*, Kosztolányi Dezső: *Tréfa*, Nagy Lajos: *A pofon*, Maupassant: *Denis*, Csehov: *A tokbabújt ember*, Gogol: *Az orr*, E. A. Poe: *Az ellopott levél*, Akutagawa: *A cserjésben*, B. S. Johnson: *Nem vagy te még kicsit fiatal ahhoz, hogy az emlékirataidat írjad?*, J. L. Borges: *Isten betűje*, Kafka: *Az ítélet*) alkotja, melyeknek szövegét Halász irodalompszichológiai műelemzései és a hozzájuk csatolt irodalomjegyzékek követnek. Ezekben az „olvasói reflexiókban" a szerző kettős úton jár: kommentárjai elsősorban afelé a műelemzés felé hajlanak, mely a mű alakjainak személyiségében, a társas kapcsolatokban és a mű egész szerkezetében érvényesülő lélektani törvényszerűségekre figyel, függetlenül attól, hogy ezek megjelenítése szándékában állt-e az alkotónak vagy sem, illetve attól, hogy e belső művilágban érvényesülő összefüggéseket a befogadó szubjektíve érzékeli-e. Halász műelemzéseinek másik megközelítési módját ugyanakkor a műbefogadás átfogóbb pszichológiai rendszereinek feltárása jellemzi, melynek lényeges eszköze az összehasonlítás. A könyv kisebb hányada, a *Tizenegy elbeszélés pszichológiáját* követő elméleti rész *A műbefogadás mint információfeldolgozás* címet viseli, melynek első fejezetében a szerző megalkotja a művel való találkozás során meginduló befogás-folyamat pszichológiai sémáját és annak értelmezését, majd az irodalmi mű értékelésének, a jelentés megértésének nehézségeire tér ki. A kötet az említett, tárgykörök szerint tagolt irodalomjegyzékekkel, melyeknek utolsó tételei a hetvenes évek végéig terjednek, jó eligazodást kínál az irodalomszociológiában és -pszichológiában, a művészetelméletben és a befogadáslélektanban egyaránt.

Csapody Miklós

Hamvas Béla: A világválság.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 94 l. (Gondolkodó magyarok)

Hamvas Béla (1897–1968) három elfeledett tanulmányát adja közre a Gondolkodó magyarok sorozat újabb füzete. Mindhárom a válság témájával foglalkozik: a *Modern apokalipszis* 1935-ben, a *Krízis és katarzis* 1936-ban, *A világválság* 1937-ben jelent meg. Ez utóbbi előszava volt a világválsággal foglalkozó részletes bibliográfiának. A jegyzetanyagban, amely ezúttal a tanulmányokhoz fűzött eredeti jegyzeteket is közli, olvashatjuk „A válság bibliográfiájának szerkezeté"-ről szóló rövid ismertetést is.

A mostani kiadvánnyal Szigethy Gábor nemcsak elfeledett tanulmányokról fújta le a port, hanem a kevéssé és egyoldalúan ismert szerzőre is felhívja a figyelmet. Előszá-

szava a jobbára csak művészettörténészként számontartott Hamvas Béla filozófiai gondolatainak aktualitására figyelmeztet.

Németh S. Katalin

Hanák Tibor: A nélkülözhetetlen bírálat.
Kerekes János nyomdája, München, 1983. 303 l. (Kerék könyvek)

A Bécsben élő filozófus és esszéista, ahogy korábban nem egyszer, ezúttal is izgalmas kötettel jelentkezett. *A nélkülözhetetlen bírálat* – hasonlóan az 1980-as *A filozófia: kritika* című esszé- és tanulmánygyűjteményhez – sokarcúságával lep meg, hiszen Hanák szellemi – és leginkább filozófiai – kalandozásai közt szívesen időzik az irodalomnál. Jóllehet új könyvének felét a *Mai magyar filozófiát* átvilágító, sokszor értékrendet is korrigáló, polémikus éllel írott esszék teszik ki (fejezeten belüli cikluscímei: *Nyolcasok a filozófiában, Mozgó esztétika, Etika és érték, Szociológiai problémák, Ahogy a nyugati filozófiát látják, Lukács körül, Damnatio memoriae*), nem lényegtelen, amit a szerző a *Nemzetiség–Kisebbség* kérdéskörben mond; s kiváltképp érdekes, hogy a nyugati magyar irodalom egy-egy művét elemezvén miként látja azt az irodalmat – tágabban: szellemi közeget -, melynek értékeit egyre inkább Magyarországon is nyugtázni kell.

Hanák a filozófiai kutatások körét tágítván jól tudja, hogy a magyar filozófia a mai országhatáron kívül is termett olyan értékeket, amelyekre szaktudósnak és olvasónak egyaránt illik figyelni. A *Magyar filozófiai élet Romániában* című tanulmányában ezért hangsúlyozza oly erősen az új hullám, az ún. Bretter-iskola fölszabadító erejű ténykedését. „Eljárásuknak felszabadító ereje, frissítő hatása van, ezenkívül tágítja a láthatárt, ismét bekapcsolja Erdély kulturális életébe az európai múltat, vagy azt a részét, amelyet eddig feledni látszottak." A vizsgált szerzők többsége (Csehi Gyula, Rácz Győző, Bretter György, Ágoston Vilmos stb.) kisebb-nagyobb részben kapcsolódik az irodalomhoz (irodalomtudományoz) is, így a tanulmányt záró fölismerés érvényes szinte az egész nemzetiségi sorban élő értelmiségre: „Vagy etikai radikalizmus, vagy társadalmi hatás. Ha tisztaságukat őrzik, el kell zárkózniok, ha hatni akarnak, alkalmazkodniok kell, mint az előttük járók tették. A romániai fiatal magyar értelmiségi nemzedék jövője - ha jól látom – nem kis mértékben attól függ, hogy ezt az alternatívát sikerül-e átvágniok, hogy megtalálják-e a számukra is elfogadható kompromisszumot."

A körkép jellegű tanulmány meglátásait tovább árnyalják az ugyanebben a tárgykörben fogant könyvkritikák (Gáll Ernő: *Tegnapi és mai önismeret;* Tamás Gáspár Miklós: *A teória esélyei;* Aniszi Kálmán: *A filozófia műhelyében; Művelődéstörténeti tanulmányok*). A ciklus másik körképe, a *Vajdaság és irodalom* ugyancsak a szerző tájékozottságáról tanúskodik. Hanák kis terjedelmű tanulmányában egyszerre ad irodalom- és társadalomtörténetet, kitér az egymást váltó nemzedékekre és a főbb irányzatokra, s jó érzékkel emeli ki az egy-egy korszakot meghatározó művet, illetve életpályát. (Sinkó Ervintől Tolnai Ottóig, a Symposion-nemzedékkel bezárólag, hosszú azoknak a sora, akiknek köszönhető a vajdasági irodalom sokarcúsága.)

Hanák Tibor tanulmánykötetének – legalábbis szempontunkból – legizgalmasabb része a *Magyar művek Nyugaton* című ciklus, mely műfajok szerint tagozódik. A *Versek* melletti *Próza* mint alcím nem mutatja pontosan a részen belüli változatosságot, hiszen a szociológia (Balla Bálint: *Soziologie der Knappheit*) és szociográfia (Szépfalusi István: *Lássátok, halljátok egymást!*) éppúgy helyet kapott benne, mint a társadalom- és eszmetörténet (Borbándi Gyula: *Der ungarische Populismus*) vagy az írói falurajz (Gombos Gyula: *Hillsdale*), a szépprózа (Ferdinandy György: *A mosoly albuma;* illetve az író elbeszéléseit tárgyaló *Tranzit*) éppúgy, mint egy irodalomtörténeti jelentőségű interjú-kötet (Cs. Szabó László: *Két tükör közt*) vagy egy magyar klasszikus lélekrajza (Wagner Lilla: *A negyedik Petőfi*).

Hanák bátor és érzékeny kritikus, kit nem kötnek műfajhatárok és tekintélyek sem. Tagadhatatlan, hogy elemzéseiben kiemelten foglalkozik azokkal, akiknek művein átüt a filozófia, illetve akiknek könyvei az ilyesfajta közelítést is kibírják (Kerényi Károly, Határ Győző stb.), de van jó szava azokra is, akik „csak" irodalmat művelnek. A verseskötetek bírálatai közül kiemelkedik az 1969-es *Új égtájak* (1956 óta idegenben élő költők antológiája), valamint a *Neue ungarische Lyrik* (1971) elemzése.

A *Nélkülözhetetlen bírálat* nem a filológiai aprómunkát, hanem a nagy összefüggések megmutatását állítja középpontba, s evvel a módszerrel különösen megnő a vizsgált életművek (Határ Győző, Kerényi Károly, Cs. Szabó László) jelentősége.

A tanulmányíró tájékozottságát jól jellemzi az a gazdag – magyar és idegen nyelvű köteteket is tartalmazó – irodalomjegyzék, amely amellett, hogy elengedhetetlen tartozéka a könyvnek, némiképp „tárgykatalógusként" is szolgál.

Szakolczay Lajos

Hatvanhat csúfos gajd. XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek. Válogatta, sajtó alá rendezte, az elő- és utószót írta, a jegyzeteket készítette: Hargittay Emil. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 334 p. (Magyar Hírmondó)

Napjainkban egyre inkább tanúi lehetünk történet- és irodalomtörténetírásunk olyan irányú törekvéseinek, melyek a reneszánsz és barokk korszak első vonalbeli irodalmi teljesítményei, kiemelkedő történelmi eseményei után, a „köztes időszakokat" igyekeznek megközelíteni. Nyilvánvaló, hogy a nagy egyéniségek is csak egy termékeny talajból, háttérből emelkedhettek ki, hogy Balassi Bálint, Zrínyi Miklós és társaik csak egy irodalmi, kulturális teljesítményekre fogékony táptalajba tudtak beágyazódni, s jelentőségüket akkor ítélhetjük meg reálisan, ha tiszta képpel rendelkezünk arról a környezetről, melyben éltek és alkottak, azokról az udvari emberekről, akik körülvették őket mindennapjaikban, s akik azt a műveltségi szintet képviselték, amely a korban általánosnak volt tekinthető, s elsősorban az iskolai tananyag több-kevesebb sikerrel történő elsajátításán alapult. Ugyanígy történészeink nem tudnák kielégítően rekonstruálni például a Rákóczi-szabadságharc lefolyását, ha nem vizsgálnák meg azt a társadalmi mozgást, amely a Thököly-felkeléstől (vagy méginkább a hegyaljai mozgalmaktól és a Wesselényi-féle összeesküvéstől) kezdve Rákóczi színre lépéséig vezetett, s ha nem ven-

nénk szemügyre közelebbről annak a társadalmi rétegnek, a köznemességnek az életvitelét, mely a felkelők törzsét alkotta.

A Hargittay Emil által válogatott és sajtó alá rendezett *Hatvanhat csúfos gajd* című kötet ebbe a vonulatba kapcsolódik be, amikor arra vállalkozik, hogy Apáti Ferenc *Cantilenájától* (1520 k.) indulva a 18. század végével bezárólag a magyar gúnyversekből és csúfoló énekekből olyan csokrot nyújtson át az olvasónak, mely lehetőséget ad arra (elsőként antológiába foglalva ezeket), hogy bepillantást nyerjünk a 16–18. század hétköznapjaiba, illetve megismerkedjünk mindennapi irodalmával. Az előszó megismertet bennünket az arra a korszakra olyannyira jellemző, de a legutóbbi időkig figyelmen kívül hagyott műfaj történetével, sajátosságaival. Megtudhatjuk, milyen ismérvek szerint lehet elkülöníteni egymástól a csúfolók és gúnyversek típusait, hogy a két műfaj egyes darabjait elsősorban megírásuk célja (szalonképesebb vagy trágárabb szórakoztatás, illetve határozott politikai állásfoglalás) szerint sorolhatjuk egyik vagy másik osztályba. Ugyanakkor kiemeli a közös vonásokat is, elsősorban azt, hogy az e műfajban íródott énekek a szerző oktató, erkölcsnemesítő szándékát fejezik ki. Ilyen szempontból végigtekintve ezeknek a csúfolóknak a során, nem kerülheti el figyelmünket, milyen tág lehetőséget kínálnak arra, hogy közelebb jussunk ahhoz az erkölcsi eszményképhez, melyet a 16–18. század emberei maguk elé állítottak, követendő vagy éppen megvetendő példának tartottak. A legtöbbször negatív formában megfogalmazott ideál alapján következtethetünk például arra, milyen tulajdonságokkal kellett rendelkeznie egy erkölcsös, jó feleségnek, férjnek (leány-, asszony-, férfi-csúfolók), kit tekintettek udvarias, ügyes mesterembernek stb. Megtudhatjuk azt is, hogyan vélekedtek (nem minden rosszindulat nélkül) egy-egy városról vagy népről (hely- és népcsúfolók). Nem véletlen, hogy a politikai gúnyversek közül elsősorban a hitviták és a kuruc korszak ilyen jellegű irodalmából kapunk ízelítőt, hiszen a 16–18. század embereit ez a két kérdéskör foglalkoztatta leginkább, katolikus vagy protestáns, kuruc vagy labanc érzületük szerint kerültek közös táborba, illetve egymással éles ellentétbe a különben más társadalmi rétegekhez tartozó személyek.

Közös műfaji sajátosságnak tekinthető az is, hogy kevés kivételtől eltekintve mind a csúfoló énekek, mind a politikai gúnyversek írói a köznemesség, a deákok köréből kerültek ki, akik a társadalom „alacsonyabb műveltségi szinten levő írástudó" rétegét alkották. Forrásaik megválasztásából nyilvánvalóvá válik, hogy ismerniük kellett a középkor-végi Európa goliard-költészetének egyes darabjait, a 14–15. században kialakuló magyarországi világi líra termékeit, s énekeikben egyes folklorisztikus elemeket is felhasználtak. Ezek mellett mindenekelőtt az iskolákban elsajátított tananyagra támaszkodhattak, ha nem is szóhasználatukban.

A hiánypótló kötet értékét a jónéhány kiadatlan ének közlése mellett az is emeli, hogy megtalálhatjuk benne a versek előadásakor leggyakrabban használt dallamok leírását is.

Lancsák Gabriella

Hatvany Lajos: Feleségek felesége. (Petőfi mint vőlegény.)
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 372 l.

Hatvany ezt a regényét az első világháború alatt írta, és 1919-ben jelentette meg. „Ezek újságcikkek. Ahogy féléven keresztül hétről-hétre írta valaki, aki húsz éven keresztül napról-napra forgatta Petőfi könyvét... Most ez újságcikkeket összegyűjtöm, fejezeteket rovogatok egymás mellé, szóval bizony hiába tagadnám, irodalomtörténeti könyvet adok ki." – írja a szerző. Szendrey Júlia iránt megértőnek, felvilágosultnak mutatkozik Hatvany – szemben az utókorral –, de megértő hangjából az emberi gyarlóságokkal szemben érzett fölénye csendül ki. Ha Júliát reálisan próbálja is elénk állítani, Júlia naplója, levelezése és egyéb dokumentumok segítségével, Petőfi alakja erősen idealizált marad iránta érzett elfogódottsága miatt. A dokumentumokon alapuló regény remek korfestő és igen olvasmányos. Kár, hogy az első kiadásban szereplő rengeteg metszet, portré, fotó és grafika ebben az új kiadásban nem kapott helyet.

V. K.

Heiderhoff, Horst: Die Original-Janson-Antiqua.
Zur Rehabilitierung des Nikolaus Kis. Porträt einer Schrift. D. Stempel AG., Frankfurt am Main, 1983. 15 l. [Ugyanez Edition Tiessen, Neu-Isenburg kiadásában is.]

Nem kétséges többé, hogy a sokáig „Janson" néven ismert nyomdai betű igazi alkotója, amint ezt elsőnek Harry Carter már 1954-ben bizonyította, a magyar Tótfalusi Kis Miklós – írja bevezetőben a szerző. Megállapítja: a Janson-rejtély kulcsa egyszerűen az, hogy két egymástól független betűmetszőt, a hollandiai származású lipcsei Anton Jansont és Kis Miklóst teljesen alaptalanul kapcsolatba hoztak egymással.

Ismerteti a Kisnél harminc évvel idősebb Janson pályafutását, majd részletesebben a Tótfalusiét. Leírja Tótfalusi 1689-ben Lipcsében hagyott betűmatricáinak sorsát, egészen addig, amíg azok 1919-ben a D. Stempel frankfurti betűöntödéjének birtokába kerültek, majd ott a téves „Janson" nevet kapták. Ezek a betűk azonban nyilvánvalóan nem Anton Janson, hanem a Budapesten őrzött amszterdami Tótfalusi-mintalap típusaival azonosak.

Megemlékezik Tótfalusi amszterdami bibliájáról és leközli annak ún. kolozsvári unikum-címlapjának képét. E címlap téves 1683. évi datálása alapján a Biblia kiadásának 300-ik évfordulójáról szól. (Erdélyi Pál 1911. évi megállapítása óta tudott, hogy a valamelyik kötetből hiányzó 1685. évi rézmetszetes címlap utólagos pótlását szolgáló, Kolozsvárott sajtóhibával kinyomtatott szövegről van szó.) Az autentikus rézmetszetes 1685. évi datálása megegyezik a nyomtatás befejezésének idejét tanúsító más dokumentumokkal.

Tótfalusinak nem csak betűmetszői, de nyelvtudósi, ortográfusi, népművelői tevékenységét is méltatja, majd az „Egy nyomdai betű portréja" című fejezetben lírai hangvételű filozófikus tézisekben emlékezik meg arról a betűalkotásról, amelyet a betűtörténet három-négy legkiválóbbja között tartanak számon mind a mai napig az egész világon.

A szerző Hannoverben a grafikai főiskola tanára, tipográfiai tanácsadó, valamint bibliofil könyvek kiadója.

Haiman György

Herceg János: Távlatok.
(Napló helyett). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 240 l.

Herceg János, a jugoszláviai magyar irodalom doyenje a prózaíráson kívül mindig is erősen vonzódott az újságműfajokhoz. Korábban lapot szerkesztett, s ott érezhette meg az „újságcsinálás" semmihez sem hasonlító légkörét; azt a szellemi izgalmat, mely bűvkörébe vonja az azonnal mindenre reagálni kívánó, a rotációst egyfajta fórumnak tekintő embert. Herceg „újságszomja" később sem kisebbedett, sőt, ma is akkor érzi jól magát, ha – nyomja vállát akár hét évtized – azonnal véleményt formálhat egyes, őt érdeklő eseményekről: az irodalomról, a művészetről, utazásairól, egyszóval a világról. Hosszú évek óta írja *Kitekintő* címmel a szabadkai Üzenetben rendszeresen megjelenő naplójegyzeteit, melyek valódi esszék. Herceget nem a történések apróságai érdeklik, hanem a nagy összefüggések. Nem megtörtént eseményeket rögzít, hanem az azok kiváltotta szellemi izgalmat; számára elég egy régi név, egy mű, egy újralátott város vagy táj, azonnal kalandozni kezd előre és hátra az időben.

A *Távlatok* csak annyira napló, hogy mindegyik résznek (a dátum sohasem fontos) van valami valóságtartalma – a többi: valódi szellemi javak csemegézése. A hat év (1979–1982) – mert ilyen tagolást azért elbír e különleges, mindenre érzékenyen reagáló író véleményfolyama – nemcsak képzeletbeli utakat rögzít, hiszen Herceg szívesen kél útra ellenőrizni olvasmányélményeit, nagy kedvvel ül be valamely elődjének – magyar és idegen nyelvű klasszikusnak, írónak, festőnek – a kávéházába, gyerekként rója az utcákat, a lexikonszerkesztő éberségével figyeli az évfordulókat, néz be antikváriumokba, múzeumokba, „gyűjti" esszéinek témáit. Ebben a kavargó, rendhagyó „irodalomtörténetben" (és „művészettörténetben" és társadalomtörténetben) minden alak él, akár elköltözött a valós életből, akár nem. Herceg alakrajza föltámasztja a már rég halottat (Szabó Dezső, Emil Boleslav Lukáč, Tóth Menyhért, Ludwig Wittgenstein, Robert Musil, Pablo Picasso stb.), az élőt még élőbbé teszi, az sem számít, hogy vitára meghívott „barátai" gyakran nemcsak dicséretet kapnak tőle.

Krakkó, Prága, Párizs, Moszkva, London, Salzburg, Oslo, Leningrád, Firenze, Róma, Bécs – és sorolhatnánk tovább a városok neveit, ahol Herceg megfordult. Festők, kiállítások, írók, könyvek, emlékházak, templomok kapnak életnyi fényt zarándokútjain, s hű európaiként is mindig haza (pontosabban: tágabb hazájára, a magyar irodalomra és művelődésre) tekint. Ha Villon hajdani börtöne előtt áll, azonnal eszébe jutnak a magyar fordítások (Szabó Lőrinc, Faludy György). Andersen ünnepén Szendrey Júlia magyar meseátültetése, a régi Párizst fölidézvén Ady. Musil nagy terjedelmű regényét, *A tulajdonságok nélküli ember*t torzónak véli, helyette az író novelláit kedveli, nem szereti Sartre-ot, Borges-szel viszont találkozni szeretne, hiszen az ízlésében kényes Márai Sándor is megcsodálta az argentin író művészetét. Ír a cenzúráról, a Bauhausról, az elüzletiesedett sportról, az orosz avantgarde-ról, és a fiatal jugoszláv fes-

tőkről, s mindvégig irodalomról, írókról-művekről. Éppen a *Távlatok*at bekalandozó figyelme teszi az esszé-naplót maivá, szellemi önéletrajzzá.

Szakolczay Lajos

Herczeg Ferenc: Történelmi regények. (Pogányok. Az élet kapuja. A fogyó hold. A hét sváb.)
Bevezette: Németh G. Béla. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 560 l.

A két világháború közötti hivatalos Magyarország „írófejedelmé"-nek régóta nem adták ki itthon a műveit. A Szépirodalmi Könyvkiadó által megjelentetett négy olvasmányos, magyar tárgyú történelmi regény talán megtöri a jeget. A kötet természetesen elsősorban széles körű olvasói igényeket elégít ki, de felsőfokú irodalomoktatásunk is légüres térben mozog a hozzáférhetetlen művek ismerete nélkül.

A kötethez Németh G. Béla írt bevezető tanulmányt A lektűr magyar mestere címmel. Megvizsgálja Herczeg legjellemzőbb emberi-írói karakterjegyeit; származásának jelentőségét, szellemi, irodalmi érdeklődését, eszményeit, mesterségbeli tudásának, stílusának kialakulását, politikai, közéleti szereplését. Művei az „úri középosztály"-nak, a hivatalnok-rétegnek nemcsak fő irodalmi táplálékát, de életeszmény iránti mintáját és mércéjét is adták. Horváth János a klasszikus magyar irodalom folytatóját vélte megtalálni Herczeg Ferencben, Németh G. Béla kellő távlatból, tárgyilagosan méri fel és érzékelteti mindazt, ami Herczeg műveiben igazán jelentős. „Herczeg életműve a történelmi irodalomszociológia, a szociologikus művelődéstörténet szemszögéből roppantul jól hasznosítható anyagot kínál... Tagadhatatlan önértéke mellett már csak azért is időszerű volna tőle egy-két kötetet közrebocsátani." – írja.

Ny. J.

Hermann István: Veszélyes viszonyok.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 566 l.

Hermann István újabb esszégyűjteményének címe kettős értelmet hordoz: utalás rejlik benne Laclos *Veszedelmes viszonyok* című levélregényére, valamint, általánosabb vonatkozásban, a mindenkori – múltbeli és jelenkori – társadalmi szituációk egyes jellegzetességeire. Könyve műfaji értelemben is három nagy fejezetre tagolódik: *Az epikáról* szóló irodalmi esszékre, *Lukács-tanulmányokra* és végezetül *Aktualitások* címmel publicisztikai írásokra. A gyűjtemény műfaji elegyessége ellenére is egységes benyomást kelt olvasójában, amennyiben mindhárom fejezetben s az egyes írásokban is pontosan kitapintható az a szemlélet, mellyel Hermann István témájához – lett légyen az irodalmi, filozófiai vagy éppen a mindennapi életből elvont jelenség – közelít. A szemlélet és a módszer a legvilágosabban s egyben a legérdekesebben *Az epikáról* írott eszszékből bontakozik ki.

Párhuzamosan olvashatók itt világirodalomról és a magyar irodalomról szóló írá-

sok. Hermann tulajdonképpen mozaikosan az epika történetét idézi meg bennük, amennyiben Homérosz *Odüsszeiá*jától kíséri nyomon a jelenkorig a nagyepika fejlődését, változásait, e változásokat egy-egy művel dokumentálva. Korántsem teljes így természetesen a történet, de a fordulópontokat, jellegzetességeket képes még ily módon is érzékeltetni. Külön érdekességnek számít, hogy ezen általános történetbe belefűzi a múlt század derekától a magyar regény történetét is. E két szál között az olvasó különös villózásnak lehet tanúja; azaz állandóan lehetősége van, de a szerző kényszeríti is rá, hogy összehasonlításokat tegyen a világirodalom epikája és a sajátos magyar epikai fejlődés között. Ez a módszer egyébként az egész könyvre is általánosítható; nevezetesen, hogy Hermann István az éppen tárgyalt problémát, jelenséget mindig nagyobb, szélesebb „kontextusba" vonja, mintegy így világítva rá a vélt vagy valóságos lényegre. A kérdések általánosabb összefüggésekbe való helyezésének előnye, hogy a befogadó is szélesebb perspektívákban láthat adott esetben egy-egy regényt, de hátránya is egyúttal, hogy a művek így mindig csak egyfajta túláltalánosítás szintjén érzékelhetők számára. Külső és belső értékeiknek vagy gyengeségeiknek aprólékos, mindenre kiterjedő rajza kivétel nélkül elmarad, mintha a szerzőnek csupán dokumentációként lennének érdekesek. Különösen érezhető ez a magyar regény esetében, ahol is Jókai *Aranyember*étől, Mikszáth *Noszty fiú*...-jától Móricz *Kivilágos kivirradtig*ján, Németh László *Bűn*jén keresztül Sarkadi *Gyáva*jáig, Balázs József *Fábián Bálint*jáig húzódik a sor – tehát egészen a mai magyar prózáig. Hermann gondolatmenete világos: minden esszéjében arról beszél, hogy „igazi epika, olyan, amilyent a nyugati vagy keleti közönség megszokott, nem is alakulhatott ki nálunk"; így még érthetőbbek a világirodalmi *negatív* párhuzamok. A gondolatmenet és a megállapítás természetesen egyáltalán nem újdonság, a kísérlet a világirodalmi párhuzamokkal való dolgozásra viszont érdekesnek tűnik, miként az is, hogy néhány magyar regényen bemutassa ezt a sajátos fejlődést, kutatva, megjelenítve az okait ennek. A magyar epikáról szóló esszéknek ugyanakkor ez a legsebezhetőbb pontja is. Mert az kétségtelen, hogy a magyar regény, epika fejlődését nyilvánvalóan a magyar társadalom és gazdaság sajátos viszonyai, „veszélyes viszonyai" befolyásolták, alakították, de Hermann István szemlélete oly mértékben kizárólag szociológiai, hogy az egyes műveket olykor már-már pusztán szociológiai tényként kezeli. Olyan közvetlen megfeleléseket keres és talál regény és élet, a mű és társadalmi környezete között, melyekben az esztétikai érték jóformán a dokumentáció szintjére száll le. Nem pusztán arról van szó, hogy az egyes művek poétikai karakteréről, eszköztáráról, belső struktúrájáról alig esik néhány megjegyzés, hanem arról a leegyszerűsítésről, mely szerint a mű mindig és minden részletében visszavezethető szociológiai-gazdasági alapokra. Jókai, Mikszáth és Móricz egy-egy regénye így lesz pusztán és kizárólag a dzsentriábrázolás fejlődési vonalának egy-egy szakasza, ahol is Jókai és Mikszáth között például csak annyi lenne végső soron a különbség, hogy Jókai még bízhatott a magyar polgárság és tőke kialakulásában és elérhetőnek vélte ennek megerősödését, míg Mikszáth a Nosztyban már kénytelen Tóth Mihály alakját Amerikába helyezni. Nem véletlen így, hogy ebből a korszakból Krúdy neve csak egy mellékmondatban merül fel, s az is pejoratív értelmű, s Krúdyt a dzsentri apologetájának mutatja („az anekdotából Krúdynál jobbára az összebékítő anekdota kerül uralomra"), mivel Krúdy esetében nem lehet azt a redukciót végigvinni, melyet Hermann Jókai és Mikszáth vagy Móricz regényeinél alkalmaz, természetesen náluk is

sikertelenül. Ugyanez az oka annak is, hogy Kosztolányi *Édes Annája* – bármennyire hangsúlyozza is egyes értékeit – Hermannál „ösztövér regény", különösen világirodalmi környezetbe ágyazva. A szemlélet mélyén alighanem a valamikori Lukács-tanítvány egykori mesterének a magyar epikával szemben érzett előítéletei dolgoznak, az a felfogás, amely helyesen méri fel ennek eltérő, különösen a nyugati regénytől eltérő karakterét, azonban a helyes leírás és oknyomozás után, az összehasonlítások felszínén marad, s nem foglalkozik már az eltérő út sajátos, csak rá jellemző értékeivel. Hiába kapjuk így a múlt és jelen magyar regényeinek egyfajta leírásait, általuk ezen művek belső értékeihez mélyebben nem férkőzhetünk hozzá. Valóság és regény között valószínűleg sokkal bonyolultabb és áttételesebb a viszony, az összefüggés, s éppen a regény műfajában az alkotás oly mértékben összetett, rétegezett, hogy elemzésének egy szempontra való redukciója óhatatlanul a mű elszegényesítésével jár együtt. A magyar regény vázlatos története helyett így inkább egy különös társadalomtörténetet kapunk Hermann Istvántól.

A másik két fejezetben, ahol Lukácsról, főleg a politizáló Lukácsról, illetve közvetlenül társadalmi jelenségekről esik szó, már inkább érezhető a módszer és szemlélet előnye is, az, hogy Hermann István elsősorban társadalmi kérdésekre érzékeny, s amikor ehhez nem áttételeken – azaz, műalkotásokon – keresztül kíván eljutni, akkor fejtegetései meggyőzőbbek.

Dérczy Péter

Hiánydramaturgia.
Fiatal magyar drámaírók. Szerkesztette és a bibliográfiát összeállította: Vinkó József. Koltai Tamás bevezetőjével. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1982. 179 l. (Szkénetéka)

Koltai Tamás bevezetője indítja e vékony kötetet, amely a fiatal drámaírókat, műveik helyét a magyar irodalomban és színházművészetben lett volna hivatott bemutatni.

Azt a nemzedéket, amelyről a kötet minden szerzője egyértelműen állítja, hogy mint nemzedék nem létezik, törekvéseikben, stílusukban, lehetőségeikben kevés az azonosság, sőt maguk az alkotók is irtóznak ettől a címkétől. A tanulmánykötet azonban megszületett, s *Közös fedél alatt* az ifjú nemzedék. Rendező elvnek Vinkó József szerkesztő összefoglaló tanulmányában írt gondolatait tekintjük: „... Ezért tűnhet úgy, hogy ezt a drámaírógenerációt – valljuk be őszintén – nem tartja össze semmi. Hacsak nem a legdöntőbb azonosság-élmény; a hiányérzet." (*Hiánydramaturgia.*) A kötet tehát nem ad összefoglaló értékelést az új, esetleg első drámával jelentkező, életkorukat nézve viszonylag fiatalnak mondható írókról. Hat portrét tartalmaz az első rész: *Bereményi Géza* (Tarján Tamás), *Czakó Gábor* (Szekrényesy Júlia), *Schwajda György* (Nánay István), *Spiró György* (Berkes Erzsébet), *Vámos Miklós* (Balogh Tibor). A szerkesztés sorrendjéből kiemelve említem a kötet leginkább figyelemreméltó írását, Duró Győző *Nádas Péter*ről szóló tanulmányát.

A Nádas által megvalósított drámairói kísérlet, mint a legerőteljesebb dramatur-

giai, művészeti újítás az *Áttekintés* fejezet három esszéjében is visszatér. Nádas Péter drámáinak elemzésével, a *Takarítás* győri színrevitelével Vinkó József, Radnóti Zsuzsa és Mészáros Tamás is foglalkozik. Írásaikban megpróbálkoznak azzal, hogy összehasonlítsák egymással és a magyar drámairói, színpadi hagyománnyal azokat a műveket, amelyek megkísérelnek eltérni a szokványos megoldásoktól. (Itt kerül sor Kornis Mihály *Halleluja* című drámájának elemzésére is; Mészáros Tamás: *A hősnek hült helye*.) Összképet adni azonban egy színpadot nem kapott, részben meg sem jelent drámairodalomról nehéz, szinte lehetetlen, ám mindenképpen hasznos vállalkozás. Az elénk tárt mozaikokból ugyanis összerakhatjuk a képet: milyenek is lehetnének az új magyar drámai kísérletek, ha láthatnánk (láthattuk volna még időben) őket.

A *Függelék* tartalmazza a kötetben említett drámaírók színpadi műveinek jegyzékét, a hat portréhoz kapcsolódó életrajzi jegyzeteket és szakirodalmi bibliográfiát.

Stauder Mária

Hopp Lajos: A lengyel literatura befogadása Magyarországon 1780–1840.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 130 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

A lengyel irodalom magyarországi befogadását évszázadokon keresztül elsősorban politikai szempontok, a lengyelek iránt érzett rokonszenv, a hasonló történelmi sors tanulságaira való figyelés határozta meg. A lengyel–magyar barátság egyedülállóan érdekes hagyományának, megjelenési formáinak, változó ideológiai tartalmainak kutatásában az elmúlt két évtized során jelentős munkát végzett el Hopp Lajos. Vizsgálódásainak köszönhetően a korábbinál jóval plasztikusabban rajzolódnak ki előttünk XVII–XVIII. századi kapcsolataink eszmetörténeti vonatkozásai, a régi barátság és a jószomszédság tartalmának összetevői, a rendi lengyel–magyar kapcsolatok érvkészlete, az újabb dimenziókat nyerő barátság. Ezúttal közelebb merészkedik a jelenhez a magyar irodalomtörténész, a lengyel irodalom hazai recepciójának következő szakaszát vizsgálja, a címben megadott korszakot: 1780 és 1840 között.

Irodalomtörténetírásunknak ahhoz a törekvéséhez kapcsolható mostani vállalkozása, amely a nemzeti irodalmat a világirodalmi érintkezések és összefüggések hálózatában akarja szemügyre venni, különös tekintettel a hasonló történelmi háttér előtt fejlődő közép-európai irodalmakra. Hopp Lajos új szempontok szerint kívánta végiggondolni annak a kapcsolattörténeti anyagnak a tanulságait, amelynek túlnyomó részét már föltárta az eddigi kutatás (a korszak vonatkozásában mindenekelőtt Csapláros István, Jan Reychman és Kovács Endre tanulmányaira kell utalnunk).

A kismonográfia első fejezete (Lengyelországi példa – magyar analógia) a lengyel történelem tragikus korszakára reflektáló magyar közvélemény vélekedéseit mutatja be. A fölosztások, a nagy reformkísérlet Lengyelországát a hazai kortársak úgy figyelték – a dilemmák hasonlósága okán is –, mint sajátos tükröt, amelyből a maguk képmását jobban megismerhetik. A kötet második fejezete az érintkezések formáiról, a korabeli közvetítés módjáról számol be. Némiképp más koordináták közé kerül a vizsgálódás, amikor a szerző a lengyel irodalom egyik első magyarországi népszerűsítőjének, a Galíciában katonáskodó Kiss Károlynak a tevékenységét méltatja, hiszen a Tu-

dományos Gyűjteményben megjelent írások (1824–1825) egy másik korszakba vezetnek bennünket. Abba a reformkorba, vagy legalábbis annak a küszöbére, amikor a lengyel kérdésnek igen fontos szerepe volt a magyar politikai gondolkodásban, amikor – különösen 1830–31-ben, a szabadságharc idején – a magyar szellemi és politikai élet megannyi tanújelét adta a lengyelekkel való szolidaritásnak. A reformkori lengyelbarátság irodalmi következményeit három fejezetben vizsgálja szerzőnk, az egyikben a lengyel ügy jelenlétét vizsgálja a korabeli magyar publicisztikában, a másodikban Toldy Ferenc lengyel irodalmi témájú közleményeinek hátterét és jelentőségét, a harmadikban pedig a lengyel romantikus irodalom hazai befogadásának első szakaszát, a magyar lengyelbarát költészet néhány kiemelkedő darabját. A kötet utolsó megjegyzései olyan jelenségekkel foglalkoznak, amelyek későbbiek a címben jelzett 1840-es dátumnál.

Kiss Gy. Csaba

Horváth István: Ütközők között. Válogatott versek.
Válogatta és szerkesztette Nagy Gáspár. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 281 l.

A költő, elbeszélő és folklorista Horváth István (1906–1977) a Maros és a Kis-Küküllő között elterülő Magyarózdon született szegény cselédek gyermekeként, majd Kolozsváron és Bukarestben kereste kenyerét mint szolgalegény. Első verseit 1941-ben Jékely Zoltán mutatta be a Pásztortűzben; „Horváth István felbukkanása egybeesik a népi irodalom térhódítása s egyben mozgalmisága megcsendesedésének idejével. Tehát bizonyos szempontból a legjobbkor érkezett: amikorra »elődei« már járhatóvá tették előtte az utat" – emlékezett vissza az indulásra Jékely. Horváth valóban a népi írók utolsó hullámával érkezett, majd bemutatkozása után prózával is rendszeresen jelentkezett a Termés, az Erdélyi Helikon, a Híd, a Magyar Csillag és más folyóiratok hasábjain, 1943-ban megjelent első verseskötetét (*Az én vándorlásom*) pedig 1944-ben követte a *Kipergett magvak*, melynek novellái a magyarózdi faluközösség mindennapjaiból merítő, lélektanilag és stilárisan egyaránt remekbe szabott újdonságok voltak. Míg líráját a zárt közösség, a paraszti lét mélységeinek filozofikus kifejezésének igénye hatja át, prózaeszményét a Termés körének felfogása, Móricz és Tamási alakították ki. Legismertebb műve mégis egy, a magyar irodalmi szociográfia klasszikusának számító írói falurajz, a *Magyarózdi toronyalja*, amely a falu szellemi néprajzának teljes feldolgozását, értékrendjét és világképét adja. Az *Ütközők között* az 1977-ben tragikus hirtelenséggel lezárult költői életműből ad tömör és a költő jelentőségét szerencsésen reprezentáló válogatást, az 1941–1977 közötti időből több mint kétszáz verset emelve ki. Nagy Gáspár majd ezer lapnyi, megjelent versanyagból válogatva rajzolja meg a rendkívüli erejű népi tehetség kibontakozásának útját, érzékeltetve a hol személyes, hol történelmi kényszerek diktálta ütközőket és nagy feszültségeket is, melyek között Horváth István egyedülálló és mennyiségileg is tekintélyes életműve kiformálódott. A könyvet, amely a *Magyarózdi toronyalja* (Magyar Helikon, Budapest, 1980.) után a magyarországi olvasó előtt is folytatja a költő megismertetését, Jékely Zoltán rövid,

emlékező méltatása (1978) és a költő 1963-ban kelt *Önéletrajza* vezeti be, lényeges biográfiai támpontokat adva Horváth költészetének és egész életművének ismeretéhez.

Csapody Miklós

Hungarian Short Stories.
Szerkesztette: Paul Várnai. Bevezeti: Naim Kattan. Exile Editions, Toronto, 1983. 198 l.

Az ottawai Carleton egyetemen tanító Várnai Pál válogatta és szerkesztette azt az elbeszélésgyűjteményt, amely Torontóban látott napvilágot *Hungarian Short Stories* címmel. A tizenöt magyar elbeszélés elé Naim Kattan írt bevezetőt, amelyben hangsúlyozza, hogy „ez a gyűjtemény csupán jelzést ad a magyar irodalom sokféleségéről és gazdagságáról".

A válogatás, amely tizenhárom mai magyar író 1945 után írt művein alapul, elég szerencsés, jóllehet ki lehetne még egészíteni egy-két itt nem szereplő elbeszélővel, különös tekintettel a fiatalabb írókra (Beréményi Géza, Kornis Mihály, Vámos Miklós). A tizenhárom író közül Déry, Örkény és Hajnóczy Péter már nem él, de a többiek többsége is 1956 előtt kezdte meg pályafutását. Két szerzőtől (Karinthy Ferenc, Kolozsvári Grandpierre Emil) Várnai két-két novellát válogatott be a kötetbe, de nem valószínű, hogy ezt minőségi rangsorolásnak szánta volna. Az említetteken kívül még Csurka István, Dobai Péter, Kamondy László, Kardos G. György, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Moldova György és Sánta Ferenc egy-egy elbeszélését olvashatjuk angol fordításban. Ezek között szerepelnek olyan emlékezetes írások, mint Örkény *Rekviem*je, Mészöly *Jelentés öt egérről* című elbeszélése, vagy Kardos G. György roppant mulatságos novellája, a *Szereti Ön Théophile Gautiert?*.

A gyűjtemény anyagát tizenegy fordító ültette át angolra, köztük Angliában és Magyarországon élő fordítók, s bár ez a sokféleség megbontja a kötet (angol) nyelvi egységét, a fordítások többsége gördülékeny, jól olvasható. A kötetet életrajzi jegyzetek egészítik ki; kár, hogy a szerkesztő 1983-ban még nem értesült Örkény István haláláról.

Gömöri György

Hunyadi Brunauer, Dalma–Brunauer, Stephen: Dezső Kosztolányi.
München, 1983. 250 l. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Ser. C. Bd. 15.)

A müncheni egyetem finnugor-szemináriumának kiadványsorozata – kivált a C-jelű Miscellanea – hol a finnugor nyelvészet és a történelem, hol a néprajz és az irodalomtörténet művelőit lepi meg egy-egy figyelemre méltó kötettel. Az 1983-as esztendőben a magyar irodalomtörténet művelői Birnbaum Marianna Radnóti-pályaképe mellett a Brunauer-házaspár angol nyelvű Kosztolányi-monográfiáját nyugtázhatták.

A Kosztolányi életét bemutató és életművét értelmező kötet ismeretterjesztő műként minősíthető. Nem a lekicsinylés vagy a megbocsátó engedékenység mondatja ezt. Természetes ténynek kell vennünk, hiszen olyan nyelvterület olvasóinak, kutatóinak (s talán: kiadóinak) figyelmét kívánja felkelteni, ahol legfeljebb egy-egy régebbi fordításból tájékozódhatnak. A könyv sikeresen egyezteti az ilyenféle munkáknál nélkülözhetetlen ismertető szakaszokat és elemzéseket az életrajzi és kortörténeti adatokkal. Ha ez utóbbiakat nézzük, csak elismeréssel említhetjük a szerzők empátiáját, amellyel megrajzolták Kosztolányi alkatrajzát, a költő-író szivárványló egyéniségét, s amellyel jellemzik művészete és a megélt történelmi évtizedek összefüggéseit. A szerzők munkája a lírikusról szóló fejezet megírásakor lehetett a legnehezebb. Egyrészt kevés jó fordítás állt rendelkezésükre, másrészt olyan fajta lírát kellett bemutatniuk és jellemezniük, amelynek meghatározó vonása a nyelvi érzékenység és érzékiség. Brunauerék kritikai terminológiája eltér az itthon megszokottól, de ez talán még fokozza ítéleteik érdekességét. Fokozza élénk vitakészségük is, bár olykor-olykor túl sommásan minősítik a hazai Kosztolányi-kutatásokat. A lírikus Kosztolányit elemző fejezet végső eredményei egybecsengenek az újabb magyarországi Kosztolányi-olvasat java részével: egy szabad „múzsai" lírát mutatnak föl, amely – miként a természet – nem fejlődik, hanem lélegzik.

A hangnem-központú líraelemzést hasonló igényességgel megformált vázlat követi a prózaíróról. (Ebben olyan elbeszélésre is kitérnek – *Az égi jogász* –, amely érthetetlen módon egyetlen háború utáni novellaválogatásba se került bele.) Esztétikai érvelés és történelmi argumentáció elegyedik a poétikai elemző szempontokkal. A magyarországi olvasót is meglepi az a körültekintés, amivel a szerzők az újságíró és főleg a fordító – fordításai révén korszakot teremtő – Kosztolányiról beszélnek. Különösen figyelemre méltók a Poe *Hollójának* interpretációját minuciózusan elemző bekezdések. Az izgalmas filológiai korrespondanciák és – olykor – ötletek (Keats, Wilde, Auden, Wilder stb.) az itthoni szakemberek számára is megfontolandóak. A befejező jegyzetek és a bibliográfia a szerzők alapos anyagismeretét bizonyítják.

Sajnálattal jegyezhetjük meg, hogy a Brunauer-házaspár könyvének eddig nem volt különösebb hazai visszhangja. Reméljük azonban, hogy ennek ellenére a könyv inspirálni fog majd fordítókat, kiadókat itthon és külföldön egyaránt, hogy a XX. századi magyar irodalomnak ez a mind fontosabbá váló alakja a világirodalom számontartott értékei közé emelkedhessék.

Alexa Károly

Huszár Gál: A keresztyéni gyülekezetben való isteni dícséretek. Kálmáncsehi Márton: Reggeli éneklések. 1560–1561.
Hasonmás kiadás. A kísérő tanulmányt írta: Borsa Gedeon. A fakszimile szövegét gondozta: Varjas Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 448, 91 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XII.)

Jeles bibliográfusunk és könyvtörténészünk, Borsa Gedeon évtizedek óta folyó, sok eredménnyel járó kutató munkájára 1975-ben tette fel a koronát, amikor a stutt-

garti Württembergische Landesbibliothek-ban, regényes körülmények közepette, rábukkant Huszár Gál négy évszázada lappangó énekeskönyvének hibátlan példányára. Nyolc esztendő múltán hasonmás kiadásban vált hozzáférhetővé a kutatók és az érdeklődő nagyközönség számára ez a becses, irodalmi, zenei, egyház- és nyomdatörténeti tekintetben egyaránt nagy jelentőségű könyv. A XVI. század derekától folyamatosan élő protestáns dícséretek és zsoltárparafrázisok legkorábbi darabjai Huszár Gál kiadásában jelentek meg először nyomtatásban. Ez a könyv az őse minden későbbi gyülekezeti énekeskönyvnek Magyarországon. Zenei anyaga is egyedülálló jelentőségű. Dallamai csak a XVII–XVIII. századi énekeskönyvekben fordulnak elő ismét kottás lejegyzésben. Több olyan melódia is akad, amelyet eddig egyáltalán nem ismertünk. Nyomdatörténeti szempontból is figyelemre méltó fejlődés volt az, hogy az 1556-os, bibliai históriákat tartalmazó Hoffgreff-féle énekeskönyvhöz hasonlóan Huszár Gál is szétszedhető kottákat alkalmazott. A zenei műveletlenség következtében sajnos rajta kívül más nem is vállalkozott a XVI. században a dallamok lejegyzésére.

A fakszimiléhez csatolt kísérő tanulmányában Borsa Gedeon igen alaposan körüljárja az énekeskönyvvel kapcsolatos kérdések mindegyikét. Felettébb érdekes és tanulságos a kutatástörténeti visszatekintés. Újfalvi Imre 1602-es debreceni énekeskönyvének híradásából a kutatók régóta tudtak arról, hogy kell lennie egy ilyen énekeskönyvnek. Számtalan hipotézis született, amelyek igaz vagy téves voltát a valóság most igazolta vagy éppenséggel cáfolta. Most a példány ismeretében is maradt megválaszolni való kérdés. A nyomtatás helyével és idejével, valamint a Kálmáncsehi-féle Reggeli éneklésekkel kapcsolatos következtetések felsorakoztatása után Borsa Gedeon végül is megnyugtató megoldásokat talál. Megválaszolatlan vagy tisztázatlan kérdés nem marad. A tanulmány végén elhelyezett betűrendes mutató nagy segítséget nyújt a tartalomjegyzék nélküli könyvben való eligazodáshoz.

Szabó Géza

Huszár Tibor: Beszélgetések.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 466 l.

Huszár Tibor 1977 őszén kereste fel *Cs. Szabó László*t, *Fejtő Ferenc*et, *Kovács Imré*t, *Gombos Gyulá*t, *Nagy Ferenc*et, *Kiss Sándor*t és *Püski Sándor*t – az akkor készült beszélgetések szövege 1983 végén jelent meg Budapesten. (Mint az *Utószó*ból megtudjuk, Huszár az eredeti tervek szerint *Schöpflin Gyulá*val *Ignotus Pál*lal és *Szabó Zoltán*nal is tervezett beszélgetést, végül azonban csak Szabó Zoltánnal találkozhatott, de az akkor elhangzottak rögzítéséhez Szabó Zoltán nem járult hozzá.)

Noha az utóbbi években a magyarországi irodalmi folyóiratokban találkozhattunk a nyugati emigrációban élő írók munkáival – alkalmanként könyv is jelent meg egy-egy Nyugaton élő írótól –, Huszár Tibor interjúkötete mégis fontos szerepet játszik a párbeszéd kialakításában. Beszélgetőpartnerei – Fejtő Ferenc kivételével, aki már 1939 óta Nyugaton él – 1945 után, politikai okokból hagyták el Magyarországot. A politikai véleményeltérések fennmaradtak – s ez Huszár beszélgetésein is érződik –, az interjúk készítője azonban nem a politikai nézeteltéréseket állította középpontba,

hanem arra a szerepre volt kíváncsi, amelyet beszélgetőpartnerei a harmincas évek irodalmi és politikai mozgalmaiban betöltöttek. A dialógus tehát a népi mozgalomról, a népi-urbánus ellentétről, a Parasztpárt tevékenységéről, s a második világháború alatti politikai tájékozódásról szólt. Ismerve az adott témák különböző megítélését, már magának a dialógusnak a kialakulása is üdvözlendő.

Huszár beszélgetőtársai valamennyien aktív résztvevői voltak a harmincas-negyvenes évek irodalmi-politikai mozgalmainak: Cs. Szabó László az „esszéíró nemzedék" tagjaként mintegy közvetítő szerepet töltött be a népi és urbánus tábor közt, Fejtő Ferenc a Szép Szó szerkesztőjeként tevékenykedett, Kovács Imre a népi mozgalom tán legradikálisabb szociográfusa volt, Gombos Gyula a Magyar Út című lap szerkesztőjeként dolgozott, Nagy Ferenc a kisgazdapárt vezető egyénisége volt, Püski Sándor a legendás Magyar Élet kiadó tulajdonosaként s így a népi írók kiadójaként szervezte a népiek mozgalmát, Kiss Sándor pedig a diákellenállás résztvevője volt. Azokról a mozgalmakról, amelyeknek fiatalon részesei voltak, számos sommás ítélet, állásfoglalás született már. Ezekkel szemben Huszár interjúi az adatok, részletmozzanatok reális megismerésére hívják fel a figyelmet. A könyv fontos tanulsága, hogy a két világháború közötti különböző irányú törekvéseket – útkereséseket – nem a későbbi fejlemények szemszögéből, hanem az adott társadalmi, történelmi összefüggések alapján kell megítélni. Csak így juthatunk el a két világháború közötti népiség valódi jelentőségének felismeréséhez is. Ez az irodalom területén kialakult mozgalom tette ugyanis a legtöbbet azért, hogy a két világháború közötti magyarság valóságismerete és reális helyzettudata kialakuljon. Az induláskor – még a harmincas évek első felében – erősen irodalmi színezete volt a mozgalomnak, később átpolitizálódott, a második világháború alatt pedig a népi mozgalom vezéregyéniségei közvetlen politikai célok érdekében is tevékenykedtek.

Huszár könyvében a népiségről esik a legtöbb szó, elsősorban a népi mozgalom második hullámát képviselő Kovács Imre, Püski Sándor, Gombos Gyula jóvoltából. Velük készült a három legterjedelmesebb interjú, s az általuk elmondottak jól érzékeltetik a kor atmoszféráját s a népi mozgalom dinamizmusát is. Kovács Imre radikalizmusát nehéz megérteni a családi körülmények ismerete nélkül, mindezekről pedig itt olvashatunk először. A társadalmi erők lefojtottsága magyarázhatja, hogy Kovács Imre már fiatalon átélte mindazt, amiről a *Néma Forradalom* című könyvében ír. Rendkívül jellemző, amit ennek a könyvnek megszületéséről mond: „Az út – ti. a Matolcsy Mátyással tett országjáró út – jelentősége az volt, hogy élményszerűen visszaidézett mindent bennem; telített voltam, majdnem szülési fájdalmaim voltak, hogy most valamit meg kell írnom". Hasonló telítettség jellemezte magát a kort is, s ennek nyomása alatt jutottak a népiek mind közelebb a társadalmi igazságtalanságok felismeréséhez. Gombos Gyula ezért állíthatta lapja érdeklődésének középpontjába a földkérdést és a demokrácia követelését, ahogyan Püski Sándor is teret adott a társadalmiságot közvetlen módon vállaló íróknak. A Gombos- és a Püski-interjú nagy nyeresége a könyvnek, mindketten a szervező pozíciójából figyelhették a népi mozgalom „politikus" szakaszát, s így tapasztalataik révén a szakemberek általánosítható gondolatokhoz is juthatnak – nemegyszer persze Huszár Tibor közbevetéseinek figyelembe vételével.

Huszár Tibor maga is a kutató alapállásából kérdezte beszélgetőpartnereit. Az

interjúk készítése előtt áttanulmányozta az érintett időszak sajtóját, nemegyszer egy-egy adat helyességére kérdezett rá, máskor hipotetikus gondolatmeneteit akarta ellenőrizni. Mindezek következtében adatokban rendkívül gazdag szövegekhez jutott, ezek az adatok pedig másokat is az árnyalt kutatásokra kell, hogy ösztönözzenek... Végezetül jegyezzük meg: nemcsak fontos, de időszerű is volt az a munka, amit Huszár Tibor elvégzett. Azóta már Nagy Ferenc, Kovács Imre és Kiss Sándor is meghalt, a velük folytatott beszélgetés valóban az utolsó órában rögzítette, amit 1945 előtti, kiemelkedő jelentőségű irodalmi-közéleti szerepükről még el akartak mondani.

Füzi László

In memoriam Verseghy Ferenc I–II.
Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1973. 154 l., 1983. 86 l.

Nem sok magyar költőnek, tudósnak van olyan kultusza szülőhelyén, mint Verseghy Ferencnek Szolnokon. Ezt igazolja Szurmay Ernő írása az In memoriam Verseghy Ferenc második kötetében, mikor szinte teljesen ismeretlen írások kiadatásáról, bibliográfia összeállításáról, emlékszoba berendezéséről ír. S ezt bizonyítja a két Verseghy-emlékkönyv is, melyek az 1972-es és 1982-es tudományos ülésszakok anyagát foglalják össze.

A Verseghy-életmű korántsem jeltelen a felvilágosodás irodalomtörténetében. Szerteágazó munkásságából egyenesen következik az irodalmi életben elfoglalt helye. A két kötetben szereplő tanulmányok is főleg e szempontból vizsgálják Verseghyt, eltekintve a szociológusi indíttatású írásoktól, amelyek életútjáról szolgáltatnak adatokat (szolnoki évek, a közép-tiszai táj).

Több tanulmány foglalkozik a fordításról, poétikáról alkotott elképzeléseivel, melyeket műveiben valóra is váltott. Az egyetemes literatúra klasszicista fogalmából és az imitáció elvéből eredően a fordítás, magyarítás központi helyet foglalt el a kor irodalmában. Még nem mutat az eredetiség felé 1793-as *Mi a poézis? és ki az igaz poéta?* című értekezése sem, melyben idegen minták (Sulzer, Batteux) alapján vonja le következtetését a magyar költészetre vonatkozóan, s ez az időmértékes verselést támogatja. *Orosz László* írása szerint Verseghyt poétikai nézetei alapján nemcsak a vers művelői, de teoretikusai között is kivételes hely illeti meg. Az eredetiségprogram kezdeteit nyelvészeti fejtegetéseiben és vitáiban lehet felfedezni. Igaz, Adelung és Herder nyomán indult el, de gondolataikat racionalista módon, a magyar nyelvre alkalmazva használta fel. Éppen ebből a másfajta feldolgozási módból eredtek nézeteltérései Révai Miklóssal. Mint több tanulmány (*Margócsy Istváné*, *Kovács Ferencé*) kiemelte, leginkább nyelvszokásról alkotott gondolataiban mutatkozik meg Révaiénál empírikusabb, racionálisabb felfogása, melynek viszont hibája, hogy a nyelvfejlődést nem veszi figyelembe, holott az élő nyelv rendszerezéséhez a réginek a vizsgálata elengedhetetlen. Verseghy tudományos munkásságának összefoglalása az *Analytica*, mely grammatikai, esztétikai, poétikai, stilisztikai stúdiumokat tartalmaz. E nagy jelentőségű mű kapcsán jegyzi meg *Szathmári István*, hogy Verseghy értékelése nem volt teljes a maga korában, s még ma sem az. Épp az itt összegyűjtött vélemények mutatják, mennyi kutatásra érdemes terü-

let van még az életművön belül, s szempont az is, hogy e két emlékkönyvön, valamint tanulmánykötetekben, folyóiratokban szétszórt írásokon kívül egyetlen, már csak tényanyagában használható monográfia létezik.

Gázsity Mila

Irodalmi periodikák Somogyban. 1960–1980.
Somogyi Írás, Somogyi Szemle, Somogy című folyóiratok repertóriuma. Összeállította: Pellérdi Gyula. Megyei Könyvtár, Kaposvár, 1983. 208 l. (Somogyi bibliográfiák 10.)

A bevezető tanulmányt, *Irodalmi periodikák Somogyban (1959–1979)* Szíjártó István írta. Maga is sokat publikált a Somogyban, jól tájékozott ismerője a megye irodalmi életének, mely erősen kapcsolódott ehhez a három irodalmi laphoz az elmúlt huszonöt évben. „Ezek részletesebb elemzése, a szerkesztői célok és megvalósulások, az itt publikált alkotók munkáinak megállapítható színvonala – várhatóan segít a somogyi irodalom jelen irányítói számára megfogalmazni a jövő feladatait, az irodalomkedvelő olvasók, s a megye művelődéstörténetének kutatói pedig megismerhetik irodalmi múltunk egy tanulságos szeletét."

A bibliográfia tematikus elrendezésű, miután az egymást kronologikusan követő lapoknak a rovatai nem voltak azonosak. A szépirodalmi fejezeteket – magyar és külföldön született vers, elbeszélés, dráma – az irodalmi tanulmányok követik. Ezek után a kapcsolódó területek sorakoznak; társadalom és gazdaság, megyetörténet, közoktatás, közművelődés, képzőművészet, zene, színház, recenziók stb. Az egyes témakörökön belül szigorú kronológia uralkodik, így kirajzolódik témákon belül a három lap egymásutánisága. A mutatók – személy, tárgy, intézmény és helynév mutató – tételszámokra hivatkoznak.

V. K.

Juhász Géza: Múltunk és jelenünk az irodalomban.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 233 l.

A vajdasági kritikus kötete utószavában „zsurnálkritikusnak" nevezi magát, mert munkássága java termését az azonnal és frissen reagáló, de kis – 2–3 oldalnyi – terjedelmű írások adják. Érdeklődése azonban igen széles horizontot fog át, értékítélete alapos és megfontolt.

Kötetében közreadott írásait négy nagyobb egységbe rendezte. A Figyelő című fejezetben kaptak helyet a jugoszláviai történelmi regényekről, a Hagyományaink sorozat egyes darabjairól szóló írásai, melyek a tájegység és a nemzetiség múltja iránti érdeklődés dokumentumai. Bosnyák István és Utasi Csaba könyvei ürügyén a nemzedéki irodalmat, a jugoszláviai magyar irodalom gyökértelenség-tudatát, az irodalomtörténet és kritika kérdéseit vizsgálja.

A kölcsönösségek fejezet a jugoszláviai magyar és a többi jugoszláviai irodalmak

egymás közti fordításait veszi számba. Két szemléltető könyvjegyzék is csatlakozik a fordítás gondjairól és feladatairól szóló írásokhoz, melyekben tételes listát ad az 1945 és 1980 között fordított felnőtt és gyermekirodalomról.

Az arckép- és pályakép-vázlatok írásai a legrövidebbek. Kortársak műveiről vagy a művek kapcsán a szerzőkről ír rövid kritikát vagy portrét; Herceg Jánosról, Bori Imréről, Szeli Istvánról, Fehér Ferencről, Csépe Imréről, Burány Nándorról.

A negyedik rész az Emlékeztető címet viseli, ebben nemzeti klasszikusainkról szóló írások kaptak helyet. Először a Szabadka-élményt vizsgálja Kosztolányi verseiben, majd áttekintést ad Csáth Géza újságírói munkásságáról. Szenteleky Kornél világnézetének ismertetésén keresztül azt mutatja be, hogyan jutott el Szenteleky a vajdasági magyar irodalom szükségességének felismeréséig és az irodalmi élet szervezéséig. A kötet utolsó írása József Attila és a munkásmozgalom kapcsolatát elemzi, főként Fejtő Ferenc: József Attila, az útmutató (1953) című műve alapján, s azt bizonyítja, hogy a Vajdaságban az 50-es években megjelent József Attila-kiadványok igyekeztek oszlatni a költő személyisége és költészete körüli ködöket.

Ny. J.

Juhász Gyula: Themata.
Szerkesztette: Péter László. Jegyzetekkel ellátta: Ilia Mihály. Kiadja a Somogyi Könyvtár, Szeged, 1983. 78 l.

A költő születésének centenáriumára kuriózum-jellegű, de filológiailag feltétlenül hasznos fakszimile kiadvánnyal állt elő Szeged városa. A költő emlékeztető jegyzeteit közli (az 1920-as évekből) formás kis kötetben. Olvasmányok címe keveredik itt lakcímekkel, odavetett nevekkel, és – ez a legfontosabb – egy-egy kidolgozandó cikk, tanulmány, vers ötletforgácsaival, vázlataival, emlékeztető motívumaival. Minden kommentárnál pontosabb képet ad egy íróról az efféle *pro domo* szöveganyag. Sőt – ma már, amikor a poétika minden alapelve szétporlani látszik: egy-egy ilyen személyes rögtönzés, a tudat éppen csak ellenőrzött mozgását jelző „skicc", szinte a műalkotás benyomását kelti. Kendőzetlen őszinteségével, gátlástalan információival.

Az Irodalomtörténet 1984. 3. számában Louis Hay ad „helyzetjelentést" az irodalomtörténet egyik új ágáról, amelyet *critique génétique*nek nevez. Ez a kutatási irány arra a kérdésre próbál empirikus úton, egzaktnak mondható eszközökkel választ találni, ami már a romantika óta foglalkoztatja a művészetet, s századunk kezdete óta a művészeti kritikát: „hogyan jön létre a mű?" Az a mögöttes érzület munkálkodik itt, amely abban bízik, hogy ha rekonstruálni tudja egy alkotás létrejöttének folyamatát, akkor közel kerül a műalkotás megértéséhez. Közelebbről nézve ez az új módszer írásvizsgálatot jelent: minden olyan feljegyzés, vázlat, anyaggyűjtési fázisokat dokumentáló szöveganyag stb. szisztematikus elrendezését, amely egy műalkotás előzményének tekinthető. Magyar kutatóknak sem ártana elgondolkodni ezen a lehetőségen. Ha nem is gondolunk a kézirattárakban őrzött, vagy magánkézben levő írói hagyatékokra, csak a különböző kritikai kiadásokban közölt vázlatokra, szövegvariánsokra, s az egyre gya-

koribb fakszimile publikációkra – már akkor is elegendő az anyag egy-egy fontos mű ilyesféle megközelítésére. Így nézve: Juhász Gyula kisded Thematájának ugyancsak megnő a jelentősége.

Alexa Károly

Kabdebó Lóránt: A háborúnak vége lett.
Kozmosz Könyvek, Budapest, 1983. 396 l.

Minden irodalomtörténeti kutatásnak a minél bővebb számú dokumentum az egyik legfőbb alapja és kiindulópontja. A kortárs irodalmi folyamatok feltárása, megértése, tanulságainak levonása élő tanúk visszaemlékezéseinek felhasználását is szükségessé teszik, s kívánatos lenne minél több ilyen dokumentum gyűjtése, ameddig a tanúk még közöttünk élnek, s hangszalagra tudják mondani emlékeiket, leírják szerepüket egy-egy folyóirat alapításánál, jelentős találkozásaikat, művek születésének körülményeiről tájékoztató adalékaikat. Kabdebó Lóránt több más interjúkötete, anyaggyűjtő munkája után az 1945-ös korforduló eseményeit idézi fel izgalmas gyűjteményében: írók, művészek elevenítik fel a felszabadulás és az új rend kialakításának napjait, heteit, eseménydús hónapjait és első éveit, az ún. „koalíciós" időszakot. A társadalmi, politikai és kulturális szerkezet megváltoztatása volt a cél, s az indulásról, az itt átfogott körülbelül négy-öt évről sokak véleményét foglalta így szavakba Vas István: „a magyar irodalomnak és nemcsak a magyar irodalomnak, hanem a történelemnek is egyik legfényesebb korszaka volt".

Az igen gazdag dokumentumanyagot Kabdebó Lóránt földrajzi-kronologikus sorrendbe helyezte: *Hubay Miklós* külföldről érkezett haza, az ő emlékezései nyitják a sort, az új életet Debrecenben kezdők folytatják: *Kardos László, Kéry László, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, Benjámin László, Fekete Gyula, Király István,* ezután pedig az ostromot Budapesten átélők mondják el élményeiket, a művészeti élet megindításában való közreműködésüket: *Barcsay Jenő, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Sőtér István, Zelk Zoltán, Vas István, Szántó Piroska, Tolnai Gábor, Major Tamás,* utánuk pedig a pártapparátus, a könyvkiadás, a rádió irodalmi osztálya és az Írószövetség munkájában meghatározó módon részt vevők válaszolnak a kérdésekre: *Hegedűs Géza, Cserépfalvi Imre, Békés István, Dobozy Imre, Barabás Tibor, Kolozsvári Grandpierre Emil,* végül pedig *Ottlik Géza* e tárgykörbe vágó írása zárja a kötetet. Kortársaknak és a következő nemzedékeknek egyaránt számos meglepetéssel és ismeretlen vagy más összefüggésben ismert tudnivalóval szolgálnak ezek a vallomások, emlékezések; minden szubjektivitásuk mellett végül is hiteles kép kerekedik ki egy háború után újraéledő ország kulturális törekvéseiről, tartalmas erőfeszítéseiről, rövid idő alatt megteremtett eredményeiről, a hit és lendület csodákra képesítő erejéről. A megszólaltatott tanúk feledésbe merült személyiségekre hívják fel a figyelmet (pl. *Balogh Józsefre*), a szerkesztők az Újhold c. folyóirat alapítását és jelentőségét örökítik meg részletesen, mások olyan műveket elemeznek, amelyek a kor bizakodását, reményét, bizonytalanságát és kétségbeesését képesek voltak kifejezni: pl. Benjámin Lászlótól a számvetést jelentő *Tüzet akartam* c. verset, Király István Móriczról és Németh Lászlóról írt tanulmányait,

Barcsay Jenő művészeti anatómiáját, az Illyés-szerkesztette Válasz számait, Sőtér István *Négy nemzedék* című antológiáját stb. A háborúból menekvés történeteinek izgalmai és az úttörő tettek (lapszerkesztés, műfordítás, szervezetek létrehozása) máig ható érvénye fonódik egybe az emlékezésekben, az olvasmányként is kitűnő dokumentumokban. Nagy nyeresége irodalomtörténetünknek, egy később megírandó eszme- és kortörténetnek, hogy ez az interjúgyűjtemény megszületett.

R. Takács Olga

Kanyar József: „Múzsáknak szentelt kies tartomány".
Tanulmányok Somogy művelődéstörténetéből (XVIII–XIX. sz.). Somogy megyei Levéltár, Kaposvár, 1983. 327 l. (Somogyi almanach 36–40.)

A kötetben – három nagy fejezetre tagoltan – dokumentumokat és művelődéstörténeti tanulmányait adja közre a szerkesztő.

Az első nagy tanulmány Somogy megye központjának, Kaposvárnak három évszázados művelődéstörténetét vázolja fel, a harmadik fejezetben a Dél-Dunántúl négy megyéjének középfokú oktatástörténetét írta meg Kanyar József.

A történelem, irodalom- és művészettörténet szempontjából legfontosabb a középső rész, melyben a megye levéltárából előkerült dokumentumokat közöl. Betűhíven közli Zrínyinek a zalai–somogyi rendekhez 1660. október 25-én írott levelét, s három eddig ismeretlen Kisfaludy Sándor-levelet, melyekben irodalmi vonatkozások ugyan nincsenek, de életrajzi adalékok bőven. Olvashatjuk Pálóczi Horváth Ádám ismeretlen „lektori jelentését" Vályi András honismereti művéről, Herman Ottó, Móra Ferenc és Rippl-Rónai József leveleit. Különösen fontosak a somogyi levéltár anyagából közölt Berzsenyi-dokumentumok (gazdálkodására, birtokaira vonatkozó feljegyzések, beadvány Antal fia szabadságolása érdekében, néhány Berzsenyi-missilis, stb.). Közreadja a Berzsenyi-kultusz történetének dokumentumait is (Berzsenyi-koszorú, a Berzsenyi-emlékmű felállítása, a Berzsenyi Szabadkőműves-páholy és a Berzsenyi-Társaság létrejötte).

A dokumentumközlések mellett még néhány, adatokban gazdag tanulmány olvasható a kötetben, pl. Somogy vármegye könyvtárának történetéről, a Somssich-család levéltárának és könyvtárának pusztulásáról, Xantus János tevékenységéről stb.

Ny. J.

Kardos László: Harminchárom arc.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 499 l.

Szerzői vallomásához híven Kardos László nem harminchárom teljes portrét ad közre, csupán azok töredékeit igyekszik összeállítani, nem ritkán esetleges, de – törekvése szerint – lényeges szempontok szerint. A portrék egy része a világirodalom professzorának tájékozódásából ad ízelítőt (Shakespeare, Rimbaud, Csehov, Majakovszkij),

majd az irodalomtudósok – legalábbis egyik – „korelnöke" szól kortársairól. Köztük a két debreceni névrokonról, a mártírhalált halt Kardos Albertről, a nyelvészről, az irodalomtörténészről és kritikusról, a kiváló nevelőről, Tóth Árpád tanáráról, valamint fiáról, a debreceni professzor Kardos Pálról, Babits és Nagy Lajos monográfusáról. (Közreadott leveleinek középpontjában is Babits-kutatásai állnak.) Aztán írók sora következik, néhány további tudósportréval kiegészítve. Adyról négy írás, köztük a debreceni újságírót bemutató, Oláh Gáborról ugyanennyi, Móriczról két cikk, Babitsról nyolc írása, közöttük a más portréhoz is csatlakozó, visszatérően *Törmelék* címet viselő, szubjektív emlékezések, és hozzá írott Babits-levelek. Aztán Kosztolányiról, Tóth Árpádról (az utóbbinak monográfusa és szövegei kritikai kiadásának gondozója), négy írás Kassákról és válogatás a költő hozzá írott leveleiből; kritikát ad közre Karinthyról, Komlós Aladárról hármat is. Emlékezéseket, kritikákat közöl Juhász Gézáról, Kodolányiról, Gulyás Pálról, Szabó Lőrincről, Márairól, Fenyő Lászlóról, Gelléri Andor Endréről, s ezek mindegyikétől hozzá írott leveleket is ad közre. Mindezek a Veres Péterről, Gáspár Endréről, Zsolt Béláról, Németh Lászlóról, Szerb Antalról, Illés Endréről, Vas Istvánról és Sőtér Istvánról szóló írásokkal egyetemben irodalomtörténeti tanulságokban gazdag állomásai az irodalomtudós, kritikus, műfordító Kardos László pályájának.

M. T.

Kassák Lajos válogatott művei I–II.
Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta: Sík Csaba. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 1014, 807 l. (Magyar Remekírók)

„Mindenfajta kezdeményezőknek örök sorsuk, hogy vagy nem ismerik fel, vagy akarattal letagadják jelentőségüket". Avagy: „Összegzésül: amire egy emberöltőn át figyelmeztettem magam, most is figyelmeztetésül írom le: »Ne kiszolgáltatottjai, hanem alakítói legyünk az életünknek.« "

Az idézett sorok Kassák *Önarckép – háttérrel* című önelemzéséből valók, melynek 1961-ben adott helyet a Kortárs, s amely önvallomás most a válogató, szöveggondozó és a jegyzeteket író Sík Csaba jóvoltából a válogatott művek élére került. Kitűnő ötlet, hiszen így a Kassák-œuvre-ben kevésbé járatos olvasók első kézből értesülnek arról, mire számíthatnak, illetve kit kereshetnek ebben a majd kétezer oldalra rúgó válogatásban. Megjegyzendő: Sík Csaba jó szerkesztői érzékkel a második kötetet is portrérajzoló írással vezeti fel – *Arckép néhány mondatban (Előszó helyett)* –, ez a munka azonban inkább teoretikusnak szánt kijelentéseket, maximákat, illetve szentenciózus passzusokat tartalmaz.

A kötet tanulsága, hogy íme, a centenárium közeledtén a magyar avantgarde minden bizonnyal legtöbbet létrehozó alkotója bekerült irodalmunk aranycsíkos sorozatába, hová csak a legnagyobb és legelismertebb értékteremtőknek adatik belépő.

Rendjén van ez, hiszen az avantgarde rangos figurái Keleten is, de főleg Nyugaton, mind bevonultak az irodalmi hűvös pantheonokba. Miért tennénk kivételt mi, Kassák Lajossal?

A válogatás egyébként méltó az ügyhöz, csakúgy Sík Csaba utószava. Ezen utószóból, mely részletes és pontos életutat és pályaképet vázol fel, jól követhető, hogy mennyire szétválik a korai kísérletező Kassák és a későbbi, „lenyugodott" alkotó. Az utószóíró bámulatos apparátussal igyekszik ezt a leszálló pályaszakaszt – főleg képzőművészeti párhuzamokkal – az életút logikus folytatásának, illetve törvényszerű változásának feltüntetni. Csak remélhetjük, hogy a centenárium okán rendezendő Kassák-sympozionok végre erre a kérdésre is megnyugtató, s nem elsősorban apologetikus választ adnak.

Természetesen lehet vitatkozni Sík Csaba válogatásával, bár nem nagyon érdemes. A *Máglyák énekelnek* elhagyása fájdalmas hiány: talán részleteiben sem lett volna híján az erőnek. Sőt, ha a válogató kevésbé ragaszkodik koncepciójához, hogy a festő, illetve a teoretikus Kassákot is megismertesse, akár a tanulmányok szűkítésével teremthetett volna helyet ennek a jelentős versnek.

A első könyv érdekessége – a nagy és ismert verseken, tanulmányokon túl – a MA Képeskönyv néhány bevágott Kassák-lapja. A második kötet nagy részét novellák töltik ki. Közülük terjedelmükkel is kiugranak a *Misilló királysága* korai, illetve az *Angyalföld* című érett darabok. Ide sorolhatjuk még a *Csavargások* címmel közreadott önéletrajzi regényrészletet. A drámaíró Kassákot az *Isten báránykái* „szimbolikus játék" képviseli a válogatásban. A jegyzeteket életrajzi adatok egészítik ki szűkszavúan, pontosságra törekedőn.

A „válogatott Kassák" az 1986-os születési centenárium ígéretes korai felütése (lehet).

Zalán Tibor

Katona József: Bánk bán.
Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte: Orosz László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 543 l.

Katona remekműve messze kiemelkedik nemcsak a kor drámaterméséből, hanem a szerző életművéből is. Ezért csak helyeselni lehet azt a döntést, hogy – eltérőleg a klasszikusok kritikai kiadásának gyakorlatától – nem Katona egész termését, hanem csak a *Bánk bán*t adta ki Orosz László. A kötetnek valamivel több mint a felét a dráma szövege foglalja el, a többi az apparátus. Az első félben is találunk egy újdonságot: a dráma 1815-ben keletkezett első kiadása önállóan szerepel, nem a variánsok között. Ezt a döntést teljesen indokolja az, hogy az első kidolgozáshoz képest a végleges szöveg nagymértékben eltér, így alapjában véve két drámával állunk szemben, tehát az első szöveg folyamatos közlése teszi csak lehetővé a zavartalan tanulmányozást. Az első Bánk különben némileg csonka kéziratban maradt ránk, szövegének kiegészítéséhez a sajtó alá rendező azonban felhasználhatta Bárány Boldizsár Rostájának idézeteit is. Az apparátus igen nagy nyeresége éppen ennek a tanulmánynak kritikai, teljes szövegben való közlése; Bárány Boldizsár szövegének kritikatörténeti jelentősége ezt a közlést nélkülözhetetlenné tette.

Mind a szövegközlés, mind az apparátus összeállítása mintaszerű gonddal történt. A szakirodalom teljes körű, még kéziratos értekezésekre is kiterjedő feldolgozásával Orosz László textológiailag és irodalomtörténetileg is használható alapművet adott a kutatásnak. Minden adatot gondosan mérlegelve, sokszor saját kutatását is érvényesítve alakította ki eredményeit akár a szövegközlésről, akár a mű nyelve, vagy verselése sokat vitatott kérdéskörében. Külön nagy fejezetben foglalkozik a téma magyar és világirodalmi feldolgozásaival; ez a tématörténeti tanulmány önmagában is nagyon fontos, annak ellenére, hogy Katona bizonyíthatóan csak egy irodalmi előzményt ismert, azt is csak az első változat elkészítése után vette kézbe. Műveltsége jellegénél és bizonyos értelemben vett irodalmon kívüli helyzeténél fogva sokkal fontosabbak számára a történeti források: ezeket is külön fejezetben elemzi a kötet. Óvatosan jár el az irodalmi hatások és átvételek sokat emlegetett témakörében, és külön összeállítást közöl a szövegátvételekről. A magyarázatoknál – némileg az aranyi hagyományokra támaszkodva – külön tárgyalja az egyes szereplőket, majd folyamatos konkordanciát ad. Természetesen az utóéletre vonatkozó adatokat is kellő részletességgel tárgyalja. Csupán egyetlen kiegészítést szeretnénk tenni, mégpedig Dugonics András feltételezhető hatásával kapcsolatban, amelyet Orosz László nem tart megnyugtatóan bizonyítottnak. Elgondolkoztatónak kell azonban tartanunk, hogy az ajánlásban szereplő „Kedskőmega" alak (Kecskemét „ősi" alakja) csak Dugonicsnál fordul elő; a „kun-magyar szív" kifejezés értelme (szintén az ajánlásban) csak akkor derül ki, ha tudjuk, hogy Dugonics a Szittyai történetekben azonosítja a hunokat és a kunokat, így a kun–hun–magyar egyszerűen ősmagyart jelent; s végül az ötödik szakaszban Bánk kijelentése arról, hogy „Árpád" és „Bor" vére köztt / folyó dologban Bíró csak Magyar / Ország lehet" csak akkor érthető, ha Dugonicsból tudjuk, hogy Bor egy ősi hun király neve (különben már Petthő Gáspárnál is szerepel), tehát mind Endre, mind Bánk ereiben Attila vére folyik. E megjegyzésre csak az bátorított, hogy e mintaszerű kiadás oly nagy teret biztosított éppen a mű történelemszemléleti elemeinek.

Szörényi László

Kemény Zsigmond: Korkívánatok.
Publicisztikai írások 1837–1846. Összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Rigó László. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 608 l.

Az életmű-sorozat tizenkettedik kötete Kemény Zsigmond 1837 és 1846 között született, a Nemzeti Társalkodóban, az Erdélyi Híradóban és a Pesti Hírlapban megjelent publicisztikai írásait adja közre. A válogatásból mindössze három közlemény maradt ki; ezek címét és lelőhelyét megtaláljuk a kötet végén, elhagyásuk okairól azonban nem kapunk tájékoztatást. A kötetbe felvett cikkek kronológiai rendben követik egymást. A szövegközlés elveit a szélesebb, nem csupán szakmai közönséghez szóló kiadványokban megszokott gyakorlatnak megfelelően alakította ki Rigó László: a könnyebb érthetőség és élvezhetőség kedvéért modernizálta a régies helyesírást, vigyázva ugyanakkor arra, hogy ne tűnjenek el közben a korra, illetve Kemény újságírói stílusára jellemző, sajátos szavak és kifejezések.

Kemény publicisztikai munkássága szerves részét képezi a korabeli erdélyi és magyarországi politikai küzdelmeknek, s természetesen nem választható el a szépíró tevékenységének alakulásától sem. Rigó László igen alapos és tárgyszerű, fogalmi nyelven írott utószavában ezeket a viszonyokat térképezi fel. Kiindulásképpen felvázolja Erdély nemzetiségi ellentétektől is terhelt, a bécsi udvar politikája által alapvetően meghatározott politikai, gazdasági és társadalmi helyzetét, melyből az 1830-as évek sérelmi ellenzéki politikája kinőtt. Kemény ebben az időben vértezte fel magát nem mindennapi, európai látókörű műveltségével, s készült politikusi pályájára, mely az 1840-es évek legelején a sérelmi politikával való szakítással, s a modern, liberális ellenzéki program kialakításával kezdődött. Reformprogramja mindenre kiterjedt, a mindenkire kivétel nélkül érvényes polgári szabadságjogoktól kezdve az alkotmány átalakításán át a törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalom szétválasztásáig, s a nemesi adómentesség eltörléséig. Elveit, melyeket Rigó László részletesen elemez, 1841 őszétől kezdve az Erdélyi Híradó hasábjain fejtette ki. Az 1840-es évek eleji lendületet kiábrándulás követte; Rigó megfogalmazásában: „Az 1843 nyarától–őszétől kezdődő bő három év egyetlen elnyúló válságperiódus Kemény életében." Az 1841–43-as erdélyi országgyűlés eredmény nélkül oszlott szét, ellenzéki társaiban csalódnia kellett, s ráadásul fel kellett adnia az Erdélyi Híradó szerkesztői posztját is. Az erdélyi közélet pangásnak indult, így érthető, hogy Kemény egyre inkább Magyarország felé tájékozódott; ide, elsősorban Pestre vonzották szépírói ambíciói is. A különböző ellenzéki csoportok, Széchenyitől Kossuthig, egyaránt érdeklődtek utána, s igyekeztek megnyerni ügyüknek. Kemény nézeteihez végül is Eötvös és a centralisták nézetei álltak legközelebb. Hírlapírói munkássága ez időben is túlnyomórészt az Erdélyi Híradóhoz kötődött, mint a szűkebb hazájában megjelenő egyetlen, bizonyos fenntartásokkal ellenzékinek nevezhető laphoz, de az időszak végén megjelent utolsó cikksorozata már a Pesti Hírlapban látott napvilágot.

A kötetben közölt írások műfajából következik, hogy a mai olvasó sok olyan fogalommal, hivatkozással találkozhat bennük, amelyeket nem ismerhet. Eligazodását az életmű-sorozat korábbi köteteinél jóval alaposabb és terjedelmesebb, ugyanakkor arányos és könnyen kezelhető jegyzetapparátus könnyíti meg.

Szajbély Mihály

Kenyeres Zoltán: A lélek fényűzése.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 490 l.

Bármiről legyen szó ebben a tanulmánykötetben, a tematikai sokféleségen mindig átsugároznak Kenyeres Zoltánnak azok a gondolatai, melyek irodalmunk fejlődésének fő kérdéseit érintik. Az előszó (Bízzunk az irodalomban!) egyik alcíme: „Értékirodalom" és „szükségletirodalom". Ha ez ellentét, szembeállítás, kettős könyvelés, akkor vitatható a distinkció. De Kenyeres kifejti: nincs két magyar irodalom, irányok, különbözőségek „nem a sorsirodalmon kívül, hanem a sorsirodalmon belül vannak. A hasznos társadalmi elköteleződés körén belül található az értékek és szükségletek iránt megnyilatkozó fogékonyság másfélesége is. Ez a megkülönböztetés semmiféle eleve el-

rendelt esztétikai szintkülönbséget nem feltételez." Kenyeres tehát nem becsüli le a 18–19. század fordulója óta egyre hangsúlyosabb, cselekvést sürgető, társadalmi kérdésekbe beleszóló, „feladatátvállaló" irodalmat. Könyvében több helyen is találkozunk azzal a megállapítással, hogy nálunk az irodalom többnyire a szükségletek dimenziójában haladt, s ritkábban az értékekében. Valahogy az előbbinek a becsülete is nagyobb volt. Csak egyetérthetünk a szerzőnek azzal a törekvésével, hogy a „vadrózsából tündérsípot faragó", „a szépség igézetében élő", az ún. „fővonalhoz" nem sorolható művek és pályák jelentősége is köztudott legyen.

Kenyeres előző kötete, a *Gondolkodó irodalom* (1974) tematikailag egységesebb volt a mostaninál: akkor csak a 20. századi magyar irodalmat vonta be vizsgálódási körébe. Most a könyv első részében régi magyar irodalmi és 19. századi tanulmányokat találunk. Kenyeres jól látja: csökkent az érdeklődés a régi magyar irodalom és művelődés iránt. Elfeledett, homályba veszett értékekre, a humanista történetírók, „az első magyar értelmiségi", Thuróczy János, az *Ördögi kísírtetek*et író Bornemisza Péter, a „mostoha klasszikus" Kazinczy, a naplóíró Széchenyi értékeire irányítja a figyelmet. Justh Zsigmond, Cholnoky Viktor, Csáth Géza – emlékezetes portrékat rajzol róluk. A második részben – műfaj és téma szempontjából – még nagyobb a változatosság. A könyvbírálatok mellett (Déry, Kodolányi, Illyés, Vas István, Kormos stb.) van itt tanulmány (*Lukács Adyról*), portré (Hamvas Béla, Takáts Gyula, Kálnoki László), regény- és novellaelemzés (Kolozsvári Grandpierre Emil: *Harmatcseppek*, Sőtér István: *Alligátor-ballada*), s vannak „jegyzetek" Juhász Ferencről (*Az aranyszín metafizikája*).

A *Gondolkodó irodalom*hoz hasonlóan *A lélek fényűzésé*ben is Weöres Sándor költészete kerül a centrumba. A költő és a Nyugat kapcsolatáról, Weöres irodalomszemléletéről olvashatunk tanulmányt. Kenyeres nem apologéta. Az *Ének a határtalanról* című kötetről például kimondja: „sem gondolatilag, sem líraesztétikailag nem fejleszti tovább a korábbiakat." Ez a magatartás jellemzi a kötet negyedik részében közölt, irodalmunk legújabb műveivel foglalkozó írásokat is. Például az Esterházy Péter modorában írt olvasónaplót (*Jelentés egy püspöklila könyvről, avagy kritika püspöklilában*), melyben kételyeit sem hallgatja el. Kár, hogy Kenyeres nem írt több olyan átfogó tanulmányt, mint a *Tények és jelképek*, melyben újabb prózánk egyik jelenségét, a dokumentum és az általánosítás polarizálódását, valamint a szintézis lehetőségét tárgyalja. A legifjabb költőnemzedéknek „a mesterség parancsait" ajánlja figyelmébe (*Talajminta.* Új költők, régi gondok), a kifejezési kultúra színvonaltalansága miatt aggódik.

A lélek fényűzése önálló karakteres véleményt, további meditációra serkentő ítéletet tartalmaz, esszéjellegű, gondolatgazdag irodalomtörténeti tanulmánykötet.

Olasz Sándor

Kenyeres Zoltán: Tündérsíp Weöres Sándorról.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 354 l.

A kötet talányos címet visel, bár a „tündérsíp" aligha funkciójára, inkább Weöres talányos és „permanensen új" írásművészetére vonatkozik. Weöres oeuvre-je virágos

mező nemcsak az olvasó, de bármely elemző előtt. A Jelenkor hasábjain már feltűnt Kenyeres-tanulmányok szerzői feladatukul tűzték ki ennek a tündérien talányos költészetnek „korunkba helyezését", de megismerését legalább.

Ez a kötet több okból „revelatív" állomás ebben a sorozatban, megannyi Weöres-dokumentáció után talán a leggazdagabb. Az első „blokkon" *Csöngétől Pécsig* követi a költő életútját, sorsának és művészetének alakulásait. Forrása egy olyan „Weöres-archívum" lehetett, amely aligha nyílhatott meg eddig a maga teljességében más előtt. Levelek bőséges sora, egykorú és későbbi vallomások, ismertetők teszik elmélyültté és ismét csak izgalmassá ezt a „curriculum vitae-t", interjúkból, jóbarátok emlékezéseiből vett idézetek. Hatalmas és lenyűgöző anyag, amely nem csupán „adatszerűségeiben" kiváló, de a meg-megidézettek nagyszerű bőségében is. Kenyeres ugyan nem csupán „összekötő szöveget" ír Weöres ifjúkora, „vonzásai és vonzódásai" köré. Olvasmányok és hatások bemutatása (interjúk, levelek, beszélgetések alapján) jegyzi a „pécsi esztendőkben" a „nemzedék szárnyára" kerülő költő tanulóéveit. Hogy aztán mindez a Nyugat megszokott manírjától mindegyre távolabb kerülő költő és gondolkodó Kenyeres elemzésében az *Elysium*-kötettől (1946) mutatkozzék tovább: a kötet „második egysége" innen kezdődően a *Tűzkút*ig (1964), ezúttal már a legmodernebb filológiai igénnyel és pontossággal mutatja Weöres művészetét.

Kenyeres vizsgálódási alapja valóban a modern igényű filológusé, de az eredmény a „műfajban" élményt is nyújtón kivételes: a szöveg kellemes sodrású. Kezdetben a fejezetcímek olykor kissé ugyan „elidegenítenek" (tárgyi-érzéki közvetlenség, kiegyensúlyozás és dalforma, hangzásérzékelés és ritmusfokozás és hasonlók), de a „kifejtés" a maga széles horizontjával és adatgazdagságával, ugyanígy oldottabb stílusával egyaránt gazdagít. Az „alap" a kötődések mellett a legmodernebb irodalomelmélet iskoláival vizsgálódó filológusé, de a „felépítmény" egy már-már feloldhatatlannak vélt ellentmondást old fel és tüntet el: az elemzés stílusa a legjobb hagyományokat idézőn élményes olvasmány.

Egy-egy Weöres-motívum elemzése során „visszapillantású" fejezetek is helyet kaptak itt: pl. a modern magyar szonett útjáról, Mallarméról és a Mallarmé-hatásról. Közben elmélyült és találóan eredeti verselemzéseket olvashatunk. A könyv példa akár az „elemzés-arányok harmóniájának" felmutatásában, akár az „animus-anima motívum" körül felparázsló viták és értekezések oknyomozásának felderítésében. A szintézisteremtés igénye, az *In Aeternum* „búvárelemzése" zárja a filológiai fejlődéstörténet nagy fejezeteit. Amelyek közelebb csalogatnak Weöres költészetéhez, de a modern irodalomelmélethez is.

Az utolsó, egyetlen lendületből született fejezet a *Psyché* körüli „pillantások" összegzése, a legsodróbb talán (egyben a legrövidebb) mindannyi között. A Psyché *„korhű életregény, ragyogó imitáció, történelmi üzenet, a játék győzelme"* Kenyeres rajongó pillantásaiban.

Kenyeres könyve alapos pályarajz: nemcsak Weöres költészetét teheti még inkább megközelíthetővé az olvasó előtt. És – gondolom – nem csupán „szakirányú olvasókban" reménykedik, de kissé talán (és végre) élményesíti a modern irodalomelmélet „boszorkánykonyhájának" receptjeit és titkait. Mint ilyen, szintézis is: az így tálalt elemzés nem csupán informál és bizonyít, de ízessé teszi az elénk tálaltat is. Irodalomjegyzéke egybegyűjti jó néhány évszázad „menüjét": *Apollodórosz* mitológiájától *René*

*Wellek*ig, *Jacobson*ig, *Ingarden*ig, *Lévi-Strauss*ig és *Cassirer*ig. Még *Hamvas Béla* és *Schütz Antal*, ugyanígy *Határ Győző* és az egykori teozófus *Wolkenberg Alajos* is helyet kap itt. Úgy tűnik: szintézis született, és nemcsak Weöres költészete körül. A kötettel nem csupán a „Weöres-kutatás", de a hazai esszéirodalom gazdagodott.

Bodri Ferenc

Kilenc kéve hány kalangya?
Anekdoták a székelyekről. Duka János gyűjtéséből válogatta, sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta: Vöő Gabriella. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 288 l.

Duka János gyűjteménye nem tartalmaz hagyományos értelemben vett folklóralkotásokat, elsősorban nem a szakemberekhez, hanem az olvasók szélesebb tömegeihez szól. Jórészt egyetlen néprajzi vidék, a Székelyföld, közelebbről az egykori Udvarhely- és Csíkszék népének tréfás kedvét jellemzi. Kitartó gyűjtőmunka, szüntelen érdeklődés és személyes ambíció eredménye ez a könyv. A Csíkszeredában élő Duka János az anyag java részét tanfelügyelőként gyűjtötte össze, a vidék iskoláit járva feljegyzett minden tréfát, adomát, falucsúfolót, melyet a székelyekről hallott, s valahányszor alkalma adódott rá, el is mondta kisebb-nagyobb baráti társaságban. Gyűjtője és előadója is az anekdotáknak, humorkedvelő értelmiségiként amolyan összekötő a tréfamondó, a folklorista és az irodalmi feldolgozó között.

Az irodalom és a népköltészet érintkezési pontjain elhelyezkedő anekdotákat Vöő Gabriella, a kolozsvári Folklór Intézet kutatója tette közzé. A kötet elé írott bevezető tanulmányában áttekinti ennek a nem népi, inkább polgári eredetű műfajnak a rövid történetét, megállapítva, hogy az anekdota „keletkezését, tematikáját, formai jellegzetességeit tekintve a legnemzetközibb, funkció szempontjából pedig a legdemokratikusabb műfaj: mindenhol mindenkinek szól". S minthogy bőven merít a néphumorból, gyakran él más népköltészeti alkotásokból ismert motívumokkal, fordulatokkal, természetesen számot tarthat a folkloristák érdeklődésére is. Az egyszeri székely ismerős és népszerű parasztfigurája a magyar anekdota-folklórnak, bár vidékenként a „palóc" felveszi a versenyt vele. Milyen sajátos gazdasági-társadalmi körülmények, szocio-pszichológiai tényezők járultak hozzá ahhoz, hogy a székely a magyar népi kultúrában megkülönböztetett helyet foglaljon el? Tény, hogy a furfangnak, a ravaszságnak, a tréfás baleseteknek, humoros helyzeteknek, a szellemes visszavágásoknak rokonszenves, nevettető és gyakran nevetséges jelképe és szerzője, szenvedője a székely.

A kötetben közölt humoros elbeszélések között találunk adomákat, falucsúfolókat, a vicc határát súroló rövid történeteket és konkrét személyekhez is köthető anekdotákat, amelyeket a gondozó nagyobb tematikai ciklusokba rendezve csoportosított. Ilyenformán a Duka János több százra menő anekdotájából készült válogatás ízelítőt nyújt abból a népszerű humorkincsből, amely a székely közösségekben, falun és városon egyaránt, közszájon forgott századunk derekán. Ismert poének, tréfás kiszólások, „góbéságok", komikus helyzetek mellett helyet kaptak benne kevéssé ismert, újszerű és ízes fordulatokat tartalmazó hangulatos és szórakoztató humoros történetek is.

A szójegyzékbe foglalt régies nyelvi fordulatok, a székely nyelvjárásra jellemző tájszók, a regionális köznyelvben meghonosodott idegen szavak magyarázata segít az olvasónak eligazodni, az anekdoták nyelvi humorát könnyebben megérteni.

Zs. Sz.

Király Erzsébet–Kovács Sándor Iván: „Adria tengernek fönnforgó habjai". Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatáról. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 315 l.

A kötet címe, az *Arianna sírásá*nak kezdetéből vett idézet (amelyet részletesen a befejező tanulmány tárgyal) egyszerre utal vissza az 1651-es kiadás címére, az antik színhelyeknek Rimay János epicédiuma óta nem szokatlan elmagyarosítására, és egyszerre ad lehetőséget az eposz és Zrínyi lírája közötti „átjárásokra" a választott szempont: a költő itáliai orientációjának vizsgálata alapján. Miként a szerzők írják, e tanulmánygyűjtemény kutatásaik közbeeső, alapozó szakaszának terméke. (Azóta elkészült Király Erzsébet *A Szigeti veszedelem olasz epikai modelljei* c. értekezése és megjelent Kovács Sándor Iván *A lírikus Zrínyi* c. monográfiája.) Főként ezzel magyarázható, hogy a kötet nem ad ki egységes tablót: a biográfiai ismereteket jelentősen bővítő tanulmányon át motívum- és toposztörténeti vizsgálódásokon keresztül könyvtár- és filológiatörténeti tárgyú tanulmányokig terjed az itt olvasható írások színképe.

A bevezető esszé átfogó képet ad az Itáliát járt magyarok Róma-élményéről, az eddigi ismereteken túl új adalékokat is közölve. Hogy sürgető feladat a Zrínyi-könyvtár jegyzékeinek és a meglevő könyvek katalógusának teljes kiadása, azt a két szerző számos tanulmánya bizonyítja azzal az eljárásával, hogy e jegyzékek alapján adatolják Zrínyi ismereteit az adott kérdéskörökben. Ez alapján állítható például nagy valószínűséggel, hogy az 1636-os *Le cose maravigliose dell' alma citta di Roma*-nak kalauzolásával járta be költőnk az Örök Várost; a jegyzékekben feltűnő hiánynak köszönhető a – biztos eredményre még nem vezető – *Kísérlet Zrínyi Tasso-köteteinek meghatározására* éppen úgy, mint ahogy a könyvjegyzék a biztos kiinduló pontja a költő irodalomelméleti és filozófiai tájékozottsága feltérképezésének.

Zrínyi Miklós „öntudatos eklekticizmussal" összedolgozott lehetséges (és a korábbi filológiai közelítésekhez képest pontosabb) forrásait kutatják a kötet második felének motívumvizsgálatai, részben klasszikus kérdések újrafelvétele útján (a Tasso- és Marino-kérdés, Scipione Herrico). Két kifejezetten tudománytörténeti tanulmányt is olvashatunk (a dolgozatokat egyébként is jellemzi az erős és alapos tudománytörténeti reflexió): a *Négyessy László nyomozásai Zrínyi olasz forrásai után* címűt, és a rendkívül fontos lelet értelmezését: *Arany János Tasso-kötetének margójegyzeteit* Voinovich Géza másolatában.

Kifejezetten poétikai tárgyú írás Király Erzsébeté (*Olasz irodalomelméleti és filozófiai művek Zrínyi könyvtárában*), amelynek legnagyobb érdeme, hogy ráirányítja a részben már eddig is vizsgált műveken túl a figyelmet Bartoli *Dell' huomo di lettere difeso et emendato* c. kötetére. A poétikai szempontból tán legfontosabb kérdés az 1651-es kötet kötetkompozíciós elvének tisztázása. A hazai előzmény nélküli, szokat-

lan elrendezés mintája – miként azt Kovács Sándor Iván megállapítja – kétségtelenül nem lehet a catullusi varietas, sem Vergilius (hiszen Zrínyi nem írta meg a maga *Georgicon*ját!), sem Scipione Herrico. A horizonton tán valóban petrarcai modell sejlik föl: de a megoldáshoz Király György 1921-es kérdésfeltevése óta sem jutottunk közelebb (*A Zrínyi-könyvtár Petrarca-kötetei és az „Adriai tengernek Syrenaia" kompozíciója*).

Sz. Cs.

Kis Pintér Imre: A semmi hőse. Füst Milán költői világképe.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 226 l.

Nem szokványos monográfiát írt Kis Pintér Imre, mert Füst Milán költészete sem az. Például gondoljunk csak arra az egyszerű tényre, hogy fölfedhető-e a lírikus Füstnél a pályakép? Fontos-e a költemények filológiailag bizonyított időrendisége? A verseket folyamatosan újraíró költő szinte kényszeríti az olvasót és a kutatót is, hogy a művet egységben lássa. Füst Milán alkotói módszerének egyik rafinériája, hogy elmossa saját történetiségét. Az ilyen költészet igényli, sőt megköveteli a nem hagyományos megközelítést. Kis Pintér Imre logikailag és ontológiailag igyekszik hozzáférkőzni a lírikusi teljesítményhez: szerinte Füst Milán művészetének a középpontja a „lírai objektivitás élménye", ami közvetlen világnézeti élmény, „érzéki formát öltött bölcselet".

Természetesen ez is „csak", mint más költőnél, a stilizáció sajátos formája. Versei álmok és látomások a Biblia, a görögség, az ezeregyéjszaka, a középkor díszletei között. Versei drámai töredékek, monológok egy elképzelt színpadi műből. De a szerepjátszás mégis egy absztrakt formájú világban himbálódzik. Ezért közelíti jogosan a művet Kis Pintér elvont kategóriákkal: bűntelen bűnösség, hasadás a lírai személyiségben, az öregség: a semmi jelképe, az erkölcsi választás: az igazság, az esztétikai választás: a boldogság.

A tanulmány a konkrét elemzések során természetesen igyekszik odakötni Füst költészetét kortársai, a nagy nyugatos nemzedékek közegébe. Hiszen nem is tett mást, mint hogy Babits, Kosztolányi és társai egy-egy törekvését „eltúlozta" és összefoglalta. Így alakult ki látszólagos idegensége és egyedülisége.

De még Kis Pintér Imre monográfiájából is kiderül, hogy az általános, elvont módszerű elemzések csakis a konkrét stílustörténeti koordinátarendszerben találnak rá igazi helyükre. A rejtőzködő élmény és a hivalkodó forma történetileg nagyonis meghatározott. A forrás a századforduló szellemisége, a talaj a féligkész polgári társadalom bizonytalansága.

A semmi hőse hiányt pótló kísérlet. Sajnos, úgy tűnik, igazán fontos felismerésekig Füst prózájának és lappangó drámáinak elemzése során lehet csak eljutni.

Katona Imre József

Kisfaludy Károly Válogatott művei.
Sajtó alá rendezte: Kerényi Ferenc. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 900 l. (Magyar Remekírók)

A kötetet sajtó alá rendező Kerényi Ferenc joggal állapítja meg utószavában, hogy Kisfaludy Károly sokszínű életművéből az utókor a lényegében kortársnak számító Bajzától, Vörösmartytól és Petőfitől kezdve egészen az 1945 utáni marxista irodalomtörténetírásig mindig mást és mást abszolutizált. A mostani válogatás viszont éppen a sokszínű Kisfaludy bemutatását tartotta fő feladatának, s igyekezett az életművet alkotó valamennyi műfajból ízelítőt nyújtani. Anyaga valamivel bővebb az ugyancsak a Szépirodalmi Könyvkiadónál három évvel korábban megjelent Csetri Lajos-féle válogatásénál, de így is csak Kisfaludy összes munkáinak mintegy felét képes felölelni. Ez azonban nem feltétlenül válik kárára; Kerényinek ugyanis kétségkívül igaza van, amikor megállapítja: „... további növelése nem gazdagítaná képünket, csak gyöngébb színvonalon ismételte volna a szemléltetendőket."

A válogatás felépítésében Kisfaludy műveinek eddigi legteljesebb, Horváth Cyrill-féle 1899-es kiadásának beosztásából indul ki. A verseket több csoportra osztva közli, különválasztva a lírai költeményeket, a népdalokat, a tanító és szatirikus költeményeket, valamint a balladákat és költői beszélyeket. Ezután következnek a drámák és az elbeszélések, majd *Kisebb prózai írások* címmel egy 1824-es színházi előadás bevezetője, Kisfaludy elméleti írása a kritikáról és némi ízelítő éveken át vezetett, főként bölcs mondásokat tartalmazó feljegyzéseiből. Végül a befejező egységben Kisfaludy levelei közül kapott helyet néhány, melyek irodalomszervezői–szerkesztőségi tevékenységébe engednek bepillantást.

A könyvet a művekre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat, mindenekelőtt a bennük található idegen szavak magyarázatait tartalmazó jegyzetek, valamint életrajzi áttekintés zárja.

Szajbély Mihály

Kiss Sándor: A magyar demokráciáért.
Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei Kör, New Brunswick, 1983. 88 l. (Tanúk – korukról 5.)

Az 1960-ban alakult Bessenyei György Kör „céljául a magyar nyelv és kultúra külföldi gondozását, a világ 16 milliónyi magyarsága sorskérdéseinek elemzését és ismertetését tűzte maga elé", és szabadegyetemi előadássorozatán megszólaltatta mindazokat, akik a magyar történelem (irodalom, politika, művelődés) tanúiként, többnyire vezetőként, részt vettek az eseményekben, alakították annak menetét, nemegyszer szenvedői is voltak. Így kapott katedrát többek között Király Béla, Kovács Imre, Püski Sándor, Nyeste Zoltán, Kopácsi Sándor, Gosztonyi Péter és Kiss Sándor (1918–1983) is, a két világháború közötti népi mozgalom ifjú harcosa, később a Parasztszövetség ügyvezető igazgatója.

Kiss Sándor posztumusz könyve, kis terjedelme ellenére, önéletrajz és korrajz,

melyben a valahai parasztpolitikus fejti ki nézeteit. Sorsa, a magyar demokráciáért vívott küzdelme sohasem volt könnyű, hiszen nem csupán a Gestapo kínozta meg, mint a földalatti Magyar Diákellenállási Mozgalom vezetőjét, hanem az 1945 utáni párthar-cokban el kellett szenvednie az új rendszer börtönbüntetését is. 1956 után Nyugaton élt.

Önéletrajzi jellegű esszéje három nagyobb lélegzetű fejezetből áll: *A magyar ifjúság a népi mozgalomban; Politikai küzdelem a demokráciáért, 1945–1946; A Magyar Parasztszövetség.* A könyv második és harmadik fejezete nem egy helyen megrázó, világos okfejtésű társadalomtörténeti esszé, mely a politikát helyezi a középpontba, az első ellenben sok helyen érintkezik a két háború közötti magyar irodalom- és művelődéstörténettel. Kiss Sándor a szemet nyitogató sárospataki évek után Szegedre kerül, s a Tanárképző Főiskola hallgatójaként már úgy véli, hogy egyetlen út áll az ifjúság előtt: „a meglevő jó keretek felhasználásával a társadalmi rendszerváltoztatás, a demokratikus és népi Magyarország táborának szívós átépítése." Irodalmi szerzői estre meghívták (1938) Móricz Zsigmondot, Szabó Lőrincet, Darvas Józsefet, Erdélyi Józsefet, Veres Pétert, később vendégük volt többek közt Németh László, Sinka István és Szabó Dezső is. Kiss Sándor, hajdani indulásuk történetét felidézvén, a mozgalmakban, csoportosulásokban részt vevő élményével számol be Püski Sándor (és könyvkiadójának) szerepéről, a Szegedi Egyetemi Ifjúság tevékenységéről, és fölvázolja a népi mozgalom útját a parasztsághoz és a munkássághoz.

Szakolczay Lajos

Kókay György: Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 234 l.

Felvilágosodás-kori irodalom- és művelődéstörténetírásunk az elmúlt években több értékes kötettel gyarapodott. Ezek közül egy sajátos részterületet ölel fel Kókay György tanulmánygyűjteménye, amely elsősorban a sajtótörténet szemszögéből teszi mérlegre a korszak egyes íróinak tevékenységét, eszmei fejlődését, szerkesztői–lapkiadói munkásságát. Ilyen értelemben hiányt pótol a kötet, hiszen a magyar sajtótörténet elhanyagolt stúdium volt, monográfiája csak nemrég jelent meg. Kókay György könyve épp olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek ezt a (részint általa írt) szintézist kiegészítik, annak egyes fejezeteit teszik teljesebbé, részleteit tárgyalják az ott indokolt terjedelemnél bővebben.

A kötet számos újdonsága, kutatási eredménye közül érdemes kiemelnünk többek között a Bessenyei György bécsi német nyelvű folyóiratáról (Der Mann ohne Vorurtheil in der neuen Regierung, 1781) szóló dolgozatot, amely a magyar felvilágosodás úttörőjének munkásságát új oldalról mutatja be. De nemcsak a folyóiratszerkesztő Bessenyei bemutatása e tanulmány érdeme, hanem az aufklérista gondolkodó eszmei fejlődése, Helvetius és Herder hatása alatt kialakuló társadalomfelfogása is teljesebben áll így előttünk. Az első tematikai egységnek más írásai még tovább mélyítik ezt az ideológiatörténeti vizsgálódást: a Bessenyei rövid bécsi könyvtárosi működéséről, valamint egy eddig kevés figyelemre méltatott röpiratáról (Beszéd az országnak tárgyárul, 1802)

szóló írások tovább árnyalják a Hofbibliothekben európai látókörűvé váló, a hazai kultúra színvonalának emelésén optimista hittel fáradozó íróról kialakult képünket.

A könyv további fejezeteiben Rát Mátyásról, Hajnóczy Józsefről, Kazinczy Ferencről, Batsányi Jánosról, Görög Demeterről – főként irodalomszervező és folyóiratszerkesztő tevékenységükről – olvashatunk, de irodalomtörténetírásunk és nemzeti bibliográfiánk úttörőiről (Czwittinger Dávid, Horányi Elek, Sándor István, Kovachich Márton György) ugyancsak miniatűr portrék sorakoznak a kötetben. A tanulmányok egy másik csoportja a különféle német, magyar és szlovák újságalapítási kísérleteket, a szellemi életünkre gyakorolt külföldi hatásokat (a göttingeni felvilágosodás recepciója, a Kosciuszko-felkelés magyar sajtóvisszhangja, az európai könyvtárakat látogató magyarok élményei stb.) teszi tüzetes elemzés tárgyává, így válik a kötet nemcsak a magyar, hanem a kelet-európai összehasonlító sajtótörténetnek is fontos dokumentumává, a kutatók nélkülözhetetlen olvasmányává.

Bitskey István

Kós Károly: „Kőből, fából házat... igékből várat". (In memoriam Kós Károly 1883–1983).
Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Sas Péter. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 302 l.

Az erdélyi magyarság „mindenesének", Kós Károly születésének centenáriumára jelent meg ez a kötet, mely kitűnően érzékelteti e szerteágazó építészi, írói, népművelői, grafikusi, könyvkiadói, lapszerkesztői, nyomdászi és mezőgazdászi tevékenységet.

Az első részben *(„Tettem, amit kellett, ahogy lehetett és ahogy tudtam")* jórészt kevésbé ismert Kós-írások olvashatók. Sőt, olyan is van közöttük, amely most jelent meg először nyomtatásban. A publicisztikai-önéletrajzi írások élén az 1963-ban írt *Ars poetica*t találjuk. Ösztönző ifjúkori olvasmányairól, „autodidakta meseépítő módszeréről", az érdekesség és cselekményesség elvéről beszél itt Kós Károly, az igazi íróról, aki „minden időben népének élő és ható lelkiismerete". Az *Erdélyország népének építése* és a *Régi Kalotaszeg* részletei mellett természetesen az 1921-es, híres *Kiáltó szó* is helyet kapott. A *Koronázási emlékeim*, az *Ady Endre szülőföldjén*, az *Összes verseim*, a második bécsi döntés után előállt új helyzeten töprengő *Ezerkilencszáznegyven* – mind-mind az eseményekben gazdag, hosszú életút egy-egy epizódját, az emberi–írói karakter jellemző vonásait jelenítik meg. Van itt *Vallomás* (a *Budai Nagy Antal* és a *Varjú-nemzetség* geneziséről), levél és kitüntetése alkalmából mondott beszéd.

„...Az élet pártján állott ..." című második részben az interjúkat, a tanulmányokat, a kortársi visszaemlékezéseket *Kányádi Sándor* verse (*Kós Károly arcképe alá*) vezeti be. Újraközlik Móricz Zsigmond *Varjúvári legendá*ját, Nyírő József, Molter Károly, Ignácz Rózsa, Hunyady Sándor, Beke György írásait. Kárpáti Aurél *Az új építőmester*ben kijelenti: (Kós) „néhány társával kialakította azt a magyar építészeti stílust, amely éppúgy a népi teremtő géniusz szellemében fogant, akár Bartók és Kodály csodálatos új magyar muzsikája, vagy Móricz Zsigmond őstalajköltészete." Debreczeni László Kós rövid életű képes hetilapját, a Kalotaszeget mutatja be. Marosi Ildikó az Er-

délyi Szépmíves Céhről, Benkő Samu a grafikáról, könyvművészetről, valamint az író maga készítette sakkfiguráiról beszélgetett.

Kilenc évtized címmel Sas Péter hasznos életrajzi vázlata zárja a kötetet. „Az idők változnak, változhatunk mi is – írja Sas Péter –, de Kós Károly nem változik. Az időben megjelenő és eltűnő Ember példájává, jelképévé nemesült."

Olasz Sándor

Kosztolányi Dezső: Cîntec de fericire şi tristeţe.
Antologie şi versiune românească de Petre Şaitiş, cu o prefaţa de Gavril Scridon. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983. 139 l.

A kötetben Petre *Şaitiş* Kosztolányi Dezsőnek több mint hetven versét tolmácsolja románul. A Kosztolányi életművét bemutató előszót Gavril *Scridon* írta.

A szakszerű előszót író Scridon Kosztolányi költészetének és prózájának régi ismerője és az író nagy tisztelője. Esszéjében jól sikerült pályaképet ad a román olvasónak. Az előtérben a költő Kosztolányi áll, hisz elsősorban verskötetei tárgyalja. Az egyes kötetekről szóló megállapításai sokatmondó értékelések. Ezen belül egy-egy rövid verselemzés is olvasható. Figyelemreméltó közülük a *Halotti beszéd* (Cuvîntare funebră) értelmezése. Értékelésében a költő modernségét emeli ki. Az életművet irányzattörténeti szempontból is megvilágítja. Egy felsorolásszerű számbavételben a következő irányzatokat tartja meglevőnek, sajátosnak: parnasszizmus, szimbolizmus, impresszionizmus és posztimpresszionizmus, valamint az antik hatás. Scridon esszéje egyben a fordítások megértéséhez szükséges bevezető is. Utal ugyanis a fordítás sajátos nehézségeire, arra, hogy Kosztolányi miért nehezen fordítható költő. És itt nemcsak a szerinte is lefordíthatatlan *Ilonára* gondol, hanem a Kosztolányira oly annyira jellemző stílusötvözetekre. Éppen ezért elismeri, hogy Şaitişnak a nehézségek ellenére sikerült viszonylag hű és művészi értékű fordításokat készítenie.

Maguk a fordítások a következő kötetekből valók (zárójelben a lefordított versek számát jelzem): *Négy fal között* (8), *A szegény kisgyermek panaszai* (17), *Mágia* (6), *Mák* (6), *Kenyér és bor* (5), *A bús férfi panasza* (13), *Számadás* (13), *Hátrahagyott versek* (6). A fordításokban a ritmus és a rím általában jó. Így például a *Halotti beszéd* telt rímei a tolmácsolásban a legtöbb esetben megvannak. Elismerés illeti a fordítót azért is, mert *A szegény kisgyermek panaszai*ban érzékeltetni tudja az eredeti hangulatfestését.

A fordító sikeres munkájának előzményei is vannak. Eddig kiadott fordításai közül a következőket emelhetjük ki: *Magyar népballadák* (1975), *Válogatás Áprily Lajos verseiből* (1978), *Arany János balladái* (1982). Mindezek alapján állíthatjuk, hogy Şaitiş műfordításai egy román–magyar összehasonlító stilisztika számára is jól hasznosítható eredmények.

Szabó Zoltán

Kölcsey Ferenc levelezése Kende Zsigmonddal.
Sajtó alá rendezte: Taxner-Tóth Ernő, Takács Péter tanulmányával. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1983. 222 l.

A Kende Zsigmondhoz írt Kölcsey-levelek mindeddig Vajda Viktornak a 19. század közepén készített másolata alapján kerültek be a költő műveinek különböző kiadásaiba. Az eredetiek egészen 1983 nyaráig, amíg a Kende-család külföldön élő leszármazottai a Petőfi Irodalmi Múzeumnak nem ajándékozták, hozzáférhetetlenek voltak. Az autográf kéziratok és a másolat összevetésekor kiderült, hogy Vajda olvasata sok helyen hibás, a levelek szövegéből több fontos részt kihagyott, míg öt levél, nem tudni pontosan, mi okból, teljes egészében hiányzik a másolat alapján készült kiadásokból. Így a levelek hiánytalan és pontos szövege a mostani kötetben jelenik meg első ízben – kiegészülve harminc, a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Kölcsey-hagyatékban fölfedezett, irodalomtörténetileg mindeddig kiaknázatlan és publikálatlan, a költőhöz írott Kende Zsigmond-levéllel. A kéziratokat Taxner-Tóth Ernő rendezte sajtó alá, a Petőfi Irodalmi Múzeum fiatal munkatársainak közreműködésével. Munkájuk során elsősorban a tudományos kutatók igényeit tartották szem előtt; a levelek szövegét lényegében betűhíven, a helyesírás ingadozásait is megtartva közlik, ha a kritikai kiadások szigorú szövegközlési elveinek minden tekintetben való követésére nem is vállalkoztak. Taxner munkája a *Bevezető* is, mely a kéziratok történetének ismertetésén kívül elsősorban arra – a most kiadott levelezés alapján megválaszolhatónak tűnő – kérdésre keresi a választ, hogy a sokáig csak az „írott szó és olvasmány világában élő" Kölcsey miként válhatott a reformkor egyik politikai vezérévé. A bevezetőt szerencsésen egészíti ki Takács Péter Kende Zsigmond pályafutását bemutató tanulmánya, mely különösen azért figyelemreméltó, mert levéltári forrásokat is bőségesen felhasználva először kísérli meg e Kölcsey sorsának alakulásában oly fontos szerepet játszott megyei politikus életének és tevékenységének összefoglalását.

A kötet végén terjedelmes jegyzetapparátus található, mely az egyes levelekhez fűzött részletes magyarázatokon kívül betűrendbe szedett név- és szómagyarázatokat tartalmaz, s közreadja a Kende-gyűjtemény még kiadatlan részének leírását is.

Szajbély Mihály

Kölcsey Ferenc Testamentoma.
Julow Viktor és Molnár József tanulmányával. Európa–Helikon Könyvkiadó, Budapest, 1983. 77 l. (Kézirattár)

Majdnem másfél évszázadnyi lappangás után került elő a mezőtelegdi Miskolczy-család hagyatékából Kölcsey Ferenc 1834-ben készített végrendelete, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum által gondozott sorozat mostani kötete első ízben tesz az érdeklődők szélesebb köre számára is hozzáférhetővé. A számos korabeli rajzzal–metszettel és sok fényképpel illusztrált, szép kiállítású könyv első oldalain magának a végrendeletnek a szövege olvasható. Ezt követik a szöveget bemutató Julow Viktor és Molnár József tanulmányai. Julow (Elöljáró beszéd) főként azt emeli ki, hogy a *Himnusz* költő-

jeként elszemélytelenedett Kölcsey emberi lényéhez, szelleméhez vihet közelebb a testamentom olvasása. Molnár József (»*... szükségesnek láttam végintézetemet ... megírni*«) először is arra a kérdésre keres választ, hogy mi késztethette Kölcseyt viszonylag fiatalon, 44 évesen végrendelete megírására. Írásának második felében azután nyomon követi a Kölcsey-hagyaték, s vele együtt a testamentom sorsának alakulását, egészen az 1970-es évek elején történt újbóli felfedezéséig, majd magához a szöveghez fűz részletes magyarázó jegyzeteket.

A kötetet a végrendelet hitelességét 1972-ben megállapító vizsgálat jegyzőkönyvének szövege, a Kölcsey és a Miskolczy család kapcsolatát bemutató családfa, szómagyarázatok és természetesen a testamentom eredetijének fakszimiléje teszi teljessé.

Szajbély Mihály

Magángyűjtemények Magyarországon 1545–1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerkesztette: Herner János. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1983. XX, 172 l. (Könyvtártörténeti füzetek 3.)

A Könyvtártörténeti Füzetek immár harmadik kötete az utóbbi két év kutatásainak eredményeit összegzi: 150, eddig jórészt ismeretlen könyvlistát publikál. A közölt anyag egy része néhány felvidéki város (pl. Ruszt, Lőcse) levéltárából került elő, s nagyban valószínűsíti további hasonló dokumentumok felbukkanásának lehetőségét. A felvidéki anyag mellett külön érdekességei a kötetnek az erdélyi listák, melyek a JATE Kézirattárában levő erdélyi professzorok (Szádeczky Béla, Márki Sándor stb.) hagyatékának feldolgozása révén váltak ismertté. Ezen a területen azonban – bizonyos objektív nehézségek miatt – a kötet szerkesztői csak az esetlegesen előkerült dokumentumokra támaszkodhattak.

A könyvlisták időbeli és jelleg szerinti megoszlása az I. és II. kötetben publikált anyaghoz képest nem mutat lényeges eltéréseket. Pl. az 1545–1600-ig terjedő időszakból mindössze hét lista maradt fenn, az 1630–1700-ig terjedő időben viszont ugrásszerűen megnő a regisztrált anyag mennyisége: egyelőre még ismeretlen ok miatt az eddig feldolgozott mintegy 400 könyvlista 3/5-e erre az időszakra esik. A kérdés megválaszolása még további kutatásokat igényel. A korábbi anyaghoz képest ugyancsak hasonlóságot mutat a listák jelleg szerinti megoszlása is: pl. nagyságrendben első helyen áll a hagyatéki leltár (47 db), ezt követi a könyvadomány (30 db), míg a fennmaradó listák (inventálás, katalógus, végrendelet, naplófeljegyzés stb.) számszerű adatai sokkal nagyobb szóródást mutatnak.

Az egyes tételek leírásánál az I. kötetben lefektetett módszert és szempontokat követték a szerkesztők. Kiadványuk egy hasznos és hézagpótló vállalkozás további folytatást ígérő állomása.

János István

Köpeczi Béla: Hongrois et Française. De Louis XIV à la Révolution française.
(Magyarok és franciák. XIV. Lajostól a francia forradalomig). Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 451 l.

A XVII–XVIII. századi magyar–francia kapcsolatok története Köpeczi Béla fő kutatási területei közé tartozik. Számos cikket, könyvet, sőt monográfiát publikált már e témakörben. Az 1983-ban összegyűjtött és kiadott kötet anyaga is nagyrészt már megjelent különböző kötetekben, illetve folyóiratokban, magyar és francia nyelven egyaránt. A kötet használatát ezért megkönnyítette volna egy, a korábbi publikációk adatait is rögzítő bibliográfia, hogy az olvasó könnyebben tudja regisztrálni a bővítések–változtatások tényét az előző szövegekhez képest.

A kötet egy igen szomorú ténymegállapításból indul ki (Előszó): a franciák a XVII–XVIII. században többet tudtak Magyarországról – persze a háborúk és politikai intrikák kapcsán –, mint azóta bármikor. A Rákóczi-szabadságharc bukása az a fordulat, amely után a francia közvélemény már nem, csak egyes kivételes személyiségek (mint pl. Voltaire vagy Montesquieu, később de Gérando) érdeklődnek Nyugat-Európa széle, a kereszténység hajdani „bástyája" iránt.

A kapcsolattörténeti cikkek mindegyike eszmetörténeti fogantatású és hatalmas élményanyagot vonultat fel, a korábbi szakirodalom alapos ismertetésével. A Bethlen Miklós-féle apokrif emlékiratot (szerzője Dominique Révérend abbé), a Thököly- és Rákóczi-szabadságharc korabeli sajtó-, publicisztikai illetve diplomáciatörténeti visszhangját, Rákóczi irodalmi és politikai tevékenységét újra, egyre alaposabban tárgyaló cikkek mellett emeljük ki a „magyar Telemakus"-tanulmányt, amely Köpeczi Béla eddigi Fénelon-hatáskutatásainak összegzése. Haszonnal forgathatja újra az olvasó Montesquieu-nek a magyar feudalizmusról, Voltaire-nek a magyar történelemről alkotott nézeteit a szerző kommentárjaival, a felvilágosodás „vámpirológiai" téveszméinek ismertetését (különös tekintettel Dom Calmet 1746-ban kiadott könyvére), a vadember-mítosz közép- és keleteurópai változatainak áttekintését, valamint a francia „filozófusok" és a francia forradalom viszonyáról kialakult vélemény szintézisét a korabeli magyar sajtó és közvélemény alapján.

S. Kovács Ilona

Béla Köpeczi: Staatsräson und christliche Solidarität.
Die ungarischen Aufstände und Europa in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Akadémiai Kiadó–Böhlaus Nachf. Budapest–Wien–Köln–Graz, 1983. 423 l.

Köpeczi Béla könyve egyrészt nem ismeretlen, másrészt újdonság. A Thököly-felkelés korabeli európai visszhangját vizsgáló nagy összefoglalása 1976-ban jelent meg magyar nyelven az Akadémiai Kiadó gondozásában, s azóta kétségtelenül alapkönyvnek számít. A feldolgozott téma azonban megkövetelte, hogy a hatalmas forrásanyag rendszerezett tanulságait ne csak a magyarul (vagy magyarul is) olvasó közönség, hanem szélesebb, nemzetközi olvasótábor is megismerje. A vizsgálat ily módon nyeri el igazi érvényét: a magyar kérdés 17. századi megítéléséről a német nyelvű változat segítségével immár a kortárs közvélemény is tájékozódhat.

A magyar kérdés akkor éleződött ki igazán Európában, mikor Kara Musztafa Bécs ellen vonult. Köpeczi alapkérdése kikerülhetetlen, de mindaddig kevéssé, csak részleteiben feldolgozott témát érint: milyen visszhangot váltott ki a törökkel szövetséges Thököly-mozgalom az európai közvéleményben? Összefoglaló, többszempontú értékelést kíván nyújtani pontosan meghatározott időbeli keretek között, 1664-től 1699-ig, vagyis a kortársak között is erősen vitatott vasvári békétől a karlócai békekötésig. E 35 esztendő alatt igen élesen polarizálódtak az európai politikai nézetek, s a politikai-diplomáciai törekvések, a hatalmi harcok rendkívül széles területen, a sajtótól az ikonográfiáig követhetők. A szerzőnek hatalmas, többnyelvű forrásanyaggal kellett dolgoznia: korabeli újságokat, folyóiratokat, pamfleteket, földrajzi és történeti kiadványokat, szépirodalmi műfajokat és grafikai ábrázolásokat vizsgált, legtöbbször a teljesség vállalt igényével. Egyedül a sajtó az, ahol a terméketlen zsúfoltságot kerülendő szándékosan lemond a legszélesebb áttekintésről.

Kitűzött céljának és módszertani elveinek megfelelően különálló fejezetekben dolgozza fel a változatos műfajú forrásokat. Figyelmeztet arra, hogy tárgyalása szigorúan kronologikus sorrendű, mert a propagandisztikus írások szorosan kapcsolódnak az eseménytörténethez. Ezért van az, hogy a kortárs megnyilvánulásokat folyamatosan egymásra vetíti s így értelmezi.

Az első fejezet történelmi áttekintés, amely a három részre szakadt Magyarország státuszát mutatja be a 17. század második felében. Természetesen itt dolgozta át legerőteljesebben a magyar kiadás szövegét: a nem magyar olvasónak szüksége van az eseménytörténet rövid összefoglalására. Ugyanakkor átfogó, illetve részkérdéseket megvilágító tanulmányokat ad meg jegyzeteiben, beépítve az egészen friss külföldi szakirodalmat is. A korabeli történelmi helyzet, majd a török szövetség okainak megvilágítása után könyvének második fejezete immár egészen konkrét forrásvizsgálattal foglalkozik: a franciaországi és hollandiai francia újságok magyar vonatkozású híreit mutatja be s értelmezi. Az eljárás igen terjedelmes idézést követel meg: időrendben, az összehasonlító vizsgálatot is érvényesítve mutatja be a kor két legjellemzőbb álláspontját tükröző francia és holland véleményeket. A párizsi *Gazette* (kiváltképp 1672-től) nyilvánvalóan a felkelők pártjára állott (jelentősen megromlottak ugyanis a francia–osztrák kapcsolatok), míg a hollandiai francia sajtó folytonosan a bécsi udvar álláspontját képviselte. A harmadik fejezet ugyancsak a két pólust vizsgálja, ám ezúttal a franciaországi és hollandiai francia nyelvű folyóiratokat mutatja be. Rövid sajtótörténet után részletes (a főszövegben német, míg a jegyzetekben az eredeti) idézetekkel értelmezi a folyóiratok magyarországi eseményeket is földolgozó, vagy azokat érintő szövegeit. A sajtótermék s így a vizsgált anyag már több, mint az előző fejezetben, ezért a tanulság is árnyaltabb: annyi ezúttal is bizonyos, hogy az adott ország politikai érdekei határozzák meg az állásfoglalásokat, ám a feldolgozott időben hol nyilvánvalóbban, hol áttételesebben jelentkeztek e politikai érdekek. A következő fejezet a könyv legterjedelmesebb és leginkább tagolt része. A terjedelem és a téma további felosztásának szükségessége nyilvánvaló: a szerző ezúttal a pamfleteket, a pamfletek vitáit tekinti át. A kor rendkívül elterjedt irattípusát immár a teljesség igényével igyekszik rendszerezni, vizsgálódását kiterjeszti tehát az összes értékelhető darabra, s minden fontosabb nyelvterületre. A kilenc alfejezet rendező elve a kronológia; az eseménytörténet és az ennek hátterében értelmezett politikai-diplomáciai tevékenység adja a vezérfonalat: a

szembenálló pártok bemutatása után a keresztény szolidaritás gondolatát hangsúlyozó (főleg német nyelvű) dialógusoktól, amelyek az 1663–64-es török támadásra reagáltak, a századvégi béketárgyalásokig követi a magyar kérdés néhol áttételes jelentkezését, s közben műfajtörténetet is ad, eljutva az apokrif politikai testamentumok divatjához. A hatalmas forrásanyag feldolgozásával meg is kell küzdenie a szerzőnek: oly módon válogat, hogy néhol csak regisztrál, máshol pedig bővebben idéz és értelmez. Közben nem egy önálló vizsgálatra is érdemes területet érint mind eszme-, mind műfajtörténeti szempontból. Feltétlenül érdekes lenne egyszer bővebben dokumentálni pl. azt a meggyőződését, hogy Thököly török szövetségével kapcsolatban a *Magyar Simplicissimus* szerzője, *Daniel Sperr*, ugyancsak részt vett a pamfletvitában. A fejezet végén mindenképpen indokolt összegzés áll, ahol rendszerezi vizsgálatának eszme-, műfaj- és politikatörténeti tanulságait.

Az ötödik fejezet a korabeli történeti és földrajzi irodalommal foglalkozik. Áttekintését két XVII. századi bibliográfia segíti, az időhatárokat pedig világosan megszabja: 1664–1681, 1682–1685 és 1686–1699 között jelölt ki a tárgyalt irodalom szempontjából is fontosabb egységeket. Összefoglalása, amely már XVIII. századi munkákkal fejeződik be, izgalmas olvasmány: a korabeli történeti irodalom legmaradandóbb emlékezetű alakjai szerepelnek itt, többek között *Martin Zeiler, Edward Browne, Samuel Pufendorf* vagy *Jean Lecrerc*. Jól dokumentált tanulságokat kapunk arról, milyen nézőpontból s miképpen határozták meg Magyarország megítélését az idegen történetírók.

A könyv hatodik fejezete a Thököly-felkelés visszhangját vizsgálja a korabeli szépirodalomban. Könyvének még az elején figyelmeztet arra, hogy a sajtó, a publicisztika, a tankönyvek és kézikönyvek a kiválasztott téma szempontjából fontosabbak, mint a szépirodalom, hiszen erőteljesebben befolyásolták a közvéleményt, s hogy a korábbi kutatások éppen a szépirodalomra koncentráltak. Könyvének ez a fejezete tehát aránylag rövid: három alfejezetben (költészet – próza – drámák, népi játékok, ünnepségek) foglalja össze az értékelhető, ám mégis igen különböző értékű alkotásokat. Ezután olvasható a végkövetkeztetés, a kor politikai gondolkozását érintő általános tanulságok fölsorolása. Most műfajoktól s időhatároktól függetlenül könyvének egész forrásanyagát jellemzi, melynek végső konklúziója az, hogy a magyar kérdés korabeli európai megítélésében a politikai érdek játszotta a legdöntőbb szerepet. A *Függelék* jól egészíti ki hatalmas vizsgálati anyagát: leírással együtt közöl negyvenkilenc grafikát, amelyek szorosan kapcsolódtak a Thököly-felkelés megítéléséhez, s amelyek között képmás, emlékérem, gúnyrajz, és egyéb ábrázolás is van. Könyvét személy- és helynévmutató teszi teljessé.

Köpeczi Béla német nyelven megjelent, néhol átdolgozott, s a legújabb szakirodalommal kiegészített könyvéből immár a nemzetközi közönség is nyomon követheti a Thököly-felkelés korabeli európai visszhangját, s egyúttal kezébe veheti annak a rendkívüli gyűjtő- és kutatómunkának az eredményét, amely munkát a szerző II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának előzményeire figyelve végzett el.

Ötvös Péter

Krúdy, Gyula: La carozza cremisi. (A vörös postakocsi)
Traduzione e note di Gianpiero Cavaglià. Casale Monferrato, Marietti, 1983. XIV, 215 l. (Collana di narrativa 7.)

Az angol, német, szlovák, cseh, román és bolgár nyelvű kiadások után olaszul is megjelent *A vörös postakocsi.* Cavaglià – aki immár a második Krúdy-mű olasz fordítását jelenteti meg – egy esszével vezeti be a kötetet. Budapest történetéről ír benne, s Krúdy Budapest-képéről, majd az Itáliában a magyar prózát reprezentáló Jókaival és Mikszáthtal szemben Krúdy modernségét méltatja. Fordítása, melyet bőséges tárgyi jegyzetekkel látott el a szöveg jobb megértése érdekében, az előző Krúdy-kötethez hasonlóan színvonalas.

Budapest a századelő iránti nosztalgia jegyében az utóbbi években divatos téma lett Olaszországban. Ha arra gondolunk hogy pl. a Bompiani Kiadó Körmendi Ferenc *Budapesti kaland* című regényét adta ki újra, különösen nagyra kell értékelnünk, hogy ennek az érdeklődésnek az áramában Krúdy „Budapest-regényét" is sikerült az olasz közönség kezébe adni.

Kovács Zsuzsa

Kunszabó Ferenc: És ég az oltár.
Széchenyi István életműve. Illyés Gyula bevezetőjével. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 476 l.

„Széchenyi István életművét, eszméit végigkísérő könyvem nem monográfia, s nem regény, de nem is történész-szakmunka. Historikus szociográfiának nevezném." – írja a szerző könyve utószavában. Célja nem az adatgyűjtés és újabb források feltárása volt, hanem a már meglevő ismeretek „szociografikus" újraértelmezése, egy mai író és riporter szemszögéből. Széchenyi műveinek, valamint a róla szóló, illetve a kor eszmetörténetébe tágabb értelemben bepillantást engedő szakirodalom tanulmányozása után Kunszabó arra tett kísérletet, hogy a mai átlagolvasó számára is érthető és élvezhető könyvet hozzon létre. Ennek érdekében nem tartotta szükségesnek a szó szerinti idézést; ha a könnyebb érthetőség úgy kívánta, bátran változtatott Széchenyi mondatain, s nem tartotta szükségesnek azt sem, hogy változtatásait és kihagyásait jelezze. A tényekhez és adatokhoz azonban, állítása szerint, mindvégig ragaszkodott, s fantáziáját csak az értelmezés során engedte működésbe lépni. A könyvből, ugyancsak a könnyebb olvashatóság kedvéért, hiányoznak a lábjegyzetek, s a felhasznált szakirodalmat a szerző még könyvének végén sem gyűjtötte össze ajánló bibliográfia formájában. Maga az életrajz, címével ellentétben, csak a szabadságharcig követi Széchenyi életútjának és életművének alakulását; mindarra, ami Világos után történt, csak néhány utalás jut. Kunszabó vizsgálódásainak konklúziója: „Széchenyi István itt van, jelen van, közöttünk jár, s a maga büszkén alázatos módján kínálja meggyötört elméjének saját életművével is megtámogatott racionális teljesítményeit."

A kötethez *Illyés Gyula* írt ajánló bevezetőt.

Szajbély Mihály

Kutassátok az írásokat. Román krónikaírók munkáiból.
Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Pompiliu Teodor. Fordította: Varró János. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1983, 341 l. (Tanulók Könyvtára)

A Veress Dániel összeállította *Erdélyi magyar emlékírók* című kötet párjaként megjelent könyv 21, eredetileg ószláv, görög, román és latin nyelvű krónikát, krónikatöredéket foglal magába. Megjelentetésük magyarul teljes terjedelmükben is hasznos lenne, hiszen a XV–XVIII. század történész-kutatói számára is fontos azoknak a történeti emlékeknek megismerése, melyek elsősorban természetesen Moldva és Havaselve történeti eseményeit tárgyalják, de mindig kitérnek az erdélyi fejedelmekkel, vagy a magyar királyokkal való jó, vagy rossz kapcsolatok leírására is.

Pompiliu Teodor úgy válogatott az 1475–1762 közötti két és fél évszázad krónikáiból, hogy azokat a részeket emelte ki, amelyek kapcsolódnak Erdély történetéhez, vagy éppen Erdélyben keletkeztek, mint például a brassói Vasile esperes krónikája, aki a Szent Miklós templom történetét tárgyalja 1392-től az ő idejéig, 1633-ig, a XVIII. század elején élt Radul Tempea írása „A brassói Bolgárszeg szent templomának története", vagy a szilvási kolostor verses krónikája, amely 1762-ig írja le a kolostor történetét.

Oláh Miklós *Hungaria* című munkájából a Tiszán túli Magyarország, Moldva és Erdély leírása szerepel a kötetben; ez magyarul másutt is megjelent, csakúgy, mint Dimitrie Cantemir Moldva leírása.

A hazai olvasóközönség ha csak egyes részleteiben is, de megismerkedhet Macarie szerzetesnek a XVI. század közepén írt történeti munkájával, melyben Macarie kitér II. Szulejmán magyarországi hadjáratára, Szapolyai János és Beszterce város vitájára; a XVII. század első felében élt Grigore Ureche Erdély leírásával; Miron és Nicolae Costin moldvai krónikásokkal és a havaselvei krónikákkal is, melyek mindegyikében találkozhatunk a magyar történelem eseményeinek leírásával, értékelésével is. Pompiliu Teodor bevezetője jól igazítja el az olvasót a román történetírás XV–XVIII. századi történetében, jegyzeteiből megismerkedhetünk a román krónikaírókkal. Varró János azzal, hogy a krónikák íróinak hibás évszámait szövegközti jegyzetekben kijavította, sokat tett a kötet használhatósága érdekében.

Monok István

„... Külön tér ... külön idő ..."
Babits Mihály fényképei. (Ikonográfia). Összeállította W. Somogyi Ágnes. Az előszót írta Keresztury Dezső. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1983. 435 l. (Fototéka)

A Fototéka sorozat Babits-kötete az anyag mennyisége miatt különbözik a sorozatban már megjelent három korábbi (József Attila, Jókai Mór, Karinthy Frigyes) ikonográfiai összeállítástól. W. Somogyi Ágnes lelkiismeretes és fáradságos munkája ezúttal az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Babits-hagyaték fotóanyagát dolgozta fel. A közreadott ikonográfia szervesen kapcsolódik a *Mint különös hírmondó...*

című tanulmánykötetben megjelent összeállításhoz, amely a Petőfi Irodalmi Múzeum Babits-fotóit regisztrálja. A tervek szerint újabb kiadvány készül majd az egyéb közgyűjteményekben és magántulajdonban levő fényképekről is.

A gyűjtemény feldolgozása a sorozat kialakított hagyományait követi, a 662 kép közlése után minden egyes tétel részletes, az irodalomtörténeti kutatásokat segítő és arra támaszkodó leírása következik. Előszavában W. Somogyi Ágnes utal arra a nyomozáshoz hasonlatos munkára, amellyel írott és szóbeli források alapján megkísérelte a fotók kronológiáját, a megörökített személyek meghatározását elvégezni. Ugyanakkor felhívja a figyelmet néhány nyitva maradt kérdésre is, amelyekre a válasz a további irodalomtörténeti kutatásoktól várható.

Keresztury Dezső személyes hangütésű előszava a gyűjtemény keletkezésére és a Széchényi Könyvtárba kerülésére emlékezik vissza.

Németh S. Katalin

Laczkó András: Ecset és toll. Rippl-Rónai József és az irodalom.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 133 l. (Irodalomtörténeti füzetek 109.)

A századelő művészetének feltárása során számos művész esetében szükség van a komplex vizsgálatra, hiszen a századvég, századelő modernista törekvéseiben igen sokszor szorosan összefonódtak a különböző művészetek megújításának kísérletei és eredményei. Laczkó András egy nagy festőegyéniség, Rippl-Rónai irodalmi kapcsolatait, eszményeit, barátságait elemzi tanulmányában, s a gondos munkával egybegyűjtött fontos dokumentumokat együttesen vizsgálva gazdagítja a festészetről és irodalomról, a múzsák testvériségéről eddig kialakított képünket. Ady Endre, Bölöni György, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula és a festő közötti meghitt baráti szálak bemutatásával és számos levélrészlettel, emlékezésekből kiemelt sorokkal érzékelteti a közös eszmények, szándékok azonosságát és a magyarság felemeléséért vívott küzdelmeik gyökereit. Külön fejezetben méltatja Rippl-Rónai 1911-ben kiadott *Emlékezéseit*, amelyben a festő plasztikusan mutatja be önmagára találásának útját, s igen sokszor fejezi ki irodalom iránti vonzalmát is, rendkívül érdekesen villantja fel párizsi élményeit, az ott végbemenő művészi forradalom legfontosabb vonásait.

Laczkó András idézi és kommentálja Thomas Mann és Kosztolányi feljegyzéseit a festőről, ezután a Rippl-Rónai elismertetéséért sokat tett Martyn Ferenc és Tamás Ernő írásait elemzi. Feleleveníti a Babits Mihályról, Schöpflin Aladárról és Szabó Lőrincről készített portrék születési körülményeit, a modellek és a mester viszonyának emlékeit. Méltatja Szomory Dezsőnek a festő „visszasugárzó erejét" hangoztató cikkeit, s érzékelteti azt a folyamatot is, míg Szomory felismerte Rippl-Rónai kivételes érdemeit. Befejezésül Hunyady Sándor és Takáts Gyula emlékező írásait ismerteti, s a Rippl-Rónai teljes pályáját átfogó, részleteiben alapos, monografikus feldolgozást sürgeti. Ehhez a monográfiához hasznos és megbízható filológiai forrásul szolgálhat majd ez a kötet, más kutatónak is ösztönzést adhat a képzőművészet és irodalom kapcsolatának ilyen konkrét, egy alkotóra irányított vizsgálatához.

R. Takács Olga

Literature română.
Ghid bibliografic. Partea I.: Surse. Biblioteca Centrală Universitară, Bucureşti, 1979. 715 l.; Literatura romana. Ghid bibliografic. Partea a II-a: Scriitori (A–L). Biblioteca Centrală Universitară, Bucureşti, 1982. 584 l.

A bukaresti Központi Egyetemi Könyvtár munkatársai *A román irodalom. Bibliográfiai kalauz* főcímmel több kötetben kívánják megjelentetni a román irodalom bibliográfiáját. A *Ion Stoica* és *Anca Podgoreanu* irányításával folyó gyűjtőmunka eredményességéről két vaskos kötet tanúskodik. Már a terjedelem sejteti, de *Zoe Dumitrescu-Buşulenga* előszava is jelzi, hogy egy megírandó román irodalomtörténeti szintézis nélkülözhetetlen kézikönyvét kell látnunk e munkában. Rendszerezve, végiggondolt szempontok szerint csoportosítva, a maga benső tagozottságában s egyszersmind társadalmi-művelődéstörténeti beágyazottságban áll előttünk az irodalmi tények sokasága.

A német és a magyar nyelvű szaktudomány számára azáltal válik érdekfeszítővé ez a vállalkozás, hogy a gyűjtő és rendszerező munka kiterjedt a romániai német és a romániai magyar irodalomra is. Ennek indokolását a szerkesztői előszóban találjuk meg: „Fölvettük a kézikönyvbe a romániai magyar és a romániai német nyelvű irodalmakat is, először téve kísérletet arra, hogy – lehető teljességgel – a román irodalmi élet viszonylatrendszerében mutassuk be őket." Természetesen az idevonatkozó fejezetek megalkotásában a szerkesztők segítséget kaptak a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem német, illetve magyar tanszékétől.

A *Források* alcímet viselő 715 oldalas első kötet voltaképpen az irodalmi élet *általános bibliográfiája.* Benne 56 oldalnyi terjedelemben kapjuk a romániai magyar irodalom tényanyagát. *Irodalmi és kulturális folyóiratok* fejezetcím alatt az *Auróra* (1922–1923), a *Cimbora* (1922–1929), a *Cultura* (1924), az *Erdélyi Helikon* (1928–1941), az *Erdélyi Irodalmi Szemle* (1924–1929), a *Géniusz* (1924–1925), *A Hét* (1970–), az *Igaz Szó* (1953–), az *Irodalmi Almanach* (1950–1953), a *Jövő Társadalma* (1925–1930), a *Korunk* (1926–1940, 1957–), a *Magyar Szó* (1919–1920), a *Napkelet* (1920–1922), a *Pásztortűz* (1921–1944), a *Periszkóp* (1925–1926), a *Szép-halom* (1937–1939), a *Tavasz* (1919–1920), az *Utunk* (1946–), és a *Zord Idő* (1919–1921) pontos könyvészeti leírását találjuk meg. Rövid, többnyire 10–15 soros románra fordított szemelvények érzékeltetik az egykori, illetve mai folyóiratok programját, célkitűzéseit, profilját, s mindegyik után ott találjuk a legfontosabb szakirodalmat is. Az *Irodalomtörténeti, irodalomelméleti, néprajzi és stilisztikai tanulmányok* című fejezet húsz tanulmánykötet, illetve irodalomtörténeti összefoglalás román nyelvű ismertetéseit foglalja magába, Ion Chinezu *Képek az erdélyi magyar irodalomból* (1930) c. doktori értekezésétől Szabó Zoltán *Kis magyar stílustörténet*én (1970) át a *Kántor–Láng*-féle irodalomtörténetig (1973). Az *Irodalmi Körök, Társaságok* című fejezet az *Erdélyi Szépmíves Céh*ről, az *Erdélyi Helikon*ról, az *EMIR*-ről és az *Ady Endre Társaság*ról közli a legfontosabb tudnivalókat. Természetesen itt sem marad el az egyes társaságok működését, munkaprogramját érzékeltető szemelvény, levélrészlet, idézet egykori dokumentumokból. A szócikkek, ismertetések könyvészeti szempontból pontosak, tömörek, a lényegre szorítkozók; félrevezető vagy téves datálást nem, vagy csak elvétve találunk bennük. Nem hallgatható el viszont, hogy a kétségte-

lenül nagy gondossággal beválogatott tényanyagnak van néhány következetlensége, ellentmondása is. Elsősorban nem az egyértelmű hiányokra gondolunk, arra, hogy ez vagy az a folyóirat, ez vagy az az irodalmi csoportosulás nem kapott önálló szócikket, hogy jónéhány rangosabb szerző sem szerepel önálló tanulmánykötettel az illető fejezetben, hiszen a szerkesztők a jóval gazdagabb anyagból azt választották ki, ami szempontjaiknak megfelelt, értékrendjükbe beillett, s ezt tiszteletben illik tartanunk. Csakhogy adatközléseikben igen gyakran hivatkoznak vagy utalnak olyan forrásra, amelyhez nem nyújtanak további támpontokat, így a témakörben járatlan olvasó tanácstalan marad. Példának okáért többször hivatkoznak az *Ellenzékre*, sőt innen idézik a *Helikon* célkitűzéseit rögzítő határozatot; a sok vitát kavart transzilvanizmus lényegét szintén egy *Ellenzék*ből vett passzussal teszik szemléletessé, azonban az *Ellenzék* nem kapott önálló szócikket a folyóiratok között. A *Zord Idő* szócikkéből megtudható, hogy az a Kemény Zsigmond Társaság félhavi szemléje volt, ám a néhai pusztakamarási báró nevét viselő társaság már nem vétetett föl az irodalmi csoportosulásokat felvonultató fejezetbe. Mindenképpen koncepcióbeli következetlenség ez, hiszen a szerzők lépten-nyomon kénytelenek hivatkozni mind a Kemény Zsigmond Társaság, mind az Erdélyi Helikon „Levelesládájára" (előbbit 1973-ban, utóbbit 1980-ban jelentette meg a Kriterion, mindkettőt *Marosi Ildikó* szerkesztésében); annál inkább felróható tehát, hogy egyik dokumentumkötetről sem találunk részletesebb ismertetést. Következetlenség, hogy az általános könyvészeti fejezetbe fölvételt nyert jónéhány olyan munka is, amely csupán szerzője és megjelenési éve okán sorolható a romániai magyar irodalom forrásai közé, tárgyát, tényleges tartalmát tekintve azonban egyáltalán nem, vagy csak nagyon áttételesen (pl.: Kemény Katalin: Erdélyi emlékírók; Kocziány László: A magyar irodalom a romantika és a népiesség korában; Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok, Szerk.: Gaál György; Solymosy Sándor: A székely népballadákról; Szabó T. Attila: Kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratainк a XVI. és XIX. században stb.) Meg kell említenünk még, hogy a nyomdai kivitelezés jóval több figyelmet érdemelt volna. Rengeteg a vessző- és ékezethiba, számottevő a betűkihagyás, az indokolatlan szóegybeírás, névelírás.

E legutóbbi megjegyzés nem vonatkoztatható a bibliográfiai vállalkozás második, *Írók* című kötetére. Ugyanis ebben sokkal gondozottabb magyar nyelvű szövegeket találunk, csak nagy ritkán, elvétve bukkanunk ékezethibára vagy névelírásra. Az 584 lapon az A-tól az L betűig, 361 író kapott önálló szócikket, közülük ötvenhat a magyar anyanyelvű. Az egyes szócikkekben az életrajzi tényeket a művek felsorolása követi, természetesen megjelenésük sorrendjében, de a legfontosabbnak vélt kritikai recepció kontextusában is.

Mindkét kötetben írói álnévjegyzék és mutatók segítik a tájékozódást, a visszakeresést. Ha megjelenik majd a személyi rész M-től Z-ig terjedő kötete, s azt követik a román irodalom külföldi fogadtatását, illetve a műfordításokat is földolgozó kötetek, akkor a *Román irodalom bibliográfiai kalauza* valóban szintézisjellegű kézikönyv lesz.

Kis Mihály

Madách Imre válogatott versei.
Bevezette: Praznovszky Mihály. Kiadja a Balassagyarmati Városi Tanács a Nógrád megyei Múzeumok igazgatósága közreműködésével. Balassagyarmat, 1983. 80 l. (Nógrádi irodalmi ritkaságok 2.)

Madách verseinek kiadása nem is annyira a Nógrádi irodalmi ritkaságok sorozatba illik, hanem nyugodtan sorolhatjuk a *magyar irodalmi ritkaságok* közé! Válogatott versei ugyanis utoljára 1940-ben jelentek meg Vajthó László sorozatában, összes műveit pedig Halász Gábor adta ki 1942-ben. A lírikus Madáchot irodalmi köztudatunk nemigen tartja számon, hiszen a költészetben nem alkotott olyan maradandót, mint a drámában. Verseiben a romantika az uralkodó, elsősorban a külsőségekben, a formai jegyekben (képszerkesztés, stílus, hangnem), de a mély érzelmek, őszinte hang helyett is inkább irodalmi utánérzéssel, a Petőfit követő népies romantika elemeivel találkozunk. Az 1850-es években verseiben – egyéni és nemzeti tragédiák átélése után – felbukkannak a *Tragédiát* előlegező gondolatok, motívumok, s ekkori költészetével közel került Kölcsey és Vörösmarty lírájának hőfokához is.

A Nógrádi irodalmi ritkaságok kis kötetébe 32 vers került be, nem a költemények bizonytalan időrendjét, sem a Halász Gábor-kiadás elrendezését véve alapul, hanem a szerkesztő által elképzelt esztétikai-gondolati, szubjektív csoportosításban.

A versválogatás a költő születésének 160., a *Tragédia* bemutatásának 100. évében jelent meg.

Ny. J.

Madarská literatúra v ČSSR.
[Magyar irodalom a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban.] Zost. [Összeállította] Karol Rosenbaum. Slovenský Spisovateľ, Bratislava, 1983. 156 l.

A gyűjteményes tanulmánykötet úttörő vállalkozás, szlovák nyelven mutatja be a szlovákiai magyarság irodalmát. A kötet bevezetőjét a szlovák irodalomtudomány két vezető személyisége, *Karol Rosenbaum* (hosszú időn keresztül a Szlovák Irodalomtudományi Intézet igazgatója volt) és *Rudolf Chmel* (kapcsolataink kutatója, jelenleg a csehszlovák szövetségi írószövetség titkára) írta. Itt arról olvashatunk többek között, hogy azok a területek, ahol most Szlovákiában magyarok laknak, „... Szlovákiával együtt a történelmi Magyarországhoz tartoztak"; a nemzetiségi irodalom helyzetéről pedig: „A Csehszlovákiában magyarul írott irodalom viszonya a hazai csehszlovák írásbeliséghez és a Magyarországon magyarul írott irodalomhoz – összetett. A szlovák irodalommal, és részben a cseh irodalommal összeköti a közös államiság, konkrétan a társadalmi, gazdasági, kultúrpolitikai kapcsolatok, a magyar irodalommal pedig a nyelv, a kulturális és irodalmi hagyományok."

A csehszlovákiai magyar irodalom keletkezési körülményeiről *Csanda Sándor* tollából olvashatunk áttekintést, a szerző gyakorlatilag a legújabb, 1948 utáni újrakezdésről ad tájékoztatást. A költészetről a szlovákiai magyar kritika egyik legjelentősebb művelője, *Koncsol László* írt tanulmányt a kötetbe. A próza fejlődésével két tanul-

mány foglalkozik, *Csanda Sándoré*, ő az 1948 és 1968 közötti prózairodalmat mutatja be, *Mészáros László* viszont a következő korszak jelenségeit. Ugyancsak *Mészáros László* a szerzője a csehszlovákiai magyar drámáról szóló áttekintésnek. A kötet egyetlen szlovák szerzője *Karol Tomiš*, aki a csehszlovákiai magyar irodalomtudományról ad képet. Az irodalmi kritika fejlődésével *Szeberényi Zoltán* tanulmánya foglalkozik.

Kiss Gy. Csaba

A magyar filozófiai gondolkodás a két világháború között.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 419 l.

A kötet annak a vállalkozásnak a folytatása és egyben lezárása, melyet a Kossuth Könyvkiadó 1977-ben kezdett, közreadva *A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn* című tanulmánygyűjteményt. A sorozat második darabja, *A magyar marxista filozófia a két világháború között* címmel 1979-ben látott napvilágot. A jelen könyv tehát a harmadik, utolsó kötete annak a vizsgálódásnak: milyen hagyományokra tekinthet vissza a magyar filozófia, vagy inkább – mint az egyes könyvcímek jelzik – szerényebben: a magyar filozófiai gondolkodás. E „zárókő" viszonylag sokáig váratott magára, s elkészülte is meglehetősen vegyes érzelmeket válthat ki olvasójából. Az magyarázható, hogy az egyes tanulmányok megírására a szokásosnál több időre volt szükség: a kor s benne a legjellegzetesebb alkotók, gondolkodók arcképe viszonylag feltáratlan, rengeteg problémát rejt magában, melyek még nincsenek tisztázva. A kutató-tanulmányíró tehát igen sok tekintetben pusztán saját kutatásaira támaszkodhatott, értve ez alatt a legaprólékosabb filológiai munkát is. E tény kettős értelemben érdemel említést: azok a munkák – mint például *Poszler Györgyé* az esszéíró nemzedékről –, melyek kitűnő színvonalúak, egyben alapműnek is számítanak a további kutatások szempontjából. Mások azonban, mint *Bárdos Judit* Németh László-tanulmánya, inkább csak a már korábban is rendelkezésre álló adatokból, anyagokból rekapitulálják a téma jellegzetességeit. Harmadsorban – s ez a könyv legnagyobb gyengesége – egy sor gondolkodóról, alkotóról egyáltalán nincs portré a gyűjteményben, s ez jelzi a munka nehézségeit is. A kiadó előszavában utal is erre: nevezetesen, hogy a hiányolható tanulmányok nem készültek el, vagy nem a megfelelő színvonalon íródtak. Bárhogyan van is, a könyv megjelent, s most már így, ebben a formájában fogja reprezentálni a magyar filozófiai gondolkodást a két háború közt, s így – némileg patetikusan fogalmazva – örökre hiányozni fog belőle például Illyés Gyula, Babits Mihály, Szekfű Gyula (a sort még lehetne folytatni) gondolkodói arcképe. A kiadó és a kötetet összeállító munkaközösség e hiányt azzal igyekezett valamelyest pótolni, hogy a kötet elején *Hermann István* általános jellegű és eligazításra igyekvő tanulmánya szerepel a korszak irányzatairól, áramlatairól. A tanulmány orientáló szerepe és érdeme kétségtelen, de aligha helyettesítheti az egyes konkrét tudományos munkákat, melyekben például itt lett volna a lehetőség Szabó Dezső ellentmondásoktól terhes, de sok tekintetben tanulságos gondolkodói karakterének felvázolására. Éppen az ő hiánya mutatja,

hogy a könyv megkerüli a legproblémásabb, legnehezebb, legbonyolultabb életművek vizsgálatát, s ezzel tovább odázza a korszak tudományos igényű s egyben teljességre törő vizsgálatát.

Nyilván a hosszadalmas megjelenés miatt is, a könyvben szerepel olyan, már könyvalakban is megjelent tanulmány, mint *Sziklay László* Lukács és kora (1930–1945) című munkája. Az írások nagyobb része azonban friss. Lukács korábbi korszakával foglalkozik *Lendvai L. Ferenc, Gábor Éva* – folytatva az első kötetbeli tanulmányt időrendben – Mannheim Károly portréját rajzolja meg, *Csongrády Béla* Madzsar József, *Huszár Tibor* Erdei Ferenc, *Urbán Károly* Révai József munkásságával foglalkozik. Az irodalmi vonatkozásokhoz jobban kötődik az említett Poszler-tanulmány mellett *Kiss Endre* portréja Gaál Gáborról és Fábry Zoltánról, *Karádi Éva* Fülep Lajosról és *Bárdos Judit* Németh Lászlóról szóló tanulmánya. A felsorolás is tükrözi, hogy a két háború közti magyar szellemi élet sokrétűségét, jellegzetes áramlatait vázlatosan mutatja be a kötet. A négy fő áramlatot – a konzervatív liberalizmusét (Szekfű, Horváth János), a népi írókét (Erdei, Németh), a marxista gondolkodókét (Lukács, Révai) és a Babits és tanítványai által képviselt iskoláét (Babits, Szerb Antal, Halász Gábor, Cs. Szabó László stb.) – a kötet ugyan sok ponton érinti (némelyiken elemzi is, mint Poszler György az esszéistákat), de sokszor még érdemi megjegyzést sem tesz róla. Különösen fájdalmas – épp Poszler elemző tanulmánya miatt –, hogy nincs Babits-portré. A legnagyobb probléma viszont a népi írói mozgalom, illetve gondolkodói tendenciák felvázolásának csonkasága. Egyoldalú marad így a kép a népi írói kérdésfeltevésekről és válaszokról. Szekfű és Horváth János hiánya pedig egy teljes áramlat feldolgozatlanságáról, vizsgálatának hiányáról tájékoztat.

A kiadói előszó végén ezt olvashatjuk: „Bízunk abban, hogy a kötet széles körű érdeklődést elégíti ki, s bízunk abban is, hogy – mind azzal, amit megoldott, mind pedig azzal, amit megoldatlanul hagyott – további érdeklődésre s további kutatásokra ösztönöz". A kötet tanulsága azonban inkább az, hogy – néhány, már említett kivételtől eltekintve – a megoldatlanul hagyott, még inkább nem is érintett problémák, kérdések által buzdíthat munkára, kutatásra.

Dérczy Péter

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1979.
Szerkesztette: Németh S. Katalin. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1983. 503 l.

A kötet, amely az Országos Széchényi Könyvtár által kiadott sorozat 4. darabja, a magyar irodalom és irodalomtudomány 1979-ben megjelent hazai és külföldi kiadványainak adatait tartalmazza.

Gyűjtőköre kiterjed a magyar nyelvű, könyv alakban megjelent szépirodalmi művekre; magyar szerzők azon színpadon bemutatott műveire, amelyeknek kritikai visszhangjuk volt, függetlenül attól, hogy a színmű nyomtatott formában megjelent-e; a magyar irodalomtudomány és -történet tárgykörében publikált kötetekre, tanulmányokra, cikkekre, híradásokra és megemlékezésekre; a szaktudomány lexikális és könyvésze-

ti segédeszközeire, valamint a társtudományok és -művészetek irodalomtudományhoz kapcsolódó (kapcsolható) anyagaira. A kötet Függeléke az egyetemes irodalomtudomány körében megjelentetett, magyar szerzők által írt műveket tartalmazza.

A bibliográfia szerkezete, szakrendje úgy, mint az előző köteteké is *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* c. sorozatban megjelent kézikönyvek szakrendjét követi. *Fő fejezetei:* Az irodalomtudomány általában (Esztétika, Irodalomelmélet, Korszakok stb.); Az irodalom és más tudományok kapcsolata; Az irodalom és más művészetek kapcsolata; A magyar irodalom története általában: korszakok, keretek, kapcsolatok. A magyar irodalom külföldön; A magyar irodalom és története: szerzők.

Ebben és néhány általános irodalomtörténeti fejezetben elöl találjuk a szépirodalmi műveket (a rájuk vonatkozó ismertetésekkel) majd a témára, íróra vonatkozó cikkeket, tanulmányokat a szerzők betűrendjében.

Az anyaggyűjtés teljességre törekedett. A másodlagos források mellett pl.: *Magyar Nemzeti Bibliográfia, Külföldi magyar nyelvű kiadványok* stb. 223 belföldi és 38 külföldi magyar nyelvű időszaki kiadványt dolgoztak fel. A kötet tartalmazza a kiadványok és rövidítéseik, valamint az analizált tanulmánykötetek jegyzékét. A bevezető részletes eligazítást ad a bibliográfia használatáról. Az adatkeresést névmutató és tartalomjegyzék könnyíti meg.

A kötet szerkesztőjének és munkatársainak alapos és pontos munkáját csak dicséret illeti meg. Az áttekinthető szerkezetű kötet éppen úgy, mint az előző évek bibliográfiái, nélkülözhetetlen segédeszköze az irodalomtudománynak.

Stauder Mária

A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész I. A–K.
Szerkesztette Botka Ferenc és Vargha Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 959 l.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának 6. kötete az egész vállalkozáson belül is külön egységbe illeszkedik: a teljes gyűjtemény 5–8. kötetei képezik ezt az egységet, éspedig mint a *20. századi magyar irodalom történetének* szisztematikus bibliográfiai feldolgozása. A 20. századi magyar irodalomra vonatkozó átfogó, általános munkák bibliográfiáját közreadó 5. kötetet az egyes alkotók személyi bibliográfiája (az alkotók betűrendjében A-tól K-ig) követi: természetesen a jelen kötet is *irodalomtörténeti* bibliográfia, azaz az egyes alkotókra vonatkozó írások adatait az irodalomtudományi kutatás szempontjai szerint válogatta s adja közre. Az alkotók művei közül így csupán az összkiadások, gyűjteményes kiadások adatait tartalmazza, illetve olyan munkáik lelőhelyeit, amelyek – kisebb szövegközlések, levelezés – a tudományos, vagy legalábbis összegző igénnyel közreadott művek mellett elhanyagolhatatlan tárgyát képezik a tudományos kutatásnak.

A kötet tulajdonképpeni anyagának – az egyes alkotókra vonatkozó írások válogatott gyűjteményének – a monográfiáktól, tanulmánykötetektől egészen a napilapok adataiig terjed a gyűjtőterülete. A fontosabb források határainkon belüli teljességét olyan külföldi lapok, folyóiratok s egyéb kiadványok adatai egészítik ki, ame-

lyek több-kevesebb rendszerességgel, de általában az irodalomtörténeti kutatás szempontjából is számottevő adalékokat szolgáltatva kísérik figyelemmel a magyar irodalmi könyvkiadást.

A címben megjelölt időhatárok értelmében a kötet csak olyan alkotókra vonatkozó bibliográfiai adatokat szerepeltet (1970-nel bezárólag), akikkel 1945 előtt (is) foglalkozott a szakirodalom. A szerzők betűrendes mutatójának áttekintése egyértelműen meggyőzi az olvasót arról, hogy e vállalkozás úgyszólván minden alkotó műveinek adatait tartalmazza, aki valamilyen módon még megfeleltethető a kor irodalmisága főbb kritériumainak. Írók, költők, irodalomtörténészek mellett szerepelnek természetesen azon szerzők írásainak adatai is, akiknek a munkássága csupán alkalmilag, vagy az irodalmi, irodalomtudományi műfajok határterületeit érintve kapcsolódnak a huszadik századi magyar irodalom történetéhez.

A személyi bibliográfia igazából mintegy harminc alkotónál állította igazi próba elé e kötet összeállítóit, hiszen az anyagnak itt nem egyszerűen valamiféle mechanikus az egybegyűjtése, hanem egységes szempontok szerinti tagolása jelenthetett a hagyományos bibliográfiai szerkesztésnél bonyolultabb feladatot. Minthogy e fél évszázad során az irodalomtörténeti, irodalomtudományi feldolgozások elvei maguk is módosultak, a feldolgozandó anyag a rendszerezhetőségnek egyidejűleg igen sokféle elvét kínálta. A formális műnemi, műfaji tagolás alapelveit megtartva a kötet összeállítói igyekeztek e kereteken belül úgy tematizálni az irodalomtörténeti adatokat, hogy az időrendiséget csak az irodalomtudományi kutatás történetileg kialakult szempontjai (tematikai, élményi, stílustörténeti stb.) keresztezzék. Természetes tehát, hogy azoknál az életműveknél, ahol a kutatás eddigi logikája túlnyomórészt tematikák és élménykörök szerint osztott fel bizonyos életműveket (ld. pl. Ady), egészen más adatrendezési elveket kellett követniök, mint ahol már az 1945 utáni szociológiai történetiség határozta meg a művek irodalomtörténeti feldolgozását (József Attila). Hangsúlyozzuk azonban, hogy az egyes életművek szakirodalma sugallta rendezőelveket a kötet összeállítóinak úgy sikerült összhangba hozniuk a kötet egész anyagát áttekintően tagoló hagyományos bibliográfiai feldolgozásmóddal, hogy 20. századi irodalmunk jellegadó életműveinek adatai a tudományos tájékozódás számára végső soron ugyanazon struktúraelvek jegyében férhetők hozzá, mint az annak csupán a peremén elhelyezkedő, epizodikus jelentőségű alkotók világa.

A korszerű tájékoztatás szempontjából is nélkülözhetetlen kézikönyvet a gyűjtés alapjául szolgáló periodikumok jegyzéke, rövidítésjegyzék és névmutató egészíti ki.

Kulcsár Szabó Ernő

Magyar költők – 18. század.
Válogatta: Mezei Márta. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 966 l. (Magyar Remekírók)

XVIII. századi költészetünkről még sosem készült ilyen nagy terjedelmű válogatás: 570 vers. Összehasonlításul: a *Magyar versek könyve* (szerk. Horváth János, 1942) azonos időszakból 156 szemelvényt tartalmazott; *A magyar valóság versei* (szerk. Csa-

nádi Imre, 1966) 268-at; Weöres Sándor antológiája, a *Három veréb hat szemmel* 134-et; a *Hét évszázad magyar versei* utolsó kiadása 183-at.

Mezei Márta válogatása Faludival, Amadéval kezdődik; a kuruc költészetet a megelőző, XVII. század körébe utalja. Felső időhatára sem igazodik évszámhoz: a gyűjtemény Kazinczy körének s Berzsenyinek a verseivel zárul, vagyis mélyen belenyúlik a XIX. századba. A könyv tehát nem puszta időszámítási egység – évszázad – költészetét mutatja be, hanem egy irodalmi korszakét: a késő-barokk és a klasszicizmus vonulatát, literatúránk megújulásától a romantika kezdetéig.

A költők sorrendjét sem a merev kronológia (pl. születési évszám) döntötte el. A válogató-szerkesztő, mint írja, úgy igyekezett csoportosítani, hogy összetartozó írói körök művei egymás szomszédságába kerüljenek. Az egyes csoportok (törekvések) sorrendje azonban vitatható. Orczy Lőrinc például mindenképpen archaikusabb jelenség, mint Bessenyei, mégis a huszonnyolc évvel fiatalabb kortársa után kapott helyet. Ráday Gedeontól egyenes szálak vezetnek Kazinczy csoportjához, a kötetben mégis négyszáz lap választja el őket. Nem világos, miért kellett az 1769-ben született Dayka Gábort az 1726-os, illetőleg 1739-es születésű Kalmár György és Baróti Szabó Dávid elé helyezni, mintha ezek latinos disztichon-költészetének őse volna, nem pedig megfordítva. Kisfaludy Sándornak is aligha kellene megelőznie Virág Benedeket: a Himfy-ciklusok költője nemcsak jóval fiatalabb, hanem modernebb is.

A XVIII. század költészetében nem könnyű eligazodni: összetorlódnak s egymást átszövik meg takarják benne a legkülönfélébb stílusok, irányzatok. Kiváltképp nehéz az olvasó dolga, mert a szerkesztő nem könnyíti meg: csoportosításához nem fűz magyarázatot; ami pedig a kronológiát illeti, a szemelvények alatt nem ad évszámot. Igaz, számos esetben nem is lehet, mert sok vers keletkezésének nem ismerjük a dátumát, de amikor tudjuk, mégis csak közölni kellett volna, mint ezt más antológiák (pl. a Hét évszázad) tették.

Jellemző továbbá a XVIII. század költészetére, hogy tulajdonképpen kettő van belőle: egy – mondhatni – hivatalossá fölkent magas költészet, s egy alantjáró, populáris verstermés. Az irodalomtörténet sokáig csak az elsőről volt hajlandó tudomást venni; hogy a Mátyási Józsefek, Édes Gergelyek, sőt Poóts Andrások lantja, vagy talán csak dorombja is teremtett értékeket, azt először egy költő, Csanádi Imre bizonyította be antológiájával. Mezei Márta már nem tartotta irodalomtörténészhez méltatlannak a velük való törődést: gyűjteményében megszólalnak a provinciális verselgetők is, és némelyikük – például a rábaközi Szany község derék plébánosa, Nagy János – igen kellemes meglepetést okoz.

Ezeknek a verselgető aprószenteknek a jelenléte azonban fölvet egy problémát: mit keresnek egy olyan kötet lapjain, mely a magyar *remekírók* sorozatában jelent meg? Poóts Andrást csak nem fogjuk ezentúl remekírónak tartani?

A probléma azonban nemcsak Mezei Márta antológiájára vonatkozik, hanem az egész sorozatra. Ez ugyanis kétfajta könyvtípust foglal magában: egyrészt olyan köteteket, melyek egy-egy valódi remekíró – Petőfi, Kemény Zsigmond, Kosztolányi, Gelléri Andor Endre stb. – műveit tartalmazzák, másrészt olyan gyűjteményeket, melyek egy-egy kor vagy irányzat bemutatására vállalkoznak, s vegyesen közölnek mindenféle írót, kicsit és nagyot. Nem vitás, hogy mind a két könyvtípusra szükség van, de összeházasításuk egyazon sorozatban ellentmondást szül: tartalom és sorozatcím közt.

És még más kellemetlen következménnyel is jár. Ha Mezei Márta dolga az volt, hogy a XVIII. század egész költészetéről adjon képet, természetesen nem mondhatott le Csokonairól, Berzsenyiről. Csakhogy Csokonainak már volt, Berzsenyinek majd lesz külön kötete a sorozatban, ezért itt, az antológiában csak költői rangjukhoz képest elenyészően kevés – tucatnyi – verssel szerepelnek. Az összkép arányai tehát fölborultak; amire az utószó figyelmeztet is. Anélkül azonban, hogy fölsorolná, ki mindenki kap majd külön kötetet, így aztán az olvasó törheti a fejét: ezért talál furcsán kevés szemelvényt Fazekastól, Batsányitól, vagy azért, mert nem is érdemelnek többet?

Végül még egy bökkenő. Csokonaitól, Kazinczytól azonos versek szerepelnek a sorozat nekik szentelt külön köteteiben és most az antológiában, s ez nyilvánvalóan így lesz más nagy költők esetében is. *Egy* sorozatban *kétszer* lenyomtatni ugyanazt, úgy vélem, példátlan a könyvkiadás történetében.

Lukácsy Sándor

Magyar Könyvészet 1921–1944.
I. Általános művek – Filozófia – Vallás. (A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke.) Szerkesztette: Komjáthy Miklósné. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1983. 841 l.

A Széchényi Könyvtár retrospektív bibliográfiai szerkesztősége e kötettel azt a bibliográfiai hiányt kívánja pótolni, amely a Petrik Géza-féle *Bibliographia Hungariae* (1712–1920), illetve a felszabadulás utáni Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke, a *Magyar könyvészet 1945–1960* között keletkezett. A mintegy 150 000 bibliográfiai tételt tartalmazó új, nyolckötetesre tervezett kiadvány első kötete az általános művek, a filozófia és a vallás szakokba sorolható művek címanyagát adja közre az egyetemes tizedes osztályozás rövidített jelzeteivel. A retrospektív bibliográfia a territoriális elv jegyében készült, ami azt jelenti, hogy az adatgyűjtés a mindenkori államhatárokat veszi tekintetbe, a jelzett időszakban tehát azok a könyvek, kiadványok szerepelnek a bibliográfiában, amelyek az 1920 utáni Magyarország területén jelentek meg. (A hungarikák bibliográfiai feldolgozása egyéb kurrens és retrospektív gyűjtemények feladata.) A sorozat nyolcadik kötete, amely utolsóként várhatóan a nyolcvanas évek végén jelenik meg, az 1–7. kötetek betűrendes mutatóját tartalmazza majd. E nagyszabású vállalkozással a magyar könyvészet sorozata 1473-tól (Szabó Károly RMK-jától) gyakorlatilag 1975-ig válik teljessé (az 1961–1975 közötti anyag is rövidesen nyomdába kerül), s az előszó tájékoztatása szerint az 1975 utáni adatok – immár gépi – feldolgozása is folyamatban van.

Kulcsár Szabó Ernő

A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése.
Közzéteszi: a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke. Sajtó alá rendezte és a függeléket összeállította: Herner János és Monok István. Szeged, 1983. 648 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.)

Kevés kutató mondhatja el magáról, hogy sajátjaként bírja az Adattár eddig megjelent valamennyi kötetét. A hivatalos könyvkiadásba soha, a könyvterjesztésbe is csak módjával s utóbb bejutó sorozat idestova húsz éve indult. Ha ezen a méltánytalan státuszon el is boronghatunk, a sorozat léte fölött csak örvendeznünk lehet. A Keserű Bálint irányításával folyó vállalkozásnak csak a célja, alapkoncepciója mondható állandónak, a megvalósításáért folytatott munka folyamatosnak és heroikusnak – nyomdája, munkatársi gárdája és mecenatúrája állandóan változik. Nem lehet elég méltóan kifejeznünk nagyrabecsülésünket és hálánkat a sorozat életbentartói iránt, bámulatunkat életbentartó leleményeik fölött. A reneszánsz és a korai barokk művelődés nélkülözhetetlen dokumentumai jelentek és jelennek meg itt, vagy egy-egy tudósi teljesítményt, hagyatékot (Herepei, most Iványi), vagy egy-egy író életművét (Szenci Molnár, Ecsedi Bátori) véve kiindulópontul, vagy egy-egy műfaj, tematika köré rendezve (levelezések). Hatalmas kötet volt eddig valamennyi, s mind a mai magyar textológia legmagasabb színvonalán oldotta meg feladatát. Ehhez kell vennünk még a kiadványsorozat „pedagógiai vonatkozását" is. Szakemberek irányításával ugyan, de többségét szegedi egyetemi hallgatók rendezték sajtó alá. Olyan iskolát kapva ezzel, amely tudósi pályák sorát határozhatja meg, s határozta is meg, s olyan iskolát teremtve, amely példaadó valamennyi honi bölcsészettudományi kar számára.

A kötetet záró kiadói jegyzetből értesülünk arról, hogy ezzel a 11. kötettel egy sorozaton belüli sorozat veszi kezdetét, amelynek egyetlen célja régi könyvtárjegyzékek közlése, egyéb könyv- és könyvtártörténeti adatokkal együtt. Nem kell hangsúlyozni ennek az elhatározásnak, tervnek a fontosságát; a művelődéstörténetnek egyetlen ága sem nélkülözheti az efféle ismereteket, sőt a legtöbbje – ha alapkutatásról van szó – innen kell kiinduljon. (Gondoljunk az ideológiai mozgalmak terjedésére és történetére, egy-egy tájegység vagy réteg iskolázottságának színvonalára, egy korszak művelődésének rétegezettségére stb.)

A jelen kötet a magyar könyvtörténet és levéltártudomány egyik atyamesterének, Iványi Bélának (1878–1964) munkásságát gyűjti egybe. Egyike volt ő azoknak, akik belévethették magukat a századfordulón a mindenfelé megnyíló családi és intézményi levéltárakba és bibliotékákba, hogy aztán működésük terepe drasztikus hirtelenséggel oly szűkre záródjék Trianon után. Iványi – és mások – 1918 előtti (és utáni) adatgyűjtései pótolhatatlanok (sokszor ellenőrizhetetlenek): ezek révén vetül néhány fénysugár a történelmi Magyarország levéltári és könyvtári „egyetemére". Ez az egyetemesség persze – tudjuk – milyen pusztulások utáni viszonylagosságot jelent. És elmondhatjuk, hogy az első világháborút követő évtizedek – napjainkig – mindenben „méltók" a korábbi pusztító századokhoz.

A kötet közli Iványi részben megjelent, majd befejezetlenül maradt nagy dokumentációját, a *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331–1663.* című. (Az első kötetet, az 1600-ig futó részt, fotómásolatban, a másolási hibák elke-

rülése végett.) Ezt követi 10 Iványi-tanulmány, illetve adatközlés. Függelékként a szerző további gyűjtéséből kapunk ízelítőt. Elképzelhető, hogy milyen komoly szerkesztői, textológiai munkát jelentett e sokféle anyag (kiadványok, kéziratok) egységbe rendezése. Ámulatunkat növeli, hogy az Iványi-bibliográfia (32 + 132 tétel) után a kiadvány gondozói a kéziratos hagyaték listáját is közlik. Ehhez szinte az egész országot be kellett járniuk.

Az Adattárnak ez a kötete – a többihez hasonlóan – a magyar művelődéstörténeti kutatások eredménye, csúcsteljesítmény. Példányszámáról nem tudósít a kötet, de remélhetőleg – legalább – a hungarológiával foglalkozó nagykönyvtárak és szakbibliotékák nem mulasztják el beszerezni, itthon és külföldön.

Alexa Károly

Majtényi Erik: Emberek, lakások lakói. Versek, műfordítások.
A bevezetőt írta Szász János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 270 l. (Romániai Magyar Írók)

Majtényi Eriknek, akinek lírája a hetvenes évek elején újult meg igazán, miután megtagadta az „elkötelezett költészet álesztétikáját" és valódi poeta doctusként visszatért a maga „elfelejtett, tisztasodrú éneké"-hez, a Romániai Magyar Írók rangos sorozatában megjelent gazdag versgyűjteménye az első posztumusz kötete. A költőként, gyermekversek szerzőjeként, újságíróként és szerkesztőként ismert, de emberként is legendás Majtényi 1922-ben született Temesváron; a nemzeti kisebbség életét élő bánsági magyarság első éveit, a maga küzdelmes életét, börtöneit, hol antifasiszta kommunistaként, hol fasiszta nacionalistaként való deportálásainak történetét sorsa más eseményeivel együtt a *Hajóharang a Hold utcában* c. memoárregényében írta meg (magyarországi kiadása: Magvető Kiadó, Budapest, 1977.), amely vallomásnak és történelmi korképnek egyaránt kiváló. A szerkesztés, irodalomszervezés és az írószövetségi munka mellett energiái javát a műfordításnak szentelte román és német költők mellett francia, angol és orosz lírikusok tolmácsolásával, 1982-ben Bukarestben bekövetkezett korai haláláig. Könyve, melyhez barátja és életművének ismerője, Szász János írt bevezető gyanánt vallomásos emlékezést és a költői utat megrajzoló méltatást, a még Majtényi által válogatott *Legszebb versek*-kötet anyaga mellett a halála előtt kevéssel elkészült *Válogatott versek*-könyv darabjait is tartalmazza (és teljes egészében magában foglalja a Magvetőnél 1981-ben megjelent *Most át kell írnom ezt a menetrendet* c. kötet verseit). E több mint száz vers a „szócsőköltészettel" és a szocreál ódákkal végleg szakító, mindinkább elmélyülő intellektuális-humanista lírát érlelő Majtényi Erik igazi arcát mutatja meg; művészi alázatára jellemző a puritán válogatás is. Majtényi tevékenysége és életútja Szász János bevezetőjéből közvetlenül is megismerhető; külön érdekessége e lírai pályarajznak, hogy (a szerző más hasonló írásait követve) montázsszerűen, szinte teljes terjedelmében idézi Gálfalvi Györgynek a már nagybeteg Majtényivel készített részletes életrajzi interjúját (Igaz Szó, 1980/4.) és a költőnek nem sokkal halála előtt az Előrében megjelent önvallomását (1981. márc. 8.). A kötet nagyobbik felét azonban nem Majtényi saját versei, hanem majd százötven műfordítása teszi ki; e gazdag, és már

a költő halála után Szász János által válogatott anyag viszonylagos túlsúlya ellenére is csak ízelítő Majtényi fordítói munkásságának minőségéből és terjedelméből, a világirodalom régi és kortárs nagyjainak (*Apollinaire, Schiller, Aragon, Béranger, Chamisso, La Fontaine, Heine, Hölderlin, C. F. Meyer, Morgenstern, Updike* és mások), illetve a régi és jelenkori román irodalom neves lírikusainak (D. *Anghel*, Maria *Banuş*, M. *Beniuc*, Ion *Budai-Deleanu, Eminescu, Fundoianu, Giurgiuca, Isac, Jebeleanu, Stănescu*) verseiből. Az *Emberek, lakások lakói* c. gyűjtemény a megfontolt válogatással pontos képet ad Majtényi Erik költészetéről, miközben szerény emléket állít a romániai magyar irodalom idősödő-fogyó középnemzedéke e becsült írójának.

Csapody Miklós

Martinkó András: Értjük vagy félreértjük a költő szavát?
RTV–Minerva, Budapest, 1983. 181 l.

Jó tíz esztendeje megjelent, „*A nagyszerű halál...*" című tanulmánya óta (Kritika 1971. 10.) Martinkó András a régebbi magyar irodalmi szövegek nehezen megfejthető, vagy éppen évtizedeken át félreértelmezett szavainak–kifejezéseinek szakértőjeként tartják számon a jelenkori magyar irodalomtörténetírás művelői. E téren folytatott tevékenységével, hála a Magyar Rádió irodalomkedvelők számára sugárzott *Társalgó* című műsorának, s a műsorvezető Kulcsár Katalinnak, a nagyközönség is megismerkedhetett az utóbbi években, most pedig könyv alakban is kézbe veheti az elhangzott beszélgetések szövegét.

A bevezető beszélgetésben arról folyik a szó, „...hogy a magyar olvasók egy jelentékeny része, de ... olykor az irodalommal hivatásból foglalkozók is nyelvileg nem mindig értik azt a szöveget, amelyen, illetve amellyel dolgoznak", majd Martinkó a kérdésekre válaszolva e jelenség okaira igyekszik rávilágítani. Ezután következnek a beszélgetés tárgyául választott művek keletkezésének időrendjében a szöveg-, illetve szóértelmezések. Példaanyagul Martinkó a legismertebb magyar versekből válogatott, a *Júlia szép leány* című népballadától kezdve a *Csongor és Tündén* át Ady *A föl-földobott kő* című költeményéig. Néhány találomra kiragadott példa a sok-sok szómagyarázat közül: Balassinál (*Egy katonaének*) a vitézek szó szabadon portyázó harcosokat jelent, a *Csínom Palkó* ‚csollong'-ja, ‚sallang', ‚rojt' értelemben szerepel, Faludinál (*Kisztő és felelő ének*) az ‚emberséges' nem a ‚humanitárius', hanem a ‚férfias', ‚derék' megfelelője, Batsányinál (*A franciaországi változásokra*) a ‚jobbágy' nem földesúrnak szolgáló parasztot, hanem általános értelemben ‚alávaló'-t jelöl, Kölcseynél a *S nyögte Mátyás bús hadát* sorban a ‚bús' nem ‚szomorú', hanem ‚fekete' értelemben áll, a *Toldi* elején a ‚Mint ha' helyes értelmezése ‚Mint amikor'. S végezetül említsük még meg Martinkó András „felfedezései" közül a talán leginkább elhíresedett: a *Szózat* ‚nagyszerű halál' szókapcsolatában a jelző nem ‚magasztos', ‚felemelő', hanem a kisszerű, középszerű szavakat felidézően ‚nagyarányú', hatalmas' értelemben áll, a kifejezés tehát lényegében ‚országos halál'-t jelent.

Az egyszerre tanulságos és szórakoztató kötetet érdeklődő olvasó és irodalomtörténész egyaránt haszonnal forgathatja.

Szajbély Mihály

Méliusz József: A Horace Cockery-Múzeum. – Horace Cockery darabokra tört elégiája. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 457 l.

Méliusz József (1909), a *Város a ködben* című klasszikus Monarchia-regény, a *Sors és jelkép* és a vallomásos *Kávéház*-regények írója, több mint félévszázados pályája újabb magaslati pontjaként adja közre a Cockery-féle kettős könyvet, bizonyítékaként folyamatos megújulásának. A mű első fele, a *Múzeum* emlékező esszéregény, mely „A költő személyének, személyiségének, életének lefordítása", vallomások, betétek és kollázsok sorozata a Méliusz által kitalált Horace Cockeryvel való találkozásokról és az elmúlt évtizedekről, míg a *Darabokra tört elégia* hatalmas, 127 versből álló kompozíció, a travesztia új remeke. A szerepjátszásnak ez az esztétikai gesztusa Méliusz egész életművét, nemcsak költészetét jellemzi; a voltaképpeni alanyiság rejtőzködő vallomássága – amelyre ő maga az Óda József Attiláját hozza fel, aki Thomas Mann Castorpjának szerepébe bújik (de említhető Weöres és a Psyché is) – már korán, az 1934-ben a Korunkban közölt *Ben Hepburn hagyatéká*ban is megjelent. Méliusz költészetét a 60-as évek végén Szilágyi Domokos joggal nevezhette barokknak, mert arányai, retorikája és a parttalanságnak a fúgaformákban végre határozott alakot öltő volta már a költői pálya elején, a 30-as években feltűnik, és mert a népi nosztalgia nem népköltészeti formákat kap, hanem a szecessziós szabadvers formájában és beszédritmusával jelenik meg. Bár a travesztia ténye logikus és átlátható, Méliusz költészetében rendkívül bonyolult filozófiai, poétikai és világnézeti formálódás, számtalan élettény és világirodalmi élmény együttes és folyamatos hatására jött létre: a Múzeum lényegében e költészettípus méliuszi változata kialakulásának története. A Ben Hepburn már a megtalált hang volt, a Horace Cockery-darabok először mégis csak Méliusz legfontosabb verseskönyvében, az *Aréná*ban (1968) jelentek meg, a belső száműzetés évei után, melynek művei 1963 és 1967 között keletkeztek. Méliusz jelen kötetének esszéregény-része egy északeurópai állam fővárosában, Dogshavenban, Horace Cockery szülőhelyén játszódik az ötvenes évek második felében, ahol monarchikus önkényuralom: „genocid antiszemitizmus" és „nacionalista totális fasizmus" nyomja el a kisebbségeket; Horace ezzel a „totális humanizmust" állítja szembe. Konkrét eszmetörténeti, irodalmi szempontból az esszéregény korábbi fejezetei Méliusz régi emlékirataival kiegészítve jelenítik meg azt a rendkívül széles szellemi körképet, melynek a szerző (=H. Cockery) a 30-as évek legelején Berlinben és Zürichben, színházzal, irodalommal, politikával és teológiával foglalkozó ifjú európeérként lesz részese, s amelyben a fikció valóságos elemeiként tűnnek fel József Attila, Illyés, Kassák, Babits, Kosztolányi, a franciák, németek neve és műveik. A kettős Cockery-könyv így válik valódi mű és annak előrevetett keletkezéstörténete travesztiájává, poétikai és gondolati bravúrokkal, irodalomtörténeti följegyzésekkel, ideológiakritikával, vallomással, élő és holt barátok alakjának megidézésével, melyek nemcsak Méliusz József életműve alakulásának, hanem a korszaknak és irodalmának forrásai is.

Csapody Miklós

Adolf Meschendörfer: Corona.
Regény. Fordította Kós Károly. Második kiadás. Átnézte, az eredetivel egybevetette és a lapalji jegyzeteket készítette Veres István. Az előszót írta Szász János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 285 l.

Trianon után a transzilvanizmus, az „erdélyi gondolat" minden addiginál biztosabbnak tetsző alapot teremtett a magyar és a szász értelmiség, főként az írók őszinte együttműködéséhez, melynek alakulása, felívelése és a harmincas évek kezdetétől beálló hanyatlása a legjobban az Erdélyi Helikon és a Klingsor évfolyamaiban követhető: a két vezető fórum kölcsönös fordításokkal, „irodalmi cserékkel", egymás szellemi életének és a magyar–szász művelődési kapcsolatok múltjának megismertetésével segítette elő egy ideig a közös helyzettudat formálását és a megértést (a tárgykör legjobb feldolgozása Pukánszky Béla művei után, kapcsolattörténeti értékeléssel, dokumentumközléssel és könyvészettel *Ritoók János: Kettős tükör. A magyar–szász együttélés múltjából és a két világháború közötti irodalmi kapcsolatok történetéből* c. munkája. Kriterion, 1980). Ennek a kibontakozó, a nagynémet eszme térhódításáig reményteljes és zavartalan együttműködésnek az eredményeként jelent meg magyarul a jeles szász írónak, *Meschendörfer*nek (1877–1963) *Die Stadt im Osten* c. regénye, a 45 előtti szász irodalom alapműve is (Nagyszeben, 1931) Kós Károly fordításában, aki a regénynek a helyszín, Brassó régi német nevét adta címül: *Corona* (Erdélyi Szépmíves Céh, 1933). Meschendörfer, aki germanisztikai, romanisztikai, teológiai és filozófiai tanulmányok, Strassbourg, Bécs, Heidelberg, Budapest és Kolozsvár egyetemei után tért vissza szülővárosába, kora tipikus szász felsőértelmiségijeként állt be Brassó művelődési életébe. Tanított, szerkesztette a háború előtti időszak legérdekesebb orgánumainak egyikét, a Die Karpathent (1907–1914), tanulmányokat írt Kleistről, Traklról, Rimbaud-ról, a szász kultúrtörténet köréből, de ismert volt drámaíróként és a hölderlini vonal kései követőjeként mint költő is: *Erdélyi elégiá*ját, mely a szász műköltészet csúcsa, Radnóti és Dsida is lefordította. Legfontosabb munkáját, jelen regényét a húszas évek végén kezdte írni, az elavult Heimatkunstból való kitöréssel a századeleji szászság helyzettudatáról, az önazonosságért vívott küzdelmekről rajzolva autentikus történeti és művészi képet, a szászság transzilvanizmus-értelmezésének irányába is mutatva.

A 6 könyvben 20 fejezetre tagolt mű énregény formájában megszólaló nemzedékrajz, benne a gyermekkorban megtanult ősi szász hagyományvilág elemeivel, történeti mozzanataival, melyek a Honterus-emlékünnep színpompás megörökítésével és a falusi szász életmód, a világi nagypolgárság és az egyházi értelmiség mentalitásának leírásával színezik a voltaképpeni történeti cselekményt. Ennek kiindulópontja a századvégen a szászságra is kiterjedő, magyarosító központosítás ellen föllépő mozgalom 1890 nyarán összegyűlt nagyszebeni nemzeti gyűlése, ahol a szász egység kettészakadt: a szebeni központú békülékeny konzervatívokkal, a feketékkel szemben megalakult a brassói támasszal bíró fiatal értelmiségi nemzedék, később Meschendörferék generációjának zöld-pártja, a Barcasági Polgári és Parasztpárt. Ez az esemény csak egyik csúcspontja a regénynek, a lényeg ennek az erős hivatástudatú, történeti argumentációra építő, nemzete iránt hű, jól képzett polgári-egyházi értelmiségnek a megjelenítése, gondolatvilágának és történeti szerepének megértetése. Ez az értelmiség közössége számára a kiutat a szász népi egység fönntartásában, hagyományainak tudatos és ma-

gasfokú ápolásában látta; jellemző, hogy az alig negyedmilliós kis népnek a századfordulón 300 különféle típusú iskolája, gazdag önsegélyező hálóza és erős egyháza volt. A Siebenbürgisch-sächsische Landeskirche létrejötte a honterusi reformációval az Universitas Saxonum és a német Heimat-gondolat mellett a legerősebb tényezője volt a nemzeti különállásnak, nemzeti intézményként szolgálva a kollektivizmust, amelyet a szász azonosságideológia az egyéni törekvések fölé emelt, alkalmassá téve azt a későbbi megrázkódtatások részbeni elviselésére.

A regényidő a gyulafehérvári határozatok kimondásakor áll meg, jelezve, hogy a szászság számára is tragikus 20. század voltaképpen ekkor kezdődik. A szöveg jelen változata érzékletesen mutatja a Kós-féle magyarítás hol patinás-zamatos, hol expresszionista nyelvét; az első kiadással összevetve látható, hogy a regény vége felé szaporodnak a kipontozások, tehát filológiai szempontból az I. kiadás használandó. Különös értéke azonban a kiadásnak Szász János előszava (*Adolf Meschendörfer nyomában*; a szerző felvette *A fennmaradás esélyei* c. kötetébe is: Gondolat, Bp. 1986), amely egy, a szerző fiával, Harald Meschendörferrel folytatott, biográfiai és irodalomtörténeti adalékokban rendkívül gazdag beszélgetés keretében rajzolja meg az író portréját és művelődéstörténeti jelentőségét, életének, gondolkodásának kitérőivel együtt. A könyvbe fűzve 8 fénykép is idézi Meschendörfert és életének színhelyét, a történelmi Brassót.

Csapody Miklós

Mesterházi Lajos: A hazafiság logikája.
Sajtó alá rendezte: Zimonyi Zoltán. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 163 l. (Nemzet és emlékezet)

Zimonyi Zoltán, a kötet sajtó alá rendezője nyolc nagyobb publicisztikai írást gyűjtött egybe az író munkásságából, központi tematikaként a címadó írást választva, amelyben nemzeti önismeretünk kérdéseit boncolgatja Mesterházi Lajos, elsősorban saját tapasztalatai, valamint a közelmúlt ideológiai változásai alapján. Károlyi Mihály alakját emeli ki a múltból, s vele kapcsolatban tekinti át történelmünk néhány igen jelentős fordulóját. Többi írásának legfőbb érdekessége, hogy egy nemzedék 1945-ös korfordulós élményeit, tettvágyát, a koalíciós időszak mozgalmas eseményeit idézi meg szubjektív hangon, sokszor kritikusan és kissé ironikusan. Az elmúlt évtizedek valós megítéléséhez jó adalékul szolgálnak Mesterházi töprengései, íróként és közéleti emberként megszenvedett gondolatai. Nemcsak a hazafiság, szocialista demokrácia, történelemszemlélet, vitamódszerek, politikai képzés kérdéseiről olvashatunk a kötetben, hanem Jovánovics Miklós vele készített interjúja írói műhelyébe is bevezet, s kulcsot ad több műve megfejtéséhez, s egyben az Eötvös Kollégium egyik volt diákjának változatos életútját is bemutatja.

R. T. O.

Mikó Imre–Kicsi Antal–Horváth Sz. István: Balázs Ferenc.
Monográfia. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 285 l.

A Trianon utáni erdélyi magyar irodalom legfontosabb, valóban új szemléletet hozó „fiatal nemzedéke" irodalmi-mozgalmi tömörülésként és önálló műveivel egyaránt már a húszas évek első felében színrelépett; ennek a nemzedéknek és az egész korszaknak egyik legnyugtalanítóbb szelleme, ideológusa, írója és szervezője, a társadalomtudatosítás prófétája, a faluszervezés úttörője, a szövetkezeti gondolat lelke volt Balázs Ferenc (1901–1937), akiről barátja és szellemi hagyatékának átörökítője, Mikó Imre írta az első életrajzi és irodalomtörténeti vázlatokat. Mikó halála után Kicsi Antal folytatta a munkát, a befejezés – a szövegek egységesítése és a monografikus feldolgozás teljes munkájának elvégzése – azonban harmadik irodalomtörténészre, Horváth Sz. Istvánra várt. Neki volt a legnehezebb feladata, hiszen a Balázs Ferencről hátramaradt hatalmas nyersanyagban meg kellett teremtenie a tárgy természetéhez és a feldolgozás szakmai követelményeihez egyaránt igazodó, szemléleti egységet mutató rendet. A gyermek Balázs Ferenc családi környezete, a századfordulós Kolozsvár világa és az unitárius iskolákban felnövő tehetséges, ám tbc-ben korán megbetegedő gyermek szellemi alakulása még Mikó hangulatos előadásában elevenedik meg, éppen úgy, mint a *Tizenegyek* antológiájának alaposan dokumentált előtörténete, az antológia irodalmieszmei irányvételének elemzése és a kritikai fogadtatás, az utóélet és a csoportosulás eszmetörténeti jelentőségének értékelése. Ugyancsak Mikó hagyatékában maradt fenn Balázs Ferenc sajátos önkifejezési formájának: a mesének, e mesék sorozatának az elemzése is (a *Mesefolyam* még Benedek Elek Cimborájának kiadásában jelent meg 1922-ben), miközben nyomon követhetők az első közlések a Napkelet, a Keleti Újság, az Unitárius Egyház, az Unitárius Szószék, a Pásztortűz és a Cimbora hasábjain is, Balázs Ferenc életútjának fordulóival, az Unitárius Kollégium életének, az Unitárius Teológia működésének, tanárai tevékenységének és a teológus Balázs világnézeti alakulásának a rajzával együtt. A kolozsvári teológia elvégzése után a fiatal pap, akinek sokirányú művészi, szervezői tevékenysége és vallásfilozófiai álláspontjának radikális újszerűsége már rég megbotránkoztatta elöljáróit, kétéves teológiai képzésre Oxfordba ment, ahol vizsgáinak sikeres letételével egyidőben világkörüli útjára is felkészült: megjárva Amerikát, Japánt, Kínát, Indiát és a Közel-Keletet, 1928-ban tért haza Erdélybe, hogy tapasztalatait unitárius egyháza és az erdélyi magyar falu szolgálatába állítsa. 1929-ben jelent meg *Bejárom a kerek világot* c. útirajza, később szövetkezetfejlesztő tervei, teológiai munkái, daloskönyve, regényei, a legfontosabbat azonban faluja életének átszervezésével, szövetkezetek alapításával, népneveléssel, előadóutakkal, lapszerkesztéssel és a gyakorlati munkaterületek számtalan terepén óhajtotta elvégezni, miközben nehéz körülmények között élt családjával, gyanakvással körülvéve. Az *Erdélyi Fiatalok* falumunkájának és mozgalmának nemcsak ideológusa, hanem legtevékenyebb megvalósítója is volt, annak ellenére, hogy faluszervezői és papi munkája a mozgalmi élettől távoltartották. A túlfeszített munka hamarosan felemésztette fogyó energiáit, majd ifjúkorában szerzett betegségébe 1937-ben belehalt. A monográfia szerencsés módon nem e nagyívű, mozgalmas élet külső eseményeire, hanem hőse tevékenységének gondolati, erkölcsi premisszáira, etikai rendszerére helyezi a hangsúlyt, elemezve és bírálva felfogásának utópista vonásait, ugyanakkor kellően elemezve nemcsak irodalmi,

világszemléleti összetevőit, hanem jelezve Balázs unitarizmusának sajátos, szélsőségesen liberalista voltát is. Külön értéke a monográfiának a pontos, fejezetenként tagolt jegyzetanyag, főként pedig a Nagy Teréz által összeállított Balázs Ferenc-könyvészet, mely (annak ellenére, hogy Balázs számos külföldi – köztük elérhetetlen angol nyelvű – lapban is közölt) rendkívüli gazdagságú gyűjteménye a Balázs Ferenctől való és a róla szóló irodalomnak. A monográfiát 27 dokumentumfotó egészíti ki.

Csapody Miklós

Mikszáth Kálmán Összes Művei 77. kötet.
Cikkek és karcolatok XXVII. kötet: 1888. július–1889. január. Szerkeszti: Rejtő István. Sajtó alá rendezte: S. Fürth Éva–Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 478 l.

Erről a kötetről is mindaz elmondható, ami az életmű-sorozat publicisztikai folyamának megelőző darabjairól: tárgyilagosan, ha a felépítését, dicsérőleg, ha a kidolgozás minőségét nézzük. (Természetesen a kritikai kommentárok néhány kérdőjele feloldható, feloldandó, a motivikus, stiláris korrespondanciák száma gyarapítható.)

A parlamenti élet – mely központi helyet foglal el ekkor a hírlapíró Mikszáth munkálkodásában – legfontosabb eseménye ebben az időszakban két törvényjavaslat: a regálemegváltásról és a véderő fejlesztéséről indítványozott; a közéletben pedig Rudolf trónörökös, „Rezső királyfi" öngyilkossága. Az előbbieket izgatott hangulatú, botrányoktól sem mentes üléseken vitte keresztül Tisza, az utóbbit (1889. januárjának legvégén) egy briliáns cikkben gondolja végig Mikszáth, szinte az első, bár ellentmondásos híradások pillanatában. (Ez az írása most jelenik meg kötetben először.) A parlamenti tudósításokat az a Mikszáth-i kedély önti el és emeli formává, amely a kormánypárti képviselőség és az írói-hírlapírói függetlenség ellentétét próbálja „egyeztetni", s amely az egész Mikszáth-életmű egyik jellegzetes hangneme. Egyéb cikkeinek, tárcáinak is meghatározó témája a parlamenti élet, talán azért is, mert – úgy tűnik – az író legfontosabb benső problémája ekkor éppen a „mameluk" és a „kuruc" magatartásának, szerepének összehangolása. Talán ezért sem találkozunk különösebb szépírói teljesítményekkel Mikszáth ekkori pályaszakaszán. Mindenesetre az újságírói műfajok – glossza, életkép, nekrológ, „csevegés" stb. – folyamatos művelésével és kezéhez alakításával a későbbi nagyobb epikus munkákhoz fontos formai elemeket dolgozott ki.

Alexa Károly

A mindenséggel mérd magad.
Tanulmányok József Attiláról. Szerkesztette: B. Csáky Edit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 225 l.

1980. szeptember 29. és október 1. között háromnapos tudományos ülésszakot rendezett a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya és

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság József Attila születésének 75. évfordulóján. E tanácskozás előadásainak gyűjteménye a kötet, amelynek anyagát szerkesztője, B. Csáky Edit az ülésszak után született néhány fontosabb, a tematikába illő tanulmánnyal egészítette ki.

A kötetcím-adó József Attila-i felszólítást – „a mindenséggel mérd magad"-gondolatát – a költői életmű vizsgálatára vonatkoztatva érvényesítik a tanulmányírók. Bárhonnan közelítsenek is József Attila lírájához, a világirodalom részeként, az európai költészet áramába kapcsolva tárgyalják-elemzik azt. Ki szűkebb kelet-európai, ki tágabb világirodalmi kontextusban, ki a történelem, az eszmetörténet, ki az esztétika, a lélektan, a filozófia megközelítési lehetőségeivel. A huszonegy hosszabb-rövidebb tanulmányban a szempontrendszerek szövevényes hálója fonja körül a József Attila-i életművet, újabb és újabb aspektusait villantva fel, kora irodalmához kapcsoló olykor laza, olykor erős szálait bogozva.

Szabolcsi Miklós bevezető tanulmánya (*József Attila kora világirodalmában*) érvényesíti legtágabban a kutatás szempontrendszerét. A 20. század világirodalmában új korszakhatárok megállapításával – az 1930-tól 1960-ig tartó periódust változataiban is egységes, a szintetikus modern realizmus jellemezte egyetlen korszaknak tekintve – jelöli ki József Attila költészetének helyét a világirodalom alkotó nagyságai között. *Bori Imre (József Attiláról 1980-ban)* az avantgarde, elsősorban az expresszionista és a szürrealista törekvések felől közelítve véli megtalálni József Attila helyét a század világirodalmában. *Bojtár Endre (József Attila és a kelet-európai költészet)* és *Zirkuli Péter (Árnyékrajz versekről és személyekről)* a József Attila-i életmű kelet-európai párhuzamainak létét és hiányát kutatja versek szembesítő értelmezésével. *Tamás Attila (A tárgyi világ megjelenítése József Attila költészetében)* a tárgyak jelentéssel telítettségéről szól József Attila költészetében, s e költői látásmód, alkotásmód rokon vonásait az ún. objektív lírai törekvések más-más jelentkezési formáiban, a tárgyias költészet képviselőinek, például a francia Pongénak, Guillevicnek, a jugoszláv Popának művészetében fedezi fel. Három írás, *Kántor Lajosé (A Dunánál történetéhez), Lackó Miklósé (Múlt, jövő, vigasz, részvét)* és *Németh G. Béláé (A klasszikus óda megújításának mesterpéldája)* foglalkozik az 1936-ban született *A Dunánál* című verssel. Kántor Lajos a költemény előtörténetéről és utóéletéről szólva felvillantja József Attila és Tamási Áron kapcsolatát is, Lackó Miklós a történész szemszögéből vizsgálja a történetelméleti problémákat is felvető programverset. Németh G. Béla elemzése pedig azt bizonyítja, hogy *A Dunánál*, akárcsak a *Hazám* című vers a klasszikus óda modern megvalósításának legnagyszerűbb példája. *Szőke György („Lágy őszi tájból és sok kedves nőből próbállak összeállítani téged")* József Attila anyaképének formálódását, az anyakeresés stációit, *Bécsy Ágnes (A felnőtt és a gyermek)* a gyermek-motívum néhány kérdését követi nyomon. *Levendel Júlia (Az értelemig és tovább)* egyetlen gazdag jelentésű fogalomnak, József Attila életműve egyik kulcsszavának, az eszméletnek értelmezési lehetőségeire tesz kísérletet. *Tverdota György (József Attila és a crocei esztétika)* József Attila Crocéhoz fűződő szellemi kapcsolatát vizsgálja. Több dolgozat foglalkozik József Attila kései költészetével, így *Németh G. Béla* másik írása *(A kimondás törvénye)* a kései József Attila világképéről és poétikájáról, *Bókay Antalé Verstípus*(ról) *és lírai kifejezésmód*(ról) *József Attila kései költészetében.* Kitekintést kap az olvasó a kortárs magyar zene és képzőművészet törekvéseire *Tallián Tibor (Temperamentumok*

és tendenciák a két világháború közötti magyar zenében) és *Németh Lajos (József Attila művészettörténész szemmel)* írásaiból, valamint József Attilának az Előörshöz és a Bartha Miklós Társasághoz fűződő kapcsolatára *Tasi József* dolgozatából.

Az ünnepi kiadvány tematikai változatossága is példázza a József Attila-i költészet sokrétűségét és egyben bizonysága annak, hogy érdemes és kell újabb szempontok bevezetésével vizsgálni e gazdag költői életművet.

R. J.

Mint különös hírmondó.
Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára. Szerkesztette: Kelevéz Ágnes. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1983. 420 l.

Hol helyezkedik el Babits Mihály alakja és életműve mai irodalmi tudatunkban? Aki elolvassa a gyűjteményt, amely a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Kelevéz Ágnes szerkesztésében jelent meg, pontos választ kap erre a kérdésre. Babits költőfejedelem volt, de uralkodói jogait életében és halála után is sokan és nyomatékosan kétségbevonták. Műve és pályája hosszú időn át egyfelől a kritikátlan (olykor képmutató) kultikus tisztelet, másfelől a dühödt, elfogult támadások és a hidegen elutasító merevség áldozata volt. Az elmúlt évtizedekben azonban hitelt érdemlő irodalomtörténeti elemzéseknek és a mesterség csínját-bínját gyakorlatból ismerő, tapasztalataikat tudatosítani képes költők méltatásainak köszönhetően szellemi portréja átrajzolódott, s Babits végre elfoglalhatta az őt megillető helyet irodalmunk legkiválóbb szellemei között.

A Babits-kultusz megújulásában szakszerű elmélyültségükkel (Rába György, Németh G. Béla), illetve esztétikai érzékenységükkel (Nemes Nagy Ágnes) oroszlánrészt vállaló szerzők, ha nem is teljes számban, de megtalálhatók a kötet szerzői között. Babits alkotói nagysága mellett nem kinyilatkoztatásszerűen, hanem értékítéleteiket alapos elemzésekkel, pontos megfigyelésekkel alátámasztva tanúskodnak. S ami a legfontosabb: gondolatmeneteik – Babits szavát kölcsönvéve – nem ingyen-teóriák, nem akadémikus, tét nélküli írások, hanem komoly szemléletformáló funkciójuk van, a Babits-kérdés újszerű végiggondolására késztetnek.

Nemes Nagy Ágnes a korszerű magyar költészet egyik nagy lehetősége: az objektív líra megvalósítójaként mutatja be a fiatal költőt és megfogalmazza e tárgyias létlíra mának szóló üzenetét. *Rába György* tanulmányának olvastán kibontakozik előttünk a gondolkodó és az alkotó közötti szoros egység, a tudatosság domináns és termékenyítő szerepe a költeményekben. Ez a tény különös hangsúlyt ad a gondolkodó, értekező Babits elemzésének. *Németh G. Béla* Az európai irodalom története világképi összefüggéseinek vizsgálatával, *Taxner-Tóth Ernő* pedig a költőelődökről írott Babits-esszék sorravételével a költőnek a gondolkodó felől történő megközelítését segítik elő. Németh G. Béla kötetzáró tanulmánya a második pályacsúcs, a kései költészet poétikai sajátosságainak érzékeny és pontos leírásával járul hozzá a Babits-mű megértéséhez. A Babits-kutatás új generációját a kötetben *Reisinger János* képviseli, aki tanulmányában

nehezen elfogadható konklúziókhoz jut el, de eközben a XX. századi költészet és a vallásos hit közötti viszonyra vonatkozólag igen sok tanulságos megállapítást tesz.

A költő-Babitsnak tehát kétségkívül a legnagyobbak körében: Ady és József Attila mellett van a helye. Ez nem ok azonban arra, hogy elhallgassuk a szerkesztő, az irodalmi közéletben szereplő (helyenként gondolkodó) tevékenységének problematikus elemeit. A kiadvány ebből a szempontból is megfelel a tárgyilagosság követelményeinek. *Fráter Zoltán* Babits és Osvát kapcsolatáról, *Máté J. György* a Hatvanyhoz fűződő viszonyáról szólva, *Tasi József* József Attila Babits-pamfletjének személyi hátterét kutatva, *Csaplár Ferenc* Kassák és a költő érintkezésének történetét áttekintve, *Mikó Krisztina* a Halász Gáborral folytatott nemzedéki vitáját felidézve egyaránt rámutatnak Babits felfogásának, illetve magatartásának bizonyos korlátaira. *Kabdebó Lóránt* Babits és Balogh József kapcsolattörténetét feltáró tanulmányából is leszűrhetők hasonló tanulságok. Mivel e dolgozatok egy sor egykori vitakérdést, emberi konfliktust érintenek, esetenként további diszkusszióra adhatnak okot. A költővel szemben türelmetlen, elfogult beállítottság azonban egyiküknek sem vethető szemére. Babits szempontjait, igazát is mérlegre teszik és egy percre sem feledkeznek meg arról, hogy a gyakorlati, a személyes szférában is egy nagy alkotó, jeles szellem nyilatkozik meg. Ilyen kérdések tisztázása során a kortársi tanúságtételek, minden szubjektivitásuk ellenére is, jó szolgálatot tehetnének. Belőlük azonban, sajnos, csak mutatóban közöl a kötet: *Lengyel Balázs* visszaemlékezését ifjúkori Babits-élményére.

A Babits-életművet elemző és irodalmi, közéleti szereplését megvilágító írások a Babits-filológia meglehetősen homályos hátteréből bontakoznak ki. Olyan cikkek szomszédságában találjuk őket, amelyek minden megalapozott kutatás számára elengedhetetlen adatokat tárnak föl, tesznek közismertté, legyen szó akár a költő Balassi-képéről (*Ambrus Katalin*), akár betegségének szakszerű orvosi leírásáról (*Dr. Gyenes György*), akár valamely érdekes adalék közzétételéről, amely Babits európai irodalmi kapcsolattörténetének valamely jellemző mozzanatára vet fényt (*Ferenczi László*). A feltáró munka jellege és eredményei azokról az óriási hiányokról is árulkodnak, amelyeknek a betöltése a Babits-kutatás sürgős feladata.

A kiadvány elkészülte is bizonyság rá, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum, amely az utóbbi években a szövegkiadás, a filológia egyik rangos műhelyévé nőtte ki magát, ezen a téren fontos szerepet játszhat. E műhely terméke, a szóban forgó kiadvány, dokumentumokat közöl a tanulmányok szövegébe foglalva (*Kabdebó Lóránt*), függelékként (*Csaplár Ferenc, Ambrus Katalin*) és önálló írásként is (*Sőtér István* publikálatlan Babits-nekrológja, a költő 1919-es irodalomelméleti előadásainak szövege – *Kelevéz Ágnes, Sárdy Jánosné*), Illyés levelei Babitshoz (*Téglás János*). Az irodalmi muzeológia más módon is hozzájárult a Babits-kutatáshoz: *W. Somogyi Ágnes* összeállította a Petőfi Irodalmi Múzeum Babits-fotóinak ikonográfiáját, *Sára Péter* pedig az alkotónak a relikviái, tárgyi emlékei közé vezet, akinek viszonyát a külső világhoz, mint az elefántcsonttoronyba visszahúzódó alkotóét oly sok bírálat érte, s aki ugyanakkor a korszerű tárgyias líra képviselőjének számít a magyar irodalomban.

A kötet tehát születése 100. évfordulóján méltó emléket állított a magyar költészet kiemelkedő alkotójának.

Tverdota György

Mitrovicei Vratislav Vencel viszontagságai.
Fordította: Nagy Judit. Madách Könyvkiadó–Európa Könyvkiadó, Bratislava–Budapest, 1982 [1983]. 272 l.

Két évszázad tizenegy cseh nyelvű kiadása után magyarul is megjelent a cseh reneszánsz irodalom egyik kiemelkedő alkotása, Mitrovicei Vratislav Vencel törökországi útinaplója.

Az 1591-ben Friedrich Krekwitz császári követ kíséretében a Portára menő tizenöt éves apród érzékletes úti- majd börtönélményei magyar szempontból is többszörösen figyelmet érdemlőek. Egyrészt a Bécstől Belgrádig magyar királyi, illetve hódoltsági területen áthaladó követség tagja fontos észrevételeket tesz a magyar városok – különösképpen Esztergom és Buda – életformájáról, építészeti emlékeiről, vallásgyakorlási lehetőségeiről. (Száz évvel Mátyás halála után ő még láthatta a Corvina könyvtárszobájának festését, kárpitjait és egy feliratát.) Másrészt a korabeli magyarországi dokumentumok objektív kiegészítőjeként használhatók feljegyzései a hódoltság anyagi és szellemi kultúrájáról, hétköznapi létminőségéről. Végül pedig, amellett, hogy szemléletes, élénk képet rajzol a török főváros, az udvar életéről, már mint a Fekete-torony elképesztő gyötrelmeket túlélő foglya, említést tesz a magyar rabok, Balogdeák István, volt egri hadnagy, Gazda Kristóf és Huszár Mátyár – a híres törökverő Huszár Péter bátyja – sikertelen szökési kísérletéről.

Az olvasmányos könyvecske méltó párja Dernschwam János fél évszázaddal korábbi portai naplójának.

J. J.

Mózes Huba: Sajtó, kritika, irodalom.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 175 l.

Mózes Huba könyve elsősorban sajtótörténet, lényegében a romániai magyar időszaki sajtó irodalomtörténeti vonatkozásait kutatja. Vizsgálódásainak, adatokat feltáró munkásságának középpontjában a sajtó mint irodalomtörténeti forrás (és még inkább mint forrásérték) áll.

Az első rész (*Időszaki sajtó – irodalmi sajtó*) fejezeteiben a szerző az időszaki sajtó történetének kronológiáját adja. Itt figyelme az irodalmi érdekű kiadványokra irányul: Beszélytár (1843–), Erdélyi Múzeum (1856–), Keleti Virágok (1889–), Új Erdély (1918–), Korunk (1926–), Utunk (1946–). Ezek közül négynek (Beszélytár, Erdélyi Múzeum, Keleti Virágok, Új Erdély) a teljes repertóriumát közli, kettőnek (Korunk, Utunk) pedig az indulási, előkészítési körülményeit taglalja.

A második részben (*Sajtó és kritika*) az irodalomkritika és az irodalmi elvek alakulását, fejlődését vizsgálja. Itt a belső tagolás szintén kronologikus; mindegyik fejlődési szakaszhoz más-más elvi kérdések kötődnek (a felsorolásban minden esetben példaként csak egyet említünk): az 1830–1848-as évek (pl. az irodalom fogalma, nemzeti jellege és az eredetiség), a XIX. század második fele (pl. irodalmi kapcsolatok, műfordítás), a XX. század eleje (pl. vélemények az új irodalomról), az 1920-as évek (pl.

nemzeti sorsproblémák megszólatatása, az együttélésből fakadó kölcsönös emberi és írói kötelezettségek), 1930–1940 között (pl. marxista törekvések az irodalomkritikában) 1944 után (pl. az irodalom pártosságának értelmezése).

A harmadik részben (*Napisajtó és irodalom*) a szerző a két világháború közötti korszak két jelentős napilapjának, a Keleti Újságnak és a Brassói Lapoknak szerepét vizsgálja, elsősorban abból a szempontból, hogyan hatottak a romániai magyar irodalom kialakulására és népszerűsítésére.

A kötetet hasznos könyvészeti összeállítás zárja: Irodalmi érdekű időszaki sajtókiadványok válogatott bibliográfiája. Ennek van helységenkénti és időrendi áttekintése is.

Szabó Zoltán

Munkačilen kuzymez – Munkácsi ajándéka – Podarok Munkači.
Sostavitel' A. Uvarov. „Udmurtija", Iževsk, 1983. 187 l.

A háromnyelvű (udmurt, magyar és orosz) kiadvány előbb Munkácsi jelentőségét méltatja, majd három tanulmányából (A votjákok közt – Az esztergomi fogolytáborban – Újabb votják irodalom) közöl. Közel ötven, Munkácsi által gyűjtött votják (=udmurt) dal és egy hosszabb epikus ének következik Képes Géza és Kótyuk István magyar, illetve G. Ivanov orosz fordításában, és cirillbetűs eredeti szövegben is. Háromnyelvű a tartalomjegyzék és a mintegy tucatnyi fénykép aláírása. Forrásművek jegyzéke és bibliográfia is olvasható.

Az egész kötet jelzi, mily sokra becsülik ma is az udmurtok Munkácsi ottani népköltési gyűjteményeit. A meglepően hibátlan magyar részt Kerekes András gondozta.

Minthogy Munkácsi érdeklődése még inkább az obi-ugorokra terjedt ki, más finnugristáink (Beke Ödön, Fokos Dávid és mások) pedig permi és volgai népek körében legalább ennyit kutattak, hasonló további kiadványok is elképzelhetők lennének.

Voigt Vilmos

Műhely '83.
Összeállította Fónod Zoltán. Madách Kiadó, Bratislava, 1983. 198 l.

Ötödik alkalommal vehetjük kézbe a pozsonyi Madách Kiadó évente megjelenő szemelvénygyűjteményét, a *Műhely*t. Föllapozásakor rögtön szembe tűnik a gyűjtemény profilváltozása. Az első négy szám a „Szemelvények a Madách Könyvkiadó könyvterméséből, valamint a csehszlovákiai magyar kulturális sajtóból" alcímet viselte. Az 1983-as kötet azonban a „Szemelvények a csehszlovákiai magyar írók legújabb műveiből" megjelölést hordozza. Fölvállalt új szerepköre eszerint – hazai fogalmaink segítségével – eltolódott a kiadói ajánló programfüzetek és a könyvheti reprezentatív antológiák (Körkép, Szép versek, Rivalda, Írószemmel) hivatása felé. A feladatkör

ilyetén módosulása teljességgel indokolt, hiszen a nemzetiségi magyar irodalom eredményeit nyomon követők számára nem jelent átláthatatlan publikáció-özönt a Szlovákiában évente megjelenő kéttucatnyi eredeti magyar szépirodalmi kötet, valamint a pozsonyi Irodalmi Szemle tíz száma.

Az 1983-as füzet összesen 19 publikációt tartalmaz – minden eddigi kötetben megjelent írásműnél kevesebbet. A már szokásos rovatbeosztás szerint az *Arc és tükör*ben novellák, versek, regényrészletek, esszék olvashatók, a *Mérlegen* irodalomtörténeti és művelődéstörténeti közleményeket tartalmaz, míg a szülőföldismeretet szolgáló *Barangolás* – mindössze egyetlen – riportot Naszvadról. A kötetet az 1983-ban megjelenő új szlovákiai magyar könyvek rövid ajánló ismertetései zárják le.

Az ismert és nálunk is népszerű szerzők (Dobos László, Grendel Lajos, Rácz Olivér, Tóth László), valamint a fiatalabb tollforgatók (Cúth János, Finta László, Kövesdi János) szépirodalmi közlései után a *Mérlegen* rovat esszéi, tanulmányai következnek. *Szeberényi Zoltán* egy hosszabb munkájának részlete a szlovákiai magyar irodalom népfrontos korszakának (1935–1938) eseményeit eleveníti föl, erősen politikus látásmóddal. A kötet másik fontos írása *Csanda Sándor* tollából származik, aki nagyívű tanulmányában dolgozta föl az 1932–1937 között megjelent Magyar Írás című folyóirat történetét. Ez a – Darkó István szerkesztette – lap volt kétségtelenül a két világháború közötti szlovákiai magyar literatúra legszínvonalasabb és egyben legrangosabb orgánuma, mégis a legutóbbi időkig a méltatlan feledés borította. Most ráirányulhat az irodalomtörténeti érdeklődés erre a folyóiratra, amelynek munkatársi gárdájához tartozott pl. Bartalis János, Csuka Zoltán, Féja Géza, Győry Dezső, Kemény Gábor, Kovács Endre, Makkai Sándor, Mécs László, Móricz Zsigmond, Nyírő József, Radnóti Miklós, Szenteleky Kornél, Szentimrei Jenő, Szombathy Viktor, Tamási Áron, Tolnai Gábor vagy éppen a grafikus Buday György. Meggondolkodtató és vitára késztető *Alabán Ferenc* esszéje napjaink szlovákiai magyar irodalomkritikájáról: e műbírálat kibontakozásának irodalmi és nem irodalmi természetű akadályairól. Kissé ismétlésnek hat viszont *Farkas Veronika* cikke a nemzetiségi képzőművészetről. A fölszabadulást megelőző korszakról Brogyányi Kálmántól már napvilágot látott monográfia, így a szerző azt csak kivonatolhatta. Újdonságot tanulmányának második része jelent, az 1948-at követő időszak magyar festőinek, szobrászainak pályaképéről, e képzőművészet fejlődéséről való összegző áttekintése.

A *Műhely* '83-as jelzésű füzete ezúttal sem okozott csalódást, ami legnagyobb részben a szerkesztő-összeállító *Fónod Zoltán* érdeme. A terjedelmi korlátozottság miatt kicsiny anyagot volt kénytelen összeválogatni és megszerkeszteni. Talán ezért is kevés benne a kerek, egész írás és föltűnően sok a részlet. Ám lehet, hogy ez csupán az olvasási kedv fölkeltését célzó taktika.

Mezey László Miklós

Nádas Péter: Nézőtér.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 188 l. (JAK füzetek 5.)

A magyar és a világszínházról szóló írások, vallomások gyűjteménye a kötet. Nem szabályos bírálatokat olvashatunk egy-egy megvalósult színielőadásról, hanem a

leíráson, a kritikán túl Nádas Péter elképzeléseit, vágyait ismerhetjük meg a színházról mint „az egyetlen közösségi művészetről", a „rituális összelélegeztetés" művészetéről. Nádas szépirodalmi műveinek stílusa jellemzi esszéinek gyűjteményét is, amely egyik legszemélyesebb vallomásával, a *Takarítás* című komédiájának győri bemutatójáról szóló próbanapló töredékével zárul (*Egy próbanapló utolsó lapjai*).

A próba-folyamat egyes részleteit, a színészek, a rendező közös kínlódását, néha meddő erőfeszítéseit, azt a művészi alkotó munkát ismerjük meg a színház bűvkörében élő, ám mégis ítélkezni, a történtektől eltávolodni is képes drámaíró Nádas Péter szemével, amely igen ritka a magyar színházi gyakorlatban. A megszületett előadás, fölmutatva a művészi kifejezés új lehetőségeit, bizonyítéka lett egy eddig hazánkban még alig próbált színházi kísérlet életképességének.

A próbanapló és a *Nézőtér* más írásai Nádas Péter *Színtér* című drámakötete mellé állítva kétségtelenül drámairodalmunk és színházművészetünk egyedülálló törekvését reprezentálják.

Stauder Mária

Nádor Tamás: Tiszteletpéldány az olvasónak.
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Budapest, 1983. 121 l.

A Könyvvilág ajándékkötete, amely könyvárusi forgalomba nem került, 27 interjút tartalmaz. Valamennyi beszélgetés szövege a könyvszakma folyóiratában jelent meg 1979 és 1983 között. Az interjúk mindig egy-egy frissen megjelent kötethez kapcsolódnak, de a kérdéseknek köszönhetően gyakran az egész alkotói pálya felelevenítődik.

A beszélgetőpartnerek között költők, regényírók, irodalomtörténészek, történészek, filozófusok vannak, de szerepel a kötetben gazdaságtörténész, zongoraművész, néprajzkutató, régész is.

A kötetben a következő alkotók szólalnak meg: Bajor Nagy Ernő, Benjámin László, Berend T. Iván, Cseres Tibor, Cserépfalvi Imre, Cziffra György, Domokos Mátyás, Dömötör Tekla, Gáll István, Huszár Tibor, Juhász Ferenc, Juhász Gyula, Karinthy Ferenc, Kálnoky László, Keresztury Dezső, Rába György, Ránki György, Sánta Ferenc, Takáts Gyula, Tandori Dezső, Vas István, Vészi Endre, Zelk Zoltán, Zolnay László.

N. S. K.

Nagy Endre: A magyar esztétika történetéből. Felvilágosodás és reformkor.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 635 l.

A szerző – mint azt az alcímben is jelzi – a magyar irodalom- és művészetelméleti eszmélkedés hőskorának bemutatását tűzi ki célul. Egy ilyen bemutató, rendszerező, összegző, tematikájában Szerdahelyi György Alajostól (Bessenyei a szerzői előszóban

kapott helyet) nagyjából Erdélyi Jánosig, illetve Sükei Károlyig ívelő munkával a modern magyar esztétika-történetírás és könyvkiadás már régen adósa az irodalomtudománynak. Nagy Endre előszavában műve rendező elveként az 1778 és 1848 közötti magyarországi esztétikai gondolkodás „fejlődésének", mozgásirányainak és csomópontjainak bemutatását jelöli meg. Ebből következően a mű erősen leíró jellegű, s így a történetiség elvét olykor háttérbe szorítja a puszta kronológiai rendszerezés igénye.

A könyv tárgyát tekintve szinte kikényszeríti a rugalmas szerzői szóhasználatot, a tág értelmezési mezőjű *esztétikai irodalom* fogalmának bevezetését. Így válik lehetővé az esztétikai alapvetések és rendszeres esztétikák (pl. Szerdahelyi Gy. A.: Aesthetica..., Verseghy F.: Usus aestheticus..., Schedius L.: Aesthetica) mellett olyan munkák, írások tárgyalása is, melyek az esztétika tárgyát „csak" érintik, vagy annak mozzanatával bírnak (pl. Köteles S.: A philosophia encyclopediája; Philosophiai antropologia, Kazinczy F. levelezése, Kölcsey F. és Bajza J. kritikai és vitacikkei, poétikai tanulmányai stb.). A szerzőnek így az esztétikai irodalom feldolgozása során nem ritkán ideológiai burokba ágyazott gondolatokból kell kiszűrnie a tisztán esztétikai vonatkozásokat, bár könyve alapkoncepciójának megfelelően a filozófiai, az esztétikai, az eszmei és az ideológiai tartalmakat mindig azok összefüggéseiben és egymásra gyakorolt hatásaiban tárgyalja, mint olyasvalamiket, amelyek részei (vagy részeivé lehetnek) a „társadalmi progressziónak". A könyv szempontrendszerét gazdagítja, hogy a feldolgozott művek az európai források és hatások kimutatásával többek között Sulzer, Baumgarten, Krug, Kant, Henszlmann munkáinak kontextusában is vizsgáltatnak.

Nagy Endre munkájában jól érzékelhető az a bőséggel motivált „fejlődés", mely a felvilágosodástól a romantika úttörésén át a realizmus és népiesség irányába mutat. Ezen belül érdekes konzekvenciákkal jár az olyan esztétikai kategóriák mozgása, mint a művészi visszatükrözés, az ízlés, a jó, a szép, a kellemes, a tökéletes, az esztétikai alany és tárgy, az egyéni és az eszményi stb.

A könyv fontos kezdeményezés a magyar esztétika-történetírásban, mely fakuló értékeket emel vissza a nemzeti emlékezetbe. A bibliográfia, valamint a név- és címmutató hiánya a mű népszerűsítő jellegét erősíti.

Gyarmati László

Nem spekuláltam, éltem...
Válogatás Kós Károly írásaiból. Válogatta Gerle Péter. Makovecz Imre elő- és Sas Péter utószavával. Népművelési Intézet, Budapest, 1983. 135 l.

Kós Károly sokoldalú alakját idézi meg születésének századik évfordulója alkalmából ez a szerény kiállítású, nagy gonddal összeállított kiadvány. Tíz írást tartalmaz, melyekből – ha csak vázlatosan is – képet alkothatnak a vele most ismerkedni kívánók a művész tevékeny egyéniségének meghatározó eszméiről, s munkásságának jó ismerői is örömmel üdvözölhetik nehezen hozzáférhető cikkeit. A nemzeti művészet, népművészet, építészet kérdéseivel foglalkozó írások után olvashatjuk vallomását arról, hogyan lett építészből író, majd egy alapos elemzését a kolozsvári Szent György-szoborról. Saját sztánai házának építési körülményeit, megvalósulását rögzítő emlékei után

az erdélyi magyar művészet útjáról szóló összefoglalásával ismerkedhetünk meg, részletet olvashatunk befejezetlen regényéből, a *Nagyurak*ból. Huszár Sándor 1969-ben készített interjúja zárja a kötetet, amelyből kirajzolódik Kós Károly életútja, az általa vállalt feladatoknak és írásművészetének jellemző vonásai, kortársaihoz fűződő kapcsolatai, a magyar drámáról vallott felfogása. Az írásokból kiviláglik példaadó erkölcsi elkötelezettsége, a magyarságért és az egyetemes kultúráért végzett tevékenysége, a transzilvanizmus általa kialakított gondolatköre. A kis kötetet Makovecz Imre ajánló sorai vezetik be, és Sas Péter Kós Károlyt méltató utószava, valamint a Kós Károlyról szóló legfontosabb irodalmat tartalmazó bibliográfiája egészíti ki.

R. T. O.

Nemeskürty István: Diák, írj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig. I–II.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 487, 491–963. l.

A kétkötetes irodalomtörténet jelentős, és bizonyos vonatkozásaiban a közelmúlt irodalomtudományában is egyedülálló egyéni vállalkozás. Előzményei természetesen vannak ennek az egyszemélyes műfajnak is, elég csak néhány – eltérő formájú, szándékú és színvonalú – példára utalni, Beöthy Zsoltra, Benedek Marcellra, Féjára, vagy a legnagyobbra, Szerb Antalra.

Fejlődésregény a könyv műfaja, a következetesen és tudományos igénnyel végigvitt történetiség mellett az olvasói–írói szabadságnak, az oldottabb tárgyalási, kifejtési tónusnak egyéni arányából épülnek a fejezetek. Könyve célját a szerző egy Szerb Antaltól vett idézettel és megvilágítja: „De őszintén megvallva, mintaképei nem a csodált német tudósok, akik az irodalomtörténetet irodalomtudománnyá fejlesztették, hanem inkább a régi humanisták áhítatos pletykálkodásukkal és az ancien règimebeli filozófusok, akik marquis-nők számára értekeztek a csillagos égbolt titkairól. Emberien élő, emberien átélt, humánus stílus által szeretné a magyar irodalmat emberi szívekhez közel hozni..." A cél megvalósításának eszköze az elbeszélő tónus is, s az a kivételes adottsága, mely az előddel, Szerb Antallal rokonítja: élménymegosztó ereje. Visszahelyezi jogaiba a tetszést, s megengedi magának is, a többszöri olvasás-újraolvasás után is, a rácsodálkozást. Mindezen erényei mögött igen jelentős filológiai teljesítmény, kutatómunka is áll. A legszembetűnőbben ez a 20. századi résznél mutatkozik meg, mert itt minden korábbi fejezetnél erőteljesebbek az újságcikkek, korabeli publicisztika és tudományos munkák, naplók alapján felrajzolt történeti háttér, szövet, kortabló. A régi magyar irodalom történetére – csaknem ezer évre – az első kötet kétharmada jutott. Biztos forrás- és anyagkezelés jellemzi, bő idézetsorral alátámasztva, amennyit a tárgy és az olvasót szem előtt tartó hozzáférhetőség szempontja kíván. A felvilágosodás- és reformkori anyag zárja az első kötetet, de ez a periódus már átszeli azok pályáját – például Vörösmartyét is – akik az önkényuralom alatt is éltek, alkottak. Az Adyval induló e századot felölelő fejezetsor ismét kétharmadnyi kötetterjedelemhez jut. Itt válik egyértelművé, hogy Nemeskürty a költészetnél, drámánál jobban vonzódik a prózához, annak minden műfajához. Költőkről szűkszavúan, s nem

is mindig arányosan szól, s kevéssé érdeklik az irodalmi jelenségek poétikai, filozófiai komponensei is. A fejezet minden bizonnyal kiemelkedő hozadéka az „újrafelfedezés". Békássy Ferenc, Karácsony Benő, Bánffy Miklós neve és munkái talán épp e könyv segítségével – és könyvkiadásunk hasonló tendenciája révén – válhat eleven erővé. De ízlése nem berzenkedik akkor sem, ha az egykori – ma úgymond „lektűrszerzők" – könyveit kell számbavenni. A részértékeket ezekben is felmutatja, értelmezi. Hiányérzetünk viszont marad e rész olvastán. Nem jut tér, idő olyan kiemelkedő íróknak, költőknek, akiknek pályája már a két világháború közötti időszakban elindult, de csak 1945 után teljesedett ki. Hiányzik például Szentkuthy és Vas István, akiknek e korszakbeli jelenléte és munkássága kiiktathatlan tényezője a század irodalmának.

Van a 20. századi fejezetnek egy érdekes, a szerkezetnek alárendelt, de igen lényeges problématörténeti nyomvonala. A magyar irodalom tragikus, máig is ható örökségéről, az ún. népi–urbánus megosztottságról, illetve az ezzel az ellentétpárral jelölhető mélyebb problémákról van szó. A nacionalizmus drámáiról és tragédiáiról. Az indulatokat objektiválva azt a folyamatot kísérli meg dokumentálni, ahogyan a „magyar" – „nem magyar" osztályozás alapján az esztétikai megítélés is ellehetetlenült, ahogyan faji alapon leszűkülhetett a „magyar író" fogalma. Az olvasók korrekt támpontokat kapnak a továbbgondoláshoz.

A kötet 1945-tel ér véget. A szerző indoklása szerint azért ekkor, mert neki, aki ekkor volt húsz esztendős, körülbelül ekkor ért véget a történelem, s ezt követően már cselekvő résztvevője s ennek arányában részrehajló szereplője is az irodalom eseményeinek. A szubjektív periodizálást objektív szempontok is alátámasztják, mert 1945 politikatörténetileg és irodalomtörténetileg is korszakhatár.

A *Diák, írj magyar éneket* egyéni megközelítésű, személyes hangú, olvasásra ösztönző könyv. Közművelődési hozadéka minden bizonnyal kiemelkedő.

Széchenyi Ágnes

Anton N. Nyerges: Arpad Toth: Song of the Drywood.
Richmond, Kentucky, 1983. 128 l.

Magyar költőket bemutató sorozatának 1983-ban megjelent kötetében a szerző Tóth Árpád pályaképét vázolja fel; a cím – A szárazfa dala – utalás a Hegyi beszédek felé című versre. A bevezetésben Tóth Árpád költészetét a metafizikus költészettől a szimbolizmuson át a minimális/imagista stílushoz való eljutásként összegezi: ennek az ívnek záróköveként emeli ki a Jó éjszakát című verset. Anton N. Nyerges a költő életútját három szakaszra bontva ismerteti: Korai évek – Középút (1913–1922) – Szárazfa.

A kötet több mint félszáz Tóth Árpád-verset tartalmaz Anton N. Nyerges saját fordításában, s dokumentumként közli a költő néhány levelét Hatvany Lajoshoz, Nagy Zoltánhoz, Bródy Pálhoz és Mikes Lajoshoz.

K. J.

Nyugati magyar szépprózа antológiája, 1982.
Válogatta és szerkesztette: Ferdinandy György. Az életrajzi és könyvészeti jegyzeteket összeállította: Szépfalusi István. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása. Bern, 1983. 359 l.

Pár esztendeje, amikor a Nyugaton élő, magyar nyelven író költők munkáiból jelent meg válogatás, még felmutathattuk az idehaza összeállított *Vándoréneket*. Most azonban, amikor az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem sorozatának második könyvét a kezünkbe vesszük, már korántsem lehetünk ilyen magabiztosak. A várt magyarországi összeállításnak egyelőre se híre, se hamva. A Bernben kiadott antológia „hátsó fülén" pedig már a harmadik válogatást hirdetik, a Nyugaton írott magyar eszszék gyűjteményét. *„Antológiánk (...) a szó szoros értelmében úttörő vállalkozás. Hihetetlen, de igaz: szépprózánk első antológiáját tartja a kezében az olvasó"* – írja a seregszemle darabjainak válogatója, a szerkesztő *Ferdinandy György*.

Szempontjai, melyek a szelektálásának irányát meghatározták, jól körülírhatók. A szépprózaírókat válogatta bele gyűjteményébe, a magyarul írókat, a magukat magyarnak valló alkotókat. Az előző szempont miatt maradt ki például Albert Pál, a kritikus és esszéista, az utóbbi szempont magyarázhatja Koestler Artur, Hans Habe és többek távolmaradását.

Márai Sándor ezt a vállalkozást sem tekintette magáénak. A névsor azonban parádés, a válogatás Ferdinandy jó ízlését, biztos tájékozódását dicséri. Jelen vannak – természetesen – a nyugati magyar irodalom nagy öregjei, sokműfajú vezéregyéniségei: Cs. Szabó László és Határ Győző. Víz és tűz, játszhatnánk a banális szólással, melyeket azért egyetlen fontos mozzanat összetart: a minőség.

A magyarországi olvasók számára ismerős és ismeretlen nevek sorakoznak utánuk: Tardos Tibor, Sztáray Zoltán, Domahidy András és Domahidy Miklós, Halász Péter, Vásárhelyi Vera, Monoszlóy Dezső, Györgyei Ferenc. Prózát író költők is helyet kaptak, Lőkkös Antal, András Sándor csakúgy, mint az elsősorban irodalomtörténészként ismert Czigány Lóránt, a kritikusként induló és tevékenykedő Perneczky Géza.

A Magyar Műhely szerkesztő-szerzői, akik a költői antológiában – érthetetlen okok miatt – nem kaptak helyet, jelen vannak műveikkel. Nagy Pál, Bujdosó Alpár és Papp Tibor itt közölt néhány munkája, szövegkezelése mindenesetre erősen elüt a válogatás uralkodó tendenciáitól. Karátson Endre, Zalán Magda, Halász György, Sárközy Mátyás, Hendi Péter és Csillag Ádám beválasztott szövegei szintén a jelentősebbek közé tartoznak.

Összességében a könyvet a sokszínűség, az érdekesség és a változó színvonal jellemzi. Feltűnő, hogy egyetlen negyven éven aluli szerzője van e válogatottnak. Nincs itt mindenki jelen, de Ferdinandy György szándéka – aki, lévén maga is író, szintén képviselteti magát a szerzők között – megvalósul. A nyugati magyar próza helyzetéről, irányairól, erőviszonyairól megbízható, használható hű képet kapunk.

A kötet végére illesztett életrajzi és könyvészeti jegyzeteket Szépfalusi István állította össze, a tőle megszokott körültekintéssel és igényességgel.

Zalán Tibor

Orosz írók magyar szemmel. I.
Szerkesztette: D. Zöldhelyi Zsuzsa. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 595 l.

Az *Orosz írók magyar szemmel* című szöveggyűjtemény az első irodalomtörténeti igénnyel rendszerezett dokumentumgyűjtemény az orosz irodalom magyarországi fogadtatásáról, a kezdetektől 1919-ig. Mint a szerkesztő, D. Zöldhelyi Zsuzsa bevezetőjében olvashatjuk, a kötet anyaggyűjtési munkálataiban az ELTE Bölcsészettudományi Kara „Magyar–orosz irodalmi kapcsolatok" szakszemináriumának hallgatói vettek részt, sőt a kötet összeállítói is a szerkesztőn kívül e szakszeminárium volt hallgatói: Bergné Török Éva, Dukkon Ágnes és Légrádi Viktor. Tehát a szó legnemesebb értelmében vett kollektív munkáról van szó; tanár és diákjai alkotó együttműködéséről. A kötet előzménye a hasonló című egyetemi jegyzet volt.

A könyv szerkezeti felosztása logikus, s a szerkesztő, D. Zöldhelyi Zsuzsa színvonalas bevezető tanulmányokkal kezdi az egyes korszakok bemutatását. A korszakolás a befogadó magyar irodalom periódusai szerint történik. Az első korszak a kezdetektől az 1840-es évek végéig tart. Az első hírek az orosz irodalomról a „Hasznos Mulatságok"-ban jelentek meg 1822-ben és 1825-ben. A közvetítő nyelv a német és francia volt. Az orosz művek első magyar fordításai szintén a német és francia közvetítő szöveg segítségével jöttek létre az 1830-as években. E korszak dokumentumai közül a legérdekesebb Toldy Ferenc tanulmánya, amely *A moszka literatura jelen állapota* címmel jelent meg 1834-ben, a Tudománytár 4. kötetében. Toldy az orosz irodalom értékelése kapcsán felhívja a figyelmet a magyar kultúra akkori legaktuálisabb problémájára, a nemzeti nyelvű és érzelmű magyar irodalom kialakításának szükségességére. „Tehát a moszka sincsen még túl a költészet korán, mely minden literatúrának elseje. Mutatja ez is, miképp a tudományok ott, hol a honnyelv nem divatoz az intézetekben, a nemzet kebelében nem keletkezhetnek. Ez oka a mi hátramaradásunknak is." A közölt dokumentumokban végig megfigyelhető a párhuzamok keresése az orosz és magyar irodalom között. Az orosz irodalmat befogadó és arra érzékenyen reagáló írók hasonlóságot éreznek a XIX. századi Oroszország és Magyarország társadalmi viszonyai és lehetőségei között, és az „egzotikum" keresésén kívül időben egyre inkább előre haladva, mind reálisabb képet alkotnak maguknak nemcsak az orosz irodalomról, de az orosz társadalomról is.

A következő korszak dokumentumai az 1849–1867-ig tartó periódust mutatják be. Ez a korszak különösen fontos mind a magyar, mind az orosz irodalom szempontjából. Az 1850-es, 60-as években az orosz írók világhírre tesznek szert, s ennek következtében növekvő érdeklődés kíséri az orosz irodalmat Magyarországon is. Ekkoriban az orosz irodalom iránti érdeklődésnek két gócpontja alakul ki irodalmi életünkben: Arany János és köre, az ún. népies-nemzeti iskola és Zilahy Károly köre. Arany Jánost és követőit elsősorban a versesregény foglalkoztatja az orosz irodalomban, mivel a nemzeti eposz rekonstruálásának problémájában minta lehet az orosz „romantikai vegyületben modernizált eposz". A magyar olvasó ebben az időszakban ismerkedik meg Turgenyev regényeivel, s megszületik az *Igor ének* első magyar kiadása, sőt megjelenik 1866-ban az első magyarországi orosz könyvsiker: Bérczy Károly *Anyegin*-fordítása. Zilahy köréből ki kell emelni az orosz irodalom két igazán lelkes népszerűsítőjének,

Reviczky Szevérnek és Riedl Szendének a nevét. Ebben a korszakban jelenik meg az első híradás az orosz forradalmi mozgalomról a magyar sajtóban: lefordítják Herzen „Kolokol"-jának egyik cikkét, „Forradalmi párt Oroszországban" címmel.

Az 1868–1905-ig tartó periódusban már jelentős fordító egyéniségeket, s filológiailag pontos tanulmányokat találunk az orosz irodalomról. Turgenyev e korszak legnépszerűbb orosz írója Magyarországon, még az író életében lefordították összes regényét magyar nyelvre. Tolsztojt bár fordítják, de mintha nagyobb lenne az érdeklődés eszméi, mint szépirodalmi tevékenysége iránt. Reviczky Gyula a *Háború és békéről* írva, Tolsztojt az orosz írók között a második helyre teszi Turgenyev után. Dosztojevszkijt ebben az időszakban még nem kellőképpen ismerik Magyarországon, népszerűsége az 1910-es, 20-as években kezdődik. Ebben a periódusban ismerkedik meg a magyar olvasó Csehov, Gorkij és Leonyid Andrejev munkásságával is. Különösen érdekes a válogatásból két tanulmány: Palágyi Menyhért Lermontov „Démon"-járól írott cikke és Szini Gyula Csehov-tanulmánya. Palágyi 1896-os munkája a Lermontov-poéma és Byron: Manfréd című műve tipológiai hasonlóságait elemzi filológiai alapossággal. Szini Gyula 1904-es Csehov-tanulmányában a mai szakirodalom közkeletű alapmegállapításait előlegezi a *Három nővér* elemzése kapcsán.

Az utolsó rész az 1906–1919 közötti évek válogatott dokumentumaival ismerteti meg az olvasót. Az Oroszország iránti érdeklődés a forradalmi mozgalmak kapcsán a magyar társadalom meghatározott köreiben egyre intenzívebbé válik. A felfokozott szociális érzékenységű írók, költők, így pl. Ady Endre is, mély szimpátiával nyilatkoznak az orosz irodalom egyes alkotásairól. A munkásmozgalom és a baloldali írók körében Makszim Gorkij a legnépszerűbb, műveit sorra fordítják, sőt személyes sorsa iránt is felfokozott az érdeklődés. Napvilágot lát több komoly munka a klasszikus orosz irodalomról. Elsősorban Alexander Bernát 1910-es Tolsztoj-tanulmányát emelnénk ki. A századelő értékválságát filozófiai szinten elemezve, a kultúra problémájából kiindulva a következő korrelációba helyezi el Tolsztojt az európai gondolkodás történetében: „A tizenkilencedik században három nagy új értékelője élt az emberi értékeknek: Schopenhauer, Nietzsche, Tolsztoj." E részben találjuk a Tanácsköztársaság idejének orosz irodalommal kapcsolatos dokumentumait is. A periódus szövegei között szerepel két tárcanovella: Krúdy Gyula: *Emlék Nagyezsda Szergejevnáról* és Balázs Béla: *Utazás az orosz határ felé* című alkotása. Mindkettő nemcsak határozott művészi értékkel bír, hanem érdekes emberi dokumentumot is képvisel. A két orosz nő – egyrészt Nagyezsda Szergejevna, a megtestesült természetesség és jóság, aki egyaránt szeretettel és együttérzéssel ápolja az I. világháborúban megsebesült orosz és magyar katonákat, másrészt ellenpólusa Darja, a Balázs-novella fő alakja, az egzotikus szépség, aki angyali nyugalommal ekrazitot szállít át a határon – sokáig emlékezetünkben marad.

A kötet függelékében naplórészletek és levelek találhatók: a Herzen–Pulszky Ferenc-levelezésből válogatás, Szabó Endre levelei Csehovhoz, Tolsztojhoz, Olga Csjuminához, Korolenkohoz, Pantyelejevhez és Batthyány Ervin levelei Heller Farkashoz. A kötetet névmutató és válogatott bibliográfia egészíti ki.

Szőke Katalin

A Parnasszus ölében. Endre Károly avagy egy életmű megközelítése.
Összeállította: Pongrácz P. Mária. Facla Könyvkiadó, Temesvár, 1983. 196 l.

A temesvári Endre Károly (1893) költészete a romániai magyar irodalomban a kevésbé ismert életművek közé tartozik; hat évtizedes munkásságát az antikvitás klaszszikus szépségeszményének követése és humanizmusa, a Nyugat lírájának formakultúrája jellemzi. Pályáján számottevő hangváltás nem következett be. Legelső versei a Temesvári Hírlapban jelentek meg 1910-ben, majd felfedezte őt Kosztolányi, s közölte az Esztendő és a Nyugat is. Verseskönyve először az Athenaeumnál jelent meg 1922-ben *Az ember, aki járva jár* címmel, miután megjárta az olasz frontot. A két háború közötti időben a temesvári kereskedelmi élet egyik ismert tisztviselőjeként működött a kamarában, részt vett az Ébredj és a Szemle c. folyóiratok megalapításában és szerkesztésében. Kapcsolatot tartott Tóth Árpáddal, Osváttal, Heltaival, s kezdettől tagja volt az Erdélyi Helikonnak is, majd a népfront éveiben a Korunk köréhez csatlakozott. Legjelentősebb műve a *Görzi elégiák* c., disztichonban írott háborúellenes lírai regénye, amely az ötvenes évek második felében keletkezett, még az első világháború élményeinek hatására.

A költő 90. születésnapját köszöntő kiadvány olyan antológia, amely zavaró minőségi-műfaji eklektikussága ellenére az eddigi leghasznosabb forrás Endre költői világáról. A kötetet az összeállító előszava és egy szerzői estről szóló beszámolója vezeti be, amelyet egy napilapból való születésnapi interjú követ a költő gyermekkoráról, a régi Temesvár világáról. Fontosabb ennél a Görzi elégiákról folytatott beszélgetésnek és Endre hosszabb önéletrajzi vallomástöredékeinek a szövege; a kötet gondozója is ennek alapján rajzolja meg a biografikus portrét. A fejezetet a korai versekből, a Fajankó c. szatirikus lapban (Temesvár, 1924–25) megjelent darabokból való összeállítás követi, egy, a Kereskedők Lapjából való cikkel együtt, amely a civil foglalkozásról hoz hírt. Útinaplóinak részletei és a temesvári Arany János Társaság munkáját idéző jegyzete után a készülő mű, a Szonettek Michelagniolóról c. sorozat mutatványai állnak s a dokumentáció szempontjából fontos Kortársak vallomásai c. fejezet, amelyben *Franyó Zoltán, Franz Liebhard, Méliusz József, Majtényi Erik* és *Bodor Pál* méltatásai sorakoznak; közöttük a legteljesebb portrét Méliusz 1957-ben írott tanulmánya rajzolja fel. Kevésbé fontos az 1922 és 1982 közötti kritikákból, méltatásokból egybeszerkesztett szemelvényes anyag, ugyanakkor jó szolgálatot tesz a kutatásnak az életrajzi összefoglaló, a fontosabb versek, cikkek és tanulmányok bibliográfiája Endre köteteinek és munkásságáról szóló jelentősebb irodalomnak a jegyzékével együtt. Az antológiát 16 lapnyi fényképes dokumentáció zárja.

Csapody Miklós

Pázmány Péter. Válogatás műveiből.
A bevezető tanulmányt írta: Őry Miklós és Szabó Ferenc. Az írásokat válogatták: Őry Miklós, Szabó Ferenc és Vass Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1983. I–III. 401, 378, 383 l.

„Egyfajta Pázmány-reneszánsz van tehát kibontakozóban" – olvashatjuk Őry Miklós summázó megállapítását a háromkötetes válogatáshoz írt előszavában. Így van ez – elég, ha az utóbbi másfél évtizedben megjelent számos Pázmány-tanulmányon kívül csak a részmonográfiákra és a szövegkiadásokra gondolunk (Bitskey István, Őry Miklós, Tarnóc Márton munkái).

A Szent István Társulat által megjelentetett kiadvány értékét jelentősen megnöveli az, hogy nemcsak Pázmány-szövegeket tesz ismét hozzáférhetővé, de függelékkel ellátott mintegy száz lapos kismonográfia-igényű bevezetésében a legújabb kutatások eredményeivel teljes és korszerű áttekintést ad Pázmány életművéről. A bevezető tanulmány különösen sokat profitált Őry korábbi Pázmány-tanulmányaiból, ezeknek miniatűr szintézise. A nemrég elhunyt klagenfurti magyar jezsuita fiatal kora óta rendszerező alapossággal haladt előre az életmű feldolgozásában. Pázmány születésétől az 1610-es évek közepéig, az érsekké való kinevezés idejéig jutott el, s csak halála akadályozhatta meg abban, hogy számos új felfedezését egy, a teljes Pázmány-életművet elemző monográfiában alkossa átfogó szintézissé. (E kiadvány megjelenését sem érhette már meg.) A kötet bevezetésén és *Időrendi táblázat*án is érződik a még befejezetlen nagy munka okozta bizonyos felemásság: különösen sok új adatot az 1616-ot megelőző évekről olvashatunk. Ezek azonban lényeges ponton egészítik ki Pázmányról való eddigi tudásunkat mind filológiai, mind irodalom- és eszmetörténeti szempontból. Az alábbiakban azokat az eredményeket foglaljuk össze, melyek kiegészítést jelentenek akár Fraknói Vilmos, akár Sík Sándor, akár az akadémiai irodalomtörténet megállapításaihoz képest.

Ezek szerint Pázmány nem 1585-ben, hanem 1583-ban lett a kolozsvári jezsuita kollégium növendéke; katolizálása minden bizonnyal 1584-re tehető; 1590-ben a lengyelországi Jaroszlávba került mintegy fél évre (ennek nyoma sem volt az Őry előtti szakirodalomban), Pázmány egy évet a római Angol Kollégiumban töltött, 1594–95-ben (ez magyarázza a löweni és az angol irány hatását a teológus Pázmányra); 1599–1600-ban a *Diatriba Theologica* című tézisgyűjteményen dolgozott, mely 1605-ben jelent meg nyomtatásban. Pontos adatokat kapunk továbbá Pázmány első magyarországi (felvidéki) tartózkodásáról (1600–1603) és jezsuita elöljáróival való sorozatos ellentéteiről, melyekről korábban kevés és bizonytalan adatunk volt. Nem kevésbé jelentősek azok a felfedezések, melyek Pázmány első grazi időszakában készített öt latin libellusáról, valamint teológiai előadásai egy részének mindeddig elveszettnek hitt, s az utóbbi években Őry által megtalált kéziratáról („a göttweigi kéziratról") adnak hírt. Meggyőző az az érvelés, amely szerint Pázmány elsőnek kidolgozott magyar nyelvű munkája nem a Magyari ellen írt *Felelet*, hanem a *Tíz bizonyság* volt. Igen értékesek és tartalmukban teljesen újat mondanak a *Kalauz*ra vonatkozó teológiai és filológiai elemzések, melyek tisztázzák a mű három kiadásának egymáshoz és az életmű többi részéhez való viszonyát.

A számos új adat előkerülését külföldi és magyarországi levéltárakban végzett

alapos kutatás tette lehetővé. A kéziratos források között azonban lehetetlen fel nem figyelnünk két, sok szempontból értékes, itthon őrzött latin műre, Dobokay Sándor *Memoriálé*jára (Országos Levéltár) és Dobronoki György naplójára (Egyetemi Könyvtár), melyek kiadását és feldolgozását nem lenne szabad tovább halogatni.

A válogatásról szólva mindenekelőtt meg kell említeni, hogy a kiadvány keresztmetszetet kíván nyújtani „Pázmány életművéből, pontosabban a teológiai és nyelvi szempontból ma is jelentős művekből". A válogatásban – néhány rövid szövegtől eltekintve – magyar nyelvű művek szerepelnek. Az I. kötetben Pázmány hét művének részleteit olvashatjuk (*Tíz bizonyság, Imádságos könyv, Keresztyéni felelet, Öt szép levél, Kalauz,* a Kempis-fordítás, *Az Sz. Irásrul és az Anyaszentegyházrul*). Teljes egészében szerepel itt a *Rövid tanúság* című munka, a nagyszombati egyetem alapítólevelének magyar fordítása (Sík Sándortól), 13 Pázmány-levél és két beszéd, melyek közül négy eredetileg latin szöveg először itt jelent meg magyar fordításban. A II. és III. kötet a prédikációkból ad bő válogatást. A válogatásról általánosságban megállapíthatjuk, hogy célját elérte, s a zavarbaejtően gazdag életmű feltétlenül értékálló részét emelte ki. Tükre ugyanakkor az általános hazai kiadói gyakorlatnak, mellyel kapcsolatban két súlyos probléma vetődik fel.

Pázmány életműve mintegy felerészben magyar s felerészben latin nyelvű. Érthető okokból évszázadokon keresztül mindig a magyar nyelvű művek jelentek meg újra. Mind Pázmány életművének műfaji sokfélesége, mind az európai kultúrába való ágyazottsága, mind a magyarországi filozófiatörténetben játszott kiemelkedő szerepe azt követeli meg, hogy a latin műveket mind nagyobb számban adjuk ki magyarul, vagyis fel kell fedezni végre a latinul író Pázmányt is. Pázmány több ezer oldalnyi latin filozófiai életművéből eddig mindössze néhány oldal jelent meg magyarul. Természetesen nemcsak a lefordítatlan filozófiai művekről, de egyéb, mindeddig „megbúvó" más latin munkájáról (pl. 1632-es római útinaplójáról, latin vitairatairól) is szó van. A másik fontos szempont a *teljes művek* közlése kellene, hogy legyen. Valamely mű ismeretéről csak az *egész* ismeretében adhatunk számot. Valamely részlet olvasója mindig bizonytalanságban marad: vajon helyes képet alkothat-e magának a teljes műről, melynek további részletei számára ismeretlenek maradtak. Ismétlem: a szóban forgó válogatás készítői a maguk elé tűzött célt jól valósították meg, kérdés azonban, nem kellene-e eleve a válogatási alapelveken módosítani, hogy ugyanazok a művek (pl. az *Öt szép levél*) ne jelenjenek meg néhány év leforgása alatt többször is, míg más, szintén fontos írások a nagyközönség számára lényegében hozzáférhetetlenek, sőt egyre inkább az ismeretlenség homályába vesznek.

A szövegek kiadásakor a sajtó alá rendezők a századfordulón megjelent életműkiadást vették alapul. Az *Összes Művek* kötetei a századforduló hazai tudományosságának legjobb színvonalát képviselik mind a szövegkiadás, mind a magyarázatok tekintetében. Még Pázmány marginális jegyzeteit is megtartották, így ezek a jelen háromkötetes kiadvány számára is átmentődtek. (Kár, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó ugyancsak 1983-ban megjelent Pázmány-válogatásában ezek nem szerepelnek.) A helyesírás tekintetében a mai kiadás számára talán helyesebb lett volna annak a kiadói gyakorlatnak a követése, hogy a szövegeket vagy betűhíven közöljük (kritikai kiadás), vagy a mai helyesírás szerint, de a nyelvi régiségek megtartásával (ún. népszerű kiadás). A századfordulós kiadás szövegének mechanikus átvétele a helyesírás helyenként indo-

kolatlan és következetlen archaizmusainak átvételét is jelentette, így az eredmény se a kritikai, se a népszerű kiadás igényeinek nem felel meg. Talán helyesebb lett volna egy mai helyesírású szöveg produkálása, de az *eredeti* (Pázmány-korabeli) nyomtatványok betű szerinti figyelembevételével.

A II. kötet végén található függelék (*Imabeszédek Nagypéntek I. beszédéből*) az eddig lényegében nem kutatott és vizsgált magyar ritmikus és rímes próza történetéhez nyújt érdekes adalékokat. A III. kötetet betűrendes szótár zárja. A régies magyar kifejezéseknek itt nemcsak puszta értelmezését, magyarázatát találjuk meg, hanem helyenként más magyarázó irodalmi kontextusokat, idézeteket, analógiákat is. (Igen sokat Arany Jánostól.) Ez az eljárás eléggé ötletszerűnek látszik, ám az eredmény így is jól használható.

Hargittay Emil

Pázmány Péter művei.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Tarnóc Márton munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 1183 l. (Magyar Remekírók)

Tarnóc Márton válogatása arra törekszik, hogy a hatalmas és sokfelé ágazó Pázmány-életmű minden területét és jellegzetességét felvillantsa a szélesebb olvasóközönség előtt. Igen hasznos e törekvés, mert a köztudatban a barokk ellenreformátor képe él a legintenzívebben, s csak a legutóbbi évek irodalomtörténetírása próbálta – Magyarországon és külföldön egyaránt eredményesen – az egysíkú Pázmány-portrét kiteljesíteni.

E kötet a vitairatszerző mellett jelentős teret biztosít az elmélkedő, imádságszerző, teológiai rendszerező és prédikációíró számára is. A válogatás mindeközben a szépírói teljesítményre összpontosít: Pázmánynak a magyar próza és a magyar irodalmi nyelv fejlesztésében játszott szerepét, az életmű esztétikai értékeit igyekszik érzékeltetni és bemutatni, hangsúlyozva és elismerve, hogy a magyar próza atyja irodalmon kívüli célok érdekében próbálta szolgálatba állítani szinte minden sorát.

A gondosan válogatott – és végre igen terjedelmes – szövegek mellett Tarnóc Márton utószava is az írásművek által sugallt portré árnyalatait erősíti fel: azt a rendkívül komplex jelenséget teszi hozzáférhetőbbé, amit Pázmány és óriási munkássága jelentett. Az iskolaalapító, a politikus és egyházszervező, az ország dolgaival felelősen foglalkozó hazafi mellett a stiliszta bemutatása az utószó egyik legfőbb hozadéka: találó idézeteivel hatásosan irányítja a figyelmet a pázmányi próza jellegzetességeire és rejtett értékeire.

Az ezer oldalnál is terjedelmesebb szövegre vonatkozó jegyzetek, névmagyarázat, illetve Pázmány Péter életrajzi adatai teszik informatívvá és könnyen kezelhetővé a kötetet.

J. J.

Pécsváradi Gábor: Jeruzsálemi utazás.
Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Holl Béla. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 271 l. (Magyar ritkaságok)

Az egyik legkorábbi hazai latin nyelvű nyomtatott útleírás mintegy öt és fél évszázadot várakozott arra, hogy teljes szövege magyar fordításban az olvasó kezébe jusson. Holl Béláé az érdem, aki Pécsváradi Gábor obszerváns ferences 1514–1517 közötti szentföldi itineráriumát tudós precizitással és élményszerű irodalmisággal magyarította, hosszú időkre filológiailag is érvényes szöveget teremtve.

A Szentföld első hazai leírója részint a ferenceseknél közkézen forgó hasonló jellegű kiadványokat követte beszámolójában, de a történeti-egyházi forrásokon átsüt a személyes élmény hevülete, a saját tapasztalat hitelesítő ereje. Pécsváradi az ott töltött három év alatt maga is bejárta a kegyhelyek szinte mindegyikét, lemérve a távolságokat, látva-tapintva az épületeket, ereklyéket és egyéb emlékeket. Könyve azok számára készült, akik maguk sohasem juthattak el a bibliai helyszínekre, illetve vezetőül szánta azoknak, akik ellátogathattak oda. Így műve műfaji előzménye a másik ferences útleíró, Kiss István 18. századi Szentföld-leírásának.

Holl Béla *Pécsváradi Gábor és műve* című alapos bevezető tanulmányában új életrajzi adatokat is feltárva elhelyezi a szerzőt a korában, illetve a művet egy műfajtörténeti vizsgálódás során az útinapló-irodalom vonulatában. Előszava rendkívül hasznos útmutatónak bizonyul egyben magához a szöveghez is, csakúgy, mint a különös gonddal és hozzáértéssel összeállított, a bonyolult és gyakran rejtett bibliai utalásokat is feltáró, szövegmagyarázó tárgyi jegyzetek, illetve a névmagyarázatok.

J. J.

Péter László: Annák, szerelmek. Nőalakok Juhász Gyula költészetében.
Szeged, 1983. 178 l. (Somogyi Könyvtár kiadványai 27.)

Értékes, fontos részletmunkával gyarapodott a Juhász Gyula-kutatás. Péter László, a költő életművének kitűnő ismerője, ezúttal a századvég életérzése egyik legfontosabb jellemzőjének, a szerelemnek megvalósulását elemzi Juhász munkásságában. Meglátása szerint „égi" és „földi" szerelem volt ez egyszerre, hátterében felsejlik Baudelaire ösztönzése, mely előbb csak sztereotíp minta volt a költő számára, utóbb azonban – részben alkata, adottságai miatt – szerepévé élte. „Mit jelentett a nő Juhász Gyula életében? – veti fel a kérdést a szerző műve befejező, összegző fejezetében – ... egyértelmű a válaszunk: álomvilágot." Ez az álomvilág, „a fantázia édes betegsége" azonban kapcsolatba hozható valódi, hús-vér nőalakokkal, akik közül az irodalmi köztudat elsősorban az Anna-versek ösztönzőjét, Sárvári Annát tartja számon, Péter László azonban további nevekkel gazdagítja a szerény „regisztert": felkutatja az ifjúkori zsengék ösztönzőit éppen úgy, mint az érett Juhász Gyula szerelmi lírájának ihletőit, Júliát, Herminát és a többi kedves nőalakot.

A részletes, a kérdéskör szempontjából fontos verseket is tartalmazó Mutató mellett hét fejezetet tartalmazó könyvecskéből nemcsak Juhász Gyula szerelmi költésze-

ténak tragikusra sikerült képét ismerhetjük meg, hanem életére, ihletésének természetére vonatkozóan is fontos, új adatokat tudhatunk meg. Péter László joggal cáfolja azt a vélekedést – melynek forrása Móra Ferenc egyik megnyilatkozása –, hogy Juhász Gyula tragikus sorsának szerelmi kudarcai voltak az okozói, inkább arra irányítja figyelmünket, hogy milyen szerepe volt alkatának abban, hogy a szerelem sosem teljesedhetett be életében. A részletes adatolás mellett elsősorban a versek vallomására támaszkodik, s így élet és mű szerves összefonódásából bontja ki izgalmas, tanulságos témáját.

R. L.

Péter László: Kilenc írás Juhász Gyuláról.
Megyei Könyvtár, Békéscsaba, 1983. 84 l.

A békéscsabai Megyei Könyvtár unikumokat ígérő, könyvárusi forgalomba nem kerülő, számozott kiadványai közül most Péter László – Juhász Gyula-kutató – tanulmánykötete látott napvilágot. Nevéhez a Juhász Gyula kritikai kiadáson kívül számos vers, prózai mű és egyéb szövegkiadás, nem utolsó sorban a költővel kapcsolatos tanulmányok fűződnek. A kilenc írás Péter László harmincéves kutatómunkájának eredményeiből válogat. Mindegyik tanulmány másodközlés, javarészük a Délmagyarországban jelent meg.

Két írás *A szabad jövő lovagja* és a *Virágos barikádon* című versek elemzése, egy pedig a Tápai-ciklussal foglalkozik. A Juhász Gyula prózáját ismertető írás – az 1958-ban kiadott *Örökség* című kötet bevezetője – prózai műfajonként elemzi a költő stílusát, mutatja ki a gondolkodását befolyásoló személyek hatását, valamint ismerteti a művek keletkezési körülményeit. Rendkívül érdekes – a *Jelentéstan és stilisztika* című kötetben 1974-ben megjelent – a Névtelen cikkeinek felismeréséről szóló írás. Juhász Gyula saját bevallása szerint csak vezércikket közel ötezret írt, és a zömét névtelenül. Nehezíti az azonosítást Móra Ferenc stílusban hasonló, szintén névtelen cikkeinek tömege. Betekintést nyerhetünk a stíluselemzésen alapuló vizsgálatokba és azok eredményeibe.

A többi írás egy-egy epizódot, eseményt dolgoz fel a költő életéből. Végigkíséri betegségtudata kialakulását és elemzi annak következményeit. Egy másik tanulmány a pályakezdő Juhász Gyula szerkesztőségekkel folytatott levelezését teszi nyilvánossá.

V. K.

Péter László: Szegedi örökség.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 562 l.

Péter László, a Szegeden élő irodalomtörténész, etnográfus és kultúrhistórikus tanulmánykötete (cikkgyűjteménye?) a 800 éves várost is köszönti. Vallomása programot jelöl: „Mióta nevem írásom alatt nyomtatásban megjelent, szinte minden betűm

Szeged ügyét szolgálta." A harminc év írásaiból összeállított kötet tehát egy szerelem bizonyítéka: filológiailag megalapozott, érdekesen megírt – többnyire az újságműfajhoz (tárcához) igazodó – cikkek, emlékezések, arcképek, „kiigazítások", beszámolók, „kultúrtudósítások" gyűjteménye. Jóllehet az őket előhívó alkalmak s az eredeti megjelenés helyei (Délmagyarország, Csongrád megyei Hírlap, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Tiszatáj, Kortárs, Élet és Irodalom, Ethnográfia, Kiskunság, Vásárhelyi tanulmányok stb.) különbözők, a kötetben egymás mellé sorolt írások nagyon is egyívásúak. Nem látszik az alkalmi jelleg, a nekikészülődés, csak a megfogalmazás, a pontosítás, a közlés – tanítás? – heve érződik rajtuk: a kultúrhistóriai, várostörténeti – irodalomtörténeti, művészettörténeti stb. érdekességeket helytörténetté (is) avató – szándék; a már tudotthoz csak mindig egy picit, ám fontosat hozzá tevő jobbító alázata.

Péter László tehát nemcsak irodalomtörténetet ír, szeretett városának éppúgy szereplője egy vár vagy torony, mint a falukutató vagy valamely eltűnt régi utca; egy szólásmondásnak (*Möglépett, mint Dugonics*) éppúgy lehetett élete, mint *A Vaskapu szegedi hősének* vagy a város köveit megmentő Kováts Istvánnak.

A legkisebb terjedelmű glossza is élőnek tüntet föl mindent: lélegzik a táj, föltámad egy eddig homályban volt kapcsolat; legyen valaki *A Párizsi Kommün szegedi krónikása* vagy a híres alsóvárosi kovácsmester, Csonka Vince fia, érdemlegeset tett avval, hogy működése Szegedhez kötődött. Az ilyen életmű, még ha kisebb is, megőrzésre méltó, s mert van aki akarja!, meg is őriztetik.

Péter László irodalomtörténeti jellegű kalandozásai pedig azért érdekesek, mert mindenik közleményben ott az újság, legyen szó a kevésbé ismert Móra fivérről *(Móra István centenáriuma)*, az Ivo Andrićnál tett látogatásról *(Utak és hidak)*, netán az újságíró Tömörkényről vagy Móricz *Barbárok*jának motívumairól s a Rózsa Sándor nyelvéről. A tanulmányírónak – talán mert egyben tudós monográfiák szerzője is – mindig van közlendője Móra Ferencről *(Móra műhelyéből, Antisematikus arcképvázlat Móra Ferencről)*, s legkivált Juhász Gyuláról, s halhatatlan életművükről. Sík Sándor emlékét éppúgy megőrzi, s a hagyomány részévé avatja, mint Bálint Sándorét vagy „az utolsó magyar polihisztor"-ét, Mészöly Gedeonét. Ezekben a cikkekben nagy szerepet játszik a személyes emlék, s hogy irodalomtörténeti forrásként is használhatók, az elsősorban a pályaképet, emlékezést hitelesítő dokumentumoknak köszönhető. A kötet egyes írásaiban számos, a szerzőhöz intézett levelet, levélrészletet olvashatunk Veres Pétertől, Németh Lászlótól, Buday Györgytől, Moholy Nagy Lászlótól, s az egyes közleményeket dokumentumértékű fotók (facsimilék stb.) is hitelesítik, illetve színesítik. A névmutató ugyancsak segít azoknak, akik Szeged múltjában, jelenében búvárkodni akarnak.

Szakolczay Lajos

Péterfy Jenő válogatott művei.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Sőtér István munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 1008 l. (Magyar Remekírók)

Igen gazdag, az életmű minden jellemzőjére kiterjedő válogatása ez a kitűnő, tragikus sorsú esszéíró munkásságának. Péterfy, az esszéíró, a Nyugat közvetlen előzmé-

nye volt kivételes műveltségével, kultúrájával és stílusának áttetsző világosságával. A Nyugat-mozgalmat készítette elő azzal is, hogy magától értetődő természetességgel helyezkedett bele a kortársi világirodalomba, s annak egyik akkor legjellemzőbb gondolkodástörténeti elemét, a pozitivizmust tette munkássága vezérelvévé. Jelentőségéhez mérten eddig aránylag ritkán jelentek meg művei. Összegyűjtött munkáit a század legelején rendezte sajtó alá barátja, Angyal Dávid, akinek Péterfy életére és tragikus sorsára vonatkozóan is forrásértékű adatok közlését köszönhetjük, majd Vajthó László és tanítványai jóvoltából jelentek meg kisebb bírálatai a Magyar Irodalmi Ritkaságok köteteiben. Újrafelfedezését Németh G. Bélának köszönhetjük, az ő gondozásában jelentek meg Péterfy válogatott művei 1962-ben, s a kötethez fűzött nagyszabású tanulmányában a múlt századi gondolkodástörténetnek már azt a gazdag szempontú elemzését adta, melyet további munkáiban fejlesztett korszaktörténetté. Mellette Zimándi P. István kiváló könyve (*Péterfy Jenő élete és kora*, Akadémiai Kiadó, 1972.) jelezte a Péterfy életműve iránt növekvő érdeklődést. (Zimándi műve az életmű teljesnek mondható bibliográfiáját tartalmazza. Meg kell jegyeznünk, hogy életírásának teljesebb, a megjelentnek majdnem háromszoros terjedelmű változata, mely további értékes adalékok forrása lehetne, jelenleg ismeretlen helyen van.)

Jelen válogatás nem időrendben tagolja Péterfy Jenő életművét, hanem témák szerint. A kötet élén Tragikum és tragédia címmel azokból a dolgozataiból olvashatunk bő és találó válogatást, melyekből tragikum-felfogását épp úgy megismerhetjük, mint bölcseleti tájékozódását. Számára az volt a legfontosabb, hogy a tragikum a sors és a hősök helyzetének összeütközéséből valósuljon meg, elutasított hát minden véletlenszerűt, szemben állt azzal az ideállal is, mely a végzetet tartja a műalkotás kormányzó elvének. Felfogására erősen hatott a német klasszikus esztétika, ő is a költészet egyik megnyilvánulási formájának vélte a drámát, a drámaírót pedig költőnek. Ez a tragikum-felfogás hatotta át Eötvösről és Kemény Zsigmondról írt remek esszéit is (jelen válogatásban ezek Irodalmi tanulmányok címszóval szerepelnek). Amikor korszakának legnagyobb és legjelentősebb regényíróiról értekezett, bennük különféle magatartástípusok megnyilatkozásait elemezte. Mércéje a nyugati polgári regény volt, azzal összehasonlítva vélte érzékelni a kor magyar regényének elmaradását. Ennek okát abban látta, hogy regényíróink nem fordítanak elég gondot a hiteles valóságábrázolásra. Ez a valóság azonban nem az eseményekben, a társadalmi–történelmi helyzetben adott, hanem a hősök lelki életének síkján. Jó érzékkel ismerte föl a szükségszerűen megmutatkozó, azt keresztező véletlen szerepét, ugyanakkor mintha nem hallotta volna ki Kemény Zsigmond regényeiből azt a drámai konfliktust, melynek megvalósítását oly nyomatékosan sürgette–várta. Kemény-tanulmánya mindemellett a beleélés és a lélektani érzékenység mindmáig nem homályosuló iskolapéldája.

Péterfy életművének egyik alapeszméje a művészet felelősségének hangoztatása. Szemben állt a kor divatos pesszimizmusával, a schopenhaueri gondolattal, s elutasította Nietzsche dekadenciáját is. A teljesség igézetében, a szellemtörténet iránt sem érzéketlenül dolgozta bele magát a görög szellemiség történetébe, amelyről kivételesen szép, utókora stílusát és világszemléletét is megtermékenyítő tanulmányokat írt (Görög irodalom és filozófia). Ugyanakkor ő maga úgy érezte, ezekben a tanulmányokban nem sikerült megfogalmaznia világképét, s nem tudta bennük megragadni azt az új szemléleti formát, mely felé törekedett, de amelyet elérni már nem tudott.

Kulcskérdése Péterfy életművének Taine-hez való viszonya. Jelen válogatásban mindhárom Taine-tanulmánya szerepel, amelyeknek vezéreszméje, hogy „a történetre a szigorú természettudományi módszert alkalmazni majdnem olyan képtelen gondolat, mint a művészetben a mechanika törvényeit keresni". Abban a kérdésben, hogyan viszonyul egymáshoz az egyéni és a történeti lét, miképp találhatja meg helyét a független szubjektum a történelem menetében, inkább Rankénál kereste az érvényes választ, amikor a történelemelemzés és -értelemzés szükséges voltára irányította a figyelmet, jóllehet ezeket a kor történetbölcselete meghaladott álláspontokként értelmezte.

Érdekes az a mód, ahogyan Péterfy állást foglalt a kortársi magyar irodalom törekvéseivel kapcsolatban. Az a szigor és emelkedettség, mely egész munkásságát jellemezte, ilyen tárgyú írásaiban is uralkodó elem (jellemzőek például Mikszáthtal kapcsolatos állásfoglalásai). Annál olvadékonyabban s nagyobb beleéléssel adott hírt korának zenei és képzőművészeti eseményeiről. Mai szemmel is kivételesen fontosnak minősülnek zenei írásai, ezekben ugyanis iskolát teremtett, hiszen úgy közelített e művészeti ághoz, hogy szakszerű volt, ugyanakkor azonban a különféle művészeti kifejezésformák szintézisének eszményét valósította meg, s így a zene ügyét közüggyé tudta tenni. Ebben a vonatkozásban a Nyugat legjelentékenyebb zenei íróinak, Csáth Gézának, Tóth Aladárnak és Szabolcsi Bencének volt előfutára.

A gazdag anyagú kötet a magyar gondolkodás- és kritikatörténet egyik legnagyobb alakjának méltó emléket állít. Az olvasót kitűnő név- és szómagyarázatok segítik az eligazodásban.

Rónay László

Petőfi Sándor összes költeményei (1844. január–augusztus).
Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte: Kiss József, Ratzky Rita, Szabó G. Zoltán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 451 l. (Petőfi Sándor összes művei 2.)

Petőfi műveinek új kritikai kiadása eljutott a második kötetig. Részben Martinkó András anyagának felhasználásával, a kötet legnagyobb részét Kiss József rendezte sajtó alá és ő írta a bevezető fejezeteket is, de a sorozat munkálataiba két új munkatárs is bekapcsolódott. A kötet legnagyobb részben az 1844-ben megjelent *Versek* anyagát tartalmazza, valamint a nagyobb művek közül *A helység kalapácsát*. A szöveggondozás mintaszerű és a jegyzetek minden felderíthetőt fel is derítenek. Különösen kiemelkedik a *Versek* kötet létrejöttének sok ellentmondást feloldó és az emlékezések és a fennmaradt okmányok dzsungelében rendet teremtő, nagy tanulmány terjedelmű tisztázása. Kiss József felhasználta a Nemzeti Kör fennmaradt iratanyagát és így a kellő értékére tudta szállítani mind Vahot Imre dicsekvését, mind a későbbi emlékezők másodlagos közléseit. Így még szebben kiemelkedik a Petőfi életében és költői érvényesülésében oly döntő jelentőségű első köteten bábáskodó Vörösmarty önzetlen és fáradhatatlan segítsége. Nagyon izgalmas az is, ahogyan minden létező (nyomdatörténeti, emlékezésekből merített, valamint esztétikai) adalék egybevetésével a szerkesztő tisztázta, hogy mely versek voltak, illetve lehettek azok, amelyeket Petőfi az előzetes bírálók tanácsára kihagyott a kötetből, illetve menet közben melyekkel pótolta őket. Ennek a

kérdésnek elsőrendű fontossága van, ugyanis nagyon sokszor csak ezen adatok mérlegelése után dönthető el, illetve valószínűsíthető egy-egy vers keletkezésének ideje. Mint ismeretes, Petőfinél a kronológia rekonstruálását hallatlanul megnehezíti az a módszere, hogy egy-egy év verseit különböző szempontok alapján ciklusokba szerkesztette és így egymás mellé kerültek olyan versek, amelyek nyilvánvalóan nem keletkezhettek egymáshoz közel álló időpontokban. Ezt a nehézséget először Martinkó András fedte fel, alaposan megnehezítve vele minden későbbi munkát, amely az ő felismerése után már nem fogadhatta el a korábbi datálásokat. Ebben a tekintetben is igen szolid eredményekre jut a jelen kiadás, mert ahol lehet rekonstruálja a lehetséges ciklusokat, és levonja ezek kronológiai következtetéseit, ahol viszont nem lehet (mint pl. *A csaplárné a betyárt szerette...*, vagy az *Ezrivel terem a fán a meggy...* stb. című versek esetében), a valószínűbbnek látszó datálás értelmében sorolja be a verset a kötet sorrendjébe, de mindjárt a vers alatt közli az esetleges kronológiai kételyt is.

Ami a közölt versek állományát illeti, a jegyzetek elején utasítja el a jelen kiadás a *Rokka-dal*, e sokat hánytorgatott állítólagos Petőfi-vers beillesztését a kötetbe; ugyanis olyan súlyos érvek szólanak e vers apokrif-mivolta mellett, hogy a továbbiakban nem érdemes vele foglalkozni. Egyúttal – önkritikus módon – törli a kiadás a hiteles Petőfi-versek közül az előző kötetbe fölvett *Hozzunk áldozatot...* kezdetű egysorost, amely ugyan Petőfi kézírásával maradt fenn egy aláírási íven, de – mint bebizonyosodott – csupán idézet Pázmándi Horvát Endre egy verséből.

Szintén tanulmánnyal ér fel Kiss Józsefnek az a jegyzete, amelyben *A helység kalapácsát* elemzi műfajtörténeti szempontból. Helyénvaló, hogy másutt közölt nagyobb művét a kritikai kiadás céljaira összezsugorította, tudniillik egyébként érthetetlen a mű dühös kritikai fogadtatása; ez csak a komikus eposz sajátos helyzetének taglalásából érthető meg.

Sajátos eszmetörténeti kérdéseket vet fel *A nemes* című vers magyarázata. A szerkesztő nagyon helyesen óvatosságra intett az e költeménnyel kapcsolatban emlegetett és életrajzilag és eszmetörténetileg is indokolhatatlannak látszó „plebejus indulat" fogalmával kapcsolatban. Ehhez hozzátehetjük, hogy Petőfi ebben a versben egyáltalán nem megy túl a reformer liberalizmuson. Ugyanis már Széchenyi István a *Stadium*ban, tehát Petőfi előtt tizenegy évvel és egészen biztosan nem plebejusi indulatokból vezettetve a törvény előtti egyenlőségről írva a következő sorokban követelte a nemesség bíróság előtti előjogainak eltörlését: „– hogy ha már éppen egy politikai vétekért az egyiket keményebben kell büntetni a másiknál, akkor az örök igazság szerint nem a' szegény tudatlant, neveletlent, állati indulatút kell keményebben büntetni, hanem azt, ki nagyobb vagyon után, jobb nevelés 's tanulás által köteles volna szenvedelmeit zablában tartani, 's a' törvényt semmiben át nem hágni, azaz: – 's nyersen kimondva – hogy ha a' nemtelen, teszem például, 10 forint lopásért végeztetnék ki, akkor a' nemest 5 forint lopásért kellene kivégezni."

Szörényi László

Pierre Lescalopier utazása Erdélybe [1574].
Közreadja Benda Kálmán és Tardy Lajos. Európa Könyvkiadó–Helikon Kiadó, 1982 [1983]. 134 l.

A XVI. század utolsó harmadában két külföldi utazó tollából is maradt ránk magyar érdeklődésre számot tartó feljegyzés – melyekben közös az is, hogy mindkét mű szerzője török portai utazása kapcsán került érintkezésbe Magyarországgal vagy Erdéllyel. Mitrovicei Vratislav Vencel cseh nemes ifjú 1591-ben utazott végig a Duna mentén, Pierre Lescalopier, Padovában tanuló francia nemes pedig 1574-es konstantinápolyi tanulmányútjáról hazatérőben járta meg Báthory István gyulafehérvári udvarát. Annak a diplomáciai jelentőségű mozzanatnak szereplőjeként, amely az erdélyi fejedelem és a párizsi udvari körök Chateauneuf hercegnője közötti házasság létrehozásával Erdély erősödő francia orientációjának nemzetközi jóváhagyását eredményezte volna. A házasság terve kútba esett, viszont mégiscsak ennek volt köszönhető, hogy a francia jogásztanuló rendkívül mértéktartó, s így forrásértékű beszámolója az erdélyi udvari körök életéről, a közállapotokról, a gazdasági helyzetről és a virágzó építészetről elkészült, s egyike lett a Magyarországot érintő legfontosabb korai útleírásoknak.

A naplót – mely idáig Montpellier orvosi fakultásának könyvtárában rejtezett – a szakirodalom többször említette, havasalföldi és erdélyi vonatkozásait francia szöveggel és román nyelvű jegyzetekkel közölték Bukarestben, 1960-ban. Ez a magyar nyelvű fordítás jelenteti meg azonban nyomtatásban először a teljes szöveget. A sajtó alá rendezők utószava, földrajzi és tárgyi jegyzetei egészítik ki a kötetet, világosítják meg a könyv homályos, illetve tévedéseken alapuló utalásait.

J. J.

János Pilinszky: Poèmes choisis.
Présentés et traduits du hongrois par Lorand Gaspar avec la collaboration de Sarah Clair. Gallimard, Paris, 1982. 152 l.

Pilinszkynek tudomása volt e kötet készüléséről, fontosnak tartotta, örült neki, de megjelenését már nem érhette meg.

Lorand Gaspar a magyar költő százhuszonnégy versét nyújtja át a francia olvasónak. Bemutató esszéjében Pilinszky egész lírájának legfőbb indítékaként – joggal – korunk gyalázatát határozza meg, azt az élményt, amely Auschwitz nevének címkéjét viseli, s amely után a költészetnek vagy el kell hallgatnia, vagy útja az abszurd felé vezet. Ezután kissé meglepő, hogy a válogatás csak keveset tartalmaz Pilinszky azon versei közül, melyek közvetlenül a háború és a táborok iszonyatának poklában fogantak, s amelyeket legnagyobb művei közé számíthatunk: megszólal franciául a *Ravensbrücki passió*, de hiányzik a *Harbach 1944*, a *Francia fogoly*, *Egy KZ-láger falára*, *Frankfurt*. A válogató alkalmasint úgy vélhette, hogy a mai francia költészettől és közönségtől idegen e versek némiképp epikus-leíró jellege; franciás Pilinszkyt akar bemutatni, s ezért inkább a *Szálkák* töredéknyi terjedelmű darabjait, a költő utolsó korszakának az elnémulás mezsgyéjén keletkezett kétsorosait részesítette előnyben.

Lorand Gaspar rímtelen prózaversekben fordít; a francia lírának már régóta ez a természetes megszólalása, költői anyanyelve, s elmúlt az az idő, amikor Gara László magyar versek formahű fordítására tudott késztetni francia költőket. A francia szabadverset leginkább a vad szórendcserék és gyakori ige-mellőzések emelik a próza fölé, magasabb régióba, s ezért hangja eleve némi rokonságot mutat Pilinszky versbeszédével, mely ugyancsak sűrűn alkalmaz nominális szerkezeteket. Ennek az eredendő stilisztikai hasonlóságnak bizonyára része van abban, hogy éppen Pilinszky nagyversei, az *Apokrif*, az *Utószó* és több más, franciául is mintegy anyanyelvén szólalnak meg Lorand Gaspar fordításában.

L. S.

János Pilinszky: Poesie.
Traduzione italiana di Antonio Molteni. Centro Studi Europa Orientale, Bologna, 1983. 263 l.

Pilinszky első olasz nyelvű – pontosabban: bilingvis, magyar–olasz – versesköny vét a Bolognában működő Kelet-Európai Tanulmányok Intézete adta ki, „La via dell' ambra" vagyis „Borostyánút" című sorozatában, mellyel a Kelet és Nyugat közötti szellemi érintkezést és megértést kívánja szolgálni. A vállalkozás animátora a Rómában élő magyar költő és irodalmár, Szabó Ferenc. Ő írt a kötethez rövid, de jó bevezetőt és életrajzi tájékoztatást, s nyilván az ő munkája a válogatás és a nyersfordítás is, melyre Antonio Molteninek alkalmasint szüksége volt.

A válogatás Pilinszky nyolcvanegy versét és két ars poeticai jellegű prózáját tartalmazza. Bemutatja a költői pálya valamennyi szakaszát, a *Trapéz és korlát* nyitányától az összegező *Kráter*ig. Hiánytalanul megtalálhatók benne a legfontosabb versek: *Harbach 1944*, a *Francia fogoly*, az *Apokrif*, az *Utószó* és társaik.

Antonio Molteni nem hivatásos fordító; a költővel kötött meleg barátsága ösztönözte munkára. Olasz, francia stb. szokás szerint prózaversekben fordított: ennek a módszernek áldozatul estek a rímek, melyekhez Pilinszky sokáig ragaszkodott, s amelyek nála – a legfontosabb szavak akusztikus összekapcsolásával – gyakran sajátos közlő szerepet töltenek be. (Például: „Parázna vagy, mondom neked, *parázna* – de szíved alján embertelen *árva*"; vagy: „akár egy megnyíló *karám* – sarkig kitárult *halál*".)

A veszteség rovattal szemben áll a nyereség rovata: a szoros tartalmi hűség, melyet formahű tolmácsolás aligha tett volna lehetővé. Molteni nemcsak hű képet ad a magyar szöveg értelméről, hanem többnyire pontosan imitálni tudja az eredeti szerkezetet, sorterjedelmet, olykor még a szórendet is. Ritkán marad ki egy-egy jelző, egy-egy árnyalat. Molteni fordításai öntvények, melyeknek minden idomát az eredeti öntőminta határozza meg.

Más kérdés, mit szól mindehhez az olasz közönség, mit fog fel délies és rétorikus temperamentuma Pilinszky hidegen villogó, dermedt fényű, szófukar, kataton lírájából. Erre a kérdésre csak olasz anyanyelvű olvasó felelhet.

L. S.

Pilinszky János: Szög és olaj.
Sajtó alá rendezte: Jelenits István. Vigilia Kiadó, Budapest, 1982 [1983]. 513 l.

Pilinszky János a háború után fellépő és az Új Hold című folyóirat köré tömörülő költőnemzedékhez tartozik. Lírája még életében olyan költői rangra emelte, amely sokaknak csak utóéletükben jut osztályrészül. Katolikus, vallásos költőnek szokás emlegetni, és ebből annyi igaz, hogy világképét a katolicizmus filozófiája határozza meg.

Pilinszky János 1959-től haláláig az Új Ember című hetilap belső munkatársa volt. Elsősorban itt jelentek meg azok a prózai írásai, amelyekből Jelenits István – a Pilinszky-szakértő Reisinger János segítségével – kiválogatta e kötet anyagát. A szerkesztő célkitűzését idézzük saját szavaival: „...A versek megközelítése és hiteles értelmezése lehetetlen a prózai hagyaték ismerete nélkül: nemcsak azért, mert egy-egy költemény közvetlen előzménye, egy-egy jellegzetes kép eredeti vonatkozásrendszere ezekben a cikkekben ragadható meg, hanem azért is, mert ennek a »publicisztikának« megvan a maga sajátos »mezítelenségi foka«, vallomásértéke, majdnem úgy, mint egy költői naplónak."

Valóban lenyűgözően érdekes, hogy mi mindenre terjedt ki az író érdeklődése, amit nagyon mély végiggondolás után a költői nyelv szépségével és pontosságával rögzített papírra. Kronologikus sorrendet követ a könyv, így jobban szembetűnik témáinak változatossága. Szinte minden érdekelte Pilinszky Jánost; kiállítások, zenei események, új könyvek, egy-egy író, zeneszerző, műkedvelő színház, külföldi utazás, karácsonyi lemezvásár ismertetése váltják egymást az evangélium elemzésével vagy elvont eszmefuttatásokkal. De sokszor az életnek valami apró eseménye vagy ténye indítja el a költőben a gondolatsorokat. A kötet minden írásából árad a szerző mély vallásossága. A könyvet tematikai gazdagsága leginkább arra teszi alkalmassá, hogy az olvasó, szemezgetve belőle, tovább meditáljon ezeken a lírai fűtöttségű kis remekműveken.

Huszonnégy év anyagából kapunk válogatást legnagyobbrészt az Új Emberben megjelent írásokból, de vannak a Kortárs, a Vigilia és az Élet és Irodalom című folyóiratokban megjelent cikkekből is. Cikkbibliográfia, névmutató és a kulcsszavak, témák mutatója egészíti ki a kötetet.

B. Hajtó Zsófia

Polgár, László S. I.: Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus 1901–1980. II. Les pays – Europe.
Institutum Historicum S. I., Roma, 1983. 601 l.

Polgár László, a kitűnő jezsuita bibliográfus, akinek a jezsuita rend magyarországi történetének a bibliográfiáját is köszönhetjük (*Bibliographia de historia Societatis Iesu in regnis olim corona Hungarica unitis. 1560–1773*, Roma, 1957), vállalkozott nyolcvan év (1901–1980) jezsuita rendre vonatkozó teljes bibliográfiájának összeállítására. A három kötetre tervezett műnek az I. része a jezsuita rend történetére vonatkozó általános irodalmat tartalmazza (*I. Toute la Compagnie, Roma, 1981*), a két kö-

tetre osztott II. rész pedig az egyes országokhoz kapcsolódó jezsuita történeti bibliográfiát szolgáltatja. A magyar kutatást a II. rész első, az európai országoknak szentelt kötete érdekli elsősorban, mivel ebben találhatja meg a magyarországi jezsuitákról szóló könyvészeti adatokat.

Anyagát a jelen kötet országok szerint rendezi (az országok francia nevének ábécérendjében), s az egyes országok irodalmát három fő részre csoportosítja: általános történet (bibliográfiák, forráskiadványok, összefoglaló művek, korszakonként részletfeldolgozások stb.); tematikus rész (pasztorációs tevékenység, missziók, pedagógia, irodalom, iskoladráma stb.); helytörténet (az egyes rendházak irodalma stb.). Az egyes részeken, fejezeteken belül megfelelő alcímek segítik a tájékozódást. Az országokon belül az egyes bibliográfiai tételek besorolása mintaszerű, mivel Polgár nemcsak a címek, hanem a publikációk tartalmának ismeretében iktatja be az adatokat a megfelelő helyre. Sőt figyelembe veszi azokat a munkákat is, melyek nem kifejezetten jezsuita tárgyúak, de amelyek egyes részei a jezsuiták működésére vonatkozóan tartalmaznak érdemleges mondanivalót. Így magyar viszonylatban például szerepel az akadémiai kézikönyv II. és III. kötete, az annotációban gondosan megjelölve azokat a fejezeteket, melyek a jezsuiták irodalmi munkásságáról szólnak. A bibliográfia ily módon elsőrendű munkaeszköz, s magyar vonatkozásban is bátran támaszkodhat rá minden kutató. A magyar egyház- és művelődéstörténet kutatói számos olyan, értékes adatokat ígérő tanulmány adatára bukkanhatnak, melyekről nem volt eddig tudomásuk.

A bibliográfia összeállítójának nem volt könnyű dolga, amikor a könyvészeti tételeket a megfelelő országhoz kellett csoportosítania. Milyen országokról legyen szó, a jezsuita rend virágkorabeli államokról, vagy a maiakról? El kell ismerni, különösen a bibliográfia anyagának ismeretében, hogy nehéz megnyugtató, tudományosan elfogadható, a gyakorlati használhatóságot szem előtt tartó, s mindenfajta nemzeti elfogultságot mellőző megoldást találni. Polgár végül úgy döntött, hogy a helyhez, vagyis egyes városokhoz (rendházakhoz) kapcsolódó tételek esetében a jelenlegi politikai kereteket veszi alapul. Ebből azután számos furcsaság adódik, leginkább persze a magyar anyag esetében. Mert míg a jezsuiták magyarországi történetéről szóló általános irodalom a „Magyarország" fejezetben található, noha ennek legfőbb színtere – különösen a magyar jezsuitizmus hőskorában, a XVII. században a Felvidék volt, addig a magyar jezsuitizmus fellegvárával, a nagyszombati kollégiummal kapcsolatos irodalmat már a „Csehszlovákia" fejezetben kell keresni. S mivel a Pázmány alapította egyetem jezsuita korszaka teljes egészében Nagyszombathoz kötődik, a budapesti Pázmány Péter, majd Eötvös Loránd nevét viselő egyetem történetét tárgyaló művek közül mindazok, melyek kezdettől fogva foglalkoznak az intézmény múltjával, ugyanide soroltattak, együtt a budapesti Egyetemi Könyvtár, vagy az Egyetemi Nyomda történetét tárgyaló írásokkal. A jezsuita rend magyarországi történetére vonatkozó szakirodalmat kereső kutatóknak tudniok kell ezért, hogy a keresett anyagot a Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Ukrajna és Jugoszlávia fejezetekből kell összeszedniök. Hasonló nehézségekkel kell számolni más egykori politikai egységek (s egykori jezsuita rendtartományok) irodalmának az esetében is. Elismerve a kérdés bonyolultságát, meggyőződésünk szerint lehetett volna történetileg hitelesebb elrendezést is kialakítani – esetleg egy sokkal gazdagabb utalórendszer segítségével.

Klaniczay Tibor

Pomogáts Béla: A transzilvánizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 206 l. (Irodalomtörténeti füzetek 107.)

A romániai magyar irodalom és szellemi élet egyik legjobb magyarországi ismerője, Pomogáts Béla új kötetében a transzilvánista eszmevilág történeti, ideológia- és irodalomtörténeti vetületeit tekinti át, úgy, hogy leírása középpontjában a helikoni irodalmi koalíció és az Erdélyi Helikon szépirodalma, irodalomszemlélete és annak eszmei alapzata állnak. A rendszerező összegzésnek nagy érdeme, hogy noha a tárgykör vitatott kérdéseiben nem törekszik végső mérlegre, a megjelölt körben teljes áttekintését adja mindazoknak a tételeknek és adatoknak, amelyek nélkülözhetetlenek a transzilvánizmus megértéséhez, az eszmekör megítéléséhez, s amelyek a további kutatás kiindulópontjai lehetnek. A kötet négy nagy fejezetből álló logikus rendjében elsőként a régi magyar központosító kultúrpolitika ellenében érvényesülő, progresszív tartalmú decentralizáció eredményeit, Erdély magyar irodalmának századfordulós intézményteremtő kísérleteit ismerteti, majd plasztikus képet rajzol az erdélyi társadalomról, amelyben az új helyzettudat és magatartásforma: a transzilvánizmus kidolgozásában az ún. középosztálynak különleges szerepe volt. A szerkezeti tagolódás mellett korabeli statisztikák alapján a nemzetiségi arányszámokat és a magyarság területi elhelyezkedésére vonatkozó adatokat közli, ismertetve mindazokat a történeti-politikai körülményeket, amelyek következtében 1918 után az erdélyi magyar irodalom romániaivá lett. Részletes rajzát kapjuk a kezdeti passzív rezisztenciát fölváltó politikai aktivitás megnyilvánulásainak, a polgári-népi progresszió pártalakító tevékenységének, s később a mind jobban megerősödő arisztokratikus-konzervatív tendenciáknak, amelyek az 1922-ben létrejött Országos Magyar Párt működését jellemezték. Ebben a történeti keretben tárgyalja a kisebbségi irodalom első emlékezetes műhelyteremtő vállalkozásait, illetve a Kemény János marosvécsi várában 1926-ban megalakult helikoni íróközösség történetét, jelezve, hogy a szemlélet- és stílusbeli, világnézeti sokszínűség ellenére az „erdélyi gondolat" képes volt megteremteni azt az irodalmi önelvűséget, amelynek tényleges tartalma az erdélyi népek sorsközösség-eszméje, regionalizmus és európai igényesség összeforrasztása és a kisebbségi humánum volt. A második fejezet a transzilvánizmusnak, mint általános erkölcsi tanításnak, magatartáseszménynek, történelem- és nemzetszemléletnek a genetikus bemutatása; az értelmezések jelzése után a szerző a történeti Erdély és az erős liberális hagyomány örökségére is rámutat, majd bemutatja a magyar–román és magyar–szász irodalmi kontaktusok sorát is, külön alfejezetekben értelmezve regionalizmus és európaiság összekapcsolását, az „erdélyi lélek" kategóriáját és a kisebbségi humanizmus tartalmait. A mű harmadik fejezete a Helikon irodalomszemléletének jellegzetességeit mutatja be, a Helikon és a modern magyar irodalom: a Nyugat első és második nemzedéke közti kapcsolatrendszerrel együtt, majd pedig az „erdélyi gondolat" lírai és epikai alakzatairól ad ugyancsak összefoglaló képet. A negyedik fejezet, amely a transzilvánizmus válságának és felbomlásának körképe, időrendben a húszas évek kisebbségi „hőskorát" követő új évtized szellemi folyamatait ragadja meg mindenekelőtt azoknak a megújulási kísérleteknek a segítségével, amelyek, mint pl. Makkai Sándor *Magunk revíziója* c. munkája, a tíz éves kisebbségi lét után a morális-szellemi megújulás eszméjével kívántak új erőket felszabadítani. A szerző már a korábbi fejezetekben is a nagy csomópontok (az Erdélyi Szépmíves Céh: 1924, a Ko-

runk; 1926, az Erdélyi Helikon, 1926 és a folyóirat: 1928) mentén haladt: e sor az „erdélyiség fordulójával" folytatódik, amely az új, az első kisebbségi nemzedék föllépését jelentette, s amely az irodalomközpontú kisebbségi szellemi életbe és kulturális önismereti modellbe a szociologikusabb valóságkeresés, a társadalmiság erős szempontjait hozta. E fordulat megvilágítása előtt a szerző ismerteti a Helikon és a Korunk viszonyának változásait is, majd nyomon követi a harmincas évek első felének vitáit, amelyek ugyan megfosztották a transzilvánizmust a romantikus-mitologikus elemek hordalékától, mégis fenntartották annak eredeti, igazi értékeit. A kötetben hasznosított ismeretanyag és a logikus előadásrend, a főtételek egyértelmű megfogalmazása és a lényeglátó szelekció Pomogáts Béla kötetét a kutatás és tájékozódás hasznos alapművévé teszik.

Csapody Miklós

Popper Leó: Esszék és kritikák.
Szerkesztette, a jegyzeteket készítette és az utószót írta: Tímár Árpád. A német nyelvű tanulmányokat Bonyhai Gábor és Tímár Árpád fordította. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 133 l.

Popper Leó (1886–1911) életműve több mint hét évtized után jelenik meg a mostani kötetben, s tartalmazza Lukács György ifjúkori barátjának valamennyi nyomtatásban megjelent írását, valamint hozzáférhető kéziratát – néhány levél kivételével, amelyeket a *Lukács György Levelezése 1902–1917* (Budapest, 1981.) című kiadvány tett közzé. Popper a századelő ama sajátos szellemi környezetének érdekes, tulajdonképpen senkivel sem hasonlítható egyénisége, amelyet Lukács Györgyön kívül – elsősorban – Fülep Lajos, Mannheim Károly, Szilasi Vilmos, Tolnay Károly neve fémjelez. Ellentétben az imént felsoroltakkal, Poppert az utókor teljes mértékben elfeledte, s a tény, hogy az elmúlt néhány évben mégis az érdeklődés középpontjába került, igazi „újrafelfedezésnek" tekinthető. Mindez elsősorban Tolnay Károlynak (aki egy évtizede megjelent tanulmányában Poppert mint művészettörténészt méltatja), a jelen kötet szerkesztőjének, Tímár Árpádnak és Bonyhai Gábornak köszönhető. Bonyhai napjaink hermeneutikai kutatásának egyik központi problémája, az úgynevezett „félreértés" szempontjából tekinti Poppert merőben újszerű, s mindenekelőtt úttörő gondolkodónak. (Meg kell jegyeznünk, hogy ebben a tekintetben Popper már a határainkon túl sem ismeretlen, Hans Jauss közölt róla tanulmányt a közelmúltban.) Jóllehet az életmű megjelölés kissé paradoxonnak hathat, hiszen a fiatalon elhunyt gondolkodó rövid írásai éppúgy töredékek, mint azok együttese, mégsem jogtalan ez az elnevezés, mert lényegében a tanulmányok nagyon is zárt gondolati egységet, egészet alkotnak.

Popper, aki zenei és képzőművészeti tanulmányai során egyaránt kimagasló tehetségnek bizonyult, elsősorban művészettörténeti írásokat hagyott hátra, amelyek egy része teoretikus elgondolásokat tartalmaz, a másik része pedig kritika. Ezen kívül a kötet két zenei tárgyú írást és néhány recenziót tartalmaz. Az átfogó, művészetfilozófiai elgondolások alapján három alapvetően fontos teóriát kell kiemelnünk. Az első a festészet anyagával, a második a szobrászat logikai meghatározásával, a harmadik pe-

dig az előbb említett „félreértés-elmélettel" kapcsolatos. E három gondolati egységhez csatlakozik, jóllehet azoktól némiképpen elkülöníthető, egy zenei műfaj, a dal formai sajátosságainak egyéni meghatározása. A jelenkori érdeklődés elsősorban ezekre a problémákra irányul, de Popper szinte valamennyi írása tartalmaz olyan részletfejtegetéseket, amelyek a századelő magyar művészetfilozófiai gondolkodásában nem mutathatók ki.

Az első egyedi ötlet az *Idősebb Peter Brueghel* című tanulmányban olvasható, s ez nem más, mint a festészet speciális, semmi másra nem jellemző univerzális masszája , az „Allteig"; vagyis a festészet azon tulajdonsága, hogy a természet sokszerűségét, összetettségét egyetlen homogén anyagba sűríti. Az „Allteig" létrejötte egy spontán, vagy tudattalan szintézis eredménye; korszerűen pedig az európai reneszánszhoz köthető. Az „univerzális massza" gondolata áthatja Popper festészetről szóló írásait, némi áttétellel már jelen van első rövid művészetfilozófiai elmélkedésében, a *Dialógus a művészetről* című párbeszédes műben, ahol már megjelenik az „egyetlen forma" gondolata, s a definíció-értékű meghatározás is: „A művészet akozmikus". A világ, a kozmosz összetettségével szemben a művészet – már az alkotás első, kezdeti pillanatában – határt von, és a határokon (legtipikusabb formában – a kép keretein) belül létrejövő műalkotás homogén világa feltétlenül az „Allteig"-gondolat analógiájaként értelmezhető. Az imént idézett dialógus egyébként a „fiatalkori hév" első, s egyben utolsó megnyilvánulása. Tárgya is egy – akkoriban – divatos és sokakat foglalkoztató gondolat: a *zárt* és a *nyitott* művészet szembeállítása. Popper itt végrehajtott romantikus választása a későbbiek során is általános érvényű; a dialógus záró mondata szerint: „A lezárást oda kell helyeznünk, ahol a gyertyánk kialszik, mert a dolgok sötét éjszakájában nem tudunk átvirrasztani." A kép keretein belül megvalósuló zárt világ homogenitása nem csak az anyagszerűségből következik.

A Peter Brueghel személyével kapcsolatban kifejtett „univerzális massza" gondolat kiegészül a *Goya kiállítás Bécsben* című írás alapgondolatával.

Popper életművének második teoretikus csomópontja *A szobrászat, Rodin és Maillol* című tanulmányban található. A kiinduló ötlet az egyiptomi szobrok példája. Itt a monumentális arányok, a hatalmas súly meghatározó erejét vizsgálja, vagyis azt, hogy a szobrok szakrális jellege a *súly*ban rejlik, s ez a súly határozza meg a formát.

Az életmű harmadik sarokköve *A szó ereje a muzsikában* (Fejlődéstani jegyzetek) című tanulmányban keresendő, amely szintén a legkorábbi írások közül való. Ebben a művében Popper a *dal* műfaj változásait követi nyomon a XVII. századtól kezdődően. Átfogó megállapítása szerint a dal útja Schubertig, Schumannig, Wagnerig nem más, mint egy kísérlet, kísérlet a *zene* és a *szó* kölcsönös egymást megváltására. Ez a megváltás pedig – a tanulmány egy másik megállapítása szerint – „fordítás", a zene „szótlan nyelvének" és az „élet nyelvének" egymásra való fordítása. Természetesen sikertelen „megváltásról" van szó, mely azonban mégsem maradt eredmény nélkül. (Az imént idézett tanulmány középponti elgondolását lényegében újra megismétli a kötetben *Dal és dalénekes* címen felvett töredék.)

Ugyancsak a kötetet záró négy töredék között találjuk azt a rövid, csak néhány mondatos vázlatot, amely az utókorra – mindez idáig a legnagyobb hatást gyakorolta. A töredék a *félreértési elmélet* címet kapta. Az első mondat szerint: „A művészet fejlődésének fő tényezője a félreértés". Az időben egymás után következő korszakok

egymás történelmét, művészetét mindig utólagos magyarázatok alapján „értik meg", s a *megértés* tulajdonképpen mindig *félreértés.*

Mindenképpen úttörő megközelítést tartalmaz a *Repülőgép esztétikájáról* című írás is, amely a kor számára újdonságként ható, az esztétikai érdeklődés hagyományos határain kívül eső „gépet" teszi vizsgálata tárgyává. Ugyanez vonatkozik *A giccs* című tanulmányra is, amelynek központi gondolata – az alkotó és a műélvező szerepének felcserélődése a dilettáns művészetben – szintén sajátosan egyedi.

Popper tanulmányainak nyelve félúton helyezkedik el az úgynevezett tudományos esszé és a századelő zsurnalisztikai nyelve között, nehézkessége és németes szerkesztése ellenére mindenkor világosan érthető. Talán nem mellékes ezt megjegyeznünk, amikor úgy véljük, hogy a jelen kötet az utóbbi évek egyik legizgalmasabb szellemi kalandját, illetve e kaland lehetőségét jelenti az érdeklődő olvasó számára.

Kocziszky Éva

Rába György: Babits Mihály.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 326 l.

Az elmúlt három évtized örvendetesen kibontakozó Babits-kutatásának nagy eseménye volt Rába György monográfiája, a *Babits Mihály költészete 1903–1920* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.). Most, hogy teljes pályaképet adott közre, nem vonatkoztathatunk el sem ettől a munkájától, sem *A szép hűtlenek* című, Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád műfordításait bemutató kötetétől (Akadémiai Kiadó, 1969.). Mert most megjelent kötete 1920-ig dokumentáltan, de egyébként is, egy hatalmas jéghegy csúcsát jelenti. S a szerző gyakran olyan optikát állít elénk, amelynek segítségével láthatókká válnak Babits-kutatásainak teljes dimenziói.

Rába könyve, bár ritkán üt meg polémikus hangot, önmagában vitairat. Amelyet olvasva, Babits pályaképén egyszerűen nem marad tér a korábbról ismert előítéleteknek, torzításoknak. Módszere mindenekelőtt rendet és fogalmi tisztázást jelent. Pontos tablót kapunk a költő filozófiai iskoláiról: Locke szenzualizmusa, az örök változás filozófusa, Hérakleitosz, azután Spinoza, Schopenhauer, Nietzsche (a két utóbbi inkább irodalmi előadásmódjával).

Rába György Babits-pályaképében mindenekelőtt a költőre összpontosít. Megismerjük az Angyaloskönyv (az ifjú Babits versíró füzete) szerkezetét, az első Babits-kötet „Irisz-leveleinek" Shakespeare-i sokszínűségét és Baudelaire-i kompozíciós rendjét, a korai versek lélektani alapvetését Wundtól és James „képszalagjától" – amely látásmód utóbb, Bergson hatására filmlátássá válik –, a tárgyiasult erkölcsi emlékezetig; az objektív líra babitsi követelményét; hajlamát a lírai festmények létrehozására; s hasonlóan érdekesek Babits „personái". A tanulság pedig, amelyet Rába – mély elemzései nyomán – Babits első kötetéből levon, az, hogy az ifjú költő szimbolista volt.

Nem követhetjük itt részletesen Babits – Rába által bemutatott – elfojtott „duk-duk affér"-ját, sem a költő „klasszikus álmainak" avatott kibontását az elemzések során, ám a korábbiaknál líraibb hitelűeknek ítélt „görög" verseiből levont követ-

keztetések egyikét idézzük: „Tévednénk (...) ha a »görögös« Babitsban az élettől a kultúra tisztására menekülő embert látnánk ..."

Ilyen előzmények után jut el Babits Fogarason Bergson műveihez, köztük az *Anyag és emlékezet*hez és a *Teremtő fejlődés*hez, és – mint Rába igazolja –, az előbbi által szabadul fel – már Proustot előlegezve – művészi emlékezete, az utóbbival pedig eljut a végtelen variációkban feltörő életlendület ihletforrásához.

Noha a köz dolgai iránt Babits korábban sem volt részvétlen, mégis, a tárgyalás során méltán jelentenek cezúrát a háborús versek. Meg az általa fordított *Örök béke* Kantja. És Szent Ágoston. Akiknek etikai tanításai végigkísérik a költőt.

A monográfia a forradalom és az ellenforradalom kataklizmáitól két szálon vezet. Az egyik a költő forradalom utáni útkeresését, majd kivívott és megszenvedett helyét jelöli. Vagyis Babitsot mint a két világháború közti irodalom őrszemét, és mint a nemzeti méltóság és az európai szellem vigyázóját láttatja. A másik a költő, a prózaíró és a műfordító útját. Az első világháború utáni Babits-lírát illetően megannyi új mondanivalója van Rábának. Így az, hogy a kései, törékeny szerelmi boldogság „kettes csendjétől" mit jelentett megtenni az utat az emberek életéig. Vagy hogy miként vált a míves költő számára a gondolat fontosabbá a formánál. „Csak a húszas években mintegy harminc politikai verset írt, és valamennyi a tagadás, vagy a semmibevevés hangján ellenzéki." Mindezt csak úgy jelezhetjük csupán, mint a „lelkiismeretvizsgálat költészetének" – így nevezi Rába a legérettebb versek világát – megannyi hajtását. E talajból nőtt ki végső életmű-szintézise, az a *Jónás könyve*, amelynek fő summázatát a monográfus ekként adta meg: „A valódi szerepével viaskodó próféta küzdelme, mint szerkezeti elem, és a harc eldőlte Jónás lelkében mint a mű erkölcsi tanulsága Babits régebbi, ismert kettősségének aktualizált megoldása".

Melczer Tibor

Régi Magyarországi Nyomtatványok II. 1601–1635.
Szerkesztette: Borsa Gedeon és Hervay Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 855 l.

A Hungarológiai Értesítő 1979. I. évfolyamában Borsa Gedeon beszámolt a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchényi Könyvtár közös munkájaként készülő, régi magyar nyomtatványokat feldolgozó bibliográfiai sorozatról. Az *RMNY* már akkor nyomdába került második kötetét 1980-ban szerették volna megjelentetni, végül 1983-ban került ki a nyomdából. Az 1601–1635 közötti időszak 763 nyomtatványának feldolgozása az első kötetben kimunkált szempontok következetes megvalósításával történik. A jelzett korszak eddig tévesen magyarországinak tartott nyomtatványait (153 mű) az Appendix különíti el. A nyomtatványok leírásával egyenrangú munka a tízféle mutató elkészítése, amely a kutatók minden szakmai igényét kielégíti. Az első kötethez hasonlóan itt is valamennyi hozzáférhető nyomtatványról címlapfotó készült, amely egyértelművé teszi az azonosítást.

A kötet szerkesztői mellett a munkálatok *Holl Béla, Fazekas József, Heltai János, Kelecsényi Ákos és Vásárhelyi Judit* szakértelmén és áldozatos feladatvállalásán alapulnak.

N. S. K.

Reményik Sándor: Az építész fia.
Versek (1916–1941). Válogatta és a bevezetőt írta: Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 282 l. (Romániai Magyar Írók)

Reményik Sándor (1890–1941) válogatott verseinek kiadása reveláció, hiszen a több mint négy évtizedes hallgatás, s nem kevésbé a sokáig dívott dogmatikus megméretés már-már elfödte, illetve jóval értéke alatt kezelte az erdélyi lírikus költészetét. Reményikben sokan – noha lassacskán változik az értékelés – a Végvári versek alkotóját látták, s hangjában csöppet sem a Trianon utáni lélekvesztés keserűségét, inkább a gyűlöletet. Ezt a megcsontosodott, ma már korszerűtlen képet jobb olvasással még kiegészíthette volna az antifasiszta lírikus halála előtti tiszta hangja, bűnbánatért könyörgő verseinek humánuma, de az irodalomtörténet a maga alkotta sematizmusban élt, noha az utóbbi évek kezdeményei (leginkább Imre László alapos elemzése nyomán) sürgetőbbé tették az újraértékelést.

A romániai magyar kiadás – Kántor Lajos válogatásában és bevezető tanulmányával – az eddigieknél sokkal korszerűbb Reményik-képet rajzol; az értékre, a költőnek a magyar lírában betöltött szerepére koncentrálva, de nem hallgatva el a pálya – kényszerű?, a kor ellentmondásosságából következő? – kanyarjait sem. A válogatás az 1943-ban megjelent *Reményik Sándor összes versei I–II.* kiadásra épült, ezt egészíti ki jópár, az Erdélyi Helikonban megjelent darab. Kántor a könyv nagyobb részében – nem lévén Reményik-filológia – az eredeti kötetek ciklus-beosztását követte, s ettől a rendtől mindössze az utolsó három ciklusban (*Magasfeszültség, 1940; Meghalni mégis egyedül kell, 1935–1941; Korszerűtlen versek, 1941)* tért el, mikoris „a *Meghalni mégis egyedül kell* és a szerzőtől származó címet viselő *Korszerűtlen versek* c. ciklusokba a *Magasfeszültség* c. kötet után folyóiratokban megjelent, s az 1943-as *Összes versek*be besorolt költemények kerültek."

A Reményik-kérdéssel előbb-utóbb a magyarországi irodalomtörténetírásnak is szembe kell nézni, s valószínű, hogy egy ilyen értékelés valamennyire meg fogja növelni a most közreadott versek számát, de Kántor Lajos és a romániai magyar művelődés kezdeménye letagadhatatlan. A kötet bevezető tanulmánya – *Történelmi vakság ellen* (Reményik Sándor lírája, közelről) – mielőtt a költő verseinek lényegét boncolná, kitér a líra értékelésére gazdag filológiai apparátust mozgatva külön Reményik erdélyi visszhangjára, illetve utóéletére is. Neveket sorakoztat, érveket ütköztet, Reményik ellentmondásosságát – ez Kántor elemzésének legnagyobb értéke – belülről, a versekből kiindulva próbálja megfejteni. Reményik lírájának változását „egy hosszú lelkiismereti folyamat beéréseként" értékeli, s ha a költő álláspontja nem mindenben is egyezik, a megtett út végén a fölismerés már azonos a kisebbségi humánumot baloldalról éltető Fábry Zoltán, Győry Dezső, Kacsó Sándor vox humana-jával. A bevezető

tanulmányt író kolozsvári irodalomtörténészt az is dicséri, hogy példaanyagai közt olyan verseket (részleteket) is szerepeltet, melyek különböző okok miatt nem kerülhettek bele a válogatásba.

Szakolczay Lajos

Réthy Andor–Váczy Leona: Magyar irodalom románul.
Könyvészet 1830–1970. Bevezető tanulmány: Köllő Károly. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 1063 l.

Egy olyan – nyelvében és ezáltal irodalmában elszigeteltebben élő nemzetnek, mint a magyar – mindig ünnepi dolog, ha legkiemelkedőbb lírai és prózai alkotásai más népek nyelvén is megszólalnak. A kritikai fogadtatás, a közönség-visszhang tükrözi leginkább számunkra, hogyan sikerült a fordítónak a szótári értelmezésen túl a mű hangulatát is visszaadni. Ezekután különösen fontos, hogy időnként összegyűjtve – mind a fordított műveket, mind a rájuk, illetve írójukra vonatkozó tanulmányokat – bibliográfiai formában is áttekinthessük. A szintézisek eme tényszerű, adatközlésszintű, szikár műfaja segít a dolgokat rendezettségükben, új összefüggéseikben, továbbgondolásra inspiráló módon láttatni.

Hungarika irodalmunk ezen vetületének számbavétele, habár közel százéves múltra tekint vissza, sajnos rendszeresnek nem tekinthető. 1876-ban jelent meg Kertbeny Károly A magyar irodalom a világirodalomban c. kötete, és 1915-ben, valamint 1920-ban láttak napvilágot Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven c. munkái. Hosszú szünet után Demeter Tibor: Bibliographia Hungarica – Magyar szépirodalom idegen nyelven c. gépiratos formában létező – ezért nehezen hozzáférhető – többkötetes analizáló bibliográfiájából tájékozódhatunk, majd megindult a Széchényi Könyvtár ilyen irányú vállalkozása, és 1975-ben forgalomba került a Magyarországi irodalom idegen nyelven az 1945–1968-as évekre vonatkozóan (az 1969–80-as anyag szerkesztés alatt van).

Ha végigpillantunk ezen a listán, kiváltképpen éreznünk kell Réthy Andor és Váczy Leona könyvészetének jelentőségét, amely egy nyelv – a román – szempontjából végzi el ezt a hangyaszorgalmat, rengeteg kutatást igénylő munkát 1830-tól – tehát a kezdeti jelentkezésektől – 1970-ig.

A kötet ennél sokkal fontosabb jelentősége, hogy létével és terjedelmével igazolja az egymás mellett élő népek békés kapcsolatának jótékony, termékenyítő, egymást előrevivő lehetőségét. Az adatgazdag, hosszú, és még így is csak további kutatási pontokat nyújtó bevezető vázlatosan végigkíséri az együttélés irodalmi, művelődési szempontú főbb eseményeit, személyi, intézményi, kiadványi aspektusból. „... a román–magyar művelődési – s ezen belül az irodalmi – kapcsolatok kezdettől fogva meghaladták az esetleges személyi érintkezés szintjét, és sok együvé szakadt érből táplálkozó vízfolyás gyanánt alakították ki a maguk fokozatosan szélesülő medrét. Mindemellett tagadhatatlan, hogy egy-egy jelentős alkotó tevékenysége a kapcsolatoknak valóságos új áramlatát volt képes megindítani." Ezen nemcsak a magyar írókat – Petőfit, Adyt, József Attilát vagy Móriczot – érti Köllő Károly, hanem a román irodalom művelőit, fordítóit is.

Az irodalmi kapcsolatok koronkénti változása az árnyaltan fogalmazott tanulmányból jól érzékelhető. Kiindul a kezdeti spontán hatásokból táplálkozó adaptációkból (Csokonai, Petőfi, Kölcsey, Gyulai Pál), majd a századforduló bizakodást keltő lendületén és a két világháború közti pozitív példákon át, eljutunk napjainkig, amikor „az elszigetelt kezdeményezések stádiumából országos szintű célkitűzéssé, illetve szocialista államközi kapcsolatok tényezőjévé vált" az ügy.

Ezen könyvészet célja, hogy a Domokos Sámuel által szerkesztett *A román irodalom magyar bibliográfiája 1831–1960 és 1961–70* román–magyar kapcsolatot tükröző kötetek mellett feltárja a magyar irodalom román recepcióját, egészen pontosan „a magyar szerzők román fordításban vagy eredetileg román nyelven megjelent, és a román szerzők a magyar irodalomról és kultúráról írt munkáin kívül tartalmaz magyar, sőt néhány francia, német és angol nyelvű anyagot is, amely a magyar irodalom és kultúra román visszhangjáról szól, illetve e két kultúra kapcsolataira vonatkozik."

A XVI. századi vallásos művek, a XVII–XVIII. századi kéziratos énekköltészeti anyag esetében meglevő, nem igazán friss kiadványokhoz irányítja a használót a szerző. (Juhász István: A reformáció az erdélyi románok között. Kolozsvár, 1940.; Szabó T. Attila: Kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratainak a XVI–XIX. században. Zilah, 1934.; Stoll Béla: A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája. Bp. 1963.)

Négy nagy fejezetre tagolódik (népköltészet, nyelvészet, magyar irodalom, romániai magyar irodalom), amelyeket alfejezetek és cikkelyek finomítanak, ezeken belül az egyes tételek elrendezése időrendi. A magyar irodalom további felosztása: gyűjteményes munkák, általános elméleti és történeti fejezet, a román–magyar kapcsolatok, majd az egyes írók következnek. Az írók fejezetbe azok kerültek, akiknek legalább egy műve megjelent román fordításban vagy írtak róluk román nyelven. Az írók műveit az önálló kötetek kezdik a hozzájuk kapcsolódó recenziókkal; a gyűjteményes, összefoglaló munkák után a tanulmányok, cikkek; míg végül az írókról szóló monográfiák, kisebb írások következnek. A munka kezdeményezése és az anyaggyűjtés fele (8400 tétel) Réthy Andor nevéhez fűződik. A szász származású, és magyarul csak az iskolában tanuló Réthy Andor személye és egész munkássága az Erdélyben élő népek harmonikus és értelmes kapcsolatának szép példája. Az anyaggyűjtést az ő halála után tanítványa, Váczy Leona végezte be, és a sajtó alá rendezés is az ő munkája. Köllő Károly, a kötet lektora még hatszáz tétellel gyarapította az anyagot, és rangos bevezető tanulmányával fokozta a könyvészet egyébként is vitathatatlan értékét.

Varga Katalin

Rétyi Péter naplója.
Előszó, jegyzetek: Maria Ursutiu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 138 l. (Téka)

A Téka sorozat egyik legújabb darabjaként a már régen felfedezett s többek által kiadni akart Rétyi-napló gazdagítja az Apafi-korra vonatkozó ismereteinket. A korszak tudós kutatója, Szádeczky-Kardoss Béla az Apafi-udvartartás dokumentumainak – már meg nem jelent – harmadik kötetébe illesztette; a Fogaras környék urbáriumait köz-

readó Prodan professzor szerkesztette kötetben a napló gazdaságtörténeti érdekű részei jelentek meg. Ez utóbbi kötetnek Maria Ursutiu is munkatársa volt. A gyulafehérvári Batthyáneumban őrzött diárium érdekességeinek ismertetése előtt néhány szóban kitérnék a kiadásra s az előszóra.

Ismeretterjesztő sorozat tagjaként megjelent szöveg természetesen nem lehet betűhív kiadású. A modernizálás nagyon jól sikerült, megmaradtak azok a kifejezések – s csak azok –, amelyek a kort felidézővé teszik a könnyen olvasható szöveget. A latin részeket Dani János archaizáló fordításában ismerhetjük meg. Maria Ursutiu jó korismeretéről tanúskodnak a jegyzetek és a mutatók; jóllehet előfordul sajtóhibának nehezen felfogható tévedés egy-egy személy életrajzi adatainál (például Béldi Pál). Az előszó írója mint történész mutatkozik be, s a napló művelődéstörténeti felhasználási lehetőségeit csak néhány érdekesség megjegyzésével jelzi. A gazdaság- és politikatörténeti elemzés is elhagy néhány, a napló szövegéhez közvetlenül kapcsolódó kérdést. A következőkben ezzel kapcsolatos problémákra hívnám fel a figyelmet.

Rétyi Péter (1621–1674), a fiskális birtokok gazdasági tiszttartója, aki kora jelentős politikai eseményeinek is résztvevője, 1645-ben állt fejedelmi szolgálatba, s aztán hat fejedelmet élt meg rövid életében. Naplóját azonban csak 1664-től vezette, a megelőző időkről emlékezetből jegyzett fel néhány eseményt, főleg saját életét illetően. Maria Ursutiu szépen rekonstruálta a diáriumíró életrajzát, társadalmi állására birtokainak számbavétele után következtetve. Nem élt viszont azzal a lehetőséggel, hogy e birtokok számbavétele után kitérjen arra a – hazai történetírásunkban már ismert – kérdésre, hogy bizony egy erdélyi birtokigazgató gazdagságát egy magyarországi módos paraszt is gyakran meghaladta. Más jelenségek, események értelmezésében is csak a régebbi magyar szakirodalom megállapításai kaptak helyet az előszóban: II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratát csak mint meggondolatlan, Erdélyt a romlásba taszító lépést említi. Jóllehet született már olyan dolgozat, amely meggyőzően bizonyította: az ifjabb Rákóczi nem volt kevésbé körültekintő, mint mondjuk apja az 1644-es hadjárat megindításakor. Ugyanígy visszhangzik a régi elképzelés az Apafi-kort illetően: koncepciótlan fejedelem, „moribunda Transylvania". Ez annál furcsább, mivel pontosan az e naplóban említett személyekkel – Apafi és Bornemissza Anna gazdasági szakembereivel – kapcsolatos iratanyag Maria Ursutiu szakterülete, s ezek az iratok éppen nem a gazdaságilag haldokló Erdélyt mutatják.

Az előszó egyik legérdekesebb része az, amikor a szerző a napló alapján valószínűsíti Barcsai Ákos fejedelem megölésének helyét, felidézve az erről folyt vitát. Említésre méltó, hogy a Romániában megjelenő könyvek többségével ellentétben ő csak ott ír Erdély és a román vajdaságok kapcsolatáról, ahol az dokumentálható; erre kitérni azért sem felesleges, mert az adatfeldolgozás e téren mindkét ország történészei által elhanyagolt terület. Az együttműködés – például a magyarországi történeti irodalom Romániába jutásának lehetősége – az eddigiekben említett hiányosságok kiküszöbölését is lehetővé tette volna.

Monok István

Riadj magyar! 1848–49 fametszetes ponyvái, csatakrónikái.
Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Pogány Péter. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 667 l. (Magyar Hírmondó)

E vaskos kötetben az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vásári ponyvairodalmát gyűjtötte össze a kérdéskör szakértője, Pogány Péter. Munkája során, utószavának megfogalmazása szerint. „... nem »válogatásra«, hanem elérhető epikai teljességre törekedett." Az idézett mondatban a hangsúlyt az *elérhető* szóra kell tennünk; a világosi fegyverletétel után ugyanis rendkívül veszélyes dolog volt e kis, párlapos füzetkék rejtegetése, így az anyag jó része nem maradt ránk. Az *epikai teljesség* kifejezés pedig Pogány Péter szerkesztői koncepciójára utal. Úgy igyekezett ugyanis sorrendbe állítani ezeket a Tinódi műveinek kései örököseiként a korabeli eseményeket naprakészen (többnyire még Tinódiénál is csikorgóbb) versekbe foglaló tudósító énekeket, hogy belőlük a forradalom és szabadságharc teljes története kronológiai rendben bontakozzék ki. Mégpedig egy sajátos nézőpontból, a hétköznapok, a kisemberek világa felől; éppen ezért válhat e korábban lényegében hozzáférhetetlen szövegeket közzétevő kiadvány nem csupán jó szórakozást kínáló olvasmánnyá, hanem a korra vonatkozó mentalitástörténeti kutatások fontos forrásává is. Tudományos munka forrásaként való felhasználását elősegíti utószava és a nagyközönségnek szóló könyvek esetében szokatlanul terjedelmes, több, mint százötven oldalas jegyzetapparátusa is. A jegyzetek a művek közlési sorrendjében szolgálnak igen részletes felvilágosításokkal, az utószóban pedig Pogány Péter sok esetben eddig ismeretlen adatok alapján értekezik a ponyvák kiadóiról és szerzőiről, valamint a füzetek 1849 utáni sorsáról; nagyarányú pusztulásukról és a megmaradt, többnyire egyedi példányok máig vezető útjáról. A néhány vonatkozásban talán csak a szakemberek érdeklődésére számot tartó utószón és jegyzetapparátuson kívül a könyvhöz egyértelműen a nagyközönséghez szóló előszó is tartozik, melyben Pogány Péter a tudósító ének 1848 előtti magyarországi útjáról és szerepéről, a mostani kötet anyagáról és a sajtó alá rendezés közben követett módszerről tudósít.

Szajbély Mihály

Rolla Margit: Kaffka Margit II. Út a révig...
Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Budapest, 1983. 221 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 12. /87/.)

Rolla Margit ezzel a kötettel lezárta nagy munkáját. A könyv címének befejező szava nem az írói beérkezésre, hanem az ember útjának végső pontjára, az alvilági révésszel való találkozásra utal. 1906-tól 1918 novemberéig kíséri író-hőse útját. Kaffka Margit, akinek adottságai éppoly vitathatatlanok, mint az a tény, hogy sorsalakítása és művészete nem mindig érte el adottságai szélső határait, a szerző számára nem egyszerűen irodalomtörténeti alak; inkább bálvány, médium, egy nemes rögeszme tárgya. Így ez a könyv sem szabályos pályarajz vagy szenvtelen dokumentumgyűjtemény. Ez is, az is természetesen, de ezen túl mozaikos művelődés- és mentalitástörténet a századelőről, kritikai szemle és önvallomás, „anyaggyűjtés" egy megíratlan dokumentumregény-

hez. Minden szakmai gyarlósága ellenére a Kaffka Margit-filológia legjelentősebb darabja, hiszen minden megismerhető adatot, minden elérhető anyagot összegyűjtött és leírt. A nyers, eleven élet lüktet ezeken a lapokon – érdektelen, hogy Rolla Margit szándéka szerint vagy éppen annak ellenére –, az a fölfokozott századfordulós „életlihegés" szervezi az itt felbukkanó figurák – írók, képzőművészek, kötöttségeikből kitörni vágyó polgári egzisztenciák – sorsát, amiről a legakkurátusabb szakközlemények sem képesek pontosan beszámolni. Műalkotásrészletek, kritikai reflexiók, pletykák, memoártöredékek, évtizedekkel az események után feljegyzett – kétes hitelű – emlékezések keverednek itt szétbontatlanul. A lelki élet és a testi intimitások olyan tájait járhatja be az olvasó, amelyekről a kor – azidőtt oly sokakat megbotránkoztató – belletrisztikája még metaforikusan is alig mert beszélni. Tudjuk, ha szeretünk is megfeledkezni róla, hogy milyen sokat köszönhet a történettudomány vagy az irodalmi filológia egy-egy megszállott amatőr kutatónak, rajongó olvasónak. Rolla Margit könyvét is megilleti – ha csöndes mosollyal is – a tisztelgő főhajtás.

Alexa Károly

Rónay László: Képes Géza.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 224 l. (Kortársaink)

Rónay László eddigi irodalomtörténészi munkásságának döntő részét a Nyugat-nemzedékeknek szentelte: Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Tersánszky Józsi Jenő, Szabó Lőrinc munkásságáról szóló tanulmányai, műelemzései és kismonográfiái mellett az ún. „harmadik nemzedék" életpályáját, munkáit kísérte és kíséri figyelemmel. Devecseri Gáborról és Thurzó Gáborról írott portré-monográfiái után az 1909-ben született Képes Géza életművét mérte fel. Képes Géza költőként, műfordítóként és tudósként egyaránt egyre gazdagodó és kiteljesedő tevékenységéről még nem készült ilyen átfogó és összegező tanulmány, sok tekintetben egyedülálló teljesítményének értékelése még nem vált eléggé irodalmi köztudatunk részévé. Rónay Lászlónak e portré megrajzolásához alapkutatásokat kellett végeznie, s az életrajz, életpálya adatain kívül részletesen szemügyre kellett vennie Képes Géza valamennyi megjelent kötetét, s tüzetesen elemeznie műfajok szerint eddigi teljesítményeit. Elemzéseiben állandóan viszonyít a magyar és világirodalmi költészeti hagyományokhoz, párhuzamokhoz és eszmei-művelődéstörténeti forrásokhoz, s így világítja át Képes Géza műveit, törekvéseit és megvalósított programját. Folyamatrajz, műelemzés, műfordításelmélet, nyelvészeti és verstani ismeretek, az irodalomtörténeti módszerek alkalmazása mellett az irodalomkritika eszközeit is felhasználva helyezi el életművét a mai magyar irodalom értékei között. Képes Géza költői teljesítményeinek méltatásával, egyes műveinek beható tartalmi és nyelvi elemzésével a kortárs költészet megközelítésére és bemutatására is példát kínál. Az önálló művek mellett igen nagy hangsúlyt kapnak Képes Géza műfordításkötetei is, melyek hat évezred (!) lírájából válogatnak, s e hatalmas időszak valamennyi művét eredetiből fordította a költő. Az *Először magyarul* (1971), a *Napfél és éjfél* (1972) és a *Fordított világ* (1973) közül kiemelkedik a középső kötet elemzése, mely a finnugor költészetet tolmácsolja és varázsolja élővé. A tanulmányíró Képes Géza mun-

kásságával kapcsolatban Rónay László megállapítja, hogy valamennyi írását szellemi izgalom, számos új felfedezés és a személyes vallomások élményszerűsége jellemzi. Több szakterület művelői is érdeklődéssel olvashatják Rónay László összefoglaló kismonográfiáját, melyben Képes Géza gazdag életművének bemutatása kapcsán élő irodalmunk, kortárs műfordításirodalmunk számos kérdését továbbgondolásra ösztönözve tárja elénk.

R. Takács Olga

Rónay László: Tersánszky Józsi Jenő.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 261 l. (Nagy magyar írók)

Tersánszky Józsi Jenő századunk magyar irodalmának egyik kiemelkedő alakja. Egyéni írásművészete, problémafelvetése, de legendás életpályája is joggal kelti fel az olvasó érdeklődését, aki mélyebb megértésre törekedve hiába keresgélt eddig a könyvtárban, csak elvétve talált az íróra és műveire vonatkozó összefoglaló szakirodalmat. Az első ilyen jellegű munka Kerékgyártó István Tersánszky arcképe volt (1969), s ehhez csatlakozik közel másfél évtized után Rónay László kismonográfiája.

Rónay László Tersánszky egész életét és életművét áttekinti munkájában, s erénye, hogy megpróbálja szerves egységbe kovácsolni mindazt, amit Tersánszkytól, illetve Tersánszkyról tudni lehet. A bőven áradó idézetek (irodalmiak és szakirodalmiak egyaránt) már magasabb szempont szerint rendezett szövedékéből és az irodalomtörténész értelmezéseiből, magyarázataiból világos képet alkothatunk a XX.század első felének életéről, történelmi eseményeiről, társadalmi problémáiról; a művészek életéről és lehetőségeiről is.

A Pályakezdés – kitérőkkel című fejezet főleg életrajzi vonatkozású, Tersánszky gyermekéveivel, fiatalságával, első meghatározó élményeivel és barátaival foglalkozik.

Az ezt követő két fejezet (Háborús évek, Erkölcs és társadalom) a nyomasztó történelmi események hatására íróvá fejlődő Tersánszky társadalmi és etikai kérdésfeltevéseit és válaszkereséseit elemzi.

A negyedik fejezet teljes egészében *Kakuk Marci*ról, Tersánszky talán legismertebb regény-folyamáról, illetve (bizonyos fokig az íróval azonosítható) regényalakjáról szól.

Ezt követően ismét maga Tersánszky kerül előtérbe, de nem elsősorban az író, hanem a kabarékban fellépő furulyázó, fütyülő, gitározó életművész, aki mellesleg különféle technikai találmányokon töri a fejét (Tersánszky „szerepei").

A Fordított világrendben és A regény ősforrásainál című fejezetek talán a legérdekesebbek és a legegységesebbek a monográfiában. Rónay ezekben a fejezetekben szakad el a legjobban az őt megelőző szakirodalom véleményétől, lényegesen lecsökkennek primér idézetei is (amelyeket néhol már fárasztó bőkezűséggel szór az olvasó elé), magával ragadóan boncolgatja Tersánszky állatszimbólum-rendszerét, és mutat rá ezek összefüggéseire.

Könyve befejezéséül Tersánszky utolsó alkotói korszakát elemzi Tárgyak vallomása címen, illetve – mivel az ekkor írt művek szinte kivétel nélkül a II. világháború

eseményeiből és tapasztalataiból származnak – a második világháború Tersánszkyra tett hatásairól beszél.

A monográfiát záró epilógus a sematizmus korától kezdve vezet végig Tersánszky életén; megmagyarázza, hogyan rekedt ki az irodalmi életből, miért hallgatott el önként a konszolidáció idején; majd az idős író megérdemelt rehabilitációjának állomásaival zárul a könyv.

A kismonográfiát két hasznos segédlet egészíti ki: Tersánszky fontosabb életrajzi adatainak felsorolása és a Tersánszkyról szóló cikkek bibliográfiája.

Szőnyi Etelka

Saád Béla: Tíz arckép.
Ecclesia, Budapest, 1983. 369 l.

Tíz jelentékeny személyiség riport formában megírt életrajzát tartalmazza a kötet, olyan egyéniségekét, akikben az alkotásvágy, a közösség szolgálatának igényén kívül a katolikus egyházhoz és hithez való kötődés is közös volt. Hitvalló életvitelük, s emellett a mai Magyarország iránti elkötelezettségük közelíti egymáshoz az eltérő területeken tevékenykedő embereket: Bánáss László dr. püspök, Berda József költő, Cavalier József dr. újságíró, dr. Czapik Gyula érsek, Fekete István író, Kunszery Gyula költő, publicista, irodalomtörténész, Pattantyus-Ábrahám Imre gyárigazgató, Radó Polikárp hittudós, Rónay György író, költő, szerkesztő, Szarka Géza pedagógus a főszereplői az érdekes műfajú könyvnek, amelyben a riporter kérdéseivel nemcsak az érdekelteket kereste meg, hanem a hozzátartozókat, kollégákat, kortársakat, tanítványokat is, s egybeszövődő emlékeikből, levélrészleteikből kerekednek ki az érdekes portrék, a korszakról tanúságot tevő személyiségek életútjának meghatározó jelentőségű epizódjai, legfontosabb tetteik, maradandó alkotásaik. A költők, írók, publicisták esetében versekkel, regény- és cikkrészletekkel is bővíti a portrék szövegét, önálló műveik bibliográfiáit is közli. Tíz riportalanya közül már egy sem él, de emléküket, példájukat megőrzi ez a körültekintő, gondos kutatásra alapozott köny, melyet nemcsak irodalomtörténészek forgathatnak haszonnal, hanem a mai Magyarország közélete, utóbbi évtizedeinek története iránt érdeklődő hazai és külföldi olvasók is.

R. T. O.

Sáfrán Györgyi: Arany János-gyűjtemény. Petőfi Sándor–Szendrey Júlia kéziratok.
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1983. 178 l., 10 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának katalógusai 13.)

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának közismerten nagybecsű gyűjteményei sorában is a legértékesebbek közé tartozik ez a kettő, amelyeknek közös katalógusát a nemrég elhunyt érdemes irodalomtörténész, az Arany-levelezés kritikai kiadásának sajtó alá rendezője, Sáfrán Györgyi szerkesztette: mind Arany,

mind Petőfi idekerült szellemi hagyatéka nemzeti kincs; megőrzésük, gyarapításuk és hozzáférhetővé tételük a kézirattár különösen fontos és felelősségteljes feladata.

Hogy a két gyűjtemény katalógusa a kézirattári sorozat 13. füzetében – bár elkülönítetten, de közös névmutatóval és idegen nyelvű ismertetőkkel – együvé került, az a kéziratanyag többrétű kapcsolódása, tartalmi összefüggései folytán úgyszólván magától adódó (és helyeselhető) megoldás volt: elég, ha csak Petőfinek Aranyhoz írott leveleire utalunk, melyek kezdettől fogva a kézirattár Arany-gyűjteményéhez tartoznak.

Az Arany-gyűjtemény jóval terjedelmesebb a másiknál; a nem-hivatalos jellegű Arany-kéziratok száma, a költőtől írt leveleknek több mint 450 darabjával együtt, közel 2000, olvassuk a bevezetésben, ilyenformán ennek leírása teszi ki a füzet négyötöd részét (5-127 l.); a Petőfi-, illetve Szendrey Júlia-kéziratok bemutatása a füzet 129-158. lapjára terjed. A Petőfi-gyűjtemény a költő verseinek ún. „első akadémiai kritikai kiadása" (1951) óta is számos autográf kézirattal gyarapodott. Ezután következik a két katalógus közös rövidítésjegyzéke, névmutatója, német, angol és olasz nyelvű rezüméje, végül 19 kép, illetve kézirathasonmás.

A kéziratleírások tartalmilag és a forrástípusokat tekintve is igen széles kört ölelnek fel: szemmel látható a szerkesztőnek az az igyekezete, hogy a két klasszikus szerző életművének kutatásához minden vonatkozásban megadja azt a segítséget, amit a kézirattár a birtokában levő sokféle anyag alapján irodalomtörténészeknek, szövegkiadóknak, biográfusoknak, műfordítóknak, pedagógusoknak és népművelőknek nyújthat. Ezért figyelmét az autográf kéziratokon és levelezésen kívül a másolatokra, egykorú és későbbi dokumentumokra, kéziratban levő tanulmányokra, anyaggyűjtésekre, a családtagok irataira, sőt a fennmaradt képekre és tárgyi emlékekre is kiterjesztette.

A füzet mindkét részében előbb az ún. törzsanyagot írja le, majd – ettől elkülönítve, Függelékben – más kézirattári fondok vagy az ún. Régi Akadémiai Levéltár, a Kisfaludy Társaság Iratai és az MTAK Mikrofilmtára ide vonható darabjainak adatait közli. Nem vagyunk meggyőződve ennek a megkülönböztetésnek a célszerűségéről. A használó számára általában közömbös a kéziratok lerakási sorrendje, illetve gyarapodási időrendje; az a fontos neki, hogy az egynemű dolgokat (pl. az Aranytól egy bizonyos személynek írt és attól hozzá intézett leveleket, vagy Petőfi eredeti verskéziratait) jól áttekinthető, logikusan felépített műfaji–tárgyi felosztás keretében – lényeges adataikkal, raktári jelzetükkel együtt – egyazon helyen találja. Persze, elképzelhető valamilyen más, így a Sáfrán Györgyi választotta (bár korántsem következetesen végigvitt) elrendezés is: ilyenkor azonban a mutatóknak kell ellátniuk az „együvé hozás" feladatát. A szerkesztő készített is ilyeneket, de ezeknek van egy nagy fogyatkozásuk: ti. a raktári jelzetre, s nem a füzet lapszámára utalnak, tehát a leíró rész és az index között nincs közvetlen kapcsolat; a mű-címek mutatója pedig csak az autográf kéziratokat veszi figyelembe, tehát pl. egy-egy Arany-, illetve Petőfi-műnek a kézirattárban hozzáférhető másolatait, irodalmát, elemzéseit, fordításait, illusztrációit, utóéletének adatait stb. csak több-kevesebb keresgélés árán lehet a katalógusban megtalálni.

Kiss József

Joannes Sambucus. Emblemata.
Antverpiae, 1564. (Hasonmás.) A kísérő tanulmányt írta: August Buck, a fakszimile szövegét gondozta: Varjas Béla. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1982. (Bibliotheca Hungarica Antiqua)

Az emblémа a 16. század egyik divatos költői és képzőművészeti műfaja volt, amely Andrea Alciati 1531-ben megjelent gyűjteménye nyomán vált népszerűvé Európa fejlettebb, megfelelő technikai színvonalon álló könyvkiadással rendelkező országaiban. Az emblémа-műfaj esetében ugyanis szoros egységet képezett a jelképes értelmű, többnyire szinte képrejtvény-szerű rajz, s az azt magyarázó verses szöveg. A metszetek készítője ugyan rendszerint névtelen maradt, s az emblémagyűjtemények a verseket író tudós humanisták szellemi produktumaként kerültek forgalomba, a kiadvány sikerének azonban előfeltétele volt, hogy a kiadó jól felkészült grafikust is tudjon alkalmazni, aki az ábrákat a kor ízlésének megfelelő színvonalon elkészítette a költő intenciói szerint.

Joannes Sambucus (Zsámboky János, 1531–1584) korának talán legképzettebb magyar humanistája volt, aki elsősorban mint filológus, klasszikus latin és görög szerzők kiadója és kommentátora vívta ki kortársai elismerését, költői hírnevét pedig emblémagyűjteményének köszönhette. Emblémáit 1564-ben a kor egyik legkiválóbb könyvnyomtatója, az antwerpeni Christophorus Plantin jelentette meg. Ezt az első latin nyelvű kiadást a 16. században még öt újabb kiadás követte, s rövidesen megjelent a mű holland, francia és angol fordítása is.

Az utóbbi időben a nemzetközi reneszánsz-kutatás fokozott mértékben érdeklődik a 16. századi emblémaköltészet iránt, amely divatjának elmúltával, a 17–18. században jórészt feledésbe merült. E tudományos érdeklődés kielégítése érdekében az olyan igényes fakszimile kiadványok, mint amilyen a Bibliotheca Hungarica Antiqua 11. kötete, nélkülözhetetleneknek látszanak.

A nemzetközi tudományos érdeklődés kielégítését szolgálja August Buck professzor színvonalas német nyelvű kísérő tanulmánya is, amely tömören és pontosan ismerteti Zsámboky János életrajzát, fontosabb műveit, s részletesen elemzi az 1564-ben megjelent emblémákat, kijelölve a gyűjtemény helyét a kor európai irodalom- és művelődéstörténetében.

Pirnát Antal

Sarkadi Imre: Drámák.
2., bővített kiadás. Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta: Sarkadi Imréné és Csontos Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 936 l. (Sarkadi Imre Művei)

Sarkadi Imre drámairói munkássága sok vitát váltott ki. Félkész, töredékes vagy befejezett műveinek bemutatóit (pl.: *Kőműves Kelemen*, Szegedi JATE, Veszprémi Petőfi Színház, Vígszínház; *Oszlopos Simeon*, Madách Kamaraszínház, Kaposvári Csíky Gergely Színház) kritikai viharok követték. Az 1974-ben megjelent kiadás adta közre

először az írótól fönnmaradt 14 drámát, köztük egy hangjátékot. Ekkor jelentek meg kötetben először a *Hannibal*-drámák, a *Lukrécia*, az *Elektra* és a *Kőműves Kelemen*, Sarkadi 1943-tól kb. 1949–50-ig írt, töredékben maradt művei. Időrendben utánuk a *Január* és a *Párbaj*, szintén töredékes parasztdrámái. Az egykorú kritika nyugtázta: végre olvasható az életmű.

A második kiadást az indokolta, hogy a 80-as évek elejéig lényegében befejeződött a hagyaték feldolgozása. Kéziratrészek és variánsok kerültek elő, lehetővé vált a darabok keletkezési idejének pontosítása. A levelezésnek és az író jegyzeteinek feltárása módot adott arra, hogy a töredékeket az első kiadástól eltérő elv szerint rendezzék a szerkesztők. A 14 dráma jelenlegi szövegéhez jegyzetek tartoznak, amelyekből tájékoztatást kapunk a darab keletkezésének körülményeiről, a kéziratról vagy kiadásról, amely a megjelentetéshez alapul szolgált, illetve, ha volt, a színházi bemutatóról.

Az első kiadáshoz képest a *Hannibal*-drámák töredékei megváltoztatott sorrendben – a kéziraton Sarkadi az ábécé betűivel jelölte meg az egymás után következő részeket – pontosított dátummal, 1948–49 az eddigi 1943–57 helyett, és két jelenettöredékkel valamint két töredék-változattal kibővítve jelentek meg. Más a *Lukrécia* és az *Elektra* részeinek sorendje is. Az utóbbit, az író megtalált levele alapján állapították meg. Megváltozott datálással (1945, 1948) kerültek a kötetbe. Megjegyzendő, hogy szövegeik nem azonosak a Siklós Olga által közölt (átdolgozott) drámákkal. (Életünk 1974. 3. sz., Életünk 1973. 6. sz.) Sarkadi egyetlen fennmaradt hangjátéka *Komédia Balassi Menyhárt árultatásáról* új dátuma miatt (1948) előbbre került a művek sorrendjében, valamint itt közlik először a hozzá írt bevezetőt.

Az egyik legérdekesebb rész a *Kőműves Kelemen* c. befejezetlen dráma két változata. A keletkezés idejét az eredeti gépirat alapján állapították meg: 1948–49. Biztossá vált tehát, hogy a darab nem 1953 körül vagy után született s így nem lehet Sarkadi „kiábrándulásának" tükrözése. A szerkesztők szerint a töredékek a népies és filozofikus elemek többségét figyelembe véve két csoportra voltak oszthatók, s így két töredékes drámát olvashatunk. Mindkét esetben jelentős az eltérés az 1974-ben megjelent szövegekhez képest. Föltehetően Sarkadi *Kőműves Kelemen*jének részei a leginkább variálhatók, és késztetik rendezői, dramaturgi koncepció szerinti sorrend, szöveg stb. változtatására a vele foglalkozókat, ugyanis az eddigi három színházi bemutatóhoz is más-más szövegvariánsokat használtak.

Ez után következnek az író sematikusnak nevezhető parasztdrámái, töredékei. A *Január* szövege újabb részleteket tartalmaz, viszont elhagytak szöveget a 74-es kiadáshoz képest. A töredékek sorrendjét megváltoztatták, s a hagyaték is őriz nem publikált részleteket. Az így összeállított változat a szerkesztők szerint kiegészíti és árnyalja Sarkadi itt-ott brosúra-ízű téeszdrámáinak mondandóját, írói eszközeit. A *Párbaj* jeleneteinek sorrendjét a dráma folyamatosságának megteremtése határozta meg, különbözve az első kiadástól.

Az író 1958 után írt három drámája (*Ház a város mellett, Oszlopos Simeon, Elveszett paradicsom*) az eddigi szöveggel szerepel. Most közlik először a *Ház a város mellett* korábbi szinopszisát. Változatlan a szövege *A próféta*, az *Út a tanyákról* és a *Szeptember* c. színműveknek.

A kötetet Horvai István emlékezései zárják. Sarkadi barátja és munkatársa megpróbálja áttekinteni együttműködésük teljes történetét. Levelezésük, vitáik leírása

közelebb viheti az olvasót a drámaírói szándékok, a műhelymunka és az elkészült művek megismeréséhez.

A *Drámák* jelen kiadása alaposabb és talán végleges képet nyújt Sarkadi Imre drámai műveiről. A teljes életmű kuszaságaiban (novellaötletből forgatókönyv, novellakezdemény, drámarészlet stb.) való eligazodáshoz azonban nem nélkülözhető a sorozat többi kötete, illetve a *Drámák* 1974-es kiadása sem.

Stauder Mária

Schöpflin Gyula: Szélkiáltó.
Emlékezések. I. U. S.: Az Irodalmi Újság sorozata, Párizs, 1983. 153 l.

Emlékezéseinek egy pontján Schöpflin Gyula arról panaszkodik, hogy életének bizonyos szakaszai – szemben más memoár-írókéval – meglehetősen eseménytelenek voltak. Elképzelhető, ám az is bizonyos, hogy a viszonylag kis terjedelmű könyv eseménydús életutat örökít meg. A visszaemlékezések sora természetesen a szülői házzal kezdődik, s az apa, Schöpflin Aladár író-baráti körét idézi fel Kosztolányitól Babitson át Móricz Zsigmondig, akitől a könyv szerzője írói nevét, a Nagypál István kapta.

Az életút kanyarral folytatódik: Schöpflin Gyula már fiatalon bekapcsolódik a mozgalomba, s a pártban vállalt feladatok a svédországi letelepedésig sorsa meghatározóivá válnak. Ez azt is jelenti, hogy olyan közeg sodrásába kerül, mely minden szempontból idegen a gyermekkor meghatározó élményeket nyújtó világától.

Az irodalomtól azonban nem távolodik el akkor sem, hiszen a Révai könyvkiadóban kap amolyan „mindenes" állást. Ebben az időszakban köt mély barátságot Radnóti Miklóssal és Bálint Györggyel. S itt időzzünk el egy pillanatig. A barátság tényének bejelentésén túl – néhány apróságot leszámítva – szinte alig tudunk meg bármi személyesebbet erről a két kapcsolatról. Noha, mint a szerző jelzi, élete legfontosabb két emberéről van szó. Ez a szűkszavúság az egész könyv jellemzője – sajnos, hiszen emlékirat esetében még a fölösleges szószátyárkodás is hozadékkal járhat. Mintha Schöpflin túlságosan a párt (feladat, munka, szellem) köré rendezné a mondandóit. Így a *Szélkiáltó* inkább tekinthető egy gazdag élet sovány vázlatának, mint összegzésének.

A könyv számunkra bizonyára legizgalmasabb részei az 1945–1949 közötti időszak eseményeit összegző fejezetek. Ebben az időben az író a rádiónál teljesített „szolgálatot". Ez szó szerint értendő: ahogy ő fogalmazza meg könyvében a helyzetét: „A Párt felé én voltam a Rádió, a Rádióban én voltam a Párt. S mit tagadjam, a dolgok ilyetén állása igencsak ínyemre volt." A figyelmeztető jeleket, melyekből a közelgő vészt kiolvashatta volna, ő is érzékeli, de fegyelmezett mozgalmi emberként vagy nem hajlandó dekódolni, vagy magyarázatokat keres rájuk. A kijózanító pillanat a Rajk-per idején érkezik el számára is. Ekkor már Stockholmban rendkívüli követ (és meghatalmazott miniszter), s a potenciális áldozatok egyike – valószínűleg. Ezért választotta az emigrációt.

A könyv kiábrándult, de józanul értékelő ember munkája. A *Budapest nem felel* regény írója azonban nem kis szolgálatot tenne azzal, ha bővebben, a részletek gazdag-

ságával és a személyesség súlyosabb hitelével tárná fel emlékeit, hozzájárulva így egy homályos korszak mind több oldalú megvilágításához.

Zalán Tibor

Society in Change: Studies in Honor of Béla K. Király.
Edited by Steven B. Vardy and Agnes H. Vardy. Boulder, Colorado (Distributed by Columbia University Press, New York), 1983. XII, 680 l. (East European Monographs CXXXII.)

Ez az Emlékkönyv olyan ember munkásságának méltatására jött létre, akinek magatartását jellemezhetnénk a gyakran, de nem mindig kiérdemelten hangoztatott szavakkal: tevékenyen és alkotva maradt hű hagyományainkhoz, míg ugyanakkor célratörően és gyümölcsözően illeszkedett be a nyugati kulturális és tudományos életbe. Rangját – melyet hadd ne rögzítsek, mert a Király-sztorinak még nincs vége – mint egyetemi professzor, mint úttörő jelentőségű konferenciák szervezője, és mint a magyar és közép-kelet-európai történetírás eredményeivel az angolul olvasókat megismertető tekintélyes kiadványsorozat alapító-szerkesztője érte el. Eredményei fontosabbak és maradandóbbak koszorúzott szórvány-személyiségeink legtöbbjénél. Nem felesleges hozzátenni azt sem, hogy Király Béla mindezt csendesen, könyöklés és gáncs nélkül tette, tudatos és az amerikai magyar tudományos életben szinte páratlan segítőkészséget tanúsítva fiatalabb kollégái iránt.

Az Emlékkönyv Király Béla nyugdíjazása után egy évvel jelent meg, s megkülönböztető fontosságot ad neki az a tény, hogy a Columbia University Press világ-hálózata vállalt gyámságot terjesztése felett. Szerkesztői, Steven B. Várdy és Agnes H. Várdy a pittsburghi Duquesne Egyetem, illetve a Robert Morris College tanárai, az amerikai szórvány-magyarság ismertebb egyéniségei közé tartoznak. Széles körű ismeretségük különösen alkalmassá tette őket arra, hogy a szerkesztésük alatt megjelenő könyvben a Király Béla tanítványai, barátai, és kollégái által írott tanulmányok legjavát nyújtsák egy kötetben. S valóban, ami talán elsőként feltűnik a vaskos könyv lapozása közben, az a széles érdeklődési skála, amely a 37 cikk íróit jellemzi. Szakmailag szétválasztva azt találjuk, hogy 20 tanulmány a társadalomtörténet, 8 a kultúrtörténet, 7 pedig a hadtörténet körébe illeszkedik legjobban. A magyarságtudomány szempontjából természetesen az teszi jelentőssé a kötetet, hogy – az ünnepelt érdeklődésének és munkásságának megfelelően – az írásoknak több mint fele (22) foglalkozik magyar, illetve Duna-medencei témával. Az összeállítás értékéből semmit sem von le az a tény, hogy jónéhány tanulmány már megjelent vagy elhangzott egyéb fórumokon, esetleg több ízben is. Az amerikai magyarságtudomány fórumai ugyanis, őszintén szólva, meglehetősen szűkek, s csakis a most kiadott emlékkönyv teszi lehetővé, hogy a benne foglalt cikkek a szélesebb olvasóközönség (esetleg egyetemi hallgatók, sőt tanárok) figyelmét is megragadják.

Society in Change tehát mint az East European Monographs sorozat része, jelen lesz majd a másod- sőt esetleg a harmadrangú egyetemek könyvtárainak polcain is, s így elképzelhető, hogy sokan kézbe fogják venni. Hivatásának megfelelően elsősorban

Clio megszállottjai fogják forgatni, s így az e témakörbe tartozó részeket emeljük ki: Magyarország hadtörténetével közvetlenül csak két tanulmány foglalkozik: *Joseph Held* írása Nándorfehérvár ostromáról, valamint *Kramár Zoltán* cikke az 1848-as honvédhadsereg vezérkaráról. Jóval többet nyújt a könyv a magyar társadalom- és politikatörténet iránt érdeklődőknek: *Vermes Gábor* a monarchiabeli közös hadsereg helyzetét tárgyalja meg; *Deák István* Budapest fejlődését vázlatolja; *Aczél Tamás* részleteket közöl készülő önéletrajzából, saját és korának politikai viszontagságait elevenítve fel; *Stephen Borsody* a Habsburg-birodalom és a Magyarország közötti viszály néhány fontosabb összetevőjére utal; *Dreisziger Nándor* Jászi Oszkár kelet-európai föderációs terveit, *Decsi János* Andrássy Gyula, *Peter Pastor* pedig Károlyi Mihály gondolkodását körvonalazza a magyar–orosz kapcsolatokról. Három tanulmány szól az egymás mellett élő nemzetiségekről: *Michael Sozan* az ausztriai, *Nagy Károly* a romániai magyarok életéből emel ki mozzanatokat, valamelyest ellentétes előjellel, míg *Andrew Ludányi* a Romániában, illetve Jugoszláviában gyakorolt hazafiság elveit és gyakorlatát hasonlítja össze. *Thomas Szendrey* és *Peter Sugar* írásai a történetírás problémáit vizsgálják, a magyar „európaizálódás" 1700 és 1830 közti szakaszára, illetve a II. Lipótról alkotott történelmi képre összpontosítva figyelmüket. *Leslie Domonkos* a középkori magyar egyetem-alapítások problémáiról ír; *Várdyné Huszár Ágnes* a Jókai-életmű török vonatkozásait és alakjait elemzi. A magyar kultúrtörténettel foglalkozó tanulmányok közül említésre méltó *Louis Éltető* érzékletes fordításokkal tűzdelt eszmefuttatása a magyar költészet történelmi hivatásáról és hivatottságáról. *Steven B. Várdy* cikke a magyar kivándorlás 1880–1920 közti „hőskorát" mutatja be, míg *Mario Fenyő* egyik legismertebb és legsikeresebb amerikai magyarunkról, Haraszthy Ágostonról tájékoztatja az olvasót. Külön említést érdemel *Ivan Sanders Amerika magyar szemmel* című írása, amely szellemességével és józan megfigyeléseivel remélhetőleg további hasonló tanulmányok ihletője lesz.

A nem magyar, illetve nem kizárólagosan magyar tárgyú írások közül különösen fontosnak találtuk *Perjés Géza* Clausewitz-tanulmányát, *Louis L. Snyder* elgondolkodtató kérdésfeltevéseit az etnikumról és nacionalizmusról írott cikkében, *Bak János* megjegyzéseit az európai feudalizmus honvédelmi gyakorlatáról, valamint, last but not least, *Ránki György* cikkét Hitler közép-kelet-európai politikájáról a második világháború idején.

A gondosan összeállított kötetet jól egészíti ki Király Béla munkáinak listája és egy előszó, amit Christopher Dodd connecticuti szenátor írt. A szerkesztők által összeállított Király-életrajz és méltatás tárgyilagos, már-már száraz prózaiságával tűnik ki, amelyen nem segítenek az angolban oly könnyen felismerhető hungaricizmusok.

Boros-Kazai András

Spira György: Négy magyar sors.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 169 l. (Nemzet és emlékezet)

Négy történelmi esszét fűzött kötetté Spira György. Három közülük már korábbról ismert, a *Széchenyi tragikus útja* 1964-ben a Történelmi Szemlében, 1973-ban a szerző *A negyvennyolcas nemzedék nyomában* c. tanulmánykötetében jelent meg magyarul, közben pedig angolul a Nouvelles Etudes Historiques Bp. 1965/I. kötetében. A *Petőfi kardja* 1972-ben a *Petőfi tüze* c. gyűjteményes kötetben, 1973-ban a már említett tanulmányfüzérben, a *Kossuth és az utókor* 1979-ben a Magyar Tudomány és a Látóhatár lapjain magyarul, angolul az Etudes Historiques Hongroises 1980 című gyűjtemény kötetében látott napvilágot. A negyedik, a *Batthyány Lajos* c. tanulmány e kötetben jelent meg először.

A magyar reformkor és szabadságharc négy illusztris alakjának arcképe egymás mellé állítva különleges – egyben ízig-vérig jellemző képet fest Spira György történeti kutatásairól.

A kötetben első helyen szereplő Széchenyi-portrét – melynek koncepciója nagyban hozzájárult a legújabb Széchenyi-értelmezések kialakulásához – a Batthyány Lajosról írt tanulmány követi. Kétségkívül ez a könyv legérdekesebb része, mely nemcsak újdonsága, hanem látásmódja miatt válik fontossá. Spira felfogásában Széchenyi legnagyobb ellenfele – az első független felelős magyar minisztérium fennállásáig – a reformpolitikai tettekben cselekvő Batthyány Lajos volt, nem pedig a Batthyányval szoros szövetségbe kerülő, forradalmi reformpolitikát propagáló Kossuth. A rendkívül erősen összefogott szálakból vitatható kép bontakozik ki, de Spira koncepciója – mint általában – most is elgondolkodtatóan érdekes.

A már korábban is vitatott kérdés, hogy vajon a baloldal a liberális tábornak csak egy része, vagy attól függetlenülő erő – mint ahogyan azt Spira tartja – ezúttal a tanulmány bújtatottan megformált tétele.

Spira György valamennyi művében valóra tudta váltani a plasztikusság igényét, szorosan összefonva a magánemberi és politikusi szálakat.

Így ír Petőfiről is, politikusi gondolkodásmódját elemezve, és ezt tartva a költő cselekedeteit szervező erőnek. Felfogásában Petőfi tudatosan ragadja meg a kezdeményező szerepet, és „cselekvőkészséget józansággal párosító eljárással" marad távol a vezetőszereptől. Petőfi kardja a költő forradalmi cselekvésének szimbóluma – melyhez Petőfi tudatos politikai koncepció alapján nyúl. Petőfi halála Spira felfogásában a politikai halálra ítélt ember útválasztása.

A kötet negyedik tanulmánya Kossuth pályáját két szálra bontja, tagadva munkájának és tevékenységének eredménytelenségét, s hangsúlyozva egyéni tragédiáját.

Értékelése noha kissé leegyszerűsítettnek tűnik, mégis Spira 1848–49-koncepciójának leglényegesebb jegyeit viseli. Ez értékét nem csökkenti, a tanulmány stílusosan méltó befejezése a kötetnek, noha több ponton éppúgy vitatható, mint a Batthyány-tanulmány.

A rendkívül élvezetes és képszerű nyelvezettel megfogalmazott, széles ívű, látványos gondolati építkezésű részekből összeálló mű méltán tart számot nagy érdeklődésre.

Emberközelbe állítva szól négy „nagy magyarról": Széchenyiről, Batthyányról, Petőfiről és Kossuthról.

Kőrösi Zoltán

Süköd Mihály: A paradicsom kapuja.
Tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 455 l.

Könyvében 1960 és 1980 között írt esszéit gyűjtötte össze Süköd Mihály. Egy kötetbe rendezésüket nem csupán húsz év esszéírói működésének összefoglaló szándéka indokolja: írásai ugyan időben évszázadokat fognak át, s tematikailag is változatosak, az írói magatartás, a vizsgált tárgy megközelítési módja azonban valamennyiben közös. A könyv Blake-től kölcsönzött címe és mottója is arra utal, hogy „bizonyosság" helyett kísérletekkel, gondolkodási kísérletekkel van dolgunk.

A tizenkét írás három gondolati egységbe tömörül, s ezzel, bár nem szűnik meg a kötet eklektikussága, a címek (Eszme, Próza, Mi az, hogy regény?) valamelyest mégis sejtetik a szerző szándékát: elsősorban eszmetörténeti, műfajelméleti kérdésfelvetéseit jelzik. *Bethlen Kata* önéletírásában nem a magyar próza eredetét kutatja, hanem megpróbálja egyszerű olvasmányként olvasva megfejteni máig ható erejének titkát. Míg Maculay az angol liberalizmus eszméinek megörökítőjeként egy 19. századi, egységes világképet példáz, *Sinkó Ervin*ről írva (Értelmiségi a forradalomban, forradalom az értelmiségiben) egy 20. századi, hittel és kételyekkel teli pálya képét rajzolja meg. *Szálasi* naplójának 1978-as kiadása kapcsán egyén és történelmi helyzet viszonyát vizsgálja. Változatok az új baloldalra című írásában Sartre Az értelmiségi és a forradalom című könyvét jegyzetelve Sartre gondolatait saját nyugat-európai tapasztalataival szembesíti, közreadva az új baloldal néhány képviselőjével folytatott beszélgetéseinek töredékét is. Próza címmel egybefogott esszéiben a 20. századi próza nagy átalakulásának kérdéseit elemzi, kiemelve Joyce és Musil szerepét a regényműfaj változásában, s a próza útkeresésének jelentős példáit találja meg Babel, *Déry* és *Örkény* műveiben is. A kötet utolsó két írása a ma regény-írójának lehetőségeit kutatja, s közvetlen vallomásként a szerző prózaírói szemléletéről, vállalkozásairól is számot ad.

Egyed Ilona

Szabó Ferenc: Jelek az éjszakában.
Róma, 1983. 425 l.

A kötet a szerző újabb verseit és tanulmányait adja közre. Az első esszésorozat Pascal – a szerző szerint az első modern gondolkodó, az egzisztencialisták őse – hatását méri fel a „katolikus reneszánsz" költőinek műveiben. Szabó Ferenc – saját fordításban – bőven idéz Claudel, Bernanos, Mauriac, Peguy, Gide és Pierre Emmanuel verseiből.

A középső részben új verseiből közöl Szabó Ferenc.

Az Új távlatok című fejezet nagyrészt magyar irodalmi tanulmányokat tartalmaz, de találunk itt esszét Dosztojevszkijről és Csontváryról is. Az egyes esszékben (Ady Endre hite; „Tiszta szívvel". József Attila emlékezete; Rónay György – 1913–1978 –; In memoriam Pilinszky János; Babits költészetéről Rába György monográfiája kapcsán; Próféta a hit senki-földjén. Illyés 80 éves) Szabó Ferenc a művekben megjelenő hit felől közelíti meg az alkotókat, illetve költészetükben az istenélmény mibenlétét igyekszik elemezni s feltárni. Nézőpontja teljesen indokolt, hiszen, mint az Illyésről szóló tanulmányban írja: „A lét alapkérdéseit feszegető, értelmet kereső ember világnézeti fejlődésének bemutatásával még adós a magyar irodalomkritika."

Ny. J.

Szabó Júlia: Máttis Teutsch János.
Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 35, (60) l.

Máttis Teutsch János festő, szobrász és grafikus jelentős szerepet játszott a századelő magyar avantgarde művészetének alakításában. A MA folyóirat első kiállítása az ő képeiből nyílt meg 1917-ben. Ez volt az első gyűjteményes kiállítása, de a folyóiratot is gyakran illusztrálta. Munkásságának összegzésére, a magyar képzőművészetben betöltött helyének kijelölésére vállalkozott Szabó Júlia művészettörténész.

Mint a Corvina szinte mindegyik képzőművészeti kiadványa, Szabó Júliának ez a könyve is ízléses kiállításban látott napvilágot. Az első huszonegy oldal Máttis Teutsch János méltatása, művészetének alapos és részletes ismertetése. Ehhez kapcsolódnak az Életrajzi adatok kronologikus szerkesztésben, mely alapján nyomon követhetjük Máttis Teutsch János életének fontosabb dátumait, még a halála utáni eseményeket, kiállításokat is, egészen 1981-ig. Igen tekintélyes irodalomjegyzéket is ad a szerző Máttis Teutsch János és kora irodalmából. A könyv nagyobbik hányada hatvannyolc kép, illetve szobor reprodukcióját közli részletes címleírással. A műalkotásoknak körülbelül a fele színes fotókon látható. A képjegyzék közli a keletkezési évet, a műfajt, a méretet, az eredeti műalkotás lelőhelyét. Mindezt a gazdag apparátust német nyelvű rezümé teszi teljessé.

B. Hajtó Zsófia

Szabó Pál 45 levele Bíró Jánoshoz.
Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Beck Zoltán. Szeghalom, 1983. 63 l. (Sárréti füzetek IV.)

A levelek címzettje, Bíró János (1896–1982) földije volt Szabó Pálnak és küzdőtársa is, hiszen az 1921-től 1944-ig bognár mesterséget folytató férfi mindig politizált. Írásai többek közt megjelentek a Magyar Alföldben, az Erdélyi Fiatalokban, a Független Kisgazdában, a Szabad Szóban, s kapcsolatot tartott országos jelentőségű politikusokkal, így Tildy Zoltánnal is. 1945-ben, Szabó Pál hívására, Pestre megy, s a

Paraszt Újság munkatársa lesz. Aktívan részt vesz a közéletben, tudósító és nagygyűlési szónok.

A Szeghalmi Közgyűjteményt gyarapító 45 Szabó Pál-levél a közös ügy révén alakult barátság dokumentuma; az első 1932 májusában íródott – „újra bele megyünk a választásba" –, az utolsónak a keltezése 1948 november: Szabó Pál arra kéri Bírót, kedves „komáját", hogy írjon egy cikket a Paraszt Újság karácsonyi számába egy bihari falu, Geszt 1945 utáni fejlődéséről. A levelekből egyértelműen kiderül, hogy a *Talpalatnyi föld* írója milyen komolyan vette a politikát – „győzni fogunk, mert a mienk az Igazság" –, országjárásai is ez ügyben szerveződtek. Különösen érdekesek a levelek ama részei – irodalomtörténeti forrásértékük vitathatatlan –, amelyek a lapszerkesztő Szabó Pál arcát világítják meg (Kelet Népe, Szabad Szó). A kiadvány néhány levél fakszimiléjét is közli (az egyiken Szabó Pál aláírásán kívül Féja Géza és Kovács Imre neve is szerepel), és kislexikont ad a levelekben előforduló személyekről.

Szakolczay Lajos

Szalay Károly: Komikum, szatíra, humor.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 400 l. (Esztétikai kiskönyvtár)

Csaknem kilenc oldalnyi bibliográfia csatlakozik a kötethez, amely a címben jelzett kérdéseket tárgyaló magyar és idegen nyelvű munkákat (tanulmányokat és könyveket) sorolja fel, mégsem mondható el, hogy elegendő tudással rendelkezünk ezekről az évezredek művészetét befolyásoló jelenségekről, a komikum és humor magyarázatáról; végleges és minden szempontból megdönthetetlen elméletek sem állnak rendelkezésünkre. Minden korszak művészei és elméletírói tanulmányozzák ezt a bonyolult jelenségcsoportot, s egyre árnyaltabbá teszik a róluk való gondolkodást. A magyar kortárs szakirodalomban Szalay Károly foglalkozott legrészletesebben a kérdéskörrel, jelen kötete előtt már hat ilyen témájú könyvet publikált, s számos tanulmányban közelítette meg egyes szerzők humorelméletét, a magyar irodalom szatirikus ágának történetét, legújabb hajtásait, a filmkomikum létrejöttét és megjelenési formáit, a külföldi szakirodalom vonatkozó tanulságait. E rövid összefoglaló munkáját két részre osztotta: az egyikben a komikum, szatíra, humor, gúny és irónia irodalomelméleti és esztétikai általános törvényszerűségeit mutatja be számos jól választott példa segítségével. A második részben a magyar komikum-, humor- és szatíra-elméleteket vázolja a humanizmus korától a hatvanas–hetvenes évek hazai és határon túli törekvéseiig, jellemző és tömör címeken tárgyalva a különböző korok legfőbb kérdéseit. A könyv utolsó harmada az 1945 utáni helyzetet elemzi, jól orientáló címei itt a következők: Világnézet és osztályharc szerepe a szatírában; Parázs viták – megújhodásért, a doktrinér elméletek ellen; Fogalmak zavarától a fogalmak tisztázásáért. Ebben a részben nemcsak ismerteti az egyes elméletírók felfogását, hanem sokukkal polemizál, további viták kiindulópontjaként fogva fel saját nézeteit is, hiszen az irodalom korunkbeli gyors változásai azt is megkívánják, hogy a fogalmakat újra és újra definiáljuk. A komikum, szatíra, humor, irónia mellett egyre többször bukkan fel a groteszk, az abszurd, a fekete humor, s a velük kapcsolatos elméleti megközelítések száma még nem

túl nagy. Egy-egy műformán belül számtalan változat, eltérő minőség létezik, s az esztétikának és irodalomelméletnek lehetőség szerint valamennyivel részletesen kell foglalkoznia. Ezekhez a további elmélyült kutatásokhoz nyújthat ösztönzést és kiindulópontot Szalay Károly tömör összefoglalása.

R. Takács Olga

Szárszó, 1943.
(Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete.) Az anyagot gyűjtötték, szerkesztették és az összekötő szövegeket írták: Győrffy Sándor, Pintér István (főszerkesztő), Sebestyén László, Sipos Attila. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 448 l.

1943. augusztus 23–29. között rendezte meg a Soli Deo Gloria Szövetség a Magyar Élet Könyvbarátainak Társaságával és a Magyar Ifjúság Nagybizottságával együttműködve az SDG balatonszárszói telepén a magyar társadalom kérdéseit vizsgáló tanácskozást. A tanácskozáson közel hatszázan vettek részt, a fiatalok között ott voltak az SDG, a Győrffy-kollégium, az Egyetemi Diákegységmozgalom, a Parasztszövetség, a Katolikus Legényegylet vezetői, képviselői, valamint egyetemisták, paraszt- és munkásfiatalok is. Az előadók között a magyar szellemi és irodalmi élet jeles képviselői szerepeltek: Kodolányi János, Erdei Ferenc, Nagy István, Veres Péter, Németh László, László Gyula, Asztalos István, Szabédi László, Bözödi György, Balla Péter, Püski Sándor... Amikor a találkozóra sor került, a sztálingrádi csata és az olasz események már megváltoztatták a háború menetét: így mind az előadók, mind a hallgatók körében a jövő kérdése került az érdeklődés középpontjába. A szárszói konferencia kiemelkedő jelentőségét is ez magyarázza: a magyar szellemi élet képviselői a háború utáni Magyarország általuk kívánatosnak vélt fejlődéséről mondták el véleményüket.

Az 1945-ös – s különösen az 1948-as – társadalmi, politikai változások után azonban egyre kevesebb szó esett a Szárszón elhangzottakról. Emlékezni is csak az évfordulókon emlékeztek rá. Az újabb – immár negyvenedik – évforduló azután megtörte a Szárszót körülvevő csendet: az évforduló legjelentősebb kiadványának a *Szárszó, 1943* című könyvet tekinthetjük.

Ez a kötet nem csupán a konferencia jegyzőkönyvét közli – Püski Sándor korabeli kiadása alapján –, hanem jelentős számban mutatja be a korabeli dokumentumokat is. Mondhatjuk, a résztvevő valamennyi csoportosulás történetére találunk itt dokumentumokat vagy visszaemlékezéseket. Így a kötet érinti a munkás-, paraszt és értelmiségi fiatalok 1942 februárjában lezajlott találkozóját, foglalkozik a Soli Deo Gloria Szövetség történetével, s ezen belül az SDG Kabay Márton Körével. Az itt közölt dokumentumok és emlékezések is segíthetnek abban, hogy a szervezet két kiemelkedő alakjának, Bognár Istvánnak és Kiss Sándornak a nevét megőrizze a történelmi emlékezet. Olvashatunk a népfőiskolai mozgalomról, a Diákegységmozgalomról, a Győrffy-kollégiumról, valamint azokról a kezdeményezésekről, amelyek a haladó erők összefogására irányultak – így közlik többek között a KMP 1943 áprilisi programját és a Békepárt 1943 júliusi röplapját.

A könyv középpontjában a szárszói konferenciák és a mögöttük levő csoportosu-

lások állnak. Hosszabb részlet olvasható Püski Sándor kéziratából (*A Magyar Élet Könyvkiadó és a népi mozgalom*), s megtalálhatók a könyvben az 1942. évi szárszói konferencia dokumentumai is. Így amikorra az 1943. évi tanácskozás jegyzőkönyve kerül sorra, már nemcsak a második világháború alatti évek lényegesebb politikai törekvéseit ismerhetjük meg, hanem az egyes törekvések körüli csoportokat és személyeket is. A Szárszón elhangzottak így történelmi összefüggésekbe helyeződnek, s világosan megmutatkozik az is, hogy a felszólalók nem a változó történelemmel folytattak párbeszédet – s így Szárszót nem is tekinthetjük a magyar történelem jósdájának –, hanem a magyar társadalom és a magyar nép legfontosabb problémáiról beszéltek, a szükségesnek tartott átalakulás mikéntjéről mondták el véleményüket. A közvetlen cselekvésről azonban kevés szó esett, pedig ahhoz, hogy a társadalmi átalakulás kérdése mint napirenden levő probléma felmerülhessen, 1943-ban még a közvetlen cselekvés szükségeltetett. Alighanem ennek tudható be, hogy Szárszón nem született egységes állásfoglalás, mert ha a jövőről vallott elképzelések megosztották is a jelenlevőket, a német-ellenesség minden bizonnyal egy táborba kapcsolta a felszólalókat. Ezt bizonyítja az is, hogy a konferencia résztvevői közül később többen is tagjai lettek az ellenállási mozgalomnak. „Ismereteink szerint a szárszói konferencia résztvevőinek többsége bekapcsolódott a népfrontmozgalomba. A jobboldali sajtó rágalomhadjáratához senki sem csatlakozott; ellenkezőleg: különösen a jegyzőkönyv megjelenése után többségében szószólói, hírvivői lettek a szárszói népfronteszmének" – olvashatjuk a könyvben. Az 1945 utáni demokratikus kibontakozásnak is részesei voltak a konferencia résztvevői...

A könyv értékét nagyban növeli, hogy számos dokumentumot hasonmásban találhatunk meg benne. Külön is szólnunk kell Bérci László szárszói fotóinak megjelenítő erejéről.

A gondosan összeállított kötethez Kállai Gyula írt előszót, a részletes bevezető tanulmány pedig Pintér István munkája. A kötetet a Kossuth Könyvkiadó a Hazafias Népfront Országos Tanácsának közreműködésével jelentette meg.

Füzi László

Szász István: Bika a toronytetőn.
Anekdoták, történetek. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1983. 262 l.

Szász István (1910–1981) erdélyi újságíró, publicista ahhoz az újságírónemzedékhez tartozott, melynek tagjai egyszemélyben írók, szerkesztők, politikusok is voltak, s a redakció egyszerre jelentett nekik otthont és kilátót, ahol mindig történik valami. Sajátságos, ma már visszahozhatatlan légkör vette körül ezeket a szerkesztőségeket, s tagjaik, afféle hősökként, nemcsak tollukkal, hanem cselekedeteikkel is írták e furcsa kultúrhistóriát. Szász István, a hajdani Brassói Lapok, a temesvári Szabad Szó, a brassói Népi Egység, a marosvásárhelyi Népújság, a kolozsvári Világosság és Utunk, a bukaresti Előre egykori szerkesztője, főszerkesztője, tudósítója, egyszóval munkása sajátos irodalomtörténetet készített. Nemcsak önmagának akart derűs perceket szerezni a régvolt történetek fölidézésével, hanem emléket szeretett volna állítani a kornak

– főképp a két világháború közötti erdélyi szellemi életnek (irodalomnak, művészetnek) –, melyben nem volt ritka a csoda, melynek ő is kicsiny, de tevékeny részese volt.

Ha korábbi anekdotakötetéről, a *Nyúl a telefonpóznáról* (1971) el lehetett mondani, hogy humorba oltott önélet- és társadalomrajz, folytatása a *Bika a toronytetőn*, ez a különös sajtó-, irodalom- és sporttörténet ugyancsak megdolgoztatja rekeszizmainkat. Szász István a saját és mások élményeit, a nyüzsgő társasági élet legapróbb mozzanatait is olyan ünnepélyességgel tudja elmesélni, ami csak a krónikaíró hűségéhez hasonlítható. Egyszemélyű groteszk történelme, melyet sorról sorra fölszikráztat egy jól elhelyezett poén, egy-egy valódi (megtörtént!) „vicc", nem kisebbet akar: megmutatni a hőskort – árnyékaival, furfangos szereplőivel, vidámságot vidámságra halmozó családi történeteivel – halhatatlanná tenni az amúgy is halhatatlanokat: Vikár Bélát (*„Fejérnéprajz"*), Krenner Miklóst, a népszerű Spectatort, és Ligeti Ernőt (*Elégtétel, Felesleges szószaporítás*), Jancsó Pált (*Az első magyar komikusról*) és Szentimrei Jenőt (*Egy híres nóta születése*), a peches, milliókat elveszejtő Markovits Rodiont és a Bánffy Miklóssal pertuba nem bocsátkozó Kós Károlyt, *A népszervező Balázs Ferenc*et és az egymást ugrató két remek festőt, Ziffer Sándort és Popp Aurélt (*Versengés a modellért*).

Szász István történeteiben a színház (*A hajthatatlan színházigazgató* – Ditrói Mór; *A legnagyobb parasztábrázoló magyar színész* – Szentgyörgyi István) éppúgy megdicsőül, mint az irodalom (*Bankrobbantás* – Brassói Lapok; *Elek apó hazatért* – Benedek Elek; *Osvát Kálmán és a krémesbéles; Az elbúcsúztatott ösztöndíj* – Tomcsa Sándor), és nincs olyan ügy, mely – kifigurázva, újraköltve, adomásítva – ne élne tovább tolla nyomán, legyen az Blénessy Pista (*A gyergyói legendás hírű betyárvezér*) vagy a kegyetlen, de humoros Guţu rendőrkomisszár (*A temesvári Sherlock Holmes*) halhatatlan históriája. A *Bika a toronytetőn* mégsem csak a közélet, az újságírás (irodalom, művészet) és közélet görbetükre, hanem vallomása egy olyan írónak, kit a fölnevelő közösség, s a szülőföld tett krónikássá.

Szakolczay Lajos

Székely oklevéltár. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569–1591. Közzéteszi: Demény Lajos és Pataki József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 395 l. (Új sorozat 1.)

A magyar és romániai történeti forráskiadás jobbik hagyományait folytatva jelent meg a 9. kötet Székely oklevéltár, nem várva meg, hogy az 1934-ben megjelent 8. kötet kiadásának 50. évfordulóján kerüljön olvasói kezébe; az 1. kötet elkészülésének 110. évfordulóját viszont lekéste egy évvel. Szabó Károly, Szádeczky Lajos és Barabás Samu munkáját Demény Lajos és Pataki József folytatta.

Az új kötet is láthatóan úgy készült – mint a legtöbb erdélyi magyar kiadvány –, hogy megfeleljen mind a szakmabeliek, mind a széles olvasóréteg igényeinek. Ez esetben talán az utóbbiak szempontjai szorultak háttérbe a kiadás elveinek megválasztásá-

ban, de például a központozásban, a nagy- és kisbetűk használatának megválasztásába az ő igényeik is benne voltak.

Az előszó egy valóban rangos forráskiadáshoz méltóan szűkszavú, ugyanakkor az Oklevéltár történetének leírásával, s az ehhez írt jegyzetekkel az erdélyi magyar művelődéstörténet egy szép szakaszát ismertették a kiadók, megfogalmazva azt a célt, hogy az új kötetekkel meg akarják haladni az elődök eredményeit, s egy, a modern forráskiadás elveinek megfelelő sorozatot szeretnénk létrehozni. A tervek szerint – szakítva az eddigi kronologikus iratközléssel – tematikus köteteket adnak közre: a társadalom felépítettsége, állattartás, ipartörténet, művelődéstörténet stb.

A törvénykezési jegyzőkönyvek gazdaság- és társadalomtörténeti forrásértékét hangsúlyozza az előszó, mi itt csupán e szövegek nyelvtörténeti gazdagságára utalnánk.

A kötet mutatói – személy- és helynév-, továbbá tárgymutató – példaadóan pontosak, s nem csupán az oldalszámra, de az egyes iratokon belüli sorszámra is utalnak. A helyneveknél megtalálható a ma használt román nyelvű alak is, ami a hazai kutatók számára hasznos segédeszköz lehet. A nagy példányszámra való tekintettel hasznosnak találtunk volna egy latin–magyar szójegyzéket is.

Az előszóban megfogalmazott célok eléréséhez jó volna az ott említett társadalmi szervek és tudományos intézetek további összefogása, hiszen a román és a romániai magyar történetírókon kívül a sorozat számot tarthat mind a magyar, mind a szász szakemberek érdeklődésére is.

Monok István

Szeli István: A magyar kultúra útjai Jugoszláviában.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 137 l.

Az eredetileg szerbhorvát nyelven megjelent tanulmányt (fordította *Szeli* Valéria) a szerző 1976-ban készítette a Jugoszláv Kommunista Szövetség egyik akkori társadalompolitikai tervezetének munkálatai során, melynek a Vajdasággal is foglalkozó fejezete *A művelődési élet eszmei irányai és forrásai* címet viselte. Szeli összefoglalója a feladat természetéből adódó vázlatossággal, egyszersmind tézisszerű tömörséggel mindenekelőtt a Jugoszlávia mai területén élő magyarság történetének hosszmetszetét adja meg, rámutatva a 16. század elején bekövetkező tragikus hiátus okaira és következményeire; a 17. századi újratelepítéssel vált a Vajdaság a mai képet előlegező, tarka etnikumú területté, és minthogy a magyar kultúra főáramai korábban is elkerülték e vidéket, a művelődés tudatvilágába a középkor magyar kultúrája már csupán történeti értékkel s nem aktív hatóerejével került bele. Ekkoriban indult meg az a folyamat is, melynek következtében a Vajdaság a magyar kultúra egyik peremvidékévé lett, párhuzamosan azzal a jozefinizmussal felerősödő tendenciával, mellyel a területen élő szerbség etnikai-gazdasági, tehát politikai és kulturális szempontból is mind nagyobb jelentőségre jutott. A tanulmánynak még ugyancsak bevezető jellegű társadalmi keresztmetszete már csak a „vajdasági magyar kultúra szociológiai alapjait" vázolja, vagyis a Trianon utáni idők, a régi Jugoszlávia Vajdaságában élő magyar etnikum tagolódását; elsősorban szociológiai megközelítést ad *A kisebbségtudat gyökerei* c. fejezet is, me-

lyet a *Kisebbség – nemzetiség* c. jogelméleti, fogalomtisztázó gondolatsor követ; itt és a tanulmány további pontjain Szeli Rehák László álláspontját fogadja el, amely a *kisebbség* szó által asszociálható negatív jelentéstartalmak helyett a *nemzetiség* fogalmának használatát tartja helyénvalónak, tekintve, hogy a nemzetiség az önigazgatási rendszeren belül jogállapotot, mégpedig előnyös helyzetet jelent, és nem a nemzet fogalmával, hanem a kisebbségével szemben jelöl meg különböztetést. A kulturális kölcsönhatások jelenségének értelmezését az említett fogalmak ideológiatörténeti áttekintése és értékelése követi (*Kisebbség mint ideológia*); ennek végén Szeli elutasítja a megállapítást, mely szerint „a kisebbségi sorsban egyetlen világszemlélet van: a magyarság." A nacionalizmust a kisebbségtudat következményeként leíró fejezetet *Az anyanyelv szerepének polgári és szocialista szemlélete* c. vázlat követi, amely a vajdasági nyelvművelő mozgalmakat tekinti át. A tanulmány legterjedelmesebb és legfontosabb részlete – követve az említett terminológiát – *A kisebbségi irodalom átfejlődése nemzetiségi irodalommá* címet viseli, melynek gondolatmenete a kisebbségi és a nemzetiségi irodalom (hagyomány és hagyománytalanság összefüggései stb.), valamint a nemzetiségi és a nemzeti irodalom megkülönböztetésére tesz kísérletet a Budapest-központúság, a couleur locale, a polgári liberalizmus, a baloldali radikalizmus és lapjaik, folyóirataik működésének áttekintésével (Kalangya, Tovább, Szervezett Munkás, Híd), illetve a 45 utáni folyamatok pozitív értékelésével. *A művelődés alapjainak mennyiségi változásai 1945 után* c., viszonylag gazdag statisztikai anyagot használó fejezet végén Szeli arra a megállapításra jut, hogy „a negyvenes és ötvenes évek erőfeszítései a tömegkultúra létfeltételeinek megteremtésére irányultak, a hatvanas években a közép- és felsőoktatás minőségi változása következett be, míg a hetvenes évek során újabb minőségi változás eredményeképpen a magyar nyelvű és tárgyú humán tudomány felvirágzását említhetjük." A tanulmányt rövid intézménytörténeti áttekintés zárja, melyben a vajdasági magyar kulturális intézményrendszer két fontos eleméről, az egyetem Magyar nyelvi és irodalmi tanszékéről és a Hungarológiai Intézetről, ezek tudományos tevékenységéről kapunk vázlatos áttekintést.

Csapody Miklós

Szemelvények a Babits Emlékkönyvből. Az Emlékkönyvet szerkesztette Illyés Gyula. Válogatta és az utószót írta: Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, Budapest, 1983. 296 l.

Babits Mihály korai és tragikus halála óriási vesztesége volt a háború küszöbén álló magyar társadalom irodalmi életének. Ennek hű dokumentuma a Babits Emlékkönyv, amelynek keletkezése közismert, mégis érdemes idézni Téglás János utószavából a történteket: „... az Emlékkönyv adta meg a méltó tiszteletet és gyászpompát a halott költőnek. Ez volt az emlékmű: prózából és versből, emlékezésből és tanulmányból, búcsúbeszédekből és fényképekből akották írók, költők, tudósok, művészek; öregek és fiatalok; barátok, ismerősök és elmaradt kézfogásra érkező ellenfelek."

A könyv legendás gyorsasággal készült el, nem egészen három hónap alatt. Hetvenöt embertől kért és kapott írást a szerkesztő Illyés Gyula, akik egy hónap alatt ír-

ták meg tisztelgő megemlékezéseiket. Illyés erkölcsi bátorságát is mutatja, hogy abban az időben származásra és vallásra való tekintet nélkül kérte fel a szerzőket. Ebből az Emlékkönyvből válogat Téglás János, két szempont alapján. Az egyik szempont az, hogy minél teljesebb legyen a válogatás, mert nehezen hozzáférhető az eredeti. Ezen kívül szándékában áll hozzájárulni a Babits-életmű értékelésének jobb irányba fordulásához.

A hetvenöt szerzőből hatvannyolcat beválogat a szerkesztő, s ez jószerével a teljességet jelenti. A szövegeket reprint jelleggel nyomtatják ki, ami azt kívánta, hogy kicsinyítéssel közöljék. Sajnos, a nagyon apró betűk miatt kissé nehézkessé válik az olvasás, de így is igen hasznos és értékes munkát végeztek a Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet növendékei. Az ő gyakorló munkájuk ez a kiadvány, sajnos könyvárusi forgalomba nem került. Az Emlékkönyv képanyaga egészében megtalálható a könyvben. Függelékként Illyés Gyula 1963-ban írt *Babits szemébe nézni* című cikke, Téglás János utószava, valamint a Babits Emlékkönyv szerzőinek teljes névsora szerepel.

B. Hajtó Zsófia

Szemere Bertalan: Utazás külföldön.
Válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából. Válogatta, szerkesztette, jegyzetekkel ellátta Steinert Ágota. Sőtér István tanulmányával. Helikon Kiadó, Budapest, 1983. 488 l.

Az 1840-es évek Magyarországának egyik legnagyobb könyvsikere Szemere Bertalan útinaplója. A műfaj tág kereteit kihasználva élményszerűen, ugyanakkor aprólékos gondossággal rajzolja meg a hazai közönségnek a „Nyugat" képét. Vállalkozása nem előzmények nélküli, a reformokon gondolkozó fiatal politikus-nemzedék számos képviselője, a majdani centralisták is naplóba rögzítik úti tapasztalataikat. Hogy mit kell meglátni Európából, mire éhes a magyar közönség, ezt Szemere már Széchenyi, Bölöni Farkas és Eötvös írásaiból megtanulhatta. De sokkal inkább meghatározzák az 1832–36-os országgyűlés forró légköre, tapasztalatai, hogy milyen elméleti és gyakorlati kérdések megválaszolását várja az utazástól. A költségeket nagybátyja fedezi, mert az elszegényedett család már taníttatását is alig vállalhatta. A nélkülözéseknek nincs nyoma a naplóban, bár az egész műben érezhető Szemere puritánsága. Nem érdekességet, kalandot keres, mindig arra ügyel, mi lehet a hazai olvasónak hasznos. A legszerencsésebb összhangban ismerteti a tényeket a megvalósult gyakorlattal: bemutatja a francia, angol választási rendszert, a parlamentek működését, ugyanakkor lelkesen említi a postakocsi, a gázvilágítás, a színház, a sajtó, a nyilvános képtárak demokratizmusát. A nyugati civilizáció nem káprázlatja el, úgy érzi, alaposan meg kell fontolnunk a választást, milyen mintákat követünk az intézményrendszer reformjában. Ezért vizsgálja mindenütt lelkiismeretesen a börtönöket, iskolákat, biztosító- és hitelintézeteket, a fellelhető adatokat rávetítve a látottakra. Aggodalmasan figyelmeztet a főváros-központúság veszélyeire franciaországi élményei hatására; megdöbbenve ismeri fel az írországi nyomor okaként a mezőgazdaság rendszerének elavultságát, a földéhséget; és lel-

kesen beszél a virágzó Svájc függetlenségéről. A tanító szándékhoz jól illik a forma: önálló esszéket, anekdotákat, több kis novellát is beleépít a műbe. Az élmény sokszor csak apropó, hogy beleszőjön egy-egy közgazdasági, történetfilozófiai, esztétikai gondolatmenetet. Hiszen az utazás az önmegismerés lehetősége is, kipróbálhatja magát a megszokottól eltérő helyzetekben. Ez az érzékenység, személyesség teszi egységessé a napló stílusát. Romantikus körmondatok helyett puritánul és pontosan, de rendkívül elevenen és szellemesen fogalmaz. A napló egyik érdekessége, hogy Szemere élénken érdeklődik a Magyarországról kialakult európai kép iránt. Felbosszantja a francia újságok betyárromantikája, az ostobaságok, amiket tudósoktól, íróktól hall. Ő távolról is reálisan, bírálva, de magától értetődő elkötelezettséggel látja Magyarországot, cselekvő hazaszeretettel. Amikor módja lesz rá, megyei és országos politikusként ülteti majd át a gyakorlatba az európai út tanulságait. A könyv bő szómagyarázatai és a kísérő tanulmány segítik a mű elhelyezését a korban.

Gaál Zsuzsa

Szíjártó István: Sipos Gyula.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 161 l. (Kortársaink)

Sipos Gyula nem tartozik a kiemelkedő életművet hátrahagyó alkotók közé, ám morális tartása, a közösségi eszmékbe vetett hite és felelősségérzete példaszerűvé avatja életútját. A kötet szerzője, Szíjártó István ezt felismerve az életpálya egyes állomásaira koncentrált – s ezek függvényében érintette Sipos Gyula költői munkásságát. Mozgalmas életút bontakozik ki a könyv lapjain: Sipos Gyula 1939-ben érettségizett Kaposváron, s élete hamarosan összefonódott a kor haladó mozgalmaival. A Györffy-kollégiumban a közösség erejét tanulja meg: az ellenállási mozgalomban letartóztatása idején a veszélyt és a szenvedést. Részese ő is a lázas építő munkának: részt vesz a földreform-törvény kidolgozásában. A fordulat éve után a Györffy-kollégisták is kiszorulnak a hatalom színpadáról, a cselekvés, a tettek évei után ismét a költő lép előtérbe. 1953-tól jelenik meg újra Sipos Gyula a Csillagban; kötete pedig 1962-ben hagyja el a sajtót.

A szerző feltérképezi ennek a meglehetősen egysíkú, élményt, mondanivalót közvetlenül versbeöntő, konzervatív formakincsű lírának a – meglehetősen hullámzó teljesítményekből összeálló – vonulatait; költészetének legfőbb jellemzőiként a szocialista elkötelezettségét, a népiséget és a „lírai realizmust" jelölve meg. Végigkíséri későbbi éveinek érettebb, rezignáltabb, ironikus hangvételű költészetét; elemzi a mindennek dacára megőrzött hit egyszerű költői dokumentumait. Végül foglalkozik a költő prózai és publicisztikai munkáival s az Alsóheténypusztáról szóló, posztumusz szociográfiájával.

Erdődy Edit

Szülőföld vonzásában. Illyés Gyula Tolnában.
Ajánló bibliográfia. Összeállította: Hargitai Anikó, Miszlai Sarolta. Tolna megyei Könyvtár, Szekszárd, 1982. 84 l.

A helytörténeti kiadvány a költő nyolcvanadik születésnapja alkalmából született. „... vállalkoztunk a megyéhez kötődés néhány olyan emberi vonásának bemutatására, melyek bizonyítják, ... gyökerei mindvégig innen táplálkoznak" – vallják az összeállítók. A kötet nagyobb hányada montázsszerű összeállítás Illyés Gyula verseiből, életrajzi adataiból, leveleiből, róla készült fotókból, valamint a helybéli kortársak emlékezéseiből, kisebb része pedig bibliográfia.

V. K.

Tamási Lajos: Születésnapomra.
Összeállította: Benke László. Csepeli Munkásotthon, Budapest, 1983. 252 l.

Ajándékba, meglepetésnek készült a könyv a hatvanadik születésnapját ünneplő Tamási Lajosnak – akire a kötet tanúsága alapján hálásan, szeretettel gondolnak a Csepeli Munkás Klub tagjai, látogatói. Sok ember olvasóvá nevelése, irodalomszeretete, írási kedve fűződik nevéhez. A kiadvány fele Tamási Lajos verseit tartalmazza. Ezt viszszaemlékezések követik a pályatársak (Fodor András, Gyárfás Miklós, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Palotai Boris, Palotai Erzsi, Vészi Endre stb.) és a tanítványok (Oláh János, Kovalcsik József, Schuch János, Hernádi Miklós stb.) részéről.

V. K.

Tanulmányok a XIX. század magyar irodalmából.
Szerkeszti: Mezei József. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1983. 257 l. (Irodalomtörténeti tanulmányok 2.)

E kötettel az ELTE XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének munkatársai köszöntötték a tanszék egykori alapítóját, a 70 éves Sőtér Istvánt. Az ünnepelt munkásságát méltató bevezető után két nagy tematikus egységbe gyűjtve következnek a tanulmányok: az első *A kor epikus tükre*, a második *A kor költői tükre* címet viseli. A fejezetcímek olvastán arra gondolhatnánk, hogy a kötet első részében a kor epikájáról, a másodikban a kor lírájáról szóló fejtegetéseket találhatunk majd. Várakozásunknak azonban a kötet második felének tanulmányai csak részben felelnek meg. Az itt található három írás közül ugyanis egyedül *Mezei Józsefé* foglalkozik a kor lírájával, pontosabban Arany János 1850-es évekbeli költészetével (A költő-mítosz. Arany verseiről), míg *Mándi Ildikó* (hangulat-szimbolikus mese) Szini Gyulának *A sárga batár* című novelláját, *Eisemann György* (Kultusz és történet) pedig Bródy Sándor Rembrandt című novelláskötetét elemzi. A kiadvány első fele mentes az efféle meglepetésektől: az itt sorakozó tanulmányok valóban a 19. század második felének epikai,

pontosabban szépprózai alkotásainak köréből merítették tárgyukat, vagy legalábbis ide nyúltak vissza kiindulópontért. Az utóbbi megszorítás elsősorban *Alexa Károly*nak a fejezet élén álló, Anekdota, magyar anekdota című munkájára vonatkozik, mely elegáns könnyedséggel kezeli hatalmas anyagát, a prédikátor-író Bornemisza Pétertől kezdve egészen Esterházy Péterig. A szerzője által esszébe oltott apologetikának nevezett írás célja annak a kérdésnek a megválaszolása, „...hogy prózairodalmunk mely szakaszaiban és műformáiban, milyen művészi szándékok esetében és milyen deformációkban tekinthető az anekdota, az anekdotikus előadás korszerűnek." Alexa írását a szó hagyományos értelmében irodalomtörténeti jellegű tanulmányok követik. *Csűrös Miklós* (Mikszáth korszerűsége és A fekete város) először a Mikszáth-utóélet két jól körülhatárolható szakaszát vizsgálja, a nyugatosok és a „napjaink prózáját megújítani törekvő nemzedékek" Mikszáth-képét, majd a 19. századi író modernségét bizonyítandó, *A fekete város*t elemzi részletesebben. *Kiczenko Judit* tanulmányának (Peteleit lapozgatva...) alaptétele az, hogy „Petelei nagy novellista", s arra a kérdésre keres választ, hogy művészete miért merült mégis feledésbe. *Nagy Miklós* (A regényíró Vas Gereben) először az író furcsa, liberális és konzervatív szálakkal átszőtt világnézetét tárgyalja, majd regényírói művészetének jellemzésére tér rá, hogy azután kijelölhesse közelebbi és távolabbi rokonait a kortárs írók között. A címében is prózairodalommal foglalkozó tanulmányokat ígérő egységet *Mikó Krisztina* munkája (Harc a valósággal. A múlt századi magyar regényről) zárja, amely a magyar esszéíró hagyomány tanulságait kamatoztatva igyekszik közelebb férkőzni a 19. századi hazai regényirodalom rejtelmeihez, illetve feltárni és bizonyítani a regény és esszéírás közötti sajátos összefüggésrendszert.

A kötet utolsó oldalain *M. Kiss Sándor*nak a 70 éves Sőtér Istvánnal készített interjújából olvashatunk részleteket.

Szajbély Mihály

Tanulmányok 1983.
Szerkesztette Penavin Olga és Thomka Beáta. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete (16. füzet). Újvidék, 1983. 113 l.

Az újvidéki kiadvány az irodalomelméleti (Angyalosi Gergely: *A befogadás és az elméleti formalizmus*), nyelvtudományi (Penavin Olga: *Hagyományos nyelvészet – modern nyelvészet az oktatásban*) és folklór tárgyú (*Egy vírusos bőrbetegség mágikus-analógiás gyógyítása Temerinben*) tanulmányok mellett két publikációval hívja föl magára a figyelmet: a *Magyar esszéhagyomány* rovatban Thomka Beáta közzé teszi Hamvas Béla *Patmos* című, 1959 és 1964 között íródott, a szerző által megkomponált utolsó esszékötetének részleteit, Gerold László pedig *A jugoszláviai magyar drámairodalom huszonöt évé*ről értekezik.

Thomka Beáta rövid bevezetőjében több lényeges megállapítás van: a *Patmos* felépítésére is a nagyfokú tudatosság jellemző, hiszen a II. rész mozaikszerűen felépülő redkívül értékes nagyesszéjét negyvenegy rövidebb-hosszabb esszé és tanulmány fogja közre. Ebben a kéziratos kötetben is észlelhető Hamvas gondolati és szellemi rendsze-

rének kohéziója, s Thomka úgy véli, hogy ebből a szempontból a *Patmos* reprezentatív gyűjteménynek tekinthető, melyben fölsorakozik az életműnek szinte minden rétege: morálfilozófia, ontológia, esztétika, művészetelmélet, kultúr- és vallástörténet, irodalom- és eszmetörténet stb. Hamvas alapkérdéseket – bűn és bűnhődés, hatalom és kiszolgáltatottság, erkölcs és immoralitás stb. – világít át, esszéjének hangnemét „hol a szatirikus, a könyörtelenül kritikus, hol a rezignált, az epigrammatikusan fogalmazó, bölcselkedő, hol a nyelvet költői régiókba emelő írói, hol a kinyilatkoztatásszerűen prófétikus, emelkedetten prédikáló magatartás és szándék befolyásolja." Thomka szerint az esszéíró nézeteinek és álláspontjainak nagy része igen erős bírálatot is kiállna, és a megméretésre szükség is lenne, hiszen ezáltal árnyaltabbá válnék a század magyar eszmetörténete, és a „méltánytalanul elfeledett gondolkodó" könyvformában is kifejthetné azt, amit eddig csak mendemondákból, rosszul interpretált töredékekből tudunk szellemiségéről, esszéinek világáról.

Gerold negyedszázadnyi drámatörténete egy kissé a jugoszláviai magyar színházat, annak korszakait is reprezentálja. A negyedszázadnyi periódus első része: „a vajdasági magyar dramaturgia ún. kommersz-korszaka", ezt váltotta föl a fekete-fehér ábrázolás (a falu átalakulása, a szövetkezetek megszervezése stb.), majd az „útkereső, tájékozódó pillanat" (klasszikusok és szórakoztató darabok egymás mellettisége). A hatvanas évektől kezdve egyre erőteljesebben hallatja hangját, színpadot kapván, az a generáció, melynek tagjai tulajdonképp valamelyest alakították is az addig így vagy úgy szerveződő műsorpolitikát. Gerold ezt a váltást mini-elemzésekkel mutatja be, Deák Ferencet (*Áfonyák, Légszomj*), Gobby Fehér Gyulát (*A budaiak szabadsága*), Tóth Ferecet (*Jób*), Varga Zoltánt (*A tanítvány*) és Tolnai Ottót (*Végeladás, Bayer aszpirin*) állítva a középpontba, de szól több olyan darabról is, amely elsősorban nem színpadra született (Gion Nándor: *Ezen az oldalon*; Domonkos István: *Én lenni* című verskollázsa).

Szakolczay Lajos

Tarján Tamás: Kortársi dráma.
Arcképek és pályarajzok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 454 l. (Elvek és utak)

Tarján Tamás kötetével, saját bevallása szerint, ha nem is az utolsó másfél évtized rendszeres drámatörténetét, de drámaírói arcképek gyűjteményénél többet kívánt nyújtani olvasójának. A pályarajzok nem szigetelődtek el egymástól, a kiválasztott húsz író portréja szemléletben, formában hasonló, szerkesztésbeni egymásmellettiségük új összefüggéseket, műveikben meglévő azonos jelenségeket tesz felfedezhetővé.

Az előszóban a szerző megokolja, miért ezekről az alkotókról szóló írásait válogatta könyvvé. Fontos szempontja volt, hogy a választott író életművén belül elsődleges, de legalábbis más műfajok művelésével egyenrangú legyen a drámaíró tevékenység. Legkevesebb 4–5 elkészült művet tudjon magáénak és néhány színházi bemutatót, ugyanis az elemzések az írott szövegen túl a színházi előadások tapasztalatait is figyelembe veszik. Természetesen alapvető szempontja volt a szerzőnek saját ízlése, és íróinak kiválasztásában jelentős szerepet kaphattak az évek óta gyűjtött színikritikusi,

dramaturgi tapasztalatai is. A mai magyar drámairodalom reprezentánsai tehát, a szerkesztés sorrendjében: Sarkadi Imre, Örkény István, Hubay Miklós, Szabó Magda, Sütő András, Páskándi Géza, Száraz György, Hernádi Gyula, Karinthy Ferenc, Csurka István, Fejes Endre, Gyurkó László, Maróti Lajos, Szakonyi Károly, Gyurkovics Tibor, Görgey Gábor, Eörsi István, Kocsis István, Spiró György, Beréményi Géza.

A kötet tanulmányai nem egy-egy jól sikerült mű tükrében vizsgálják az alkotó pályáját, hanem a történeti áttekintést választják. Így az adott életművön belül gyakran átlépi a szerző a megadott időhatárt (Örkény, Sarkadi), s 20–30 év áttekintésével vizsgálja, hogy hová, milyen úton jutottak el az alkotók, s milyenné vált a magyar dráma. Örkény István *Tótékjának* ősbemutatóját drámatörténeti jelentőségű eseménynek tartja. Tarján úgy véli, hogy innen számítható egy alkotói föllendülés, a mai magyar dráma színvonalemelkedése. Azonos motívumokat, bizonyos karakterek továbbélését fedez föl egy-egy író műveit összehasonlítva (Sarkadi, Csurka, Eörsi). Egymásba kapcsolódó életművek bontakoznak ki portréiból.

A Tarján Tamás által drámairodalmunkról felmutatott kép természetesen nem teljes. Nemcsak Illyés Gyula, Németh László portréit keresnénk hiába, a szerző szerint értékelésük egy külön könyv feladata lehet, de hiányzik még jónéhány alkotó bemutatása is. A kötet tehát nem pótolhatja a korszakról szóló drámatörténeti monográfiát, nem is ebből a célból született. De mindenképpen eligazítást nyújt az irodalomtörténész-kritikus által kiválasztott szerzők műveiben, bemutatja Tarján Tamás drámáról, alkotókról, előadásokról vallott nézeteit, a vizsgált írók (drámák) értékeit és a színházi megvalósítás korlátait. Mindezeken túl, tájékoztatást kapunk hiányérzetéről: még mindig nem született meg az igazi magyar drámairodalom, bár megszületésére megvolt/megvolna a lehetőség.

A tanulmány többsége már publikált munka, az első közlés adatai a jegyzetekben, válogatott szakbibliográfiák kíséretében találhatók. A kötetet a szerző 1981 végén zárta le.

Stauder Mária

Tarnóc Márton: Kodály és a régi magyar műveltség.
Kecskemét, 1983. 22 l.

A Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet által rendezett Kodály Szeminárium keretében hangzott el Tarnóc Márton irodalomtörténésznek 1982-ben az az előadása, melyet kézirat gyanánt a fenti címen megjelentettek. A nem hivalkodó, de tetszetős kiadvány gondos kutatómunkát takar.

Eléggé köztudott, hogy Kodály a magyar nyelv ismeretét a műveltség alapjának tekintette. Ezért olvasta a filológus alaposságával nyelvemlékeinket, a különböző levélgyűjteményeket, a magyar irodalom számos alkotását. Az általa leggyakrabban forgatott művekből, alkotóikból Tarnóc Márton jó néhányat felsorol: Régi Magyar Költők Tára, Nyelvemléktár, Régi Magyar Könyvtár kötetei: Balassi Bálint, Gyöngyösi István, Pázmány Péter, Rimay János, Szenczi Molnár Albert stb.

Ugyanis Kodály házikönyvtárának régi magyar irodalommal foglalkozó példá-

nyait, s ezek bejegyzéseit vette számba Tarnóc Márton, mielőtt előadásának megírásához fogott. Szükséges volt ez a feltáró munka, hiszen a felsorolt kötetek a Kodály-szellemiség kialakulására meghatározó élményt jelentettek.

Kodály marginális bejegyzéseinek legnagyobb része ezekben a kötetekben – mint megtudhatjuk – verstani-prozódiai eredetű. Bőséges idézetet is kapunk belőlük (pl. Tótfalusi Kis Miklós *Mentség*éből, Pázmány *Kalauz*ából Szepsi Csombor Márton *Europica Varietas*ából stb.).

Találóak Tarnóc párhuzamai Kodály egy-egy zeneműve és a könyveiben aláhúzott gondolatai (pl. Szepsi Csombor zenélőóráról tudósító sorai és Háry harangjátéka), vagy a szellemi rokonság kapcsolódási pontjai (Kodály és Tótfalusi Kis Miklós) között.

„Kodály szemhatára a régi magyar műveltség minden vonulatát magában foglalja". E vonulatokat követi végig Tarnóc Márton, mikor a zene és irodalom, művészet és tudomány szoros kapcsolatát jelző kodályi életút egy-egy állomását könyveinek tükrében felvillantja (Psalmus Hungaricus, Három ének, Zrínyi szózata).

Húbert Ildikó

A Társadalmi Szemle repertóriuma 1972–1981.
Feldolgozta és szerkesztette: Ecsedy Andrásné és Gáliczky Éva. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1983. 275 l.

Jelen kiadvány a *Társadalmi Szemle 15 éve* c., Mitru Ibolya által szerkesztett repertórium folytatása. A kötetek szerkesztési elvei kisebb módosításokkal megegyeznek.

A repertórium két részből, alapjegyzékből és mutatókból áll. Az alapjegyzék a cikkek megjelenésének időrendjében, évekre bontva közli a folyóiratban publikált tanulmányokat, beszédeket, dokumentumokat, ismertetéseket, kivéve az egyes számok végén található idegennyelvű cikklistát, a külföldi pártlapok legfontosabb cikkeiről. Minden tétel számozott, a számozást évenként újrakezdik. A címfelvételek annotációt, esetleg rovat- vagy sorozatcímet is tartalmaznak.

A kötet mutatói tematikailag csoportosítva tartalmazzák a tételszámokat, amelyek alapján az olvasó visszakeresheti az alapjegyzékben az őt érdeklő adatokat. A repertórium mutatói: Tárgymutató, Dokumentumok, Évfordulók, Viták, eszmecserék, kerekasztalbeszélgetések, Névmutató, Földrajzi mutató, A folyóiratok mutatói (Ide tartoznak azok a folyóiratok is, amelyekben megjelent cikkekkel vitatkoztak a Szemle hasábjain.), Illusztrációk jegyzéke. A tájékozódást bevezető és tartalomjegyzék segíti.

A szerkesztők igyekeztek megkönnyíteni az ezzel a korszakkal foglalkozó szakemberek munkáját, repertóriumuk kalauzul szolgálhat a párt folyóirata anyagának tematikus áttekintéséhez.

Stauder Mária

A Thököly-felkelés és kora.
Szerkesztette Benczédi László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 287 l.

A 17. századi Habsburg-ellenes magyar függetlenségi küzdelmek sorában alighanem a legvitatottabb historiográfiai kérdés volt mindig is a Thököly-felkelés helye és szerepe, külpolitikai irányvonala, belső bázisa, művelődéstörténeti jelentősége. A felkelés körülményeinek és eredményeinek tüzetesebb vizsgálatára jó alkalmat kínált az 1678-ban meginduló kuruc mozgalom 300. évfordulója, amelyre a Magyar Történelmi Társulat, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Hajdú-Bihar megye Tanácsa és Hajdúszoboszló város Tanácsa tudományos ülésszakot szervezett Hajdúszoboszlón 1978. október 2–4. között. Itt választották ugyanis Thököly Imrét a kuruc hadak fővezérévé 1680. január 8-án, így e jeles esemény méltán vonulhat be a város számontartott helytörténeti hagyományai közé.

Az ülésszak anyagát – több kiegészítéssel, újabb kutatási eredménnyel együtt – közreadó kötet négy nagyobb tematikai csoportban mintegy 25 tanulmányt tartalmaz, amelyek együttesen a köztudatban élőnél jóval gazdagabb és árnyaltabb képet adnak a kuruc fejedelemről és környezetéről. Az írások első csoportja a felkelésnek a magyar társadalom életében játszott szerepét vizsgálja. *Benczédi László* a mozgalom társadalmi és politikai alapjait, a rendi monarchia és a rendi központosítás lehetőségeit elemzi, s többek között arra a következtetésre jut, hogy a török szövetséghez a végső szükség, a kényszerűség hajlította a fejedelmet. *Maksay Ferenc* a szepesi kamara működését, *Nagy László* Thököly hadseregének felépítését és harcértékét, *Varga János, Varga J. János* és *Szakály Ferenc* a korabeli magyar feudalizmus egyes sajátosságait vizsgálja, három dolgozat pedig Thököly és a magyar városok kapcsolatáról szól: *Marie Mareckovà* Eperjesnek, *Szendrey István* Debrecennek, *Rácz István* pedig a hajdúvárosoknak a kuruc fejedelemhez és mozgalmához fűződő – sok ellentmondással tarkított – viszonyáról értekezik. Az utóbbiakból kiderül, hogy – ellentétben a köztudattal – sem a „cívis város", sem a hajdúvárosok nem voltak egyértelműen Thököly hívei, sőt a hajdúság többsége privilégiumainak védelmében szembeszállt vele.

A második tematikai egységet a felkelés európai visszhangját elemző dolgozatok alkotják. *Köpeczi Béla* a mozgalom külföldi szövetségi lehetőségeit vette számba, ehhez kapcsolódnak a külföldi (*C. Michaud, Z. Abrahamovicz, Vojtech Kopčan*) és a magyar kutatók (*Iványi Emma, Trócsányi Zsolt, Kalmár János*) diplomáciatörténeti vizsgálódásai. Szerves kiegészítése mindennek a harmadik egység: a Thököly emigrációs éveit taglaló két dolgozat, a *Benda Kálmáné* és a *Karol Telbizové*. Az utóbbi meglehetősen sötét színekkel mutatja be a kuruc vezér és katonái szerepét az 1688. évi bulgáriai felkelés leverésében, a kissé egyoldalú beállítást azonban szerencsésen igazítják helyre Benda Kálmán hozzáfűzött megjegyzései.

A kötetet a *Művelődés és hagyomány* c. egység zárja, amelyben a fejedelem irodalmi megörökítését (*Varga Imre, Hopp Lajos*), mozgalmi ideológiáját (*Péter Katalin*), udvartartását (*Petneki Áron*) és utóéletét (*R. Várkonyi Ágnes, Hazai György, Sz. Horváth Anna* és *Csáky Móric*) elemzik a tanulmányok. Hozzájuk két dokumentum közreadása és szerkesztői utószó csatlakozik, névmutató viszont sajnos nem készült, pedig ez nagyon megkönnyíthetné a kötet használatát.

Összességében a könyv fontos állomás a 17. század végi magyar történelem és művelődés vizsgálatában, eredményeire kell épülnie a további Thököly-kutatásoknak.

Bitskey István

Török Gábor: A pecsétek feltörése. Mai líránkat olvasva.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 423 l.

A szerző műelemzései, a kortárs magyar költészet stilisztikai, nyelvi-poétikai és szerkezeti sajátosságait vizsgáló esszéi, értelmezései öt fejezetbe gyűjtve alkotják azt a sajátos olvasónaplót, melyet Török Gábor találóan *líraolvasástan*nak nevez könyve ajánlásában. Alaptétele ugyanis, hogy „Egyre többet el kell sajátítanunk mindabból, ami a versolvasásból, műértésből megtanulható. Nem sérti az önálló alkotó rangú versolvasást, ha az autonóm embert mélyen tisztelő nyelvész átnyújtja neki a *megtanulható*ról szerzett tapasztalatait." Az első fejezet írásai ehhez a bevezetéshez szolgálnak alapozásul, gazdag illusztrációs anyagot híva segítségül a líraiság mibenlétének körvonalazásához, a költészet olvasása „játékszabályainak" jelzéséhez és a vers jelentésének bemutatásához. A modern líra rejtjelezett nyelve c. fejezet már közelebb visz a jelentés pecsétjeinek feltöréséhez, Ladik Katalin, Déry, Tandori, Nagy László, József Attila, Kassák, Juhász Ferenc, Csoóri, Sárándi József, Illyés, Weöres és mások egyes műveinek, azok részleteinek elemzésével; a versmondat fajtáinak,a szóösszetételek világának megismertetése után következő esszécsokor a vers szerkezeti felépítését vizsgálja a disszonancia, az ismétlődés, az idő, a térbeliség és a filmszerűség, az objektív vers és a statisztikai módszer problémáinak sorravételével: az előzőhöz hasonlóan itt is mindenekelőtt a példaanyag szerencsés kiválasztása, az apró észrevételek, ötletek sokasága teszi mozgalmassá Török megállapításait, melyeknek nem mindig az elméleti végiggondolás és a meggyőző argumentáció, hanem a szokatlan szemléletmód, a friss közelítés az elsődleges erénye. A vers szerkezeti világának elemzése, a versszak, a szakasz, a sorvég és a vizualitás kérdéseinek felvetése után három terjedelmesebb írás foglalkozik az „irodalmi" költészet (Benjámin Lászlót hozva példának), az idegen nyelvi elemek felhasználásának (Radnóti Miklós) és a kollázs szerkesztésének problémáival, majd *A vers gyökereiről* fejti ki elképzeléseit. Az esszégyűjtemény a módszerek sokfélesége és némely észrevétel esetlegessége ellenére jól betölti hivatását: a szószerinti jelentés mögötti, „művészileg átvitt értelem" megtalálását, illetve az erre való köznapi olvasói érzékenység, figyelem felkeltését. Minthogy rendkívüli bőségű anyaggal dolgozik a klasszikusoktól egészen a legújabb költőkig, egy névmutató nagyban megkönnyítette volna a kötet használatát.

Csapody Miklós

Tüskés Tibor: Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 456 l. (Arcok és vallomások)

A pálya egészének bemutatására (Gara László két évtizeddel ezelőtti, Washingtonban kiadott könyvecskéjét leszámítva) eddig senki nem vállalkozott. Talán nem véletlen, hogy ez a hiányt pótló és hiányt jelölő – mert az újabb, más szempontú vállalkozásokat sürgető – munka éppen kritikánk egyik legproduktívabb egyéniségének, Tüskés Tibornak a műhelyéből került ki.

Könyve nem apológia, de nem is vitairat. Példaképe a kritikus Illyés: „ha ő ír kritikát vagy esszét másról, szenvedélyesen keresi a művek, az eszmék mögött az alkotó személyiségét." Az életrajzi mozzanatokat is azért kutatja, mert az írói motívumokat „élettények értelmezik és magyarázzák." „Vállalkozásunkat csak az indokolja, hogy a műhöz akar vezetni. A pályakép fölvázolásával, az élettények bemutatásával, az író önvallomásainak idézésével az alkotás, a művek megértését kívánjuk szolgálni." – írja. A könyv tehát kísérlet az alkotói pálya időrendjének meghatározására, valamint arra, hogy Illyés írói világában, szerteágazó, hatalmas életművében a tájékozódást segítse.

A sorozat jellegéből is adódóan az életrajz-központúság a jellemző. Tüskés az élet és a mű elválaszthatatlan kapcsolatát tartja szem előtt, pályaképe egyúttal azt a meggyőződést is tükrözi, hogy a biográfia nem avult el, s az új kutatási módszerek megbízható életrajzi alap nélkül zsákutcába vezethetnek. Sajnos, éppen Illyés esetében nem tartunk ott, hogy a kutatómunka – életrajzi vonatkozásban – már csak érdektelen adatok feltárására vezet. Tüskés nem tűntet (nem is tűntethet) el minden fehér foltot, de logikus, tiszta rendet alakít ki.

Sokat idéz Tüskés Illyés „alkotásaiból és vallomásaiból", s ezt mindig indokoltan teszi. Az írói vallomások megerősíthetik az értelmezőt: az író valóban azt akarta, valóban úgy gondolta, ahogy ő állítja. Tüskés tudja, hogy Illyést kizárólag Illyés-vallomással nem lehet magyarázni. Jól teszi, hogy figyel az író által szépprózában vagy versben közölt életrajzi adalékokra, de abban is igaza van, hogy az Illyés-szövegek biográfiai utalásait nem tekinti cáfolhatatlan adatközlésnek: „Vagyis Illyés a legszemélyesebb önéletrajzi vallomásaiban sem naptári pontosságra, dokumentumhitelességre törekszik, hanem művet alkot, esztétikai minőséget hoz létre ..." Hasonló munkákban számtalan példa akad arra, hogy a művek keletkezésének determinánsait riasztóan abszolutizálja a monográfus. Az Illyés-könyv ebből a szempontból is mértéktartó.

A műfaj, a sorozat igényeiből következik, hogy a hangsúly nem a műelemzéseken van. Persze Tüskés könyve is helyet szorít az esztétikai analíziseknek. Természetes, hogy csak a csúcsokra utal, s azok közül se mindegyikre. A súlypontokat jelöli ki, mivel ilyen terjedelemben lehetetlen teljes írói pálya portrészerű feldolgozása. (Még így is a sorozat egyik legvaskosabb kötetéről van szó.) A lehetőségekhez képest sok hasznos elemzése, fontos esztétikai megállapítása van Tüskésnek. Illyés szépprózájáról, a regényformáról, szépírói stílusáról például tömör eszmefuttatásokat olvashatunk. Kitűnő a *Hunok Párizsban* és a *Beatrice apródjai* összevetése, a líratörténeti jelentőségű *Kézfogások* méltatása, az anyanyelv szeretetéről valló *Koszorú* elemzése. A kései drámák közül kettőről (*Tiszták, Dániel az övéi között*) szól részletesebben.

Tüskés Tibor a feladathoz méltó igényességgel és alapossággal végezte munkáját. Olyan összefoglaló bemutatást nyújt, ami tartalmas ismeretterjesztő is az Illyés-életmű

iránt érdeklődő olvasók számára. Az újabb monográfiák minden bizonnyal a művek tüzetesebb vizsgálatára, a poétikai jellemzők, az esztétikai eszközök teljesebb számbavételére is vállalkoznak majd.

Olasz Sándor

Tüskés Tibor: Nagy László.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 208 l.

A teljességet szemmel tartó, szigorúan tudományos igényű monográfiát megelőzve igen nagy szükség volt arra a fajta népszerűsítő–tudományos élet- és pályaképre, melynek megírására Tüskés Tibor vállalkozott. „Munkám kísérlet, az első könyv, amely elsősorban a költő vallomásai és a korabeli kritika tükrében kíván képet rajzolni Nagy László költői útjáról. [...] Hiszem, hogy nem pótolja, legföljebb kiegészíti mások munkáját, s ösztönzi a megírandó műveket." – olvassuk a „fülön", s valóban azt kapjuk, amit a szerző ígér. Könyve megbízható, a további kutatásokat ösztönző, újabb monográfiákat fölöslegessé nem tévő kalauz, bevezetés az életműbe.

Tüskés módszere az életrajzíróé: az életút menetét követve építi föl Nagy László-képét. Az életrajzi vonatkozások, a környezetkép, a korrajz így munkájának jelentős részét adják. Egyetlen olyan mozzanat sem kerüli el a figyelmét, ami az egyéniség- és személyiség-ábrázolás szempontjából fontos. Tüskés nem az életmű rajzába fogja az élet- és személyiségrajzot, s nem a költői személyiség keretébe az emberi személyiség rajzát. A népszerűsítő célzatú, első összefoglaló írás szerzője számba veszi, szembesíti az eddigi megállapításokat, eredményeket, s erre az összegzésre ezen a „hagyományosnak" nevezhető fejlődésrajzon kívül aligha volt más megoldás.

Az életmű belső természete – legalábbis az első megközelítésnél – kifejezetten igényli ezt a hagyományos, leíró, a biográfiai tényeket alaposan föltérképező munkát. „Van költő – írja Tüskés –, akinek művei megértéséhez jóformán nincs szükség sem az élet, sem a kor ismeretére..." Nagy László nem tartozik közéjük. Az eltűnt paraszti világhoz fűződő gyermekkori élmények föltárása összefügg a költői világ belső törvényeinek megvilágításával. Ezért szól Tüskés részletesebben az első évtizedekről, a készülődés időszakáról. Alapos gyűjtőmunkát végzett, de lemondani is tudott a kevésbé fontos adatokról. Nem vész el az öncélú filologizálásban, azokat a tényeket emeli ki, melyek valamiképpen költői élménnyé váltak később. Vonzó személyiséget rajzol meg, az „öndefinícióra törő vallomásos igényt" előbb Nagy László prózai megnyilatkozásaiból, majd verseiből bontja ki. Ugyanakkor Tüskés „a maga lelkiismeretének és ízlésének mérlegére" helyezi az életművet, az objektivitásra törő hang mögött ott az irodalomtörténetíró személyessége. Arra is ügyel Tüskés, hogy az élet- és korrajz mellett megmutassa, milyen irodalmi-művészeti milieu vette körül Nagy Lászlót. Kik voltak a barátai? Milyen volt kapcsolata a társművészetek, a képző- és filmművészet rokon törekvésű alkotóival?

Alaposan áttanulmányozta Tüskés a kritikai irodalmat, melynek eddigi megállapításaira támaszkodik, néhány ponton pedig továbbgondolja azokat. Joggal hangsúlyozza, hogy már a pályakezdő Nagy László sem egyszerűen folytatója a realisztikus

népies lírának. Ott izzik ugyan verseiben a népköltészet ereje, de ez már nem a Petőfi óta szentesített népdaltípus. Tudjuk, Nagy László megrostálta, átalakította az első pályaszakasz verseit, az 1957-es *Deres majális* ennek a szigorú önvizsgálatnak a bizonyítéka. Tüskés számba veszi az akkor elhagyott verseket, a változatokat, szerinte az irodalomtörténet ezek értékeléséről sem mondhat le. Korszakhatárnak a *Deres majális*t tartja, de érzékelteti, hogy már az 1953-as *Gyöngyszoknyá*ban jelentkezik az új költőiség, s a rendkívül termékeny 1954–56-os évektől vitathatatlan a vállalkozás nagysága. Kiemeli Tüskés a költő bartóki típusú törekvését, hagyományőrzés és újítás dialektikáját, a nemzeti és az egyetemes szempontok összekapcsolását. A műfordító Nagy Lászlóról nemcsak a mennyiségileg is jelentős átköltések miatt szól oly részletesen. Igaz, ezekkel együtt lett terjedelemben is monumentális az életmű. Ám Nagy László költői forradalma, gyökeres újítása elképzelhetetlen lett volna a más népek képzelet- és formavilágának vagy a legmodernebb lírai technikáknak a műfordítói munkával egybekötött megismerése nélkül.

Olasz Sándor

Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848.
Publié par Péter Király. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 503 l.

Az 1977. szeptember 4. és 8. között tartott konferencia anyagát tartalmazza a kötet, az Egyetemi Nyomda 400 éves alapítására emlékezve, kiegészítve a nyomda termékeinek válogatott (nem egészen pontosan tudható: milyen szempontból válogatott) bibliográfiájával.

A Király Péter fogalmazta előszó után az értekezletet köszöntők beszédei következnek, illetve azok a beszédek, amelyek a Petőfi Múzeumban rendezett, az Egyetemi Nyomda működését bemutató kiállítás megnyitása alkalmából hangzottak el. Tudományos szempontból nem sokat adtak ezek az inkább protokolláris jellegű beszédek, a kiállítás rendezésében számottevő szerepet játszó Käfer István „vezetése" sem hozott új adatot, az eddig tudottakat foglalta össze.

Az általános problémák c. fejezetben található a három bevezető előadás, amelyekre a plenáris üléseken került sor. *Köpeczi Béla* a művelődéstörténet, *Király Péter* a nyelvészet, *Sziklay László* az irodalomtörténet szempontjából tette mérlegre az Egyetemi Nyomda működését. A továbbiakban a szekcióüléseken megtartott referátumok, korreferátumok közlését találjuk. A (kor)referensek nem nyelvi szempontokat érvényesítettek, hanem egyes tudományágak termékeinek kiadását elemezték. *Niederhauser Emil* az értelmiségiek nemzeti öntudata szemszögéből vetett egy pillantást nyomdánk termékeire, *Mészáros István* a Ratio Educationis elveinek érvényesülését kereste a nyomda kiadványaiban, *Kiss Gyula* útikönyveket elemzett, *Buzinkay Géza* az orvos(tudományi) köteteket, *Tóth András* bevonta a vizsgálódás körébe az Egyetemi Könyvtárat is, *Richard Pražák* a cseh felvilágosodás és a nyomda kapcsolatait mutatta be szép dolgozatában, *ifj. Barta János* a mezőgazdasági „szak"irodalom részesedését tekintette át az Egyetemi Nyomda kiadványaiban. Az egyes nyelvek–népek nyomtatványait tár-

gyaló fejtegetések adják a kötet bevezető részét, a francia ábécé szerint találjuk egymás után a német, bolgár, horvát, héber, magyar, újgörög, román, orosz, rutén, szerb, szlovák, jiddis nyelvű könyvekkel kapcsolatos fejtegetéseket. Az amúgy is nehezen áttekinthető kötet olvasását szinte lehetetlenné teszi, hogy a jiddist és a hébert leszámítva valamennyi felsorolt nyelven publikáltak a referensek, tehát aki szerbül mondta el a referátumát, annak szerbül is jelent meg, aki ukránul, annak ukrán nyelven, és így tovább. Szerencsésebb lett volna, ha az angol–orosz–német–francia publikációk mellett marad a szerkesztő.

A számunkra hozzáférhető nyelvek közül írt néhány dolgozatot emelnénk ki, mint módszertanilag és anyagában a leginkább tanulságosat. *Kerényi Ferenc* az Egyetemi Nyomda magyar nyelvű kiadványainak „kelendőségét" vizsgálta, a könyvek árát, példányszámát, az előfizetést és a vevőközönség körét. Ezzel kapcsolatban a szabad könyvpiac kialakulásának körülményeit is bemutatta. *Póth István* a szerb olvasóközönség érdeklődését körvonalazta az Egyetemi Nyomda által megjelentetett szerb szépirodalmi művek tükrében, szintén felhasználva az egyes könyvek után álló előfizetési névsorok adatait, egyben utalva arra, mely városokban milyen foglalkozású szerbek voltak vásárlók vagy olvasók. Rendkívül érdekes a „rutén" blokk. A bécsi *G. Wytrzens* és *Scher Vera* egyként a Rusalka Dnestrovaja c. almanachról ír, más-más szempontból, Wytrzens mélyebben ágyazza bele a nemzetközi szláv törekvésekbe. *Misley Pál* Dohovits Vazul kétnyelvű szerző tevékenységét körvonalazza, *Rot Sándor* egy 1830-as *Grammatica Slavo-Ruthena* (Lucskay Mihály alkotása) jelentőségét hangsúlyozza. A román vonatkozású anyagból kiemelkedik *Demény Lajos* referátuma, mely a román nemzeti öntudat fejlődésének mozzanatait vizsgálta nyomdánk köteteiben. Ez már csak azért is rendkívül jelentős, mert azt dokumentálja; *Budán*, az Egyetemi Nyomdában helyet kaptak az egyes nemzetiségi törekvések, még akkor is, ha esetleg élük a magyar nemzeti törekvések ellen irányult. Ezt a nagyvonalúságot, elfogulatlanságot viszonylag kevesen hangsúlyozták, pedig a magyar nacionalizmus – egyébként jogos – bírálata mellett erre sem ártana néha jobban figyelni. *Miskolczy Ambrus* egy meghatározott korszelet román kultúráját elemezte, és szintén kiemelte a nyomda kiadványainak hatását. Mennyiségi mutatókkal igazolta az Egyetemi Nyomda jelentőségét, *Gyivicsán Anna* a szlovák tankönyveket tette mérlegre, nem annyira pedagógiai, mint inkább művelődéstörténeti szempontból.

Csak jellegzetes előadástípusokat említhettünk. Kiegészítésül tegyük hozzá, hogy a közölt viták nem mindig valóban tudományos kérdések körül forogtak, a jugoszláviai–bolgár–magyar, illetve a cseh–szlovák viták azt igazolták, hogy még a rég megoldottnak látszó problémák is mennyi vélt vagy valódi nemzeti érzékenységet sérthetnek.

A kötet egésze a nyelvi tarkaság miatt nehezen olvasható, mégis fontos hozzájárulás egy kor művelődéstörténetének jobb megismeréséhez.

Fried István

Ugart kell törnünk.
Válogatás a Vajdasági Írásból. Válogatta, az utószót és az életrajzi jegyzeteket írta Bori Imre. A repertóriumot összeállította Pastyik László. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 422 l. (Hagyományaink XII.)

A rövid életű Vajdasági Írás (1928–1929) történetéről, alakulásának körülményeiről, a jugoszláviai magyar irodalom hőskorát jellemző vitákról, Szenteleky Kornél, Csuka Zoltán szerkesztői, szervezői munkájáról, a lap arculatáról, polemizáló hajlamáról szinte mindent megtudhatunk Bori Imre utószavából, az *Egy folyóirat élete és halála* című terjedelmes, dokumentumokkal (levél-, cikk- és versrészletekkel) alátámasztott tanulmányból. A részletes bemutatás azért is dicsérendő, mert volt időszak, hogy a Képes Vasárnap havi irodalmi mellékleteként indult orgánum, miként későbbi alcíme közölte, *a jugoszláviai magyarság egyetlen irodalmi folyóirata*ként működött.

Az antológia jobbára a Vajdasági Írás „vajdasági jellegű" közleményeire épül; a szerkesztő terjedelmi okokból mellőzte az *Új arcú magyarok* rovatban megjelent szövegeket és azokat a hosszabb publikációkat – Szenteleky Kornél regényrészletét, Somogyi Pál egyik hosszabb versét –, amelyek más kiadványokban megjelenés előtt állnak, illetve már megjelentek. Viszont Pastyik László könyvészeti leírásából kitűnik, hogy a folyóirat nem csupán a vajdasági szerzőkre épített. A szerkesztő(k) tájékozódását, a lap tág horizontját bizonyítja, hogy a Vajdasági Írásban a magyarországi alkotókon (Illyés Gyula, Sárközi György, Szabó Lőrinc) kívül jelen voltak az erdélyi (Áprily Lajos, Tamási Áron, Dsida Jenő, Reményik Sándor) és a felvidéki írók is (Győry Dezső, Egri Viktor, Darkó István).

Az antológia szerkezete jobbára a folyóirat közlési módját követi: elöl, a „fő" anyagban a széppróza (többek közt Csuka Zoltán, Debreczeni József, Szenteleky Kornél és Tamás István egy-egy írása), illetve a költészet (Arató Endre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Laták István, Szenteleky Kornél versei; Szentelekytől való az antológia címe is) kapott helyet, s ezt követik az alábbi ciklusok: *Vajdasági vártán* (egy-egy tanulmány Csuka Zoltánról és Szenteleky Kornélról), a *Tanulmányok, cikkek, levelek, beszédek, gondolatok, eszmecserék, vitázó írások*; a *Délszláv költők, idegen költők – műfordítások;* a *Figyelő* és a *Hírek, lapvélemények.*

Szenteleky Kornél hangsúlyos jelenlétét – nemcsak szerkesztője volt a Vajdasági Írásnak, hanem szerzője is – az antológia szintén tudatosítja. Tőle olvasható a legtöbb vers és műfordítás (Ivo Andrić, Ada Negri, Paul Claudel), fontos tanulmányokkal-esszékkel (*A vers a Vajdaságban*) és számos szemlecikkel és jegyzettel (*Móricz Zsigmond:* Úri muri, Tóth Árpád-nekrológ stb.) szerepel.

Az antológiában való tájékozódást némiképp nehezíti, hogy az írók neve a művek alatt van föltüntetve, s egy-egy műfordítás (Rainer Maria Rilke) pedig a műfordító megjelölése nélkül jelent meg. Szerencsére, a hiányzó adatok Pastyik László repertóriumából pótolhatók.

Szakolczay Lajos

Utazások a Török Birodalomban.
Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Binder Pál. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 281 l. (Téka)

A sorozaton belül nem előzmények nélküli Binder Pál utazási irodalmi antológiája; folytatása 1976-ban megjelent *Utazások a régi Európában* című kötetének. Folytatása a válogatás és a jegyzetelés módjában, s abban a tekintetben is, hogy hozzávetőleg azonos időszakból mutat be szemelvényes szövegeket: útleírásokat, portai követjelentéseket az 1591 és 1705 közötti időből.

A kötet anyagának összeállításakor Binder ügyelt arra, hogy a nagyobb részt politikatörténeti adalékokat tartalmazó szövegekből azokat a részeket emelje könyvébe, amelyek a követjelentés, napló, vagy útleírás írójának személyes élményeit, az idegen népek szokásainak leírását (s ezen belül a politikai ügyeket intézők jellemét, eljárásait), érdekességeket mutatnak be.

Az időrendben közölt 16 szöveg egy része követjelentés, politikai eseményekről való híradás: Óvári Miklós 1594-ben Kovacsóczy Farkasnak, Tholdalagi Mihály 1614-ben és 1619–20-ban Bethlen Gábornak, Donáth János 1629-ben ugyancsak Bethlennek, Jánczi István 1632-ben I. Rákóczi Györgynek, Jósika Farkas 1650-ben II. Rákóczi Györgynek a Portán történt eseményekről, Bernádfi János és Rácz György 1598-ban krímiai, tatárországi követségükről számolnak be. Ezek a jelentések nem csupán a hadi eseményeket írják le, nagy figyelmet szentelnek az őket körülvevők hangulatának, ki kivel van jóban, kihez milyen formában lehet közeledni, ki mennyiért vesztegethető meg stb., de Tholdalagi például leírja a szultánok genealógiáját is, s jelentése elején beszámol a Konstantinápolyba vezető út állomásairól.

A követeknek feladata volt a fejedelmi udvar számára való bevásárlás is: Binder első szemelvényként Sennyei Pongrác és Rácz Péter 1591–92-ből való vásárlási jegyzékét közli. Nagy Szabó Ferenc, a marosvásárhelyi krónikaíró 1614-ben járt a Portán; a tőle közölt szövegrészben a török vallási toleranciáját bizonygatja, felsorolva a Konstantinápolyban található templomokat, s elmondva az általa hallott híreket a Szentföldről; a török ott is tiszteletben tartja a szent helyeket. Váradi Kőrös István az 1633-as konstantinápolyi tűzvészt írja le érzékletesen.

Külön kell említenünk Baló Mátyás naplóját. Balónak 1686-ban el kellett kísérnie Szulejmán nagyverzírt az ostromlott Buda felmentésére indított hadjáratában. Az akkori délvidék és a Duna-mente falvai állapotának leírása mellett olyan adatokhoz is jutunk feljegyzéseiből, mint például az, hogy a Baranya megyei Karancson akkor református pap volt, a Patakon tanult Konczai Péter személyében.

A rövid, a naponkénti tartózkodási hely megnevezésénél alig többet tartalmazó naplók (Sebesi Ferenc 1631-ben tett szarajevói és 1652-es konstantinápolyi útjának leírása, és Apáczai Tamás 1671-es konstantinápolyi követsége) mellett ki kell emelni az irodalmi értékűeket: a Kemény János önéletírásából választott részletet (1628-as konstantinápolyi út) és Rozsnyai Dávid „az utolsó török deák" balkáni és krétai útleírását, mely tengeri élmények leírását is tartalmazza.

Az utolsó állandó erdélyi követ a Portán Sándor Pál volt. 1687–88-as konstantinápolyi utazásának leírása azért is érdekes, mert mielőtt eljutott a Portára, hosszan barangolt a török csapatokkal a délvidéken. Nem veszélytelen kalandjainak leírása

éppúgy érdekelheti az olvasót, mint Konstantinápoly bemutatása, valamennyi kapu megnevezésével.

A leghosszabb szöveg a kötetben Komáromi János „Törökországi diárium és experientia 1697–1705" című írása. Méltán, hiszen a Nándorfehérvárról induló Komáromi az útjába eső várakról, bástyákról és egyéb helyekről mindig úgy emlékezik meg, hogy elmondja a helyhez kötődő történeti eseményeket is. Több tengeri útjának leírása irodalmi értékű. Teleki Mihály, majd Thököly Imre titkára volt, s naplójában beszámol arról is, hogy költöztek a volt fejedelemmel és Zrínyi Ilonával Nikodémiába, ahol neki jutott osztályrészül a bujdosó fejedelemnek és feleségének eltemetése is.

Binder Pál az antológiához illő, mértéktartó, példamutatóan szűkszavú bevezetést írt, jegyzetei szakszerűek, s kötete használatát jól segíti a szó- és kifejezésjegyzék és a mutatók.

Monok István

Vajda Gábor: Források és partok.
Tanulmányok, kritikák. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984. 244 l.

Vajda Gábor, a jugoszláviai magyar irodalomtörténész és kritikus az Új Symposion első nemzedékéhez tartozik, mégha pár évvel fiatalabb is annak vezéregyéniségeinél, Tolnai Ottónál, Domonkos Istvánnál, Gion Nándornál, Bosnyák Istvánnál. Tanulmányait, kritikáit nagy fokú igényesség, a világirodalmi párhuzamokat is fölvillantó elemzőkészség, gyakran a vitát sem megkerülő szenvedélyes állásfoglalás jellemzi. Teoretikus hajlama mindennél szembetűnőbb, szívesen állít egymás mellé – keresve bennük a közös vonásokat – egymástól különböző életműveket, sorsokat (*Sinkó és Nietzsche; A Filip Latinovicz hazatérésének világirodalmi összefüggéseiről* – Miroslav Krleža regénye). A tanulmánykötet szinte minden írása a jugoszláviai magyar irodalommal foglalkozik, kivételt képez Lukács György 1902–1917 közti levelezését elemző *A szerencsétlen tudat vergődése és fogódzói* s az egy-két szerbhorvát nyelvű tanulmánykötetet bíráló szemle.

A *Források és partok* három fejezete – *Etikus szépmívesek, Tudósok és esszéírók, Vajdasági szépírók* – némiképp a kritikus érdeklődését is jelzi. Vajda csak a *Tudósok és esszéírók* és a *Vajdasági szépírók* című fejezetben ragaszkodik a műfajonkénti csoportosításhoz, a könyvét nyitó nagy „fejezetben" az esszéisztikus prózát író Sinkó Ervin éppúgy társa a már-már méltatlanul elfeledett Gál Lászlónak (*Feloldásformák Gál László költészetében*), mint a két világháború között már jelentős szerepet játszó Herceg Jánosnak (*Ellentmondásaink forrásvidékén; A szeretet keresése*). S ide, eme jól megvallatott etikus szépmívesek közé van beiktatva a szabadkai Hidat elemző cikk (*A háború előtti Híd irodalomszemlélete*) és egy antológiabírálat (*Etikai értékcsúcsaink a költészetben* – El nem taposható csillagok) is. Az elemző itt szándékosan hagyta figyelmen kívül a műfajhatárokat, s a hagyományt afelől közelítette meg, hogy mindennél jobban lássék az alapozók (egyén vagy orgánum) erkölcsi irányultsága. Más kérdés, hogy ebbe a hagyományőrző vonulatba szépen beleillett volna Dettre János (*Az elérhetetlen partok*), Lőrincz Péter (*Egy aktivista rendszere* – L. P. avantgardista korsza-

ka) s talán még az ő elméleti munkájukat folytató Bosnyák István (*Etikusról etikusan; Az Új Symposiontól a Tűzig*) és Végel László (*Az irodalomszociológiától a vers világáig*) is, de Vajda Gábor úgy vélte, hogy a régi és a mai tudósoknak egy másik ciklusban van a helye. Ennek ellenére a tanulmánykötetnek mintegy a felét kitevő első két ciklusból jól látszik, hogy az elemző a jugoszláviai magyar irodalom hagyományaiból a társadalmi töltésű, erősen szociális érdeklődésű vonalat kedveli, melyet a régi Híd mondhatott magáénak. Hogy ennek ma is van a vajdasági literatúrában folytatása, azt az Ács Károly szerkesztette költői antológia, az *El nem taposható csillagok* elemzése bizonyítja.

A jugoszláviai magyar szépirodalmat vizsgálva a szerző jobbára nemzedéktársait tünteti ki figyelmével: Tolnai Ottó (*Panaszos fintorok*), Tóth Ferenc (*Az idillkereső*) és Gulyás József (*A mindenség lábai előtt*) költészete van annyira karakteres, hogy jól körül lehessen írni – Tolnairól mondja: „esetenként durván ironizáló játékai közösségkereső gesztusok, hídalkotási kísérletek" –, hogy szemléltethető gazdagságuk az őket előhívó közegben nem csupán járulékos elemként üdvözöltessék, hanem úgy is, mint nélkülözhetetlen alkotórész. Brasnyó István (*Mítoszromboló mítoszteremtés*), Holti Mária (*Fény mögötti homály*), Gobby Fehér Gyula (*Résenlét*), Juhász Erzsébet (*A kétségbeesés fölénye*) és Dudás Károly (*Történelmi és társadalmi terhek*) prózája, regénye, novellája, szociografikus életképe stb. – ugyancsak jó médium annak, aki a kisprózát és a nagyobb lélegzetű epikát vallatva, a valóságközelítés minden módszeréről örömmel ad hírt.

Szakolczay Lajos

A Valóság repertóriuma.
Összeállította: Meggyesi János. Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 1982. [1983] 284 l.

Szellemi életünkben fontos szerep jut az 1958 óta megjelenő folyóiratnak, amelynek 1958–1978 közötti számairól készült Meggyesi János összeállításában ez a gyűjtemény. Az eredetileg 5000 példányban indult kiadvány példányszáma 16.500-ra emelkedett, ezt a népszerűséget, az olvasók állandó élénk érdeklődését a magyar lapstruktúrában sokáig, csaknem két évtizedig szinte egyedülálló feladatköre is magyarázza. A lapot a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat adta és adja ki, több tudományág – köztük elsősorban a társadalomtudományok – legújabb eredményeit közvetítette és közvetíti az érdeklődő olvasóközönségnek. A kortárs magyar valóság sokoldalú bemutatását vállalta a Valóság igen hosszú ideig, a Társadalomtudományi Közlemények, Társadalomkutatás, Szociológia, Mozgó Világ stb. megindulásáig. A repertórium által felölelt időszak nagyobbik részében érvényesült a nagyon sok irányú tájékoztatás igénye és követelménye. A feldolgozott 211 szám anyagából 6797 adatot gyűjtöttek össze a repertórium munkatársai, ebben az adatban nem szerepelnek a képanyagra vonatkozó számok. A gyűjtemény csaknem két és félezer cikket, tanulmányt, másfélezer könyv- és kétezerötszáznál több folyóiratismertetést, valamint másfél száz egyéb közleményt négy fejezetbe csoportosítva, a szerzői elvet követve tár fel, nem tematikus rendben, hanem az írások műfaja szerint. A túlságosan általános című vagy

cím nélküli írásoknál zárójeles témamegjelölés segít az eligazodásban, s a vitát kiváltó cikkeknél minden hozzászólást is regisztrál a címleírás. Igen jó megoldás, hogy az egyes cikkek végén található bibliográfiák oldalszámát is megkapjuk. A legnagyobb vitát kiváltó témakörök: a fiatal prózaírók, történettudományi tanulmányok, népesedési, egészségügyi kérdések. A Szemle-rovatban főképpen szociológiai, történelmi, tudományszervezési, demográfiai és közgazdasági művek dominálnak, de az elmúlt évtizedek számos fontos irodalomtudományi művét is ismertette a folyóirat (pl. az Izmusok sorozatot, Caudwell irodalomelméletét, Király István Ady-monográfiáját, helytörténeti kiadványokat, dokumentumköteteket). A rovat gondos szerkesztése jónéhány tudományág fejlődését, szemhatárának tágulását, a külföldi kutatásokkal való lépéstartást reprezentálja. Az idegen nyelvű könyvek és folyóiratok ismertetése a magyar nyelvű szakkönyvkiadás számára is komoly segítséget nyújtott, jól orientált.

R. Takács Olga

Varga András: Molnár Gergely, Melanchton magyar tanítványa.
Szeged, 1983. 74 l. (Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae 7.)

Varga András műve a 16. századi magyarországi humanizmus egyik jelentős, de kevésbé ismert alakját állítja vizsgálódásai középpontjába. Molnár Gergely és korai halála után utódja a kolozsvári iskola rektori székében, Szikszai Fabricius Balázs, élethivatásuknak tekintették a tanítást egy olyan korban, amikor ez legtöbbször csak átmeneti állás volt egy jól jövedelmező prédikátori hivatal megszerzése előtt. Mindketten Melanchton tanítványai voltak, Molnár azonban korán meghalt, s életéről sem tudunk annyit, mint Szikszai Fabriciuséról, akinek ismerjük tanítványa, Kassai Császár György által készített életrajzát. A kérdőjelek Molnár Gergely életrajzában Varga András tanulmányának elolvasása után is megmaradnak, mivel az adatok közötti hézagokat szükségszerűen feltételezésekkel kellett kitölteni. Alig van néhány konkrétum: beiratkozás a wittenbergi egyetemre 1554. június 4-én, kolozsvári lektorság majd rektorság 1558-tól, a helvét irányzat melletti állásfoglalás Egri Lukács magyar prédikátor társaságában, az iskolai használatra készült művek és a halála 1564 áprilisában. Ha többet tudnánk a kortársakról, a külföldi egyetemeken tanult korabeli értelmiségről, akkor talán nem állnának olyan bizonytalan lábakon a szakemberek feltételezései, amikor egy-egy 16. századi humanista biográfiáját próbálják összeállítani. E munka erőssége így a kolozsvári iskola tananyagáról és Molnár tankönyveiről szóló elemzés, közülük is kiemelkedik *Elementa grammaticae Latinae* című műve, amely Melanchton nyelvtanának helyi igényekhez igazított (egyszerűsített) kivonata, s amely átdolgozva a 19. század elejéig használatban volt a magyar iskolákban. Varga András tanulmánya a lehetőségekhez mérten hű képet ad erről a jelentős tanáregyéniségről, aki korai halála ellenére (egy évvel azelőtt halt meg, hogy Kolozsvárott megindult az antitrinitárius mozgalom) feltétlenül jelentős személyiségévé vált a magyar humanizmusnak.

Szabó András

Varga János: Kereszttűzben a Pesti Hírlap.
(Az ellenzéki és a középutas liberalizmus elválása 1841–42-ben.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 161 l.

Íme egy új könyv Kossuth és Széchenyi nevezetes vitájáról, melynek dokumentumait 1927-ben két hatalmas kötetben adta ki Viszota Gyula, s amely azelőtt is, azóta is számos publikációnak volt tárgya, ami nem csoda, hiszen a két nagy politikus szellemi mérkőzésében sokan a magyar történelem „örök" vitáját látták. De még ha ezt (egyetértve Varga Jánossal) egyszeri jelenségnek – a hazai liberalizmus egyik történeti mozzanatának – tartjuk is, paradigmatikus voltát, mely messzire kisugárzó tanulságokkal szolgál, nem tagadhatjuk, s ezért időnkénti új megtárgyalása nagyon is szükséges, különösen, ha az – mint Varga Jánosé – újat tud hozzátenni a korábban elmondottakhoz.

Varga János könyvében az az újdonság, hogy – bevezetésül – megpróbál rendet teremteni a liberalizmus körül támadt terminológiai zűrzavarban. A *liberalizmust* a kapitalizmus ideológiájának tartja, ide sorolva minden olyan irányzatot, mely a magántulajdon alapján áll, s megkülönböztetve tőle a *szocializmus* irányzatait, melyek elvetik a magántulajdont. A *radikalizmus* – a szerző szerint – „nem tagadása a liberalizmusnak, hanem olyan irányzat, amely a liberalizmus teljes körű és következetes alkalmazásáért száll síkra". *A demokratizmus* sem céljában különbözik a liberalizmustól, hiszen zászlajára ez is a magántulajdont írta, hanem csupán eszközeiben, mert szükség esetén hajlandó forradalmi módszereket igénybe venni, hogy az állampolgárok formális egyenlősége helyett a népuralom intézményeit hozza létre.

Az eszmei és politikai irányzatoknak ez a *cél* és *eszköz* szerint való osztályozása igen jó és világos, és még világosabb lehetne, ha osztályozás közben a szerző egy-egy (hazai és külföldi) név címkéjével adna praktikus eligazítást. Enélkül csak a tárgyalás fejezeteiből derül ki, hogy Széchenyit a liberalizmus tipikus képviselőjének tartja, Kossuthot pedig olyan liberálisnak, aki a demokratizmus módszereinek elfogadása felé haladt.

Sajnálatos azonban, hogy Varga János maga sem használja következetesen saját terminológiáját. Már a könyv alcíme is a tudományosan kidolgozott kategóriák helyett másféle minősítéssel él: az „ellenzéki" és a „középutas" liberalizmus némiképpen ötletszerű jelzőivel. Ehhez járul még, hogy a szövegben az „ultraliberális", „valódi és álliberalizmus" és (Széchenyire nem vonatkoztatva) az „arisztokratikus" liberalizmus kifejezésekkel is találkozunk. Mindez csökkenti az előadás fogalmi tisztaságát.

A könyv tárgyaló fejezeteiben a szerző röviden elmondja a Pesti Hírlap megalapításának történetét, bemutatja Kossuth szerkesztőségét, majd igen részletesen ismerteti Széchenyi vitairatának, *A Kelet népé*nek tartalmát, a megtámadott lapvezér válaszát, a vita többi résztvevőjének írásait, végül Dessewffy Aurélnak, az újkonzervatívok vezetőjének ideológiáját és Kossuth-ellenes polémiáját.

A Pesti Hírlap sikeréről szólva, a szerző megemlíti, hogy előfizetőinek száma (1841 decemberében már több, mint ötezer) páratlan rekord a korai magyar sajtó történetében. Sem Varga Jánosnak, sem – tudtommal – más hazai szerzőnek nem tűnt fel az, amit egy francia történész, Jean Sigmann vett észre (*1848, Les révolutions romantiques et démocratiques de l'Europe,* Paris, 1970, p. 146): hogy a Pesti Hírlap-

nak kétszer több előfizetője volt, mint egykorú francia laptársának, a sokkal nagyobb nyelvi közösség számára szerkesztett Le Nationalnak. Ennek az érdekes összehasonlító adatnak hiányát azért érdemes szóvá tenni, mert jellemző a hazai történetírásra, mely nemigen szokott határainkon túlra kitekinteni. Kár, mert a magyar liberalizmus sokkal világosabban állna előttünk, ha végre komparatív eszmetörténeti vizsgálatnak vetnék alá. Ennek azonban, a jelek szerint, még nem jött el az ideje.

L. S.

Vasy Géza: Pályák és művek.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 396 l.

Vasy Géza neve mintegy másfél évtizede tűnt föl a lapokban és folyóiratokban, jelentkezése ily módon egybeesett azzal az áttöréssel, amely az akkori fiatal költők és prózaírók avatását, irodalmi állampolgárságának elismerését jelentette. A *Pályák és művek*ben azonban hiába keressük a nemzedékét bemutató kritikákat, összegző írásokat. A szerző itt a felszabadulás utáni magyar irodalom úgynevezett „középnemzedékével" foglalkozik elsősorban. Sajnáljuk, hogy a második rész némely kevésbé jelentős recenziója helyett nem a fiatalabb nemzedék kiemelkedő teljesítményeit elemző-értékelő kritikák kerültek a válogatásba.

A realizmus a mai magyar epikában című tanulmányt nem most olvashatjuk először kötetben. Része volt a pártosság, a népiség és a realizmus kategóriáját rehabilitálni kívánó kiadványnak (*A realizmus az irodalomban*, Budapest, 1979.). Közismert, hogy ezeknek a kategóriáknak a fénye az utóbbi időben megkopott. Vasy a realizmus, a pártosság, a népiség mai tartalmait keresi. Azzal is tisztában van, hogy az általa uralkodónak tartott (szocialista) realista módszer meghatározó jegyei szüntelenül módosulnak, s a korábbi irodalmi korszak realizmusfogalmát nem lehet automatikusan az új történelmi helyzetben született művekre alkalmazni. Vagy axiómaként fogadja el, hogy van realista alkotómódszer, s ezen belül ma az ábrázolásmódok és stílusok sokfélesége ragadható meg. Megkülönböztet naturalista, realista, romantikus, szimbolikus, fantasztikus és abszurd ábrázolásmódot, szól a szatíráról és a paraboláról.

Hogy a „középnemzedékből" kihez vonzódik igazán Vasy, világosan áll előttünk. A Sánta Ferenc-tanulmány a Kortársaink-sorozatban megjelent kismonográfia esszenciája. A Szabó István-portrében a szeretet szinte átforrósítja a stílust, s az esszé szintjére emeli. Itt valóban otthon érzi magát Vasy, s nyugodt lelkiismerettel jelenti ki: „Szabó István realista író volt a szónak mindegyik jelentése értelmében. Realista volt alkotómódszere, ábrázolásmódja, stílusa egyaránt." Ugyanilyen alapos fontos írás a *Kormos István költészete* is. Különösen az első fejezet (Egy pályakezdés legendája – és a valóság) tartalmaz sok új eredményt. A költő iránti szeretet itt is, meg a Szécsi Margitról, Csoóri Sándorról szóló munkákban is meghatározó. A kritikusi magatartására jellemző, ahogy visszautasítja a Csoóri-életművet lekicsinylő bírálatokat. Az újabb magyar lírából Vasy érdeklődésének centrumában Nagy László és Juhász Ferenc költészete áll. Nagy László két versét is elemzi (*Ki viszi át a Szerelmet, Szárnyak zenéje*), s fölfigyel arra, hogy az ő lírájának az átlagosnál nagyobb mértékű a nemzeti jellege. *A*

nemzeti jelleg és Nagy László költészete a népiség és a nemzeti sajátosságok összefonódásának egy nagy költői műben való példaadó fölmutatása.

Az 1945 utáni magyar irodalomban líratörténeti jelentőségűnek Vasy az 1953 körüli időt tartja: joggal beszél Juhász Ferenc és Nagy László költői forradalmáról. De azt is hozzáteszi, hogy 1956 után is újabb periódus kezdődik a látomásos-szimbolikus líra mellett az objektív-absztrakt megjelenésével. A magyar líra másfél évtizedét (1957–72) fölmérő *Korszakok és folyamatok* eredetileg résztanulmány volt az MTA Irodalomtudományi Intézete és az egyetemek munkaközössége által készített *Áttekintés*...-hez (Literatura, 1976. 3–4. sz.), s ennek az első kísérletnek az érdemei vitathatatlanok. Kár, hogy Vasy nem folytatta ezt a munkát, nem egészítette ki az újabb fejleményekkel. Bár a *Nagy László utolsó pályaszakasza* egyben a magyar költészet 70-es évekbeli átrendeződését, a költői szerep módosulásait is érzékenyen mutatja meg.

Olasz Sándor

Verseghy Ferenc kiadatlan írásai I.
Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1982. 265 l.

Az 1972-es Verseghy-Emlékülés programjában szerepelt a hagyaték eddig ismeretlen darabjainak feltárása. E munka eredményeként adták ki 1982-ben a kiadatlan művek első kötetét, mely az 1780-as évek közepén készült írásait tartalmazza.

Több részre oszlik a könyv. A Herpin Klárához írott egyetlen fennmaradt levél időrendben az utolsó lenne, hisz 1789 táján ismerkedtek meg, a könyvben ezt követő egyházi beszédek és erkölcsi levelek keletkezése 1784–86-ra tehető.

A legnagyobb nyomatékot a vallásos írások kapják. A mise liturgiája, az imádságok, könyörgések, énekek még az „unio mistica" töretlen szellemét adják. Prédikációi viszont már a jozefinista reform-katolicizmus eszméjétől átitatottak. A felvilágosodás Voltaire-rel kezdődő és a jezsuita rend eltörlésével folytatódó támadása az egyház ellen II. József fellépésével tetőzik. A felduzzadó antiklerikális propagandán belül lép fel Verseghy nem annyira támadó, inkább kritikus, felvilágosodott prédikációkkal. Beszédei két ponton támadják erősen az egyházat: a papi erkölcstelenség és a búcsújárás kérdésében. Ha a pap, a pásztor morálisan nem feddhetetlen, miként vezetheti a gyülekezetet a nyugalom és belső tökéletesség eléréséhez? Hogyan adhat bárkinek is feloldozást, ha maga nem bűn nélkül való? Ehhez a gondolathoz kapcsolódik a búcsú kérdése, melyben azt vizsgálja, hogy az eredeti, igaz bűnbánaton alapuló búcsú penitenciák által való elnyerése hogyan hígult fel a gyakorlatban, holott elméletben nem változott. A papi erkölcstelenség gondolatához kapcsolódik franciából való fordítása (Fontos intés...), melyben azokat az egyházi embereket támadja, akik a papi hivatásból fizetéssel járó hivatalt csinálnak. Más prédikációiban tanító szándékkal tűnnek fel a felvilágosodás eszméi: a tolerancia a tévelygések megítélésében, és az az államelmélet, mely szerint a világi hatalom együttműködik az egyházival, de olyan egyházi ügyekben, melyek nem a közjót szolgálják, csak az övé a döntés joga. Az előző témáktól kissé elkülönül A B. Szűznek tiszteletéről című beszéd, mely a Regnum Marianum hagyományait állapítja meg „egynéhány együgyű vagy kereskedő babonásoknak" elle-

nében. A következő írásban II. József alakját vázolja fel, emberi és császári erényeit illusztrálva különböző példákon.

A könyv utolsó darabjai az Erkölcsi levelek. Ezek előreutalnak Báróczi Sándor Marmontel-fordítására, s maguk is fordítások (Dusch elbeszélései). Itt polgári, szentimentális történeteken keresztül kapunk képet egy ideálisnak tartott erkölcsi szintről, mely szenvedéssel, állhatatossággal, a természet megértésével, a haza iránti odaadással és szeretettel érhető el. E polgári nézőponttal teljesül ki Verseghy ifjúkori műveinek gondolatvilága.

A kötetben közölt írások – a később kiadásra kerülőkkel együtt – komoly segítséget nyújthatnak egy új, alapos Verseghy-monográfiához.

Gázsity Mila

Tudor Vianu: Korok, írók, művek.
Összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 263 l.

Századunk első felének neves román esztétája és irodalomtörténésze, filozófusa és írója: Tudor Vianu (1897–1964) első magyar nyelvű kötete, *A metafora kérdéseiről és egyéb tanulmányok* (Szilágyi Domokos válogatásában és fordításában, Csehi Gyula bevezetőjével) 1967-ben jelent meg, ebből azonban épp csak érzékelhető volt Vianunak élete utolsó másfél évtizedében kiteljesedett nagyarányú komparatisztikai munkássága. Második magyar tanulmánygyűjteménye az európai és a román irodalmak nagy összefüggésekbe rendezett körképe, melyet egy rendkívüli műveltségű, főként klasszikus német és francia kultúrájú irodalmár, nemzedékének legjobbja rajzolt fel az antikvitás és a reneszánsz (Dante, Petrarca, a humanisták) kapcsolataitól Shakespeare, Rabelais, Rousseau, Goethe világának filozófiai-esztétikai elemzésén át (az „irodalmi hatás" és a „kapcsolattörténet" fogalmait is indokolva) el a román irodalom (Eminescu, Caragiale, Arghezi) jelenségeinek, kapcsolatainak elemzéséig. Noha kötete világirodalmi és román nemzeti irodalmi metszeteket tartalmaz, az utóbbiak sorában (a Rabelais-tanulmány mellett ez Szilágyi Domokos másik fordítása a könyvben) összehasonlító elemzés olvasható *Madách és Eminescu* címmel. Vianu ebben az előadásban *Az ember tragédiája* (1859) és a *Memento mori* (1871) gondolati rokonságára helyezi a súlyt, kimutatva azokat az eszmei elemeket, melyeket – szemben a felvilágosodás spekulatív-filozofikus gondolkodásával – a romantikus gondolat, mindenekelőtt a romantikus történetszemlélet hozott, s melyeket Madách és Eminescu egyaránt felhasznált. A Madách művében megnyilatkozó antropológiai optimizmus eszmeforrásainak bemutatása után Eminescunál a schopenhaueri gondolatvilág hatása mellett megemlíti a régi román irodalom kedvelt műfajait (krónika, világhistória, népkönyvek) is; véleménye szerint a Tragédia a romantika byroni, titanista ágának folytatódása, míg Eminescu művében a Sturm und Drang utáni, a népköltészethez forduló későromantika halkabb szavú világa jelenik meg, miközben a romantika pesszimizmusa a Memento mori-ban erősebb. Ez az írás mindemellett (a Rabelais-szöveggel együtt) nemcsak a komparatista Vianu szellemi portréjának egy vonása, hanem a műfordító, a kortársak esszéi, tudományos művei

iránt is igen nagy érdeklődést mutató, azokat kedvtelve fordító Szilágyi Domokos sokoldalú érdeklődésének is egyik bizonyítéka; Szilágyi Vianu mellett román költők – Nichita Stănescu, Şt. Aug. Doinaş, Lucian Blaga – értekezéseit is lefordította, s halála előtt kevéssel Adriano Marino *Bevezetés az irodalomkritikába* (Kriterion, 1979) című, több mint félezer oldalas munkájának magyarítását is tervezte.

Tudor Vianu jelen kötete a Ştudii de literatură universală şi comparată alapján készült.

Csapody Miklós

Virág Benedek: Magyar századok.
Szerkesztette: Mezei Márta. Wimmer Éva jegyzeteivel. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 462 l. (Magyar Hírmondó)

A történetíró Virág Benedek célja az volt, hogy az éledező nemzeti önismeret korában, a 19. század elején egyszerre tanulságos és szórakoztató könyvet adjon olvasói kezébe; munkája ennek megfelelően félúton áll a történetírás és a szépirodalom között. Benne a kezdetektől a mohácsi vészig tekinti át Magyarország történelmének alakulását. A folytatás elkészítésében megakadályozta a halál, s már az Albert király uralkodásától 1526-ig terjedő részt is Toldy Ferenc állította össze Virág hátrahagyott, sok helyen töredékes jegyzetei alapján.

A mű elkészült, illetve Virág halála után rekonstruált részének szövege öt kötetre rúgott Toldy kiadásában; ennek alapján készített bő válogatást a mostani kötetet szerkesztő Mezei Márta. Amint erről utószavából értesülünk, elsősorban azokat a részeket szemelte ki újrakiadásra, amelyek a magyar történelem fő eseményeit mutatják be, s amelyeket később számos reformkori költő–író használt forrás gyanánt. Felvette a századforduló, illetve Virág történelemszemléletére jellemző részeket is, elhagyta viszont az eredeti, főként egyházi okleveleket hosszadalmasan idéző oldalakat, s a száraz krónikás stílusban készült csataleírásokat.

Az utószó a szövegkiadás szempontjain túl természetesen tájékoztat Virág Benedek egész munkásságának alakulásáról is. Röviden áttekinti életrajzát, jellemzi költészetét, majd részletesebben foglalkozik történeti érdeklődésének kialakulásával, kijelölve annak helyét a kor hazai és európai eszmetörténetében.

A kötet szövegét Wimmer Éva jegyzetei, név-, és szómagyarázatai teszik a nem szakmabeli olvasó számára is könnyen megközelíthetővé.

Szajbély Mihály

Vita Zsigmond: Művelődés és népszolgálat.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 315 l.

A jegyzetek elé írt bevezetésében a szerző maga adja az olvasó kezébe a kulcsot tanulmánykötetének olvasásához, annak a kiindulási alapnak megjelölésével, amely kö-

zös a kötet 31 tanulmányában. Ez a kulcs Nagyenyed, az Enyedi Kollégium. A több évtizedes helytörténeti kutatómunka tapasztalata és adatgazdagsága teszi tanulságossá nem csupán a most először megjelenő 10 írást, hanem a többit is, amelyeket már olvashattunk a Korunk és az Utunk hasábjain, könyvtár-, és orvostörténeti folyóiratainkban.

Könyvtártörténetünk, s olvasási kultúránk történetének egy-egy részét tárják fel a Bethlen Gábor fejedelem könyvszeretetéről, az általa alapított kollégium XVII–XIX. századi könyvtárosairól, Bod Péter és Hidvégi Mikó Imre gyűjteményeiről szóló írások, de ide tartozik az erdélyi reformkori ifjúsági, kisvárosi és falusi olvasókörök történetét felvázoló nagyobb tanulmány, s a könyvkiadás helyzetéről, a XIX. század első felében volt írói tiszteletdíjakról szóló értekezés is. Ez utóbbiakból képet alkothatunk a felvilágosodás és a romantika eszmekörét magáévá tenni akaró erdélyi reformnemzedékről, s arról a közegről, amelyben éltek.

Külön említhető az az írás, amelyben az erdélyi múzeumi gondolat születését, az első múzeum-szerű gyűjteményeket mutatja be a szerző, s az Attila bárdjával lóvátett Teleki Mihályt, az egyik első régiséggyűjtőt.

Hermányi Dienes József munkái most mint forrás állnak előttünk: Vita Zsigmond a XVIII. századi erdélyi mindennapok leírása és orvostörténeti vonatkozásaik miatt nyúlt hozzájuk. Ugyancsak orvostörténetileg érdekesek azok a tanulmányok, melyekben Hegedűs Sámuelnek az 1828–29. tanévben tartott „egészségügyi ismeretek" óráiról, a XIX. századi enyedi ispotályról és közkórházról olvashatunk. Az orvostörténeten túlmutatóak azonban azoknak az ismereteknek a tanulságai, melyeket az erdélyi orvosok reformkori egyesületekbe tömörülési törekvéseiről mond el a szerző.

Megtudhatjuk azt, hogy az európai gondolatok erdélyi recepciója nem késett mindig évtizedeket: Voltaire *Henriade*-ja egész évi olvasmány volt az 1770-es években, persze magyarul; Benke Mihály pedig, aki 1791–1817-ig volt Enyeden filozófiatanár, már Kant elvei szerint oktatta tárgyát. A Kolozsvári Nevelői Kör (1846–48) története pedig Pestalozzi neveléselméleti munkásságának hazai recepció-története is.

Az enyedi iskola néhány tanárának, diákjának életét külön mutatja be az utód, az enyedi kutató. Így ismerkedhetünk meg a már említetteken kívül Szász Károllyal, mint a természettudományok és a műszaki ismeretek tanárával, ifjú Zeyk Miklóssal a növény- és állattan-tanárral, Berde Máriával a költőnővel, s Arany János volt enyedi tanártársaival: Mentovich Ferenccel és Salamon Ferenccel.

A kötet utolsó három tanulmánya a Trianon utáni erdélyi magyar művelődéstörténet egy-egy részproblémájával foglalkozik: Járai István enyedi igazgató munkásságával, a Valentii de Munte-i nyári szabadegyetemek (1923–1937) értelmével és hatásával, Dimitrie Gusti román professzor magyar falukutató tanítványaival.

Monok István

Vörösmarty Mihály: Drámafordítások.
Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte: Ruttkay Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 739 l.

Kleist: *Seneca* és Shakespeare: *Rómeo és Júlia* című darabjainak töredékei, Shakespeare *III. Richárd*jának részletei, a *Julius Caesar* és a *Lear király* teljes egésze szerepel a kötetben.

A 27 soros III. Richard próba-fordítás 1819–20 körül keletkezhetett. Ez volt Vörösmarty Shakespeare-fordítói munkásságának első darabja és a tragédia első jelentkezése irodalmunkban.

A Julius Caesar – mely „maradandó mintát adott arra: hogyan kell Shakespeare-t magyarra fordítani – shakespeare-i magyarsággal" (Bayer József) – 1842-ben készült el. Vörösmarty ekkor már bizonyíthatóan tudott angolul olvasni, így a műfordítás eredeti nyelvről készült. Ez a fordítás az egész magyar műfordítói gyakorlat és elmélet további fejlődését is döntően meghatározta. Korábban nem volt követelmény eredeti nyelvből fordítani, és több volt a híve a shakespeare-i szövegek prózai magyar fordításának, mint az ellenzője. Később, amikor Tomori Anasztáz anyagi támogatásával Shakespeare-összest készültek kiadni és a Julius Caesart Vörösmarty fordításában inkább kegyeleti okokból akarták felvenni – Arany János ezt írta: „... Caesar gyönyörű nyelven és jambusokban van fordítva, a minőt csak Vörösmarty tudott írni. Lehetnek hibák, rosszul értett helyek, miket egy tollvonás helyre igazítna."

A Lear király kritikai fogadtatása jóval változóbb. 1856-ban az Új Magyar Múzeum irodalmunk büszkeségének tartja, míg Gyulai a következőket írja: „A felületes vizsgáló is észreveheti, hogy Julius Caesar és Lear király fordítmánya között nagy a különbség. Szolgáljon a költő mentségéül, hogy lélekben, testben megtörve dolgozta e munkát, s nem adhatta meg neki a végső kisimítást." Gyulai ezzel a kritikájával hosszú időre befolyásolta irodalmunkat. 1938-ban Radó Antal, 1949-ben Németh Antal írt először pozitív kritikát, míg Füst Milán Gyulainál is szigorúbban ítélkezett. Végül Mészöly Dezső az, aki a művet rangjának megfelelően méltatja. „... Vörösmarty legegyénibb, legmegrendítőbb lírájának olyan tüneményes beszűrődése, mint Lear-fordításában, nincs a Julius Caesar-ban, sőt tegyük hozzá: nincs egyetlen eredeti Vörösmarty-drámában sem!"

Miután a kötet kritikai kiadásban jelenik meg, a fordításokhoz hatalmas jegyzetanyag kapcsolódik: a szöveghez számos magyarázat, a kéziratokkal és azok megjelenésével kapcsolatos filológiai munka eredményei, szövegváltozatok és az angol fordításban előforduló hibák jegyzéke. Ruttkay Kálmánnak a Shakespeare-t fordító Vörösmartyról szóló érdekfeszítő, rangos tanulmánya növeli a kötet értékét.

V. K.

Wesselényi István: Sanyarú világ.
Napló 1703–1708. I. 1703–1705. Közzéteszi: Magyari András. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 730 l.

A romániai magyar könyvkiadás újabb nagy vállalkozásának első köteteként látott napvilágot az a könyv, mely Hadadi Wesselényi István (1674–1734) naplóinak egy részét tartalmazza. Nagy vállalkozásról kell beszélni, hiszen a vaskos kötet évekig várta a nyomdafestéket.

A hadadi Wesselényi család egy István nevű tagját már számontartja szakirodalmunk, mint művelődéstörténetünk egy, talán több figyelmet érdemlő alakját (1620-ban egy meditáció-kötetet fordított le húgának, Annának épülésére), s most, egy évszázaddal később élt utódának naplója vált művelődéstörténetileg, s persze köztörténetileg értékelhetővé.

A kuruc vezér Wesselényi Pál fiának ifjúkora Erdély történetének olyan időszakában telt el, amikor török elleni háborúk lezárulása után a balázsfalvi egyezmény (1687), a Diploma Leopoldinum (1691), majd a Gubernium létrehozása (1692) jelezte, hogy véget ért a Caraffa generális megfogalmazta „amor et timor" politikája, s a török oldalára állás lehetősége megszűnt az erdélyi uralkodó osztály számára. Maradt tehát a félelem, illetve a kényszerű alkalmazkodás. Magyari András Wesselényi életútját végigkísérő bevezető tanulmánya azonban hangsúlyozza azt is, hogy a korszak Erdélyében nem ez volt csupán a politikai feszültség forrása: arra mutat rá, hogy a kuruc mozgalmak mögött, s különösen 1703-tól kezdődően, egy antifeudális mozgalom játszódott le.

Wesselényi István 1699-ben kapta első nagyobb jelentőségű megbízatását: Közép-Szolnok megye főispánja lett. A Rákóczi-szabadságharc kezdetén ő is – hasonlóan az erdélyi főurak többségéhez – Szebenbe menekült, ahol a Partium képviselője volt az országgyűlésen, s Bánffy György gubernátor vejeként annak titkára. Ennek halála után főkonzisztóriumi gondnok, s a Gubernium helyett felállított Deputatio tagja, majd elnöke volt. Gubernátornak kétszer választották (1713 és 1733), de a bécsi udvar egyik alkalommal sem hagyta jóvá kinevezését. E tény is jelzi: naplója olyan forrás, amely nem lehet elfogult a Habsburg oldalon. Politikai pályája viszont mutatja azt is, hogy Rákóczi irányában sem vádolható részrehajlással, s mert gubernátori titkár, tájékozottsága nem az elbeszéléseken alapul, hiszen ismert mindent, ami Erdély politikáját meghatározta.

A napló elsősorban természetesen köztörténeti forrás, ki kell emelnünk azonban, hogy a magyar irodalomtörténetnek is számontartott szöveg-emléke: –Varga Imre terminusával – a periodikus emlékírás műfajába tartozik. Valóban nem egyszerű diáriumot fog kezében az olvasó, hanem egy, az önéletírás felé hajló naplót, amelyből hiányzik ugyan az önmaga magatartását igazolni akaró szándék, de nem a személyes állásfoglalás, a szűkszavú véleményalkotás.

Külön kell megemlíteni, hogy korának művelődéstörténetileg fontos, számontartott személyiségei gyakran szerepelnek a szövegben – Bethlen Miklós, Kaposi Sámuel, Köleséri Sámuel, Borosnyai János stb. életrajza, munkásságuknak képe apró mozzanatokkal szépen kiegészíthetők a naplóból.

Magyari András szövegkiadása követi azt a jó hagyományt, amely a nem kritikai

kiadásoknak azt a fajtáját jellemzi, amely a szakközönség mellett egy széles olvasóréteggel számol: a szöveg modernizált helyesírású, de a kort felidéző. A kísérőszöveg és a jegyzetek pontossága, szakszerűsége mellett terjedelmes szójegyzék teszi használhatóbbá a kötetet. A most nagyon hiányzó személy- és helynévmutatót bizonyára a következő kötet végére tervezték.

Monok István

Id. Wesselényi Miklós színházi levelezése.
Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Enyedi Sándor. Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1983. 252 l. (Színháztörténeti Könyvtár 14. l.)

A korral foglalkozó irodalom- és színháztörténészek körében közismert az a szerep, amelyet az idősebb Wesselényi Miklós az erdélyi magyar színjátszás meghonosítása körül játszott a 18–19. század fordulóján. Tevékenységének részleteiről azonban a feltáratlan források miatt mindeddig keveset tudtunk csak. Enyedi Sándor kutatásaival és mostani forráspublikációjával e hézag betöltésére vállalkozott. Nem csupán a korábban szétszórtan megjelent, Wesselényitől származó, illetve hozzá írott, színháztörténeti érdekű levelet gyűjtötte össze, hanem kitartó levéltári és kézirattári kutatómunkával számos, eddig ismeretlen forrást is sikerült feltárnia. Nem az ő hibája, hogy a közzétett anyag mégsem lehet teljes; amint írja: „Az erdélyi városi levéltárak, az egykori Erdélyi Múzeum Egyesület hajdanán féltve őrzött családi levéltárai azok a helyek, ahonnan egy szerencsésebb kor kutatója kibányászhat eddig még nem ismert, a korabeli színjátszásra vonatkozó fontos dokumentumokat...". Az összegyűjtött anyag azonban így is tekintélyes: a kötet összesen 108 levelet tartalmaz, melyeknek közel egyharmada Wesselényitől származik, kétharmada Wesselényihez intézett válaszlevél. Közlési sorrendjüket szigorúan keletkezési idejük határozza meg: az első 1797. szept. 8-án íródott Zsibón, az utolsó – mintegy zárásul, az atyjára emlékező ifj. Wesselényi Miklós tollából – 1813. márc. 18-án kelt, ugyancsak Zsibón. A szöveggondozás munkája során Enyedi Sándor elsősorban a tudományos kutatók igényeit tartotta szem előtt. A leveleket betűhíven közölte, csupán az aposztrófokat hagyta el. Amennyiben az eredeti kézirat elérhető volt, úgy annak alapján dolgozott, még akkor is, ha az illető levél korábban már megjelent valahol; csupán a megsemmisült, elkallódott vagy elérhetetlenné vált kéziratok esetében hagyatkozott korábbi közlésekre. Az egyes levelekre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat (lelőhely, esetleges megjelenés, szövegmagyarázatok) a gondosan összeállított jegyzetapparátus tartalmazza, az utolsó oldalakon található névmutató pedig nagymértékben fokozza a kiadvány gyakorlati használhatóságát. A kötetet Enyedi Sándor terjedelmes bevezető tanulmánya teszi teljessé, melyben részletesen ismerteti az erdélyi magyar színjátszásra vonatkozó korábbi kutatásokat és forráskiadásokat, majd a korabeli erdélyi művelődési viszonyok kontextusában tárgyalja a kolozsvári magyar színjátszás történetét, tiltakozva az ellen a nézet ellen, amely szerint Wesselényi tevékenységében csupán a feudális magánszínház speciális megjelenési formáját kellene látnunk.

Szajbély Mihály

Zsalus-Zajovits Ferenc: Levelek Babitsról
Tatabánya, 1983. 49 l. (Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár)

Külleme nem éppen bizalomgerjesztő: brosúrákra emlékeztet, melyekből az előttünk járt nemzedékek juthattak hozzá kampányszerűen terjesztett, leegyszerűsített tantételekhez. Címe megtévesztő és kevéssé vonzó. A nyomdatechnika színvonala (szövegközlések, sőt fakszimilék olvashatók a füzetben) első pillantásra elkedvetlenítő. Az első mondatok a szerző-szerkesztő rutintalanságáról árulkodnak. Aki azonban túl tudja tenni magát a kezdeti idegenkedésen, kellemes meglepetésben részesül. Kiderül, hogy Dévényi Iván, a közelmúltban elhunyt esztergomi publicista a hatvanas évek elején Babits-emlékkönyvet akart összehozni, szerkeszteni. Az ügy, amelynek érdekében a szellemi életet szerette volna megmozgatni, komoly figyelmet érdemel. A levelek nem Babitsról folytatott kegyeletteljes véleménycserék, hanem ennek az egykori, kudarcba fulladt vállalkozásnak a dokumentumai. Annak emlékei, milyen nehézségekkel indult meg a hatvanas évek elején a Babits-rehabilitáció, a költő recepciójának legújabb, máig tartó szakasza. Visszatekintés ez a jelenlegi magaslatról a kezdet nehézségeire. Képet ad a kiadvány arról, hogy a Babitscsal kapcsolatba hozható különböző személyiségek – Lukács Györgytől Gellért Oszkáron át Féja Gézáig – hogyan vélekedtek az adott történelmi pillanatban a költőről, a kiadvány időszerűségéről, szükségességéről, s arra is utal a kiadvány, milyen okok játszottak közre a vállalkozás sikerének elmaradásában. Egyetlen hiányérzetünk van csupán. Babits Mihály fiatal barátjának, szerkesztőtársának, Illyés Gyulának válaszlevelét nem találtuk a dokumentumok között. Csendes, vékonypénzű, félszeg, nem nagyvilági biztonsággal mozgó, de tartalmában küllemét megcáfoló, elgondolkodtató, tárgyszerűségében fajsúlyos munka Zsalus-Zajovits Ferenc vállalkozása.

Tverdota György

Magyar zenetörténet, 1983

Dobszay László: A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzenénkben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 319 l.

A magyar népzene két ősi stílusa közül a pentaton ereszkedő stílus a kutatás figyelmét (de „egzotikus" jellege miatt a nagyközönségét is) jobban felkeltette, mint a talán még ősibb siratóstílus. Dobszay László vállalkozott arra, hogy ezt a stílust teljességre törekvő monográfiában vizsgálja. A szoros értelemben vett siratódallamok tipológiájának felállításával kezdi: földrajzi egységenként haladva jellemzi az ott gyűjtött népi siratókat. (A legszebb darabok a Palócvidékről és Erdélyből valók.) Ezután azt vizsgálja, hogy a nemzetközi anyagban mely stílusok állanak a legközelebb a magyar siratóstílushoz. A finnugor, majd a szomszéd népek népzenéinek felmérése után a többi európai zenei stílust tekinti át. A legtöbb azonos sajátságot a bolgár, a spanyol, de különösen a gregorián zenében találja meg. Közvetlen hatásról, egyenesági leszármazásról persze nincs szó; a szerző egyébként is óvatos, de biztos kézzel vezeti olvasóját a zenei kölcsönhatások, áttételek, rétegződések és egymásbajátszások sűrűjében.

Külön fejezetben vizsgálja a szerző, hogyan válik a recitatív stílusból strofikus dalszerkezet, majd rátér a magyar régiség siratós-stílusú darabjaira. Ide tartozik régi dallamaink egyik jelentékeny csoportja, a históriás ének, az egyházi énekkincsből pedig a halottas énekek és a zsoltárparafrázisok. (Köztük egy sor, Balassi-formához kapcsolódó dallam is.) A régi magyar dallamok egy részének népzenei feljegyzése is van, ilyenkor mindig a nép őrizte meg a hitelesebb, teljesebb dallamot. (A korabeli feljegyzések vázlatosak.) Fontos tanulsága e fejtegetéseknek, hogy régi dallamkincsünk java, amelyet eddig a kutatók többsége hajlamos volt idegen eredetűnek feltételezni, eredeti magyar fejlemény.

A monográfia legnagyobb fejezete a Siratóstílus a mai strófás népzenében címet viseli. Népballadák egész sora, keservesek, vallásos darabok, menyasszonybúcsúztatók stb. tartoznak ide, sőt a tánczenei darabok egy része is. Nagyon érdekes az utolsó fejezet, amelyben a szerző a stílus funkcióját és történeti szerepét vizsgálja, tele eredeti ötlettel és megfigyeléssel. Így például a Kádár-história lakodalomban való népszerűségét azzal magyarázza, hogy a népi lakodalomban megőrződtek a régi lakoma (convivium) egyes szokásai, s „a Kádár-történetek lakodalomban való felmondása... a lakomai hősének és história maradványa."

Számos kottapélda teszi érthetőbbé a szerző fejtegetéseit, s impozáns irodalomjegyzék zárja a kötetet.

S. B.

Kodály, Zoltán: Wege zur Musik. Ausgewählte Schriften und Reden.
Hgg: Ferenc Bónis. Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 303 l.

Kodály Zoltán írásait és beszédeit tartalmazza a kötet Bónis Ferenc jól megszerkesztett, a külföldi olvasót Kodály zenei és zenepedagógiai törekvéseiről kiválóan orientáló válogatásában. Az előszó kortörténetbe ágyazva jelzi az életrajzot, a korabeli szellemi törekvésekről is szól, valamint méltatja Kodály munkásságának egyedülálló jelentőségét, ám mindvégig mértéktartó. A gyermek- és vegyeskórusok szerepét, illetve az ezekhez kapcsolódó zenepedagógiai törekvéseket emeli ki elsősorban, s válogatását is ez a koncepció határozza meg. Négy nagyobb fejezetbe rendezi anyagát, amely anyag időben de műfaji szempontból is igen széles területet fog át. Az első fejezet címe: *A zene mindenkié*, s tizenöt olyan szöveget (tanulmányt, előszót, interjút, előadást és vitacikket) olvashatunk itt, amelyek arra válaszolnak, miképpen lehet a zenét valóban mindenki számára hozzáférhetővé tenni. Az első tanulmány 1929-es *(Gyermekkarok)*, s végigkísérve az iskolai zene- és énekoktatás korszerűsítéséért vívott nagyszerű harcát, terveit, vitáit, példáit, a fejezet egy 1966-os előszavával zárul, amelyben újra leszögezi: a zenei nevelés feladata nem csak a zenészek, hanem az értő közönség kimővelése is. E fejezet talán legismertebb, szenvedélyes hangon megírt nagy tanulmánya a példával, kottával és dalszöveggel gazdagon illusztrált írás az óvodás gyermekek zenei neveléséről *(Zene az óvodában)*. A második fejezet a *Magyar népzene, magyar műzene* címet kapta, s tizenhárom szöveget tartalmaz közel fél évszázad terméséből. Kodály metaforikus szavai szerint Párizs mindig közelebb volt hozzánk, mint Kászonjakabfalva, s éppen azt akarja egész munkásságával bizonyítani, hogy ez fordítva van: az igazi magyar zene a nép ősi kultúrájában gyökerezik. Az ötfokú hangsor elemzésétől a Corpus Musicae Popularis Hungaricae köteteinek előszavaiig ível e fejezet, középpontjában a *Népzene és műzene*, illetve a *Magyar népzene* című tanulmányokkal. A következő fejezet már nem követ szigorú időrendet: itt olyan beszédek s előadások kaptak helyet, amelyek elődökről és kortársakról emlékeznek. A kilenc megemlékezésből négy szól Bartókról, illetve Bartókról is, és a kötet szerkesztője ezekkel zárja válogatását. A negyedik fejezet címe is beszédes: *Vallomás. Kodály Zoltán Kodály Zoltánról.* Tizennégy, többségében rövid írás került e fejezetbe, kezdve nyolcsoros önéletrajzával 1911-ből. A fejezetcímet a Nyugat Kodály-koncertjén 1932-ben elmondott vallomása adta, amely méltóképpen került e rész középpontjába.

A kötethez *Függelék* járul, amely a közölt beszédek, tanulmányok, interjúk stb. bibliográfiai adatait megadja, s ahol – főleg a külföldi olvasó számára – jól tájékoztató jegyzetek olvashatók, végül pedig névmutató segíti a könyv használatát.

Ötvös Péter

Legány, Dezső: Ferenc Liszt and His Country 1869–1873.
Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 325 l.

Legány Dezső monográfiája az 1976-os magyar kiadás után jelent meg utóbb angolul, s a nemzetközi Liszt-év különösen aktuálissá teszi, hogy a magyar muzikológia is hozzájáruljon az évforduló alkalmából sok más országban is felélénkülő kutatásokhoz.

Legány könyve szigorúan történészi megközelítésű és szemléletű munka, mely, hűen címéhez, Liszt és a magyarok kapcsolatát vizsgálja az 1860-as és 70-es évek fordulóján.

Az olvasónak ajánlott előszóban a szerző a következő szempontokat jelöli meg mint munkamódszerének vezérfonalát: elsősorban a kordokumentumokra, s ezek között is Liszt levelezésére, valamint visszaemlékezéseire támaszkodva rekonstruálni kívánja az eredeti korhangulatot, és ebben megidézi magát a zeneszerzőt. A művek felidézéséhez is túlnyomórészt a korabeli kritikákat, sajtóvisszhangokat, reflexiókat használja. Elméleti szempontból nehezen érthetünk egyet a múlt rekonstruálásának ambíciójával, azt viszont elégedetten nyugtázhatjuk, hogy a szerzőnek valóban seregnyi fontos dokumentumot sikerült feltárnia, és ezeket gördülékeny stílusban, gazdag korrajzzal, valamint a külföldi olvasónak eligazítást adó sokrétű magyarázatokkal tálalnia.

Az első fejezet az 1869-es évvel foglalkozik, amikor Liszt korábbi lazább kapcsolatok után először került szorosabb összeköttetésbe Magyarországgal, annyira, hogy ettől kezdve éveken át egyformán osztotta meg idejét három város, Róma, Weimar és Buda-Pest között. A magyar főváros részletes bemutatása után tér rá a második fejezet Liszt 1869-es tevékenységére, itthoni látogatásaira.

Az 1869-es kéthetes vizitet a következő évben követi az immár repatriálásnak számító hazatérés, mikor is július 30-tól az év végéig, majd folyamatosan 1871 áprilisáig marad Magyarországon. Ebben az évben sem hosszú időre távozik, októberben már ismét itthon találjuk. 1872-ben április 1-én utazik el Weimarba, s október legvégén tér vissza Budapestre.

Legány Dezső közben részletesen felidézi a magyar zenei élet eseményeit és szereplőit, így például bemutatja Erkel Ferenc nem éppen zökkenőmentes pályáját a szabadságharc utáni évtizedekben. A következő rész Liszt hazai beérkezésének történetét adja elő; 1872 a *Krisztus* oratórium befejezésének éve, valamint a *Missa choralis*é, ezt követi a dicsőséges 1873-as év, mely a zeneszerző pályáján az ötödik szakaszt lezárja. Dicsőséges ez a lezárás, ugyanis Liszt 50 éves zeneszerzői jubileumának nagyszabású ünnepségeivel ér véget, melyet a magyarok rendeznek neki, s melyet ő Budapesten ünnepel.

A monografikus feldolgozást jól válogatott képanyag egészíti ki, valamint sokoldalú, a könyvet igen jól használhatóvá tevő apparátus: jegyzetek; Liszt Magyarországon töltött idejének részletes eseménynaptára, a tárgyalt évek budapesti koncert-kronológiája, valamint rövidítésjegyzék, bibliográfia és névmutató.

Szőnyi György Endre

Maróti Gyula–Révész László: Öt évszázad a magyar énekkari kultúra történetéből. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1983. 180 l.

A kötet a történelmi korszakok nagy periódusait követve érkezik el a reneszánsz kortól napjaink énekkari kultúrájának bemutatásáig. A tizenegy fejezetre tagolódott könyv háromnegyed része (hét fejezete) foglalkozik a XIX. századvég és a XX. század kórusművészetével: *A hazai munkás énekkari mozgalom kezdetei (1880–1907); Három és fél évtized a szocialista kórusművészet útján (1945–1980).* E terjedelmi aránytalanság részben eltűnt zenekultúránk adatszegénységét, részben az utóbbi évtizedekben bekövetkezett nagy léptékű fejlődést jelzik. Mivel a Bartók, Kodály-centenáriumok alkalmával a figyelem a két nagy, zenei életünk és nevelésünk útját meghatározó alkotóra irányult, most eltekintünk a könyv róluk szóló írásaitól (*A hazai kóruskultúra művészi megújhodásának kezdetei: Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusának bemutatója, 1923; Érik a vetés. A Liedertafel-korszak leáldozása. Kodály–Ady Fölszállott a páva bemutatója*, 1937). Kevésbé közismert adatokat idéznek a nyitó fejezetek.

Mátyás udvarának fényűző mivoltáról, a művészetek e fejedelmi támogatójáról sokat és sokféleképpen írtak. A királyi udvar valóban királyi színvonalú énekkari kultúrájáról már lényegesen kevesebb az ismeretünk. Pedig neves muzikológusok (pl. Johannes Tinctoris, Johannes Stockem stb.) és mesterek működtek Mátyás udvarában. Róluk, és Beatrix énekkarának későbbi sorsáról, az első nagy nevű magyar zenetudósokról – Kisvárdai János, Kincses (Monetárius) István, Honterus János –, műveikről számol be *A többszólamú éneklés kezdetei hazánkban (XV–XVII. század)* fejezet. Sajnos, kórusművészetünk fényes indulását a magyar történelem küzdelmei, a protestáns tanok hangszerellenessége hosszú időre megállította. Különös (talán a források feltáratlanságából adódik?), hogy a későbbi fejlődés elindítóját mégis a protestáns Maróthi Györgyben, a debreceni kántus (1739) és a sárospataki énekkar (1752) megalakulásában találják meg szerzőink.

A XVIII. század második felében zenei életünket a német muzsika vonta hatása alá (Joseph Haydn, Michael Haydn, K. D. von Dittersdorf stb.). Rajtuk kívül a magyar zenei élet további irányának meghatározói az újítás szándékával „színre lépő" Amadé László és Verseghy Ferenc voltak. Jószándékú kezdeményezésükről, alapvető tévedésükről ugyanúgy szó esik *A felvilágosodás hatása, a hazai karének-kultúra (1770–1825)* című fejezet értékelésekor, mint ahogy a verbunkos támasztotta nemzeti-zene illúziójáról is.

A szabadság eszméjét zászlójára tűző reformkorban a dalárdák műsorai (szöveg- és zeneszerzőik segítségével) megannyi nyílt tüntetés lehetőségét kínálták. Történelem és zene ennyire egységes összefonódásáról ritkán kaphatunk képet a magyar zenetörténetben: *A kibontakozás időszaka: a reformkortól a kiegyezésig (1825–1867).* Egressy Béni, Erkel Ferenc, Mosonyi Mihály, Ábrányi Kornél, Liszt Ferenc, Thill Nándor és még sok, hozzájuk hasonló, áldozatokra kész ember nevével találkozhat itt az olvasó. Olyanokéval, akik tevékenységükkel végül is előkészítették az Országos Daláregyesület megalakításának igényét.

A dalostalálkozók, nemzetközi és hazai fesztiválok, zenei rendezvények, hangszeres és énekkari együttesek felsorolására ma már csak a teljesség igénye nélkül gondolhatunk. A tanulmánykötet szerzői sem erre a lehetetlenre kívánnak törekedni. S az

utolsó 5–6 esztendő tapasztalatainak összegzésekor még így is meghökkentően sok központi rendezvényre kell utalniuk – csak példaként! – az *Eszme és gyakorlat – patikamérlegen* fejezetben. A még el nem végzett feladatok, utalásszerűen sejtetett problémák megoldatlansága mellett, mindezt hatalmas eredménynek könyvelhetjük el.

Plakát, műsorfüzet-borító, címlap, igen sok fotó és kottarészlet segít a többszólamú kórusnevelés történetének áttekintésében.

Húbert Ildikó

Magyar néprajz, 1983

Abaúj néprajza.
(Az 1983. szeptember 22-i tájkonferencia anyaga.) Szerkesztette: Viga Gyula. Kiadja: a TIT Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezete. Miskolc, 1983. 89 l. (Néprajzi vidékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében IV.)

Az észak-magyarországi néprajzi tájkonferenciák kiadott előadásainak sorában ez a füzet csalódást okoz azoknak, akik a néprajzi vagy történeti tájegység valamifajta el- vagy körülhatárolását várják tőle. A benne olvasható anyagok tematikája szerteágazó, a népi kultúra táji tagolódásához közvetve nyújt fogódzókat. Csorba Csaba történeti vázlata az egykori Abaúj megye néptörténetét tekinti át. Szabó Sándor statisztikai adatokkal jellemzi a századfordulón a megye éppen hanyatlásnak induló állattartását. Barna Gábornak a Hernád völgyi szokásokról és hiedelemvilágról írott kutatási beszámolója egy néprajzilag viszonylag kevéssé ismert vidék gazdag kultúrájáról ad hírt. Seresné Szegőfi Anna pedig egy 1696-ban kiadott Abaúj vármegyei limitációt közöl. Végül Cseri Miklós válogatott bibliográfiát ad az egykori megyéről. Annak ellenére, hogy az Abaúj név nem tűnt el a magyarországi megyenevek sorából, mégis sok a zavar használata körül. Ennek egyik oka, hogy a Tokaj-Eperjesi hegyláncot az utóbbi évtizedekben Zempléni-hegységként említik, holott annak magyarországi vonulata jórészt a régi Abaújra esik. Ez a kis konferenciaanyag legalább valamelyest erősíti az eredeti fogalmat.

K. L.

Achs Károlyné: Kiss Géza 1891–1947.
Pécs, 1983. 32 l. (Dunántúli dolgozatok D. Néprajzi sorozat 2. füzet – Studia Pannonica D. Series ethnographica 2.)

Kiss Géza kákicsi (Baranya m.) református lelkész valójában egyetlen néprajzi művel, az *Ormányság*gal (1937) írta be a nevét a néprajzi tudománytörténetbe. Életműve azonban sokkalta szélesebb és fontosabb ennél az immár klasszikusnak nevezhető leíró munkánál. A dunántúli, közelebbről az ormánsági születésszabályozást, az „egyké"-t nem ő fedezte föl, de nélküle aligha bontakozott volna ki a 30-as években az a társadalompolitikai–írói mozgalom, mely megkísérelte a szembefordulást ezzel a káros demográfiai jelenséggel, végső soron egyik okát, a nagybirtok mozdulatlanságát ültetve a vádlottak padjára. Fülep Lajos, Illyés Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kodolá-

nyi János, Németh László, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond neve bukkan föl többször vagy sűrűn abban az életrajzban, amelyet Kiss Géza leánya készített. Velük folytatott levelezést, tartott fenn személyes kapcsolatot a törékeny egészségű ormánsági lelkész. A részletes krónikából megtudjuk, hogy egyik dédapjától, ugyancsak lelkésztől származik az egyik első baranyai néprajzi leírás, továbbá, hogy családjában mindig eleven volt a hagyományok és a nyelv iránti érdeklődés. Önéletrajz közlése és bibliográfia egészíti ki a dolgozatot, amely eredetileg az Ethnographia 1982-es évfolyamában látott napvilágot, de külön füzetben való megjelentetése is érdemes ötlet volt.

K. L.

Albert Gábor: Emelt fővel.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 510 l. (Magyarország felfedezése)

A Dunántúl déli része, a baranyai, tolnai vidék Magyarország etnikailag legtarkább területe. A török hódoltság alatt a hadak útjában fekvő települések magyar lakosainak jelentős része vagy elmenekült, vagy elpusztult. Helyüket kezdetben dél-szlávok, elsősorban szerbek, majd a török kiűzését követően katolikus németek foglalták el, kialakítván a „Schwäbische Türkei"-t. 1929-ben Fülep Lajos zengővárkonyi lelkésznek a Pesti Naplóban megjelent cikksorozata figyelmeztetett először arra, hogy ezen a vidéken kihalófélben van a magyarság. Fél évszázaddal később Albert Gábor indult erre a vidékre, hogy a szociográfia adta lehetőségekkel feldolgozza az itt élő népek és nemzetiségek múltját és jelenét.

A Horthy-kormányzat a magyar református egyház kezdeményezésére a harmincas évek végén, negyvenes évek elején földszűkében szenvedő, többgyermekes családokat telepített az egykézés miatt a magyarság kihalásával fenyegetett Baranyába, hogy ezek gátat vessenek a terjeszkedő németeknek és délszlávoknak. A magyarbólyi telepítést mintatelepítésnek szánták. Kimért parcellák, újonnan felépített vagy felújított házak és gazdasági épületek várták a Debrecenből, Szabolcs és Szatmár különböző településeiről érkező ún. Horthy-telepeseket. A szerző nemcsak a magyar telepeseknek a sorsát kíséri nyomon azon a vidéken, ahol a két világháború között a boltokban már nem értették a magyar szót, hanem történeti visszatekintésében felvázolja az etnikai sokszínűség kialakulását, az itt élő nemzetiségek kölcsönös sérelmeit, gyakran tragikus összeütközését, őslakosok és telepesek viszonyát. Szó van a könyvben a németek kitelepítéséről a második világháború után, a szülőföldjükhöz ragaszkodó, magukat mind a Volksbundtól, mind az SS-től távol tartók kitelepítés elleni küzdelméről, a Szlovákiából kitoloncolt, s a megürült sváb házakba beköltöztetett szlovákiai magyarság sorsáról. Több mint kétszáz oldal foglalkozik a „telepítések népének", a második világháború idején előbb a Bácskába, majd onnan a baranyai és tolnai vidékre telepített bukovinai székelyeknek és moldvai magyaroknak viszontagságaival. Korabeli dokumentumok és idős emberek személyes vallomásai, elbeszélései, kifakadásai alapján elevenedik meg az olvasó előtt a székelység útja a mádéfalvi veszedelemtől három telepítési akción keresztül napjainkig. A visszaemlékezésekben kibontakoznak a megpróbáltatásokon átmenő népcsoport indulatai, rettegései, félelmei és sérelmei.

A könyv külön fejezetben tárgyalja a második világháború utáni évtizedeket. Két évtized politikai hibái, a németség kollektív bűnösként való elítélése, a délszlávok diszkriminációja, az erőszakos tsz-szervezés tovább élezték az évszázadok során felhalmozódott nemzetiségi ellentéteket. A befejező rész arra keresi a választ, mennyire csillapodtak le a korábban felgyülemlett indulatok, hogyan élnek ma egymás mellett a történelem által idesodort nemzetiségek.

Albert Gábor könyvének érdeme, hogy a történelmi kordokumentumok nem tengenek túl a kötetben. Arra törekedett inkább, hogy minél több szereplőt szólaltasson meg, Horthy-telepest, moldvai magyart, bukovinai székelyt, németet és délszlávot, és az olvasó ezekből a vallomásokból ismerje meg a magyarországi történelem egyik zaklatott korszakát.

Ács Zoltán

Andrásfalvy Bertalan: Néprajzi alapismeretek.
Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1983. 169 l. (Néptáncosok könyvtára)

Nem kis feladatra vállalkozott a szerző, amikor „gyűszűnyi" terjedelemben oktatási, művészeti és tudományos ismeretterjesztő céllal foglalta össze egy egész tudományág kutatási eredményeit. A túlzott leegyszerűsítés és elnagyolás veszélyét elkerülve mégis szakmailag igényesen és érdekesen tájékoztatta a népművészet egyik ágával foglalkozó olvasót. A szerzőt átfogó elmélyült szakmai ismeretei, széles előadói gyakorlata és a témával való érzelmi azonosulása segítette a feladat megoldásában.

A kötet négy nagyobb és azon belül huszonegy kisebb fejezetre oszlik. A Néprajzi alapismeretek című fejezetben a szóbeli és írásbeli műveltség viszonyáról s a paraszti társadalom és életmód történeti képéről olvashatunk. A szóbeli kultúra történeti szerepéből és jelentőségéből kiindulva ismerteti a szerző a néprajz tárgyát, feladatát, ágazatait s a tudományág kialakulását. Itt írja le, hogyan vált a parasztság a nemzeti kultúránk egésze szempontjából fontos szóbeli hagyomány hordozójává.

A Népművészet c. fejezetben megismerkedhetünk a népművészet fogalmával, ágaival, fölfedezésével és a népművészeti mozgalmak történetével. A tárgyalkotó művészet egyes ágait négy kisebb fejezetben (A magyar nép hímzőművészete, A magyar népviseletek, Népi fazekasság, Fafaragás, Pásztorművészet. A magyar nép lakása) foglalja össze a szerző.

A harmadik nagy fejezet, amely a Népköltészet – népszokások címet viseli, szellemi néphagyományunkról ad összefoglalást. Itt fejti ki Andrásfalvy Bertalan a népköltészet fogalmát, ágait, kutatásának történetét és szerepét a hagyományos társadalomban. Külön kis fejezetekben foglalkozik a magyar néphit, a népszokások, a népzene és a néptánc kérdéseivel.

A kötet legnagyobb és legbővebben kifejtett fejezete a negyedik, amely aránylag bő áttekintést ad a magyaság és a Magyarországon élő nemzetiségek jelentősebb és kutatottabb néprajzi csoportjairól. A fejezet bevezetőjében a szerző érinti a magyar népi kultúra táji tagolódásának törvényszerűségeit, a néprajzi csoportok fogalmát és térképen mutatja be a legismertebb magyar tájneveket és néprajzi csoportokat. Ezután kö-

vetkezik a kiválasztott tájak és csoportok jellemzése a következő sorrendben: Baranya megye néprajzi csoportjai, a palócok, a matyók, Sárköz és Sióagárd népe, az Őrség, Göcsej, Hetés, Somogy, Székelyföld, Kalotaszeg, Torockó, Mezőség, a csángók, a moldvai magyarok, Kalocsa és környéke, Szeged vidék, Kis- és Nagykunság, a Háromváros, Hajdúság, Debrecen és a Hortobágy. Az eddigi ismertetésből kitűnik, hogy a népi gazdálkodásnak és életmódnak a kötetben külön fejezete nincs, s néhány más területet is csak más témákkal kapcsolatban, futólagosan említ a szerző. A népi gazdálkodás kérdéseiről, táji sajátosságairól például legbővebben a néprajzi csoportok ismertetésénél olvashatunk. Erre a megoldásra a terjedelmi korlátok és a gyakorlati cél vezették Andrásfalvy Bertalant.

Az egyes fejezetekhez a kötet végén válogatott irodalomjegyzékeket találunk, amely a további önálló ismeretszerzést szolgája.

Felföldi László

Andrásfalvy Bertalan–Németh Pálné: Sárközi hímzések régen és ma.
Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, é.n. (1983) 49 l., 4 t.

Néprajzi szakkörökben jól ismert, hogy a Sárköz az egyik leggazdagabb népművészetű magyar tájegység. Andrásfalvy Bertalan bevezető tanulmánya ebből a gazdagságból csupán néhány nevezetesebb tárgy hímzéseinek múltját villantja föl. A sárközi hímzések régiesebb rétegéből, mely a múlt század második felében virágzott, a párnavégekről, jegykendőkről és a bíborvégekről szólt. A füzet a népművészeti hímző szakkörök igényei szerint készült. A hiteles motívumokat Németh Pálné válogatta, és ő rajzolta meg a hímzések számára alkalmas segédanyagot is. A kiadványban technikai útmutatás és leírás is olvasható.

K. L.

Baloghné Horváth Terézia: Népi ékszerek.
Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 60 l., 17 színes és 43 fekete-fehér fénykép. (Magyar népművészet)

A magyar népi ékszerek kutatása hosszú ideig elhanyagolt terület volt, komolyabb mértékben csak a közelmúltban indult meg. Baloghné Horváth Terézia munkája elsőként kísérli meg összegzően áttekinteni e tárgykört.

A rövid bevezető fejezet után, mely kutatástörténeti vázlatot nyújt és körülhatárolja a problematikát, két nagy részben történik az ékszerek bemutatása. Az első rész „a szorosabban vett ékszerek", azok, amelyeket az ember a testén visel: fülbevalók, nyakékek, karperecek, karkötők, gyűrűk. A másik rész „a tágabb értelemben vett ékszerek": tűk, csatok, kapcsok, övek, gombok, ezeket ruhakiegészítőként, ruhadíszekként hordják. Az egyes tárgyféleségek kapcsán az ékszerviselésnek három funkciójára

derül fény: díszítő, jelölő (nemek, korcsoportok, foglalkozás, társadalmi helyzet) és hiedelmi szerep. A tanulmány legfontosabb eredménye, hogy a korábbi téves feltevéssel szemben, ami szerint a magyar parasztoknál az ékszerek mérsékelt szerepet játszottak az öltözködésben, bebizonyítja, hogy széles körben elterjedt az ékszerhordás, csak a kutatás már jóval azután figyelt föl a jelenségre, amidőn annak virágkora elmúlt. Az ékszerek kedveltségi sorrendjét a szűkebb értelemben vettek közt a nyakékek vezetik, a tágabb értelemben vett ékszerféleségek sorában a pitykék voltak a legnépszerűbbek. A divatok közt a szerző elkülönít egy „parasztos" ízlésűnek és egy „polgári hatású"-nak mondottat.

K. L.

Balatoni népdalok.
A dalok négyötödét és az egyéb szájhagyományt gyűjtötte, az anyagot elrendezte és közreadja: Nyék Sándor. Veszprém megyei Tanács V.B. Művelődési Osztály, Veszprém, 1982. 315 l.

Nyék Sándor mintegy harminc esztendőn át folyamatosan kilencszáz körüli dallamot rögzített a Balaton környéki falvakban. A tetszetős kiállítású daloskönyv ezekből százkilencvenet tartalmaz. A saját gyűjtést néhány más forrásból származó darab egészíti ki, egyébként az anyag nagy része először jelent meg nyomtatásban. Elrendezésére a következő csoportokat alakította ki a szerző: I. Játék- és szokásdalok; II. Halászfertál; III. A határban; IV. Betyárvilág; V. Katonasor; VI. Szegény ember dolga; VII. Szerelem; VIII. Tánc; IX. Szőlőhegyen vagy más vigalomban; X. Balladafélék. A dallamokat sorzárók, szerkezet, hangsor, hangterjedelem és szótagszám szerinti mutatók követik. Az egyes csoportok mellé harminckét saját gyűjtésű, „szájhagyomány"-nak nevezett szöveget illesztett a szerző. Ezek többsége az „igaz történet" műfajába sorolható, történeti- vagy hiedelemmonda, sőt műfajilag besorolhatatlan közlés. A szövegek, nemcsak a hagyományból lejegyzett anyagok, a nyílt és a zárt *ë*-t megkülönböztető fonetikus írásmóddal vannak kinyomtatva.

K. L.

Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros.
Templom és társadalom. Erdélyi Zsuzsanna előszavával. Sajtó alá rendezte Tomisa Ilona. Szent István Társulat, Budapest, 1983. 201 l.

Bálint Sándornak nagyon régi terve volt e könyv megírása és megjelentetése, maga a mű azonban csak halála után, születésének nyolcvanadik évfordulójára emlékeztetve látott napvilágot.

Akik ismerik a szerző munkásságát, azok hamar észreveszik, amit ő nem is titkol, hogy a könyv túlnyomólag már nyomtatást látott tanulmányokból és cikkekből tevődik össze. Ez azonban mit sem von le értékéből és egyediségéből. Bálint Sándor úgy vá-

logatta ki korábban kiadott írásainak részleteit, hogy azok egységes egészként szólnak a legszűkebb haza, Szeged-Alsóváros római katolikus vallási életéről. Ennek a központja négyszáz esztendőn át az alsóvárosi ferences templom és kolostor volt. A könyv „főszereplői" épp ezért a templom és a kolostor,tárgya elsőrendűen ezek kultúra- és társadalomformáló hatása. Történetük ismertetésében nagy teret szentelt a hódoltság alatti szerepnek, mely a dél-alföldi térség katolikus hitbuzgalmának legfőbb fenntartója volt. Később a Szegedről kirajzott telepes falvak népe találkozó helye és alkalmaként működött a templom havi boldogasszony napi búcsúja (aug. 5.). Bálint Sándor számbavett minden kulturális mozzanatot, az építéstörténet és a templomberendezés elemeit, a temető és a szakrális épületek közvetlen környezetének múltját. Külön fejezetet biztosított az említett búcsújárásnak. Itt is kiemelésre méltó, ami különben minden vallási néprajzi tárgyú írását jellemzi, hogy sajátos szemszögből, alapjában véve a Szeged-alsóvárosi népi katolicizmus jámborsága oldaláról közelít tárgyához. Ez a szemlélet magába foglalja a paraliturgikus kegyesség tiszteletét, és az azt meg nem értő egyháziak szelíd megrovását, de a tanult ember elnéző humorát is, mellyel fölidézi a vallást gyakorló emberek esendőségét és tudatlanságát egyaránt. A „beidegzett" kategóriákhoz szokott olvasó hajlamos volna a könyv anyagát „magas kultúra" és „népi kultúra" rekeszeibe osztályozni, de az ellenáll az ilyesfajta szétválasztásnak. Bálint Sándor olyannak írta le a templom, a kolostor és a kegyhely kultuszát, kisugárzását, amilyen a valóságban volt, vagyis az írott és a szájhagyomány, a szakrális és a világi tradíció szerves egységet alkotott benne. Hasonló példát keveset találhatunk a magyar szakirodalomban.

A kötet személyes jellegét kiemeli illusztrációi közül az a néhány fényképfelvétel (Lantos Miklós képei), melyek Bálint Sándor utolsó születésnapján, az 1979-i búcsún készültek, és őt magát is mutatják. Függelékként kapcsolódik a tanulmányhoz egy kis antológia, mely vallásos szövegeket és a tárgyhoz kapcsolódó szépirodalmi alkotásokat tartalmaz. A munkát Tomisa Ilona rendezte sajtó alá, Erdélyi Zsuzsanna írt hozzá előszót.

Kósa László

Békés város néprajza.
Szerkesztette: Dankó Imre. Békés város Tanácsa, Békés, 1983. 1037 l.

A közelmúlt két évtizedben Békés megye országos viszonylatban vezető helyet szerzett magának a helytörténetírásban. A helytörténeti monográfiákban vagy monografikus igényű tanulmánygyűjteményekben rendszeresen találkozhatunk néprajzi fejezetekkel, amelyek ugyancsak átfogó képet igyekeznek adni az illető településről. Békés város mind történetileg, mind néprajzilag az elhanyagolt alföldi helységek közé tartozott, noha a szórványosan megjelent korábbi publikációk gazdag múltról és néphagyományról tettek tanúságot. Mégsem akadt áldozatvállaló helyi kutatója a mintegy húszezres lélekszámú, színmagyar lakosságú közösségnek, mint például Bálint Sándor Szegednek, vagy Kiss Lajos Hódmezővásárhelynek. Ezért az 1970-es években egyidejűleg vetődött föl egy történeti és egy néprajzi tanulmánykötet elkészítésének terve. Az utóbbi készült el előbb.

Húsz szerző ugyanannyi tanulmányát adja közre az impozáns méretű, sok-sok illusztrációt tartalmazó kötet. A szerkesztő a bevezetőben azon sajnálkozik, hogy néhány fölkért szakember mulasztása miatt e népéletnek nem minden területét sikerült bemutatni. Kétségtelen teljesebb lett volna a kép, ha minden tervezett tanulmány megszületik, ám mentegetőzésre nincs ok, mert szinte minden jelentős kérdéssel foglalkoznak a szerzők, s ha nem egyenlő részletességgel, az a tanulmánykötetek általános problémája, nemcsak a békésié.

A helyi monográfiák hagyományai szerint a szorosabban vett néprajz mellett az első részben olvasható Farkas Gyula és Hunya Péter tollából a békési lakosságról szóló embertani fejezet. Nagy teret kapott a népnyelv. Mindenek előtt Végh József nevét kell megemlítenünk. Békési születésű lévén ugyanis ő volt a kötet fő kezdeményezője. A jeles nyelvjáráskutató a város népnyelvének összefoglaló képét rajzolta meg. Szabó Ferencné és Szabó István a földrajzi neveket, Molnár Ambrus a történeti család- és ragadványneveket gyűjtötte össze. Terjedelmes fejezetek szólnak a gazdálkodásról és az életmódról. A gyűjtögetésről Bencsik János, a Körös közelségében egykor jelentős halászatról Szilágyi Miklós írt. A földműveléssel és az állattartással ketten is foglalkoztak; Molnár Ambrus történeti néprajzával, Márton László újkori állapotával. Boross Marietta a kert- és szőlőkultúra néprajzát tárta föl. A táplálkozási fejezet Pusztainé Madar Ilona, a viseletről írott tanulmány Hentz Lajos munkája. Sisa Béla a népi építészet emlékeit mutatta be. Dankó Éva nem különösen látványos, de anyagában annál érdekesebb témával birkózott meg, a közlekedés, teherhordás, szállítás néprajzával. A népi társadalom és szokások kérdéseivel, némi átfedéssel többen is foglalkoztak: Tárkány Szücs Ernő, Pusztainé Madar Ilona, Ujváry Zoltán és Bartha Elek. Egy-egy témát azonban más-más nézőpontból, a népi hitélet, a jogi és az ünnepi népszokás felől közelítettek meg. Nem volt könnyű feladata Varga Gyulának, aki a díszítőművészet, és Benczéné Mező Juditnak, aki a népzene és a népdal emlékeit gyűjtötte össze a napjainkban már meglehetősen urbanizálódott agrárjellegű településen. Végül a szerkesztő, Dankó Imre a kisipar és a kereskedelem néprajzáról írt értékes fejezetet és foglalta össze röviden Békés város népéletének jelenlegi sajátosságait is.

A színes és gazdag anyagból az alföldi középnagyságú mezőváros tipikus példája bontakozik ki. A néprajzi kutatás által leginkább vizsgált időszakban, a 19. század végén és a 20. század első felében változatos társadalmi rétegződés, ennek megfelelően differenciált műveltség jellemezte ezt a típust. A polgárosult nagygazdák mellett találjuk a kisebb parasztbirtokosokat, a parasztság igényeit kiszolgáló kisipart és az agrárlakosság sokféle foglalkozási csoportját. Cselédek, kubikusok, halászok, pásztorok, napszámosok, városi és tanyai lakosság konglomerátuma volt a közelmúltig Békés. Hagyományai nem kevés archaikus elemet is megőriztek, noha a gazda- és agrárproletárréteget inkább a nyitottság, mint a bezárkózás jellemezte.

Békés mezőváros az Alföld két nagy vonzáskörű és kisugárzó központja, Debrecen és Szeged között légvonalban szinte azonos messzeségre fekszik, mégis az előzőhöz áll közelebb népessége alaprétegét, nyelvjárását, vallását és számos kulturális jellegzetességét tekintve (gazdálkodás, építkezés, ruházkodás). A Tiszántúl északi feléhez kapcsoló jelenségek körét az a körülmény bontotta meg, hogy Békés – bár szélső helyzetben –, de tagja annak a vásárvonalnak, amely az Alföld keleti peremén húzódik. Ezt

a tényt a kötet számos tanulmánya alátámasztja. A város vásárai révén eltérő tájak termékcseréjének (síkság és hegyvidék) egyik pontja volt.

Az alföldi mezővárosok parasztsága a paraszti polgárosulásban figyelemreméltó szerepet vitt. Békés azonban nem tartozott azon alföldi települések sorába (pl. Hódmezővásárhely, kunsági és jászsági városok), amelyek ebben a folyamatban különösen kitűntek. A lakáskultúra és a viselet, továbbá a népköltészet és a népzene vizsgálata mutatja legszemléletesebben, hogy a hagyományos közösség meddig jutott ezen az úton. Fenntartva, hogy a megkésett vizsgálat eleve fakóbb képet rögzíthetett, kétségtelen, hogy a népi kultúra expresszív területei már századunk elején is megkopottabb állapotban léteztek, mint a földrajzilag nem távoli bihari vagy a messzebbre eső nyírségi aprófalvakban.

A polgárosulás és az archaikus jelenségek együttes jelenléte szerencsés pillanatban vetítette a kutatás elé a mezővárosi népi műveltség fejlődésének egy szakaszát. Ezen belül három, földrajzilag és időbelileg meghatározható kulturális réteg ragadható meg. A legrégiesebb hagyományok feltehetőleg a hódoltságot átvészelt, vagy közvetlenül a hódoltság után a környékből Békésre települt magyarokhoz kapcsolódnak. Egyúttal a várost a szomszédos kilenc Körös menti „ős"-békési településhez kötik (pl. Doboz, Vésztő, Körösladány stb.). A 19. században új rétegek rakódtak erre az alapra, olyanok, amelyek más égtájak, nyugat és dél felé orientálták a lakosságot. A „telepített" Békés és Csanád megyékre jellemző gazdasági és társadalmi jelenségekről van szó: agrárszocialista mozgalmak, vallásos szekták, belterjes kultúrák térhódítása. Mindez a hagyományos műveltség levetkőzésének irányába mutatott, és egy tágabb táji integrációba kapcsolta be Békést. Végül a 20. század még nagyobb körű kulturális kiegyenlítődést hozott az urbanizációval érkező sokfajta akkulturációs folyamattal. Akár alföldi, akár országos kiegyenlítődésről beszélünk, kétségtelen, hogy ezek gyorsan és hatékonyan takarták el a korábbi állapotokat. Mint azonban megjegyeztük, a néprajzi kutatás még idejében végzett „mélyfúrást" és jelölte ki Békés város helyét a néprajzi térképen.

Kósa László

Bölcsőringató. Az Igaz Szó Évkönyve 1984.
Kiadja az Igaz Szó, Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségének folyóirata. Marosvásárhely, 1983. 208 l.

Fennállásának harmincadik évfordulóját (1953–1983) szándékozta megünnepelni a Marosvásárhelyt megjelenő irodalmi folyóirat, az Igaz Szó, kettős lapszámnyi, néprajzi évkönyvével. A szerkesztő(k) névtelenségben marad(nak), s a könyv kétharmadát kitevő *Népművészet–néprajz* címet viselő összeállítás bizonytalansága többféle szándék, ötlet, elképzelés meglétéről árulkodik. A néprajzi értékek iránt megnyilvánuló széles körű társadalmi érdeklődés, a romániai magyar nemzetiség folklór-öntudata, önazonosság-keresése erős érzésére alapozó elképzelés szerencsés ötletnek bizonyult. Írók, költők, közírók (Bajor Andor, Hajdú Győző, Király László, Láng Gusztáv, Lászlóffy Aladár, Markó Béla és Szőcs István) vallanak találkozásukról s kapcsolatukról a folk-

lórral, a népi műveltséghez való kötődéseikről, a folklorizmus múltjáról, ellentmondásairól, a néphagyomány teljes elvetéséből származó veszélyekről.

Az összehasonlító néprajzi kutatás fontosságáról, az interetnikus kapcsolatok vizsgálatáról tudósítanak az Egymás vonzásában cikluscím alá vont írások szerzői: Faragó József (Magyar–román népköltészeti kapcsolatok); Adrian Fochi (Szerelem próbája); Almási István (Rokon motívumok); Tiberiu Alexandru (Dallamcsere: gazdagodás); Pávai István (Közös elemek a néptáncban); Nagy Jenő (Kölcsönhatások a román és a hazai magyar népviseletben).

Eredeti népköltészeti alkotásokat többen közölnek gyűjtéseikből: Almási István (Szép a tavasz, de szebb a nyár. Szerelmi dalok) ízelítőt nyújt saját bonyhai, haranglábi, magyarbükkösi és szőkefalvi, valamint Jagamas János csíkménasági, gyímesközéploki, kászonimpéri és széki régi stílusú népdalgyűjteményéből. Dánielisz Endre köröstárkányi balladát ad közre (Csáki bíró lánya), Ráduly János kibédi népmesét (Alekszánder), Vöő Gabriella a Küküllő mentéről elszármazott Chețan Emil élménytörténeteiből, Nagy Olga a széki Kocsis Rózsi elbeszéléseiből, Faragó József a gyoszéni Baka András tréfáiból válogat egy csokorra valót. Pozsony Ferenc felsőháromszéki balladákat, Görbe István veresvízi népmondákat közöl.

Kisebb-nagyobb tanulmányok szerzői még: Faragó József (Régi székely népballadák), Kelemen Ferenc (A színpadtól a táncházig), Barabás László (Farsangtemetés. Alsósófalvi népi színjáték), Fábián Imre (A mese élete), Vöő Gabriella (Népi hiedelemelemek a városi közösségekben), Nagy Jenő (Hagyomány és újítás a népviseletben), Szentimrei Judit (A hímzés művészete. Történeti elemek a romániai magyar hímzésekben), Csergő Bálint (Kapuállító székelyek), Haáz Sándor (Faragott és festett bútorok), Tófalvi Zoltán (Korondi fazekasság).

A néprajzi összeállítást Néprajzosok kislexikona zárja, amelyben 58 személy adatait és munkásságuk irodalmát közlik arcképpel. Első kísérlet ez arra, hogy a romániai magyarok a néprajzi, népköltészeti kutatást hivatásszerűen, vagy több-kevesebb rendszerességgel végző mai kutatók lustráját megismertessék az olvasókkal.

A néprajzi rész rajzai, fekete-fehér és színes fényképei részint a cikkek, tanulmányok illusztrációi, részint a romániai magyar néprajzi vidékek népviseletének, népművészetének esetlegesen kiválasztott hírmondói.

Zs. Sz.

Csiszár Árpád–Felhősné Csiszár Sarolta: A beregi népi textíliák lexikona.
Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1983. 561. (Folklór és etnográfia 11.)

A vásárosnaményi Beregi Múzeum országos viszonylatban is jelentős textíliagyűjteménnyel rendelkezik, melynek megteremtése *Csiszár Árpád* nevéhez fűződik. Az évtizedek óta rendszeresen és módszeresen gyarapított néprajzi anyag gyűjteménytári nyilvántartásának, a tárgyak egységes megfogalmazással történő muzeológiai leírásának igénye teremtette meg ezt a kiadványt. A gyűjtemény bővítése során a szerzők elsősorban az országosan ismert beregi keresztszemes kézimunkákra figyeltek, azonban a dí-

szítésmód, mintakincs, valamint a textíliák felhasználásának jóval szélesebb köre miatt a vizsgálatot az egész díszített népi textilanyagra kiterjesztették.

A lexikon a mai vásárosnaményi járás területén használatos tárgyszavakra támaszkodik. Az egyes címszavak a tárgyak helyi nevét, anyagának, technikájának elnevezését tartalmazzák, valamint a tárgyleírások a felhasználás, elterjedés és az alkalmazás körülményeit is ismertetik. A 340 tételt tartalmazó címszójegyzékben a különböző textíliák (mint pl. abrosz, kendő, takaró) mellett a jellegzetes motívumok és technikai fogások leírásai egyaránt megtalálhatóak.

Selmeczi Kovács Attila

Dobrossy István–Fügedi Márta: Termelés és életmód. Tíz község termelőszövetkezete. Kiadta a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1983. 282 l. (Studia Folkloristica et Ethnographica 9.)

A debreceni egyetem Néprajzi Tanszékén folyó Gömör-kutatás egyik jelentős eredménye ez a monográfia, amely hagyományos néprajzi módszerrel tárja fel a putnoki termelőszövetkezet történetét, és ennek kapcsán az ide tartozó tíz település társadalmi életében lezajlott alapvető szemléleti, gondolkodás- és életmódbeli változásokat. A mezőgazdaság szocialista átalakulásának bemutatásához a szerzők fontosnak tekintették az egyes falvak hagyományos paraszti gazdálkodásának, helyi sajátosságainak megragadását. Ugyanis csak a mezőgazdasági hagyományok ismeretében lehet reális képet alkotni a kollektív gazdálkodás kiformálódásáról, a mezőgazdaság szocialista átalakulásának folyamatáról.

A szerzők a témafeldolgozás kiindulópontjául a táj és az ember kapcsolatának vizsgálatát választották: az aránylag erősen iparosodott vidék mezőgazdasági arculatát, munkaerőellátottságának körülményeit, a falun élő ipari munkásoknak a mezőgazdasági termelésben megnövekvő szerepét világítják meg. Vázolják a természeti adottságok mellett a táj demográfiai, közgazdasági és termelési viszonyait. A Település és ember című fejezet az egyesült termelőszövetkezethez tartozó tíz település rövid történetét foglalja össze az eltérő helyi hagyományokra koncentrálva. A paraszti gazdálkodás jellemző vonásainak keretében többek között képet kapunk a dél-gömöri káposzta-, a héti dinnye- és a Sajó-völgyi máktermesztés hagyományairól, illetve a dél-gömöri juhászatról, valamint ezeknek a helyi hagyományoknak a közös gazdálkodás keretei közötti továbbélésről.

A szövetkezetek történetét községenként és időrendi sorban követi nyomon a feldolgozás, kiemelve egy-egy termelőszövetkezet gazdálkodásának sajátosságait, az egyes ágazatok helyzetét és egymáshoz való viszonyát, a gazdálkodás színvonalában és módszereiben bekövetkezett változásokat, ezen keresztül pedig a tagság munkájának és életkörülményeinek alakulását. A szerzők figyelmet fordítottak a háztáji gazdaságok jelentőségének és módosuló szerepének feltárására, a részművelés helyi változatainak bemutatására. Végezetül a termelés és az életmód összefüggésének értékelése következik.

A módszertani újdonságot hozó monográfia egyértelműen tanúskodik a néprajzi vizsgálat eredményességéről és gyakorlati használhatóságáról a termelőszövetkezet-történeti feldolgozások terén.

Selmeczi Kovács Attila

Domanovszky György: A két Kapoli.
Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 38 l., 55 kép. (A népművészet mesterei)

A dunántúli pásztorművészet az újkori magyar népművészet egyik kiemelkedő teljesítménye. A múlt század első felétől folyamatosan több kiváló faragó pásztort ismer a szakirodalom. Közülük legtöbbet tudunk az idősebb Kapoli Antalról (1867–1957) és fiáról, az ifjabb Kapoli Antalról (1893–1971). Nemcsak tehetségük miatt váltak szűkebb hazájukon, Somogyon túl is nevezetessé, hanem pályájuk fordulata miatt is. Idősebb korukban mindketten abbahagyták eredeti foglalkozásukat, a juhászságot, és faragással keresték megélhetésüket. Az 1950-es években a népművészetet kiemelten támogató művelődéspolitika mindkettőjüket elsők között tüntette ki a „Népművészet mestere" címmel, sőt az idősebb Kapoli 1956-ban Kossuth-díjat elsőként kapott népművészeti munkásságáért. A róluk szóló tanulmány rövid pályaképet rajzol és elemzi alkotásaikat, nagy súlyt helyezve a stílusra és a technikákra. A szerző, ha közvetlenül nem is hivatkozik az előzményekre, mégis támaszkodik a magyar folklorisztika jellegzetes iskolájának, az „egyéniségkutatás"-nak az eredményeire. Igaz, elsősorban szövegfolklórral, majd zenével és tánccal foglalkoztak a kiemelkedő alkotók kapcsán a folkloristák, de a díszítőművészeti vizsgálódásnak is vannak idevonatkozó előzményei (Madarassy László munkássága). Mindkét faragópásztor tudatosan kapcsolódott a dunántúli pásztorfaragások hagyományához, munkájuk azonban csak részben, első szakaszában, minősíthető tradicionális értelemben népművészetnek. A folytonosan megrendelésre kidolgozott darabok a népi iparművészethez, a folklorizmus jellegzetes területéhez tartoznak.

K. L.

Dömötör Sándor: Hevestől Baranyáig. (Helytörténeti képek Berze Nagy János életéből.)
Szerkesztette: Banó István és Fülöp Lajos. Baranya megye Tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztályának kiadása. Pécs, 1983. 333 l.

Túlzás nélkül megállapítható, hogy a magyar néprajztudomány múltjának jelesei közül kiemelkedően legtöbbet tudunk Berze Nagy János életéről és munkásságáról. Akik követték az idevonatkozó irodalmat, azok jól tudják, hogy mindez jórészt Berze Nagy hasonnevű fiának köszönhető. Ő volt az, aki néhány tanítvány és tisztelő segítségével megteremtette a dokumentumok és kiadatlan kéziratok megjelentetésének alapját. Mint korábban nem egyszer, ennek a kötetnek a költségeit is nagyszámú vállalat

és intézmény hozzájárulásából fedezték, a Baranya megyei Tanács csupán a kiadáshoz adta a nevét. (Az adományt tevők a könyv végén pontosan föl vannak sorolva.)

Ifjú Berze Nagy János kérte meg Dömötör Sándort, hogy készítse el apja életrajzát. Vele együtt bejárták azokat a helyeket, ahol Berze Nagy működött, népmeséket gyűjtött, tanult. Az életrajz elkészült 1962-ben, de megjelentetésére csak húsz évvel később kerülhetett sor. Noha Dömötör Sándor teljességre törekvően írt, a könyv címe és alcíme nem véletlenül kerüli meg, hogy művét közvetlenül életrajznak nevezze, mert fő jellemzője, hogy kisebb, nem mindig összefüggő fejezetekből, történetekből, anekdotákból áll. A valódi oknyomozó törekvés annak ellenére hiányzik belőle, hogy Dömötör Sándor – helyesen – igen nagy jelentőséget tulajdonított a gyermekkori környezetnek, bőven ecseteli, milyen színes folklór vette még körül a besenyőtelki parasztgyereket, (Berze) Nagy Jánost. Így viszont számos olyan szöveg és történet is belekerült az életrajzba, amely teljességgel magántermészetű, és sem a jeles folklorista későbbi életére, sem a tudománytörténetre nem volt hatással, történeti értéke nincs. Tanulságos a család múltjának, a paraszti sorból való kiemelkedés mozzanatainak részletes bemutatása. A tanügyi pálya állomásainak számbavétele bizonyára hibátlan. Sajnálattal értesülünk Berze Nagy tudományos mellőztetéséről, valamint néhány – föltehetően értékes – kéziratának elkallódásáról, de hiába keressük a könyvben, miféle olvasmányok formálták tudományos nézeteit, milyen eszmék kormányozták életét, s tanácstalanul állunk, ha arra gondolunk, hogy a színes paraszti szokásvilágot, eleven folklórt jól ismerő tanfelügyelő, hogyan tudott mindettől nagy mértékben elszakadni, szinte szobatudóssá lenni.

A könyv két nagy részre tagolódik. A tulajdonképpeni életrajzhoz adattár kapcsolódik, mely a Berze Nagy család történetére vonatkozó dokumentumokat, Berze Nagy harminc mesemondójának bemutatását és egy érdekes folklorisztikai kísérletet tartalmaz. 1961-ben Dömötör Sándor még találkozhatott Berze Nagy egyik Heves megyei mesemondójával, egy akkor már idős asszonnyal, valamint Berze Nagy családjának egyik olyan tagjával, aki a szélesebb családi körbe tartozó mesekincs utolsó hagyományozójának volt tekinthető. Velük igyekezett újramondatni a századelőn Berze által lejegyzett meséket. A kísérlet bármily izgalmasnak igérkezett, valójában nem sikerült, mert alapos gyanú fér hozzá, hogy az idős mesemondónak – ismeretlen módon – kezébe került az eredeti kötet. Banó István és Fülöp Lajos tapintatosan foglalkoztak ezzel a kérdéssel, de határozottan rögzítették, hogy Dömötör Sándor kísérletére ez a tény árnyékot vet.

Kósa László

Eredmények a Mátraalja néprajzi kutatásában.
Szerkesztette: Kriston Vízi József. TIT Heves megyei Szervezete, Eger, 1983. 51 l. (Néprajzi tájkonferenciák Heves megyében 2.)

A szerény terjedelmű kiadvány az 1983 tavaszán Parádon megrendezett azonos című tájkonferencia anyagát adja közre egy előadás kivételével. *Dömötör Tekla* A mát-

raalji községek népi hiedelemvilága címmel tartott szemléletes előadása – a sajnálatos módon elmaradt végleges megfogalmazása miatt – nem kerülhetett a kötetbe.

A Mátraalja néprajzi egységének kérdésével a lakodalom szokásrendjének vizsgálata során foglalkozik *Bakó Ferenc*. A párválasztás és a lakodalom szokáskomplexuma tekintetében a Mátraalja összetartozó kistáji kulturális egységként mutatkozik meg, amelynek sajátos arculatát az azonos egyházszervezeti, népesedéstörténeti és néprajzi tényezők együttesen formálták ki. A jól kirajzolódó, homogén kistáji összefüggésről ad számot *Schwalm Edit* írása is Parád és környékének népi táplálkozása kapcsán. Közel egy évtizedes kutatás eredményeire támaszkodva rögzíti a köznapi táplálkozásnak a nyersanyag és feldolgozás szerinti jellemzőit, az ünnepekhez, jeles napokhoz, az emberi élet fordulóihoz és a fontosabb munkaalkalmakhoz kötődő ételféleségeket és étkezési rendet.

A palóc nagycsaládszervezet felbomlásának a településképre és építkezésformára gyakorolt hatásáról a recenzens számolt be. A korábban egy fedél alatt nagycsaládban élő generációk önállósulásának folyamatán keresztül mutatja ki az udvar és a csűr használatának rendjében bekövetkezett változásokat, amelyek a hosszúházak és a csűrközösségek kialakulását eredményezték.

Selmeczi Kovács Attila

Farkas József: Szatmári ember, szatmári táj.
Néprajzi életképek. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1983. 40 l. (Folklór és etnográfia 10.)

A tudománynépszerűsítésnek és a helytörténetírásnak egyaránt jeles hagyománnyal rendelkező eszköze a néprajzi életkép. A szerző igényes kiállítású könyvecskéjében szülőföldjének egykori életéből idéz fel jellemző mozzanatokat, több évtizedes néprajzi gyűjtéseiből válogatott adatokat.

A tájat és kultúrájának fontosabb jellemzőit vázoló bevezetés után a településkép, a hagyományos telekbeosztás, a lakóháztípusok és a jellemző paraszti lakáskultúra leírásai követik egymást. A szerző képet nyújt a ruházat legfontosabb darabjairól, utal az életmódot jellemző táplálkozás formálódására. Részletesebben veszi szemügyre a szatmári parasztudvar változását,.a fontosabb építmények szerepkörének átalakulását. Végezetül a szatmári paraszti fafaragás, mesterségbeli tudás magas színvonaláról tanúskodó szekerekről, fatornyokról és fejfákról olvashatunk szemléletes leírást. A kiadványt kitűnő rajzok és fényképek illusztrálják.

Selmeczi Kovács Attila

Gráfik Imre: A magyarországi fahajózás (a hajóvontatás néprajza).
Szerkesztette: Forrai Ibolya. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1983. 372 l. (Néprajzi Közlemények XXVI.)

A hazai néprajztudományban meglehetősen mostohán kezelt témakör első monografikus feldolgozását adja közre a szerző. Ugyan a tiszai fahajózást és a hajósok életét *Betkowski Jenő* az 1920-as évektől személyes tapasztalat alapján rögzítette, és Györffy István szorgalmazására monografikus feldolgozását is elkészítette, azonban a kézirat a háború alatt elpusztult. A későbbi évtizedekben közreadott résztanulmányai nem pótolhatták e jelentős munkát. Gráfik Imre a témakutatás átvállalásakor a hajóvontatás kérdéskörét állította az immár egy évtizede folyó vizsgálatának középpontjába.

A nagy történeti múlttal rendelkező folyami hajózás népi gyakorlata a folyószabályozások után – egy időre – jelentősen megélénkült, amíg a vasúthálózat kiépülése leküzdhetetlen konkurrenciát nem teremtett számára. A századfordulóig általánosan gyakorolt népi hajóvontatás sajátos módon megőrizte társadalmi és technikai archaizmusait, és inkább akadályozta, mint elősegítette a folyami szállítás technikai fejlesztését, gépesítését. Ezért a szerző alapvető feladatának tekintette a kérdéskör hazai leíró rendszerezését: a hajóvontatás gépi gyakorlatának elemeit és jelenségeit olyan rendszerelméleti igényű elemzésben összefoglalni, ami alapul szolgál a további kutatások számára. Anyagtárgyalását e meggondolásból indítja módszertani kérdések felvetésével, melynek keretében megszerkesztette a folyami kereskedelem és szállítás rendszerszervezeti diagramját.

A magyarországi hajóvontatás strukturális elemzését az egyes tényezők számbavétele révén végzi el a szerző. Elsőként a szállított áru történetileg kimutatható domináns változatait sorakoztatja fel, majd a szállítóeszközök szerkezeti, formai variánsait mutatja be, szoros összefüggésben a hazai hajóépítés történeti alakulásával. A vízállás és a vontató út jellemzését követően a legősibb hagyományokat őrző, partról történő hajóvontatás két fő változatának részletes leírása következik: az emberi és az állati erővel végzett vontatás. Mindkét elemzésénél a hajtási technika és a vonóerő leghatékonyabb felhasználásának szem előtt tartásával fejti ki mondandóját a szerző.

A monográfia nagy súlyt helyez a hajóvontatás munkaszervezeti kérdéseire, a munkarend és a vontatási technika formáira. Ezzel kapcsolatban Gráfik Imre kitér a hajóvontatónak mint személyiségnek vizsgálatára, foglalkozik a hajóvontatók rétegének életmódjával, társadalmi és kulturális jellemzőivel. Történeti áttekintést nyújt e sajátos foglalkozásnak a robottól a szabad vállalkozásig terjedő alakulásáról. Végezetül a hajóvontatás folklórvonatkozásait sorakoztatja fel. A kötetet terjedelmes illusztrációs anyag egészíti ki, melynek értékét nagyban növeli a számos korabeli ábrázolás felhasználása.

Selmeczi Kovács Attila

Györffy István: Alföldi népélet.
Válogatott néprajzi tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Selmeczi Kovács Attila. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 509 l. (A magyar néprajz klasszikusai)

Egy nagy életműből válogatni mindig bizonyos szűkítést jelent, de ha a válogatás szempontjai jók, élesebb körvonalak, határozottabb vonások állítják elénk a művészt, tudóst egyaránt, mintha megkísérelnénk a teljes munkásság maradéktalan bemutatását. Szerencsés megoldás volt Györffy István munkásságából az Alföld néprajzi vizsgálatát kiemelni és a válogatás alapszempontjává tenni, hiszen ő az alföldi népéletet mindvégig mintegy viszonyítási pontként alkalmazta tudományos vizsgálataiban, akkor is, ha távolabbi tájakon járt, dolgozott. Fölfogásában az alföldi magyarság volt a „legigazibb" magyarság, mert úgy vélte, hogy a Kárpát-medencébe érkező honfoglalók itt találtak a korábbi hazákhoz leginkább hasonló körülményeket, következésképpen itt őrizhették meg legépebben a keleti kulturális örökséget. Györffy a „keleti" és a „nyugati" műveltségi javak kettősségére alapozta a magyar népi kultúra eredetének általa kidolgozott, az egész életmódot átfogó, magyarázó elméletét. Elképzelése nagy hatást gyakorolt mind a kortársi, mind a következő nemzedékek néprajzi kutatására. Ma már jórészt fény derült tévedéseire, és tudjuk, hogy ezek milyen sokoldalú ösztönzést jelentettek az igazolni, továbbvinni vagy cáfolni akaró tudománynak.

A válogatás ezt a hármas irányt beszédesen dokumentálja. Györffy minden jelentős témája és érdeklődési köre szerepel a kötetben. Az első nagyobb egységet a gazdálkodás, benne súlyozottan az állattartás és a földművelés képviseli. A keleti örökséget nagyra becsülő, a nomád hagyományt fölmutató Györffyt józansága megóvta a túlzásoktól, ezért lehetséges, hogy a pásztorkodás mellett fontos szerepet tulajdonított a nagy múltra visszatekintő földművelésnek is. Ő volt az, aki a magyar parasztok gazdálkodásának számos extenzív vonását néprajzi szempontból először írta le és értékelte. Herman Ottó munkássága bizonyos fokig megelőzte a pásztorkodás kutatásában, de Györffy örökítette meg elsőként hitelesen a szilaj pásztorkodást mint életformát.

A kötet ízelítőt nyújt a nomád hagyományokkal szoros kapcsolatot mutató etnikum-kutatásokból is. Györffy különösen nagy jelentőséget tulajdonított az Alföld közepén utólagosan letelepülő kunoknak, akik elképzelése szerint a magyarok nomád jellegét erősítették.

A harmadik nagy egység méltó társa az előző kettőnek: az építkezés és a település. A kétbeltelkes települést a magyar kutatás számára Györffy István „fedezte föl" és beépítette a gazdálkodás kettősségéről vallott fölfogásába. A tanyavizsgálatokban nem járt előtte jelentősebb kutató.

A sokoldalú tudósi érdeklődés dokumentumai azok a különfajta írások, amelyek csupán egy-egy kirándulást jelentenek a gazdag életmű központi témáitól távolabb eső területekre: tőzegvetésről, régi utakról, vásárokról, csárdákról, káromkodásról, babonákról, sőt a táncról és a húsvéti népszokásokról is olvashatunk hosszabb-rövidebb részleteket, jórészt ismeretterjesztő dolgozatokból.

Jelentősebb egység áll a kötetben a népviseleti tanulmányok szemelvényeiből. Látszólag ezek tartanak legkevesebb rokonságot a nagyobb tárgykörökkel, de csak látszólag, mert a történeti szempontok alapján készült földolgozások ezeket is az életmű lényeges részeihez kötik.

Végül Györffy Istvánnak halála évében megjelent nevezetes, ám legtöbbet vitatott tanulmányából (*A néphagyomány és a nemzeti művelődés*, 1939) találunk szemelvényeket a kötetben. Selmeczi Kovács Attila válogatása ebből a műből is – akár az előbbiekből – igyekezett a leginkább időt álló részleteket kiemelni. A gyűjteményes kötet ezzel, az Alföld határain messze túltekintő egységgel teljességgel és hitelesen mutatja be a nagyhatású, de ellentmondásoktól nem mentes tudós egyéniséget.

Kósa László

Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája.
Válogatta, az előszót írta és a függeléket összeállította: Olosz Katalin. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1982. 478 l. (Tanulók könyvtára)

A középiskolai segédkönyveket tartalmazó sorozatban Olosz Katalin, Marosvásárhelyt élő folklorista a magyar népi líráról nyújt átfogó képet. A kötetet úgy állította össze, hogy a líra minden műfaji csoportja helyet kapott benne, s a kereken 850 folklóralkotás adta lehetőségen belül a számarányok is nagyjából e csoportok népköltészeten belüli súlyát és szerepét tükrözik. Nyilvánvaló azonban, hogy a manapság már mintegy másfélszáz ezerre rúgó dallammal vagy anélkül gyűjtött népdal számához képest csak dióhéjnyi ízelítőt nyújthat. A kötet gondozója arra törekedett, hogy ebből a hatalmas mennyiségből a népi líra legjellemzőbb, esztétikai szempontból a legmagasabb fokot képviselő alkotásait mutassa be.

Az antológia a tematikai rendszerezés elvét követve két nagy témakörben rendezve tartalmazza a lírai szöveghagyomány kiválogatott darabjait. Egyrészt az ember egyéni életfordulójának állomásait követve számba veszi a sorsfordulókhoz kapcsolódó vagy az egyén életkori sajátosságait tükröző szövegeket, másrészt pedig az egyén és a társadalom viszonyának lírai megfogalmazását veszi alapul. Ilyenformán *Az ember életútja a bölcsőtől a koporsóig* című részben *A gyermekkor költészete* ciklusban a felnőttek gyermekeknek szóló dalaival és mondókáival, a tulajdonképpeni gyermekmondókákkal és játékdalokkal indul a kötet. Ezután sorjáznak a párosítók, a szerelmi dalok, lakodalmi énekek, a bordalok, mulatónóták, a táncszók, a csúfolók, tréfás és gúnydalok. *Az ünnepnapok költészetéhez* besorolt köszöntők, ünnepi dalok alkalomhoz kötöttek, egy-egy szokáscselekmény részei, a szövegek az év menetéhez igazodó szokásrend kronológiáját követik. A *Mágikus célzatú költészet* ciklusba átokdalok és ráolvasások kerültek. A keservesek, panaszdalok és a siratók zárják az első témakört. Az *Ember a társadalomban* című részben helyet kaptak a bujdosóénekek, a rabénekek, katonadalok, a pásztordalok, a betyárdalok, a koldusénekek, bakternóták, a szolgadalok, az aratódalok, a summásdalok és az amerikás dalok.

Az Erdősi Sylvester Jánostól Ráth Mátyáson át Csoóri Sándorig mintegy ötödfélszáz esztendőt átfogó korszak tudósi „rácsodálkozásait", gyűjtésre buzdító féltőóvó aggodalmát és poétai elemzéseit egyaránt benne találjuk Olosz Katalin tudománytörténeti keretezésű bevezetőjében, amely szakszerű és izgalmas olvasmány.

Zs. Sz.

Hadikfalvi székely népdalok.
Szerkesztette: Várnai Ferenc. Olsvay Imre utószavával. Közreadja a Sombereki Községi Közös Tanács a Baranya megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya támogatásával. Pécs, 1983. 211 l.

A bukovinai székelyek között először Kodály Zoltán gyűjtött népzenét 1914-ben. A két világháború között Balla Péter bővítette ezt az anyagot, majd a második világháború után a Tolna, Baranya és Bács megyébe települtek körében többen is végeztek népzenei gyűjtőmunkát. A kis kötet arra vállalkozott, hogy az egyik bukovinai község, Hadikfalva lakóitól rögzített hetven, válogatottan szép dallamot közreadja. Kodály és Balla gyűjteménye mellett Kiss Lajos és a szerkesztő Várnai Ferenc munkájának gyümölcse a tartalom, így már korábban publikált és most először megjelentetett dalokkal egyaránt találkozunk benne. Az anyag csoportosítása a következő: gyermekdalok, jeles napok (karácsony), lakodalmas dalok, keservesek és balladák, katonadalok, szerelmi dalok, egyéb dalok. A bevezető vázlatosan ismerteti a bukovinai székelyek viszontagságos történetét, sajnálatos, hogy kisebb-nagyobb tévedésekkel. Olsvay Imre zárószó-forma írása rövid zenei elemzést nyújt és a magyar dallamkincsen belül elfoglalt helyet méltatja. A könyvecskét számos fénykép illusztrálja, mely Hadikfalvát és a székelyek mai falvait mutatja be, énekeseket, szokásmozzanatokat villant föl, sajnos zavaróan gyenge nyomdatechnikával.

K. L.

Hagymási Sándor: Mezőtúri aratók.
Mezőtúr, 1983. 68 l. (Mezőtúri helytörténeti füzetek 4.)

A szerző, aki személyes tapasztalataiból ismeri a kézi aratás emberpróbáló munkáját, könyvében a részesaratók század eleji életét mutatja be. Az *arató* szót ezen a vidéken a bérmunkásra értették, a magának dolgozó parasztgazdát *kaszás* névvel illették. Ez a megkülönböztetés összefüggésben állt a technikai tudással, mert a részesaratónak „virtigli kaszásnak" kellett lennie, aki teljes erővel és rutinnal vett részt a csoportos munka fegyelmezett, ütemes rendjében. Ez pedig a munkába való belenevelődés társadalmilag eltérő módjával függött össze.

Az uradalmi részesaratás leírását az aratóbandák megszervezésének és a szerződéskötés körülményeinek ismertetésével kezdi a szerző. Az 1920–30-as évekből származó helybeli aratószerződés mintaszövegének közlését részletes magyarázattal világítja meg, és rögzíti a produktívabb aratási technika (a rávágás) elterjedésének módját. A továbbiakban megismerkedhetünk az aratás és a gépi cséplés munkarendjével, technikai fogásaival, az otthonuktól távol dolgozó aratómunkások életkörülményeivel, szállásukkal, étkezésükkel, szokásaikkal és hiedelmeikkel.

Selmeczi Kovács Attila

Harkai Imre: Temerin népi építészete.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 121 l.

A magyar népi építkezés kutatása sok jeles eredményt könyvelhet el, azonban térképén akadnak még üres foltok. Az egyik ilyen kitöltését segíti elő a délkelet-bácskai Temerin községről készített terjedelmes tanulmány. A középkorban virágzó, népes helység a török pusztítás áldozata lett, majd a XVIII. században szerb határőr-telepként éledt újjá. Nem sokkal később azonban a határőr-katonák délebbre költöztek, mert ez a vidék kikerült a közvetlen török támadás veszélyének sugarából, és a pusztán hagyott helyre 1782–83-ban túlnyomórészt Pest, Nógrád és Heves megyei magyarok érkeztek. A telepeseknek új építkezési szokásokkal kellett megbarátkozniuk, mert itt a hegy- és dombvidékeken gyakorta használt kő és boronafa helyett agyag állt rendelkezésükre, hogy a földépítkezés különfajta módozatainak alapanyagául szolgáljon. A tanulmány részletesen ismerteti a falépítés technikáit, a vertfal, a vályogvetés és a mezei téglaégetés pontos leírását is. Logikus sorrendben halad. Előbb a telekkel, majd a lakóházzal, ezután a porta melléképületeivel foglalkozik. Végül bemutatja a tanyákat is, amelyekből már nagyon kevés áll a temerini határban, de sok vonásban archaikusabb képet őriznek, mint a község belterületének lakóházai. További fejezetek tartalmazzák a tetőkészítés, a nádazás, a kemencerakás módját, a szabadkémény építésének bonyolult munkamenetét. A temerini lakóház alaprajzilag megegyezik a Vajdaság és az északabbra fekvő alföldi területek háztípusával, vagyis beletartozik abba a „házvidék"-be, melyet a magyar néprajz alföldi vagy középmagyar háztípus elterjedésével jellemez. A szobák berendezése is elsősorban az északi területekkel mutat rokonságot, amit nyilvánvalóan magyaráz a telepesek származási helye. A bácskai németség erőteljes hatását tanúsítja a temerini lakóházak jellegzetes díszes homlokzata, melyet a helyi népnyelv – valószínűleg a német Giebel 'orom, oromzat' kölcsönzésével – *kibli*nek emleget. A szemnek tetszetős, változatos formákból és a vakolatdíszekből szép sorozatot közöl a kötet. A rajzok és a fényképek többsége ma már teljességgel dokumentum értékű, mert az elmúlt évek építkezési átalakításai során egy részük megsemmisült. Harkai Imre kisebb munkacsoporttal végezte a megörökítés munkáját. A könyvet hosszabb szerbhorvát nyelvű tartalmi összefoglaló zárja.

Kósa László

Hemerkova, Olga: Eredeti magyar táncok és szokások.
Osvetovy ustav, Bratislava, 1982. 168 l.

A szlovákiai magyarság körében folyó néptáncgyűjtő munkát a nemzetiségi művészeti és műkedvelő mozgalom igényei indították el az 1950-es években. Kutatóintézet híján a Csemadok keretein belül alakultak ki azok a műhelyek, amelyek – a népművészeti mozgalom érdekei és igényei szerint – kiterjedt gyűjtőmunkát folytattak. E munka végzői közé tartoztak – és részben tartoznak még ma is – Ágh Tibor, Štefan Tóth, Mériné Tóth Margit, Quittner János, Takács András és e kötet szerzője, Olga He-

merkova. Martin György az 1960-as évek óta követte, segítette a gyűjtést, amely ezáltal egyre rendszeresebbé és módszeresebbé vált. A kutatás eredményei az *Eredeti magyar népi táncok* c. sorozatban s összefoglaló kötetekben láttak napvilágot. Olga Hemerkova gyűjteménye e sorozat folytatásaként ad válogatást a csehszlovákiai magyarság között 42 faluban gyűjtött gyermekjátékokból, szokásokból, hiedelemtörténetekből és táncokból. A gyermekjátékok között vegyesen vannak énekes-táncos játékok, társasjátékok, mozgásos és nyerészkedő játékok is. A szerző nem tesz különbséget a régi hagyományos és az újabb keletű iskolai játékok között. Különösen szépek a gyűjteményben a „Héla, héla, héluska", az „Érik a meggyfa" és a „Most viszik" szövegkezdetű énekes-táncos játékok változatai, amelyek között akad egy ritkaságszámba menő hosszú kontaminált forma is. Külön csoportban ismerteti a szerző a csallóközi és mátyusföldi szertartásos táncokat pl. a martosi „árgyélustáncot" és a gutai „sortáncjárást". Az Eredeti népi táncok c. fejezetben a kéméndi seprűtánc, a csárdás, a kisgyarmati lassú és friss csárdás, a nyíri sarkantyústánc, széktánc és a déméndi kendőstánc szöveges leírása kapott helyet. (Az itt közölt táncok több változata már laban-táncjelírással is megjelent, ennél szakszerűbb, teljesebb formában.) A táncok bemutatását a zoboralji villőzés, kiszehajtás, farsangolás, szentiváni tűzugrás, a magyarbödi tavaszi leányjátékok és a koloni lakodalmas szokások leírása követi. A kötet végén a szerző közel 200 népdal dallamát is közli. Ezek felerészben a leírt táncokhoz, játékokhoz és szokásokhoz kapcsolódnak, felerészben pedig azoktól független lírai dalok.

A kötet anyagát Olga Hemerkova az 1950-es években (néhány esetben az 1960-as években) gyűjtött megfigyelésekből és visszaemlékezésekből állította össze. Mindenhol módszeresen közli a gyűjtés helyét és az adatközlők nevét. Így az általa közölt néprajzi adalékok nemcsak a népművészeti mozgalom, hanem a néprajzi kutatás számára is használhatók.

Felföldi László

Herman Ottó: Arany, Tompa, Petőfi és a népköltés madárvilága.
Válogatta, sajtó alá rendezte; Schelken Pálma. Az utószót írta: Kósa László. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 211 l.

Herman Ottó kiadásra előkészített munkája hosszú ideig lappangott. Sebestyén Gyula szétszóródó hagyatékából Schelken Pálma mentette meg. Herman Arany János, Tompa Mihály, Petőfi Sándor költészetében aprólékos ismerettel sorra veszi a verseikben előforduló madarakat, és megfigyeli, hogy azok mennyire tükröznek biológiai jellegzetességeket és szerepeltetésük milyen mondanivalót hordoz. A madárvilággal kapcsolatos ismereteket Herman végezetül összegzi és megállapítja, hogy „Így a három költő a magyar madárvilágnak körülbelül egy ötödét karolta fel s az alakokra való tekintetből kimondhatjuk, hogy ez a természethez vonzódással viseltető magyar ember ornitológiája is". Külön megvizsgálja Arany, Tompa, Petőfi és a népköltészet madárleírásainak „madártani elemeit", a madárnemek és fajok jellegzetességeit, közli a madarak jegyzékét, latin neveikkel, összehasonlításképpen fölsorolja a Burns költészetében előforduló madárneveket.

Az utószóban Kósa László tudósít a kézirat hányatott sorsáról és felfedezéséről, valamint objektív értékelést ad erről a különös munkáról, mely rendkívül olvasmányos, de nincs különösebb tanulsága sem a biológusok, sem az irodalomtörténészek számára, csupán kultúrhistóriai érdekesség.

Tátrai Zsuzsanna

Herman Ottó: A pokol cséplője.
Válogatta, sajtó alá rendezte, az utószót írta: Erdődy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 416 l.

A kiegyezés korának tudósai közül eddig alighanem Herman Ottóról készült a legtöbb életrajz, és szám szerint valószínűleg a legtöbb méltatás született munkásságának egy-egy ágazatáról is. A magyarázat egyszerű: sornyi tudományszak története számon tartja mint úttörő vagy jelentősen továbbfejlesztő egyéniséget. A jelentékeny Herman Ottó-irodalom ellenére kell azt mondanunk, hogy az Erdődy Gábor által gondozott kötet az „utolsó magyar polihisztor" ismeretlen arcát fordítja felénk: gyűjtőnaplóiból, hírlapi cikkeiből és levelezéséből ad közre válogatást. Az igazsághoz tartozik, hogy a szó teljes értelmében nem voltak ezek eddig sem ismeretlenek, csakhogy még az életmű kutatói is ritkán vették kezükbe a levéltárak és könyvtárak mélyén nehezen hozzáférhető írásokat.

A naplók és a levelek nem a nyilvánosság számára íródtak, ezért, mint a jeles egyéniségeknél mindig, most is különleges érdeklődésre tarthatnak számot. Aki a nyomtatásban megjelent néprajzi és madártani műveket ismeri, annak nem teljesen új ez a világ, viszont betekinthet a tudós anyaggyűjtő módszerébe, láthatja, hogyan érzékeli az úti élményeket, találkozhat gyors véleményformáló képességével. De azt is tapasztalnia kell, hogy Herman mégsem volt olyan ügyes rajzoló, mint kiadott művei mutatják. Talán javíttatta vagy átrajzoltatta a végső formát elnyert ábrákat, mert a naplórészletekkel együtt hasonmásban megjelentetett illusztrációk némelykor arra utalnak, hogy az elemi grafikai szabályokkal sem volt tisztában.

A naplók egyszerű és tiszta magyar nyelve rokon a nagy művekével, nem így a politikai publicisztikáé, melyben Herman a kor kötelező zsargonjával él és némelykor gondolkodóba ejti az olvasót, vajon egy-egy szó milyen fogalmat fed valójában. Hasonló a helyzet azzal, amiről ír, hiszen a korszak napi politikai küzdelmeiben a mai olvasó egyáltalán nem lehet járatos. Erdődy utószava ezen a területen igyekszik az érdeklődőt eligazítani. Nehéz dolga van, mert a dualizmus pártjainak története még jórészt föltáratlan. Erdődy a nagy liberális örökség képviselőjét, a demokratát, a hajthatatlan 49-es politikust állítja előtérbe, aki egyszersmind rendíthetetlen ellensége a kiegyezésnek, nagy hódolója Kossuthnak, aki fölveszi a harcot az antiszemitizmus ellen, ugyanakkor a nemzetiségi kérdésben mind türelmetlenebb álláspontot vall, azaz ellentmondásos alakja egy ellentmondásoktól különösen telített kornak. Röviden lehetetlen összegezni, mi mindennel foglalkoznak ezek a különben kiváló hírlapi debatterre való cikkek. A közreadott harminc levél segíti a politikus arcképének megismerését, kiegészíti, amit a tárcákból már megtudott az olvasó.

K. L.

Huseby Éva Veronika: Fogalmak és élettörténetek az identitás vizsgálatához Cserépfaluban.
Debrecen, 1983. 76 l. (Folklór és Etnográfia 12.)

A szerző az amerikai szociálantropológia ismert módszerét alkalmazta a Borsod megyei Cserépfaluban: a tanulmányozott közösségben élt egy évig, lehetőleg igyekezett beilleszkedni, megfigyeléseit mint a lakosság egy tagja folyamatosan végezni. Kutatása központi kérdése az „egyén és a közösség" viszonya volt. Ennek érdekében folytatott széles körűen értelmezett azonosságvizsgálatokat. A jövőben megírandó monográfiához előmunkálatként készítette el az itt közreadott nyersanyagokat. Mivel választott módszerének fontos eleme a nyelvi megközelítés előnyben részesítése, ebben a füzetben „fogalmak és tájszavak" jegyzékével, valamint élettörténetekkel találkozunk. A jegyzék részben rövid szómagyarázatokból, részben pedig hosszabb, a közösség identitására jellemzőnek minősített kifejezések és szókapcsolatok részletes taglalásából áll. Szorosan összefügg ez a nyelvi rész az élettörténetekkel. Utal rájuk, idéz belőlük. A tizenkét élettörténetből kilenc Magyarországon, három Észak-Amerikában készült. (Az utóbbiak kivándorolt cserépfalusiaktól erednek.) Az élettörténetek különböző nemű és életkorú embereknek nem a teljes életét tartalmazzák, hanem annak csupán egy-egy fontosnak, legalább a vizsgálat szempontjából fontosnak vélt részletét. A vizsgálatból adódott szövegek és szómagyarázatok, valamint a szerző rövid előszava még nem sokat sejtetnek a végső eredményből, de mindenképpen hasznos módszertani tanulságot nyújthatnak a magyarországi néprajzkutatóknak, akik különböző okokból nem, vagy kevésbé ismerik az amerikai szociálantropológiát. A füzetet angol nyelvű összefoglaló zárja.

K. L.

Jugoszláviai magyar folklór.
Válogatta, szerkesztette, az utószót írta és az irodalomjegyzéket összeállította: Jung Károly. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983. 350 l. (Értekezések, monográfiák 3.)

A válogatás címe kissé félrevezető, hiszen nem a jugoszláviai magyar folklór elméleti-módszertani meghatározására, az eredmények összegezésére vállalkozik, még csak nem is a jugoszláviai magyar folklóranyag egészének a jellemzésére, hanem négy tematikus egységbe sorolva kutatástörténeti áttekintéseket és folklorisztikai adatközléseket tartalmaz, azokat is leszűkítve a nem verbális folklóranyagra, zömében a szokás- és a hitvilágra. A kötet azonban nemcsak a mai Jugoszlávia területén élő magyarság folklórjából ad ízelítőt, hanem a hatvanas évek végétől egyre inkább megizmosodó jugoszláviai magyar folklorisztika eredményeiből is, hiszen a gyűjteményben magyarországi szerzők (Dömötör Tekla, Gunda Béla, Katona Imre, Kósa László, Voigt Vilmos és mások) mellett a helyi tudományosság képviselői (Bóna Júlia, Bori Imre, Jung Károly, Tóth Ferenc, Zöldy Pál és mások) is helyet kaptak. Penavin Olga néprajzi írásai viszont kimaradtak a kötetből, mivel azokat külön gyűjteményben kívánja megjelentetni az intézet.

Az első tematikai egységet a kutatástörténeti dolgozatok alkotják. Ezek közül két írás (Bóna Júliáé és Szeli Istváné) kutatástörténeti jelentősége mellett azért is időszerű, mert olyan módszertani tanulságokra, gyűjtési lehetőségekre mutat rá, amelyek – kisebb-nagyobb igazításokkal – ma is alkalmazhatóak. Kósa László és Bori Imre tudománytörténeti áttekintése egymást jól kiegészítve a jugoszláviai magyar folklorisztikai kutatások fejlődésképét rajzolják meg. Kósa dolgozatának második részében a jugoszláviai magyar tájegységek rövid történeti-néprajzi jellemzését adja, éppen azért – szerkezeti megfontolásokból – ez kívánkozott volna a kötet élére. A következő négy írás (Tóth Ferenc, Gunda Béla, Dömötör Tekla és Katona Imre tollából) a naptári ünnepek folklorisztikai hagyományaival foglalkozik. Hangsúlyozni kell azonban, hogy lényegében sem területileg, sem tematikailag nem ölelik fel a jugoszláviai magyarok körében rögzíthető egész ünnepkört, hanem egyszerűen adalékokat szolgáltatnak hozzá. Közlési módszerük gyakorlatilag megegyező: a bemutatott konkrét kutatási eredményeket (farsangi népszokások, a téli- és tavaszi ünnepkör szokásai, szentiváni tűzgyújtás stb.) a kérdéses népszokás rövid jellemzése előzi meg, illetve rövid értékelés egészíti ki. Tematikailag talán a legzártabb egységet képezi az emberélet fordulóinak hagyományait összefogó fejezet. Az ide tartozó hat dolgozat egyrészt adatközlésszerűen mutatja be a születéssel, gyermekéllettel és házassággal kapcsolatos hiedelmeket, szokásokat (Tóth Ferenc, Zöldy Pál), leírja a zentai temetkezési szokásokat (Körmöci Erzsébet–Szabó Jolán), másrészt egy eddig kevés figyelemre méltatott szokáselemnek, a kiházasítatlan halott koronája előfordulásának az elemzését adja (Jung Károly). Ugyancsak ebbe a fejezetbe sorolt a szerkesztő egy, a szlavóniai magyar nagycsalád-rendszert bemutató dolgozatot (Cseh István), valamint egy figyelemreméltó leírást (G. Czimmer Anna tollából a kupuszinai „asszonyi dolgokról"), amely lényegében a fejezet összes adatközléséhez kapcsolódik. Népi hiedelemvilág és praktikus mágia cím alatt összesen kilenc, különböző témakörű, módszerű és célú dolgozat került egy csoportba. A zömében adatközlő írások más-más szempontú hiedelem-gyűjtéseket (a kötet szóhasználatában: babonákat), valamint a népi orvoslás tárgykörébe tartozó adatokat tartalmaznak (G. Czimmer Anna, Bosnyák Sándor, Gyura Julianna, Ferenczi Imre). Egy rövid közlemény Jung Károly tollából főleg figyelemfölkeltő célzattal a vidék szakrális néprajzához közöl adalékokat. A sort egy, az ún. halandzsaverses kiszámolókat elemző, elméleti jellegű eszmefuttatás zárja Voigt Vilmos tollából. A négy tematikai egységet alkotó dolgozatokat a szerkesztő, Jung Károly utószava követi. A kötethez a benne szereplő írások bibliográfiai adatait tartalmazó jegyzék, a jugoszláviai magyar néprajzkutatás válogatott bibliográfiája és névmutató járul.

Liszka József

Kecskemét régi népéletéből.
Kiállításvezető. Szerkesztette: Sztrinkó István. Kecskemét, 1983. 73 l.

Rendhagyó időszaki kiállításhoz készült rendhagyó kiállításvezetőt vehet kézbe az olvasó. A valójában állandó kiállítási tematikát három teremben megvalósító „kamarakiállítás" a helyiséggondokkal küszködő múzeum áthidaló megoldása: a város-

történet egy-egy jellegzetes korszakát több évig fennálló időszaki kiállítás, valamint tanulmánykötet szerepét is betöltő kiállításvezető segítségével tárja a közönség elé.

Az újszerű kiállítási sorozatban elsőként megvalósított történeti-néprajzi bemutató a XVIII–XIX. század fordulójára, a nagy átalakulás időszakára helyezi a hangsúlyt, amely alapvetően megváltoztatta a város gazdasági szerkezetét, és érintette szinte valamennyi társadalmi réteg életmódját. Ekkor alakult ki az állandóan lakott tanyák rendszere, lényegesen nagyobb szerepet kapott a földművelés, a futóhomok megkötésével pedig fellendült a szőlő- és gyümölcskultúra. Ennek a jelentős változásnak érzékeltetése három tematikai egységben valósul meg: elsőként a tájjal és annak hagyományos haszonvételével ismerkedhetünk meg, ezt követi a tanyás gazdálkodás, majd pedig a városi élet bemutatása. Az első témakörben szemléletesen kifejezésre jut a homokos puszta és a vízjárta rétek világa közötti természeti és életmódbeli különbözőség. Figyelmet érdemel a kisvízi halászat archaikus eszközkészlete, a pásztorkultúra bugaci vonásainak érzékeltetése is.

A tanyákat mint komplex mezőgazdasági üzemeket mutatja be a kiadvány. Ennek érdekében a földművelés és az állattartás módját egymással összefüggésben tárgyalja, míg a szőlő- és gyümölcsnevelés, valamint a borászat önálló egységet képez. A munkafolyamat szerinti tárgyvizsgálatnál mind tartalmi, mind módszertani szempontból újdonságnak számít a korabeli tanyai inventáriumok, leltárak hatalmas anyagának hasznosítása. A városi élet megelevenítéséhez a kiindulási pontot a középkori településásatások igényes anyaga jelenti. Szembeötlő az a formai hasonlóság, ami a XIV–XV. századi kályhaszemek díszítőelemei és a legutóbbi időkig élő népi fafaragás motívumai között megmutatkozik. A lakáskultúra mellett a viselet jellemző formáiról, a kereskedelem, kézművesség és a háziipar egyes emlékeiről, valamint a hagyományos konyhafelszerelésről ad képet a gazdagon illusztrált múzeumi kiadvány.

Selmeczi Kovács Attila

Kiss Lajos emlékkönyv.
Szerkesztette: Dömötör János és Tárkány Szücs Ernő. Kiss Lajos születésének századik évfordulójára kiadta Hódmezővásárhely Városi Tanácsa. Hódmezővásárhely, 1983. 443 l., 133 t.

A Kiss Lajos születése centenáriumán kiadott emlékkönyv lényegében két nagyobb tematikai egységből áll össze. Az előszót követő első rész (Emlékezzünk rá) Móricz Zsigmond, Ortutay Gyula és Sipka Sándor vallomásait tartalmazza Kiss Lajosról, valamint Filep Antal értékelést és a kutatás jövőbeli feladatait is kijelölő, elemző tanulmányát a tudósi életpályáról, életműről. Katona Imre társadalomnéprajzi dolgozata Hódmezővásárhely agrárszegénységét mutatja be Kiss Lajos fő műve, *A szegény emberek élete* elemzése, továbbgondolása, általánosítása alapján. Ez a tanulmány, módszerét és célját tekintve egyaránt átvezet bennünket a kötet következő tematikai egységéhez, amely már nem a tudósi életpályával, hanem a kutató legkedvesebb témakörével: Hódmezővásárhely népi kultúrájával foglalkozik. Ennek első része (A táj meghódítása) lényegében az anyagi kultúra és a hozzá kapcsolódó társadalmi–néprajzi vonatkozá-

sok köréből tartalmaz dolgozatokat. A sort Tálasi István átfogó tanulmánya nyitja, amelyben Hódmezővásárhely, mint nagyreliktum táji adottságok meghatározta gazdálkodási rendszerét, társadalmi-kulturális arculatát rajzolja meg a török hódoltságot követő időszaktól szinte napjainkig. Átfogó néprajzi-művelődéstörténeti vázlatával a város helyét is meghatározza a magyar népi kultúrában. Tálasi István összefoglaló igényű, a feladatokat is kijelölő nagyívű tanulmányát Vásárhely népi kultúrájának egyes részterületeit elemző dolgozatok követik. Tárkány Szücs Ernő a lakosság 18–19. századi életében kiemelkedően fontos szerepet játszó állattartás, legeltetés szervezeti rendjét, a „baromgazdaságot" vizsgálja a jogi népszokások szemszögéből. Égető Melinda a valószínűleg középkori gyökerű vásárhelyi szőlőművelés történeti-néprajzi jellemzését adja a vonatkozó levéltári források elemzése, értékelése alapján, nagyjából a 17. század végétől a jobbágyfelszabadításig. Vásárhelyi kutatásainak eredményei lehetővé tették néhány általánosabb, az alföldi, sőt az egész magyar szőlőkultúrára vonatkozó tanulságok levonását is. Szenti Tibor tanulmányában, a főbb épületek vázlatszerű ismertetésével, a hódmezővásárhelyi tanyavilág népi építészetéhez közöl adalékokat. Herczeg Mihály a szállítás és a közlekedés eszközeit vizsgálja a levéltári források és a recens néprajzi adatok egybevetésével a 18–20. században. A következő kisebb tematikai egység (Ami széppé tette a házunkat) első két dolgozata (K. Csilléry Kláráé és Kresz Máriáé) két jellegzetes hódmezővásárhelyi iparág, a bútorkészítés és a fazekasság emlékeit mutatja be elsősorban a budapesti Néprajzi Múzeum és a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum gyűjteménye alapján. Ezekkel a tanulmányokkal együtt alkot egységet Bihal Ella rajzos táblákkal kísért dolgozata a vásárhelyi szegény ember háza földjének díszítményeiről. A kötet három, erősen kutatástörténeti érdekeltségű írása a nagy mezőváros szellemi kultúrájából meríti témáit (A folklór útján). Kovács Ágnes rövid tanulmány kíséretében válogatást közöl Kálmány Lajos hódmezővásárhelyi mese- és mondagyűjteményeiből. Felföldi László Hódmezővásárhely tánckultúrájáról értekezik dolgozatában, elsősorban Török Károly és Kiss Lajos alapos leírásainak a kutatása újabb eredményeivel való összevetésével. A táncéletet, táncalkalmakat a 18. század első felétől századunk közepéig kíséri nyomon. Felletár Béla Péczely Attiláról, a hódmezővásárhelyi orvosból lett lelkes népdalkutatóról, annak munkásságáról emlékezik meg a kötetet záró dolgozatában.

Közhelyszerű megállapítás valamilyen témának „könyvtárnyi irodalmáról" beszélni, Hódmezővásárhely esetében mégsem kerülhetjük meg. Néprajzi leírások tömege taglalja a város és közvetlen környezete népi kultúrájának szinte minden területét, így nagy vonalakban igaza van a kötethez írott soraiban Bodrogi Tibornak (annak ellenére, hogy egy-egy közösség népi kultúrájának kutatását – elvben! – sosem tarthatjuk befejezettnek), ahol kifejti, hogy e dolgozatokkal „teljessé válik – először hazánkban – egy nagy mezőváros mint nagyreliktum néprajzi feldolgozása".

Liszka József

Korompay Bertalan: Csapdafélék. A vadászat összehasonlító néprajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 223 l.

Amint a monográfia személyes hangvételű előszavából kitűnik, a téma feldolgozására közel fél évszázada *Györffy István* vette rá a szerzőt, aki 1935-ben a Néprajzi Múzeumban kezdte pályafutását. Noha néhány évi szolgálat után többé nem művelte hivatásszerűen a néprajzkutatást, a szaktudománnyal nem szakította meg kapcsolatát, amint arról több néprajzi vonatkozású publikációja is tanúskodik. Györffy inspirációja hatására hatalmas szakirodalmi anyagot tárt fel a csapdafélékről, melyet a szakember számára sem könnyen követhető tipológiai, történeti-fejlődési sorba állított – az immár klasszikusnak nevezhető – összehasonlító néprajzi módszerrel.

A szerző a világ csaknem minden részéről származó szakirodalmi adatainak rendszerezéséhez a csapdafélék kioldásának módját, a csapda működésének erőforrását és az eszköz formáját választotta alapvető kritériumként. Ennek alátámasztására elöljáróban a szakirodalom kritikai áttekintését és a témafeldolgozás módszerének indoklását nyújtja. A csapdafélék ismertetését és rendszerezését két nagy csoportban tárgyalja a monográfia: elsőként a hurkokat, majd a tulajdonképpeni csapdákat veszi vizsgálat alá. Mindkét eszközcsoport az ún. botoskioldású szerkezeti formával rendelkezik, melynek működését közvetlenül a csapdában elhelyezett pálcika vagy nyelv letolódása idézi elő. A felrántóhurok rendkívül gazdag változatait a kioldás technikai megszerkesztése alapján a szerző nyolc típusba sorolja, melyek mindegyikénél a földrajzi megoszlást is rögzíti. Az egyes típusok összevetése és elterjedésük értékelése nyomán megerősíti a botos kioldás délkelet-ázsiai eredetének elméletét.

A hurok és csapdák közötti kioldásbeli kapcsolat elemzésével indított áttekintés a csapdáknak szintén számos típusát határolja körül. Az emelő szerepével rendelkező súlycsapdák széles földrajzi elterjedése egybeesik a felrántóhurok hasonló működéselvű változatainak előfordulási körzeteivel. Elsősorban az északi területeken elterjedt íjas csapdák minden variánsát a botos kioldásra vezeti vissza a szerző, és ennek a konstrukciónak délkelet-ázsiai eredetét is igyekszik bizonyítani.

A felrántóhuroknak a csapdával kombinált megszerkesztése elsősorban egérfogóként maradt fenn napjainkig, melynek legismertebb formája a csöves rántóhurok. Ugyanezen szerepkörben ismeretes a lebegő kioldással rendelkező deszkacsapda is, melynek északi típusai nagy formai és funkcionális változatosságot mutatnak. A deszkacsapdák továbbfejlődött típusaiként veszi vizsgálat alá a szerző a felemelt nehezékkel rendelkező csapdaformákat, a ládacsapdát és a rókaütőt. Az egyes csapdaelemek áttekintése során pedig kísérletet tesz azok történeti kapcsolatainak, fejlődési folyamatainak követésére, az egyes típusok egymásból való levezetésére.

A bonyolult okfejtésű és nyelvezetű monográfia anyagában való eligazodást százznál több ábra, valamint a felhasznált források adatjegyzéke és tárgymutató segíti elő.

Selmeczi Kovács Attila

Kunt Ernő: Temetők népművészete.
Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 64 l., XVI színes és 40 fekete-fehér tábla. (Magyar népművészet)

A magyar néprajzi szakirodalomban a temetkezés tárgykörében egyoldalú súlya van a sírjeleknek, ezen belül pedig a protestánsok sírmegjelölő szokásaival foglalkozó írásoknak. A többnyire dekoratív, különféle alakokban igen nagy változatosságot mutató fejfának, kopjafának nevezett sírjelekhez fűződő, a magyar népi műveltség legkorábbi, keleti eredetű rétegére utaló feltevések az okai ennek az arányeltolódásnak. Azonban a magyar lakosságnak csak egy kisebb hányada protestáns, azon belül református, továbbá a temető és a temetkezés néprajza nemcsak a sírjelekből áll, ezért a szerző megkísérli a temetők néprajzának összegző bemutatását úgy elvégezni, hogy a felekezetek és a tárgykörök közötti aránytalanságok lehetőleg kiegyenlítődjenek. Feladata nehéz, hiszen a katolikus keresztek díszítése jóval egyszerűbb, tájilag kevés eltérést mutat, amellett maga az anyag sincs kellően föltárva. A protestáns (elsősorban református) oldalon pedig a bőség zavarával kell küszködnie.

A kötet tanulmánya a temetkezés nagyon távoli gyökerű, az emberi kultúra legmélyebb rétegeibe vivő kultuszára hívja föl a figyelmet. A terjedelmes szakirodalom ellenére változatlanul sok még a megválaszolatlan kérdés a magyar néphagyomány idetartozó területein. Nemcsak a fejfa/kereszt eltérésre gondolok, melynek eredetét illetően Kunt Ernő óvatosan foglal állást, érzékeltetve azt, hogy jelenlegi ismereteink alapján határozottan el nem dönthető, hanem sok más kérdés is függőben van. Hiszen akár régi keleti örökség továbbélése a faragott fajta, akár – mint erre Kunt is hajlik – a reformáció után alakult ki, tagadhatatlan, hogy a temetkezési szokások a magyaroknál is nagyon sok archaikus mozzanatot őriztek meg napjainkig. Az eddigi szakirodalomban viszonylag kevés teret kapott a települések temetőhelyének megválasztása, magának a temetőnek a „berendezése", a sír elkészítése, gondozása. Kunt ezekkel, mint esztétikailag is értékelhető kérdésekkel foglalkozik, s csak utána tér rá a sírjelekre. Nem szaporítja a meglevő viszonylag nagyszámú részletes tipológiákat, csupán a következő nagyobb csoportokat különíti el: keresztek, fejfák, lábfák, sírkövek, szív alakú sírjelek, kiegészítő jelek. Nem áll meg a fából faragott jeleknél, hanem kőből és öntöttvasból állítottakat is számba vesz, tehát nemcsak a parasztemberek, hanem a paraszti rétegeket is kiszolgáló iparosok munkáját is szemlézi. Tanulmányát egészen rövid fejezetek zárják a sírjeleket övező hiedelmekről, a faragók társadalmi helyéről, végül a temetőkultúra változásairól.

A tanulmányt nagyszámú vonalas rajz illusztrálja. Kiemelkedő értéke a könyvnek, hogy a közölt fényképfelvételeket egytől egyig a szerző készítette magas művészi színvonalon. Velük kapcsolatban csupán egyetlen megjegyezni való lehet: túlnyomólag a mai Északkelet-Magyarországról, illetőleg a magyar nyelvterület keleti feléről származnak.

Kósa László

Lábadi Károly: Dohányosok.
A telecskai dohánytermesztés és szókincse. Telecska, 1983. 84 l.

Pusztakula kincstári tulajdonú pusztára 1883 őszén telepedett le tizenhét községből verbuválódott kétszázhúsz család. A kibocsájtó helységek mind a Temesköz északi részén találhatók. Legtöbben Szajánból érkeztek. Ez a falu nem sokkal korábban Szeged környéki és szegedi telepesekből alakult, a többi helységben is többségben voltak a szegedi származású lakosok. Így voltaképpen a szülők származása szerint azonos eredetű népesség találkozott ismét az újonnan létrehozott községben. A telepítés közvetlen indítékát a fölhalmozódott szociális problémákat sulyosbító rossz időjárás és árvíz szolgáltatta. Az új falu 1922-ig azért viselte a Bácsgyulafalva nevet, mert Szapáry Gyula pénzügyminiszter támogatta a vállalkozást. A telepesek eredeti helyükről hozták magukkal fő foglalkozási ágként a dohánykertészetet, és adták tovább a következő nemzedékeknek. A megtelepülés centenáriumára kiadott könyvecske ezért választotta tárgyául a dohányhoz fűződő hagyományos ismeretanyag és szókincs összegyűjtését és bemutatását. A tanulmányi rész a műveléssel, az értékesítéssel, gyógyítással és dohányzási szokásokkal, valamint folklórvonatkozásokkal foglalkozik. Egészen vázlatos községtörténetet is tartalmaz, benne mondákat az alapítókról, akik kezdeményezésükért börtönt is viseltek, ellenben Szapáry közbenjárására I. Ferenc József fogadta küldöttségüket. A szójegyzék nyilvánvaló dokumentuma annak, hogy ez a másodlagos település a „szegedi nagytáj" (Bálint Sándor szava) legnyugatibb kirajzása (Zombor közelében fekszik). A könyvet rövid szerbhorvát és német összefoglaló zárja.

K. L.

Lakodalom.
Szerkesztette: Novák László, Ujváry Zoltán. Debrecen, 1983. 475 l. (Folklór és etnográfia 9.)

1982. május 7–9. között került megrendezésre a Lakodalom szimpózium a nagykőrösi Arany János Múzeum és a KLTE Néprajzi Tanszéke közös szervezésében. A kötet ennek a tanácskozásnak az anyagából készült. A fejezetek követik a szekcióülések tematikáját.

Az I. fejezet a Házassági kapcsolatrendszer címet viseli. *Gunda Béla* bevezetője a lakodalom sokrétű kutatási lehetőségére hívja fel a figyelmet, hiszen a lakodalmi szokások akkumulálják az elmúlt korok szokásait, dramatikus játékait, a hajdani ponyvairodalmat stb. *Novák László* a 17–19. századi világi és egyházi szabályrendeleteket, törvényeket vizsgálva megállapítja, hogy ezek elemei az egyházi rítusok és a szokásjog gyakorlatában szívósan továbbélnek. *Örsi Julianna* az exogámia és endogámia kérdéskörét vizsgálja a 18–19. században. Forrásként 65 településről származó anyakönyv adatai szolgáltak. Táblázatok szemléltetik a lokális, foglalkozási, vallási, etnikai endogámiát, az endogámia és exogámia időbeli változását. Szól a kétféle forma szélsőségeiről, az exogámia intézményeként működő leányvásárról és az endogámia legzártabb formájáról, a rokonházasságról. *Kakuk Mátyás* Kunszentmárton nagyközség 18–19.

századi plébániahivatalának anyakönyvei alapján állapítja meg a házasságkötés kedvelt hónapjait, napjait. A házasságkötések évenkénti számát, a holdjárás és a házasságkötések idejének összefüggését grafikonon és táblázatokban szemlélteti. *Novák László* 18–19. századi statutumok, szabályrendeletek, tanúvallomások, móringlevelek, házassági szerződések alapján hoz példákat a kecskeméti, nagykőrösi, ceglédi móringolás gyakorlatára. *Szilágyi Miklós* 19. századi végrendeletek és házassági szerződések nyomán vonja le következtetéseit a gyomai és mezőberényi leányági öröklés szokásjogi szabályozásának különböző módozataira vonatkozóan.

A kötet következő tematikai egysége A házasodás–lakodalom táji etnikus specifikumai címet kapta. *Bakó Ferenc* a palóclakodalom bizonyos szokáselemeinek vizsgálatából vonja le következtetéseit a palóckutatással és a lakodalmi szokáskör vizsgálatával kapcsolatosan. *Molnár Ágnes és Barna Gábor* az Ung vidéki lakodalmak jellemzőiről számolnak be 1980-as, 1981-es gyűjtéseik nyomán. Függelékben vőfélyverseket közölnek Ung vidéki falvakból. *H. Bathó Edit* a jász lakodalom szokásrendszerét ismerteti. *T. Bereczky Ibolya* a tiszasülyi lakodalmi szokások változását mutatja be a 20. században. *Korkes Zsuzsanna* a kiskunsági lakodalmi szokásokat jellemzi, rámutatva a református és katolikus lakosság lakodalmi szokásainak eltérő vonásaira. *Solymos Ede* és *S. Göldner Márta* a lakodalom-szervezés kérdéskörére hívják fel a figyelmet bajai példákkal, a változásokat szemléltetve. *Balázs Lajos* 178 adatszolgáltató kérdőíves válasza alapján jellemzi a 70-es évek csíkszentdomokosi lakodalmában az egyén és a közösség viszonyát. *Madar Ilona* a sóvidéki ismerkedés, párválasztás, lakodalom, és végezetül az asszonyélet jellemző vonásait ismerteti.

A harmadik tematikus egység címe: Házasság–lakodalom és interetnikus kapcsolatok. *Márkus Mihály* a lakodalmi ételek és étrend szlovák–magyar interetnikus kapcsolataira hoz példákat. *Krupa András* a nagybánhegyesi szlovákok lakodalmi szokásának változását mutatja be. *Cs. Schwalm Edit* a lakodalmi kalácsok szlovák–magyar interetnikus kapcsolataira hívja fel a figyelmet. *Jung Károly* egy lakodalmi rítus, a hajnali mosdatás összehasonlító vizsgálatához szolgáltat délszláv adatokat. Állást foglal az eredet kérdésében is. *Sarosácz György* a baranyai horvát lakodalmi szokásokat jellemzi. *Bödi Erzsébet* a kenyér és a kalács rituális szerepét vizsgálja a nyugati szláv lakodalmakban. *Hocopán Sándor* a battonyai román lakodalmi szokásokról ad képet, melynek egyik jellegzetes eleme a leányszöktetés. *Kerezsi Ágnes* a kaukázusi népek esküvői szokásaiban vizsgálja a változásokat a 19. századtól napjainkig.

A negyedik tematikai egységben (Lakodalmi elemek) *Ujváry Zoltán* a lakodalmat, mint a népi színjátszás egyik jelentős alkalmát vizsgálja, ismertetve a dramatikus játékok típusait, jellegzetességeit. *Szabó László* a lakodalmi szövegek és játékok esztétikai kérdéseit elemzi. *Gulyás Éva* a jegyajándék változását vizsgálja az Alföld középső részén. Felhívja a figyelmet a kézfogó és ezzel együtt a jegyajándék egykori jelentőségére. *Sztrinkó István* a lakodalom és a ház, illetve a ház környéke funkcionális összefüggésének kérdését veti fel. *Bartha Elek* a lakodalom és a ház kultikus összefüggéseit vizsgálja a küszöbhöz és a tűzhelyhez kapcsolódó lakodalmi szokások kapcsán. *Bencze Lászlóné* az Alföld jellegzetes lakodalmas dalairól ad képet a lakodalom hagyományos menetében.

Az ötödik tematikai egység Lakodalom és jelzésrendszer címmel Voigt Vilmos, Niedermüller Péter és Lackovits Emőke tanulmányait közli.

Voigt Vilmos a menyasszonysiratókat vizsgálja tematikus, funkcionális, esztétikai és pszichológiai szempontból, a szövegelemzés módszerének bemutatásával. *Niedermüller Péter* az átmeneti rítusok szemiotikai értelmezéséhez a lakodalmi szokásrendszer szegmentálásával módszertani példát szolgáltat az egyén és közösség kapcsolatának kérdésében. *Lackovits Emőke* a lakodalmi viselet színszimbolikáját vizsgálja egy kalotaszentkirályi példán keresztül.

Az utolsó fejezet az Identitás és endogámia címet viseli. *Huseby Éva Veronika* tanulmányával, mely Cserépfalu endogám és exogám tendenciáit vázolja fel 1880–1982 között. Táblázatokkal, grafikonokkal szemlélteti a népesség alakulását, az endogám és exogám házasságkötések számát a 100 év alatt.

A kötet összegzéseként *Földesné Györgyi Erzsébet* szól röviden a lakodalmi szokások kutatásáról, a konferencia tanulságairól és a kutatás perspektíváiról.

Tátrai Zsuzsanna

Lányi Ágoston–Martin György–Pesovár Ernő: A körverbunk története, típusai és rokonsága.
Zeneműkiadó, Budapest, 1983. 212 l. (Népzene, néptánc, táncház)

A kötet első része történeti kérdéseket tárgyal *A verbuválás és a verbunk története* címmel. E fejezetben – Pesovár Ernő munkája – a verbuválás korai történeti emlékei (XVII–XVIII. századi adatok) után az Osztrák–Magyar Monarchia területén és Poroszországban egyaránt gyakorolt hadkiegészítési módról olvashatunk képes illusztrációk kíséretében.

1781-től már csak Magyarország és Erdély területén maradt érvényben a szabad verbuválás mint gyakorlat. II. József ekkor szabályozta a hadkiegészítő területeket és az ezredek állandó verbunk körzeteit.

A továbbiakban arról olvashatunk, hogy a verbuválás reprezentatív formája a huszárezredek gyakorlatából vált ismertté. Történeti adatok és korabeli leírások érzékletes képet adnak a verbuválás módjáról, folyamatáról, majd a történeti verbunk és a körverbunk szoros kapcsolatáról. A körverbunkok emellett rokonságban állhatnak a korábbi hagyományban is meglevő rituális legényavató szokásokkal, funkcionális és formai kapcsolataik révén egyaránt.

A történeti rész befejezésében a verbunkos és a nemzeti táncstílus egymásra, valamint az új táncstílus kialakulására gyakorolt hatásáról, összefüggéseiről kapunk információt.

A kötet második – terjedelmesebb – része *A körverbunk dialektusai és típusai* címmel (Martin Györgytől való a szöveg, Lányi Ágostontól a tánclejegyzés) a Kárpát-medencei recens körverbunkot tárgyalja.

Bevezetésként a körverbunk ismérveit, viszonyát a rögtönzött szóló verbunkhoz, zenei jellemzőit, formai, funkcionális és tartalmi sajátosságait, a folklorizmus régebbi és újabb divathullámaira gyakorolt hatását ismerjük meg.

1. A kisalföldi területen gyökerezik legmélyebben a hagyományban a csoportos, egyöntetű körverbunk. Más vidékekkel szemben itt több típusuk is eleven volt a közel-

múltig. Az elkülönített hét típus, kisebb regionális egységek – a kelet-rábaközi egyrészes, a nyugat-rábaközi kétrészes, valamint a szigetközi-csallóközi háromrészes – verbunk-családjaiba illeszkedik.

2. A kiskunsági körverbunkok közül (2 típus) csak a kunszentmiklósi szerepel illusztrációkkal, a Nagy-Czirok László közreműködésével a 30-as években rekonstruált halasi formáról ugyanis nem készült filmfelvétel. Ezek kapcsolódnak legszorosabban a kései, szabályozott katonai körverbunkokhoz.

3. A Tisza-vidéken a rögtönzött szóló verbunkokból kialakult körverbunkok közül (5 típus) hármat tanulmányozhatunk részletesen, a derecskei verbunkról és a tréfás lakodalmi verbuválásról pedig szöveges jellemzés alapján alkothatunk képet.

Annak ellenére, hogy a férfitáncok fő életformája a Tiszavidéken a szabályozatlan egyéni vagy csoportos előadás, a két világháború közötti táncmozgalom elősegítette a kötött verbunkok megszilárdulását.

4. A szlovák verbunk-stílus kialakulását a magyarságéval párhuzamos tendenciák befolyásolták, hasonlóan az új népdalstílushoz. Az általánosan elterjedt rögtönzött formájú szóló verbunkok mellett a szabályozott körverbunkok a szlovákoknál is korlátozott elterjedésűek, előfordulásuk csak Kelet-Szlovákiára szorítkozik. Rokonságot azonban nemcsak a Tisza-vidéki, hanem a kelet-rábaközi verbunkokkal is mutatnak.

5. Az erdélyi dialektus sokrétű férfitánc-kultúrájában döntően az improvizatív formaalkotás a jellemző. Kötött formák csak időlegesen jönnek létre, a rögzített formában alig hagyományozódnak. (A kollektív, egyöntetű előadásmód a románok gyakorlatában általánosabb.) E kötetben csak arról a férfitánc-típuscsaládról van szó, amely különböző ismérvei alapján legközelebb áll a valódi verbunk fogalomköréhez és a szabályozódás elve – legalább valamelyest – már érvényesül. A magyarországi verbunkoktól – amelyeket alapvetően a negyedes mozgások jellemeznek – ezeket a változatokat elkülöníti a gyakran nyolcados alapmozgás, ami jelzi a régi és új stílus közötti átmeneti jellegüket.

Az erdélyi verbunkok három – ugyancsak regionális – alcsoportja a székely, a marosszéki és a közép-erdélyi verbunk. A felosztás egyben a kötetbeli három altípust is jelzi. Ezek közül a marosszéki verbunkot csak szöveges jellemzés ismerteti, az eddig rögzített változatok nagymértékű heterofóniája miatt, a másik kettőt táncpéldák is kísérik.

A kötet utolsó fejezetében Martin György tollából útmutatót olvashatunk *A férfitáncok pedagógiai és táncházi alkalmazásáról* címmel. A táncház-mozgalom bizonyította, hogy megváltozott társadalmi viszonyok között is helye lehet a férfitáncoknak a fiatalok táncos szórakozásában. Ennek megvalósításához és további, tudatos kiteljesítéséhez kapunk tanácsokat a kötet anyagának ilyen irányú hasznosításában.

Kár, hogy az utolsó táncpéldánál felcserélődtek a táncírásoldalpárok és a hozzájuk tartozó aláírások. A könyv utolsó néhány oldalán irodalomjegyzéket, angol nyelvű összefoglalót és tartalomjegyzéket találunk, mutatót sajnos nem.

Pálfy Gyula

Lengyel Györgyi: Kalocsai virágok.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 123 l., 80 t.

Az elmúlt évtized magyarországi folklorizmus-kutatásai sok új eredményt mutattak föl. Részint megnövekedett a jelenség iránti érdeklődés a néprajztudomány oldaláról, részint – sokban az előbbi következményeként – világosabbá vált a határ a folklorizmus és az eredeti néphagyomány között. Ismert tény, hogy a mintegy száz esztendős múltra visszatekintő dekoratív kalocsai díszítőművészet milyen nagy karriert futott be mint a magyar népi kultúra reprezentánsa, pontosabban mint reprezentánsnak vélt motívumkincs. Noha évtizedek óta üzleti vállalkozás, a kalocsai hímzés és pingálás népszerűségét a magyarországi piacon és Magyarországon kívül – ha nem is változatlanul –, de tartja. A hagyomány ápolását kívánja szolgálni Lengyel Györgyi nagyszámú színes és fekete-fehér fényképpel, valamint rajzzal illusztrált albuma. Miközben bemutatja a motívumok legkorábbról ismert változatait, végigkíséri alakulásukat egészen napjainkig. Célja a díszítőművészeti szakköröknek és az egyéni kézimunkázóknak minél több ötletet adni. Bemutatja a díszítések alkalmazási lehetőségeit a lakáskultúra igen különböző elemeitől a ruházkodásig, továbbá megismertet technikai ismeretekkel is. Miközben bemutatja az egyik legelterjedtebb magyarországi folklorizmus-jelenséget, egyidejűleg maga is hozzájárul annak további változásaihoz. A rajzokat Antalné Szathmáry Ilona készítette.

K. L.

A magyar legendamesék típusai (AaTh 750–849).
Összeállította és a bevezetőt írta: Bernát László. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982. 277 l. (Magyar Népmesekatalógus 3.)

A kötet bevezetőjében Bernát László a legendamesék műfajának eddigi szakirodalmi megközelítéseit veszi számba, vizsgálja a legendamesék különböző rétegeit, más mesetípusokkal való kapcsolódási lehetőségét. A legendamesék hazai típusait az Aarne–Thompson katalógust alapul véve rendszerezi. A katalógus 77 típust és 620 feldolgozott legendamese-változatot tartalmaz. A bevezetőt jegyzetek és irodalomjegyzék egészíti ki, valamint a „típusmutató", melyben a variánsok számát is közli. A Katalógus típusvázlatokat tartalmaz. Az egyes változatokra a gyűjtés időrendjében utal. Az adatok tartalmazzák a megjelenés helyét, a változat címét, a gyűjtés idejét és helyét, a Berze Nagy- vagy Honti-féle katalógusban viselt számát. A típusváltozatokhoz esetenként megjegyzés járul. A katalógus a felhasznált művek és a rövidítések jegyzékével zárul. Végül 23, típusba nem sorolható legendamese vázlatát is közli. A katalógust gazdag példatár egészíti ki. A legendamesék angol nyelvű típusleírása zárja, egészíti ki a kötetet.

Tátrai Zsuzsanna

A magyar táncművészet.
Szerkesztette: Kaposi Edit, Pesovár Ernő. Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 245 l.

Ez a kötet a magyar táncművészet történetét és jelenét bemutató eddigi legteljesebb vállalkozás, amelynek nem titkolt célja, hogy minél szélesebb körben felkeltse az érdeklődést a magyar táncélet és táncművészet iránt. A népszerűen megírt, de a tudományos alaposságot sem nélkülöző írásokból szemléletes képet kapunk a magyar néptánchagyományok múltjáról, a táncfolklorisztikai kutatások történetéről és eredményeiről, az amatőr táncmozgalom helyzetéről. Emellett megismerhetjük belőlük a színpadi néptánc- és balettművészet irányzatait, az 1982-ig bemutatott jelentősebb műveket, valamint a táncos- és pedagógusképzés módszereit. A néprajztudomány érdeklődésére főleg az első három tanulmány tarthat számot.

Pesovár Ernő Történeti előzmények című írása rövid összefoglalását adja a század eleje óta folyó tánctörténeti kutatások eredményeinek. Bonfini, Temesvári Pelbárt, Bornemisza Péter írásai, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Gvadányi József, Csokonai Vitéz Mihály, Arany János versei, az egyházi és világi rendelkezések, a külföldi utazók feljegyzései, a XVII. századtól fogva egyre szaporodó képi ábrázolások és tánczenei emlékek mind értékes forrásul szolgálnak a táncaink története iránt érdeklődő kutatóknak. E szűkszavú történeti emlékek segítségével bontja ki a szerző a magyar tánctörténet folyamatát úgy, hogy az önmagukban sokszor megfejthetetlen utalásokat a táncfolklorisztika és az európai összehasonlító tánckutatás eredményei alapján értelmezi, rendszerezi.

Pesovár Ferenc a Tánckutatás és néptánc című tanulmányában századunk paraszti tánckultúrájának kutatásáról számol be röviden. E két kutatási terület – a tánctörténet és a táncfolklorisztika – eredményei alapján fogalmazódott meg az az általános tanulság, hogy tánchagyományunk az európai néptánckultúra szerves részeként, a közép-kelet-európai népek tánchagyományával szoros kölcsönhatásban fejlődött. A Kárpát-medence népeinek körében az európai táncdivatok szinte minden hullámának megtalálhatjuk a nyomait, tánckultúránk fő vonásait mégis a késő középkor és a reneszánsz idején elterjedt szabad, improvizatív táncformák adják.

Maácz László Néptáncművészet és néptáncmozgalom című tanulmánya a hagyományos néptáncok talaján létrejött folklorizmus legfontosabb jelenségeit mutatja be a millenniumi ünnepségek táncbemutatóitól a Gyöngyösbokrétás mozgalmon át a színpadi néptáncművészet legújabb irányzataiig.

A tanulmányokat közel 350 igen jó minőségű, többségében művészi értékű fénykép egészíti ki.

Felföldi László

Matyó népdalok.
Gyűjtötte: Kiss József. Szappanos Erzsébet közreműködésével szerkesztette: Veres László. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztály támogatásával kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum. Miskolc, 1983. 173 l. (A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XIV.)

Kiss Józsefet gyermekkori élményei és énektanári hivatása ösztönözte arra, hogy Mezőkövesden és Tardon mintegy ötszáz népdalt lejegyezzen. A kötet százhatvannyolcat tartalmaz ebből a terjedelmes gyűjteményből, mely elsősorban a népdaléneklők mozgalmának kíván friss dallamanyagot nyújtani. A dalok a következő csoportosításban találhatók a kötetben: gyermekdalok; vasárnap délután; fonó-varró; búza-mező; summásélet; gulyás-csikós-betyár; szerelem; lakodalmas; katonadalok; egyéb, főleg tréfás dalok; balladás és amerikás dalok. A zenei használhatóságot tartalmi csoportosítás mutatója és sorszámmutató segíti.

K. L.

Mednyánszky Alajos: Regék és mondák.
Válogatta: Fried István és Hana Ferková. Fordította és a jegyzeteket készítette: Soltész Gáspár. A hely- és földrajzi nevek szótárát összeállította: Karol Wlachovský. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983. 149 l.

A múlt század elején, 1808 és 1809-ben Mednyánszky Alajos báró a bécsi Taschenbuch für vaterländische Geschichte című sorozatban rendszeresen közölte azokat a mondákat, amelyek szűkebb hazájának, Észak-Magyarországnak a váraihoz kötődtek. A közel kétszáz éves írott múltra visszatekintő mondakincs több ízben megjelent, és feldolgozások révén is bekerült az irodalmi köztudatba (pl. Jókai Mór, Mikszáth Kálmán). Első könyvalakú kiadásából (Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit, Pest, 1829.) készült a mostani válogatás és fordítás, mely a budapesti Európa és a pozsonyi Tatran Kiadó közös vállalkozásaként egyidejűleg szlovákul is megjelent.

A 19. század elején a múlt iránti érdeklődés nem mindig a krónikás hűségét igényelte; népszerűek voltak a romantikus regék és regények. Ennek az igénynek kívánt eleget tenni Mednyánszky Alajos, aki a valóságos történeti személyek, hajdani híres várak történetét a kor divatja szerint romantikus keretbe ágyazottan, sok folklorisztikus elemmel bővítve tette közzé. Mednyánszky a mondákat és a regéket maga öntötte végső formába, de erősen támaszkodott azokra a forrásokra, amelyeket gyerekkorában vagy később a Trencsén vármegyei beckói birtokon hallhatott.

Mednyánszky a jozefinista kor szellemében németül írta munkáit, a magyar nyelvet törve beszélte. Kazinczy éppen emiatt marasztalta el az irodalmi közéletben egyaránt aktív Mednyánszkyt, mondván: a magyar író legyen elsősorban magyar. Nem ismerte fel, milyen jelentős munkát végzett a régi magyarországi kultúra megmentésében, többek közt a nemesi, főnemesi szájhagyomány rögzítésekor.

Mednyánszky mondái között Európa-szerte ismert romantikus élettörténetek kaptak helyi színezetet a gonosz mostoháról, a hűséges ártatlan várkisasszonyról, a kő-

vé vált pénzről, csodás kutakról és más egyéb témáról. A történelmi személynevek, a várak, várromok hitelesítették a fantáziát, az érzelmet megmozgató eseményleírásokat, és felidézték a letűnt idők gondjait, életvitelét, hangulatát.

Kríza Ildikó

Műveltség és Hagyomány. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének évkönyve. XXI. Ethnographica et Folkloristica Carpatica. Tom. 3.
Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1983. 252 l.

A debreceni tudományegyetem Néprajzi Tanszéke évkönyvének idegen nyelvű új folyama ezzel a kötettel elérkezett arra a pontra, hogy határozott arcéléről, a szerkesztő megvalósuló elképzeléseiről beszélhetünk.

A sorozatcímnek megfelelően a kötetben közölt tizennyolc tanulmány közül tárgyával mindössze egy lép ki a Kárpát-medencéből (*Alexandra Navrátilová* írása Bulgáriából Dél-Morvaországba települt szlovákokról), de a tágabb kárpáti térségbe végeredményben ez is besorolható. A magyarországi, csehszlovákiai és egyesült államokbeli kutatók tollából származó tanulmányok túlnyomólag az anyagi kultúra és a folklorisztika tárgykörébe sorolhatók. Antropológiai módszerrel íródott *Huseby Éva Veronika* dolgozata a borsodi Cserépfalu életmódjának és házassági szokásainak kapcsolatáról. *Voigt Vilmos* pedig tisztán elméleti kérdést feszeget: Van-e logikája a kultúrának? címmel. Kutatásösszegzést készített *Vekerdi József* a magyarországi cigánynéprajzról és *Füzes Endre* a magyar parasztudvar építményeinek vizsgálatáról. Az utóbbi tanulmány már átvezet az anyagi kultúra-kutatások körébe, melyek többnyire rendszerező-tipologizáló, de szinte kivétel nélkül valamiféle módszertani tanulságot fölmutató írások. *Dám László* az alföldi sövényépítkezésről, *Paládi-Kovács Attila* a magashegyi pásztorkodásnak a magyar állattartás rendszerében elfoglalt helyéről, *Bődi Erzsébet* a vajköpülés-készítés módozatairól, *Selmeczi Kovács Attila* a zúzókorong Kárpát-medencei elterjedéséről írt összefoglalóan. *Soňa Švecová* a közép-szlovákiai kopanyicákról értekezve nemcsak a magashegyi életmód egyik jellegzetes formáját rajzolja meg, hanem tanulságos párhuzamot kínál a magyarországi szórványtelepülések vizsgálatához is. *Ján Botík* ugyancsak magashegyvidéki kérdéssel foglalkozik, amikor egy életmódot változtató település gazdálkodását mutatja be (egykori bányászfaluból állattartó közösség lett). Különleges a témája *Szabadfalvi József* cikkének, mely a hortobágyi pásztorok jeladási gyakorlatát írja le. A foglalkozást váltó ember tevékenységét tanulmányozta *Viga Gyula* az egykori manufakturális munkára (üvegfúvás, hamuzsírfőzés) a Bükk hegységbe települt szlovák és német lakosság példáján, mely utóbb más vidékekkel való termékcserében találta meg fő megélhetési forrását.

A folklór tanulmányok az előbb felsoroltakhoz hasonlóan majd mind a Kárpát-medencében egymás mellett élő népek és nemzetiségek kulturális érintkezésének tényét helyezik homloktérbe. *Gunda Béla* nagyívű korképet ad a visszafelé számláló bajelhárító ráolvasások európai kapcsolatrendszeréről, *Bartha Elek* az építőáldozat, *Barna Gábor* az edénytörés „kismonográfiá"-ját sűrítette rövid dolgozatba. *Ujváry Zoltán* a magyar lakodalmak dramatikus játékairól szóló könyvének összegzését adja közre.

Mykola Mušynka a szlovákiai ukránok betlehemes játékát mint a pásztorkultúrára jellemző szokást tárgyalja.

A tanulmányok közül tizenegy németül, öt angolul, kettő franciául olvasható, megvalósítva azt a törekvést, hogy a nemzeti nyelveken közölt eredmények világnyelveken is hozzáférhetőek legyenek. Minden írást rövid magyar rezümé követ.

Kósa László

Nagy Olga: Újabb paraszt dekameron.
A szerelemről és a házasságról. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 412 l.

Előző, hasonló című kötetében egyetlen falu, Szék elbeszélésanyagából válogatott Nagy Olga. Ebben a kötetben más vidékek és helységek folklórjából is ad ízelítőt. A sokféle műfajú (mese, trufa, vőfélyvers, élményelbeszélés) anyagot, 137 számozott szöveget a szerelem és a házasság témája köti össze. Kisebb tematikus egységekben 10 fejezetből áll a kötet.

Az előszóban témaválasztását indokolja meg a szerző: „A kép, amely a paraszti szemléletmódról kirajzolódik, bizonyára más, mint az, amit eddig megszoktunk. De úgy érzem, éppen nekünk, folkloristáknak legfőbb kötelességünk, hogy ne csak az esztétikai értékek, a gyöngyszemek bűvöletében mozogjunk. A válogatás a paraszti gondolkodásmód, érzésvilág, erkölcsi értékrend hűséges tanúvallomása kíván lenni, és remélem, ennek a célkitűzésnek maradéktalanul eleget is tesz". Az I. fejezet a Szerelmes levelek címet viseli. A fejezetek élén Nagy Olga ennek a sajátos műfajnak a jellegzetességeiről szól. Szinte kizárólag a katonaságát töltő legény levelezett a választottjával. Ezek a levelek azonban nem személyes hangúak, hanem a közösség ízlésének megfelelően gyakran rímes, esztétikailag nem túl magasfokú alkotások. A példák a Kolozs megyei Szék községből valók.

A II. fejezet Férjhez menendők, házasulandók címmel különböző műfajú adatokkal tárja elénk a hagyományos paraszti értékrendet a hajadon leányokkal és a házassággal kapcsolatban. Ez előbbit trufák és a leánykor legszebb élményeiről szóló élményelbeszélések, az utóbbit vőfélyversek reprezentálják a gyűjteményben.

A III. fejezet, a Bugyuták, groteszk és abszurd történetei komikusan ábrázolják e példákban a házastársak hiszékenységét, élhetetlenségét. A IV. fejezet Lusták címmel rest férfiakról és asszonyokról szól. Ezek a példák a közelmúlt erkölcsi értékrendjében a munka, a szorgalom rendkívüli fontosságát hangsúlyozzák. Az V. fejezetben a Makrancos asszonyok meséi, trufái, élményelbeszélései humoros formában tükrözik azt a népi szemléletet, melyben az asszonynak nem lehetett se véleménye, se saját akarata. A VI. fejezet a Csalfa asszonyok, a tréfás mesékben és novellisztikus elbeszélésekben világszerte ismert történeteit gyűjti össze. A VII. fejezet, a Fortélyosok, női ravaszságról szóló szövegeket közöl, köztük Boccaccio-novellák átültetéseit is. A VIII. fejezet címe is magáért beszél: Pórul járt szeretők, ugyancsak világszerte, „ősidőktől" ismert témát választ vezérmotívumnak. A IX. fejezet címe: Telhetetlen szeretők. Boccaccio-átköltések és tréfás elbeszélések mutatják ennek a témakörnek is a kedveltségét. A X. fejezet Szerelemben járatlanok címmel a tapasztalatlan legényekkel vagy házasemberekkel, illetve leányokkal kapcsolatos tréfás, erotikus történeteket gyűjti össze.

A kötet anyaga túlnyomó részben Nagy Olga gyűjtéséből származik, Kolozs, Beszterce-Naszód, Maros, Hargita és Temes megye községeiből.

Tátrai Zsuzsanna

Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon.
A jegyzőkönyvet és a jogkönyvet latinból fordította és a kísérő szövegeket írta: Hegedűs Antal. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 205 l. (Kövek)

A középkorban virágzó, gazdag Dél-Magyarországot olyan mértékben tönkretette a török hódoltság, hogy a hajdani sűrű magyar lakosságból néhány, mocsarak közé húzódott falu maradt, építészeti és művészeti emlékei pedig majdnem kivétel nélkül elpusztultak. Ez volt a sorsa az írásbeliségnek is, hacsak valamilyen különös okból egy-egy alkotása el nem kerülte a pusztulást.

A Kapisztráni Szent János újlaki sírjánál történt csodákat összefoglaló jegyzőkönyvet 1460-ból a párizsi Bibliothèque Nationale, Újlak város 1525-i Jogkönyvét a bécsi Nationalbibliothek őrizte meg. Mindkét dokumentum sokoldalú forrása a korabeli városi életnek. Noha keletkezésük között viszonylag nagy az időtávolság, mindkettő a földműves–állattartó–szőlőművelő–kereskedő mezőváros jogi emelkedésének fontos állomását örökítette meg. Jelentékeny rangot adott a városnak, hogy ferences kolostorának falai között halt meg a törökellenes harcok egyik vezére, és sírja hamarosan csodák színhelye lett. Az anyagi gyarapodás és párhuzamosan a magánföldesúri függés lazulása az 1520-as években oda vezetett, hogy amikor királyi birtokká vált Újlak, polgárai fontos előjogokat szereztek II. Lajostól. Nyolc magyarországi királyi város törvényeiből, és saját, szokásjogon alapuló törvényeikből alkották meg Jogkönyvüket. A hamarosan bekövetkező török foglalás és a mohácsi vész miatt egy évig sem élvezhették a privilégiumokat, s így a város sohasem nyerhette el a szabad királyi státust, amely minden jel szerint közeli célja volt a lakosságnak.

A szakemberek korábban is ismerték a most kiadott két értékes szöveget. Mégis így, mai nyelvre fordítottan, sajátos élmény, érdekfeszítő olvasmány, úgy hat, mint egy nagyon jó állapotban váratlanul előkerült régészeti lelet. Szerves, mozgalmas városi élet bontakozik ki belőle, amelynek szereplői szinte kizárólagosan magyarok, nemcsak a helybeliek, hanem a túlnyomólag elpusztult környékbeli helységek lakói is. Bőséges adattára a középkorvégi mindennapi életnek, akár művelődéstörténeti, akár néprajzi szempontból tekintjük, annál is inkább, mert a kettőt ebben a viszonylatban nehezen lehetne megnyugtatóan szétválasztani. Mindemellett természetesen jogtörténeti és vallástörténeti forrás is.

A Kapisztráni Szent Jánosról, az Újlaki családról és a városról szükséges tájékoztatást a fordító által írt bevezető és utószó foglalja magába. Mindkét szöveget részletes mutató kíséri, ami nagy mértékben megkönnyíti használatukat.

Kósa László

Népi kultúra – népi társadalom XIII.
A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve. Szerkesztette: Kósa László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 315 l.

Az évkönyv 13, szerteágazó tematikájú tanulmányt, valamint az MTA Néprajzi Kutató Csoport 15 éves működését röviden bemutató írást közöl.

Bodrogi Tibor művekből, előadásokból vett idézetek sorával igazolja Ortutay Gyula néprajzszemléletének korán kibontakozó jellegzetességét; modern dialektikus és materialista társadalom és kultúra felfogását. A magyar társadalomnéprajz Ortutay Gyula korai műveiben c. tanulmány a Magyar Néprajzi Társaság által Ortutay Gyula emlékére rendezett ülésszakon (1979. március 14.) hangzott el. *Sárkány Mihály:* Parasztság és termelési viszonyok c. tanulmányában a paraszt fogalomnak a magyar társadalomtudományban, illetve a nemzetközi antropológiai vizsgálatokban megfogalmazott jelentéseit elemzi. A termelési viszonyok megváltozásának hatására átalakuló parasztság- és parasztfogalommal kapcsolatban fejti ki véleményét. *Hofer Tamás* tanulmánya a felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzésével foglalkozik. A tanulmány rámutat arra, hogy a tárgyi világ egy-egy helyi társadalom szerkezetének és alakulási tendenciáinak a megismerésére ad lehetőséget, sőt általánosabb elméleti kérdések felvetésére is. *Bartha Antal* a magyar és a finn őstörténet-kutatás főbb jellemzőit vázolja a századfordulótól a második világháború végéig A finnugor őstörténet kérdései magyar és finn oldalról nézve c. tanulmányában. *Fodor István* az idáig rendelkezésre álló nyelvészeti és néprajzi adatokat most régészeti eredményekkel támasztja alá. Az uráli, illetve finnugor népek régészeti hagyatékát (i.e. 4000-től), majd az önálló életet kezdő ősmagyarságét (i.e. I. évezredtől) és a kora Árpád-kori településeket vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy „A honfoglaló magyarság tehát magával hozta a zárt tüzelős veremlakás építési hagyományait. Ezeket fejlesztette tovább az új hazában talált őslakosság tapasztalatai alapján." Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez c. dolgozatát közel 300 tételből álló bibliográfia zárja. *Égető Melinda* a lugasos szőlőművelés történeti hagyományait tekinti át a reneszánsz földesúri lugaskertektől, a török hódoltság idején elterjedt keleti kertkultúra hatásán át a recens formák számbavételéig. A vizsgálat tanulságai mellett felvázolja a kutatás további feladatait is. *Tárkány Szücs Ernő*nek A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája c. tanulmánya a feudális tulajdon kérdésének néhány sajátosságát mutatja be a 18. századdal kezdődő időszaktól, a magyar viszonyokat szem előtt tartva. *Takács Lajos* tanulmánya a határjelek és a határ néprajzilag még nem eléggé kutatott problémáit veti fel, elsősorban 17–19. századi források, határperek alapján. Szól a határhoz kapcsolódó jogszokásokról, hiedelmekről és népszokásokról, a vallás szerepéről a határok biztosításában, a kivetettek (öngyilkosok, meggyilkoltak, villámsújtotta emberek, koraszülöttek) határra való temetéséről. *Paládi Kovács Attila* A lombtakarmány a magyar állattartásban című tanulmánya áttekintést ad a téli legeltetés és a lombszéna-készítés történeti és recens emlékanyagáról, kiegészítve a lombtakarmányozás kelet-európai adataival. Az Alpok, Kárpátok, Balkán állattartásában nagyobb jelentősége volt a lombtakarmánynak, mint a Kárpát-medencében, ennek ellenére az erdős vidékeken a lombszéna még a 20. században is takarmányként szolgált. A szerző utal a lombtakarmányozás magyar ős-

történeti vonatkozásaira is. *Kósa László* A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén c. tanulmánya az 1850-es évek elején mutatkozó folyamatról számol be. Az egyháztól és a vallástól való távolodás a feudalizmustól való távolodással esik egybe. A folyamat a felvilágosodástól indult el, a katolikusok és a protestánsok között eltérő vonásokat mutatva, a népi vallásosság jellegzetességeit is alakítva. A történeti források alapján jellemzi az 1850-es évek vallásos nevelésének átalakulását a családban, az iskolában; az egyházfegyelem, egyházfenntartás lanyhulását és a világiasodás okait. *Nagy Olga* egy széki parasztasszony, Filep Istvánné Győri Klára repertoárjából elemzi a Boccaccio-novellák folklorizációs folyamatát, vizsgálja a szelekció mikéntjét, az egyéniség alkotó szerepét a Boccaccio-novellák széki folklorizációja c. tanulmányában. *Kríza Ildikó* tanulmánya a legendaballada tematikai- és stílus-sajátosságait tárja fel. A szélesebben értelmezett balladaműfaj keretei közé sorolja az epikai-lírai alkotásoknak azon csoportját, amelyek vallásos természetfeletti cselekményt, eseménysort ábrázolnak. Sajátos arculatukat világnézeti egységükben látja, noha apokrif, sőt egyházzal ellentétes vonásokat is tartalmaznak, és magukon viselnek irodalmi hatásokat is. *Kiss Mária* a délszláv népszokásgyűjtés kezdeti szakaszát mutatja be Vuk Stefanović Karadžić, a délszláv népköltészet múlt századi gyűjtőjének, a nyelvújítónak legjelentősebb műve, a Szótár nyomán. A két kiadás keletkezéstörténetét és egyes szokásszócikkek feldolgozási módját mutatja be a szerző. *Hoppál Mihály* az etnoszemiotika módszerével vizsgálja a népművészetben megmutatkozó jeleket, jelrendszereket. Megvizsgálja a szerelmi ajándékok (mángorlók, mosósulykok) vésett grafikus jeleit. Megkísérli azok értelmezését történeti és összehasonlító anyaggal, különösen a szív és az életfa motívumának vonatkozásában. *Hofer Tamás:* Megjegyzés Hoppál Mihály tanulmányához címmel ellenvéleményt fejt ki. Így jellemzi feladatát: „Arra szorítkozik, hogy Hoppál Mihály gondolatmenetének egyes pontjaihoz kérdéseket fűzzön, alternatív megoldások lehetőségére mutasson rá, kiragadott példákkal további forrásokra hívja fel a figyelmet".

A kötet *Kósa László és Paládi Kovács Attila:* A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának működése (1967–1981) összeállítással zárul. Rövid áttekintést ad az intézet létrejöttéről, feladatáról, szervezeti felépítéséről, kutatómunkájáról, kiadványairól, rendezvényeiről és kutatóiról.

Tátrai Zsuzsanna

Népismereti Dolgozatok 1983.
Szerkesztette: Kós Károly, Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 227 l.

A Népismereti Dolgozatok eddig megjelent öt kötete a romániai magyar önkéntes kutatómunka jelentőségéről és sokoldalúságáról tanúskodik, melynek egyik legfontosabb szervező tényezőjévé vált ez a központi publikációs fórum, néprajzi évkönyv. A szerkesztők és a kiadó szándéka egyaránt az, hogy „kapjon rendszeresen szót emberi és nemzetiségi önismeretünknek az az egyik alaptudománya, amely – az utánpótlás más formái híján – önkéntesekből szervezi művelőit és toborozza hűséges olvasótáborát".

A sorozat ötödik kötete tizenöt szerző munkáját tartalmazza a megszokott tematikai sokrétűség jegyében. Elsőként *Nagy Jenő*nek a néprajz és a nyelvtudomány közötti kapcsolatról szóló írását olvashatjuk, amely a rövid tudománytörténeti áttekintés után gyakorlati útmutatást nyújt a néprajzi gyűjtéskor elkerülhetetlenül szükséges tájnyelvi adatok rögzítéséhez, a kiejtés szerinti lejegyzéshez. Tudománytörténeti értékű anyagbemutatást közöl *Kós Károly* a század elején tevékenykedő Orosz Endre kolozsvári tanítónak a mezőségi románok körében gyűjtött ősi jellegű néprajzi tárgyairól. A szerző kitűnő rajzaival illusztrált áttekintés száznál több darabot sorakoztat fel a halászat, pásztorkodás, földművelés és táplálkozás archaikus eszközkészletéből.

A hegyvidéki területek háztáji gazdálkodása nyomán feléledő vadriasztás több hagyományos elemet is alkalmazó gyakorlatát írja le a marosszéki Vadasdról *Székely Ferenc*. A vaddisznó kártétele elleni védekezésben a kihelyezett riasztóeszközök (kolompok, lámpások) mellett az éjjeli határpásztorkodást is igénybe vették. *Radován István* a bánsági katolikus magyar falvak étkezési szokásrendjét a századforduló idejéről rekonstruálja a visszaemlékezések segítségével. A hagyományos falusi háztartásban használt faedények egyik legrégibb típusának, az egyetlen darab fából faragott edényeknek a készítését egy csíkszentdomokosi edényfaragó mester tevékenységének: munkaeszközeinek és termékeinek alapos leírásával mutatja be *Kardalus János*. Egy másik fontos mesterség múltba vesző emlékét idézi fel *Végh Olivér* a nagyenyedi fazekasok 1648-ból származó magyar nyelvű céhlevele teljes szövegének közreadásával. *Wilhelm Sándor* pedig a mesterség élő gyakorlatáról ad számot a margittai fazekasság bemutatása során. A század elején virágzó fazekasközpont jellegzetes motívumkincsét is rögzíti a tanulmány.

Mintaszerűen alapos leírást nyújt *Balázsi Dénes* a nyikómenti zsúpfedés munkatechnikájáról. A felsőháromszéki Kézdiszárazpatak egyik leányfonójának életét idézi fel az 1920–30-as évekből *Páll-Gecse Éva, Keszeg Vilmos* pedig egy mezőségi falu nem szóbeli kommunikációjának hagyományos elemeit és hiedelemtartalmát rendszerezi. A gyímesiek udvarlásának és leánykérésének szokásait *Antal Imre* tanulmánya mutatja be. A májusfa állításának hagyományával *Lakatos-Bakó Melinda* ismertet meg bennünket, és egészen az 1960-as évekig követhetjük a szokás alakulását.

A két királygyermek balladamotívum előfordulását egy kibédi népmesében találta meg *Ráduly János*. Vizsgálatában feltételezi, hogy a mese egykori széphistória nyomán vált ismertté a nép körében. A nagyszalontai mondavilág változásáról ad képet *Dánielisz Endre* gazdag adattári szemelvényanyag közreadásával. Régóta igényelt bibliográfiát nyújt *Faragó József* az 1946–1982 közötti időszak magyar–román néprajzi munkáinak összeállításával. Az 569 tételt tartalmazó interetnikus bibliográfia szerzők szerint közli az adott időkeretben megjelent munkákat. A kiadvány a Népismereti Dolgozatok öt kötetének szerzői mutatójával, összesített tartalomjegyzékkel zárul.

Selmeczi Kovács Attila

Néprajzi gyűjtőúton a Káli-medence falvaiban.
Szerkesztette: S. Lackovits Emőke. Kiadja a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság. Veszprém, 1983. 111 l.

A veszprémi Bakonyi Múzeum szervezésében 1981-ben kezdett monografikus helytörténeti és néprajzi munkát a Káli-medence nyolc községében egy tizenhét szakemberből alakult munkacsoport. A kis, sokszorosított eljárással készült füzet tevékenységük első szakaszának rövid beszámolóit tartalmazza. Tíz szerző tizenkilenc írást tett közzé, melyek egy része csupán gyűjtési beszámoló, más részük jegyzetekkel is kísért kis tanulmány. Tárgyuk igen szerteágazó. A gazdálkodás különböző kérdéseit, a táplálkozást, néhány mesterséget, a vásározást, a jogi életet, népszokásokat, a vallásosságot, a néphitet és a nyelvjárást ölelik fel. Noha valóban csupán részkérdések előzetes kidolgozásait, vázlatokat tartalmaz a füzet, azt ígéri, hogy a készülő monográfia a dunántúli néprajzi kutatás térképéről jelentékeny „fehér foltot" fog eltűntetni.

K. L.

„Ó, szép fényes hajnalcsillag". Magyar népi karácsonyi énekek.
Összeállította: Bereczky János. Budapest, 1983. 111 l.

A hitbuzgalmi célból készült gyűjteményen nincs föltűntetve a kiadó, de az elő- és utószóból kikövetkeztethető, hogy a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának sajtóosztálya jelentette meg. A felekezeti kötöttség ellenére az énekanyag felekezetek fölötti jellegű, azaz nem jelöli meg, melyik szöveget, milyen vallásúaktól jegyezték le. Mindemellett a kötet összeállítója tudatosan ügyelt arra, hogy ne térjen el a református hitelvektől, bár mint írja, valamelyes „rugalmasságra szükség volt", hogy a Mária-tiszteletet hirdető énekeket beilleszthesse a sorba. A gyakorlati cél – az egyházi és családi vallásos ünnepségek számára újabb dallam- és szöveganyagot biztosítani – bizonyos filológiai következményeket vont maga után. A kötet összeállítója néhány éneknél versszakokat hagyott el, másutt kölcsönzött versszakokat a szöveg kiegészítésére, itt-ott a dallamot egyszerűsítette, továbbá kicserélt néhány avult vagy tájnyelvi szót. Ezt a praktikus szöveggondozást azonban a maga helyén nem jelezte. A népszerűnek szánt gyűjteménynek így is van szaktudományi jelentősége. A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete Népzenei Archívumából származó 60 dallamból 53 itt jelent meg először, s azzal együtt, hogy a válogatás a magyar nyelvterület nagy részét fölöleli, bepillantást nyújt a magyar népi vallásos énekköltészet egyik szép rétegébe.

K. L.

Pesovár Ferenc: A juhait kereső pásztor.
Fejér megyei néptáncok. Székesfehérvár, 1983. 351 l. (Az István király Múzeum Közleményei. A sorozat 26. sz. Fejér megye néprajza II.)

Pesovár Ferenc könyve posztumusz mű. Az olvasónak tudomást kell venni róla, hiszen a kötet nekrológgal (Martin György soraival) kezdődik. Pesovár Ferenc még részt vett a könyv előkészítésében, mely a Fejér megyében végzett két és fél évtizedes táncfolklorisztikai kutatásokat kívánta összegezni. A táncokat, a táncdallamokat és az ugrós táncok motívumváltozatait közlő fejezetek még az általa kialakított elv szerint készültek el, a bevezető értékelő tanulmányt azonban már nem írhatta meg. Ezért a kötet gondozói, az MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Osztályának munkatársai kénytelenek voltak ezt Pesovár Ferenc korábban megjelent írásaival helyettesíteni. A közölt tanulmányok a szerző elgondolását és szemléletét tiszteletben tartva így is kerek áttekintést adnak a megye népéletéről, tánc- és tánczenei kultúrájáról és a nagyobb összefüggéseket föltáró kutatómunka eredményeiről. Mindez persze nem pótolja azt az örökre elveszett összefoglalást, amely Pesovár Ferenc átfogó és biztos anyagismerete, személyes élményei és egyéni látásmódja révén valósulhatott volna meg.

A kötet első írása összefoglalja a megye tánckutatásának történetét. Majd a következő rövid írásokból (Székesfehérvár népélete, A Velencei tó környékének néprajza, Farsangi tikverőzés Mohán) képet kapunk a megye sokszínű és sokféleképpen tagolt paraszti társadalmának életéről. A Fejér megye tánchagyománya és tánctípusai a magyar tánckultúrában című fejezetben nyomon követhetjük azt az ívet, amelyen a szerző egy jellegzetes helyi témából kiindulva eljut az egész Dunántúl, a magyarság, sőt Európa tánckultúráját áttekintő távlatokba. A Dunántúlra különösen jellemző ugrósok és az eszközzel járt ügyességi táncok változatait elemezve jut el például ahhoz a megállapításhoz, hogy e táncok a hasonló európai táncokkal azonos gyökérre, a középkori fegyvertáncokra vezethetők vissza. Megállapítását széles körű történeti és néprajzi párhuzamokkal támasztja alá. Hasonlóan tanulságos a dramatikus táncok egy jellegzetes típusáról, a „juhait kereső pásztor táncá"-ról szóló tanulmánya. A szerző visszaemlékezése szerint az indíttatást e témához Tálasi István egyetemi óráin nyerte. Attól kezdve egész életre szóló feladattá vált számára, hogy föltárja e dramatikus tánc történeti emlékeit és párhuzamait a Kárpát-medence népei között. Korábban erre a témára főleg a népzenekutatás figyelt föl. Pesovár Ferenc érdeme, hogy fölhívta a figyelmet a dramatikus és táncos mozzanatokra és arra a szokáskeretre, amelyben e táncfajta élt. Az elszórt adatok összegyűjtése mellett gyűjtőútjain maga is számos új adalékkal gazdagította a témát a Fejér megyei Perkátától, Sárkeresztúrtól az erdélyi Mezőségig.

A Mezőföldi tánchagyományok című fejezetben egy dunántúli táj, s benne egy falu, Alap tánchagyományát ismerhetjük meg. A tanulmány példát ad egy helyi tánckultúra mikrovizsgálatának módszerére, amelyben a tánc formai, zenei és szorosan vett funkcionális kérdései mellett hangsúlyosan szerepelnek a tánckultúrát meghatározó helytörténeti, településtörténeti és népéleti szempontok.

A kötet törzsanyagát a táncjelírással közölt 36 táncfolyamat, a megye tánczenéjét bemutató 56 táncdallam és a 273 ugrós táncmotívumból álló motívumtár teszi ki. Összehasonlításul elmondható, hogy ehhez fogható táncanyagot egy vidék tánchagyományából csak az 1954-ben megjelent *Somogyi táncok* című kötetben találhatunk.

A táncközlések követelményeinek megfelelően a szerző részletesen közli a táncok, az adatközlők, a gyűjtők adatait s ismerteti a gyűjtés körülményeit. A kötet végén külön jegyzékben kaptak helyet a Fejér megye területén készült összes táncfilm adatai is, amelyek az eddig végzett gyűjtések mértékéről is képet adnak. A motívumtárat részletes mutató egészíti ki, amelyben megtalálható a motívum származási helye, típusa, ritmusa, támasztékmutatója és az alapul szolgáló Martin-féle motívumtárban található rendszáma. Az adattár egyik érdekes dokumentuma az enyingi uradalmi levéltárból származó irat, amely gróf Batthyány Lajos 1758-ból származó verbuválási utasítását és tiszttartójának hozzá fűzött kiegészítését tartalmazza. A megye tánchagyományát bemutató anyag szerves és értékes részét képezik a szerző által készített fényképek (88 db.). A kötet esztétikai és szakmai értékeit is növeli az a több mint 30 pontosan adatolt szövegközi rajz, amelyek az István király Múzeum néprajzi tárgyairól, történeti táncábrázolásokról s a néptáncok legjellemzőbb mozdulatairól készültek.

E gazdag kötet, párjával a *Béres vagyok, béres...* cíművel együtt a magyar néprajzi kutatás nagy nyereségének számít. Sajnálhatjuk, hogy a szerző az egész magyar nyelvterületet átfogó gyűjtőtapasztalatainak összefoglalásával örökre adósunk marad.

Felföldi László

Petercsák Tivadar: Népi szarvasmarhatartás a zempléni Hegyközben.
Szerkesztette: Szabadfalvi József. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1983. 138 l., 41 kép.

Amíg a külterjes állattartás a hazai néprajzkutatás egyik legjobban feltárt területe, addig a paraszti gazdaságok istállózó állattenyésztéséről egyáltalán nem mondhatjuk el ugyanezt. A földművelő gazdálkodás érdekében folyó belterjes állattartás monografikus feldolgozása még várat magára. Ennek a fontos feladatnak megvalósításához járul hozzá Petercsák Tivadar egy olyan hegyvidéki terület istállózó szarvasmarhatartásának a századfordulóig visszanyúló bemutatásával, amely szemléletesen érzékelteti a földművelés és az állattartás szoros kölcsönhatását, történeti egymásrautaltságát.

A Hegyköz gazdaságtörténeti viszonyainak ismertetése arról tanúskodik, hogy a vidék lakossága a kedvezőtlen adottságú földművelés mellett rászorult az erdő haszonvételére és az állattenyésztésre is. A századfordulón a legfontosabb igavonó állatnak a szarvasmarha számított, jelentőségét az 1950-es évekig megőrizte. Az istállózó tartás bemutatását a szerző a nyári legeltetés sok hagyományos elemet őrző rendszerének felidézésével indítja, majd a takarmányozás, az állatok elhelyezésének, gondozásának részletes leírását adja közre. Külön fejezetben foglalkozik a haszonvétel különböző formáival, közöttük a vásározás és igázás módjaival. Befejezésül a hegyközi szarvasmarhatartás változásának tendenciáit és az istállózó tartás jellemző vonásait foglalja össze, melynek során a sajátos geográfiai körülmények mellett kitér a társadalmi-gazdasági viszonyok és a többirányú etnikus kapcsolatok alakító hatásának mérlegelésére is.

Selmeczi Kovács Attila

Res referunt repertae. Nülo Valonen 1913–1983.
Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1983. 438 l. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 183.)

A helsinki egyetem nyugalomba vonult tárgyi néprajzi professzora 70. születésnapjára készült e kötet. Két hónappal az évforduló előtt Valonen hirtelen meghalt. Így egyben emlékkötet is, a szokott beosztásban (gratuláló személyek és intézmények, tartalomjegyzék, az életrajzot és munkásságot bemutató írás, harminc tanulmány). Az egyes írások svéd, angol, német vagy észt nyelvűek, többségük finn nyelvű. Csupán az életrajzi bevezetőt (Virtaranta professzor írása) fordították le rövidítve németre is. A szerzők közt néhány magyar is van (Gunda Béla, Kodolányi János, Korompay Bertalan, Lehtinen Ildikó). Ez utóbbi tény is jelzi, kétoldalú és szíves kapcsolat volt Valonen professzor és a magyar kollégák között. A népművészet lényegéről beszél Gunda Béla, Korompay Bertalan finnugor néprajz szükségét hangsúlyozza, mindketten korábbi műveikből merítve. Kodolányi János a fából készült tároló edényeket mutatja be. Kár, hogy e cikkekben minden hivatkozást németre vagy angolra fordítottak, így az eredeti magyar bibliográfiai hivatkozások megtalálhatatlanok lettek. Viszont világnyelven olvashatók a dolgozatok, míg a finn és észt kollégák esetében gyakran csak egy rövid rezümé tájékoztatja a nem anyanyelvű olvasót.

Voigt Vilmos

Sebestyén Ádám: Bukovinai székely népmesék III.
Palkó József (Lüle Jóskacska), Kovács (Ráfi) Péter, László Györgyné (Pius Gyurkáné), Derék (Jádri) Károly meséi. Kiadja a Tolna megyei Könyvtár. Szekszárd, 1983. 352 l.

Ezzel a kötettel kiegészült és teljessé lett Sebestyén Ádám terjedelmes bukovinai székely népmese-gyűjteménye. (Az első és a második kötet 1979-ben, illetve 1981-ben jelent meg.) A gyűjtés történetéről, körülményeiről, a mesemondók közösségének viszontagságairól az első kötetben kap képet az olvasó. A második és a harmadik kötetben már csupán magukat a meseszövegeket találja, ebben a kötetben szám szerint kilencvenhármat. Az anyag mind terjedelmileg, mind műfajilag igen változatos: tündérmesék, hősmesék, trufák, legendamesék, falucsúfolók stb. egyaránt előfordulnak. A kötet nyelvi gondozását Rónai Béla végezte. Ugyanő állította össze a bőséges szójegyzéket is. A szintén terjedelmes jegyzeteket Kovács Ágnes készítette.

K. L.

Sipos Erzsébet: Szülőföldem, Földeák népélete.
Sajtó alá rendezte Halmágyi Pál. Kiadta a József Attila Múzeum, Makó, 1982. 40 l.

Földeák Makótól néhány kilométerre fekvő község, amely a középkori előzmények után 1729-től kezdve települt újjá a Návay család birtokaként. A falu új lakói na-

gyobbrészt Szegedről s kisebb részben Felső-Magyarországról kerültek új lakóhelyükre. A falu népéletét tehát alapjában ezek a tényezők – Makó közelsége, a Návay család birtokviszonyai, gazdasági és szociális stratégiája s a „szegedi földről" hozott folklórhagyományok – határozták meg. A kis kötet írója ma is ennek a falunak paraszti származású lakója s visszaemlékezéseit a paraszti lét bensőséges ismerőjeként, részeseként írta meg. Nem néprajzi szakkutató, hanem a történelmi valóság iránt mélyen érdeklődő ember, akinek a „szemüvegén" keresztül Földeák telepítés utáni történetét s 20. század eleji népéletét szemléljük. Sipos Erzsébet szűkebben véve a kisparaszti életmód krónikáját írja meg, annak szemszögéből láttatja a tényeket.

A kötet a falu történetének és mai képének bemutatásával kezdődik. Ebben a fejezetben a szerző fölhasználta az alapvető történeti szakkönyvek és a historia domus adatait is (igaz, hivatkozás nélkül), ezáltal a népéleti fejezetek reálisabb történeti keretet kapnak. A falu társadalmi életébe a piac, a vásár, helyi búcsúk és a búcsújárás leírása révén pillanthatunk be. A házépítés, a házberendezés, a táplálkozás, a kenyérsütés és a viselet leírása a földeákiak anyagi kultúráját szemlélteti. Külön fejezet foglalkozik a falu gazdálkodásával. A leírásban szerencsésen ötvöződnek az állattartásra vonatkozó 18–19. századi apró levéltári adatok az aratás élményszerű leírásával s az egykori napszámosok, részesmunkások visszaemlékezéseivel.

A naptári év szokásai és az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások rövid fejezetét a szerző édesanyja emlékei alapján írta meg. A bemutatott szokások néhány mozzanatukban még ma is őrzik a szegedi szokáshagyomány jellegzetességeinek emlékét, pl. a pünkösdölést és a szentiváni tűzgyújtást. A kötetet hiedelem-történetek, eredetmondák, szokások, közmondások, igaztörténetek zárják.

A kis könyv a néprajzi tárgyú honismereti irodalom egyik új terméke, amely szakmai és társadalmi célokat egyformán jól szolgál. A kiadást a földeáki Egyetértés tsz. anyagi támogatásával a makói József Attila Múzeum vállalta. A sajtó alá rendezés munkáját Halmágyi Pál végezte.

Felföldi László

Takács Béla: Református templomaink úrasztali terítői.
Kiadja a Református Zsinati Iroda sajtóosztálya. Budapest, 1983. 163 l.

Ismeretes, hogy a kálvini irányú reformált egyházak mennyire nem adtak teret a vallás és a művészet együttes megnyilvánulásának. A XVI. században még általános a szigor, mely egyaránt elvetette a templomi muzsikát, képzőművészeti alkotást, bármiféle díszítést; később oldódni kezdett. Ennek egyik jele a református templomok központi tárgyát képező úrasztalára úrvacsoraosztáskor használt terítők díszítése. Takács Béla könyvének bevezetőjéből megtudható, milyen későn, csak az 1930-as években irányult rá igazán a figyelem ezeknek a terítőknek nagy művészettörténeti értékére. Ma Magyarországon többségüket múzeumok, főleg egyházi gyűjtemények őrzik. Takács tanulmánya az utóbbiak anyagát ismerteti, ezúttal először külön könyvalakban és összegző igénnyel. Az egyes fejezetek részint anyagok és hímzéstechnikák (színes selyemmel hímzett terítők, skófiumos terítők, rece- és csipkemunkák, nyomtatott és festett terí-

tők), részint eredet (török, népi) szerint mutatják be az anyagot. A leírásokat a szerző levéltári adatok, elsősorban korabeli egyházi leltárak idézésével kíséri. Ezekből és a terítők feliratairól kiderül, hogy többségük patrónus nemescsaládok nőtagjainak kezemunkája, és a művészettörténetben az úrihímzés körébe tartozik. A kereskedelmi forgalomból származó, eredetileg világi célra készített darabok is többnyire adományként kerültek az egyházak birtokába. A kötet a legkorábbi, XVI. századi emlékektől napjainkig követi az úrasztali kendők történetét és stílusváltozásait. Megállapítja, hogy a múlt század elejétől a művészi kivitelezés foka jelentősen esett. Foglalkozik az újabb korban parasztok által adományozott népi eredetű darabokkal is. Az adományozás szokása nyilvánvalóan követte a valamikori nemesi előképet, ahogyan az úrihímzést is a magyar népi hímzések egyik eredőjeként és ihletőjeként tartják számon a kutatásban. Mivel még számos értékes terítő ma is egyházközségi tulajdonban, sőt használatban van, a szerző foglalkozik ezek kezelésével, óvásával, kímélés céljából újabbakra való kicserélésével is. A könyvet hetvenhét színes és fekete-fehér fénykép, valamint rajz illusztrálja, rövid német és angol nyelvű összefoglaló kíséri.

Kósa László

Tánckutatás és tánchagyomány a Dél-Dunántúlon.
Szerkesztette: Bodai József. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981. 193 l. (Néptáncosok könyvtára)

A kötet hat szerző: Andrásfalvy Bertalan, Lányi Ágoston, Martin György, Olsvai Imre, Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc munkája. A szerzők könyvüket sorozatindítónak szánták, amely mintapéldául szolgál majd a különböző tájegységek tánckutatásának eddigi eredményeit és további feladatait bemutató későbbi köteteknek.

Andrásfalvy Bertalan az első fejezetben a baranya megyei tánchagyományokról számol be. Hosszan idézi a kevésbé hozzáférhető múlt századi és e század eleji néprajzi források táncos részleteit (Haas Mihály, Váradi Ferenc, Kiss Géza munkáit), majd ismerteti az 1950-es évek óta folyó rendszeres néptánckutatás eredményeit. Tételesen fölsorolja az országos gyűjteményekben, főleg az MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Archívumában található mozgófilm-, fotó-, hangzó- és szöveges anyagokat. A fölsorolást térkép teszi szemléletessé, amelyről leolvasható, hogy a megye keleti részén sok jól ismert kutatópont van, azonban a középső, déli és nyugati felén csak szórványosan készültek szöveges, felderítő gyűjtések. Az ismertetést az elkövetkező feladatok fölsorolása zárja.

Hasonló módszert követ Martin György Tolna megye, Pesovár Ferenc Somogy megye és Pesovár Ernő Zala megye tánckutatásának bemutatásakor.

Martin György megállapítása szerint Tolna megye táncképének legfontosabb színeit a Sárköz–Duna menti dialektus, a Kapos–Koppány vidéke és a bukovinai székelység tánchagyománya adja. Tovább színezi a képet a Tolna megyei németség, a cigány és délszláv szórványok, valamint a második világháború után kis számban települt csallóközi, Garam menti és békési telepesek tánckultúrája. A további gyűjtőfeladatok között fontosnak ítéli Martin György a régi eszközös pásztortáncok maradványainak

gyűjtését, valamint a pásztorság és a volt uradalmi cselédség táncéletre vonatkozó emlékanyagának kiteljesítését.

Pesovár Ferenc Somogy megye tánchagyományáról írva megállapítja, hogy e területen a magyar néptánckultúra legrégiesebb vonásai őrződtek meg. Ennek köszönhető, hogy az 1945 utáni néptánckutatás egyik első feladatául tűzte ki e vidék tánckultúrájának monografikus föltérképezését és közreadását. Az 1954-ben megjelent *Somogyi táncok* föltárta a vidék tánckultúrájának alapvonásait, de nem tette fölöslegessé a további föltáró munkát.

Délnyugat-Dunántúl, s ezen belül Zala megye paraszti táncélete a második világháborút követő intenzívebb kutatási periódus kezdetén már a polgárosodás olyan stádiumában volt, melyben a hagyományos tánckultúra gerincét alkotó tánctípusoknak csak az emléke élt – írja Pesovár Ernő. Így a gyűjtés jórészt csak töredékes adalékokkal s a visszaemlékezések alapján kirajzolódó elmosódott képpel járulhatott hozzá a kutatás célkitűzéséhez. A további feladatokat is ez a helyzet határozza meg.

A kötet második nagy fejezetében a szerzők összefoglalják a Dél-Dunántúl tánckészletének alaptípusait alkotó táncok (a leánykörtáncok, a kanásztánc, ugrós, a verbunk, a csárdás és a dramatikus táncok) kutatási eredményeit. A leánykörtáncokat és a verbunkokat Martin György, a kanásztáncokat Pesovár Ferenc, a csárdást és a dramatikus táncokat Pesovár Ernő mutatja be.

A kötet harmadik fő fejezete a tánc- és tánczenei gyűjtés módszereivel ismerteti meg az olvasót, részben leíró módon, részben pedig gyűjtőkérdőívek bemutatásával. Olsvai Imre a Dél-dunántúli népzenegyűjtés lehetőségei és feladatai című fejezetben alapos részletességgel fejti ki módszertani tapasztalatait. Véleménye szerint a Dél-Dunántúl viszonylag jól föltárt terület a magyar népzenekutatásban. Többé-kevésbé kirajzolódtak dallamvilágának, hangszerkultúrájának, énekes-zenés népszokásainak alaptípusai és a dallamok ritmikai, hangnemi előadásbeli sajátosságai. Emellett azonban csak hézagosan ismerjük az egyes dallamtípusok földrajzi elterjedését, a dallam és szöveg, dallam és tánc, dallam és szokás árnyaltabb összefüggéseit. Föltáratlanok még a dallamok öröklődési, terjedési törvényszerűségei, és általában elhanyagolt téma a népzene „élettana", társadalmi funkciója. Az apró részletekre kiterjedő gyűjtési tanácsokat Olsvai Imre egy 108 dallamból álló dallamkérdezővel egészítette ki.

Ezután Pesovár Ferenc hasonlóan alapos gyűjtési útmutatója következik, amelyben a tánc hagyományozódásának, alkalmainak általános ismertetése mellett fölhívja a figyelmet a legfontosabb dél-dunántúli sajátosságokra is. A harmadik fejezetet Martin György írása zárja, A néptáncok rögzítése és lejegyzése címmel. A táncrögzítés a legnagyobb körültekintést, szervezőmunkát, technikai jártasságot, elméleti és gyakorlati ismereteket igénylő feladat. Ehhez nyújt a szerző lényegre törő elméleti és gyakorlati útmutatást. A kötet végén Lányi Ágoston 113 motívumból álló motívumtára részben Martin György írásához, részben a kötet tematikus fejezeteihez szolgál illusztrációul.

A tartalmas tanulmánykötetet a benne rejlő néprajzi tanulságok és módszertani tapasztalatok hasznossá teszik nemcsak a néptánc- hanem az egész folklórkutatás számára is.

Felföldi László

Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978. Főszerkesztő: Bartha Tibor és Makkai László. Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Barcza József. Kiadja: a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának sajtóosztálya. Budapest, 1983. 662 l. (Studia et acta ecclesiastica. Tanulmányok és okmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből a négyszáz éves jubileum alkalmából V.)

Ismert dolog, hogy a magyarországi reformátusság a hívek számarányánál jóval jelentősebb szerepet játszott a magyar művelődés történetében. Ennek megfelelően érdemel figyelmet az egyház fennállásának négyszáz éves évfordulója alkalmából megjelentetni kezdett, s a mostani kötettel utolsó darabjához ért egyháztörténeti tanulmánysorozat.

Magáról a kötetről igen nehéz rövid és egységes értékelést adni. Nemcsak nagy terjedelme és huszonkilenc szerzője miatt, hanem a Magyarországi Református Egyházat éppen a tárgyalt korban érő döntő, nemegyszer sokkoló hatások miatt is. Az adott történelmi időszakban két ízben vesztette el alapvető történelmi bázisát. 1849 után a középnemességet, a termelőszövetkezetek megalakulásával pedig a birtokos parasztságot. A trianoni békeszerződés következtében a magyar reformátusok egyharmada került Magyarország határain kívülre. Mindezekhez hozzá kell tennünk, hogy az általános szekularizációs hullám, mely a felvilágosodással indult, a múlt század közepén érte el a protestáns tömegeket. Így a református egyház története szinte mindvégig a védekezés, a társadalmi helyzet megerősítésének jegyében zajlott, ami egyébként – bár más körülmények között – Európa-szerte általánosnak mondható jelenség, felekezetekre való különbség nélkül.

A protestáns egyháztörténet az adott korszakról viszonylag kevésszer nyilatkozott, inkább a reformáció és az ellenreformáció foglalkoztatta, ezért ebben a kötetben többnyire egy-egy tárgy első összefoglaló eseménytörténetét vagy értékelését olvashatjuk. Az úttörés feladata – természetszerűleg – nem könnyítette a szerzők dolgát. Noha eleve nem törekedtek teljességre, bizonyára ezzel magyarázható, hogy egy mégis teljesre sikeredett kereten belül korszakonként és szerzőnként egyenetlen kidolgozással találkozunk. Hátráltatott a források föltáratlansága is, ami különösen az 1945 utáni évekre érvényes. Nem hallgat a kötet az állam és az egyház kapcsolatát zavaró tényezőkről sem (pl. az 1956-i eseményekről), mégis kevés újat lehet megtudni ebben a kérdéskörben. A legújabbkori egyházi életről pedig a legkevésbé problematikus oldal (pl. a teológiai gondolkodás) kerül előtérbe.

Az, hogy a kapitalizmuskori és a legújabbkori, a szocialista társadalmi viszonyok közötti egyház képének egyetlen folyamatban való megrajzolását vállalta a szerzői munkaközösség, több ellentmondásra hívta föl a figyelmet. A protestánsoknak a római katolicizmus primátusával, óriási anyagi fölényével szemben az 1868-i vallási törvény sem hozta meg a teljes egyenjogúságot, de megadta a lehetőséget, hogy beilleszkedjenek az új, alakuló polgári társadalomba. Ennek két fontos szála volt: összefonódni az államhatalommal, ami korábban hiányzott; modernizálni az egyház teljes belső életét. 1945-ig mindez jórészt lezajlott, de a történelmi változások sok mindenben nem igazolták az irányvételt és a tájékozódást. (Igaz, ebben jelentős arányban egyházon kívüli okok is közrejátszottak.) A történelmi visszatekintés alapvetően kritikus. Bírálatát

igyekszik teológiailag is megalapozni. De azt is meg kell jegyezni, hogy a két háború közötti évtizedekre nézvést a kötet szemlélete sokkalta differenciáltabb, mint néhány korábbi, egyházi szerző tollából származó cikk és tanulmány hangneme. Erre a legjobb példa Ravasz László alakjának összetett bemutatása. A legújabb kor rajza – nyilvánvalóan a közelség és egyéb gátló tényezők miatt – jóval problémamentesebb, mint az előző időszakoké. Szemléletét átjárja a historizálás, ami elsősorban a hagyományok rendíthetetlen őrzését, az azokra való építkezést hangsúlyozza, és mindig kiemeli az egyház és a reformátusság – már említett – nagy múltbeli kulturális és politikai szerepét. Különös, hogy ez a historizáló attitűd éppen nagyrészt a bírált polgári korszakban alakult ki, a visszapillantás pedig – talán érthető, miért – nem bírálja ezt a rendkívülien fontos mozzanatot, folyamatot.

Mindezek az ellentmondások jellemzik az egyház és a társadalom kapcsolatával, valamint a művészetekhez és a tudományokhoz fűződő kapcsolattal foglalkozó fejezeteket. Az utóbbiakról el kell mondanunk, hogy teljességgel formálisak, mert jórészt csupán fölsorolják a tényeket. Pl. kik azok az írók, akik református lelkészeket szerepeltetnek írásaikban, vagy kik azok a tudósok, akik lelkészi családból származtak, református középiskolába jártak. A szerzők meg sem próbálkoznak a legegyszerűbb tanulságok levonásával sem.

De nem mindegyiküket jellemzi ez az eljárás. Gazdag tartalmú fejezeteket olvashatunk az iskolaügyről, a sajtóról, az egyházi egyesületekről. A teológiai irányzatokat elemzők pedig rámutatnak a korabeli nyugat-európai gondolkodással összekötő szálakra, amit esetleg más vonatkozásban a kötet elmulaszt. Ugyanígy szívesen olvastunk volna a polgáriasodás és a magyar reformátusság lényegi kapcsolatáról, még akkor is, ha negatívumokról lehetett volna számot adni. Hiszen a genfi irányú reformáció Európaszerte a polgárság legaktívabb csoportjait és rétegeit nyerte meg – mint az köztudott –, Magyarországon viszont egy nemesi-paraszti egyházat hozott létre. Ha a Magyarországi Református Egyháznak mindig van egyéni jellege, mint ahogyan van is, leginkább ennek az ellentmondásnak az elemzéséből lehet megrajzolni és megmagyarázni.

Még így is, és a bíráló megjegyzésekkel együtt azt kell mondanunk, hogy a gazdag anyag, de legalább egy része megérdemelné, hogy világnyelven is olvasható legyen. Tárgya valóban olyan hungarológiai tárgy, mely az európai műveltségtörténetben egyedülálló színt képvisel.

Kósa László

Tóth Ferenc: Egy makói hagymáscsalád életútja.
Makó, 1982. 95 l. (A Makói Múzeum Füzetei 26.)

A könyv egy makói család mikrovilágát mutatja be a 18. század elejétől máig – sokszínű forrásanyag alapján. A szerző jó lehetőséget kínál ahhoz, hogy fölfedezzük az egyediben az általánost, egy család történetében Makó három évszázados újabb történetének jellemző vonásait.

A Diós család a makói törzsökös családok egyike. Első, névről is ismert tagja

Diós István Makón élte át 1686-ban a város török általi fölperzselését. Az újjáépítés után a legtekintélyesebb gazdák közé tartozott. Ettől kezdve a szerző 10 generáción át követi a család történetét, módszeresen beágyazva azt a város ismert gazdaság- és társadalomtörténetének eseményeibe. Forrásai az egyházi anyakönyvek, családi iratok, levéltári dokumentumok és a családi visszaemlékezések, amelyek a szerencsés adottságok folytán aránylag bőven álltak rendelkezésére. A végrendeletek, móringlevelek, a II. József kori kataszteri fölvétel, az 1781. évi makói tűzvész kárjegyzéke, a különféle rovatos összeírások, a 19. század eleji városi ún. Mindennapi jegyzőkönyvek, az abszolutizmus időszakában készült útilevelek jegyzőkönyve mind jól használható forrásnak bizonyultak egy ilyen jellegű történeti munka megírásához. A szerző véleménye szerint a Diós család története a gazdag telkes-jobbágy ősöktől az elszegényedett zsellér dédnagyapáktól a vagyonosodó hagymás nagyapákon, apákon át máig jól példázza Makó egykori „tündöklését", megtorpanásait és újabb fölemelkedését. A „hagymások főutcáján" az Aradi utcán (ma Vöröshadsereg útja 94.) levő családi ház története is hűen tükrözi a város parasztpolgári fejlődését, s a föltörekvő hagymakertész életmódját. A Diós-ház hitelesen rekonstruált változata ma az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban a makói népélet múzeumi bemutatására szolgál. A rekonstrukció körülményeiről számos érdekes adalékot tudhatunk meg az írásból.

A kötet egyik legérdekesebb dokumentuma a függelékben közölt paraszti visszaemlékezés, az 1976-ban elhunyt Diós Sándor írása. A közel 50 oldalas emlékirat az 1860-as évektől kezdve örökíti meg a család s vele együtt a makói hagymás famíliák krónikáját. Az élő beszéd elevenségével és szemléletességével megírt visszaemlékezés emléket állít a hagymások gazdasági és társadalmi küzdelmeinek, sajátos életmódjának.

Felföldi László

Tőke István: Mosolygó Tisza mente.
Zentai, Zenta környéki élcek, népi anekdoták. Szeli István előszavával. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 295 l.

Noha az anekdotának nevezett csattanós történet mondása néhány évtizede még elválaszthatatlanul hozzátartozott a magyar társadalom nagy részének társasági és nyelvi kultúrájához, inkább országos gyűjtőkörű gyűjtemények láttak napvilágot, egy-egy helység vagy kisebb vidék anekdotakincsét közreadó könyvek, székelyföldiek kivételével, szinte alig. Tőke István zentai tanár mintegy harmincöt esztendőn át jegyezgette az anekdotikus történeteket, több mint félezerből válogatta könyvének anyagát, melynek megjelenése előtt nem sokkal elhunyt. Nem folklorisztikai szakmunkát tett az asztalra, erre az előszó írója, Szeli István, és ő maga a „beköszöntő"-ben nyomatékosan figyelmeztet. Tőke „műkedvelő"-nek mondja magát, nem néprajzkutatónak. Ezt az önjellemzést bátran elfogadhatja tőle az olvasó a szó kellemetlen mellékzöngéi nélkül. Tőke Istvánnak egyetlen célja volt: megmenteni egy, az életstílus átalakulásával veszendőbe menő hagyományt. Mivel nem vállalta, nem is várhatjuk, hogy a könyv műfaji kérdéseket vet föl vagy műfajilag egységes anyagot ad közre. Bőven olvasható benne olyan szöveg, mely nehezen lenne belehelyezhető a folklorisztika kategorikus anekdota-

fogalmába. Tőke egy alföldi kisváros társadalmáról is képet akar nyújtani. Nem vitatható, hogy a zentai és Zenta környéki mikrotársadalomról sokat megtudhat az olvasó, mentális, viselkedési formák, szokások sora bontakozik ki a könyv lapjairól, de kétségtelen, hogy az effajta történetekhez nagyon erősen tapad az előadás hangulati eleme, az előadó gesztusa; az épp jelenlevő társaság, s az is, hogy a beszédösszefüggésben általában valakire alkalmazva hangzik, hangzott el az anekdota. Ezt a környezetet a könyv nem tudja biztosítani, vagy visszaadni. Mivel pedig ma az uralkodó vicc a maga rövid és éles megfogalmazásával a terjengős és „szelídebb természetű" anekdotát háttérbe szorította, némelyik történet erőltetettnek, mesterkéltnek hat. Tőke István jó stiliszta volt, sokat átmentett a zentai népnyelv – ami ezúttal nemcsak a szűkebben vett parasztság nyelvét, hanem szinte az egész városét jelenti – színes, eleven, gazdag hagyományából. Így valóban a helyre és a vidékre jellemző szóbeliségnek sikerült „emlékművet" állítania.

K. L.

Ujváry Zoltán: Játék és maszk I–III.
Debrecen, 1983. 360, 356, 342 l.

„Célom az, hogy áttekintést nyújtsak a színjátékszerű dramatikus szokásokról, a rendkívül változatos maszkos és nem maszkos jelenetekről. Voltaképpen olyan gyűjtemény ez, amely elsőként tesz kísérletet az egész magyar nyelvterületre kiterjedően a dramatikus népi játékok anyagának összefoglaló és rendszerező bemutatására". – írja a szerző a háromkötetes munka előszavában. Hozzáteszi, hogy sok a fehér folt, s különösen a Dunántúlon még intenzívebb kutatást igényelne ez a téma. Iránymutató példaként hivatkozik Dömötör Tekla és Kardos Tibor munkásságára.

Az I. kötetben a jelesnapi alakoskodó szokások közül tudatosan hagyta el azokat, amelyekről már alaposabb feldolgozások születtek, hogy az eddig kevésbé ismert, illetve kutatott szokásokról szólhasson. Így pl. a Luca maszkok és a fehérleples alakoskodók esetében rámutat arra, hogy sokkal nagyobb területen ismertek, mint ahogy azt korábbi adatok mutatták. Megállapítja azt is, hogy párhuzamos fejlődésről lehet szó, nem pedig interetnikus kapcsolatokról. Elfogadja Niko Kuret véleményét, aki szerint az antik világot túlélő tradíció a középkor folyamán szent Luca alakját is magába olvasztotta. A téli ünnepkör zajkeltő felvonulásai közül jellegzetes példaként mutatja be a hajdúszoboszlói szilveszteri felvonulást egy 1867-es és a száz évvel későbbi 1967-es gyűjtés alapján. A kötet összegző fejezetében megállapítja, hogy a magyar hagyományban a zajkeltő szokások elsősorban a pásztorság hagyománykörébe tartoztak. A farsangi hagyományban az individuális bőség- és termésvarázsló cselekedetek mellett nagy jelentőségűek voltak a nyilvános, közös alakoskodó játékok. Ez utóbbiak közül a felvonulós, alakoskodó játékokról éppúgy szemléletes képet ad könyvében, mint a farsangi, színjátékszerű alakoskodó játékokról. A magyar farsangi hagyományban, akárcsak az európaiban, olyan jellegzetes színjátékszerű hagyományok vannak, mint a téltemetés, a halottas jelenetek, a bíráskodási jelenetek, a tréfás kivégző játékok, a tuskóhúzás vagy az állakodalom. Az első kötet egyik legterjedelmesebb fejezete a kecskemaszkra, illetve

a kecskemaszkos alakoskodásra vonatkozik. A szerző szerint a magyar kecskealakoskodás nem hozható párhuzamba a román turkajárással. A kecskével kapcsolatos kultusz mélyen visszanyúlik az antik kultúrába, az agrárkultuszba, az ősök kultuszába, a kecskealakú szellemlények világába. Megállapításait részletes alaki és terminológiai vizsgálattal támasztja alá. Ujváry Zoltán kutatásai a magyar lómaszkra és lóalakoskodásra vonatkozóan is gazdag anyagot tárnak fel. A medvealakoskodással kapcsolatosan megállapítja: „További elemző vizsgálatra van szükség, mind a funkciót, mind az eredetet, mind az átadást-átvételt illetően. Lehetséges azonban, hogy a medvealakoskodás múltja a magyar népi kultúra megoldatlan rejtélye marad".

A II. kötet a lakodalmi játékokkal és maszkokkal foglalkozik. E játékokat két csoportra osztja, annak megfelelően, hogy a lakodalom vendégei, vagy a „hívatlanok" adták-e elő. A hívatlanok többnyire pantomim-jellegű néma jeleneteket mutattak be, mert az volt a lényeg, hogy ne ismerjék fel őket. A lakodalom vendégei általában maszk nélküli szöveges játékokkal szórakoztatták a vendégeket. Az „álmenyasszony" szereplését a kutatás idáig a lakodalmi szertartás részeként kezelte, a szerző azonban önálló dramatikus játékként vizsgálja. A szöveges, párbeszédes jelenetek, a lakodalom hangulatához illeszkedő megszervezett tréfák, rögtönzések, szórakoztató műfajok (travesztiák, kánai menyegző stb.) mellett néhány kötött szövegű dramatikus játékra is bukkant. Feltételezi, hogy népi verselők alkotásai vagy irodalmi hatásra kerültek ide. Némelyik még társadalmi konfliktust is tükröz, mint pl. a pásztor és a gazda vagy a szegénylegény és a pandúr szembenállására épülő dramatikus játék. A lakodalmi rítus velejárója az obszcenitás, így nem véletlen, hogy kedveltek voltak az erre módot, lehetőséget adó esküvői és temetési paródiák. A szórakoztatást szolgálták a lakodalomban a mesterségeket, foglalkozásokat megjelenítő jelenetek, genre figurák és az állatalakoskodások is. Kedvelt játék volt a „kakasütés" és a „rabvágás" is. A szerző felhívja a figyelmet a lakodalmi és a farsangi szokások összefüggésére, melynek egyik okát abban látja, hogy lakodalmak főleg farsang idején voltak.

A III. kötet a különböző munka- illetve munkavégző alkalmakkor bemutatott játékokat és maszkokat elemzi. A népi színjátszás egyik legfontosabb színtere volt a fonó, ahol a kalendáriumi maszkos alakoskodók is megjelentek. A fonó adott helyet a temetési és esküvői paródiákhoz, teriomorf maszkos jelenetek előadásához; foglalkozást és genre figurákat bemutató alakoskodó, színjátékszerű szokások előadására kerülhetett sor a tollfosztó, az aratás, a szüret és a disznótor alkalmával. A szüreti játékok közül a szerző a tokajhegyaljaival foglalkozik részletesebben, valamint két elemének az eredetkérdésével. A kötet utolsó fejezete a halottvirrasztás alkalmával sorrakerülő játékokról szól. Megállapítja: „A kultuszban gyökerező maszkos antropomorf vagy teriomorf megjelenítésű cselekmény egykori rítus funkciójának az elvesztése után a játék szférájába kerül és minél jobban eltávolodik a hajdani képzettől, annál inkább a paródia, a komédia fogalma lesz rá a jellemző. Ezt a tanulságot nyújtják számunkra a halottasházi játékok is".

Ujváry Zoltán ismert munkamódszerének megfelelően ebben a munkájában is hatalmas nemzetközi összehasonlító anyaggal dolgozik, természetesen azokon a pontokon, ahol erre lehetősége nyílik. Mindhárom kötetet gazdag képanyag illusztrálja. Az egyes kötetek összegző fejezettel, német és szlovák nyelvű rezümével zárulnak. A tartalommutató német, szlovák, angol, francia, román és természetesen magyar nyelven

teszi hozzáférhetővé a kötetekben való eligazodást. Tárgy-, szó- és helynévmutató segíti ezenkívül a tájékozódást.

Ujváry Zoltán háromkötetes munkája hézagpótló, ugyanakkor további munkára is serkent: az általa feltárt fehér foltok eltűntetésére. A szerző ígéretet tesz a IV. kötetre, melyben a játékok és a maszkok típusairól, rendezéséről, színtérről, közönségről stb. valamint a kutatástörténetről és maszkteóriákról ír.

Tátrai Zsuzsanna

Varga Marianna: Régi turai hímzések.
Hímzéssel díszített textilek. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1983. 104 l., 14 tábla.

A népművészetükről (viselet, hímzések) nevezetes Galga menti községek közül a néprajzi irodalomban Tura a legismertebb. Több kisebb-nagyobb cikk és tanulmány jelent meg néphagyományairól. Maga Varga Marianna sem először ír és ad ki anyagot a turai hímzett textilekről. A mostani album megjelentetését a hímző szakkörök megmegújuló igényei és a turai hímzések legújabbkori változásainak rögzítése indokolják. A tényleges anyagközlést a község történetével és a viselet kialakulásával foglalkozó fejezetek előzik meg. Ezekből jól lehet követni, hogy századunk elejétől milyen nevezetes változások alakították a viseletet és a díszítőművészetet (pl. a vasutas pálya tömeges vonzása, a Gyöngyösbokrétás együttes megalakulása). Tura mégis azok közé a magyarországi települések közé tartozik, amelyek szinte napjainkig megtartották a hagyományos, színes ünnepi viseletet. A bevezető részek után a hímzéssel díszített textileket darabonként mutatja be a szerző (nyakba, fejre, kézbe való kendők). Külön fejezetek szólnak a fehér és a színes hímzésekről, a helyi hímzéskultúra régebbi és újabb rétegéről. Végül a már népi iparművészetnek minősülő mai turai kézimunkákról is szó esik. Minthogy a kiadvány gyakorlati célokat szolgál, nagyobb részét a hatvan hímzésrajz és azok leírása foglalja el. Ezeket kilenc különálló színes tábla követi.

K. L.

Vargyas Lajos: Hungarian Ballads and the European Ballad Tradition. I–II.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 303, 960 l.

A nagy visszhangot keltett, egyedülálló, úttörő munka sok évi késedelemmel az elmúlt évben végre angol nyelven is megjelent. A fordítás az 1976-ban, a Zeneműkiadó által megjelentetett *A magyar népballada és Európa* című mű angol nyelvű kiadása. Vargyas Lajos életmű-jelentőségű könyve (mely a sokoldalú tudósnak csak egyik érdeklődési területén, a balladakutatásban elért eredményeit tárja elénk) a külföld számára éppúgy hordoz fontos, új mondanivalót, mint nekünk, magyaroknak. „...a magyar balladaanyag bekapcsolása a nemzetközi kutatásba új oldalról fogja megvilágítani

az európai ballada számos kérdését, és kiegészíti képünket földrészünk népeinek e jelentős alkotásáról." – mondja a bevezető.

Az angol fordítás a magyar kiadástól csak apró szerkesztésbeli változtatással tér el: A magyar balladakutatás történetének vázlata c. fejezet, mely a magyar II. kötet függelékrészében szerepelt, az angolban átkerült a teoretikus kérdéseket tárgyaló I. kötetbe. A könyv felépítése egyébként változatlan, az I., általános, összefoglaló kötetet a vaskos részletező, anyagbemutató kötet követi.

A II. kötetet az I. mellékleteként kell tanulmányoznunk, mint példatárt egy tanulmány mellett, de önmagában is használható, nagyon bő tudományos jegyzetanyaggal és elemző tanulmányokkal ellátott balladagyűjteményként. Ez a gyűjtemény a teljes magyar balladakincset bemutatja, típusonként (134 típus), válogatott variánsokkal, eltérésekkel és a területi elterjedés jelzésével. Ezenkívül a más balladákkal való szövegkapcsolatokat, a főszövegben közölt dallamokon kívül előforduló dallamokat és az idegen nyelvű párhuzamokat is közli minden alkalommal. A típusonként tagolódó részek az irodalom megjelölésével és lényegi kivonatolásával végződnek. A könyv végén álló két összefoglalás szorosan az anyaghoz kapcsolódik: A magyar ballada konfliktushelyzetei és témái és Jelenetek, szereplők, fogalmazási részletek a magyar balladákban. A magyar kiadás utolsó lapjain található típus és betűrend szerinti mutatók az angolban nem szerepelnek, az I. kötet elejére helyezett részletes tartalomjegyzék a típusok címmegjelölésével azonban eligazítja az olvasót. A főszövegben közölt dallam vagy dallamok alatt az 1. versszak mindig magyar nyelven található, ez ízelítőt ad az eredeti hangzásból, a nem versszerű fordítás ugyanis a szöveg és dallam kapcsolatáról semmit nem árul el. Az olvasó sajnos a nyelv által nyújtott élményben nem részesülhet, különösen olyankor, amikor az emelkedett és szokatlan fordulatokkal tűzdelt, vagy amikor például alliterációval él, mert a fordítás csak kivételes esetekben képes tolmácsolni az eredeti alkotás hangját. Az I. kötetből szükségszerűen kimaradtak azok a példák, amelyeken éppen ezeket a jellegzetességeket tárgyalja a szerző.

Az I. kötet, az összefoglaló tanulmány fejezetcímeit sorra véve képet kaphatunk arról, milyen kérdéseket vet fel a balladaanyag. Az első címe A ballada helye a népi és irodalmi műfajok között, ebben Vargyas Lajos a balladát elhatárolja a rokon műfajoktól, legrészletesebben a hősi ének és a ballada sajátosságainak összehasonlításával, a két műfaj elkülönítésével foglalkozik, egyben meghatározza a műfaj stílusjegyeit. A második fejezet: Az összehasonlítás módszere az eredet megállapításának, a 'tipológiai' és 'genetikus' egyezés kategóriák jelentésének, az átvétel fogalmának tisztázását, és egyéb jelenségek tárgyalásán kívül az összehasonlító kutatás szerepének és hatókörének bemutatását nyújtja. A harmadik fejezetben, A magyar balladák időrendi csoportjaiban a magyar balladakincsnek a franciával való rokonsága alapján történő besorolása található. Itt fejti ki Vargyas Lajos a ballada műfaji eredetéről, a nagyarányú francia hatásról szóló elméletét, amelyet a következő fejezetben történeti dokumentumokkal magyaráz és támaszt alá: Adatok francia telepesekre a középkori Magyarországon. A terjedés útvonalai és központja c. fejezet a csoportosan kirajzolódó képet általános európai szempontból veti vizsgálat alá, sorra véve a francia–olasz, francia–ibériai népek, francia–görög, francia–angol, francia–német és francia–dán (skandináv) balladakincsben kimutatható kapcsolatokat, mindvégig figyelemmel kísérve a történeti eseményeket, a középkor végének műveltségi viszonyait. A Mikor, miért alakult ki a bal-

lada? c. fejezet a műfaj kibontakozását és virágzását a XIII–XIV. sz. fordulója–középkor vége időkorlátok közé helyezi, és az európai parasztság életében az időben bekövetkezett változással magyarázza a műfaj létrejöttének szükségességét. A következő három fejezet – A 'főúri eredet' és a dán balladák tanúságtétele, A dán balladák csoportjai műfaji jelleg szerint és a Paraszti-közösségi alkotás – a ballada paraszti, közösségi jellegét és eredetét tárgyalja, a balladakutatók nagy részének álláspontjával ellentétesen, akik a műfajt főúri, irodalmi eredetűnek tartják. A szerző megrostálja a neves dán gyűjteményt, különválasztja a nem balladai darabokat, s ezzel erős kétségeket támaszt az ezen gyűjteményen alapuló elméletekkel kapcsolatban. A 10. fejezet táblázat, A régi magyar balladák szövegösszefüggéseit mutatja be, a közös téma, illetve téma-rokonság, közös alapgondolat, szövegtömbök, motívumok, formulák szintjén, s vázolja a balladák felépítését. Az angol nyelvű kiadás ezen a ponton a magyarhoz képest többet nyújt azzal, hogy a felépítést jellemző betűk jelentését, feloldását a táblázat után megadja, s formai instrukcióval is szolgál, amennyiben a strófaismétlő balladákat megjelöli. A műfaj utóéletével foglalkozik a következő fejezet. A balladastílus jellemzőit, az elterjedés, fennmaradás erősségét vizsgálja először magyar nyelvterületen, majd Európa 'legfontosabb balladatájain' (francia, dán, angol, német, olasz, szláv, román) a Balladaterületek, balladastílusok c. részben. A francia balladatípusokat külön fejezet sorolja fel. A könyv különlegesen érdekes fejezete a Dallam és tánc című összefoglalás, mely más összefüggésekbe is helyezi a balladát. Ebben Vargyas Lajos sorra veszi azokat a dallamtípusokat és dallamokat, amelyeket erősebb szálak fűznek a balladaműfajhoz, majd ezeket a kapcsolódás minősége szerint csoportosítja. Szól az egyházi népénekek, középkori vagy későbbi egyházi zene, a világi műdalok szerepéről is. A ballada dallamanyagának vizsgálatát az ellenkező kiindulású számbavétel követi: azoknak a balladatípusoknak a vizsgálata, amelyeknek jellemző dallama vagy dallamai vannak, majd a vegyes zenei anyagot hordozó típusoké. A tánc és a ballada kapcsolatának vizsgálatából levont legfontosabb tanulság az, hogy a tánc említése a balladaszövegekben mindig énekelt körtáncra vonatkozik, ami a ballada középkori eredetének elméletét támasztja alá. Az összefoglaló jellegű I. kötetet A ballada és a mai ember c. fejezet és az említett A magyar balladakutatás történetének vázlata, majd a felhasznált művek jegyzéke zárja.

A szöveget helyenként magyarázó térképek és a 3. balladatípus elemzését képek egészítik ki. Az angol nyelvű könyvhöz mellékletként egy térkép tartozik, amely az 1919 előtti Magyarország megyéit és dialektusterületeit ábrázolja.

Rudasné Bajcsay Márta

Le vinaigre et le fiel. La vie d' une paysanne hongroise par Margit Gari. Mémoires recueillis et présentés par Edith Fél, avec la collaboration de Tamás Hofer. Traduit du hongrois par László Pődör et Anne-Marie de Backer. Coédition Librairie Plon–Corvina, Paris–Budapest, 1983. 458, 61., 32 t.

Páratlan hitelességgel és kifejezőkészséggel mondja el az életét egy matyó asszony, Gari Margit. A visszaemlékezések gyűjtését, rendszerezését végző Fél Edit kapcsolata Mezőkövesddel s a matyó parasztsággal 1952-re nyúlik vissza, amikor egy néprajzi munkacsoport a város és a környező falvak tanulmányozásába kezdett. Őt elsősorban a paraszti gazdaság, családszervezet érdekelte, ám ugyanakkor felfigyelt a paraszti erkölcs, világkép körébe sorolható jelenségekre is. Ez idő tájt ismerkedett meg Gari Margittal, aki a budapesti Néprajzi Múzeum viseletkiállításának matyó öltözékeit segített elrendezni, s már ekkor számos anekdotát, személyes jellegű történetet mondott el Fél Editnek.

A könyv anyagának tudatos és rendszeres gyűjtése 1970 áprilisában indult meg, s 1972 januárjáig, a gyűjtés lezárásáig ötvennégy találkozásra, beszélgetésre került sor.

Gari Margit Mezőkövesden született egy földnélküli szegény parasztcsalád tizedik s egyben utolsó gyermekeként. Tizenegy éves korától rendszeresen eljárt summás munkára az ország legkülönbözőbb részeibe. Élete nehézségein mindenkor a hite segítette át, mely a katolicizmus közismert jegyein túl egy sajátos egyéni népi vallásosság vonásait is magába foglalja.

A könyv egyik legszebb része az első fejezet, melyben Gari Margit vallásos világképét ismerhetjük meg, s aminek pontos megértésében a parasztasszony saját kezű rajzai igazítanak el bennünket. Elbeszéléseiből s rajzaiból megtudhatjuk, hová helyezi a Földet, a csillagokat, az őrangyalokat, az Atyát, a Fiút, a Szentlelket s a Szűzanyát a világmindenségben. Hasonló képet ad a mennyországban levő rendről: az apostolok, vértanúk, szentek, szűzek stb. helyéről. A purgatórium bemutatásában nyomon követhető, hogy a lélek milyen szenvedéseken megy át az egyes fázisokban.

Gari Margit világképéhez szorosan hozzátartoznak azok a halottlátókkal, boszorkányokkal kapcsolatos történetek is, amelyeket saját élményeként mintegy hitelesítve mond el.

A könyvben található történetek személyes jellegüktől függetlenül nem csupán egyetlen ember s annak családja megismerésére szolgálnak, hanem a mezőkövesdi szegénység két világháború közötti életét, a szegények közötti társadalmi hierarchiát is bemutatják.

Fél Edit gyűjtői és rendszerezői munkájának legnagyobb erénye, hogy Gari Margit visszaemlékezéseit minden stilizálás, változtatás nélkül rendszerezte s rakta kronológiai sorrendbe.

Hasonlóképp dicséretes Anne-Marie de Backer és az időközben elhunyt Pődör László fordítói munkája is. Sikeresen oldották meg azt a nehézséget, hogy a rendkívüli szemléletességgel és nyelvjárásban beszélő parasztasszony történeteit francia nyelven hasonló stílusban adják vissza anélkül, hogy a francia nyelvjárások közül bármelyiket is alkalmaznák. A franciára hitelesen le nem fordítható szavakat, kifejezéseket magyarul közlik, s a könyv végén található szójegyzékben magyarázattal látják el.

A könyvet a miskolci Herman Ottó Múzeum, a budapesti Néprajzi Múzeum fotógyűjteményéből, valamint Gari Margit saját gyűjteményéből válogatott fényképek teszik még szemléletesebbé. A kötet – a visszaemlékezések személyes jellegével okolva – sajnálatos módon magyarul nem fog megjelenni, ám a francia nyelvű kiadás után előreláthatólag még három idegen nyelven juthat hozzá az olvasó.

Halasy Márta

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

Kongresszus

II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusának 1986. szeptember 1–5. között Ausztria fővárosa, Bécs adott otthont. A tanácskozás megrendezését a bécsi egyetem Finnugor Intézete és az Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut vállalta.

A kongresszus kezdete előtti napon, augusztus 31-én délután a Finnugor Intézetben tartotta meg a Társaság vezetősége kilencedik végrehajtóbizottsági ülését, melyen a végrehajtó bizottság meghallgatta Rédei Károly beszámolóját a kongresszus előkészítéséről, majd megvitatta és elfogadta a jelölő bizottság elnökének a tisztújításra vonatkozó előterjesztését. Elfogadta a titkárság munkájáról, a Társaság pénzügyi gazdálkodásáról, kiadványairól, folyóiratairól szóló beszámolókat, s döntött a Lotz-érem odaítéléséről.

A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus védnöke *Franz Vranitzky* osztrák kancellár, *Lázár György*, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke, *Heinz Fischer* tudomány- és kutatásügyi miniszter, valamint *Köpeczi Béla* művelődési miniszter volt. A kongresszus színhelye a bécsi egyetem épülete volt, ahol az ünnepélyes megnyitóra szeptember 1-én 1/2 10-kor került sor a nagy díszteremben. A megnyitó ülésen először *Bo Wickman*, a Társaság elnöke üdvözölte a megjelenteket, majd a bécsi egyetem rektora nevében *Richard Plaschka* professzor köszöntötte a kongresszus résztvevőit. A védnökség nevében *Heinz Fischer* miniszter és *Csehák Judit*, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnökhelyettese mondott üdvözlő szavakat, s méltatta a nemzetközi tudományos tanácskozás jelentőségét. A tanácskozást *Franz Vranitzky* szövetségi kancellár nyitotta meg, majd *Rédei Károly*, a kongresszus előkészítő- és szervezőbizottságának elnöke tartotta meg megnyitó előadását.

A tudományos program ez alkalommal egy főtéma – A magyar nyelv, irodalom, történelem és néprajz a Duna-völgyi népek kultúrájával kölcsönhatásban, különös tekintettel a 18–19. és a 19–20. század fordulójára – köré szerveződött, mely interdiszciplináris jellege és gazdag kapcsolattörténeti vonatkozásai miatt alkalmasnak bizonyult arra, hogy a hungarológusokon kívül az elsősorban nem hungarológiával foglalko-

zó, de a Duna-völgyi népek kulturális kapcsolatrendszerét kutató szakemberek is részt vegyenek a tanácskozáson és ismertessék új kutatási eredményeiket.

Délelőtt 1/2 11-kor plenáris üléssel kezdődött a tudományos program, melyen három, a témát átfogó előadás hangzott el. A világ 22 országából érkezett 360 résztvevő szekcióelőadások keretében vizsgálta, hallgatta, illetve vitatta meg a főtéma különböző szempontok szerinti elemzését. Az előadások hét szekcióban zajlottak, az alábbi témakörök szerint: 1. Művelődési pluralitás a Duna-völgyi népek kultúrájában, különös tekintettel Bécs és a magyar főváros szerepére; 2. Nemzeti kérdés, irodalom, irodalomtudomány; 3. A paraszti polgárosodás kérdései a Duna völgyében. A népi kultúra fellendülése és hanyatlása; 4. A népművészet mint a nemzeti kultúra forrása; 5. A két századforduló irodalmi–művészeti irányzatai; 6. A nyelvtudomány szerepe a nemzeti kultúra fejlődésében; 7. Történelem, kultúra, nyelv.

Az első napon délután megkezdődtek a szekcióelőadások is, 47 kisebb referátum hangzott el.

Hétfőn este a kongresszus tiszteletére *Nagy János*, a Magyar Népköztársaság ausztriai nagykövete fogadást adott a követség épületében.

Szeptember 2-án, kedden délelőtt ismét három plenáris előadást hallgathattak meg az érdeklődők, délután pedig 40 szekcióelőadásra került sor.

A kongresszus második napján Bécs város polgármesteri hivatalának vezetője, *Ingrid Smejkal* a bécsi Városháza Címertermében látta vendégül a kongresszus résztvevőit.

Szeptember 3-án, szerdán egésznapos kiránduláson vehettek részt az érdeklődők, választva Burgenland (Fraknó, Ruszt, Kismarton) vagy Wachau (Krems, Göttweig, Dürnstein, Melk) tartományok történelmi emlékeinek és hangulatos kisvárosainak megtekintése között. A két kiránduláson a tartományok főnökei (Burgenlandban *Theodor Kery*, Wachauban *Siegfried Ludwig*) adtak állófogadást, illetve ebédet a kongresszus résztvevői tiszteletére.

Csütörtökön, szeptember 4-én a délelőtti két főelőadás után az egyes szekciókban délután 43 kisebb referátum hangzott el.

A kongresszus utolsó napján, pénteken délelőtt még mind a hét szekcióban folyt a munka, ekkor újabb 30 előadásra került sor. Délután 3 órakor hangzott el *Berend T. Iván*nak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének kongresszusi zárszava, s utána kezdődött meg a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság harmadik közgyűlése.

Bo Wickman elnök tolmácsolta a Társaság köszönetét a Magyar Tudományos Akadémiának az anyagi és erkölcsi támogatásért, melyet a Társaságnak nyújt, majd a közgyűlés elfogadta az előterjesztett napirendet.

Először *Kálmán Béla*, a jelölő bizottság elnöke számolt be a tisztújítás előkészítéséről. A jelölő bizottság az előző közgyűlésen elfogadott alapszabály értelmében a beérkezett javaslatok gondos mérlegelésével alakította ki előterjesztését a vezetőség új összetételére és az új tiszteleti tagok megválasztására vonatkozóan. A végrehajtó bizottság – vita és új javaslatok után – a szavazásra bocsátandó új vezetőség összetételét jóváhagyta, s ennek a döntésnek alapján készült el a szavazólista. *Klaniczay Tibor* főtitkár ismertette a tagsággal a szavazás módját, majd *Bo Wickman* elnök javaslatot tett a szavazatszámláló bizottság megválasztására: elnöknek *Richard Pražák*ot, a bizottság tagjainak *Nicolas Cazelles*-t és *Kőszeghy Péter*t ajánlotta. A közgyűlés egyhangúlag el-

fogadta a szavazatszámláló bizottságra tett javaslatot. Ez után – a választás időtartamára – a közgyűlés felfüggesztette munkáját.

A szavazatok számlálásának ideje alatt tartotta meg *Klaniczay Tibor* főtitkári beszámolóját a Társaság és a titkárság utóbbi öt évben végzett munkájáról. Majd *Sivirsky Antal*, a számvizsgáló bizottság elnöke számolt be a pénzügyi gazdálkodásról. A közgyűlés mindkét – e számban közölt – beszámolót elfogadta.

Következő napirendi pontként *Király István*, a Lotz-bizottság elnöke ismertette a vezetőség elé terjesztett javaslatot, a Lotz János-emlékéremmel kitüntetendők névsorát. A vezetőség már előzőleg, most a közgyűlés is egyhangúlag egyetértett a javaslattal. Lotz János-emlékérmet kapott *Faragó József* (Románia) néprajzkutató, *Karlheinz Mack* (Ausztria) történész, *Jean-Luc Moreau* (Franciaország) irodalomtörténész, műfordító, *Pauline Palmeos* (Szovjetunió – Észtország) egyetemi docens és *Albert Tezla* (USA) irodalomtörténész. *Bo Wickman* elnök az egyik kitüntetettnek, a jelenlevő *Karlheinz Mack*nak – a tagság lelkes tapsa közepette – át is adta a díjat.

A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus a tervek szerint 1991 augusztusában kerül megrendezésre. Előkészületeiről *Ilia Mihály* számolt be a közgyűlésnek, illetve tolmácsolta Szeged városa és a József Attila Tudományegyetem meghívását. Az előkészítő bizottság és a Társaság vezetősége a harmadik kongresszus témájául a következőt javasolta: A régi és az új peregrináció. Magyarok külföldön – külföldiek Magyarországon. A közgyűlés mind a harmadik kongresszus színhelyére, mind a témára vonatkozó javaslatot elfogadta.

Utolsó napirendi pontként a vezetőségválasztás eredményének közlésére került sor. *Richard Pražák* ismertette a Társaság végrehajtó bizottságának új névsorát:

elnök:	Bo Wickman (Svédország)
alelnökök:	Benkő Loránd (Magyarország)
	Király István (Magyarország)
	Petro Lizanec (Szovjetunió)
	Jean Perrot (Franciaország)
	Rákos Péter (Csehszlovákia)
	Denis Sinor (USA)
főtitkár:	Klaniczay Tibor (Magyarország)
főtitkárhelyettes:	Jankovics József (Magyarország)
vezetőségi tagok:	Balassa Iván (Magyarország)
	Balázs Mihály (Magyarország)
	Bodnár György (Magyarország)
	Bori Imre (Jugoszlávia)
	Gianpiero Cavaglià (Olaszország)
	George F. Cushing (Anglia)
	Czigány Lóránt (Anglia)
	Amedeo Di Francesco (Olaszország)
	Domokos Géza (Románia)
	Hasan Eren (Törökország)
	Faragó József (Románia)
	Futaky István (NSZK)
	Görömbei András (Magyarország)

Jurij Guszev (Szovjetunió)
Hajdú Péter (Magyarország)
Ilia Mihály (Magyarország)
Imre Samu (Magyarország)
Kálmán Béla (Magyarország)
Valentin Kelmakov (Szovjetunió)
Kibédi Varga Áron (Hollandia)
Paul Kokla (Szovjetunió)
Kósa László (Magyarország)
Božidar Kovaček (Jugoszlávia)
Jean-Luc Moreau (Franciaország)
Nagy Péter (Magyarország)
Karl Nehring (NSZK)
Richard Pražák (Csehszlovákia)
Rédei Károly (Ausztria)
Gert Sauer (NDK)
Jan Ślaski (Lengyelország)
Michael Sozan (USA)
Szabó Zoltán (Románia)
Szabolcsi Miklós (Magyarország)
Szathmári István (Magyarország)
Szegedy-Maszák Mihály (Magyarország)
Viljo Tervonen (Finnország)
Tokunaga Yasumoto (Japán)
Karol Tomiš (Csehszlovákia)
Wolfgang Veenker (NSZK)
Voigt Vilmos (Magyarország)

számvizsgáló bizottság

elnök: Sivirsky Antal (Hollandia)
tagok: B. Lőrinczy Éva (Magyarország)
Andrzej Sieroszewski (Lengyelország)

A közgyűlés a jelölő bizottság javaslatát elfogadva, a magyarságtudomány művelése, oktatása területén kiemelkedő tevékenységet folytató kutatókat a Társaság tiszteleti tagjaivá választotta:

Gunda Béla (Magyarország)
Lukács László (Olaszország)
Klara Majtyinszkaja (Szovjetunió)
Oleg Rosszijanov (Szovjetunió)
Szeli István (Jugoszlávia)
Vargyas Lajos (Magyarország)

Bo Wickman elnök a vezetőség nevében megköszönte a tagságnak a bizalmat, üdvözölte a vezetőség új tagjait. Végül a végrehajtó bizottság és a kongresszus minden résztvevője nevében köszönetét fejezte ki a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus szervezőinek és rendezőinek, majd a közgyűlést bezárta.

Ny. J.

Bo Wickmannak, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének beszéde a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1986. szeptember 1-én

Hölgyeim és Uraim, Meine Damen und Herren!

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnöksége nevében üdvözlöm a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus valamennyi résztvevőjét és tisztelettel köszöntöm kongresszusunk illusztris vendégeit, élén a kongresszus védnökségének tagjaival.

Im Namen des Präsidiums der Internationalen Gesellschaft für Ungarische Philologie begrüsse ich alle Teilnehmer des II. Internationalen Kongresses für Hungarologie und mit besonderer Hochachtung unsere verehrten Gäste, vor allem die Mitglieder des Ehrenschutzes.

Nagy megtiszteltetés Társaságunk számára, hogy a kongresszus védnökségét a vendéglátó Osztrák Köztársaságnak és a nemzetközi hungarológia anyaországának, a Magyar Népköztársaságnak vezető államférfiai vállalták, s kongresszusunkat megtisztelték jelenlétükkel.

Es ist eine grosse Auszeichnung für unsere Gesellschaft, dass der Ehrenschutz des Kongresses von führenden Staatsmännern unseres Gastgebers, der Republik Österreich und des Mutterlandes der internationalen Hungarologie, der Ungarischen Volksrepublik übernommen wurde, und dass sie den Kongress durch ihre Anwesenheit beehren.

Mit tiefer Hochachtung begrüsse ich vor allem den Herrn Bundeskanzler der Republik Österreich, seine Exzellenz dr. Franz Vranitzky, sowie den Herrn Minister für Wissenschaft und Forschung, seine Exzellenz Dr. Heinz Fischer.

Kivételes tisztelettel köszöntöm a magyar kormány, illetve a kongresszus védnökségét vállaló Lázár György miniszterelnök úr képviseletében jelen levő Dr. Csehák Judit őexcellenciáját, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsa elnökhelyettesét; valamint a Magyar Népköztársaság művelődési miniszterét képviselő Rátkai Ferenc miniszterhelyettes urat.

Zu tiefem Dank verpflichtet sind wir der Universität von Wien die unseren Tagungen Obdach gegeben hat, sowie dem Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien und dem Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institut bzw. ihren Leitern, die die mühsame Arbeit der Vorbereitung und der Organisation des Kongresses auf sich genommen haben und dadurch ermöglichten, dass das zweite internationale Treffen der Hungarologen hier in Wien stattfindet.

Szövetségi Kancellár Úr, Miniszterelnökhelyettes Asszony, Hölgyeim és Uraim! Herr Bundeskanzler, Frau stellvertretende Ministerpräsidentin, meine Damen und Herren!

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot az a felismerés hívta életre kilenc év-

vel ezelőtt, hogy a magyar nyelv-, irodalom-, kultúra nemcsak Magyarország, s nemcsak a világ számos országában nagy számban élő magyarok érdeklődésének a tárgya, hanem, ha szerény mértékben is – része lett az emberiség kultúrájának. Ezért más nemzeti civilizációk tudományos vizsgálatához hasonlóan, a hungarológia nemzetközi művelése számára is időszerű lett megteremteni a szervezeti kereteket. Hogy Társaságunk létrehozásával helyes úton indultunk el, azt csaknem ezer főnyi tagságunk és számos kiadványunk mellett talán leginkább az a tény tanúsítja, hogy a hungarológia művelői Ausztria fővárosában rendezhették meg második kongresszusukat.

Die Internationale Gesellschaft für Ungarische Philologie wurde vor neun Jahren ins Leben gerufen, undzwar nicht nur der Erkenntnis wegen, dass ein reges Interesse für die Probleme der ungarischen Sprache, Literatur und Kultur seitens des Mutterlandes und der in den verschiedenen Ländern der Welt in grosser Anzahlt lebenden Ungarn zum Ausdruck kam, sondern auch weil diese Sprache, diese Literatur und die ungarische Kultur einen – wenn auch bescheidenen – Teil des Kulturschatzes der ganzen Menschheit darstellen. Die Zeit ist also reif geworden für die Erschaffung eines organisatorischen Rahmens der internationalen Pflege der Hungarologie, wie es auch bei der wissenschaftlichen Erforschung anderer nationaler Kulturen schon früher der Fall war. Von der Richtigkeit der Gründung der Gesellschaft zeugt nicht nur unsere fast tausendknöpfige Mitgliedschaft und zahlreiche Veröffentlichungen, sondern vor allem der Umstand, dass die Hungarologen ihren zweiten Kongress in der österreichischen Hauptstadt organisieren konnten.

Az első nemzetközi hungarológiai kongresszust öt évvel ezelőtt a magyar fővárosban, Budapesten tartottuk, nagy sikerrel. Nem véletlen, hogy a második kongresszus színhelye annak az országnak a fővárosa, mellyel Magyarország sorsa évszázadokon keresztül össze volt kötve. Bécsnek igen fontos szerepe volt a magyar kultúra fejlődésében, főként azokban a periódusokban, melyek kongresszusunk tanácskozásának a tárgyai. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy Bécs és a magyar kultúra kérdései csak az összes Duna-völgyi nemzet kultúrájának az együttesében érthetőek meg igazán. Vizsgálódásainkat ezért ebben a szélesebb kontextusban kívánjuk folytatni, s ezzel is jelét kívánjuk adni annak a meggyőződésünknek, hogy a hungarológia nem jelentheti a magyar nemzeti kultúra önmagában való, befelé forduló vizsgálatát. A hungarológiát immár nemzetközi tudományágnak tartjuk, mely éppen ezáltal remél hozzájárulni az egyetemes emberi, kulturális és művészi értékek megőrzéséhez és jobb megismeréséhez. Örülünk, hogy e nagy cél érdekében a vendégszerető osztrák fővárosban tehetünk meg néhány újabb, szerény lépést.

Die erste internationale Kongress der Hungarologie wurde vor fünf Jahren in der ungarischen Hauptstadt veranstaltet und konnte einen grossen Erfolg verzeichnen. Es ist durchaus kein Zufall, dass der Schauplatz des zweiten Kongresses die Hauptstadt jenes Landes ist, mit dem die Geschichte Ungarns Schicksal Jahrhunderte hindurch verknüpf hat. Wien spielte in der Entwicklung der ungarischen Kultur eine wichtige Rolle, vor allem in jenen Epochen, die den Gegenstand der Diskussionen unseres Kongresses bilden. Es darf aber nicht vergessen werden, dass Wien und die Probleme der ungarischen Kultur nur im Zusammenhang mit den nationalen Kulturen sämtlicher Nationen des Donauraumes richtig verstanden werden können. Darum wollen wir auch unsere Untersuchungen in diesen Kontext einbetten und damit auch unserer Überzeu-

gung Ausdruck geben, dass die Hungarologie keineswegs die auf sich selbst bezogene isolierte Erforschung der ungarischen Kultur bedeutet. Wir betrachten die Hungarologie bereits als einen internationalen Forschungszweig, der zur Bewahrung und zur besseren Erfassung allgemeiner menschlicher, kultureller und künstlerischer Werte beitragen möchte. Es freut uns, dass wir in der gastfreundlichen Hauptstadt Österreichs einige weitere Schritte in Richtung dieses grossen Vorhabens unternehmen können.

Hölgyeim és Uraim, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnöksége nevében a kongresszus valamennyi résztvevőjének eredményes és sikeres munkát kívánok.

Meine sehr verehrten Damen und Herren, in Namen des Präsidiums der Internationalen Gesellschaft für Ungarische Philologie wünsche ich allen Teilnehmern des Kongresses eine erfolgreiche Arbeit.

Richard Plaschka professzornak
a bécsi egyetem rektora képviseletében elmondott beszéde
a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1986. szeptember 1-én

Sehr geehrter Herr Bundeskanzler,
sehr geehrte Frau Ministerpräsident,
meine Herren Minister,
meine Damen und Herren,

Wenn ich Sie hier im Namen der Universität Wien begrüssen darf, dann habe ich dazu zwei besondere Gründe: 1. die gute universitäre Nachbarschaft und die gute universitäre Partnerschaft Wien–Budapest und 2. die Internationalität der Wissenschaft an sich.

ad 1) Die universitäre Partnerschaft. Niemand wird die Realitäten und Unterschiede in der politischen Systemen übersehen, und das soll gar nicht geschehen. Aber niemand wird auch die traditionellen gemeinsamen Entwicklungsakzente in Budapest und Wien übersehen können, die durch wechselseitige Berührungen und Erfahrungen entstanden sind, die gemeinsame Haltungen erzeugt haben und parallele Erwartungs- und Hoffnungsmuster entstehen liessen. Und in solcher Wechselseitigkeit standen in vieler Hinsicht auch die Universitäten. Daher war es natürlich, dass die Universität Wien ein Partnerschaftsabkommen, das uns mit Budapest verbindet, schloss, und wir freuen uns über sein ausgezeichnetes Funktionieren. Und ich denke an die schönen Worte des Budapester Rektors Professor Eörsi, mit dem ich hier im Senatssaal beisammensass, und der unsere Beziehung mit folgenden Worten in einen grösseren Rahmen, in den Rahmen Europas, gestellt hat: „Die beiden Teile Europas müssen sich zueinander bekennen – im Zeichen der Vielfältigkeit und des besseren Verständnisses und um gemeinsam zu überleben."

ad 2) Die Internationalität. Die Wissenschaft braucht heute mehr denn je die In-Frage-Stellung und Bestätigung, den freien Wettbewerb über Grenzen hinweg. Und mehr noch: Die Internationalität der Wissenschaft ist nicht nur ein Nebenprodukt wissenschaftlichen Handelns, sondern sie ist wissenschaftsimmanent. Und sie nimmt damit

die Universitäten in eine besondere Verantwortung. Und im Sinne dieser Verantwortung, im Sinn der Internationalität haben wir Sie, meine Damen und Herren, gern hier auf dem Boden der Universität aufgenommen. Zweifellos haben die in Ihrem Thema enthaltenen Fächer und Fahcrichtungen auch einen nationalen Akzent. Aber dadurch, dass Sie als Tagungsort Wien und die Universität Wien gewählt haben, stellen Sie sich geradezu ostentativ mit einer an sich nationalen Thematik der internationalen Kritik, dem internationalen wissenschaftlichen Wettbeverb.

Ihre Tagung aber ist nicht nur eine Offerte zur Diskussion, sondern gleichzeitig eine Offerte, Sie und Ungarn näher kennenzulernen. Und die Internationalität als Element des Aufeinander-Eingehens beginnt damit, dass man die Gesichtspunkte derjenigen, die jenseits der Grenze sind, in die eigenen Gesichtspunkte miteinbezieht. Wie gerne und verständnisbereit wir das tun, beweist schon die Zusammensetzung des von österreichischer Seite gestellten Tagungspräsidiums: Drei Universitätslehrer – zwei Herren stammen aus Ungarn, einer aus Belgrad. Und die Muttersprache aller drei ist ungarisch.

Zum Abschluss mein Wunsch für einen guten Verlauf der Tagung: In beiderlei Hinsicht, im Sinn der guten Nachbarschaft wie im Sinn der internationalen Herausforderung, wünsche ich Ihrem Symposion an der Universität Wien viel Erfolg.

Csehák Juditnak, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökhelyettesének beszéde a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1986. szeptember 1-én

Tisztelt Elnök Úr!
Igen tisztelt Szövetségi Kancellár Úr!
Hölgyeim és Uraim!

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében köszöntöm a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus minden résztvevőjét. Eredményes munkát és sok sikert kívánok e számunkra különösen fontos tudományág művelőinek, kultúránk barátainak. Megtisztelő feladatomnak teszek eleget, amikor tolmácsolom Lázár György kormányfő, a kongresszus védnökének üdvözletét, személyes jókívánságait.

A kongresszus Magyarországon kívüli megrendezése önmagában megerősíti Bo Wickman úr iménti szavait: a hungarológia immár valóban nemzetközi tudományág; művelőinek határozott törekvése a világkultúra kincseinek gazdagítása. Örömünkre szolgál, hogy – nem kis részben az Önök tevékenységének köszönhetően – folyamatosan erősödnek e tudományág pozíciói.

Egyre több külföldi egyetemen oktatják a magyar nyelvet, és neves tudósok hungarológia iránti komoly érdeklődése garantálja a képzés színvonalát. Felbecsülhetetlen lehetőség a számunkra, hogy szervezetük tevékenysége révén, rendezvényeik segítségével irodalmunkat, egész kultúránkat – ellensúlyozandó a magunk természetes elfogultságát – idegen terepen, objektív vizsgára bocsáthatjuk, s így a tanulságokat következetesen, higgadtan hasznosíthatjuk.

Szilárd meggyőződésem, hogy a második kongresszus is számottevően járul hozzá a megélénkült magyar irodalomtudomány és szöveggondozás gazdagodásához, kulturális múltunk értékeinek több szempontú, árnyalatos megítéléséhez. Kormányunk komoly erőfeszítéseket tesz a magyar kultúra és történelem emlékeinek feltárásáért, megóvásáért és tudományos feldolgozásáért, a nemzeti identitástudat fenntartásáért. Miként a múlt ismeretéből a jelenre is hasznos tanulságokat lehet levonni, úgy napjaink valóságának tanulmányozása, mai erőfeszítéseink számbavétele is gazdagíthatja a hungarológiai vizsgálódásokat. Ezért szorgalmazzuk, hogy nyissanak szélesebb ablakot a filológia örvendetesen erős épületén a jelenre, hogy fogadják jó szívvel a társtudományok képviselőit is. Bízunk abban, hogy Önök értik szándékunkat és támogatják törekvéseinket, hogy e téren is számíthatunk más országok tudósaira. Mindezeket is figyelembe véve nagyra értékeljük a hungarológusokat tömörítő Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság működését, nemzeti tudományaink nemzetközi méretű művelésére irányuló törekvéseit. Tőlünk telhető módon igyekezni fogunk a jövőben is ébren tartani, frissíteni a magyar kultúra, a magyar nép élete iránti érdeklődésüket.

Különösen örömünkre és megelégedésünkre szolgál, hogy a tanácskozásnak most éppen jószomszédunk, az Osztrák Köztársaság fővárosa adott otthont. A Magyar Népköztársaság kormányának köszönetét tolmácsolom a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megrendezéséért és a védnökség osztrák részről történt elvállalásáért dr. Franz Vranitzky úrnak, az Osztrák Köztársaság szövetségi kancellárjának. Ez a tudós-összejövetel nem a két állam közös rendezvénye, de magát a tényt, hogy Ausztria adott otthont a hungarológiával foglalkozó nemzetközi szervezet kongresszusának, kormányunk kifejezett baráti gesztusként, a magyar kultúra iránti érdeklődés és megbecsülés jeleként értékeli.

Országaink kapcsolata példamutató, gazdasági együttműködésünk kiegyensúlyozottan fejlődik és gyümölcsöző. Nem kevésbé fontos, hogy most a humán tudományok, a kultúra eszközeivel járulhatunk hozzá a mély történelmi gyökerű osztrák–magyar kapcsolatok ápolásához, gazdagításához. Meggyőződésünk, hogy az ilyen típusú, az élet megannyi területére kiterjedő együttműködés vonzó példaként szolgál a sok-sok évszázada összefonódott múltú, s hozzájárul a rokon vonásokban bővelkedő szomszéd kultúrák közös hasznú közeledésének gyorsításához.

Korunk történelmi parancsa a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élése, együttműködése jelenünk és jövőnk nagy kérdéseinek megoldásában. Könnyíti e hatalmas feladatok elvégzését, ha a tudósok, a kultúra képviselői is hozzájárulnak az országok közötti kapcsolatok erősítéséhez, könnyítik a valóságos és jelképes távolságok áthidalását, elmélyítik a békeszerető nemzetek egymás iránti megbecsülését.

Hiszem, hogy a nemzetközi enyhülés történelmi folyamatához szerény, de korántsem lebecsülendő mértékű hozzájárulás a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus is, amelynek munkájához – újra hangsúlyozva kormányom jókívánságait – sok sikert kívánok.

Rédei Károlynak,
a kongresszus előkészítő- és szervezőbizottsága elnökének megnyitó előadása
a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson,
1986. szeptember 1-én

Im Namen des Vorbereitungs- und Organisationskomitees des Zweiten Internationalen Kongresses für Hungarologie beehre ich mich den Bundeskanzler der Republik Österreich, Herrn Diplom-Kaufman Dr. Franz Vranitzky und den Bundesminister für Wissenschaft und Forschung, Herrn Univ.-Doz. Dr. Heinz Fischer zu begrüssen und möchte mich dafür bedanken, dass sie den Ehrenschutz unseres Kongresses übernommen und den Kongress mit ihren Ansprachen ausgezeichnet haben. Ich freue mich sehr, dass der Vorsitzende des Ministerrats der Ungarischen Volksrepublik, Herr György Lázár und der Minister für Kultur und Bildung der Ungarischen Volksrepublik, Herr Univ.-Prof. Dr. Béla Köpeczi ebenfalls den Ehrenschutz übernommen haben. Mein aufrichtiger Dank gebührt der Stellvertretenden Vorsitzenden des Ministerrats der Ungarischen Volksrepublik, Frau Dr. Judit Csehák für ihre Grussworte und dem Stellvertretenden Minister für Kultur und Bildung der Ungarischen Volksrepublik, Herrn Dr. Ferenc Rátkai, weiters seiner Exzellenz, dem Botschafter der Ungarischen Volksrepublik, Herrn Dr. János Nagy dafür, weil sie unseren Kongress mit ihrer Anwesenheit beehren. Im Namen des Vorbereitungs- und Organisationskomitees, sowie aller Teilnehmer erlaube ich mir dem Rektor der Universität Wien, Seiner Magnifizenz, Herrn Univ.-Prof. Dr. Wilhelm Holczabek und Herrn Univ.-Prof. Dr. Richard Plaschka für seine freundliche Begrüssung in Vertretung des Rektors unseren aufrichtigsten Dank auszusprechen. Wir sind dem Rektor der Universität Wien sehr dankbar dafür, weil er uns die Räume der Universität zur Veranstaltung des zweiten Hungarologenkongresses grosszügig zur Verfügung gestellt hat. Es ist eine grosse Freude für mich, alle Teilnehmer und Gäste unseres Kongresses herzlichst begrüssen zu können.

Die Hungarologie ist eine komplexe nationale Wissenschaft in Ungarn. Wie jede nationale Wissenschaft ist sie zugleich ein Bestandteil der universalen menschlichen Kultur. Der Zweck der Forschung und des Unterrichtes der Hungarologie ist u.a., die ungarischen geistigen Werte für die universale menschliche Kultur und Zivilisation zugänglich zu machen und sie auf diese Weise durch die ungarischen kulturellen Beiträge zu bereichern.

Das Generalthema des Zweiten Internationalen Kongresses für Hungarologie lautet so: Die ungarische Sprache, Literatur, Geschichte und Volkskunde in Wechselwirkung mit der Kultur der Donauvölker unter besonderer Berücksichtigung der beiden Jahrhundertwenden vom 18. zum 19. bzw. vom 19. zum 20. Jahrhundert. Die genaue Umgrenzung der Thematik war unbedingt notwendig. Dadurch wollten wir erstens sichern, dass die zum Ziele gesetzten Themenkreise der ungarischen Kultur in Wechselwirkung mit der Kultur der benachbarten Völker einer gründlichen und vielseitigen Untersuchung unterworfen werden. Mit der Bestimmung des Generalthemas wollten wir vermeiden, dass der Kongress durch eine Themenwahl nach Belieben – obwohl auch anderweitige Vorträge äusserst interessant sein dürften – in Uferlosigkeit mündet. Die Haupt- und Kurzvorträge umfassen die neuesten Forschungsergebnisse in den

genannten Disziplinen und Perioden mit Rücksicht auf die Kontaktgebiete der anderen Donauvölker. Aus diesem Grunde war Österreichs Hauptstadt, Wien als Sitz des Kongresses eine glückliche Wahl. Es muss nicht besonders betont werden, wie bedeutend die Vermittlerrolle Wiens für die kulturelle Entwicklung der Donauvölker war. Zur Zeit der Donaumonarchie – insbesondere in den Untersuchungsperioden unseres Kongresses – hat das Kulturleben Wiens auf die Entwicklung der ungarischen Sprache und Literatur eine positive fruchtbare Wirkung ausgeübt. Auch die westeuropäischen kulturellen Strömungen sind in erster Linie über Wien nach Ungarn gekommen. Aber dasselbe war der Fall auch mit dem kulturellen und zivilisatorischen Fortschritt der anderen Völker der Monarchie.

Der Zweite Internationale Kongress für Hungarologie wurde in Zusammenarbeit mit der Internationalen Gesellschaft für Ungarische Philologie organisiert. Die Gesellschaft ist im Jahre 1977 gegründet worden. Im Sinne ihres Statutes verfolgt die Gesellschaft folgende Ziele: „die wissenschaftliche Tätigkeit und die Öffentlichkeitsarbeit auf dem Gebiet der ungarischen Sprachwissenschaft, Literaturwissenschaft und Volkskunde zu fördern und die Arbeit der in diesen Disziplinen tätigen Wissenschaftler, Pädagogen und anderer Fachleute zu koordinieren und zu unterstützen". Während ihres neunjährigen Bestehens hat sich die Internationale Gesellschaft für Ungarische Philologie durch ihre Organisationstätigkeit und ihre Publikationen zu einer lebenskräftigen Institution mit einer grossen internationalen Mitgliederzahl entwickelt. Heute sind Spezialisten für die ungarische Sprachwissenschaft und Literatur – häufig im Rahmen der Finnougristik –, weiters in kleinerem Masse für die ungarische Geschichte und Volkskunde in zahlreichen Ländern der Welt tätig. Ihre Arbeit wird von der Philologischen Gesellschaft zusammengefasst und mit Rat und Tat unterstützt.

Die internationale Heerschau der Forscher und Lehrer der Hungarologie kommt zum zweitenmal an die Reihe, diesmal nicht in Ungarn, sondern in Österreich. Die Organisierung des zweiten Kongresses in Wien bringt das internationale Gepräge der Hungarologie gut zum Ausdruck. Der Kreis der Wissenschaftszweige der Hungarologie hat sich erfreulicherweise erweitert. Der erste Kongress für Hungarologie im Jahre 1981 umfasste – entsprechend den ursprünglichen Zielsetzungen der Internationalen Gesellschaft für Ungarische Philologie – die Fachgebiete ungarische Sprachwissenschaft, Literaturwissenschaft und Volkskunde. An dem jetzigen Kongress kommen auch andere Disziplinen, wie Geschichte, Kulturgeschichte, Soziologie und Soziographie – wenn auch in kleinerem Masse – zu Worte. Diese Themenerweiterung offenbart sich ja im Titel des Generalthemas unseres Kongresses und in den angekündigten Vorträgen. Diesen so ausgestalteten Sachverhalt als Tatsache angenommen, halte ich es für erwägenswert, dass die Internationale Gesellschaft für Ungarische Philologie in der Zukunft die Pflege auch dieser letzterwähnten Fachgebiete zu ihren Aufgaben zählt.

Da die beiden veranstaltenden Institutionen, die die Verantwortung für den Kongress auf sich genommen haben, für alle verehrten Teilnehmer bzw. Gäste nicht völlig bekannt sein dürften, erlaube ich mir sie hier kurz vorzuführen. Das Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien wurde im Jahre 1974 gegründet. Die Studienrichtung Finno-Ugristik wurde an der Geisteswissenschaftlichen (früher: Philosophischen) Fakultät der Universität Wien eingerichtet. Im Rahmen unserer Studienrichtung können die Studenten in zwei Studienzweigen studieren: 1. Studienzweig Finno-Ugristik,

in welchem man sich nach zwei Schwerpunkten spezialisieren kann: finnougrische bzw. ungarische Sprachwissenschaft und ungarische Literatur; 2. Studienzweig Ungarisch (Lehramt an höheren Schulen, d.h. an Mittelschulen und Gymnasien). Demgemäss erstreckt sich auch die Forschungstätigkeit des Institutes auf die finnougrische bzw. ungarische Sprachwissenschaft und auf die ungarische Literatur. Das Österreichische Ost- und Südosteuropa-Institut wurde im Jahre 1958 mit der Zielsetzung gegründet, die wissenschaftlichen Beziehungen zu Ost- und Südosteuropa zu fördern. Ausser den gegenwartsbezogenen Aufgaben erstreckt sich der Arbeitsbereich des Institutes auf Forschungsprojekte, Publikationen, Information und Dokumentatiton, Sprachausbildung und internationale wissenschaftliche Zusammenarbeit. Die wissenschaftliche Zusammenarbeit umfasst wissenschaftliche Institute im In- und Ausland, Kulturinstitute osteuropäischer Länder in Wien und internationale Organisationen wie z.B. UNESCO.

Dieser Kongress ist eine grosse Heerschau der Hungarologen: rund 360 Wissenschaftler aus 22 Staaten nehmen an dieser Tagung teil. 160 Teilnehmer haben Vorträge zu den Plenar- und Sektionssitzungen angemeldet.

Nun fängt der Zweite Internationale Kongress für Hungarologie seine Arbeit an. Hoffentlich sind alle Bedingungen dazu gegeben, dass wir während des Kongresses neue Ergebnisse aufzeigender Vorträge und lebhafter Diskussionen teilhaftig werden. Im Namen des Vorbereitungs- und Organisationskomitees begrüsse ich Sie, verehrte und liebe Kollegen, noch einmal herzlichst und wünsche Ihnen viele wissenschaftliche Erfolge und einen schönen, unvergesslichen Aufenthalt in Wien.

A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások

ALEXA Károly (H): Világkép és novellaforma a 19–20. század fordulóján

ANDERSEN BJØRN Zsuzsanna (DK): A magyar századforduló művelődéstörténetének néhány vonása a kritikai folyóiratok tükrében

ANDRÁSFALVY Bertalan (H): Györffy István közművelődési eszméi

BACHÁT László (H): Nyelvváltozatok a 19–20. század fordulóján

BALASSA Iván (H): Volkskultur in Ungarn im Vergleich zur Kultur der Nachbarvölker

BALASSA Péter (H): Probleme der ungarischen Prosa des 20. Jahrhunderts

BANÓ István (H): Népdalszövegeink poétikai grammatikájához

BÁRTH János (H): A kalocsai népművészet magyar jelképpé formálódásának folyamata

BÉCSY Tamás (H): A Duna-völgyi népek rajza a 19–20. század fordulójának magyar drámairodalmában

BENKŐ Loránd: Elméleti törekvések a magyar nyelvtudományban a felvilágosodás korában

BIRNBAUM, Marianna D. (USA): A magyar szecesszió néhány kérdéséhez

BÍRÓ Ferenc (H): A nemzet-, nyelv- és irodalomfogalom alakulása a 18. század végén

BITSKEY István (H): Johann Ladislaus Pyrker und die europäische Literatur

BOBA, Imre (USA): Uses and abuses of a historical narrative: the case of Anonymus, Belae regis

BODNÁR György (H): A „mese" halála avagy lélekvándorlás a századforduló magyar elbeszélésében

BOJTÁR Endre (H): A nemzeti kérdés és a filológia Közép- és Kelet-Európában

BOKOR József (YU): A nyelvtudomány szerepe a nemzeti kultúra fejlődésében a 19–20. század fordulóján

BOROS Judit (H): A népművészet és a „Grand Art" viszonya az erdélyi képzőművészetben

BÖHM, Orsolya (A): Die Literatur und Kultur Ungarns im Spiegel der wiener Zeitschriften (1800–1820)

BÜKY Béla (H): Fortleben der Sprachphilosophie des „Wiener Kreiss" in Ungarn

CAVAGLIÀ, Gianpiero (I): Hazafiság és irodalom. Megjegyzések egy századeleji vitához Ignotus körül

CAZELLES, Nicolas (F): A műballada, egyetemes műfaj. Arany Jánossal a Dunamentén

CESNAKOVÁ, Milena (CS): Die Entwicklung des Theaters auf dem Gebiet der heutigen Slowakei zur Zeit der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert

CINDORI, Marija (YU): Magyar és német témák a szerb irodalmi folyóiratokban (1895–1918)

CORRADI MUSI, Carla (I): A fa kultuszának hagyománya a magyar és germán népeknél

CYGIELSKA-GUTTMAN, Elżbieta (PL): Szecessziós elemek a lengyel és magyar irodalomban

CSÁKY, Moritz (A): Historisch-literarische Wechselbeziehungen zwischen Ungarn und Österreich an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert

CSAPODY Miklós (H): Program és nemzedék a két háború közötti erdélyi magyar közéletben: az Erdélyi Fiatalok ideológiája

CSETRI Lajos (H): A nyelvújítás korának irodalomszemlélete

CSIRPÁK Emil (H)–GORDEJEV, Fedor Ivanovič (SU): Pozdnie iranizmy v vengerskom i vostočno-finnougorskich jazykach

CSŰRÖS Miklós (H): Tendenciák a magyar irodalmi népiesség történetében a 19–20. század fordulóján

DERÉKY Pál (A): A magyar irodalmi avantgarde fogadtatásának kezdetei

DI FRANCESCO, Amedeo (I): Metastasio és a magyar költői nyelv a 18. század második felében

DÖMÖTÖR Ákos (H): Das ungarische Predigtexempel im 18.–19. Jahrhundert

DUNG, Truong Dang (VN): A 19. századi magyar irodalmi népiesség tanulságai

ÉDER Zoltán (H): Hon- és népismeret a 18. század végén az első magyar nyelvű útikönyvben

EŐRY Vilma (H): Mondatszerkezeti sajátosságok a századelő prózájában

ERDÉLYI Zsuzsanna (H): A magyar archaikus népi imádságok párhuzamai a Dunamenti népek szakrális hagyományában

ERDŐDY Edit (H): A magyar dráma a századfordulón

FÁBIÁN Pál (H): Die sprachlichen Grundlagen der Stilrichtungen am Anfang unseres Jahrhunderts in Ungarn

FAZEKAS Tiborc (BRD) Soziologische Aspekte in der ungarischen Dialektforschung

FEHÉR Erzsébet (H): Az avantgarde eposz műfaji előzményei a századvég magyar irodalmában

FEJŐS Zoltán (H): A népművészet divatjának korszakai

FERDINANDY, Miguel de (USA): Systematische Einordnung der ungarischen Literatur

FRIED István (H): Erscheinungsformen literarischer Strömungen, Wechselwirkungen und Kontakte bei den Völkern des Donauraumes

FUTAKY István (BRD): Die Universität Göttingen und ihre Studenten aus dem Karpatenraum im 18. und 19. Jahrhundert

FÜREDI Mihály (H): The role of frequency dictionaries in the Hungarian culture

GABRIEL, Astrik L. (USA): Die Universitäten Wien und Paris und ihre ungarischen Studenten

GALAMBOS Ferenc Iréneusz (A): A nyelvtudomány és a népművészet szerepe a nemzeti kultúra megtartása és elmélyítése terén Burgenlandban

GERGELY Katalin (H): A paraszti polgárosodás a népi öltözködésben – a népviselet átalakulása, a paraszt-polgár öltözet megjelenése

GEYER, Ingeborg (A): Ungarischer Wortschatz in der Wiener Umgangssprache

GINTER Károly (H): A szétszórtságban élő magyarok nyelvi tudata

GÖMÖRI György (GB): Szecessziós elemek Határ Győző drámáiban

GÖRÖMBEI András (H): A folklór szerepe Nagy László költészetében

GRÁFIK Imre (H): Hajósvállalkozók a Duna mentén a 19. század közepén
GUNDA Béla (H): Die ungarische Volkskultur in der Kulturentwicklung Mitteleuropas
GUSZEV, Jurij (SU): A magyar irodalom fogadtatása a szocialista országokban, és annak előzményei
GUTAY László (USA): A nukleáris láncreakció és az osztrák–magyar kulturális hagyományok
HAJDÚ Mihály (H): Német hatások a 18–19. századi magyar népnyelvben
HANGAY Zoltán (H): Tudomány, művelődés és a középiskola a 19. század végén
HANZELI, Victor E. (USA): Gyarmathy Nyelvmesterének metanyelvéhez
HARASZTI György (H): Neue Quellen zur Befreiung der Stadt Ofen im Jahre 1686
HASELSTEINER, Horst (A): Schule und Bildung in Ungarn im Zeitalter des Dualismus
HOLL Béla (H): Geschichtsunterricht in der ungarischen Piaristengymnasien an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert
HORVÁTH Károly (H): A szimbolikus-filozofikus költemény a kelet-európai irodalmakban. (Mickiewicz, Krasiński, Lermontov, Madách, Eminescu, Vrchlicki)
HORVÁTH Mária (H): Nyelvi kölcsönhatások Ausztria és Magyarország között a Monarchia idején
HORVÁTH Terézia (H): A magyar és a szomszéd népek paraszti ékszerkultúrájának néhány jellemvonása a 19–20. század fordulóján
HUSOVÁ, Marcela (CS): Karel Šarlik, a Nyugat íróinak első cseh közvetítője
JAKÓCS Dániel (H): A magyar kultúra recepciója Bulgáriában 1878–1914 között
JÓZSEF Farkas (H): Die nationale Frage in der ungarischen Literatur zur Zeit der Auflösung der Monarchie
JUHÁSZ Dezső (H): Nyelvjárásismeret a századfordulón
KAJTÁR Mária (H): Die Publizistik im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts in Österreich und Ungarn
KÁLMÁN Béla (H): Sprachwissenschaft und Nationalbewusstsein zur Wende des 18.–19. Jahrhunderts
KÁLMÁN C. György (H): A magyar avantgarde költészet kezdeteiről
KÁNTOR Lajos (R): Kísérlet a „híd-szerep" érvényesítésére Erdélyben a két világháború között
KÁRPÁTI, Paul (DDR): Jókai 1870–75 közötti német fogadtatása
KÄFER István (H): Magyar sztereotípiák az 1867–1918 közötti szlovák irodalomban
KEMÉNY Gábor (H): Életérzés és stílusforma Krúdy Gyula „bécsi" regényeiben
KENYERES Zoltán (H): A Nyugat indulása a közép-európai századforduló tükrében
KERÉNYI Ferenc (H): A magyar színjátszás eszmei és gyakorlati tájékozódása a 18–19. század fordulóján
KESZTYŰS Tibor (BRD): Die Bedeutung der „Göttingischen Gelehrten Anzeigen" für die Kultur und Geistesgeschichte der Donauvölker 1739–1812
KIRÁLY István (H): Lukács György és a nemzeti kérdés
KISBÁN Eszter (H): Nahrungskultur: zwei Perioden des Wandels (um 1800 und 1900)
KISS Gy. Csaba (H): Kontext der ungarländischen Literaturen am Anfang des 20. Jahrhunderts

KISS Jenő (H): Österreichisch–ungarische Kontakte im Spiegel der Lehnwörter westungarischer Dialekte

KISS Mária (H): A népi kultúra alakulása különös tekintettel a magyarországi Dunamenti délszlovákok szokásaira

KÓKAY György (H): Die Bedeutung der Wiener Publizistik für die aufgeklarte ungarische Kultur am Ende des 18. Jahrhunderts

KOKLA, Paul (SU): Die Sprachneuerung in Ungarn, Estland und Finnland

KÓSA László (H): Hungarocentrizmus és „Kis-Európa eszme" a magyar néprajzban

KOVÁCS Béla (H): A Brassói Lapok és a nemzetiségi kérdés

KOVÁCS Éva (H): Az ismétlés mint szövegszervező erő és stiláris eszköz egy korai Csáth-novellában

KOVÁCS Ferenc (H): Die Ausbildung der ungarischen linguistischen Terminologie

KOVÁCS László (CS): Diglosszia – a nyelvjárások és a köznyelv viszonya nemzetiségi környezetben

KÖNNYŰ, Leslie (USA): A magyar vers angol fordításának problémái

KŐSZEGHY Péter (H): A „népiesség" fogalma az irodalomtudományban

KRÍZA Ildikó (H): A ponyvairodalom és a szájhagyomány kapcsolata a parasztság körében a 19. században

KÜLLŐS Imola (H): Paraszti írásbeliség: a folklór új formái

LÁNG Gusztáv (H): Bölcselet és poétika

LEHTINEN, Ildikó (SF): A népviselet és a nemzeti öntudat kapcsolata

LENGYEL Béla (H): Karl Kraus und Ungarn

LÉTAY Miklós (H): Vándoriparosok és vándorkereskedők a Duna mentén a 19. században

LŐRINCZY Huba (H): A szecesszió a századforduló magyar epikájában, különös tekintettel Ambrus Zoltánra

LUKÁCS László (H): A székesfehérvári iparosok etnikai és kulturális problémái a 18–19. században

MÁDL Antal (H): Die Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert und ihre literarische Ausstrahlung in Wien bzw. Pest-Buda bis zur Revolution 1848

MARGÓCSY István (H): Eszmetörténeti és irodalomszemléleti problémák a magyar nyelvújítás hátterében

MAVIUS, Götz (BRD): Dénes von Pázmándy, Abgeordneter und Präsident des Abgeordnetenhauses, und seine Einstellung zu den nichtmagyarischen Minderheiten in Ungarn unter besonderer Berücksichtigung seines Ausgleichentwurfs 1849

MELCZER Tibor (H): Babits Mihály felfogása a magyar nemzeti kérdésről és az Osztrák–Magyar Monarchiáról 1919-ig

MIKES Melánia (YU): Der Beitrag der ungarisch–serbokroatischen kontrastiven Sprachforschungen zur Sprachkultur der ungarischen Nationalität in Jugoslawien

MIKÓ-KÉKES Marianne (H): Márton József bécsi működése

NAGY Gábor (H): Sprachliche Idealvorstellungen zur Zeit der Jahrhundertwende

NAGY Ilona (H): Kálmány Lajos és a századforduló mitológiai irányzatai

NAGY János (H): Vörösmarty nemzettudata. („Legszentebb vallás: haza s emberiség")

NAGY Miklós (H): Grillparzers Rezeption in Ungarn

NAJDENOVA, Jonka (BG): A bolgár–magyar kapcsolatok jellegének és korszakolásának kérdése (különös tekintettel a bolgár–magyar irodalmi kapcsolatokra a 19–20. században)

NÉMETH G. Béla (H): Impressionismus und Symbolismus in der Lyrik der Jahrhundertwende in der österreichischen und ungarischen Literatur

NÉMETI SARGINA Ludmilla (H): A bécsi szecesszió és századeleji irodalmi-művészeti irányzatainak magyar, cseh, lengyel és orosz variánsai

NORVIK, Piret (SU): Zu den ungarisch–estnischen Literaturbeziehungen an der Wende zum 20. Jahrhundert

OLSVAI Imre–MÓSER Zoltán (H): Páva-dallamok, páva-motívumok. Szöveg és dallam: Kelet és Nyugat találkozása

ÓNODI László (H): Einige Aspekte der ungarischen und österreichischen Literatur um die Jahrhundertwende (19.–20. Jahrhundert)

ÖRDÖG Ferenc (H): Az első magyarországi népességösszeírás (1725–1771) névtudományi, művelődés- és nyelvjárástörténeti hasznosításáról

ÖTVÖS Péter (H): Die popularphilosophische Rezeption der Wiener Aufklärung in Ungarn am Ende des 18. Jahrhunderts

PÁL Lajos (H): „Der dritte Weg" bei Eötvös und die Nationalitätenfrage in den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts

PÁLL István (H): Ház- és lakáskultúra az Észak-Tiszántúlon a 19–20. századfordulón

PÓK Lajos (H): Die ungarische Sezession und Europa

POMOGÁTS Béla (H): A nemzeti kérdés és a magyar–román kapcsolatok ügye az erdélyi magyar irodalomban a 20. század elején

RÁKOS Péter (CS): Nemzeti kérdés, irodalom, irodalomtudomány Ady kapcsán

RESS Imre (H): Die Ergebnisse der Hungarica-Erschliessung im Österreichischen Staatsarchiv

SÁRKÖZY Péter (I): Az olasz árkádikus klasszicizmus hatása a 18. század végének közép-európai kultúrájára

SCHÖPFLIN Gyula (GB): Irodalom a száműzetésben

SCHUBERT, Gabriella (BRD): Die Rolle der Kleidung in den Nationalbewegungen der Donauvölker

SEIDLER, Andrea (A): Das Pressewesen in Wien, Pressburg und Pest in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts

SELMECZI KOVÁCS Attila (H): Wechselbeziehungen zwischen österreichischer und ungarischer bäuerlicher Gerätekultur

SIEROSZEWSKI, Andrzej (PL): Magyarország és Közép-Európa Németh László gondolati rendszerében

SIVIRSKY, Anton L. (NL): Magyar folklór vagy német romanticizmus?

SOMOS Béla (H): Mit tudnak az afrikai és ázsiai diákok Közép-Európa történelméről

STIER Miklós (H): Die National- bzw. die Nationalitätenfrage in der Theorie und Praxis des Austromarxismus und der Sozialdemokratie Ungarns um die Jahrhundertwende

SZABÓ Zoltán (H): Nemzeti nyelv, nemzeti irodalom (Vörösmarty, Czuczor, Verseghy stb. nyelvtanai)

SZABÓ-TÖRPÉNYI Ádám István (H): Die Rolle der Sprachwissenschaft für die Entwicklung der nationalen Kulturen in Rumänien

SZABOLCSI Miklós (H): A későszimbolizmus a magyar és az osztrák irodalomban

SZAKOLCZAY Lajos (H): Sinkó Ervin bécsi folyóirata: a Testvér

SZALADZE Manana (H): Magyar irodalom Grúziában

SZATHMÁRI István (H): A magyar irodalmi és köznyelv a 20. század fordulója körül

SZÁVAI János (H): Die Wien–Budapest Verbindung in der ungarischen Selbstbiographie

SZEGEDY-MASZÁK Mihály (H): Musil und Ottlik

SZÉKELY András Bertalan (H): Dunai patriotizmus és közgondolkodás. Egy eszme útja a huszadik században

SZÉLES Klára (H): A modern magyar líra születéséről egy irodalomtörténeti hipotézis alapján

SZILÁGYI Ferenc (H): A „Nationalcharakter" fölfedezése és ismérvei 18–19. századi kultúránkban

SZILI Katalin (H): Magyar nyelvkönyvek szlovák ajkúaknak a XIX. század első felében

SZŐKE György (H): Bécs–Budapest, Freud–Ferenczi: a pszichoanalízis kisugárzása a magyar szellemi életre

SZÖRÉNYI László (H): Bécs szerepe Krúdy életművében

TAMÁS Attila (H): Die Dichtung Dezső Kosztolányis und die österreichische Dichtung

TARNAI Andor (H): Latinság és magyarnyelvűség a 18. századi Magyarországon

TÁTRAI Zsuzsanna (H): Osztrák–magyar interetnikus kapcsolatok a jeles napi szokásokban

TOMIŠ, Karol (CS): A magyar irodalom fogadtatásának időszakai a 20. századi szlovák irodalomban

TÓTH Emília (H): A magyar kultúra hatása egy nemzetiségi falu népdalkincsére

TOTOSY de ZEPETNEK, Steven (CDN): Das Bild der Gesellschaft bei Theodor Fontane und Lajos Tolnai

TVERDOTA György (H): Németh Andor és Bécs

UJVÁRY Zoltán (H): Párhuzamok és kapcsolatok a magyar és az osztrák népi színjátszásban

VAJDA György Mihály (BRD): Wien als Geburtsstätte von Literaturen um die Wende des 18. zum 19. Jahrhundert

VÉGH József (H): Ergebnisse und wissenschaftliche Fragen der neueren ungarischen Orts- und Flurnamenssammlung

VEREBÉLYI Kincső (H): Ist die volkstümliche bildende Kunst eine der Quellen der nationalen Kultur?

VOIGT Vilmos (H): Die Wiener Triade der ungarischen Sagen- und Märchenforschung im 19. Jahrhundert

VÖRÖS Ottó (H): A helynévadás gyakorlata a magyar–német–délszláv nyelvhatáron

VU NGOC, Cân (VN): Petőfi kapcsolata a magyar folklórral és verseinek fordítási problémái.

WÉBER Antal (H): Pest und Wien in der Zeit der Aufklärung

ZAICZ Gábor (H): Der Etymologe József Budenz

Berend T. Iványnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének zárszava a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, 1986. szeptember 5-én

A második Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus a végéhez érkezett. Valóságos mérleget vonni a több napon át, sok szekcióban folyó szakmai munkáról, az előadások és viták gazdag anyagáról nyilván csak a későbbiekben lehet majd. Erre egyetlen ember semmiképpen sem vállalkozhat, de a társaság vezetőségének, a szekciók vezetőinek közreműködésével feltétlenül érdemes lesz elemezni a tanácskozás szakmai munkáját. Az impozáns, gazdag program és személyes tapasztalataim is azt mutatják azonban, hogy a kongresszus rendkívül hasznos és fontos volt, s munkájából máris levonhatunk tanulságokat.

Mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy a társaság munkájának és a megrendezett kongresszusoknak, mint a jelenleginek is, talán legfőbb küldetése az, hogy a magyar történelemmel, irodalommal, nyelvészettel és folklórral foglalkozó kutatók és oktatók – dolgozzanak bár Magyarországon, a Magyarországgal szomszédos és esetenként nagyobb magyar közösségekkel rendelkező országokban, de szerte a világon, mintegy harminc országban – közös fórumokon találkozhassanak, oszthassák meg gondjaikat, s ismerkedhessenek meg egymás kutatási eredményeivel. Mindez nyilvánvalóan segíti és újabb ösztönzésekkel mozdítja elő a kutatásokat és a jelzett témák oktatását is.

Ennél azonban jóval többről van szó. A most lezáruló kongresszus esetében mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy a tanácskozás szakmai szervezői kiválóan választották meg a témát – „A magyar nyelv, irodalom, történelem és néprajz a Duna-völgyi népek kultúrájával kölcsönhatásban, a XVIII–XIX. és a XIX–XX. század fordulóján" –, és ezzel megfelelő keretet adtak a térségben élő népek kultúrhistóriai folyamatainak összehasonlító vizsgálatára.

Jól ismert, hogy a térség népeinek történeti, nyelvi és művészeti fejlődése rendkívül sok kölcsönhatást és hasonlóságot mutat. A kongresszus által vizsgált évszázadban talán mindenekelőtt azt, hogy a történelemmel, nyelvvel és művészetekkel való foglalkozás elsődlegesen politikai tartalmat nyert és a nemzetépítés meghatározó fontosságú eszközévé vált. Az érintett népek esetében ugyanis a polgári átalakulás gyengesége, a gazdasági-társadalmi fejlődés elmaradottsága a nemzetfejlődés súlyos zavaraival járt együtt. Nem jöhettek létre azok a Nyugatról jól ismert államnemzetek, amelyek az egyetlen államkeretben élő népek etnikai, vallási stb. különbségei fennmaradása ellenére egységes nemzetté integrálták az egyazon államkeretben élő népeket.

A társadalmi-gazdasági integráció elmaradása vagy gyengesége a nemzetfejlődés szempontjából a széttagoltság vagy éppen a soknemzetiségű államkeretek közé történő kényszerű illeszkedés következményeivel járt. A lemaradás és fenyegettetés veszélyérzete a XVIII–XIX. század fordulójától így termelte ki azokat a törekvéseket, melyek a kultúrához és történelemhez fordulva, esetenként a nemzeti nyelv megteremtését is, de

mindenképpen megújítását vállalva a kulturális elemekből törekedett pótolni a nemzetépítés hiányzó feltételeit. Herder és Fichte, a cseh, szlovák, magyar, horvát, szerb és román nyelvújítók, a nemzeti történetírás megalapozói, a nemzeti akadémiák létrehozói, a nemzeti zene és színjátszás úttörői a nemzeti küldetés jegyében tevékenykedtek, s a később Friedrich Meinecke által megfogalmazott programon, a kultúrnemzet megteremtésén fáradoztak, hogy ennek révén az államnemzetté szerveződés folyamatait alapozzák meg.

Érdemes emlékeztetni rá, hogy a kongresszus által átfogott tudományterületek szerepét, a nyelv, a történetírás, a művészetek funkcióját e térség nem egy népének esetében, és a magyarság összefüggésében is, ma is sokan ebben a hagyományos nemzetépítő értelemben fogják fel. Sokan éppen ebben az összefüggésben beszélnek nemzeti tudományokról, s különböztetik meg a matematika, biológia, kémia stb. nemzetközi diszciplínáit a történelem, a nyelvtudomány, az irodalomtörténet stb. nemzeti tudományaitól. Ebben az értelmezésben ez utóbbi tudományok egyik legfőbb feladata a nemzeti tudat formálása, a nemzeti azonosságtudat építése, erősítése. Aligha vitatható, hogy a történeti fejlődés sajátos menetében e hagyományos funkció változatlanul megfigyelhető tudományágaink esetében.

E tanácskozás jelentősége abban is rejlik, hogy hozzájárult a XIX. századi értelmezések meghaladásához. A társadalomtudományok fejlődése ugyanis – ha évszázadokkal később is következett csak be a tudománnyá válás természettudományokra emlékeztető folyamata – jócskán meghaladta a nemzetépítés hagyományos politikai töltetét, sőt bizonyos értelemben megszüntette a „nemzeti tudomány" értelmezés lehetőségét is. A társadalomtudományok ugyanis, ha megrekednek a nemzeti keretek között, s nem élnek a nemzetközi összehasonlítás alapvető módszerével, ha a nemzeti folyamatokat nem az egyetemes folyamatok összefüggés-rendszerében vizsgálják, provinciálisak maradnak és képtelenné válnak a valóság feltárására. Az ilyen jellegű nemzeti beszűkülés a társadalomtudományok tudományosságát teszi kérdésessé, és konzerválja a romantikus megközelítéseket, a mítoszok uralmát az értelmezésben. A korszerű társadalomtudomány ugyanúgy internacionális és oszthatatlan, amint a fizika és a kémia, vagy a matematika és az orvostudomány.

Sajnos, nem állíthatom, hogy a második Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus már maradéktalanul ennek jegyében dolgozott volna, de rendkívül biztatónak tartom, hogy már a téma megjelölésével, a szekcióülések megszervezésével eleve a „nemzeti tudományok" nemzetköziesítésének igényével lépett fel.

A Duna-völgyi összefüggések középpontba állításával a kongresszus fontos, felelevenítésre érdemes hagyományokat ápol. Ahogyan az első szekció ülésén A. Sieroszewski lengyel kollégánk előadása felidézte, Németh László e térség népei tejtestvériségéről beszélt és egymás jobb megismerésének programját fogalmazta meg. Bojtár Endre utalt arra, hogy a kizárólag magyarországinak tekintett jelenségek gyakran milyen kísérteties hasonlósággal játszódtak le a szomszédos népeknél is. Ez a két előadás is felhívta tehát a figyelmet az összehasonlító vizsgálatok fontosságára, hiszen a választott két századfordulón izgalmasan követhetjük nyomon a Duna-völgyi népek jellegzetesen megkésett, de ebben a korszakban mégis félig-meddig sikeres modernizálási folyamatait. A kultúrtörténeti elemzés különösen alkalmas annak bemutatására, hogy a gazdaság változatlan viszonylagos elmaradottsága és a meginduló modernizálással is

összefüggő társadalmi feszültségek fellépése a félig sikeres, félig kudarcos gazdasági, társadalmi és politikai modernizáció és az ennek alapján még a XIX–XX. század fordulóján is jellegzetes perifériális elmaradás egyáltalán nem állt ellentétben, sőt éppen forrása volt a világszínvonalú kulturális teljesítményeknek.

És éppen a történelem és az emberi cselekvés különböző szféráinak együttes vizsgálata az a további mozzanat, amelyet e kongresszus fontos küldetésének tartok. Az elhangzott előadások a társadalomtudományi diszciplínák egész sorát képviselték, sőt esetenként kapcsolták is össze. A rendező elv, amely nyelvészeti vagy történeti, néprajzi vagy irodalomtörténeti témát összefogott, csupán az volt, hogy az említett tudományágak a magyarságot és Magyarországot, illetve a magyarságnak a szomszédos népekkel fennálló kapcsolatait vizsgálta. A tudományos kongresszusok történetében tehát ritka, interdiszciplináris megközelítés érvényesült. Ebben látom a mostani tanácskozás további kutatásokat ösztönző hasznát. Egyébként a hungarológia fogalmával vitám lenne. Hungarológia mint tudományos diszciplína – a biológia, a pszichológia vagy a szociológia értelmében – nyilvánvalóan nem létezik. Hasznos azonban a „hungarológia" egyfajta komplex, a különböző társadalomtudományi ágak közötti integrációt előmozdító, egyfajta történelmi totalitást célul kitűző értelmezése. A kongresszus, miközben létével önmagában is sokat tett e komplexitás érdekében, természetesen csak a kezdő lépéseket jelentette. Csupán az előadások témáinak, címeinek áttekintése is mutatja: még legtöbbször hiányzott az összekapcsoló, szintetizáló vizsgálat, hiányzott a társadalmi cselekvés különböző szféráit összekötő történelem, s a különböző tudományterületek megközelítései leggyakrabban csak egymás mellett futottak különböző szekciók keretei között.

Ez fontos tanulság lehet a következő időszak feladatainak megjelölésében, a következő kongresszusig előttünk álló évek kutatási feladatainak meghatározásában. Nem lehetünk azonban türelmetlenek, hiszen fiatal, alig néhány év óta működő társaság mindössze második kongresszusát zárjuk. A ma még jócskán fellelhető gyengeségek mellett elsősorban azokat az elemeket érdemes erősíteni, azokat a törekvéseket felkarolni, amelyek a magyarság kultúrhistóriájának feltárását és annak nemzetközi összefüggéseit segítik jobban megérteni.

A Magyar Tudományos Akadémia, mint eddig, a jövőben is feladatának tekinti, hogy lehetőségei, keretei között segítse és támogassa e fontos munkát.

Klaniczay Tibor főtitkári beszámolója
a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság harmadik közgyűlésén,
Bécsben, 1986. szeptember 5-én

Elnök úr, tisztelt közgyűlés, hölgyeim és uraim!

Engedjék meg, hogy közgyűlésünk alkalmával jelentést tegyek Társaságunk elmúlt öt év alatt végbement fejlődéséről, a Végrehajtó Bizottság tevékenységéről és a titkárság munkájáról. Megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a Társaság működése folyamatos volt, számos, az alakuló közgyűlésen és az 1981. évi I. kongresszus alkalmával tartott közgyűlésen elhatározott feladatot, célt sikerült megvalósítanunk. A Társaság konszolidálódott, s immár a hungarológiának valóban elismert nemzetközi szervezete lett.

Ezt tükrözi tagságunk alakulása is. Öt évvel ezelőtt még a kezdeti tagtoborzás eredményeiről kellett számot adnom, most már toborzásra nincs szükség. A különböző országok hungarológusainak a Társasághoz való csatlakozása immár folyamatos, s különösen örvendetes, hogy az új tagok többsége most már egyre inkább a felnövekvő új kutató-generációkból adódik, jeléül annak, hogy a Társaság létrejötte nem csupán egy adott időszak akkor működő hungarológusainak volt az érdeke és igénye, hanem szükségességét, a hozzá való csatlakozás hasznosságát a magyarságra vonatkozó tudományok művelésébe újonnan bekapcsolódók is érzik és vallják, minden különösebb propaganda nélkül is. E biztató folyamat eredményeként taglétszámunk a múlt közgyűlés óta tovább emelkedett. Az 1981. évi 762 tag helyett most 970 tagja van Társaságunknak, melyből 582 a magyarországi, 388 a más országokból való tagok száma. Ez utóbbiak 29 ország között oszlanak meg. A legnagyobb létszámmal Románia (48), Csehszlovákia (37), a Szovjetunió, Jugoszlávia (35), NSZK (28) hungarológusai vannak képviselve.

Ugyanakkor, amikor örömmel állapíthatjuk meg taglétszámunk emelkedését, tisztában kell vele lennünk, hogy az új tagok száma nagyobb, mint a létszámemelkedés mértéke, minthogy az elmúlt öt év során számos nagyrabecsült tagtársunkat, a hungarológia kiváló művelőjét veszítettük el. Közöttük van Társaságunk több tiszteleti tagja, így Björn Collinder, Illyés Gyula, Vaszilij Lytkin, Cs. Szabó László, Carlo Tagliavini, Tamás Lajos, akiknek az emlékét tisztelettel és kegyelettel ápoljuk, tudományos örökségüket őrizzük, kezdeményezéseiket tovább folytatjuk.

Megkülönböztetett fájdalommal kell megemlékeznem egy, a Társaságunkat, annak egész működését különösen sújtó halálesetről: főtitkárhelyettesünknek, Béládi Miklósnak 1983-ban bekövetkezett elhunytáról. A MTA Irodalomtudományi Intézetének főosztályvezetője, az irodalomtudomány doktora, számos díj és elismerés tulajdonosa volt, akinek meghatározó szerepe és érdeme volt a Társaság létrejöttében, megalakulásának előkészítésében, az öt évvel ezelőtti első kongresszusunk megrendezésében, a Társaság ügyeinek folyamatos és eredményes irányításában. Személyében Társaságunk egyik legtöbbre hivatott vezetőjét, oly sokunk kedves barátját, a kiváló tu-

dóst veszítettük el, egyikét azoknak, akiknek nevét és munkásságát világszerte ismerték és becsülték a hungarológia művelői.

A Társaság Végrehajtó Bizottságának határozata értelmében – hacsak a közgyűlés ennek ellent nem mond – a fenti, 970-es létszám holnaptól, illetve mától kezdve valamennyivel azonban csökkenni fog. Nyilvántartott tagjaink sorában ugyanis bizonyos számú fiktív, jelképes tag is szerepel, olyan kollégáink, akik valamikor jelentkeztek, esetleg az alakuló közgyűlésen való részvételük folytán automatikusan váltak taggá, de azóta nem tanúsítottak érdeklődést a Társaság munkája iránt, s – főleg – sohasem tettek eleget a tagdíjfizetési vállalásuknak. Alapszabályunk kimondja, hogy a tagdíjat nem fizető tagokat törölni kell a tagság sorából. A vezetőség többször és nagy tapintattal foglalkozott e kérdéssel, minthogy tisztában van azzal, hogy gyakran devizális, átváltási vagy egyéb nehézségek akadályozzák számos tagunkat a rendszeres tagdíjfizetésben; akiknél pedig ilyen nehézségek nem forognak fenn, azokat ismételten, több körlevélben emlékeztette udvariasan az alapszabály rendelkezéseire, s számosan pótolták is elmaradásukat. A közvetlenül a kongresszus előtt megtartott ülésén a VB ezért nyugodt lelkiismerettel juthatott arra az elhatározásra, hogy senkivel szemben sem követ el méltánytalanságot, ha törli névsorunkból azt az 52 tagot, akikről tudjuk, hogy semmiféle objektív körülmény sem hátráltatja őket a tagdíjbefizetésben. Ami márcsak azért is megokolt, mert a nyelvi és irodalmi kérdésekkel foglalkozó nemzetközi társaságok csúcsszerve, a Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes, röviden a FILLM számára, melynek 1979 óta tagjai vagyunk, s melynek révén a jelen kongresszushoz szerény, de nem lebecsülendő anyagi segítséget kaptunk, Társaságunknak taglétszáma arányában kell rendszeres évi hozzájárulást fizetnie, vagyis a nem fizető tagjaink után is fizetnünk kell a kvótát, ami hosszú távon aligha tartható.

Tisztelt közgyűlés!

Rátérek most a VB által az elmúlt öt évben végzett munka ismertetésére. Társaságunk vezető testülete évenként rendszeresen megtartotta ülését, s ezen a rutinszerű kérdések mellett az elmúlt években főleg három témával foglalkozott behatóan és visszatérően: a hungarológia Magyarországon kívüli oktatásának és központjainak a problémájával, új folyóiratunk, a Hungarian Studies ügyeivel, valamint a most befejeződött II. kongresszusunk előkészítésével.

Emlékeznek rá, hölgyeim és uraim, hogy a hungarológiai oktatás kérdését Társaságunk megalakulásától kezdve rendszeresen napirenden tartotta, s hogy öt évvel ezelőtti első kongresszusunknak is egyik főtémájává tette. Az ebben a tárgykörben elhangzott előadások külön kötetben jelentek meg, hallatlanul értékes és megszívlelendő ismereteket, javaslatokat, információkat tartalmazva. A Társaság Végrehajtó Bizottsága a kongresszus tapasztalatai alapján úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a Magyarországon kívüli magyar egyetemi oktatóhelyek munkájának további fejlődése és erősödése érdekében magyar állami részről rendszeresebb és kompetensebb támogatást kell nyújtani, különös tekintettel arra, hogy a világ számos egyetemén – a létező kétoldalú kulturális egyezmények keretében – Magyarországról kiküldött tanárok és lektorok tanítanak. A vezetőség ezért elhatározta, hogy átfogó javaslatot dolgoz ki és terjeszt ez ügyben a Magyar Népköztársaság művelődési minisztere elé, felhasználva és értékesítve más országok hasonló tapasztalatait, különösen a finn modell példáját.

A részletes elaborátum el is készült, s 1983 elején átadásra is került. Teljes szövege nyomtatásban is olvasható a Nyelvünk és Kultúránk folyóirat 1984-ben megjelent 54. számában.

A Társaság vezetősége javaslatának lényegét a következőkben foglalhatom össze: szükségesnek tartja valamennyi magyar tanszék, illetve lektorátus munkájának rendszeres támogatását egy erre létesített szerv részéről, tekintet nélkül arra, hogy ott az anyaországból való, vagy pedig helybeli szakemberek oktatnak-e. Ami a Magyarországról kiküldött tanárokat és lektorokat illeti, a személyek gondosabb s főleg a tudományos szempontokra nagyobb tekintettel levő kiválasztását óhajtja. Szembefordul azzal a nézettel, mely a különböző egyetemeken a magyar ismeretek jelenlétét csupán, vagy elsősorban csak a magyar nyelv valamilyen szintű oktatásával kívánja elérni, a hungarológiai szakismereteket pedig csak amolyan kiegészítő, s primitív ismeretterjesztő fokon tartja szükségesnek. Ezzel szemben azt kívánja, hogy magyar részről a segítség a hungarológiai oktatás tudományos színvonalának emelésére irányuljon, s azt segítse elérni, hogy a magyar stúdiumok a megfelelő egyetemeken a más szakokét megközelítő tekintélyt tudjanak kivívni maguknak. Mindezek érdekében javasolja, hogy létesüljön egy magas szintű, tudományos rangú testület – a finn példához hasonlóan –, melynek döntő szava van mind a tartalmi, mind a személyi kérdések megítélésében.

A Társaság előterjesztése szíves fogadtatásra talált, meg is fontoltatott, de javaslataink eddig csak kis részben kerültek elfogadásra. Bár megnyugvással könyvelhetjük el, hogy a kérdéssel való foglalkozás immár komolyan napirendre került, s történtek bizonyos szervezeti intézkedések is; ami azonban a Társaság javaslatának a lényege volt: a tudományos igények érvényesítése, az még továbbra is sok kívánnivalót hagy maga után. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy ne történt volna jelentős előrelépés. Ha összehasonlítjuk Társaságunknak az 1980. és 1985. évi nyomtatott tájékoztatóját a világ hungarológiai oktatóhelyeiről, akkor azt látjuk, hogy Magyarországon kívül ezek száma öt év alatt 78-ról 88-ra emelkedett. Bár egyes országokban, így pl. Dániában és Svédországban – reméljük, csak ideiglenesen – csökkent a hungarológiai oktatóhelyek száma, másutt, így Olaszországban s különösen a Német Szövetségi Köztársaságban tovább emelkedett. Újra megindult – hosszabb szünet után – a hungarológia egyetemi oktatása Kínában és Törökországban, s különösen nagy eredmény a bloomingtoni magyar tanszék létrehozása.

Nem Társaságunk érdemeként akarom elkönyvelni, de talán a kérdés Társaságunk által történt napirendre tűzésének és tartásának is része van abban, hogy a hungarológia nemzetközi művelésének szervezeti alapjait tekintve egy új, biztató fejlődésnek lehetünk tanúi. Nevezetesen annak, hogy kezdenek egyes országokban létrejönni – jobb híján hungarológiai centrumnak nevezhető – intézmények, az illető ország tudományos intézményeinek hálózatán belül. Ilyen a Rómában, illetve Párizsban létrejött egyetemközi hungarológiai központ, mely mint olasz, illetve francia intézmény összefogni és koordinálni hivatott az adott ország különböző egyetemein folytatott tudományos munkát. Mint olasz, illetve francia intézmények, ezek a központok állami támogatást kapnak, s így módjuk van kollokviumok rendezésére, évkönyv vagy folyóirat indítására. Lényegében hasonló koordináló, központ jellegű szerepe van az Egyesült Államokban a bloomingtoni tanszéknek is. S korábban – direkt szervezeti integráció nélkül – értékes kezdeményezések voltak az erők összefogására Csehszlovákiában,

különösen a Brno-i tanszék részéről, nem is szólva Jugoszláviában az újvidéki Magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások intézetéről. Örömmel értesültünk legújabban arról, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban, ahol már 14 egyetemen folyik magyar oktatás, szintén formálódóban van egy ilyen intézmény, a hamburgi finnugor intézethez kapcsolódva. Végül az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a magyar államnak számos országban létező kulturális intézetei, melyek eddig inkább csak kulturális kapcsolatokkal és propagandával foglalkoztak, a magyar művelődési miniszter, tagtársunk, Köpeczi Béla úr kezdeményezésére kötelesek ezután a hungarológiát érdeklődésük és munkájuk centrumába állítani.

Kevesebbet kell szólnom a Végrehajtó Bizottságot foglalkoztató másik kérdésről, új folyóiratunkról, a Hungarian Studiesről. Első kongresszusunk alkalmával a társaság alakuló közgyűlésén elhatározott két folyóirat közül az egyiknek, a Hungarológiai Értesítőnek a megindulásáról számolhattunk be, amely azóta rendszeresen megjelenik és betölti azt az alapvető információs feladatot, melyet neki szántunk, amiért külön köszönettel tartozunk Jankovics József tagtársunknak, főtitkárhelyettesünknek. Ezúttal a második folyóirat, a Hungarian Studies megindulását, s most megjelent második számát üdvözölhetjük. Ismeretes, hogy e folyóirat életrehívását Sinor Dénes alelnök úr kezdeményezte, aki mint a szerkesztőbizottság elnöke, a legfőbb szellemi irányítással segítette a folyóirat megindulását, míg a fáradságos felelős szerkesztői munka Voigt Vilmos tagtársunk kompetenciáját és áldozatkészségét dicséri. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a folyóirat megjelentetését a budapesti Akadémiai Kiadó pusztán saját kockázatára vállalta, éppen egy olyan időszakban, amikor súlyos anyagi gondokkal küzd, s termelését csökkenteni kényszerült. Ez utóbbi tényezővel összefügg, különböző más szervezeti és személyi nehézségek mellett, hogy a folyóirat akadozva indult meg, s máris késésben van, hiszen az 1985. évi 2. szám jelent most meg. De sajnos ilyen, illetve ennél lényegesen nagyobb késés valamennyi magyar tudományos folyóirat megjelenésénél jelentkezik az utóbbi időben, elsősorban pénzügyi okokból.

Ezért különösen nagy érdekünk fűződik ahhoz, hogy folyóiratunknak minél több előfizetője legyen, mert a jelenlegi helyzet siralmas. Pillanatnyilag 92 előfizetője van a folyóiratnak, ebből 34 Magyarországról, s 58 más országokból. Ennek az alacsony számnak az egyik oka kétségkívül a Magyarországon megjelenő tudományos folyóiratok közismerten rossz, ügyetlen terjesztése, amibe nem nyugodhatunk bele. Lehetetlen, hogy ha a Társaság csaknem ezer tagja kellő erőfeszítést tenne a folyóirat propagálására, előfizetők szerzésére, akkor ne lehetne lényegesen magasabbra emelni az előfizetők számát. Külön kérem ezért tagtársainkat, hogy rendeljék meg a folyóiratot intézetük, tanszékük számára, és szorgalmazzák, javasolják, hogy országuk, egyetemük nagy könyvtárai fizessenek rá elő. Hiszen ez az egyetlen, világnyelveken megjelenő hungarológiai folyóirat, amely éppen ezért kellene, hogy el tudja tartani magát, s akkor a folyamatosabb és gyorsabb megjelenés is biztosítva lenne.

De nemcsak e téren várunk támogatást tagjainktól, hanem és még inkább a folyóiratban való közreműködés, tanulmányokkal való ellátása terén. Köszönet mindazoknak, akik a folyóirat megjelent első és nyomdában levő második évfolyamához tudományos munkájuk eredményeivel hozzájárultak, s szeretnénk remélni, hogy a folyóirat néhány éven belül a legkiválóbb hungarológusok magas színvonalú orgánumává fejlődik majd.

A Végrehajtó Bizottság harmadik gondja, mint említettem, a ma sikeresen befejeződött második nemzetközi hungarológiai kongresszus volt. Eredetileg az Újvidéki Hungarológiai Intézet részéről hangzott el javaslat a legutóbbi közgyűlésen a II. kongresszusnak ott való megtartására. Különböző okok miatt a terv nem volt megvalósítható, s ezért a VB nagy örömmel és hálával fogadta az Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, valamint a bécsi egyetem Finnugor Intézete készségét arra, hogy megszervezik a II. kongresszust Bécsben. Társaságunk vezető testülete a legnagyobb köszönettel tartozik a két intézmény vezetőinek és munkatársainak, az Előkészítő- és Szervezőbizottság vezetőinek és tagjainak azért az áldozatos munkáért, melyet kongresszusunk érdekében végeztek.

Kongresszusunk mérlegét, az elért tudományos eredmények súlyát természetesen korai lenne még megvonni és leméri. Az első számvetést Berend T. Iván úrnak, az MTA elnökének köszönhetjük, akinek iménti elismerő zárszavát Társaságunk vezetősége köszönettel nyugtázza, a végső értékelés azonban majd csak a kongresszus előadásainak publikálása után lesz igazán lehetséges.

Hölgyeim és uraim, az említett három fő kérdéskör mellett Társaságunk az elmúlt öt évben, ha talán lassan is, de igyekezett folyamatosan valóra váltani terveit, kezdeményezéseit. Megjelentettük az előző kongresszus előadásait két kötetben, a már említett kötetet a hungarológiai oktatásról, valamint a magyar versről szóló másikat.

Megelégedésünkre szolgál, hogy hosszas vajúdás után kongresszusunk idejére sikerült realizálni egyik régi tervünket, a Hungarológiai Alapkönyvtár c. kiadvány megjelentetését, melyről reméljük, hogy hasznos útmutató lesz valamennyi hungarológiai intézmény számára. Köszönet illeti elsősorban a kötet szerkesztőjét és munkatársait, valamint a magyarországi Tudományos Ismeretterjesztő Társulatot, illetve annak főtitkárát, Rottler Ferenc tagtársunkat, a kötet megjelenése költségeinek biztosításáért.

Az elmúlt öt évben a Társaság titkársága igyekezett a rendelkezésére álló szerény anyagi eszközökkel segítséget nyújtani tagtársaink Magyarországon végzendő kutatásaihoz, biztosítva – sajnos, csak rövid időre – magyarországi tartózkodásuk költségeit. Ily módon 1981 óta mintegy 60 kutatót tudtunk egy-két hétig vendégül látni. Mind egyes kutatók, mind egyes intézmények munkáját próbáltuk egyidejűleg könyvküldeményekkel is elősegíteni. Mindehhez, valamint a Hungarológiai Értesítő megjelentetéséhez a befolyó tagdíjak és az MTA, valamint a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja Irodalmi Szakosztályának támogatása biztosította a szükséges fedezetet.

Voltak Társaságunknak olyan kezdeményezései is, melyeket ez ideig még nem koronázott siker. Így már korábban Sivirsky Antal és Bak János tagtársaink egyaránt javasolták, hogy társaságunk próbálja kezdeményezni és elősegíteni a Magyarországról szóló kézikönyvek, illetve magyar tárgyú lexikoncikkek megfelelő adatokkal való ellátását, egy amolyan hungarológiai információs szolgálatnak az életre hívását. A kérdést előző kongresszusunkon külön ülés tárgyalta meg, de azóta nem jutottunk előbbre. Reméljük, a következő években sikerül itt is valami eredményt elérnünk. Ugyancsak vita tárgya volt az előző kongresszuson egy hungarológiai alapismereteket közlő kézikönyv létrehozása, Kósa László kollégánk javaslatára. Mint társasági vállalkozást nem sikerült ezt életre hívnunk, de örömmel közölhetem, hogy Kósa kollégánk és munkatársai munkája révén egyéni vállalkozásként várható egy ilyen munka megjelenése. Ez azonban nem mentesíti Társaságunkat attól, hogy a következő periódusban komolyan végiggon-

dolja, melyek azok az információs eszközök, kiadványok, melyek létrehozására feltétlenül szükség van ahhoz, hogy a hungarológia ama diszciplínák közé kerülhessen, melyekben a tájékozódás sehol sem reménytelen feladat.

Nem óhajtom tovább részletezni még azt a sok kisebb-nagyobb ügyet, mely társaságunk titkárságát a fentiek intézésén túl rendszeresen igénybe vette. Ehelyett szeretném a VB nevében köszönetemet fejezni ki a titkárság munkatársainak: Jankovics Józsefnek, aki a vezetőség megbízásából Béládi Miklós barátunk halála után a főtitkárhelyettesi teendőket látta el, valamint Nyerges Judit szervező titkárnak és Visóczki Márta gazdasági vezetőnek kitűnő munkájukért.

Tisztelt közgyűlés!

E szervezeti, működési tájékoztatás után legyen szabad néhány szót tartalmi kérdésekről is szólnom. Milyen előrehaladást figyelhetünk meg az elmúlt évek során a hungarológiának mint szaktudománynak, illetve mint több szaktudomány interdiszciplináris együttesének a fejlődésében? Hungarológia természetesen már régóta létezik, legalább is elemeiben, az egyes szakágazatok terén végzett kutatásokban. Hiszen mióta a magyar nyelv, irodalom stb. módszeres tudományos vizsgálat tárgya, azóta létezik hungarológia. Annak a felismerése azonban, hogy a magyarságra, a magyar civilizációra vonatkozó tudományos vizsgálatok komplex rendszert is alkothatnak, még sokáig váratott magára. Bár az 1930-as években történtek a magyar nemzeti diszciplínák összefogására irányuló kísérletek – gondoljunk pl. az Eckhardt Sándor, illetve Ortutay Gyula szerkesztésében megjelent Magyarságtudomány c. folyóiratra, vagy a budapesti egyetem rövid életű, de sok értékes munkát produkáló Magyarságtudományi Intézetére –, mégis, a hungarológia mint összefoglaló, komplex tudományszak a legutóbbi időkig nem volt jelen a tudományok térképén. Az utóbbi negyedszázadban jó ideig szinte csak az újvidéki kollégáink által létrehozott Hungarológiai Intézet képviselte az igényt a magyar kultúra egészére vonatkozó, a szűk diszciplináris kereteken túllépő kutatásokra. Az utóbbi tíz, de különösen az utóbbi öt évben ez a helyzet gyökeresen megváltozott, s bár ez több tényező és felismerés együttes hatásának a következménye, azt aligha tagadhatja bárki is, hogy Társaságunk létének és működésének ebben a fejlődésben igen komoly pozitív szerepe volt.

A hungarológia emancipálódása nem azt jelentette, hogy valami formális összefoglaló elnevezést sikerült találni a magyar nyelvészet, irodalomtörténet, folklór, történelem stb. együttese számára, hanem mindenekelőtt azt, hogy ráirányult a figyelem egy sor olyan kutatási területre, feladatra, témára, melyek a hagyományos szaktudományokba nem, vagy csak erőltetetten fértek bele. Gondolok itt az eszmetörténetre, a tudománytörténetre, könyvtörténetre, iskola- és neveléstörténetre, a magyar diaszpórák történetére, s még annyi más, a magyar tudományosságnak szigorú szaktudományi keretek közé zártsága miatt elhanyagolt kérdéskörére. Mindezek a hagyományos, nagy múltú szaktudományoknak a perifériáin foglaltak azelőtt helyet, egy hungarológiai koncepció jegyében viszont a középpontba kerülnek.

Pozitív fordulatnak tekinthetjük a hungarológia fejlődésében, szilárd tudományos alapjainak megerősítésében azt a tényt, hogy éppen az elmúlt öt évben fontos és eredményes lépések történtek szaktudományaink forrás-, adat- és anyagbázisának fejlesztése, kiterjesztése terén. A magyar civilizációra, etnikumra vonatkozó vizsgálatok könnyen elvont spekulációkra, a magyar identitás misztifikálására, ködös és káros el-

méletek gyártására is vezethetnek akkor, ha nem szigorú történeti tényekre, a források kritikus elemzésére támaszkodnak. Bár a múlt század óta, elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére, jelentős erőfeszítések történtek a magyar kultúra és történelem emlékeinek, forrásainak összegyűjtésére, regisztrálására, kiadására, ez a munka korántsem ütötte meg a kívánt mértéket, s csupán az elvégzendő feladatok egy részére terjedt ki. A hungarológiai tudományok sajnálatosan bővelkednek a félbemaradt, befejezetlen, csonka vállalkozásokban. Gondoljunk csak a nagy történeti forráskiadványok folytatásának elmaradására, az irodalmi szövegek kritikai kiadásai elkészülésének és megjelenésének elképesztő lassúságára, arra, hogy többszöri nekifutás ellenére sincs még a magyar nyelvnek igazi nagyszótára és így tovább. Most azonban megelégedéssel nyugtázhatjuk, hogy Magyarországon egy átgondolt országos tudományos program szerveződött néhány évvel ezelőtt, mely célul tűzte ki a magyar kulturális és történelmi emlékek feltárását, nyilvántartását és kiadását, s ehhez jelentős szubvenciókat is kap. Ennek következtében új lendülettel és a korábbiaknál lényegesen kedvezőbb adottságok mellett folytatódnak az irodalmi szövegkiadások, olyan fontos forráskiadványok, mint a Zsigmond-kori okmánytár, A magyar országgyűlési emlékek, Kossuth Lajos összes művei, A magyar népzene tára, a Magyarországi latinság szótára stb. Emellett megindultak olyan hézagpótló vállalkozások, mint az Anjou-kori okmánytár, a magyar zenetörténet forrásainak kiadása, s legfőképpen a magyar irodalmi nyelv nagyszótárának az előkészítése. Ha nem akarjuk, hogy a hungarológia a magyar lélek valóságos vagy vélt rejtelmei feletti elmélkedéssé váljék, akkor a tényekre, forrásokra épülő kutatás, a Társaságunk nevében nem véletlenül helyet foglaló filológia szigorú módszeressége lehet csak fejlődésünk alapja. Az elmúlt évek örvendetes tapasztalatai és kezdeményezései azt mutatják, hogy a hungarológia ebbe az irányba halad.

Ez egyébként a feltétele annak is, hogy a hungarológia említett emancipálódása ne csak a hungarológusok számára legyen valóság, hanem azt a nemzetközi tudományosság is elismerje. Amihez viszont az is kell, hogy a hungarológia ne szigetelődjék el más nemzeti civilizációkat kutató tudományoktól, hanem azok eredményeit érvényesítve, azokkal állandó kölcsönhatásban erősödjék. A ma befejeződött kongresszusunk, melynek célja az volt, hogy itt, a Duna-medence egyik nagy múltú kulturális és történelmi centrumában, az oly sok népet és nemzetet egybekapcsoló egykori monarchia fővárosában a magyar nyelv, irodalom és kultúra kérdéseit közép-európai kontextusban vizsgálja, ebben az irányban tett jelentős lépést. Minden reményünk megvan arra, hogy ez a tendencia folytatódik, s ehhez éppen Társaságunk nemzetközi jellege az egyik garancia. Hungarológia nyilvánvalóan nem létezhet a magyar tudományosság hivatott irányító szerveinek, intézményeinek erőfeszítései nélkül, de rossz irányba, provincializmusba is sodródhat, ha nélkülözi a nemzetköziség, a nemzetközi tudományosság állandó kontrollját. A hungarológia egyszerre nemzeti és nemzetközi tudomány, s Társaságunk léte és működése a dolognak ezt az utóbbi aspektusát kell, hogy kidomborítsa. Talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy ennek a hivatásának egyre sikeresebben kezd eleget tenni.

Hölgyeim és uraim, tisztelettel kérem, hogy a Társaság vezetőségének és titkárságának munkájáról szóló jelentést szíveskedjenek tudomásul venni.

Sivirsky Antalnak,
a számvizsgáló bizottság elnökének jelentése

A számvizsgáló bizottság évente összeült, üléseire meghívta a gazdasági vezetőt és Társaságunk egy vagy több tisztségviselőjét. A gazdasági vezető a számvizsgáló bizottság tudomására hozta évi jelentését és megadta a bizottság által kért felvilágosításokat. A számvizsgáló bizottság ellenőrizte az egyes könyvviteli tételeket és azokat mindig példás rendben találta.

A számvizsgáló bizottság felvilágosítást kért és kapott a Társaságnak a nemzetközi recesszió következtében kialakult anyagi helyzetéről. Visóczki Márta gazdasági vezető és néhai Béládi Miklós, majd Jankovics József főtitkárhelyettes megnyugtatták a bizottságot, hogy – bár a dologi és személyi kiadások emelkedtek – nem várható anyagi korlátozás. A tagdíjak emelését nem javasolták. A számvizsgáló bizottság elnöke a dollár árfolyamának 1985/86 folyamán bekövetkezett csökkenésével kapcsolatban kikérte a titkárság véleményét a dollárban fizető tagok tagdíjának emeléséről; gondos mérlegelés után a javaslattól eltekintett, de figyelemmel kíséri a kérdést.

A számvizsgáló bizottság állandóan ellenőrizte a tagdíj-fizetési helyzetet, és nem kapott kedvező, a bizottságot kielégítő képet a tagdíjfizetési készségről. A bizottság tudomásul vette az egyes országokban fennálló átutalási nehézségeket, de leszögezte, hogy a tagdíj fejében nyújtott szolgáltatások megkövetelik a tagdíjak haladéktalan rendezését.

A számvizsgáló bizottság az elmúlt évek során különös figyelmet szentelt a jelen kongresszusunk előkészítésével járó kiadásoknak. Társaságunk Bécsben bankszámlát nyitott; a folyószámlába betekintést nyert a bizottság és azt rendben találta.

A számvizsgáló bizottság 1984-ben örömmel vette tudomásul, hogy Társaságunk vendéglátási kerete terhére meghívott néhány külföldi hungarológust kutatómunka végzésére, és a külföldi kutatásokat szakirodalommal segítette. Ez, és nemzetközi kulturális tevékenységünk arra jogosít, hogy nemzetközi fórumoktól kérjünk szubvenciót, ami eddig csak kis mértékben sikerült.

A számvizsgáló bizottság tudomásul vette a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatását és ezért köszönetét nyilvánította, de megértést tanúsított azon kívánalom iránt, hogy Társaságunk törekedjék az önellátásra. Ezért is, még egyszer kérem, tekintse minden tag a tagdíjfizetést becsületbeli kötelességének.

A számvizsgáló bizottság örömét fejezi ki, hogy Társaságunk az anyagi problémák ellenére majdnem tíz év óta ilyen magas színvonalon szolgálja a hungarológiát.

Kérem jelentésem elfogadását!

Tudományos ülések, konferenciák

Tóth Árpád születésének centenáriumán rendezett tudományos ülésszak
Debrecen, 1986. április 18–20.

A Nyugat nagy nemzedékéhez tartozó Tóth Árpád életét és munkásságát első ízben idézték fel az ország különböző kutatóhelyein dolgozó irodalomtörténészek egy több napos ülésszak keretében, melynek a költő szülővárosa, Debrecen adott helyet. A háromnapos tudományos ülésszak igen gazdag, az előadásokon kívül még számos rendezvényt tartalmazó programját az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, a TIT Országos Irodalmi Választmánya és Hajdú-Bihar Megyei Szervezete, valamint Debrecen Megyei Városi Tanács VB Művelődési Osztálya szervezte, s a közel száz résztvevőnek a Déri Múzeum adott otthont. A színvonalas ülésszak első két napján a költő életművével, a városhoz fűződő élményeivel, a modern irodalomban betöltött szerepével, utóéletével foglalkozó tizennégy előadás hangzott el. Az előadásokat a Tóth Árpádról készített színes amatőrfilm vetítése, a sokoldalú, mindenre kiterjedő Tóth Árpád-emlékkiállítás megtekintése, valamint a Csokonai Színházban rendezett irodalmi est egészítette ki. A Debrecen Városi Könyvtár szép kiállítású, teljességre törekvő ajánló bibliográfiáját és a színházi belépőül is szolgáló bibliofil Tóth Árpád-kötetet örömmel fogadta a szakmai közönség. Az ülésszak harmadik napján hat előadást hallgatott meg a közönség a szecesszió kérdéseiről. Irodalmi és képzőművészeti vonatkozásokat egyaránt tartalmazó, új kutatásokat összegező, izgalmas irodalomtudományi problémák megvilágítására vállalkoztak a szerzők, s kitűnő illusztrációs anyagot mutattak be egy-egy konkrét témáról. Világszerte fokozódó érdeklődéssel kutatják a szecesszió kérdéseit, s a szervezők jó érzékkel kapcsolták össze Tóth Árpád életművét és e stílusirány hazai kutatásának újabb eredményeit.

A megnyitó előadást *Keresztury Dezső* akadémikus tartotta, kiemelte az ülésszak témáinak fontosságát, majd személyes emlékeit is felelevenítette Tóth Árpádról, s a költőnek Debrecenhez fűződő viszonyáról. Méltatta Kardos László és az Ady-Társaság érdemeit a költő végleges irodalomtörténeti helyének kijelölésében, végül pedig a szecessziónak az európai művészetben elfoglalt helyéről szólt.

A megnyitó szavak után *Czine Mihály* mondta el Debrecen és a XX. századi magyar irodalom című előadását, melyben alapos irodalomtörténeti kutatás révén, gazdag adatgyűjteménnyel támasztotta alá a város változó, sokszor ellentmondásos szerepét a modern magyar irodalom teremtésében és befogadásában. Kiemelte az eddig kevéssé ismert programok, irodalmi körök, vezető egyéniségek pozitív vonásait, különös tekin-

tettel a város szülöttének, Tóth Árpádnak ünnepi fogadtatására, Kardos Lászlónak a költőről írott monográfiájára, Barta János irodalomtörténeti munkásságára. Részletesen foglalkozott a két világháború közötti időszak szellemi-irodalmi életével, az Ady-Társaság, Gulyás Pál szerepével, a népi irodalom felkarolásával, a József Attila-ünnepséggel, majd a városnak 1945 óta a kortárs magyar irodalomban játszott termékeny és energiasugárzó hatásával, intézményeivel, folyóirataival. Áttekintése újszerű és rendkívül adatgazdag volt, számos további kutatás, tisztázatlan kérdés megoldásához kínált alkalmat.

Lengyel Balázs A mulandóság tragikuma című esszéje Tóth Árpád költészetének, formaművészetének természetét vázolta fel, költői eszközeit, képi világát jellemezte néhány nagy versének gondolati és formai elemzése révén.

Kocztur Gizella a műfordító Tóth Árpád elveit, munkamódszerét közelítette meg a Keats-vers, az Óda egy görög vázához fordításának részletes elemzésével, s bizonyította, hogy nemcsak az eredeti, hanem a műfordítás is remekmű.

Kabdebó Lóránt Pokoljárás – angyalmódra című előadása a költő húszas évekbeli munkásságát világította meg, feltárta kapcsolatait, az őt ért eszmei és irodalmi hatásokat, szellemi élményeket. Beszámolt a Babits, Tóth Árpád és Szabó Lőrinc közötti költői versenyekről, a három költő érdeklődési köréről, azonos eredményeiről, tájékozódási irányairól. Így nemcsak Tóth Árpád egyéniségéhez, hanem a kor szellemi légköréhez is számos adalékot nyújtott.

A szülőváros Tóth Árpád-ismeretéhez évtizedek óta a legtöbb munkával *Nagy János* tanár és irodalomtörténész járult hozzá. Előadásában a költő nevezetes, legtöbbet vitatott versét, Az új Istent értelmezte, három évtizedes kutatómunkájának eredményeit ismertetve. Tóth Árpád újságcikkeinek tematikáját is bemutatva kísérletet tett a hallgatóság meggyőzésére: a költőt Lenin alakja is ihlethette, befolyásolhatta a vers írásakor.

Kozocsa Sándor Géza az 1907 és 1914 között írt verseket elemezte és dolgozta fel Korhangulat és költői szerepjátszás vagy a releváns élmény? című tanulmányában. Aprólékos filológiai munkával emelt ki 13 döntő motívumot e versekből, s a modern verselemzési módszerek együttes alkalmazásával igen alapos betekintést nyújtott Tóth Árpád egy pályaszakaszába, számos kitűnő idézettel illusztrálva állításait.

Tamás Attila előadása Tóth Árpád költészete és a századeleji stílusirányzatok címen fontos párhuzamokat emelt ki a kor költői stílusai és a legjobbaknak ítélt, impresszionista, szimbolista, naturalista és dekadens vonásokat egyesítő Tóth Árpád-versek között.

A tudományos elemzést jól egészítette ki az ezután következő szubjektív hangú előadás: *Kiss Tamás* költő A Tóth Árpád-vers élénkítő és színező elemei címen átforrósodott, megélt élményt közvetített, amint Tóth Árpád verszenéjéről, festőiségéről, dekorativitásáról, atmoszférateremtő erejéről szólt.

Simon Zoltán izgalmas irodalomtörténeti kísérletet mutatott be: Kardos László két Tóth Árpád-monográfiájának tanulságai címmel végigkövette a korszak irodalomelméleti és verstani elméleteinek változásait, s azok közvetlen hatását az irodalomtörténészi munkára, Kardos László árnyaltabbá és pontosabbá váló elemzéseire.

Részletes verselemzésre, A vén zsivány című vers körüljárására vállalkozott *Szabó Magda;* kiderítette a vers hátterét, élményvilágát, a magyar költészetben létező pár-

verseit, s bebizonyította a vers jellegzetes debreceniségét, a 28 soros tragédia városhoz kötöttségét.

Sebestyén Árpád A vers-nyelv jellemzői Tóth Árpád lírájában címmel a versek nyelvi sajátságait elemezte igen összetetten, kitérve a zeneiség, a tökéletes rímek, a káprázatos képalkotás, a ritmika szépségeire és változatosságára. A jelzők, a magas és mély magánhangzók váltakozása és más konkrét vizsgálatok alapján állította elénk Tóth Árpádot, a „szavak szobrászá"-t.

Szuromi Lajos metrikai elemzéssel közelítette meg az „Isten törött csellója, hallgatok" című költeményt, s bonyolult számítások, összevetések alapján bizonyította Tóth Árpád tudatos költőiségét, s a nyelv fölötti uralmát, alakítókészségét.

Az utolsó előadást *G. Kiss Valéria* középiskolai tanár és irodalomtörténész tartotta Az ódivatú költő. (Tóth Árpád tanítása a középiskolában) címmel, 1932-től napjainkig kísérve végig a középiskolai tankönyvek értékelését, a Nyugat írói körének közvetítését, a modern magyar költészet tanításában kívánt fordulatokat, értékelési hangsúlyváltozásokat. A rendkívül sokrétű, korjellemző és befogadástörténeti érdekességekkel, valamint határozott Tóth Árpád-képpel rendelkező előadás jól keretezte a költő életművének mai utóéletét is jellemző tudományos ülésszakot. A költői életművek állandó újragondolására, és felelős közvetítésére szólította fel akaratlanul is az érdeklődő közönséget, kitűnően bizonyítva, hogy Tóth Árpád egyáltalán nem ódivatú költő.

Az előadások végén *Mollay Károly* zárszava előtt *Czine Mihály* javasolta, hogy az Irodalomtörténeti Társaság s a tudományos ülésszak közönsége köszöntse levélben a Tóth Árpád-életmű befogadásáért oly sokat tett irodalomtörténészt, Kardos Lászlót. A javaslatot nagy helyesléssel fogadta a közönség.

A harmadik napon *Kürti Katalin* Debreceni képzőművészet Tóth Árpád korában című előadásával folytatódott az ülésszak programja. Igen sok kitűnő illusztrációval állította elénk a város szecessziós alkotásait a szerző, épületek, szobrok, festmények születésének körülményeit, izgalmas életrajzi adalékokat sűrített az előadás, kitért a Tóth Árpád-emlékmű keletkezésének történetére is.

Halász Előd Az osztrák szecesszió című előadása igen széles áttekintést nyújtott erről a mozgalomról, amelynek más-más neve van országonként, s a művészettörténetben pontos körülhatárolása még ma is folyik. Eszmei alapozástól a nemzetközi kapcsolatok szerepéig, konkrét életművek és alkotások elemzésétől hatástörténeti megállapításokig terjedt az előadás. Rendkívüli alapossággal ismertetett meg a bécsi – a magyar művészetre is elhatározó jellegű – csoportokkal, alkotásokkal, s vázolta a magyar összefüggéseket is. Az előadás sok alapvető kérdés vizsgálatára vállalkozott, remélhető, hogy bővebb kifejtésére és megjelenésére is sor kerül hamarosan.

Keserű Katalin „Légi semmi" és „álló alak". (Dante a magyar szecesszióban) című előadása áttekintette a Dante-kor és a XX. század eleje közötti párhuzamokat, a művészek felfokozott érdeklődését az átmeneti korok, összegező művészek iránt. Gazdag illusztrációs anyagon (verseken és képeken) mutatta be a Dante-motívumok jelenlétét a magyar szecessziós művészetben, részletezve az álom jelentőségét, a szépség, az örökkévalóság, az anyagtalanság és az illúziók ábrázolásának lehetőségeit több művészeti ágban is.

Csűrös Miklós Zeneiség és festőiség a magyar szecesszió irodalmában helyett Adalékok a magyar irodalmi szecesszió kérdéséhez címre módosította előadását, s körüljárta a magyar kutatók véleményét az irodalmi szecesszióról – a sejtetés, a suttogás, a halkság, a titok, az ornamentális díszítés, a dekorativitás, intimitás kérdéseire keresve kitűnő illusztrációs anyagot, érdekes elemeket emelve ki a kor elbeszélő irodalmából (pl. az arany szín szerepét, a biblikus jelzők túltengését, a halál iránti érdeklődést).

Alexa Károly A mese a századfordulón címmel a századforduló epikájának ornamentikáját mutatta be a mese műfajában, egyes írók meséin kívül antológiák darabjait elemezve, a műfaj fontosságát bizonyítva. Igen kevés szó esett eddig az irodalomtörténetben erről, pedig igen termékeny megközelítési lehetőség lehet a századforduló irodalmában való eligazodásra, a pszichológiai kapcsolatokra, a személyiség korlátainak áttörési kísérleteire, jelképes irodalmi alakok teremtésének magyarázatára (pl. Szindbádéra stb.).

Az utolsó előadást *Eisemann György* tartotta Prófécia és szépségeszmény a szecesszióban címmel, számos új szemponttal gazdagítva a szecessziókutatást, filozófiai megközelítéssel elemezve egy-egy jellegzetes szépirodalmi (Babits, Wilde), zenei műalkotást (Strauss, Mahler). Egy-egy motívum kiemelésével bizonyítja a profétikus ornamentika kiemelt szerepét a szecesszióban, s igen gazdag illusztrációs anyagot kínálva további vizsgálatra.

A szecesszióról tartott előadások is bizonyították, hogy erről a kérdésről még igen sok mondanivalója van az irodalomtörténetnek, művészettörténetnek egyaránt, s az elkövetkező évtizedek kutatásaihoz jó kiindulási alapul szolgálhatott ez a néhány megközelítés is. Remélhetőleg könyv formában is hozzáférhetővé válnak ezek a tanulmányok, s így a magyar szecessziókutatás egy fontos állomásáról, jelenlegi állapotáról tudósíthatnak majd a résztvevőknél nagyobb számú érdeklődőt is.

R. Takács Olga

„Török világ Magyarországon".
Tudományos ülésszak a hódoltság művelődéstörténetéről.
Szigetvár, 1986. május 21–25.

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Reneszánszkutató Csoportja a budapesti, a debreceni, a pécsi és a szegedi egyetemek régi magyar irodalomtörténeti tanszékeivel együtt hagyományosan minden második évben ülésszakot szervez a reneszánsz kutatásával foglalkozó szakemberek számára. Az 1986-ban megrendezett ülésszakot Buda visszafoglalásának 300. évfordulója alkalmából a török hódoltság alatti művelődéstörténet témakörének szentelték, s az ülésszak munkájába bekapcsolódott a budapesti egyetem török filológiai és középkori magyar történeti tanszéke is. A konferencia üléseit Szigetváron, Szulejmán pasa egykori dzsámijában tartották.

A török hódoltság politika-, had- és gazdaságtörténete a magyar történettudomány által hagyományosan vizsgált terület – a konferencia nyitó előadásában *Hóvári János* foglalta össze a magyar történetírás hódoltság-kutatásának történetét és eredmé-

nyeit –, a török uralom alatti művelődés történetét azonban mindeddig kevéssé, illetve csak egyes részleteiben vizsgálták. A hódoltság művelődéstörténete többféle különböző jellegű és etnikumú kultúrák egymás mellett élésének, összefonódásának a története, teljes képet alkotni róla csak a különböző szakterületeken dolgozó kutatók együttes munkája eredményeképpen lehet. Ezt a sokszínűséget tükrözte, illetve az interdiszciplináris kapcsolatok létrejöttét segítette, hogy a konferencián turkológustól hebraistáig, nyelvtörténésztől művészettörténészig különböző szakterületek képviselői vettek részt.

Az előadások egy része a törökök Magyarországra magukkal hozott kultúrájáról és annak a magyar művelődésre gyakorolt hatásáról szólt (*Ágoston Gábor:* Muszlim nevelés és oktatás a hódolt Magyarországon; *Gerelyes Ibolya:* Budai török hagyatéki leltárak kultúrtörténeti tanulságai; *Kakuk Zsuzsa:* Török kultúrhatás jövevényszavaink tükrében; *Kovács Zsuzsa:* Török költészet Magyarországon). A magyar kultúra hódoltság alatti továbbélésének mikéntjét világították meg az ötvösművészetről és a felekezeti küzdelmekről szóló előadások (*Bobrovszky Ida:* Magyar ötvösművészet a hódoltságban; *Pirnát Antal:* Egy könyvnyomtató műhely a hódoltság területén). A hódoltságbeli városok történetéhez kapcsolódott egy demográfiai elemzés (*Dávid Géza:* Városi népesség a hódoltság korában) és egy városkép-ábrázolásokat feldolgozó munka (*Rózsa György:* Hódoltságkori várostörténetünk forrásai). A hódoltságban élő egyéb etnikumok művelődéstörténetét a szerbek építészetéről és a budai zsidók egy verses krónikájáról szóló előadás (*Vujicsics D. Sztoján:* Magyarországi szerb művészet a hódoltság korában; *Haraszti György:* Budai zsidók a hódoltság utolsó szakaszában) képviselte. Több olyan előadás hangzott el, mely az egymás ellen harcoló törökök és magyarok kapcsolatát (*Kovács József:* Magyar rabok török börtönben), egymásról alkotott képét, ismereteit, politikai elképzeléseit mutatta be (*Barta Gábor:* A „törökös" ideológia kezdetei; *Fodor Pál:* Bécs és a magyar nemesség a török hódító ideológiában. /Egy 17. századi török krónika tükrében./; *Kovács László:* Keresztény hitvita és iszlám tolerancia a hódoltság korában; *Markus Köhbach* /Wien/: Die Helden von Görösgál; *Orlovszky Géza:* Zrínyi Miklós török tárgyú olvasmányai).

A konferencia szakmai programját Szigetvár török emlékeinek és Dél-Baranya néhány műemlékének a megtekintése, valamint az Ars Renata együttes hangversenye egészítette ki, az utolsó estén pedig „Zrínyi-lakoma" zárta.

K. Zs.

„Venezia, Italia e Ungheria tra decadentismo e avanguardia".
VI. olasz–magyar kapcsolattörténeti konferencia. Budapest, 1986. június 10–13.

A velencei Fondazione Giorgio Cini és a Magyar Tudományos Akadémia 1968-ban tudományos együttműködési megállapodást kötött, melynek értelmében háromévenként felváltva hol Velencében, hol Budapesten konferenciát rendeznek az olasz illetve velencei és magyar történelmi és kulturális kapcsolatokról.

1986. június 10–13. között budapesten az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen került sor a VI. olasz–magyar konferencia megrendezésére, melynek témája a század-

végtől az avantgarde mozgalmakig terjedő időszak történelme, irodalom-, film- és művészettörténete volt. (A korábbi konferenciákon középkori, reneszánsz, barokk, felvilágosodáskori és múlt századi témákat tárgyaltak, időben előre haladva így jutottak el most a XX. századig.)

Olaszországból 15 fős delegáció érkezett a konferenciára Vittore Branca professzor vezetésével. A találkozón, melynek fővédnöke Köpeczi Béla művelődési miniszter, az olasz–magyar tudományos együttműködés elnöke volt, megjelent Emilio Bassi, az Olasz Köztársaság budapesti nagykövete.

A konferencia hat ülésén összesen 22 előadás hangzott el. A történészek az első világháborúig terjedő időszak magyar–olasz politikai kérdéseiről (*Marco Dogo, Jászay Magda, Rita Tolomeo*) s a Tanácsköztársaság és az azt követő reakció olasz visszhangjáról tartottak előadásokat (*Pasquale Fornano, Giuseppe Monsagrati, L. Nagy Zsuzsa*), illetve újonnan hozzáférhető dokumentumok alapján az I. világháborút követő időszak olasz–magyar diplomáciai kapcsolatait mutatták be (*Francesco Guida*). Az irodalomtörténeti témájú előadások között hallottunk összefoglalást a modern európai költészetről (*Zemplényi Ferenc*), s összehasonlító elemzést Marinetti és Kassák költészetéről (*Szabó György*), az előadások többsége azonban a tárgyalt korszak magyar irodalmának olasz témáiról és olasz mintáiról szólt (*Marinella D'Alessandro, Amedeo Di Francesco, Armando Gnisci, Sárközy Péter*); ezen belül külön ülésszakot szenteltek Babits Mihály életművének (*Maria Teresa Angelini, Gianpiero Cavaglià, Melczer Tibor, Rába György*). Két ideológiatörténeti előadás hangzott el: Ferrero magyarországi hatásáról (*Ferenczi László*) és Fülep Lajos olasz reneszánsz-értelmezéséről (*Sallay Géza*). A képzőművészeti tárgyú előadások az avantgarde mozgalmak olaszországi illetve magyarországi megjelenési formáit elemezték (*Németh Lajos, Takács József*), a filmtörténetet pedig a magyar filmről mint új művészetről, mint avantgarde jelenségről szóló előadások reprezentálták (*Bruno de Marchi, Nemeskürty István*).

A konferencia anyagát – a hagyományokhoz híven – az Akadémiai Kiadó olasz nyelvű kötetben fogja megjelentetni.

K. Zs.

Néprajzi szeminárium az Alsó-Garam mente kutatásáról

1986. június 27. és július 2. között a Csemadok érsekújvári járási szervezete égisze alatt harmadszor került sor néprajzi táborozásra az Alsó-Garam mentén. A főhivatású néprajzos muzeológusokból és önkéntes gyűjtőkből álló munkacsoport arra vállalkozott, hogy a Garam torkolata közelében fekvő hat magyarlakta község – mely sajátos népviseletével különül el környezetétől – népi kultúráját monografikus igénnyel tanulmányozza.

A kutatómunka központja minden esztendőben másik faluban van. Az idén Kőhídgyarmat következett. Június 30-án itt került sor a gyűjtőmunka keretébe illeszkedő néprajzi szeminárium megtartására. A tizennégy rövid előadás egyik fele a nevezetesebb szlovákiai magyar néprajzi tájak rövid jellemzésére vállalkozott, ugyanis az Alsó-

Garam menti kutatás egyik célja a hat község néprajzi csoport voltának igazolása vagy cáfolata. Ezért kézenfekvő volt, hogy párhuzamok fölmutatásával közelítsék meg a kérdést. Az előadások másik fele az eddigi eredmények áttekintését és bemutatását végezte el. Mind a kitekintések, mind a beszámolók a kérdéskör sokoldalú megközelítését tárták a mintegy harminc főnyi hallgatóság elé. Az előadásokat rövid, élénk vita követte, mely jelezte, hogy a néprajzi csoportok problematikája korántsem lezárt. Figyelemre méltó, hogy a hallgatóság és az előadók túlnyomólag a fiatalabb korosztályokból (harmincévesek) kerültek ki. Szlovákiai magyar és szlovák szakemberek mellett néhány magyarországi néprajzkutató is részt vett a szemináriun munkájában.

Kósa László

Magyar–szlovák néprajzi konferencia
1986. október 7–9.

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportja és a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete ez évben kötött újra 5 éves együttműködési megállapodást.

„A tradicionális kultúra továbbélése a szocialista társadalomban" címmel megrendezett bilaterális konferencia bizonyítja, hogy ez az együttműködés ténylegesen megvalósul.

A szlovákiai néprajzkutatás képviseletében a konferencián részt vett és előadást tartott a pozsonyi Néprajzi Intézet igazgatója, Božena Filova és két munkatársa, Zora Apathyova Rusnakova és Méry Margit, valamint a pozsonyi egyetem Etnológiai Kabinetjéből Emilia Horvathova, Kornelia Jakubikova és Zita Škovierova, a szlovákiai magyar muzeológusok közül Liszka József az érsekújvári múzeumból.

Magyar részről a szervező Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportja munkatársain kívül a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv Tanszéke, Művelődéstörténeti Tanszéke, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, a Borsod megyei Múzeumi igazgatóság, a TIT Békés megyei szervezete, a putnoki Gömöri Múzeum munkatársai tartottak előadásokat.

A Néprajzi Kutató Csoport igazgatójának, *Paládi Kovács Attilá*nak üdvözlő szavai után *Jakab Róbertné*, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének főtitkára mondott megnyitó beszédet szlovák és magyar nyelven. Az ünnepélyes megnyitón megjelent Stark Ferenc, a Művelődési Minisztérium önálló nemzetiségi főosztályának vezetője is.

A tanácskozáson 23 előadás hangzott el. A program sorrendjétől eltekintve a referátumok a következő nagy tematikai egységekbe sorolhatók: magyarországi szlovákok, csehszlovákiai magyarok, szlovákok néprajzi vizsgálata és az interetnikus kapcsolatok példái.

A megnyitót követő előadásban *Božena Filova* a hagyomány ellentmondásosságát és a szocialista életmód formálásában betöltött szerepét, s e kérdésben a néprajzkutatók feladatát vizsgálta. *Emilia Horvathova* ugyancsak a tradíció néprajzi, elméleti problémáit vetette fel, elsősorban a mai szovjet elméleti kutatások alapján.

A magyarországi szlovákokkal kapcsolatosan négy előadás hangzott el. *Bodnár Mónika* (Putnok, Gömöri Múzeum) Serényfalva lakosságának nyelvváltását követte nyomon történeti és recens anyag alapján a 18. századi betelepedésüktől napjainkig. *Zsilák Mária* (ELTE Szláv Tanszék) a népi gyógyítás mai szerepét vizsgálta a magyarországi szlovák falvakban. Arra az eredményre jutott, hogy az irracionális gyógymódok máig sem tűntek el teljesen a néphagyományból. *Krupa András* (TIT Békés megyei szervezet) a békéscsabai evangélikus és katolikus temetési szokások, valamint az ezzel kapcsolatos népi hiedelmek változásvizsgálatáról adott számot, rámutatva arra, hogy a nyelvváltás után is megragadhatók a szlovák etnikus jegyek. *Gyivicsán Anna* (ELTE Szláv Tanszék) példákkal illusztrálva mutatta be a szlovák falvak élő és a folklorizáció hatására felújított hagyományait. *Zita Škovierova* a szomszédsági kapcsolatok változását vizsgálta a csehszlovákiai szlovák közösségekben. *Kornelia Jakubikova* pedig a lakodalmak hagyományos elemeit mutatta be a mai lakodalmi szokásokban.

Az előadások nagy csoportja foglalkozott a szlovákiai magyar falvakban végzett kutatómunka eredményeivel. *Bódi Erzsébet* (KLTE, Debrecen) a hagyományos étkezési kultúrát vizsgálta Medvesalján, az Ung vidékén a Csermosnya völgyében. Rámutatott a táplálkozási szokások és a nemzetiségi tudat összefüggéseire, a jellegzetes szlovák ételek népszerűvé válására a szlovákiai magyar háztartásokban. *Liszka József* (Érsekújvári Múzeum) egy szlovákiai magyar község, Helemba farsangi szokásainak az alakulását mutatta be. Tanulságos, ahogyan a mai körülményekhez alkalmazkodva a jelmezesek az autóbusz utasait ijesztgetik és szórakoztatják, s ahogyan az egykori táncmulatságok helyett discót rendeznek.

Négy előadás szólt egyetlen nagyobb tájegység, a nyitravidéki magyar falvak folklórhagyományának alakulásáról. *Kríza Ildikó* (MTA Néprajzi Kutató Csoport) közel húsz esztendővel ezelőtti gyűjtése a napjainkra már klasszikussá vált folklórhagyományt idézte. *Virt István* (önkéntes néprajzi gyűjtő, Budapest) a máig is élő, meglepően archaikus halotti szokásokat ismertette erről a vidékről. *Tátrai Zsuzsanna* (MTA Néprajzi Kutató Csoport) az elmúlt három évben végzett gyűjtései alapján az ünnepi szokásokban bekövetkezett változásokat regisztrálta. *Méry Margit* a szlovákiai folklórfesztiváloknak a népi kultúra alakulására gyakorolt hatásáról szólt. Ezeken a fesztiválokon az együttesek által bemutatott, színpadra állított folklórhagyományok mellett arra is lehetőséget teremtettek, hogy munkafolyamatokat mutassanak be, hagyományos eszközökkel.

Kósa László (ELTE Művelődéstörténeti Tanszék) „Integrálódási, differenciálódási etnokulturális folyamatok a csehszlovákiai magyarok legújabb történetében" című előadása az I. világháborútól napjainkig követte nyomon a gazdasági-társadalmi változások folyamatában a szlovákiai magyarság helyzetének alakulását.

Az előadások egy része a jelenségek vizsgálatában az interetnikus kapcsolatokra hívta fel a figyelmet. *Ujváry Zoltán* (KLTE Debrecen) egy érdekes, ítélkező-kivégző farsangi játék szlovák, magyar és német példáit vetette össze az antik hagyománnyal. *Gunda Béla* (KLTE) a minden zárat kinyitó vasfű, lakatfű megszerzéséről szóló magyar, szlovák, finn, észt, német néphagyomány eredetét kereste, ugyancsak az antik hagyományban.

Viga Gyula (Miskolc, Herman Ottó Múzeum) a hegyvidéki szlovák és az alföldi magyar falvak évszázadokon át tartó szimbiózisát mutatta be. *Barna Gábor* (KLTE) a

búcsújárás kisalföldi példáival világított rá az interetnikus kapcsolatokra. *Zora Apathyova Rusnakova* a szlovákiai magyar és szlovák farsangi szokások alakulásában mutatkozó tendenciák hasonlóságára hívta fel a figyelmet. *Bartha Elek* (KLTE) előadása az egyház szerepét emelte ki a nemzetiségi kultúra megőrzésében.

Niedermüller Péter (MTA Néprajzi Kutató Csoport) egy amerikai munkaközösségben vizsgálta meg a szlovák és magyar eredetű lakosság etnikai hovatartozástudatának alakulását, változását.

Az előadásokat élénk viták követték. A Néprajzi Kutató Csoport igazgatója záró szavaiban javaslatot tett az elhangzott referátumok nyomtatásban történő megjelentetésére.

Tátrai Zsuzsanna

Tudományos tanácskozás Pável Ágoston életművéről és a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatokról

Művelődéstörténetünk egyik utolsó polihisztoraként tarthatjuk számon a magyarországi szlovén Pável Ágostont, akiben Weöres Sándor megfogalmazása szerint: „a magyar kultúrának olyanfajta mindenesét tisztelhetjük, mint párszáz évvel ezelőtt Komáromban Péczely Józsefet vagy a maga korában Kazinczy Ferencet." Pável 1986-ban lett volna száz esztendős, s negyven éve távozott el az élők sorából, így szülőföldjén: a ma Szlovéniához tartozó Muravidéken, s a tevékenysége fő színhelyét adó Vas megyében számos formában ünnepelték meg az évfordulót.

A jubileumi események sorából kimagaslott az a tudományos emlékülés, amelyet 1986. október 9–10-én tartottak a Szombathelyi Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ konferenciatermében. A tanácskozást Vas megye Tanácsa, az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Magyar Írók Szövetsége, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Irodalomtudományi Intézete (Ljubljana), valamint a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete (Újvidék) rendezte.

Szabó László megyei tanácselnökhelyettes megnyitó szavai után az ülésszak első napjának elnöki tisztét *Bodnár György*, a másodikét pedig *Vujicsics D. Sztoján* töltötte be.

A vajdasági, szlovéniai és magyarországi előadók színvonalas referátumokban elevenítették fel Pável Ágoston munkásságát, gyakorlatilag az általa művelt valamennyi szakterület szemszögéből. *Bori Imre* (Újvidék) Pável Ágoston és a modern magyar irodalom viszonyát elemezte. Előadásának középpontjában Pável irodalomértésének a kérdése, közelebbről a Weöres Sándorral való kapcsolata állott. *Gonda György* (Szombathely) a közéleti ember és tudományszervező tevékenységét tekintette át. A regionális, országos, sőt határon túli kisugárzású páveli intézmények: a múzeum, a könyvtár, a kultúregyesületi munka, s az általa alapított Vasi Szemle maradandó értékeire mutatott rá. *Vujicsics D. Sztoján* (Budapest) Pável Ágoston és a szlovén irodalom magyar recepciója címmel tartotta előadását. Árnyalt megvilágítását kaptuk annak a kultúraközvetítő munkásságnak, amelyet Pável a Nyugat hasábjain és könyvsorozatában,

valamint a nagy visszhangot kiváltó műfordításkötetekben végzett. Nyelvtudományi megközelítést képviselt a szegedi *H. Tóth Imre* referátuma Pável Ágoston szerepéről a magyar szlavisztika történetében. Jellemzése szerint Pável a hazai szlovenisztika megalapítója s máig legnagyobb alakja, akinek életműve nem vesztett időszerűségéből. *Eperjessy Ernő* (Budapest) a néprajzkutató jelentőségét ecsetelte. Pável tárgyi- és folklórgyűjtései, interetnikus nézőpontja szervesen illeszkedtek a magyarországi etnológia korabeli főáramába. *Jože Filo* (Maribor) a nyelvészeti, műfordítói és kultúraközvetítői munkát helyezte be a század kelet-közép-európai szellemi áramlataiba. A páveli œuvre nagymértékben elősegítette a két szomszédos nép számára egymás alaposabb megismerését. *Štefan Barbarič* (Ljubljana) a szlovén néphagyomány átszűrődését, megjelenési formáit kereste Pável Ágoston témaválasztásaiban. Kiemelten foglalkozott a határ mindkét oldalán népszerű, így összekötő funkciót betöltő Mátyás-motívum szerepével. *Ferincz István* (Szeged) Pável kis szlovén irodalomtörténetét mutatta be, amelyet a szerző halála után harminc évvel tett közzé első kiadásban a József Attila Tudományegyetem. Pável Ágoston Cankar-műfordításai, amelyek szlovén megítélés szerint világviszonylatban a legsikerültebbek közül valók, három előadásnak is a tengelyébe kerültek. *Juhász Erzsébet* (Újvidék) Pável Cankar-képét vázolta fel, a pécsi pályatárs, *Gállos Orsolya* pedig a *Jernej szolgalegény* c. regény fordítása részletkérdéseiről beszélt. A szlovén irodalom jeles vajdasági tolmácsolója, *Szilágyi Károly* Cankar másik műve, *A szegénysoron* Pável-fordítását vetette össze az eredetivel, kiemelve a magyar változat nyelvi értékeit, stílusát, tömörségét. *Szappanos Balázs* (Budapest) az Európa Könyvkiadó és a muraszombati Pomurska založba több mint két évtizedes termékeny együttműködésének tényeit vette számba, kitérvén a jövő terveire is. *Gadányi Károly* (Szombathely) a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola szlovén tanszékén folyó oktatás és kutatás eredményeinek felvillantásával a páveli erőfeszítések mai megvalósításáról szólt, követendő példaként állítva a pedagógus Pável Ágostont hallgatói elé. *Székely András Bertalan* (Budapest) a „hídépítő" Pável megidéző előadásában a kettős kötődés, a kisebbségi lét társadalomlélektani nehézségeinek általánosabb érvényű megragadására tett kísérletet Festinger kognitív disszonancia-elmélete alapján.

A tanácskozás anyagát a Vasi Szemle 1987. évi 1. száma teljes terjedelmében közli, szlovén nyelvű változatát pedig a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége szándékozik önálló kötetben közzétenni. A centenáriumhoz kapcsolódóan kiállítások megnyitására, szoboravatásra, több könyv és emléklap kibocsátására is sor került a határ mindkét oldalán.

Székely András Bertalan

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége

Elnök

Bo Wickman
Ö. Ågatan 53
753 22 Uppsala
Svédország

Alelnökök

Benkő Loránd
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti Barnabás u. 1.
Magyarország
1052

Király István
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti Barnabás u. 1.
Magyarország
1052

Petro Lizanec
Užgorodskij Gosudarstvennyj Universitet
Kafedra vengerskoj filologii
ul. Gorkovo 46
294000 Užgorod
Szovjetunió

Jean Perrot
Université de la Sorbonne Nouvelle
Centre d'Études Finno-ougriennes
13, rue Santeuil
75005 Paris
Franciaország

Rákos Péter
Filozofická fakulta UK
Nam. Krasnoarmějců 2
116 38 Praha 1
Csehszlovákia

Denis Sinor
Dept. of Uralic and Altaic Studies
Indiana University
Bloomington, Ind. 47401
USA

Főtitkár

Klaniczay Tibor
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

Főtitkárhelyettes

Jankovics József
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

A Végrehajtó Bizottság tagjai

Balassa Iván
Mezőgazdasági Múzeum
Budapest
Pf. 129.
Magyarország
1367

Balázs Mihály
JATE Bölcsészettudományi Kar
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Bodnár György
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

Bori Imre
Institut za mađarski jezik, književnost i
hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Gianpiero Cavaglià
Torino Università
Facoltà di Lettere
Via S. Ottavio 20
Torino
Olaszország

George F. Cushing
University of London
School of Slavonic and East European Studies
London WC 1E 7HU
Anglia

Czigány Lóránt
15 Temple Fortune Lane
London NW 11 7 UB
Anglia

Amedeo Di Francesco
Istituto Universitario Orientale
Seminario di studi per l'Europa Orientale
80134 Napoli
Piazza S. Giovanni Maggiore 30.
Olaszország

Domokos Géza
Editura Kriterion
71341 Bucureşti
Pţa Scînteii 1.
România

Hasan Eren
Cinnah Cad. 41/4
Çankaya, Ankara
Törökország

Faragó József
Str. Drăgălina 8. ap. 14.
3400 Cluj-Napoca
România

Futaky István
Finnisch-ugrisches Seminar der
Georg-August-Universität
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Görömbei András
KLTE Bölcsészettudományi Kar
Debrecen
Magyarország
4010

Jurij Gusev
Institut mirovoj literatury im. Gorkovo
120690 Moskva G 69
ul. Vorovskogo 25 a
Szovjetunió

Hajdú Péter
MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya
Budapest
Münnich Ferenc u. 7.
Magyarország
1051

Ilia Mihály
JATE Bölcsészettudományi Kar
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Imre Samu
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Kálmán Béla
KLTE Bölcsészettudományi Kar
Debrecen
Pf. 38.
Magyarország
4010

Valentin Kelmakov
Udmurtskij gosudarstvennyj Universitet
426037 Iževsk
ul. Krasnogerojskaja 71.
Szovjetunió

Kibédi Varga Áron
Vrije Universiteit
Amsterdam
de Boelelaan 1105
Hollandia

Paul Kokla
Keele ja Kirjanduse Instituut
Lauristini 6
200103 Tallinn
Szovjetunió

Kósa László
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti Barnabás u. 1.
Magyarország
1052

Božidar Kovaček
Újvidéki Művészeti Akadémia
21000 Novi Sad
Dure Jakšića 7.
Jugoszlávia

Jean-Luc Moreau
Institut National des Langues et Civilisations
Orientales
Chaire des Langues Finno-ougriennes
2, rue de Lille
75007 Paris
Franciaország

Nagy Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti Barnabás u. 1.
Magyarország
1052

Karl Nehring
Südost-Institut
Güllstr. 7.
8000 München 2
NSZK

Richard Pražák
Filozofická fakulta univ. JEP
Arne Nováka 1.
600 00 Brno
Csehszlovákia

Rédei Károly
Institut für Finno-Ugristik der
Universität Wien
1090 Wien
Berggasse 11/1/2
Ausztria

Gert Sauer
Akademie der Wissenschaften der DDR
Zentralinstitut für Sprachwissenschaft
108 Berlin
Otto Nuschke Str. 22–23.
NDK

Jan Ślaski
Uniwersytet Warszawski
Instytut Literatury Polskiej
00-927/1 Warszawa
Krakowskie Przedmieście 26/28
Lengyelország

Michael Sozan
Dept. of Sociology-Anthropology
Slippery Rock State College
Slippery Rock, Pa. 16057
USA

Szabó Zoltán
3400 Cluj-Napoca
C. p. 358.
Románia

Szabolcsi Miklós
Országos Pedagógiai Intézet
Budapest
Gorkij fasor 17/21.
Magyarország
1071

Szathmári István
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33
00170 Helsinki
Finnország

Szegedy-Maszák Mihály
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti Barnabás u. 1.
Magyarország
1052

Viljo Tervonen
02620 Espoo 62
Tornihaukantie 2. AS 14
Finnország

Tokunaga Yasumoto
Kansai Gaikokugo University
333 Kokura, Hirakata-shi
Osaka
Japán

Karol Tomiš
Literarnovedny ústav SAV
Konventná 13
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Wolfgang Veenker
Finnisch-Ugrisches Seminar der
Universität Hamburg
2000 Hamburg 13
Mittelweg 179
NSZK

Voigt Vilmos
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti Barnabás u. 1.
Magyarország
1052

Számvizsgáló Bizottság

Elnök

Anton Sivirsky
Laan van Poot 163
2566 EB Den Haag
Hollandia

Tagok

B. Lőrinczy Éva
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Andrzej Sieroszewski
Uniwersytet Warszawski
Katedra Filologii Węgierskiej
00-311 Warszawa
ul. Browarna 8/10
Lengyelország

Titkárság

Szervező titkár

Nyerges Judit
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
Budapest
Országház u. 30. I/41.
Magyarország
1014

Adminisztrátor

Bossányi Lászlóné
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
Budapest
Országház u. 30. I/41.
Magyarország
1014

Gazdasági vezető

Visóczki Márta
MTA Régészeti Intézete
Budapest
Úri u. 49.
Magyarország
1014

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteleti tagjai

Paul Ariste
Jakobszoni 7/A
Eesti NSV
202400 Tartu
Szovjetunió

Balogh Edgár
Str. Rákóczi 48.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Bán Imre
Debrecen
Hatvan u. 1.
Magyarország
4026

Barta János
Debrecen
Múzeum u. 4.
Magyarország
4026

† Björn Collinder

Gunda Béla
Debrecen
Dóczy József u. 5.
Magyarország
4032

Astrik L. Gabriel
P.O.Box 578
Notre Dame, Ind. 46556
USA

† Illyés Gyula

Erkki Itkonen
Topeliuksenkatu 17 A 9
00250 Helsinki 25 F
Finnország

† Kardos László

Keresztury Dezső
Budapest
Semmelweis u. 4.
Magyarország
1052

† Komlós Aladár

† Ligeti Lajos

Lukács László SJ
Istituto Storico della Compagnia di Gesù
via dei Penitenzieri 20
00193 Roma
Olaszország

† Emil Boleslav Lukač

† Vasilij Lytkin

Klara Majtinskaja
117 333 Moskva
ul. Vavilova 48. kv. 376.
Szovjetunió

Oleg Rossijanov
103055 Moskva
ul. Novalesnaja 18. k.1. kv. 160.
Szovjetunió

Aurélien Sauvageot
1., av. Maurice Blondel
13100 Aix-en-Provance
Franciaország

Wolfgang Schlachter
Herzberger Landstrasse 20.
3400 Göttingen
NSZK

Vladimir Skalička
Dřevná 6.
120 00 Praha–Nové Mešto
Csehszlovákia

† Cs. Szabó László

† Szabó T. Attila

Szeli István
Fruškogorska 41/42
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

† Carlo Tagliavini

† Tamás Lajos

Vargyas Lajos
Budapest
Szemlőhegy u. 4/b.
Magyarország
1022

† Kustaa Vilkuna

Tagság

E. Abaffy Erzsébet
Budapest
Hegedűs Gy. u. 3. I/1.
Magyarország
1136

Daniel Abondolo
3657 Broadway 4 H
New York, N.Y. 10031
USA

Ács Pál
Budapest
Eötvös u. 42. I/9.
Magyarország
1067

Adamikné Jászó Anna
Budapest
Eötvös u. 77.
Magyarország
1153

Umberto Albini
Corso Firenze 41/8
16136 Genova
Olaszország

Alexa Károly
Budapest
Gőgös Ignác u. 15.
Magyarország
1158

Alho Alhoniemi
Rätiälänk, 18, as, 5.
20840 Turku 84
Finnország

Alszeghyné Tési Edit
Budapest
Pongrácz út 17. P/I.
1. lp. I/4.
Magyarország
1101

Ferenc Andai
140 Calumet St.
Shawville, Que. JOX 2YO
Kanada

Zsuzsanna Andersen Bjørn
Bakkevej 11 E
3460 Birkerød
Dánia

Andor József
Janus Pannonius Tudományegyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék
Pécs, Pf. 9.
Magyarország
7601

András Sándor
9007 Sudbury Road
Silver Spring, Maryland 20910
USA

Andrásfalvy Bertalan
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1014

Maria Teresa Angelini
Budapest
Őzgida u. 18/b.
Magyarország
1025

Angyalosi Gergely
Budapest
Harmat u. 146. VIII/33.
Magyarország
1104

Aniot Judit
Budapest
Apostol u. 9/c.
Magyarország
1023

Antal Árpád
Str. Scarisoăra 5. ap. 29.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Aradi András
Budapest
Garam u. 27. I/9.
Magyarország
1133

Aradszkiné Bozsik Gabriella
Budapest
Visegrádi u. 43–45. III/8/a.
Magyarország
1132

Arató Eleonóra
Budapest
Bertalan Lajos u. 20.
Magyarország
1111

Marianne Asztalos
A-1060 Wien
Gumpendorferstr. 115/1/5
Ausztria

István Átányi
Gamla Lundagatan 1, 5 tr
117 26 Stockholm
Svédország

Markku Aukia
Kahlaajantie 3.
20110 Turku
Finnország

Robert Austerlitz
404 Philosophy Hall
Columbia University
New York, N.Y. 10027
USA

Bába Iván
Budapest
Lövőház u. 28.
Magyarország
1024

Bachát László
Nyíregyháza
Kőrösi Csoma Sándor u. 21.
Magyarország
4400

Bagi Ferenc
Vojnova 32.
21208 Sremska Kamenica
Jugoszlávia

Bakó Ferenc
Eger
Szarvas Gábor u. 7. I/20.
Magyarország
3300

Sz. Bakró-Nagy Marianne
Budapest
Balzac u. 15.
Magyarország
1136

Balassa László
Budapest
Törökvész u. 6/b. fsz. 1.
Magyarország
1022

Balassa Péter
Budapest
Gellérthegyi út 31.
Magyarország
1016

Balázs János
Budapest
Otthon u. 28/a.
Magyarország
1118

Balázs-Piri Aladár
Josipa Kraša 33
Subotica
Jugoszlávia

Bálint Csanád
Budapest
Tusnádi u. 9/a.
Magyarország
1125

Balla Gyula
Budapest
Tito u. 14.
Magyarország
1045

Balogh Dezső
Piaţa Mihai Viteazul 1. ap. 8.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Balogh István
Debrecen
Dobozi u. 6. I/12.
Magyarország
4029

Nicolae Balota
32, rue de la Quintiniei
75015 Paris
Franciaország

Bańczerowski Janusz
Budapest
Vörösvári u. 7. VI/34.
Magyarország
1035

Bánhidi Zoltán
Budapest
Bocskai u. 28/a.
Magyarország
1153

Bányai János
21000 Novi Sad
Balzakova 45/3.
Jugoszlávia

Bányai László
Pécs
Rókus u. 5/b.
Magyarország
7624

Barabás Béla
Magyarságkutató Csoport
Budapest
Budavári Palota F épület
Magyarország
1014

Barabás Jenő
Budapest
Rákóczi u. 69.
Magyarország
1081

George Barany
2180 South Clayton
Denver, Colorado 80210
USA

Baranyai Zsolt
Szeged
Gyergyói u. 21/b.
Magyarország
6726

Bárczi Ildikó
Budapest
Vöröstorony u. 31.
Magyarország
1025

Barlay Ö. Szabolcs
Budapest
Tömő u. 31.
Magyarország
1083

Baróti Dezső
Budapest
Mohács u. 23.
Magyarország
1135

Raija Bartens
Laurinniityntie 5 A 3
00440 Helsinki 44
Finnország

Bárth János
Viski Károly Múzeum
Kalocsa
I. István u. 25.
Magyarország
6301

Bartha Antal
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Bartha Elek
Debrecen
Görgey u. 12. I/15.
Magyarország
4032

Bartha János
4300 Tîrgu Mureş
Str. Busuiocului 5. ap. 2.
România

Enikő Basa Molnár
707 Snider Lane
Silver Spring MD 20904
USA

Serif Bastav
Cinnah cad. 106
Çankaya – Ankara
Törökország

Batári Gyula
Budapest
Fehérvári út 21/a.
Magyarország
1117

István S. Bátori
Sebastian-Kneipp-Strasse 35
5414 Vallendar
NSZK

Gustav Bayerle
2210 Rock Creek Drive
Bloomington, Ind. 47401
USA

Maria Becker-Dugantsy
Musikvägen 88
75250 Uppsala
Svédország

Bécsy Tamás
Budapest
Vörösvári út 5. VII/37.
Magyarország
1035

Beke András
Budapest
Akácfa u. 19.
Magyarország
1214

Beke György
Str. Rachovei 56
3400 Cluj-Napoca
România

Bekéné Nádor Orsolya
Budapest
Akácfa u. 19.
Magyarország
1214

Békési Imre
Szeged
Szécsi u. 16/D.
Magyarország
6729

Béky-Halász Iván
Budapest
Új u. 6.
Magyarország
1173

Ramon Bela Armada
Marques de Urquijo 26° 3
Madrid – 3
Spanyolország

Judit Bélangé
94320 Villepinte
Parc de la Noue
Bât C. 1.
Franciaország

Bencsáthné Hajós Ilona
Budapest
Tolbuhin krt. 15.
Magyarország
1093

Bencze Lóránt
Budapest
Vöröskereszt u. 3/5.
Magyarország
1222

Benda Kálmán
Budapest
Molnár u. 5.
Magyarország
1056

Mihai Beniuc
Bucureşti
Str. Gradina Bordei 51
România

Benkő László
Budapest
Fejér Lipót u. 61.
Magyarország
1119

Erzsébet Beöthy
Dýkgraafplein 31
1069-EK Amsterdam
Hollandia

Bereczki Gábor
Budapest
Jakab K. u. 28. III/12.
Magyarország
1148

Théodore Beregi
18, rue Charpentier
92270 Bois-Colombes
Franciaország

Berta Erzsébet Ágota
Debrecen
Micsurin út 70. VIII/137.
Magyarország
4031

Bertha Zoltán
KLTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet
Debrecen
Pf. 52.
Magyarország
4010

Bertók Imre
82900 Bratislava
Súmračná 17.
Csehszlovákia

Bese Lajos
Budapest
Kútvölgyi u. 13/b.
Magyarország
1125

Anna Biermann
Steinstr. 49.
5000 Köln 1
NSZK

Marianna D. Birnbaum
1159 Tellem Drive
Pacific Palisades
Los Angeles, Cal. 90272
USA

Bíró Ágnes
Budapest
Bécsi út 223. VIII/44.
Magyarország
1032

Bíró Ferenc
Budapest
Kende u. 18. IV/12.
Magyarország
1111

Bíró Zoltán
4100 Miercurea Ciuc
T. Vladimirescu 23. C/5.
Románia

Bitskey István
Debrecen
Csemete u. 1. fsz. 4.
Magyarország
4026

Robert Blumstock
8 Daleview Court
Hamilton, Ont. L8S 3L8
Kanada

Imre Boba
7336-55th Avenue N.E.
Seattle, Wash. 98115
USA

Bodó Julianna
4100 Miercurea Ciuc
T. Vladimirescu 23. C/5.
Románia

Bodó Sándor
Eger
Kiss L. u. 23.
Magyarország
3300

Bodolay Géza
Budapest
Münnich F. u. 26.
Magyarország
1051

Bodri Ferenc
Esztergom
Irinyi J. u. 2/a.
Magyarország
2500

Bertrand Boiron
30, rue Émile Zola
80000 Amiens
Franciaország

Bojtár Endre
Budapest
Szamuely u. 17.
Magyarország
1093

Bókay Antal
Pécs
Darvas J. u. 10.
Magyarország
7632

Bollobás Enikő
Budapest
Határőr u. 24.
Magyarország
1124

Bor Kálmán
Budapest
Ág u. 7. I/1.
Magyarország
1016

Borbándi Gyula
Oberföhringer Str. 12/a.
8000 München 80
NSZK

Boros Judit
Budakalász
Rákóczi út 19.
Magyarország
2011

Andrew Boros-Kazai
P.O. Box 293
Vermillion, SD 57069
USA

Borsa Gedeon
Budapest
Nyúl u. 5.
Magyarország
1024

Borsi Kálmán Béla
Budapest
Virág Benedek u. 26. fsz. 2.
Magyarország
1037

Bosnyák István
Balzakova 49. III/66.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Oliver Botar
66 Tivertan Ave.
Toronto, Ont. M4M 2L9
Kanada

Botka Ferenc
Budapest
Guszev u. 1. V/10.
Magyarország
1051

Botta István
Budapest
Szered u. 4.
Magyarország
1147

Bradean Nelu
Budaörs
Lévai u. 13. IV/13.
Magyarország
2040

Michael Arthur Branch
School of Slavonic and East
European Studies
University of London
London WC 1E 7HU
Anglia

Bredár Gyula
Dejvická 34
16 000 Praha 6
Csehszlovákia

Bela Brogyanyi
Kartäuserstr. 32.
7800 Freiburg i Br.
NSZK

Dalma Brunauer Hunyadi
39 Chesnut Street
Potsdam, N.Y. 13676
USA

Salvator Bueno
Calle 60, nr. 1303 (altos)
Municipio Playa Cindad de la Habana
(Marianao La Habana)
Kuba

Alpár Bujdosó
Berglerstr. 17.
1210 Wien
Ausztria

Bujtás László Zsigmond
Budapest
Aulich u. 8. IV/6.
Magyarország
1054

Burány Béla
Gagarinova 24.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Burgler Jezsó Erzsébet
6166 AC Geleen
Beekhoverstraat 4A[3]
Hollandia

V. Busa Margit
Budapest
Árpád fejedelem u. 45. II/11.
Magyarország
1023

Büky Béla
Budapest
Fehérvári út 17.
Magyarország
1117

Büky László
Szentendre
Lenin u. 10/a.
Magyarország
2000

Guglielmo Capacchi
Borgo Felino 39
43100 Parma
Olaszország

Nicolas Cazelles
14 bis rue Mouton-Duvernet
75014 Paris
Franciaország

Rudolf Chmel
Literarnovedny ústav SAV.
Konventná 13.
811 03 Bratislava
Csehszlovákia

Marija Cindori
Majšanski put 78
24000 Subotica
Jugoszlávia

J. G. Coates
Burdett House
Castle Street
Montgomery (Powys) SY15 6PP
Anglia

Lee Congdon
46 E. Laurel
Harrisonburg, Virg. 22801
USA

Carla Corradi
Vicolo dei Mulini N.1.
43100
Parma
Olaszország

Elżbieta Cygielska
ul. Pięciolinii 7 m 12
02-784 Warszawa
Lengyelország

Czeglédy Károly
Budapest
Alig u. 10.
Magyarország
1132

Czine Mihály
Budapest
Szabó Ilonka u. 31.
Magyarország
1015

Csáky Károly
936 01 Šahy
Okružna 20.
Csehszlovákia

Moritz Csáky
Bräunerstrasse 10.
1010 Wien
Ausztria

Csáky S. Piroska
Taras Ševčenko 6
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Csaloghné Pócs Éva
Budapest
Szinyei Merse u. 26. III/2.
Magyarország
1063

Csanda Sándor
Radarova 4.
82 900 Bratislava
Csehszlovákia

István Csapláros
ul. Anieli Krzywoń 6 m 21.
01-391 Warszawa
Lengyelország

Csapodi Csaba
Budapest
Hegyalja út 64. III/16.
Magyarország
1112

Csapodiné Gárdonyi Klára
Budapest
Hegyalja út 64. III/16.
Magyarország
1112

Csapody Miklós
Budapest
Fejér Lipót u. 63. VIII/62.
Magyarország
1119

János Csatlós
Lodjurets gata 263
136 64 Handen
Svédország

Csató Éva Ágnes
Seminar für Orientkunde
Universität Mainz
Postfach 3980
6500 Mainz
NSZK

Madeleine Csécsy
Résidence Mont Rabeau
Av. Mont Rabeau
06200 Nice
Franciaország

Csehné Szabó Márta
S. Miletity u. 114.
21 220 Bečej
Jugoszlávia

Cseke Péter
3400 Cluj-Napoca
Str. Gheorgheni 182/30
Románia

Csekéné Gyímesi Éva
3400 Cluj-Napoca
Str. Gheorgheni 182/30
Románia

Csepregi Márta
Budapest
Logodi u. 51.
Magyarország
1012

Csillag András
Szeged
Hársfa u. 12/4.
Magyarország
6726

Andrea Csillaghy
Via Bellini 6
Mestra-Venezia 30171
Olaszország

K. Csilléry Klára
Budapest
Németvölgyi út 72/c.
Magyarország
1124

Csirpák Emil
Budapest
Ady Endre u. 129. C. 1.
Magyarország
1221

Csomasz Tóth Kálmán
Budapest
Hungária krt. 200
Magyarország
1146

Csonka Ferenc
Budapest
Logodi u. 51.
Magyarország
1012

Csóra Karolin
Budapest
Batthyány u. 63.
Magyarország
1015

Csordás Mihály
Petőfi u. 18.
24321 Mali Idjoš
Jugoszlávia

Csúcs Sándor
Budapest
Magyar Lajos u. 4. X/54.
Magyarország
1036

Csukás István
Szeged
Fésű u. 3. B. II/7
Magyarország
6726

Csűrös Miklós
Budapest
Karinthy Frigyes u. 10.
Magyarország
1111

Marinella D'Alessandro
Salita S. Nicola da Tolentino 51
80132 Napoli
Olaszország

Dám László
Báthori István Múzeum
Nyírbátor
Pf. 28.
Magyarország
4301

Dánielisz Endre
Str. Infrăţirii nr. 1.
Jud. Bihor
3650 Salonta
Románia

Dankó Imre
Debrecen
Múzeum u. 4. I/4a.
Magyarország
4026

Danyi Magdolna
24413 Palič
Ribarska 1
Jugoszlávia

Dávid Gyula
Editura Kriterion
Piaţa Stefan cel Mare 1.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Debreczeni Attila
Debrecen
Honvéd u. 8.
Magyarország
4026

Linda Dégh
1008 S. Highland Avenue
Bloomington, Ind. 47401
USA

Deme László
Budapest
Fehérvári út 125. VIII/25.
Magyarország
1119

Dérczy Péter
Budapest
Mártírok útja 59. V/1.
Magyarország
1024

Pál Deréky
Halmg. 3/5.
A-1020 Wien
Ausztria

Georges Deshusses
22 chemin Rieu
1208 Genève
Svájc

Dévavári (Dér) Zoltán
Matka Vukovića 1/II
24000 Subotica
Jugoszlávia

Dezső László
Budapest
Dembinsky u. 36. III/28.
Magyarország
1071

Alpha A. Diallo
Vecsés
Lajos u. 19.
Magyarország
2220

Dienes Erzsébet
Szolnok
József Attila út 63.
Magyarország
5000

Dienes Ottó
Székesfehérvár
Münnich lakótelep 2. IV/2.
Magyarország
8000

Dobó Attila
A–7501 Rotenturm a.d. Pinka 69.
Ausztria

Dobó Katalin
Országos Széchényi Könyvtár
Budapest
Budavári Palota F épület
Magyarország
1014

Dobóné Berencsi Margit
Eger
Olasz u. 23. III/8.
Magyarország
3300

Čavdar Dobrev
Kvartal Latera, bl. 4. vhod. A.
Sofia
Bulgária

Dombrovszky József
Debrecen
Hajdú J. u. 17. II/19.
Magyarország
4032

Domokos Pál Péter
Budapest
Budafoki út 10. C. I. 1.
Magyarország
1111

Domokos Péter
Budapest
Iglói út 10.
Magyarország
1118

Leslie S. Domonkos
59 Camelot Court
Canfield, Ohio 44406
USA

Ivan Doszpoly SJ
Jesuite Scholasticate
Kamishakujii 4-32-11
Nerima-ku
Tokyo 177
Japán

Dömötör Tekla
Budapest
Rajk László u. 64/a.
Magyarország
1133

Duba Gyula
Fučikova c. 5.
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Zinaida M. Dubrovina
196211 Leningrad
pr. Kosmonavtov 19-1-177
Szovjetunió

Dukkon Ágnes
Budapest
Amfiteátrum u. 14. D. I/4.
Magyarország
1031

Truong Dang Dung
Hanoi 53548
20 Ly Thai To
Vietnam

Dümmerth Dezső
Budapest
Schönherz u. 5.
Magyarország
1117

Ecsedy Ildikó
Budapest
Búvár u. 1. I/5.
Magyarország
1035

Ingrid Edelfeldt
Norrbackagat. 6
11341 Stockholm
Svédország

Éder Zoltán
Budapest
Kisfaludy u. 40.
Magyarország
1082

Egri Péter
Budapest
Hegedűs Gyula u. 3. I/1.
Magyarország
1136

Elekfi László
Budapest
Vöröshadsereg útja 103.
Magyarország
1021

Lajos Éltető J.
3306 S. E. Taylor
Portland, Or. 97214
USA

Engel Károly
3400 Cluj-Napoca
Str. Septimiu Albini 99. Bl. 1. II/78.
Románia

Erdei Klára
Ottendorferstr. 6.
2300 Melsdorf
NSZK

Erdélyi István
Budapest
Szigeti J. u. 9. V/30.
Magyarország
1042

Erdélyi Zsuzsanna
Budapest
Váci u. 79. I/8.
Magyarország
1056

Erdődy Edit
Budapest
Mátyás u. 13. II/24.
Magyarország
1093

Éry László
Budapest
Thököly u. 90. mf. 2.
Magyarország
1146

Viktoria Eschbach-Szabó
Markstr. 258
4630 Bochum
NSZK

Robert J. W. Evans
83, Norreys Road
Cumnor, Oxford OX2 9PU
Anglia

Fábián Pál
Budapest
Zsombolyai u. 8.
Magyarország
1113

Katalin Faerstain
Lerbjergvej 24
Lerbjerg
8370 Hadsten
Dánia

Falvy Zoltán
Budapest
Szentháromság u. 9-11.
Magyarország
1014

Falvyné Kardoss Éva
Budapest
Szentháromság u. 9-11.
Magyarország
1014

Fancsaly Éva
Pécs
Madách u. 5. Pf. 10.
Magyarország
7623

Faragó Adrienne
Nyúl
Tavasz u. 50.
Magyarország
9082

Magda Farago Leonardi
Via Orto Del Re 30
95124 Catania
Olaszország

Farkas József
Mátészalka
Móricz Zsigmond u. 63.
Magyarország
4700

Farkas László
Budapest
Hollókő u. 9.
Magyarország
1113

Fazekas Andrásné
Budapest
Kassa u. 1.
Magyarország
1028

Fazekas Tiborc
Lattenkamp 13.
2000 Hamburg 60.
NSZK

Fehér Erzsébet
Budapest
Fehérvári út 127.
Magyarország
1119

Fehér Imre
Törökszentmiklós
Kossuth Lajos u. 127.
Magyarország
5200

Fehérvári Győző
Budapest
József Attila u. 44–48.
Magyarország
1191

Fejős Zoltán
Budapest
Varga Gyula A. park. 4/b. IX/56.
Magyarország
1149

Fekete Péter
Eger
Koháry u. 1/a.
Magyarország
3300

Fél Edit
Budapest
Belgrád rkp. 27.
Magyarország
1056

Fenyő István
Budapest
Bogár u. 35–37.
Magyarország
1022

Aleksandr P. Feoktistov
pr. Ogoevskogo 7-2-212
117574 Moskva
Szovjetunió

Ferdinandy György
Box 5173, C.U.C. Station
Cayey, 00634, Puerto Rico
USA

Miguel de Ferdinandy
Box 21701 U.P.R.
Rio Piedras, Puerto Rico 00931
USA

Ferenczi Imre
Szeged
Petőfi S. sugárút 40/c.
Magyarország
6722

Ferenczi László
Budapest
Lenin krt. 40.
Magyarország
1073

Filep Antal
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Ian F. Finlay
94 Duchy Road
Harrogate HG1 2HA
Anglia

Viola M. N. Finn
50 Claylands Road
London SW8 1NZ
Anglia

Holger Fischer
Am Ladenzentrum 12
2057 Reinbek
NSZK

Fischer Sándor
Budapest
Fazekas u. 4.
Magyarország
1015

Albert Lange Fliflet
Krokeideveien 43
5047 Stend
Norvégia

István Fodor
Niehler Kirchweg 71
5000 Köln 60
NSZK

Fodorné Simon Zsuzsa
Budapest
Molnár Erik u. 2/a.
Magyarország
1113

Fogarasi Miklós
Szeged
Bocskai u. 11.
Magyarország
6721

Fónod Zoltán
Azalková ul. 6.
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Font Zsuzsa
Szeged
Április 4. útja 2.
Magyarország
6725

Frank Gabriella
Budapest
Köztársaság u. 51.
Magyarország
1188

Katalin Frank-Schneider
Scheffelstr. 7.
69 Heidelberg
NSZK

Gisele Friedrichs
6055 S. Pollard PKWY
Baton Rouge, La. 70808
USA

Fügedi Erik
Budapest
Corvin tér 6.
Magyarország
1011

Fülei-Szántó Endre
Budapest
Maros u. 4.
Magyarország
1122

Fülöp Géza
Budapest
Vérhalom u. 44.
Magyarország
1025

Fülöp Lajos
Budapest
Nárcisz u. 27.
Magyarország
1126

Fülöpné Csanak Dóra
Budapest
Vérhalom u. 44.
Magyarország
1025

Fülöpné Tátrai Zsuzsanna
Budapest
Tapolcsányi u. 6.
Magyarország
1022

Füzes Endre
Budapest
Tornalja u. 4.
Magyarország
1124

Gaál György Elemér
3400 Cluj-Napoca
Str. 23 August nr. 29.
Románia

Károly Gaál
1030 Wien
Löwengasse 44/15.
Ausztria

Gáborján Alice
Budapest
Béla király út 30/a.
Magyarország
1125

Džumber Gagnidze
380015 Tbilisi
Ul. Čikovani 55.
Szovjetunió

Susan Gal
1050 George St. Apt. 10-J.
New Brunswick, N.J. 08901
USA

Galambos Ferenc Iréneus
Pfarrhof
7501 Unterwart
Ausztira

Gáll Ernő
Redactie Korunk
Str. Moţilor 3
3400 Cluj-Napoca
Románia

I. Gallasy Magdolna
Budapest
Zólyomi u. 38/d.
Magyarország
1112

Gerhard Ganschow
8034 Germering
Harzstr. 3/b.
NSZK

Gárdonyi Sándor
Debrecen
Nagyerdei krt. 92.
Magyarország
4032

Gáspári László
Nyíregyháza
Ungvár sétány 2. VI/39.
Magyarország
4400

Gazda Klára
Str. Umbrei 1.
4000 Sf. Gheorghe
Románia

Gebri Mária
Budapest
Regös köz 4. IV/19.
Magyarország
1118

Emery George
8 Dickinson Street
Princeton, N.J. 08540
USA

Éva Gerevich-Kopteff
Henrik Sohlbergintie 25. A 4.
Helsinki 64
Finnország

Gergely Katalin
Budapest
Lidérc u. 6.
Magyarország
1121

B. Gergely Piroska
Str. Galaxiei 1/A
3400 Cluj-Napoca
România

Gerics József
Budapest
Dániel u. 23/g.I/5.
Magyarország
1125

Gerold László
21000 Novi Sad
Vojvode Putnika 13.
Jugoszlávia

Danilo Gheno
Vicolo Carlessi 16.
36060 Romano d'Ezzelino
(Vicenza)
Olaszország

Ginter Károly
Budapest
Rákóczi út 10.
Magyarország
1072

Gombáné Lábos Olga
Debrecen
Akadémia u. 113.
Magyarország
4032

Marie-Josephe Gouesse
6, rue Paul Bert
92130 Issy-les-Moulineaux
Franciaország

George Gömöri
University of Cambridge
Faculty of Modern and Medieval
Languages
Sidgwick Avenue
Cambridge CB3 9DA
Anglia

Görcsös Mihály
040 01 Košice
Cimborkova 27.
Csehszlovákia

Görcsösné Takáts Gizella
040 01 Košice
Cimborkova 27.
Csehszlovákia

Veronika Görög-Karády
69, rue Blomet
75015 Paris
Franciaország

Graf Rezső
Budapest
Krisztina krt. 71.
Magyarország
1016

Maria Green
207 Lake Crescent
Saskatoon, Sask. S7H 3A1
Kanada

Gregor Ferenc
Budapest
Vörösvári u. 5. II/12.
Magyarország
1035

Grendel Lajos
Vazovova 15
81107 Bratislava
Csehszlovákia

Grétsy László
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Grezsa Ferenc
Hódmezővásárhely
Hóvirág u. 14.
Magyarország
6800

Elżbieta Marzena Grzegorczyk
05-420 Józefów
ul. Zawiszy 19.
Lengyelország

János Gulya
Georg-August-Universität
Finnisch-Ugrisches Seminar
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Imre Gyenge
7400 Oberwart
Postfach 61.
Ausztria

Clara Györgyey
42 Derby Ave
Orange, Ct. 06477
USA

Győri-Nagy Sándor
Budapest
Balázs park 1. III/11.
Magyarország
1142

Gyurácz Ferenc
Bük
Ady Endre u. 12.
Magyarország
9737

Auli Hakulinen
Susitie 23 as. 1.
00800 Helsinki
Finnország

Tibor Halasi-Kun
114, Morningside Drive
New York, N.Y. 10027
USA

Halász Előd
Szeged
Hunyadi János u. 4.
Magyarország
6722

Halász Péter
Budapest
Abádi u. 12.
Magyarország
1116

Hangay Zoltán
Budapest
Néphadsereg u. 30.
Magyarország
1055

Victor E. Hanzeli
411 N.E. 81.
Seattle, Washington 98115
USA

Endre Haraszti
139, Mohawk Road
East Hamilton, Ont. L9A 2H4
Kanada

Haraszti György
Budapest
Keleti Károly u. 30.
Magyarország
1024

Robert T. Harms
2609 Deerfoot Trail
Austin, Texas 78704
USA

Harrer Gábor
Sigtuna 3 ög. 2 tr
113 22 Stockholm
Svédország

Horst Haselsteiner
Daponteg 13/12
A-1030 Wien
Ausztria

Ulla Hauhia-Nagy
Budapest
Vérhalom u. 12–16.
Magyarország
1023

Havasi Zoltán
Budapest
Magyar Lajos u. 8.
Magyarország
1036

Heckenast Gusztáv
Budapest
Határőr u. 13/b.
Magyarország
1122

Heckenastné Veress Éva
Budapest
Határőr u. 13/b.
Magyarország
1122

Heé Veronika
Budapest
Sallai u. 4.
Magyarország
1136

Hegedűs József
Budapest
Kelenhegyi út 35/a.
Magyarország
1118

Hegedűs Rita
Pomáz
Bajcsy-Zsilinszky u. 2.
Magyarország
2013

Heltai János
Budapest
Wesselényi u. 47. I/11.
Magyarország
1077

Herczeg Gyula
Budapest
Rákóczi út 65.
Magyarország
1081

Herman József
Budapest
Csalit u. 3.
Magyarország
1025

Hermán M. János
Jetze Veldstraweg 43
8513 CK Ouwsterhaule
Hollandia

Herner János
Szeged
Szilléri sgt. 51/a.
Magyarország
6723

Robert Hetzron
1346 San Rafael Avenue
Santa Barbara CA 93109
USA

Hévizi Natália
Szeged
Lomnici u. 17. III/14.
Magyarország
6723

Hofer Tamás
Budapest
Szilágyi Erzsébet fasor 17.
Magyarország
1026

Hoffmann Gizella
Szeged
Középfasor 31–33.
Magyarország
6726

Holl Béla
Budapest
Kökörcsin u. 2. I/5.
Magyarország
1118

Honti László
Budapest
Pannonhalmi u. 37.
Magyarország
1118

Hopp Lajos
Budapest
Katona J. u. 35.
Magyarország
1137

Hoppál Mihály
Budapest
Szabó Ilonka u. 26.
Magyarország
1015

Hornyik Miklós
Jovana Boškovica 3/I
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Horváth Béla
Bonyhád
Bezerédi u. 39.
Magyarország
7150

Horváth Judit
Budaörs
Szivárvány u. 3. IV/34.
Magyarország
2040

Horváth Károly
Budapest
Vérmező u. 8. II/2.
Magyarország
1012

Horváth Katalin
Užgorod
ul. Mart 8. 3/58.
Szovjetunió

Horváth Mária
Budapest
Margaréta u. 11.
Magyarország
1126

Horváth Mátyás
Belgrádi ul. 12.
24415 Bački Vinogradi
Jugoszlávia

Horváth Tibor
Budapest
Kelenhegyi út 50. fsz.
Magyarország
1118

Hölvényi György
Budapest
Mártonlak u. 19.
Magyarország
1121

Marketta Huitu
Debrecen
Hajdú J. u. 16. VII/56.
Magyarország
4032

Stéphane Hunyadi
15, rue Aristide Briand
67400 Plobsheim
Franciaország

Marcella Husová
Vlašska 24
11800 Praha 1
Csehszlovákia

Huszár Ágnes
Budapest
Szamuely u. 45. III/19.
Magyarország
1093

Miklós Hutterer
Forschaugasse 7/2/12
8010 Graz
Ausztria

Jevgenij Igušev
167023 Syktyvkar
ul. Kommunističeskaja 62–41.
Szovjetunió

Illés László
Budapest
Trombitás u. 27. II/3.
Magyarország
1026

Illyés Elemér
I-25010 Pieve di Tremosine (BS)
Via Agher 4.
Olaszország

Imre László
Debrecen
Damjanich u. 32.
Magyarország
4028

Imre Mihály
Hódmezővásárhely
Szántó Kovács János u. 87.
Magyarország
6800

Ilma Ingold-Rakusa
Richard Kisslingweg 3
8044 Zürich
Svájc

Terho Itkonen
Krannilantie 8
01900 Nurmijärvi
Finnország

Margaret Christine Ives
97 Bowerham Road
Lancaster, Lancs
Anglia

K. Jakab Antal
Str. Vlahuţă
Bloc Lama B. sc. 2. VI/68.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Jakab István
Záluţicka 11
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Jakócs Dániel
Szeged
Lugas u. 7. B/10.
Magyarország
6723

Janó Ákos
Sárospatak
Kádár Kata u. 21. 90.
Magyarország
3950

János István
Tokaj
Benedek Pál u. 7.
Magyarország
3910

Janurik Tamás
József Attila Tudományegyetem
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Janzsó János
Budapest
Kinizsi u. 2-6.
Magyarország
1092

Jolanta Jastrzębska
Finoegristiek
Rijksuniversiteit te Groningen
Grote Kruisstraat 2[1]
9712 TS Groningen
Hollandia

Jávor Kata
Budapest
Mártírok útja 64/b.
Magyarország
1027

Jeney István
Nyíregyháza – Sóstóhegy
Fácán u. 17.
Magyarország
4481

Forma K. Jermakov
426020 Iževsk
ul. Lenina, d. 34. kv. 25
Szovjetunió

Jobbágy Ilona
Budapest
Tarcali u. 20.
Magyarország
1113

Jónás Frigyes
Budapest
Bethlen Gábor u. 14. III/15.
Magyarország
1077

Joó Rudolf
Budapest
Dayka Gábor u. 11.
Magyarország
1118

József Farkas
Budapest
Karcag u. 59. I/8.
Magyarország
1116

Juhász Antal
Szeged
Vedres u. 18/a.
Magyarország
6726

Juhász Béla
Debrecen
Sinay M. u. 17. IX/39.
Magyarország
4027

Juhász Géza
Radnička 51.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Jung Károly
Balzakova 26/31.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Junger Ferenc
Filipa Filipovica 16/II.st. br. 7.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Karl-Heinz Jügelt
Anton-Makarenko-Str. 2.
2520 Rostock-Evershagen
NDK

Kaán Miklósné Keszler Borbála
Budapest
Bartók Béla u. 7.
Magyarország
1114

Kabán Annamária
Str. Unirii 3. ap. 27.
3400 Cluj-Napoca
România

Kabdebó Lóránt
Budapest
Dózsa György út 19.
Magyarország
1146

Kajtár Mária
Budapest
Anker köz 2.
Magyarország
1061

Kakuk Zsuzsa
Budapest
Csopaki u. 3/a.
Magyarország
1022

Kállay Géza
Budapest
Zólyom lépcső 19.
Magyarország
1124

Kálmán C. György
Budapest
Istenhegyi út 33c. fsz. 1.
Magyarország
1125

Kálmán Péter
Budapest
Beregszász u. 87 b.
Magyarország
1118

Kambe Takenori
190-01 Nishitama-gun,
Itsukaichi-machi, Todohara 593
Tokyo
Japán

Peter Kamenov
Sofia-1184
Mladost I., bl. 43. vh. 6.
Bulgária

Etelka Kamocka
30-091 Kraków
al. Bronowicka 85/31
Lengyelország

Kántor Lajos
Redacţie Korunk
Al. Moţilor 3.
3400 Cluj-Napoca
România

Karafiáth Judit
Budapest
Vércse u. 25/a.
Magyarország
1124

Outi Karanko-Pap
Budapest
Lóránt u. 24/a.
Magyarország
1125

André Karátson
12, avenue Junot
75018 Paris
Franciaország

Károly Sándor
Budapest
Törökvész u. 106/a.
Magyarország
1025

László v. Károlyi
Postfach 702
3400 Göttingen
NSZK

Kárpáti László
Budapest
Mártonvölgyi út 24/b.
Magyarország
1121

Paul Kárpáti
112 Berlin
Klement-Gottwald-Allee 115.
NDK

Kaarina Karttunen
Koskelantie 9 E 39
00610 Helsinki 61
Finnország

Katona Béla
Nyíregyháza
Iskola u. 3. I/1.
Magyarország
4400

Katona Gábor
Debrecen
Csanak u. 9. fsz. 1.
Magyarország
4032

Katona Imre
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Folklore Tanszék
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Väinö Kaukonen
Museokatu 30 A 11
00100 Helsinki 10
Finnország

Käfer István
Budapest
Somogyi B. u. 20.
Magyarország
1085

Keck Balázs
21000 Novi Sad
Vojvode Putníka 6.
Jugoszlávia

Kecskés András
Budapest
Nagyszalonta u. 16.
Magyarország
1118

Kékesi Béla
Alsónémedi
Vöröshadsereg útja 75.
Magyarország
2351

Kelemen Tiborné
Budapest
Bem rkp. 15.
Magyarország
1011

Kelényi István
Érd, X.
Mecseki u. 11.
Magyarország
2030

Kemenes Géfin László
Concordia University
English Dept.
7141 Sherbrooke St.
W. Montreal H4B 1R6
Kanada

Kemény Gábor
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Kenyeres Ágnes
Budapest
Városmajor u. 6.
Magyarország
1122

Kenyeres Zoltán
Budapest
Pasaréti út 119.
Magyarország
1026

Kerékgyártó László
Külügyminisztérium
Külügyi Intézete
Budapest
Bem rkp. 47.
Magyarország
1027

Kerényi Ferenc
Budapest
Árpád u. 12. VIII/199.
Magyarország
1215

Kertész Gyula
Országos Széchényi Könyvtár
Retrospektív Bibliográfiai Osztály
Budapest
Budavári palota F épület 435
Magyarország
1827

Kertész Katalin Lívia
Budapest
Donáti u. 59.
Magyarország
1015

Keserű Bálint
Szeged
Ságvári E. u. 6. I/24.
Magyarország
6722

Keserű Katalin
Budapest
Csalit u. 5.
Magyarország
1025

Tibor Kesztyűs
Auf dem Lohberge 16.
3400 Göttingen
NSZK

Keveházi Katalin
Szeged
Róna u. 33/B. IV/12.
Magyarország
6723

Kiefer Ferenc
Budapest
Bérc u. 7.
Magyarország
1016

H. Kígyóssy Edit
Budapest
Latinka S. u. 76–80.
Magyarország
1116

Kilián István
Budapest
Vörösmarty u. 19/a. II/12.
Magyarország
1074

Király Erzsébet
Budapest
Enikő u. 10.
Magyarország
1163

Király Lajos
Kaposvár
Szondi u. 22.
Magyarország
7400

Kis Pintér Imre
Budapest
Ond vezér útja 17/c.
Magyarország
1144

Kispéter András
Budapest
Izabella u. 69.
Magyarország
1064

Kiss Antal
Debrecen
Csapó u. 79. V/15.
Magyarország
4029

Kiss Gy. Csaba
Budapest
Csalán u. 39/a. B.4.
Magyarország
1025

Kiss Jenő
Budakalász
Jókai u. 28.
Magyarország
2011

Kis József
Budapest
Dózsa Gy. út 66. IV/4.
Magyarország
1076

Kiss Mária
Budapest
Várfok u. 8.
Magyarország
1012

Irmeli Kniivilä
JATE Bölcsészettudományi Kar
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Koczkás Sándor
Budapest
Damjanich u. 42. fsz. 1/a.
Magyarország
1071

R. Kocsis Rózsa
Budapest
Nárcisz u. 13–15.
Magyarország
1126

Kodolányi János
Budapest
Szilfa u. 9/a. fsz. 1.
Magyarország
1025

Kókay György
Budapest
Karolina út 51. I/1.
Magyarország
1113

Tiiu Kokla
Sõpruse pst. 210-26
200 034 Tallinn
Szovjetunió

Kollega Tarsoly István
Budapest
Bogdánffy u. 7/b.
Magyarország
1117

Natalja Kolpakova
195267 Leningrad
pr. Lunačarskogo, d. 100. kv. 447.
Szovjetunió

Aladár Komjáthy
Hungarian Unites Church
50 Graham Boulevard
Montreal, P.Q. H3P 2 Cl
Kanada

Komlovszki Tibor
Budapest
Népszínház u. 23. II/7.
Magyarország
1081

Koncz Virág
Budapest
Alsótörökvész út 12.
Magyarország
1022

Koncsol László
Fadruszova 1/IV
841 05 Bratislava
Csehszlovákia

Kontra Miklós
Budapest
Kőrösi Csoma út 35. V/66.
Magyarország
1105

Mikko Korhonen
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33
00170 Helsinki
Finnország

Kornya László
Debrecen
Nagyerdei krt. 20.
Magyarország
4028

Korompay Klára
Budapest
Törcsvár u. 20.
Magyarország
1112

Kós Károly
Aleea Scarişoara 8/43.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Kosáry Domokos
Budapest
Fátra tér 5.
Magyarország
1112

Kovács Ágnes
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Kovács Ákos
Budapest
Váradi u. 17.
Magyarország
1035

Kovács András
Szeged
Mátyás tér 21.
Magyarország
6725

Kovács András
3400 Cluj-Napoca
cal. Floreşti 81. Bl. V/5. apt. 252.
Románia

Kovács Béla
Budapest
Csorvás u. 46. fsz. 3.
Magyarország
1154

Kovács Éva
Debrecen
Kun Béla u. 6. III/1.
Magyarország
4027

Kovács Ferenc
Budapest
Ajtósi Dürer sor 27/b. fsz. 3.
Magyarország
1146

Kovács Gábor Zoltán
Hódmezővásárhely
Rudnay u. 53. fsz. 1.
Magyarország
6800

Kovács Ilona
Budapest
Alsóvölgy u. 11.
Magyarország
1021

S. Kovács Ilona
Budapest
Miklós u. 7. V/28.
Magyarország
1035

Kovács István
Debrecen
Hatvani István u. 13.
Magyarország
4032

B. Kovács István
Barca C. 41.
982 51 Figa
Csehszlovákia

Kovács János
Str. Domniţa Anastasia 15. II/7.
70623 Bucureşti
România

Jerry D. Kovács
488 McKay Ave.
Windsor, Ont. N9B 1Z8
Kanada

Kovács József
Jirečekova 7/11
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Kovács József
Budapest
Békeharcos u. 8.
Magyarország
1171

Kovács József László
Budaörs
Szivárvány u. 8. II/12.
Magyarország
2040

Kovács László
Žitnoostrovské muzeum
929 01 Dunajska Streda
Csehszlovákia

Kovács László
Budapest
Orsolya u. 5. IV/12.
Magyarország
1204

K. Kovács László
Budapest
Bacsó B. u. 31. III/12a.
Magyarország
1084

Kovács László Lajos
2051 Robin Hood Lane
West Lafayette, Ind. 47906
USA

Kovács Mária Magdolna
3400 Cluj-Napoca
Gheorghe Dima 49. Bl. J/6. III/1/24.
România

Martin L. Kovács
250 August Crescent
Regina, Saskatchewan
Kanada

Kovács Tibor
Gemerské Muzeum
97980 Rimavská Sobota
Csehszlovákia

Kovács Zsuzsa
Budapest
Kalap u. 12.
Magyarország
1037

Maciej Koźmiński
Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk
Rynek, Starego Miasta 29/31.
00-272 Warszawa
Lengyelország

Leslie Könnyű
5410 Kerth Road
St. Louis, Mo. 63128
USA

Könyves Tóth Kálmán
Budapest
Állomás u. 6. III/1.
Magyarország
1102

Köpeczi Béla
Művelődési Minisztérium
Budapest
Szalay u. 10–14.
Magyarország
1055

Kőszeghy Péter
Budapest
Engels tér 5. V/5.
Magyarország
1051

Eva Köves-Zulauf
Vogelbergstr. 15.
3550 Marburg 7
NSZK

Antoni Krawczykiewicz
ul. Egipska 5 m. 96
03-977 Warszawa
Lengyelország

Kresz Mária
Budapest
Gombocz Zoltán u. 12.
Magyarország
1118

Kretzoi Sarolta
Budapest
Semmelweis u. 8.
Magyarország
1052

Kristó Gyula
Szeged
Április 4. u. 39. I/1.
Magyarország
6722

Maria Krisztinkovich Horváth
3837 Osler Street
Vancouver, B.C. V6H 2W7
Kanada

Kríza Ildikó
Budapest
Istenhegyi út 35/a.
Magyarország
1125

Krizáné Nagy Ilona
Budapest
Zólyomi út 29. II/7.
Magyarország
1112

Kulcsár Péter
Egyetemi Könyvtár
Budapest
Károlyi Mihály u. 10.
Magyarország
1372

Kulcsár-Szabó Ernő
Budapest
Rózsa Richárd u. 28/30.
Magyarország
1221

Kulin Ferenc
Budakalász
Széchenyi u. 42.
Magyarország
2012

Kun András
Debrecen
Nagyerdei krt. 30.
Magyarország
4028

Kun László
Budapest
Kisdiófa u. 11. I/1.
Magyarország
1072

Kunt Ernő
Miskolc
Elek Tamás u. 30. III/1.
Magyarország
3529

Küllős Imola
Budapest
Mádi u. 70. III/10.
Magyarország
1104

Ago Künnap
202400 Tartu
Kaunase pst. 15-3.
Szovjetunió

A. D. Kylstra
de Savornin Lohmanlaan 30.
Groningen
Hollandia

B. Labádi Gizella
Humalistonk. 3 A 23
Turku 10
Finnország

Ladányi Sándor
Budapest
Páskomliget u. 4. IV/12.
Magyarország
1156

Ladó János
Budapest
Hímző u. 11. VI/33.
Magyarország
1039

Lakner Zoltán
Budapest
Remetehegyi út 154.
Magyarország
1037

Láng Gusztáv
Szombathely
Tolbuhin u. 10. VIII/30.
Magyarország
9700

Láng József
Budapest
Mária u. 46.
Magyarország
1085

Lars-Gunnar Larsson
Finsk-ugriska Institutionen
Uppsala Universitet
Box 513
751 20 Uppsala
Svédország

László Gyula
Budapest
Alkotmány u. 20. I/5.
Magyarország
1054

Hannu Launonen
Fabianinkatu 3B 18
00130 Helsinki
Finnország

Csilla Lavotha
Lapplandsresan 16
752 56 Uppsala
Svédország

Oscar Lazar
Institutionen för Finsk-ugriska Språk
vid Lunds universitet
Sparta Tunavägen 39c Box 7018
220 07 Lund
Svédország

Rosalyne Lebeau
220 Boul. Voltaire
75011 Paris
Franciaország

Ildikó Lehtinen
Mannerheimintie 2-23. A 7
00250 Helsinki 25
Finnország

Lengyel András
Szeged
Zászló u. 4/B. III/9.
Magyarország
6722

Lengyel Béla
Budapest
Kossuth Lajos tér 16–17.
Magyarország
1055

Lengyel Dénes
Budapest
Corvin tér 5.
Magyarország
1011

Lengyel János
Budapest
Kossuth tér 16/17. fsz. 2.
Magyarország
1055

Lévay Edit
Budapest
Hámán Kató u. 32–40. II/18.
Magyarország
1096

Lichtmann Tamás
Budapest
Búvár u. 1. II/12.
Magyarország
1035

Hans Lindholm
Ragnar Lodbroks gränd 19
223 75 Lund
Svédország

Liszka József
Družsterná 37.
94079 Nové Zámky
Csehszlovákia

Barbara Lotze
462 Hartz Ave
Meadville, PA. 16335
USA

Dieter P. Lotze
462 Hartz Ave
Meadville, PA. 16335
USA

Lovász Irén
Budapest
Zugligeti út 34. II/7.
Magyarország
1121

Lőkös István
Eger
Kiss Lajos u. 23. II/6.
Magyarország
3300

Lőrincz Jenő
Budapest
Alpári Gyula u. 7. I/3.
Magyarország
1051

Lőrincze Lajos
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Lőrinczy Huba
Szombathely
Rohonci út 19. V/24.
Magyarország
9700

Andrew Ludányi
423 N. Johnson Street
Ada, Ohio 45 810
USA

Ludányi Mária
Eger
Jókai u. 10.
Magyarország
3300

Miklós Luif
Bucholzstr. 141
8053 Zürich
Svájc

H. Lukács Borbála
Budapest
Herman Ottó u. 7.
Magyarország
1022

Lukácsy Sándor
Budapest
Hegedűs Gy. u. 48.
Magyarország
1133

Georg Lück
Karl-Maron-Str. 20.
1140 Berlin
NDK

Maácz László
Budapest
Árpád u. 23.
Magyarország
1161

Karlheinz Mack
Endemanngasse 6-18/2/1/7
A-1238 Wien-Mauer
Ausztria

Madár Lajos
Budapest
Guszev u. 5. I/2.
Magyarország
1051

Mádl Antal
Budakeszi
Petőfi u. 13.
Magyarország
2092

Judith Magyar
178 Oakdene Avenue
Teaneck, N.J. 07666
USA

Magyar Miklós
Budapest
Apostol u. 12.
Magyarország
1023

Magyarfalvi Lajos
Budapest
Zsombolyai u. 12. II/5.
Magyarország
1113

Magyarfalvi Lajosné
Budapest
Zsombolyai u. 12. II/5.
Magyarország
1113

Sándor A. Magyari
Bächliwis 21
8184 Bachenbülach
Svájc

Lili Maisuradze
Tbilisi-15
ul. Dolidze, korp.26. 3/kv.97.
Szovjetunió

Majoros Csilla
1055 Berlin
Rudolf-Schwarz-Str. 1.
NDK

Adam Makkai
360 MacLaren Lane
Lake Bluff, Illinois 60044
USA

Manherz Károly
Budapest
Ipoly u. 1/a.
Magyarország
1133

Gianguido Manzelli
Universita di Pavia
Istituto di Glottologia
Strada Nuova, 65
27100 Pavia
Olaszország

Angela Marcantonio
Via Dei Venti 11
00186 Roma
Olaszország

Margócsy István
Budapest
Mexikói út 62.
Magyarország
1145

Markó Imre Lehel
Pölöskefő
Magyarország
8773

Markovszkiné Bur Márta
Szófia
Krasna selo 214. vh. 9.
Bulgária

Marosi-Bonaldi Teréz
Via Caldara, 57.
26015 Soresina CCR.
Olaszország

Marosi Ildikó
Str. Köteles Sámuel 5.
4300 Tîrgu-Mureş
Románia

Eva Martins
Medsolsbacken 17
16237 Vällingby
Svédország

Marton Mária
Szeged
Bihari u. 22/a.
Magyarország
6723

D. Mátai Mária
Budapest
Iglói u. 10. I/8.
Magyarország
1118

Máté Györgyi
Pécs
József u. 17/2.
Magyarország
7621

Máté Jakab
Budapest
Törökvész u. 59/c. I/7.
Magyarország
1025

József Matuz
Sundganalle 21.
7800 Freiburg i. Br.
NSZK

May István
Budapest
Benczúr u. 39/a.
Magyarország
1068

Klara Mayer
Moskva
ul. Ibragimova, d. 5. korp. 1.kv. 71.
Szovjetunió

Ivan P. Megela
ul. Malinovskogo 27/23.kv.432.
252210 Kiev
Szovjetunió

Christa Meisl
Westfälische Str. 26.
1000-Berlin 31
Nyugat-Berlin

Melczer Tibor
Budapest
Eötvös Loránd u. 1.
Magyarország
1053

F. Mészáros Henrietta
Budapest
Goldmark Károly u. 9. I/1.
Magyarország
1122

Mészáros István
Budapest
Csaba u. 8.
Magyarország
1122

Mezei Márta
Budapest
Lajos u. 109. X/59.
Magyarország
1036

Mező András
Oros
Cifra fasor 9.
Magyarország
4551

Mikes Melánia
Fruškogorska 37.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Mikó Krisztina
Budapest
Lógodi u. 72.
Magyarország
1012

Mikóné Kékes Marianna
Budapest
Ciklámen u. 14.
Magyarország
1146

Mikola Tibor
Szeged
Középfasor 7/b.
Magyarország
6726

Mizser Lajos
Nyíregyháza
Fazekas János tér 4. VI/50.
Magyarország
4400

Mokány Sándor
Budaörs
Lévai u. 29. II/41.
Magyarország
2040

Mokányné Nagy Katalin
Budaörs
Lévai u. 29. II/41.
Magyarország
2040

Mokuterné Katus Elvira
Budapest
Hébelt Ede u. 10.
Magyarország
1026

Molnár Csikós László
Sava Kovačevic 43.
24430 Ada
Jugoszlávia

A. Molnár Ferenc
KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Debrecen
Pf. 54.
Magyarország
4010

Molnár Ildikó
Budapest
Móricz Zsigmond körtér 2. V/1.
Magyarország
1117

H. Molnár Ilona
Budapest
Néphadsereg u. 5. IV/4.
Magyarország
1055

Molnár István
Str. Bicazului 19.
Cristuru Sesuiesc. Jud. Harghita
România

Molnár Szabolcs
Str. Tîrgu-Neamt 16. Bl. D 4. ap. 29.
77486 Bucureşti
România

Molnárné Nagy Ilona
Debrecen
Csapó u. 4. VI/100.
Magyarország
4024

Monok István
Szeged
Róna u. 33/B. IV/12.
Magyarország
6723

Morvay Judit
Szentendre
Vasvári P. u. 8.
Magyarország
2000

Móser Zoltán
Bicske
Erőmű lakótelep I.ép. I/4.
Magyarország
2060

Mózes Huba
Str. Unirii 6. ap. 7.
3400 Cluj-Napoca
România

Mózsi Ferenc
Rauchova 16/V
883 30 Bratislava
Csehszlovákia

Nacsády József
Szeged
Tábor u. 5. II/4.
Magyarország
6722

Nagy Gábor
Budapest
Koszta József u. 3. II/8.
Magyarország
1124

Nagy Imre
Pécs
Bessenyei u. 2.
Magyarország
7625

István Nagy
117449 Moskva
ul. Ševernikova 19.korp. 1.kv.421.
Szovjetunió

Nagy János
Debrecen
Becskereki u. 2. II/12.
Magyarország
4024

Nagy Jenő
Str. 23. August 33.
3400 Cluj-Napoca
România

Nagy Károly
450 Wheeler Place
Somerset, N.J. 08873
USA

Nagy László
Budapest
Hajós u. 19. II/10a.
Magyarország
1065

Nagy Miklós
Budapest
Október 6. u. 5. II/11.
Magyarország
1051

K. Nagy Olga
Str. Soporului 70. ap. 49.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Pál Nagy
139, Av. J. Jaurès
92129 Montrouge
Franciaország

Nagy Sándor
Eger
Lenin u. 6. IV/3.
Magyarország
3300

Jonka M. Najdenova
1606 Sófia-6
Bogdanovec 4.
Bulgária

Némedi Lajos
Debrecen
Dóczy J. u. 12.
Magyarország
4032

Nemes István
Pécs
Jókai u. 47.
Magyarország
7622

Nemeskürty István
Budapest
Pozsonyi út 32.
Magyarország
1137

Németh Gábor
Kalocsa
Vörösmarty u. 111.
Magyarország
6300

István Németh
Kleistgasse 3
1030 Wien
Ausztria

Németh S. Katalin
Budapest
Csalogány u. 6–10. II/54.
Magyarország
1015

Németiné Sargina Ludmilla
Budapest
Pozsonyi út 42.
Magyarország
1137

Indra Petrova Nikolova-Markova
Sofia-1000
ul. Turko-45. II.
Bulgária

Nobel Iván
Budapest
Fürj u. 21.
Magyarország
1124

Piret Norvik
Keele ja Kirjanduse Instituut
Lauristini 6.
200103 Tallinn
Szovjetunió

Novák László
Nagykőrös
Czeglédi út 19.
Magyarország
2750

Djuro Novalić
ul. Plemićeva 6. IV.
41000 Zagreb
Jugoszlávia

Jerzy Robert Nowak
Polski Instytut Spraw
Mydzynarodowych
Warecka 1/a.
Warszawa
Lengyelország

Louis Nyéki
115, rue Jean Bleuzen
92170 Vanves
Franciaország

Nyíri Antal
Szeged
Zöld Sándor u. 2/b.
Magyarország
6724

Nyirkos István
Debrecen
Bethlen u. 42–44. V/25.
Magyarország
4026

Nyírő Lajos
Budapest
Damjanich u. 40.
Magyarország
1071

Ódor László
Budapest
Csalán u. 33/b.
Magyarország
1025

Olasz Sándor
Szeged
Cinke u. 7/4.
Magyarország
6726

Olsvai Imre
Budapest
Mészöly u. 5. I/6.
Magyarország
1117

Oltyán Béla
Szeged
Építő u. 11/b.
Magyarország
6723

Šimon Ondruš
Púpavova 39.
816 00 Bratislava
Csehszlovákia

Ónodi László
Budapest
Kérő u. 12. I/6.
Magyarország
1112

Ónody Éva
Budapest
Ungvár u. 44/a.
Magyarország
1142

Orlovszky Géza
Budapest
Mártírok útja 40.
Magyarország
1027

Orosz Márta
Šafárikova u. 152.
048 01 Rožňava
Csehszlovákia

Ozsvald Lászlóné Incze Éva
Budapest
Puskás T. u. 21.
Magyarország
1119

Ördög Ferenc
Nagykanizsa
Bolgár hadsereg u. 8/a.
Magyarország
8800

Ötvös Péter
Szeged
Oroszlán u. 4.
Magyarország
6720

Pach Zsigmond Pál
Budapest
Németvölgyi út 72/c.
Magyarország
1124

Paczolay Gyula
Veszprémi Vegyipari Egyetem
Veszprém
Pf. 158.
Magyarország
8201

Pajorin Klára
Budapest
Villányi út 20/a. IV/2.
Magyarország
1113

Pál József
Gyömrő
Bercsényi u. 69.
Magyarország
2230

Pál Lajos
Budapest
Törökvész út 95–97. B. fsz. 1.
Magyarország
1025

Paládi-Kovács Attila
Budapest
Széchenyi u. 1/a. V/82.
Magyarország
1054

Palásti Sándorné
Budapest
Krecsányi u. 20.
Magyarország
1025

Pálfy Gyula
Fót
Tanács u. 18.
Magyarország
2151

Páll István
Nyíregyháza
Kossuth u. 8. V/20.
Magyarország
4400

Pálmai Kálmán
Budapest
Borbolya u. 5.
Magyarország
1023

Pauline Palmeos
202400 Tartu
Ropka 19-38.
Szovjetunió

Jelena D. Panda
117279 Moskva
ul. Ostrovitjanova 33/a.
Szovjetunió

Papp Ferenc
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Tibor Papp
40, rue Pascal
75013 Paris
Franciaország

Jaroslava Pašiakova
Sedlačkova u. 6.
816 00 Bratislava – Rovnice II.
Csehszlovákia

Pastyik László
Kiss Ernő u. 8/c.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Pásztor Emil
Eger
Rózsa Károly u. 4.
Magyarország
3300

Pataky András
54327 Bilje
Jugoszlávia

Pató Imre
Mosa Pijade ul. 16.
24420 Kanjiza
Jugoszlávia

Péchy Blanka
Budapest
Bajza u. 1.
Magyarország
1071

Giovan Battista Pellegrini
Via Rudena 79
35100 Padova
Olaszország

Penavin Olga
Veljka Petrovića 6/47
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Péntek János
3400 Cluj-Napoca
Bdul. 1 Decembrie 1918. nr. 14.
Románia

Martha Pereszlényi Pintér
45 Sunnyside Lane
Columbus, Ohio 43124
USA

Pesovár Ernő
Budapest
Vöröshadsereg u. 77.
Magyarország
1021

Péter Katalin
Budapest
Határőr u. 41.
Magyarország
1122

Péter László
Szeged – Szőreg
Szerb u. 60.
Magyarország
6771

Petneki Áron
Budapest
Előpatak u. 1. V/5.
Magyarország
1118

János S. Petőfi
Heidelberger Weg 7.
4800 Bielefeld 1
NSZK

Walter Pietsch
Spohrstr. 5.
62 Wiesbaden
NSZK

Pintérné Előry Vilma
Budapest
Centenáriumi lakótelep M/2. ép. I. lp. II/2.
Magyarország
1165

Pók Lajos
Budapest
Pasaréti út 74.
Magyarország
1026

Pomogáts Béla
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

Péter Pór
5, rue Fr. Chopin
54000 Nancy
Franciaország

Posgay Ildikó
Budapest
Előpatak u. 9/c.
Magyarország
1118

Ferenc Postma
Camera Obscuralaan 248.
1183 KE Amstelveen
Hollandia

Pusztai Ferenc
Budapest
Zrínyi u. 3. fsz. 2.
Magyarország
1195

Pusztay János
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Rácz Endre
Budapest
Várfok u. 12. I/2.
Magyarország
1012

Rácz Olivér
Nagyova 15.
841 01 Bratislava
Csehszlovákia

Radics Katalin
Budapest
Rajk László u. 30.
Magyarország
1136

Rosemarie Radomski-Brachwitz
Roonstr. 12.
2300 Kiel 1
NSZK

Ráduly János
3289 Chibed 384.
Jud. Mureş
România

Anton Maria Raffo
Via Carducci 3
Firenze
Olaszország

Ránki György
Budapest
Horváth u. 25–27.
Magyarország
1027

Ilona Reinhardt-Ragályi
Waldenburger Ring 9.
5300 Bonn 1
NSZK

Révész Bertalan
Leninova tr. 78/7
949 01 Nitra
Csehszlovákia

Erich F. Rieger
Kieselweg 25
7500 Karlsruhe 41
NSZK

Ritoók Zsigmondné
Budapest
Mátyás u. 20.
Magyarország
1093

Ralf-Peter Ritter
Seminar für Vergleichende und
Indogermanische Sprachwissenschaft
1000-Berlin 33
Fabeckstr. 7.
West-Berlin

Rohonyi Zoltán
Aleea Iezer Bl. J3 ap. 29.
3400 Cluj-Napoca
România

Róka Jolán
Budapest
Abonyi u. 27.
Magyarország
1146

Romsics Ignác
Magyarságkutató Csoport
Budapest
Budavári Palota F épület
Magyarország
1827

M. Róna Judit
Budapest
Fehérvári út 48. I/2.
Magyarország
1119

Róna-Tas András
Budapest
Csörsz u. 1.
Magyarország
1123

Rónai Béla
Pécs
Magyar Lajos u. 7/a. IV/13.
Magyarország
7623

Paolo Rónai
Caixa Postal 299
28600 Nova Triburgo
Brazília

Rónay László
Budapest
Mandula u. 36.
Magyarország
1025

Rottler Ferenc
Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Budapest
Bródy Sándor u. 16.
Magyarország
1088

Rózsa Zoltán
Budapest
Szőlő köz 3.
Magyarország
1032

Ruttkay Helga
Budapest
Mártírok útja 40.
Magyarország
1027

Ruzsiczky Éva
Budapest
Ág u. 5.
Magyarország
1016

Aleksander Marek Sadowski
Am Jesuitenhof 3/002
5300 Bonn 1
NSzK

Kira Šahova
Bulv. Ševčenko 14.
Universitet Ševčenko
Kiev
Szovjetunió

Ivan Sanders
4 Coed Lane
Stony Brook, N.Y. 11790
USA

Paolo Santarcangeli
Via Villa della Regina 26
10131 Torino
Olaszország

Sántha Teréz
Budapest
Lenin körút 2. II/15.
Magyarország
1073

Stéphane Sarkany
180 Barrow Crescent
Kanata Ont. K2L 2J1
Kanada

Anna E. Sarkisjan
375019 Jerevan
ul. Barekamutjan 50 b. 18.
Szovjetunió

Sárközy Péter
Budapest
Molnár u. 24.
Magyarország
1056

Sárosi Bálint
Budapest
Áldás u. 11.
Magyarország
1025

Kálmán Sass
Av. de la Couronne 297, bte 12.
1050 Bruxelles
Belgium

Wendy Saul
1868 N.Ave 56.
Los Angeles, Calif. 90042
USA

Ingrid Schellbach-Kopra
Niittykummuntie 3 C 21
02200 Espoo 20
Finnország

Gabriella Schubert
Steinäckerstrasse 19
1000 Berlin 45
West-Berlin

Brigitte Schulze
1271 Birkenstein
Am Fliess 60
NDK

Schütz Ödön
Budapest
Magyar u. 52.
Magyarország
1053

Gavril Scridon
Str. Al. Ciura 6
3400 Cluj-Napoca
Románia

Sebestyén Árpád
Debrecen
Sétakert u. 24.
Magyarország
4027

Georg von Sebestyén
Auerspergstr. 19.
A-1080 Wien
Ausztria

Tonu Seilenthal
202400 Tartu
Pikk 74/12.
Szovjetunió

Selmeczi Kovács Attila
Göd
Ady Endre u. 94.
Magyarország
2132

Senga Toru
Okusa Higashiyashiki 65
Chita, Aichi 478
Japán

Vjačeslav T. Sereda
117330 Moskva
ul. Družby 10/32. kv. 136.
Szovjetunió

Seregy Lajos
Budapest
Sasadi út 7.
Magyarország
1118

Seres András
Str. Geié 207
4013 Arcus, Jud. Covasna
Románia

Serfőzőné Gémes Magda
Néprajzi Múzeum
Budapest
Kossuth L. tér 12.
Magyarország
1055

Ivan Šestalov
192028 Moskva
ul. Mohovaja 28. kv. 76.
Szovjetunió

Peter A. Sherwood
School of Slavonic and East
European Studies
University of London
London WC 1E 7HU
Anglia

Anna Sikos
Via Ceradini 5.
Milano
Olaszország

Sima Ferenc
Mudroňova 85
811 03 Bratislava
Csehszlovákia

Sipos Lajos
Budapest
Venetiáner u. 27.
Magyarország
1041

Siposné Sárdi Margit
Budapest
Fehérvári út 215. IV/46.
Magyarország
1116

Blagoj Šklifov
Sofia
Mladost-I. bl. 73/b.
Bulgária

Jurij V. Škrobinec
Generala Petrova 10. kv. 46.
294000 Užgorod
Szovjetunió

Jerzy Snopek
01-318 Warszawa
ul. Grzelszczaka 8 m 40
Lengyelország

Soltész Zoltánné
Budapest
Kálló esperes u. 2. I/7.
Magyarország
1124

Solymos Ede
Baja
Deák Ferenc u. 1.
Magyarország
6500

Somlyó György
Budapest
Szent István park 14.
Magyarország
1137

Songmoo Kho
Töölönkatu 44-48. D. 62.
00250 Helsinki 25.
Finnország

Antti Sovijärvi
Mäntytie 17 B 24
00270 Helsinki 27
Finnország

Sőtér István
Budapest
Jégverem u. 5.
Magyarország
1011

Stauder Mária
Budapest
Orion u. 7. III/26.
Magyarország
1214

Stier Miklós
Budapest
Attila út 113. II/11.
Magyarország
1012

Magdolna Veselinovic Šulc
Skofevska 8/II
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Surányi Ibolya
Budapest
Liszt Ferenc tér 6. II/24.
Magyarország
1061

Imre Surányi
6000 Frankfurt am Main
Auf der Lindenhöhe 23.
NSZK

Leonid I. Suviženko
199155 Leningrad
ul. Korablestroitelej 46. I/644.
Szovjetunió

Soňa Švecová
Na vrstvách 970
14700 Praha 4
Csehszlovákia

Szabadfalvi József
Herman Ottó Múzeum
Miskolc
Szabadság tér 3. Pf. 4.
Magyarország
3501

Szabics Imre
Budapest
Mátyás u. 13. II/24.
Magyarország
1093

Szabó András
Budapest
Pázsitos sétány 10. IV/27.
Magyarország
1203

Szabó Dénes
Budapest
Mester u. 57. fe. 2.
Magyarország
1095

Szabó Ferenc S. J.
Via dei Penitenzieri 20
00193 Roma
Olaszország

Szabó Géza
Budapest
Vízimolnár u. 10. II/19.
Magyarország
1031

Szabó Géza Lajos
Szombathely
Schönherz Z. krt. 19. II/11.
Magyarország
9700

Szabó Győző
Budapest
Tüske u. 10.
Magyarország
1026

Szabó József
Szeged
Debreceni u. 5/b. 138.
Magyarország
6723

Z. Szabó László
Győr
Lenin u. 79.
Magyarország
9024

Mátyás Szabó
Östermalmsgatan 72
114 50 Stockholm
Svédország

Szabó T. Ádám
Budapest
Előpatak u. 9/c.
Magyarország
1118

Szabó Zoltán
Budapest
Hámán Kató u. 20.
Magyarország
1096

Szabó Zsolt
Str. Rákóczi 15.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Szajbély Mihály
Szeged
Ságvári u. 8–10/A.
Magyarország
6722

Szakolczay Lajos
Csillaghegy
Pf. 20.
Magyarország
1311

Manana Szaladze
Budapest
Bajza u. 8. II/2.
Magyarország
1071

Szalai Sándorné
Budapest
Lovag u. 12.
Magyarország
1066

Szalai Zsuzsa
Budapest
Lajos u. 119.
Magyarország
1036

Vilma Szalay
Centralvägen 21
240 23 Dösjebro
Svédország

Szálka Magdolna
Budapest
Garay u. 42.
Magyarország
1076

Szász János
Uniurea Scripttorilor
Calea Victoriei 115
Bucureşti 1
Románia

Szávai János
Budapest
Szent István krt. 16.
Magyarország
1137

Szeberényi Zoltán
Kukorelliho 301
949 01 Nitra – Store mesto
Csehszlovákia

Szegfü László
Szeged
Tápéi u. 23. II/6.
Magyarország
6723

Székely András Bertalan
Budapest
Telepes u. 25.
Magyarország
1147

Széles Klára
Budapest
Csengery u. 24. II/16.
Magyarország
1074

Szende Aladár
Budapest
Diószegi út 50/a.
Magyarország
1113

Szendi Zoltán
Pécs
Hajdú Gy. u. 17.
Magyarország
7632

Szendrei Janka
Budapest
Nagybányai út 35.
Magyarország
1025

Thomas Szendrey
655 West 8 Street
Erie, Pa 16502
USA

Szentgyörgyvári Artur
Budapest
Pozsonyi út 44.
Magyarország
1133

Szentimrei Judit
Str. Rákóczi 15.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Szépe György
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Szepesy Gyula
Budapest
Vörös Hadsereg útja 371.
Magyarország
1182

Szidiropulosz Archimedeszné
Kolczonay Katalin
Budapest
Virág u. 23. VI/35.
Magyarország
1043

Szigethy Gábor
Budapest
Buday László u. 5/a. I/2.
Magyarország
1024

Szigeti Lajos Sándor
Szeged
Keresztttöltés u. 21/a. V/15.
Magyarország
6723

Szíj Enikő
Budapest
Rajk László u. 9. I/3.
Magyarország
1136

Szilágyi Ferenc
Budapest
Somlói út 30/b.
Magyarország
1118

Szilágyi N. Sándor
Str. J. S. Bach 4. sc.B.I/13.
71436 Bucureşti
România

Szili Katalin
Budapest
Felsőzöldmáli út 61–65.
Magyarország
1025

Szirmai Éva
Keszthely
Gagarin u. 12.
Magyarország
8360

Szkárosi Endre
Budapest
Váci út 34.
Magyarország
1132

Szondi György
Budapest
Fazekas u. 10–14. II/13.
Magyarország
1027

Szőke György
Budapest
Nyúl u. 14.
Magyarország
1026

Szőllősy-Sebestyén András
Budapest
Erdőkerülő út 15. VII/21.
Magyarország
1157

Szőnyi György Endre
Szeged
Dózsa György u. 10.
Magyarország
6720

Szörényi László
Budapest
Huszti u. 31. fsz. 3.
Magyarország
1031

Szuromi Lajos
Debrecen
Pásti u. 2. II.
Magyarország
4025

Szűts László
Budapest
Menyecske u. 5.
Magyarország
1112

Takács András
Učitelska 39
834 00 Bratislava 34
Csehszlovákia

M. Takács Lajos
Debrecen
Domokos L. u. 34. I/8.
Magyarország
4027

R. Takács Olga
Budapest
Solymár u. 2. II.
Magyarország
1032

Tamás Anna
Budapest
Szentkirályi u. 11.
Magyarország
1088

Tamás Attila
Debrecen
Senyei-Oláh u. 39. V/15.
Magyarország
4029

Tardy Lajos
Budapest
Orgona u. 5.
Magyarország
1023

Andrej S. Tarhanov
626200 Hanty-Mansijsk
ul. Lenina 87. kv. 5.
Szovjetunió

Tarján Tamás
Budapest
Ráday u. 11.
Magyarország
1092

Tarnai Andor
Budapest
Attila út 21.
Magyarország
1013

Tarnóc Márton
Budapest
Balzac u. 9.
Magyarország
1136

Téglásy Imre
Szeged
Gáz u. 10/a.
Magyarország
6723

Albert Tezla
5412 London Road
Duluth, Minn. 55804
USA

Vera Thies
Rüdersdorferstr. 19.
1017 Berlin
NDK

Thomka Beáta
Bul. 23. Oktober 21/VII.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Hans Thurn
Emil-Specht-Allee 7
2055 Aumühle
NSZK

Toivo Tikka
Vanamokatu 27 A 5
80120 Joensuu 12.
Finnország

Tímárné Tedeschi Mária
Budapest
Muk L. u. 5 c/d. VI/59.
Magyarország
1133

Tinerné Somogyi Magda
Budapest
Csalogány u. 13–19/B. II/10.
Magyarország
1027

Tompa József
Budapest
Karinthy u. 13.
Magyarország
1117

Tóth András
Fučikova 47/12.
945 01 Komárno
Csehszlovákia

Tóth Éva
Budapest
Fehérvári út 127. VIII/27.
Magyarország
1119

Tóth Gyula
Budapest
Ostrom u. 1.
Magyarország
1015

Tóth István
Pécs
Mikes Kelemen u. 17.
Magyarország
7624

Siegmund Tóth
18 Marlow House, Hallfield
London W 2
Anglia

Steven Totosy de Zepetnek
532 Michener Parc
Edmonton, Alberta T6H 4M5
Kanada

Tőkei Ferenc
Budapest
Felvinci u. 22.
Magyarország
1022

H. Törő Györgyi
Budapest
Alma u. 9.
Magyarország
1122

Tripolsky Géza
Miloš Obilić u. 29.
24 400 Senta
Jugoszlávia

Caterina Tropea
Via del Piaggione 1
50124 Firenze
Olaszország

Turczel Lajos
Záluźicka ul. 11. II/21.
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Tverdota György
Budapest
Bonyhádi u. 62. I/1.
Magyarország
1141

Juha Kalervo Tynkkynen
Jakomaentie Sed 213
00770 Helsinki 77
Finnország

Ivanka Udovički
Bulevar Avnoja 160/26
11070 Novi Beograd
Jugoszlávia

Ujszászy Kálmán
Sárospatak
Kazinczy u. 11.
Magyarország
3950

Ujváry Zoltán
Debrecen
Kálvin tér 13.
Magyarország
4026

Ujváryné Császtvai Tünde
Budapest
Fiedler R. u. 25.
Magyarország
1031

Ungvári Tamás
Budapest
Kondorkút u. 1.
Magyarország
1025

Uray Piroska
Budapest
Vadász u. 17.
Magyarország
1054

Utasi Csaba
Filozofski fakultet
Stevana Musiča bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Anatolij N. Uvarov
426059 Iževsk
ul. 10 let Oktjabrja d. 2. kv. 37.
Szovjetunió

Váczy Leona
3400 Cluj-Napoca
Str. Republicii 29. ap. 1.
Románia

Váczy Péter
Budapest
Széher u. 46.
Magyarország
1021

Szabolcs Vajay
1, Place de l'Ancien Port
Vevey
Svájc

Vajda György Mihály
Budapest
Szántó Béla u. 3.
Magyarország
1145

Vajda József
M. Pupin u. 28.
24000 Subotica
Jugoszlávia

Vajkai Aurél
Budapest
Balzac u. 32. III/1.
Magyarország
1136

Váradi Sternberg János
Užgorodskij Gosudarstvennyj
Universitet
Užgorod
Černomorskij 2.
Szovjetunió

Ágnes Várdy Huszár
5740 Aylesboro Ave
Pittsburgh, Penns. 15217
USA

Bela S. Várdy
5740 Aylesboro Ave
Pittsburgh, Penns. 15217
USA

G. Varga Györgyi
Budapest
Dessewffy u. 18–20.
Magyarország
1066

Varga Gyula
Debrecen
Hatvan u. 1. V. E. II/1.
Magyarország
4026

Cs. Varga István
Eger
Csapajev sétány 1.
Magyarország
3300

Varga János
Budapest
Jókai Mór u. 19.
Magyarország
1163

Varga József
Budapest
Szent István park 20/b. IV/30.
Magyarország
1137

Varga Katalin
Budapest
József körút 47.
Magyarország
1085

Varga Lajos Márton
Budapest
Füredi út 7/d. VII/31.
Magyarország
1144

Varga Rózsa
Budapest
Kisrókus u. 1. II/5.
Magyarország
1024

R. Várkonyi Ágnes
Budapest
Széher u. 24.
Magyarország
1021

Paul Várnai
Russian Department
Carleton University
Ottawa, Ont.
Kanada

Váróczi Zsuzsa
Pécs
Ifjúság u. 6.
Magyarország
7624

Vásárhelyi István
Budapest
Győri út 3. fsz. 1.
Magyarország
1123

Vásárhelyi Judit
Budapest
Budafoki út 9–11.
Magyarország
1111

Vásárhelyi Miklós
Budapest
Hankóczi Jenő u. 15.
Magyarország
1022

Vásáry István
Budapest
Márvány u. 33.
1126

Vasy Géza
Budapest
Dobozi u. 99.
Magyarország
1182

Vaszócsik Vera
294000 Užgorod
ul. Sovjetskaja 19.
Szovjetunió

M. Velenyák Zsófia
Budapest
Népstadion út 19. II/2.
Magyarország
1143

Veres András
Budapest
Lórántffy Zsuzsanna u. 12. I/5.
Magyarország
1022

Veress Dániel
Str. D. Petrescu 2. II.
4000 Sf. Gheorge
România

Vértes Edit
Budapest
Margaréta u. 15. F. 1.
Magyarország
1126

Lajos Vincze
138 Williams Street
Bowling Green, Ohio 43402
USA

Vita Zsigmond
Al. Hermlane 2. ap. 48.
3400 Cluj-Napoca
România

Vízkelety András
Budapest
Váci u. 56–58.
Magyarország
1056

Vöő Gabriella
Borszék u. 4. ap. 64.
3400 Cluj-Napoca
România

Vöő István
Str. Ciortea 1. ap. 43.
3400 Cluj-Napoca
România

Vörös Imre
Budapest
Sólyom u. 5.
Magyarország
1126

Vörös László
Szeged
Közép fasor 31–33.
Magyarország
6726

Vũ Ngoc Cân
39 Hàng Chuối
Hanoi
Vietnam

Vujicsics D. Sztoján
Budapest
Váci u. 66.
Magyarország
1056

Frans de Waal
Marnixkade 60II
1015 XV Amsterdam
Hollandia

Wacha Imre
Budapest
Aradi u. 52/b.
Magyarország
1062

Waseda Mika
Nagoya
Showa-ku Kawanayama 93
Japán

Wéber Antal
Budapest
Liszt Ferenc tér 6.
Magyarország
1061

Katharina M. Wilson
177 Milledge Terrace
Athens, Ga. 30606
USA

V. Windisch Éva
Budapest
Frankel Leó u. 21/23.
Magyarország
1023

Karol Wlachovský
Náhr. L. Svobodu 44
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Charles Wojatsek
23 Speid Street
Lennoxville, Québec JIM 1S3
Kanada

Gyula Wojtilla
Hungarian Cultural Center
New Delhi
Janpath Rd. 1.
India

Vural Yildirim
Gençlik Caddesi 137/12
Anittepe-Ankara
Törökország

Elisabeth Zagon Szentkereszty
Viale del Poggio
Imperiale 46
Firenze
Olaszország

Záhony Éva
Budapest
Szováta u. 3. II/1.
Magyarország
1115

Zaicz Gábor
Budapest
Böszörményi út 36/a.
Magyarország
1126

Zalabai Zsigmond
Dunajská 25. I/1.
93101 Šamorín
Csehszlovákia

Zékány Imre
Užgorod
ul. Starickogo 4.
Szovjetunió

Zelei Miklós
Budapest
Igmándi u. 9. III/2.
Magyarország
1112

Zelényiné Kovács Annamária
Budapest
Ringló u. 92.
Magyarország
1116

Zelliger Erzsébet
Budapest
Királyhágó u. 5/a. III/2.
Magyarország
1126

Zeman László
Šulekova 13.
Bratislava
Csehszlovákia

Zentai Mária
Szeged
Gát u. 8/A.
Magyarország
6723

Zimonyi Zoltán
Budapest
Zöldlomb u. 2. I lp. 3.
Magyarország
1025

Zircz Péter
Budapest
Zrínyi Miklós u. 10.
Magyarország
1029

Zsilinszky Éva
Budapest
Soroksári út 60.
Magyarország
1095

Zsilka Tibor
Javorová 55.
949 01 Nitra, Chrenová II
Csehszlovákia

Zsovár Katalin
Budapest
112. Pf. 202.
Magyarország
1502

Kollektív tagok

Humboldt Universität
Fachgebiet Hungarologie
108 Berlin
Clara-Zetkin-Str. 1.
NDK

Nemzetközi Előkészítő Intézet
Budapest
Budaörsi út 73–75.
Magyarország
1118

Pártoló tagok

Szirmai Endre
Adolf Krönerstr. 11.
7000 Stuttgart 1
NSZK

NÉVMUTATÓ

E névmutató csak az irodalomtörténeti, zenei, néprajzi recenziók címleírásainak személyneveit tartalmazza.

Achs Károlyné 219
Ady Endre 48
Ágh István 10
Albert Gábor 220
Alföldy Jenő 10
Ambrus Zoltán 11
András László 12
Andrásfalvy Bertalan 221, 222
Apró Ferenc 14
Arany János 15, 164, 237
Arany László 16
Asztalos István 17
Babits Mihály 14, 21, 23, 28, 106, 126, 155, 179, 207
de Backer, Anne-Marie 273
Balassi Bálint 23
Balázs Ferenc 123
Balázs Mihály 46
Bálint György 24
Bálint Sándor 223
Baloghné Horváth Terézia 222
Bánkúti Imre 44
Banó István 229
Bános Tibor 24
Barcza József 265
Bartha Tibor 265
Beck Zoltán 173
Beke Mihály András 20
Béládi Miklós 27
Belia György 28
Benamy Sándor 29
Benczédi László 187
Benda Kálmán 30, 148
Benke László 182
Bereczky János 258
Bernát László 249
Bertha Zoltán 31
Berze Nagy János 229
Bessenyei György 32
Binder Pál 194
Birnbaum, Marianna D. 35
Bíró Ferenc 32
Bíró János 173
Bodai József 263
Bodor Pál 38
Bodri Ferenc 21
Bojtár Endre 36
Boldizsár Iván 37
Bónis Ferenc 212
Bonyhai Gábor 153
Borbély Sándor 37
Bori Imre 193
Borsa Gedeon 79, 156
Botka Ferenc 113
Bréda Ferenc 20
Brodarics István 39
Brunauer, Stephen 78
Buck, August 166
Cavaglià, Gianpiero 105
Clair, Sarah 148
Cvetler, Jiří 34
Csáky Edit 15, 125
F. Csanak Dóra 41
Csapláros István 41
Csatkai Endre 43
Cserei Mihály 44
Csíkos Józsefné 51
Csiszár Árpád 227
Csontos Sándor 166
Csukás István 9
Dankanits Ádám 44
Dankó Imre 224
Dávid Ferenc 46
Degré Alajos 47
Demény Lajos 177
Dénes Zsófia 48
Derék (Jádri) Károly 261
Dévavári Zoltán 51
Dobos László 49
Dobrossy István 228
Dobszay László 211
Domanovszky György 229

Dömötör János 241
Dömötör Sándor 229
Duka János 93
Ecsedy Andrásné 186
Elek Judit 30
Endre Károly 138
Enyedi Sándor 206
Erdélyi Zsuzsanna 223
Erdődy Gábor 238
Érszegi Géza 16
Fábri Anna 55
Fallenbüchl Zoltán 11
Faragó József 256
Farkas Árpád 56
Farkas József 231
Fél Edit 273
Felhősné Csiszár Sarolta 227
Fenyő István 57
Ferdinandy György 135
Ferenczy Teréz 58
Ferková, Hana 251
Filipecz János 62
Fodor András 59
Fónod Zoltán 129
Forrai Ibolya 232
Fráter Zoltán 25
Fried István 55, 251
Fügedi Márta 228
Fülöp Lajos 229
S. Fürth Éva 124
Füst Milán 95
Galavics Géza 43
Gáliczky Éva 186
Gáll Ernő 60
Galsai Pongrác 61
Gari Margit 273
Gaspar, Lorand 148
Gáspár Sándor 59
Gerle Péter 132
Gerold László 62
Gomolkáné Szeberényi Ágota 51
Görömbei András 31
Gráfik Imre 232
Grieger, Rudolf 62
Cs. Gyímesi Éva 64
Gyöngyösi Gergely 66
Györffy István 233
Győrffy Sándor 175
Gyuris György 51
Hagymási Sándor 235
Halász László 67
Halmágyi Pál 261
Hamvas Béla 67
Hanák Tibor 68
Hargitai Anikó 182
Hargittay Emil 69
Harkai Imre 236
Hatvany Lajos 71
Hegedűs Antal 254
Heiderhoff, Horst 71
Hemerkova, Olga 236
Herceg János 72
Herczeg Ferenc 73
Herman Ottó 237, 238
Hermann István 73
Herner János 101, 117
Hervay Ferenc 156
Hofer Tamás 273
Holl Béla 142
Hopp Lajos 76
Horváth Emma 51
Horváth István 77
Horváth Sz. István 123
Hunyadi Brunauer, Dalma 78
Huseby Éva Veronika 239
Huszár Gál 79
Huszár Tibor 80
Ilia Mihály 84
Illyés Gyula 25, 105, 179, 182, 189
Iványi Béla 117
Janson, Anton 71
Jelenits István 150
József Attila 124
Juhász Géza 83
Juhász Gyula 37, 84, 142, 143
Julow Viktor 100
Jung Károly 239
Kabdebó Lóránt 85
Kaffka Margit 161
Kálmáncsehi Márton 79
Kántor Lajos 157
Kanyar József 86
Kanyó Zoltán 55
Kapoli Antal, id. 229
Kapoli Antal, ifj. 229
Kaposi Edit 250
Kardos László 86
Kardos Tibor 39
Kassák Lajos 87
Katona József 88
Kattan, Naim 78
Kazinczy Ferenc 43
Kelevéz Ágnes 126
Kemény Zsigmond 89
Kende Zsigmond 100
Kenyeres Zoltán 90, 91
Képes Géza 162
Kerényi Ferenc 96

Keresztury Dezső 106
Kicsi Antal 123
Király Béla, K. 169
Király Erzsébet 94
Király Péter 191
Kis, Nicolaus ld. Tótfalusi Kis Miklós
Kis Pintér Imre 95
Kisfaludy Károly 96
Kiss Géza 219
Kiss József 146
Kiss József 251
Kiss Lajos 241
Kiss Sándor 96
Kodály Zoltán 185, 212
Kókay György 97
Koltai Tamás 75
Komjáthy Miklósné 116
Korompay Bertalan 243
Kós Károly 98, 121, 132
Kós Károly 256
Kósa László 237, 255
Kosztolányi Dezső 78, 99
Kovács (Ráfi) Péter 261
V. Kovács Sándor 66
Kovács Sándor Iván 94
Kölcsey Ferenc 100
Köllő Károly 158
Köpeczi Béla 18,102
Kriston Vízi József 230
Krúdy Gyula 105
Kunszabó Ferenc 105
Kunt Ernő 244
Lábadi Károly 245
S. Lackovits Emőke 258
Laczkó András 23, 107
Lajos, XIV. 102
Láng Gusztáv 59
Lányi Ágoston 247
László Györgyné 261
Legány Dezső 213
Lengyel Györgyi 249
Lescalopier, Pierre 148
Lévay Endre 51
Liszt Ferenc 213
Lukács László 40
Madách Imre 12, 110
Magyari András 205
Majtényi Erik 118
Makkai László 265
Makovecz Imre 132
Maróti Gyula 214
Martin György 247
Martinkó András 119
Martinovics Ignác 30
Máttis Teutsch János 173
Mátyás 62
Mednyánszky Alajos 251
Meggyesi János 196
Melanchton, Philipp 197
Méliusz József 120
Meschendörfer, Adolf 121
Mesterházi Lajos 122
Mezei József 182
Mezei Márta 114, 202
Mikó Imre 123
Mikszáth Kálmán 55, 124
Miskolczi Gáspár 50
Miszlai Sarolta 182
Misztótfalusi Kis Miklós
ld. Tótfalusi Kis Miklós
Mitrovicei Vratislav Vencel 128
Molnár Gergely 197
Molnár József 100
Molteni, Antonio 149
Monok István 117
Mózes Huba 128
Munkácsi Bernát 129
Nádas Péter 130
Nádor Tamás 131
Nagy Endre 131
Nagy Gáspár 77
Nagy Judit 128
Nagy László 190
Nagy Olga 253
Nemeskürty István 133
Németh G. Béla 73
Németh Pálné 222
Németh S. Katalin 112
Novák László 15, 245
Nyék Sándor 223
Nyerges, Anton N. 134
Olosz Katalin 234
Olsvay Imre 235
Orosz László 88
Őry Miklós 139
Pál József 55
Palkó József 261
Pastyik László 193
Pataki József 177
Pázmány Péter 139, 141
Pécsváradi Gábor 142
Pellérdi Gyula 83
Penavin Olga 183
Pesovár Ernő 247, 250
Pesovár Ferenc 259
Péter László 84, 142, 143
Petercsák Tivadar 260
Péterfy Jenő 144

Petőfi Sándor 71, 146, 164, 237
Pilinszky János 33, 148, 149, 150
Pintér István 175
Pogány Péter 161
Pók Lajos 21
Polgár László 150
Pomogáts Béla 152
Pompiliu, Teodor 106
Pongrácz P. Mária 138
Popper Leó 153
Pődör László 273
Pražák, Richard 34
Praznovszky Mihály 58, 110
Rába György 155
Radnóti Miklós 35
Ratzky Rita 146
Reisinger János 33
Rejtő István 124
Reményik Sándor 157
Réthy Andor 158
Rétyi Péter 159
Révész László 214
Rigó László 89
Rimay János 23
Rippl-Rónai József 107
Rolla Margit 161
Romportlová, Marta 34
Rónay László 162, 163
Rosenbaum, Karol 110
Rózsa György 43
Ruttkay Kálmán 204
Saád Béla 164
Sáfrán Györgyi 164
Şaitis, Petre 99
Sambucus, Joannes 166
Sarkadi Imre 166
Sarkadi Imréné 166
Sas Péter 98, 132
Schelken Pálma 237
Schöpflin Gyula 168
Scridon, Gavril 99
Sebestyén Ádám 261
Sebestyén László 175
Selmeczi Kovács Attila 233
Sík Csaba 87
Sipos Attila 175
Sipos Erzsébet 261
Sipos Gyula 181
Soltész Gáspár 251
W. Somogyi Ágnes 106
Sőtér István 144, 180
Spira György 171
Steinert Ágota 180
Stirling János 50
Sükösd Mihály 172
Szabadfalvi József 260
Szabó Ferenc 139, 172
Szabó G. Zoltán 146
Szabó Géza 23
Szabó Júlia 173
Szabó Pál 173
Szalay Károly 174
Szappanos Erzsébet 251
Szász István 176
Szász János 118, 121
Széchenyi István 105
Szeli István 178, 267
Szemere Bertalan 180
D. Szemző Piroska 54
Szendrey Júlia 164
Szépfalusi István 135
Szigethy Gábor 16, 24, 39, 67
Szíjártó István 181
Sziklay László 18
Szilágyi Ferenc 52
Sztrinkó István 240
Takács Béla 262
Takács Péter 100
Tamási Lajos 182
Tardy Lajos 148
Tarján Tamás 184
Tárkány Szücs Ernő 241
Tarnóc Márton 141, 185
Taxner-Tóth Ernő 100
Téglás János 21, 179
Teleki József 41
Tersánszky Józsi Jenő 163
Thomka Beáta 183
Thököly Imre 187
Tímár Árpád 153
Tomisa Ilona 223
Tompa Mihály 237
Tótfalusi Kis Miklós (Misztótfalusi Kis Miklós, Nikolaus Kis) 23, 71
Tóth Árpád 134
Tóth Ferenc 266
Tóth Sándor 59
Tőke István 267
Török Endre 33
Török Gábor 188
Trischlerné Kovács Lídia 51
Tüskés Tibor 189, 190
Ugrin Aranka 47
Ujváry Zoltán 227, 228, 231, 245, 252, 268
Ulászló 62
Ursutiu, Maria 159
Uvarov, A. 129
Váczy Leona 158

Vajda Gábor 195
Vajda György Mihály 55
Vajda Jánosné Bartos Rosalia 54
Valonen, Niilo 261
Vardy, Agnes H. 169
Vardy, Steven B. 169
Varga András 197
Varga János 198
Varga Marianna 270
Vargha Kálmán 113
Vargyas Lajos 270
Varjas Béla 79, 166
Várnai Ferenc 235
Várnai, Paul 78
Varró János 106
Vass Péter 139
Vasy Géza 199
Veres István 121
Veres László 251
Veress Dániel 53
Verseghy Ferenc 82, 200
Vianu, Tudor 201
Viga Gyula 219
Vinkó József 75
Virág Benedek 202
Vita Zsigmond 202
Vöő Gabriella 93
Vörösmarty Mihály 204
Weöres Sándor 91
Wesselényi István 205
Wesselényi Miklós, id. 206
Wimmer Éva 202
Wlachovskỳ, Karol 251
Zádor Anna 43
Zimonyi Zoltán 122
D. Zöldhelyi Zsuzsa 136
Zrínyi Miklós 94
Zsalus-Zajovits Ferenc 207

ISSN 0209–4800

A kiadásért felel: Klaniczay Tibor
8717258 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

A HUNGAROLÓGIAI ÉRTESÍTŐ ELŐFIZETHETŐ

Magyarországon: az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán (1363 Budapest, Pf. 24., Telefon: 111-010), a 215-11488-as pénzforgalmi jelzőszámon, utánvéttel vagy az összeg egyidejű befizetésével.

Külföldön: terjeszti a KULTURA Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Bankszámla: Magyar Nemzeti Bank, 218-10990.

Példányonként beszerezhető az Akadémiai Könyvesboltban (1052 Budapest V., Váci u. 22. Telefon: 185-881), minden nagyobb könyvesboltban és a Hungarológiai Értesítő szerkesztőségében (1014 Budapest I., Országház utca 30., Telefon: 759-011 126-os mellék).

Előfizetési díj egy évfolyamra: 110,— Ft.

E szám ára: 55,— Ft.